بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

BÜYÜK KUR'AN TEFSİRİ
(Hulâsatü't - Tefasir)

BU TEFSİRİN HAZIRLANMASINDA FAYDALANILAN KAYNAKLAR

1- **AHKAM'UL-KUR'AN,** İmam Şafii
2- **AHKAM'UL-KUR'AN,** İmam Ebubekr Ahmed er-Razi el-Cessas
3- **AHKAM'UL-KUR'AN,** İmam Kurtubî
4- **EL-BURHAN Fİ ULUM'İL-KUR'AN,** Bedruddin Zerkeşî
5- **EL-BAHR'UL-MUHİT,** Ebu Hayyan
6- **CELALEYN TEFSİRİ,** Celaluddin Mahalli, İmam Suyutî
7- **CEVAHİR'UT-TEFSİR,** Tantavî Cevherî
8- **CAMİ'UL-BEYAN,** İbn Cerir et-Taberî
9- **ED-DURR'UL-MENSUR Fİ'T-TEFSİRİ Bİ'L-ME'SUR,** İmam Suyutî
10- **EL-ESAS F'İT-TEFSİR,** Said Havva
11- **ENVAR'UT-TENZİL,** Kadı Beyzavî
12- **FETH'UL-BEYAN,** Sıddık Hasan el-Buharî el-Kanucî
13- **FETAVA İBN-İS-SALAH Fİ'T-TEFSİR,** Ebu Amr Osman b-Abdurrahman eş-Şehrazarı
14- **FİZİLAL'İL-KUR'AN,** Seyyid Kutub
15- **FETHU'UL-KADİR,** Muhammed bin Ali eş-Şevkanî
16- **HAK DİNİ KUR'AN DİLİ,** Elmalılı Hamdi Yazır
17- **HULASAT'UL-BEYAN,** Konyalı Mehmet Vehbi Efendi
18- **EL-İTKAN Fİ ULUM'İL-KUR'AN,** İmam Suyutî
19- **İRŞAD'UL-AKL'İS-SELİM İLÂ MEZEYA'L-KUR'AN'İL-AZİM,** Ebusuud Efendi
20- **KEŞŞAF,** Zemahşeri
21- **İŞARET'ÜL-İCAZ,** Bediüzzaman Said Nursi
22- **MEHASİN'UT-TEVİL,** Cemaluddin Kasımî
23- **MENAHİL'UL-İRFAN,** Abdulazim Zerkanî
24- **MEALİM'UT-TENZİL,** Hüseyin bin Mesud el-Begavî
25- **MEFATİH'UL-GAYB,** Fahruddin Razî
26- **EL-MUNTEHAB Fİ TEFSİR'UL-KUR'AN,** Lecnet'ul-Kur'an Ves-Sünne
27- **RUH'UL-BEYAN,** İsmail Hakkı el-Bursevî
28- **RUH'UL-MEANİ,** Alusî
29- **ES-SİRAC' UL-MUNİR,** Hatib Şirbinî
30- **SA'LİBİ TEFSİRİ,** İmam Nevevî
32- **TEFSİR'UL-KUR'AN'İL-AZİM,** İbn Kesir
33- **EL-TEFSİR'UL-KAYYIM,** İbn Kayyım el-Cevzî
34- **TEFSİR'UL-MENAR,** Reşid Rıza
35- **TEFSİR'UL-MERAĞİ,** Muhammed Mustafa el-Merağî
36- **TEFSİR'UL-AYAT'İL-AHKAM,** Muhammed Ali es-Sabunî
37- **TENVİR'UL-MİKBAS,** İbn Abbas'tan mervi
38- **UMDET'UL-KARİ,** Bedruddin Aynî
39- **ZAD'UL-MESİR Fİ İLM'İT-TEFSİR,** İbn'ul-Cevzi
40- **Ebu Kasım Hüseyin bin Muhammed er-Ragıb El-İsfehanî'nin Tefsiri**

Bu kaynaklardan başka sahih hadis kitaplarının tefsir bölümlerinden de büyük ölçüde istifade edilmiştir.

BÜYÜK KUR'AN TEFSİRİ
(Hulâsatü't - Tefasir)

Cilt: 9

ALİ ARSLAN
(Tekirdağ Eski Müftüsü
İstanbul Eski Merkez Vaizi)

Arslan Yayınları'nın yayınladığı bu eser
Okusan KültürHizmetleri tarafından organize
edilmektedir.

BÜYÜK KUR'AN TEFSİRİ
(Hulâsatü't - Tefasir)

© Copyright Arslan Yayınları

Arslan Yayınları Adına
Sahibi:
Mehmet Arslan
Dağıtım

OKUSAN

KÜLTÜR HİZMETLERİ

Redaksiyon:
Dücane Cündioğlu

Yazı İşleri:
Hikmet Kurtuluş

Dizgi:
Teknografik Matbaacılık

Montaj ve Baskı:
Gündoğdu Matbaacılık ve Ambalaj Sanayii

Film:
Mustafa Dinsever

ARSLAN YAYINLARI UMUMİ NEŞRİYAT no. 25
Temel Eserler serisi: - 2/9

ARSLAN YAYINLARI
Binbirdirek, Su terazisi sok. No: 2/2 Kat: 3
Sultanahmet/İstanbul
Tlf: 512 73 30 – 526 30 52 – 511 32 65

Tefsirde kullanılan Kur'an-ı Kerim metninin Copyright Tenvir Neşriyata aittir. Kullanımda bize gösterdikleri anlayışa teşekkür ederiz.

RA'D SÛRESİ

Sûre: 13

الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ طُوْبٰى لَهُمْ وَحُسْنُ مَاٰبٍ ﴿٢٩﴾ كَذٰلِكَ
اَرْسَلْنٰكَ فِيْٓ اُمَّةٍ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهَآ اُمَمٌ لِّتَتْلُوَا عَلَيْهِمُ
الَّذِيْٓ اَوْحَيْنَآ اِلَيْكَ وَهُمْ يَكْفُرُوْنَ بِالرَّحْمٰنِ ۭ قُلْ هُوَ رَبِّيْ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ ۚ
عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَاِلَيْهِ مَتَابِ ﴿٣٠﴾ وَلَوْ اَنَّ قُرْاٰنًا سُيِّرَتْ بِهِ الْجِبَالُ
اَوْ قُطِّعَتْ بِهِ الْاَرْضُ اَوْ كُلِّمَ بِهِ الْمَوْتٰى ۭ بَلْ لِّلّٰهِ الْاَمْرُ جَمِيْعًا ۭ اَفَلَمْ
يَايْــَٔسِ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْٓا اَنْ لَّوْ يَشَاۗءُ اللّٰهُ لَهَدَى النَّاسَ جَمِيْعًا ۭ وَلَا
يَزَالُ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا تُصِيْبُهُمْ بِمَا صَنَعُوْا قَارِعَةٌ اَوْ تَحُلُّ قَرِيْبًا
مِّنْ دَارِهِمْ حَتّٰى يَاْتِيَ وَعْدُ اللّٰهِ ۭ اِنَّ اللّٰهَ لَا يُخْلِفُ الْمِيْعَادَ ۚ
﴿٣١﴾ وَلَقَدِ اسْتُهْزِئَ بِرُسُلٍ مِّنْ قَبْلِكَ فَاَمْلَيْتُ
لِلَّذِيْنَ كَفَرُوْا ثُمَّ اَخَذْتُهُمْ ۡ فَكَيْفَ كَانَ عِقَابِ ﴿٣٢﴾ اَفَمَنْ هُوَ
قَاۗىِٕمٌ عَلٰي كُلِّ نَفْسٍۢ بِمَا كَسَبَتْ ۤ وَجَعَلُوْا لِلّٰهِ شُرَكَاۗءَ ۭ قُلْ
سَمُّوْهُمْ ۭ اَمْ تُنَبِّــُٔوْنَهٗ بِمَا لَا يَعْلَمُ فِي الْاَرْضِ اَمْ بِظَاهِرٍ مِّنَ الْقَوْلِ ۭ
بَلْ زُيِّنَ لِلَّذِيْنَ كَفَرُوْا مَكْرُهُمْ وَصُدُّوْا عَنِ السَّبِيْلِ ۭ
وَمَنْ يُّضْلِلِ اللّٰهُ فَمَا لَهٗ مِنْ هَادٍ ﴿٣٣﴾ لَهُمْ عَذَابٌ فِي الْحَيٰوةِ
الدُّنْيَا وَلَعَذَابُ الْاٰخِرَةِ اَشَقُّ ۚ وَمَا لَهُمْ مِّنَ اللّٰهِ مِنْ وَّاقٍ ﴿٣٤﴾

29 — İman edip salih amel işleyenler için mutluluk ve varılacak güzel bir yurt vardır.

30 — Böylece biz seni kendilerinden önce birçok ümmetlerin gelip geçtiği bir ümmete gönderdik ki sana vahyettiğimizi onlara okuyasın, oysa onlar Rahman'ı inkâr ediyorlar. De ki: «O benim Rabbimdir. O'ndan başka ilâh yoktur. Sadece O'na tevekkül ettim ve dönüş sadece O'nadır».

31 — Eğer bir Kur'an ki onunla dağlar yürütülseydi veya onunla yer parçalansaydı yahut da onunla ölüler konuşturulsaydı (o Kur'an bu kitap olurdu). Hayır bütün emir Allah'a aittir. İman edenler hâlâ bilmedilermi ki Allah dileseydi bütün insanları hidayete erdirirdi. Allah'ın va'di gelinceye dek devamlı olarak inkâr edenlere yaptıklarından dolayı ya ansızın bir belâ dokunacak veya (o belâ) evlerinin yakınına inecektir. Ta ki Allah'ın va'di gelinceye dek. Kuşkusuz Allah va'dine muhalefet etmez.

32 — Andolsun senden önce gelen nice peygamberlerle alay edildi ve ben onlara mühlet verdim, sonra da onları yakaladım. Acaba azabım nasılmış?

33 — Her nefsin kazandığını gözetleyip murakabe edene (hiç ortak koşulur mu?). Oysa onlar Allah'a ortaklar koştular. De ki: «Onları adlandırın. Yoksa siz O'na yeryüzünde bilemeyeceği bir şey mi haber veriyorsunuz veya anlamsız sözlerden mi (bahsediyorsunuz?)». Aslında inkâr edenlere hileleri süslü gösterildi ve onlar doğru yoldan alıkondular. Allah kimi saptırırsa, artık onu doğru yola iletecek yoktur.

34 — Dünya hayatında onlara bir azap vardır. Ahiret azabı ise daha şiddetlidir. Onları Allah'tan koruyacak kimse de yoktur!

(29) *«İman edip, salih amel işleyenler...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Mezkûr ayet müminler için bir müjdedir. Ayetin metninde geçen *«Tuba»* kelimesi çeşitli şekillerde yorumlanmıştır. Bazılarına göre bu kelime *«Hayr ve güzellik»*, İbn Cerir'in İbn Abbas'tan rivayet ettiğine göre, *«Ferahlık ve göz aydınlığı»*, Dahhak'a göre *«Gıpta edilmek»*, Katade'ye göre *«En güzel»*, Nehai'den gelen bir rivayete göre *«Çok hayr»*, bir rivayete göreyse *«Keramet»* anlamındadır. Bu mânâların hepsi de sonuçta güzel geçim ve hayat anlamına gelmektedir.

İbn Abbas ve İbn Cübeyr'den gelen bir rivayete göre mezkur kelime Habeş dilinde *«Cennet»* anlamına gelmektedir. Bazıları ise *«Tuba»nın* Hind dilinde bu anlama (Cennet) geldiğini söylemişlerdir.

Kurtubî'ye göre en doğru yorum, Tuba'nın Cennet'te bir ağaç olduğu şeklindeki yorumdur. Nitekim Kutbe b. Abd'dan rivayet olunduğuna göre, bedevînin biri Hz. Peygamber'e (s.a) gelerek Cennet'te meyva olup olmadığını sorar ve Hz. Peygamber de ona; *«Evet var. Cennet'te ismi Tuba olan bir ağaç vardır ki o Firdevs'in kemeri mesabesindedir»* der. Bedevî; *«Tuba bizim aramızdaki ağaçlardan hangisi-*

ne benzemektedir?» diye sorunca Hz. Peygamber (s.a); *«Sizin bildiğiniz ağaçlardan hiçbirine benzemez. Fakat sen hiç Şam'a gittin mi?»* der, bedevî *«Hayır»* deyince Hz. Peygamber (s.a) *«Tuba, Şam'da bulunan ve el-cezve denilen bir ağaca çok benzer. Bir kök üzerinde yetişir, sonra tepede dal-budak salar»* şeklinde ona bir cevap verir. Bedevî *«Onun aslı amma da büyükmüş!»* diye şaşkınlığını belirtince, Hz. Peygamber (s.a); *«Eğer ehlinin develerinden beş yaşındaki bir deve onun altından yürüdüğünde o devenin ihtiyarlıktan iki boyun kemiği de kırılmadıkça onun kökünü ihata etmesi mümkün değildir»* buyurur. (Hz. Peygamber bu sözü ağacın büyüklüğünü belirtmek için kinaye olarak kullanmıştır. Yani o bedevînin anlayabileceği tarzda konuşmuştur). Bedevî: *«Cennet'te üzüm de var mı?»* diye sorunca, Hz. Peygamber (s.a) *«Evet»* diye cevap verir. Bedevî bu sefer Cennet'teki üzümün salkımının büyüklüğünü sorunca, Hz. Peygamber (s.a); *«Alaca karganın bir aylık mesafesi kadar»* şeklinde cevap verir. (Hz. Peygamber bu sözü de, üzüm salkımının büyüklüğünden kinaye olarak kullanmıştır ve soranın seviyesine inerek, onun anlayacağı bir tarzda konuşmuştur.) (İmam Ahmed, İbn Cerir, İbn Ebi Hatim, İbn Hibban, Tabarani)

Tuba'nın Cennet'te bir ağaç olduğunu açıkça bildiren rivayetlerin çok olduğu bilinmelidir.

(30) *«Böyleçe biz seni kendilerinden önce...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Yani; *«Biz seni daha önce gönderilenlerinkinden üstün bir gönderilme ile peygamber olarak gönderdik»*. Allah Teâlâ bunu ifade ettikten sonra Rasûlullah'ı nasıl gönderdiğini açıklayarak onu, kendisinden önce birçok ümmetin geçtiği bir ümmete gönderdiğini ve onun da peygamberlerin sonuncusu olduğunu bildirmiştir.

İbn Atiyye ayetle ilgili olarak şöyle demiştir: *«Yani, önceki ümmetlerde adeti icra ettiğimiz gibi (dalâlet ve hidayete götürmemizin onların istediği mucizelerle olmayıp, vahiyle olduğu gibi) bu ümmet üzerinde de aynı adeti icra ederek, seni onlara vahiyle gönderdik, onların vuku bulmasını istediği mucizelerle değil. İşte böylece dilediğimizi saptırır ve tevbe edenleri de hidayete ulaştırırız».*

Bazı müfessirler ayette geçen *«fi»* harf-i cerinin *«bi»* (e, a) anlamında olduğunu söylemişlerdir. Yani, seni bir ümmete (o ümmete) gönderdik. Bazıları da *«fi»* harf-i cerinin asıl mânâsında (de, da, içinde) olduğunu söylemişlerdir. Yani, seni onların içinde olarak gönderdik. Onların bir ferdi olarak, aralarında yetişmiş bir kişi olarak gönderdik.

Katade, İbn Cerir, İbn Cüreyc ve Mukatil'den gelen bir rivayete göre, Hz. Peygamber (s.a) için bir teselli mahiyetinde olan bu ayet, Mekke müşrikleri hakkında nazil olmuştur. Çünkü onlar Hudeybiye Günü'nde sulh için yazılan mektubu görmüşlerdi.

Hz. Ali mektubun başına *«Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla»* yazınca müşriklerin temsilcisi olarak orada bulunan Süheyl b. Amr; *«Biz Rahman olarak sadece Müseyleme'yi biliyoruz»* diye itiraz etmiş ve bunun üzerine yukarıdaki ayet nazil olmuştur.

İbn Abbas'tan gelen bir rivayete göre, Hz. Peygamber (s.a) Kureyş kâfirlerine, *«Rahman'a secde edin»* diye emrettiği zaman onlar: *«Rahman da ne imiş?»* dediler ve bu ayet nazil oldu.

Ancak tüm bu rivayetler uygun görülmediklerinden dolayı zayıf olarak kabul edilmişlerdir. Çünkü bu rivayetlerin hepsi de, müşriklerin bu ismi Allah'a vermeyi inkâr ettiklerini bildirmek-

tedir. Oysa zahire göre onlar bu ismin, müsemmasını inkâr ediyorlardı.

Şeyhulislam Ebussuud Efendi tefsirinde, *«Ve ileyhi Metab»* cümlesini *«Benim tevbem O'nadır»* şeklinde yorumlamıştır. Tıpkı *«Günahın için af talebinde bulun»* ayetinde olduğu gibi. Yani burada Hz. Peygamber'e tevbe etmesi emredilmiştir. Böylece tevbenin fazileti ve Allah katındaki derecesi beyan edilmiş olmaktadır. Ayrıca tevbe etmenin peygamberlerin bir özelliği olduğu da ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla kâfirler de üzerinde bulundukları küfürden en beliğ ve en ince bir şekilde tevbeye davet edilmektedirler. Çünkü Hz. Peygamber (s.a) bu emir geldiğinde, o böyle bir tevbeyi gerektirici herhangi bir günahtan beriydi. Az da olsa böyle bir tevbeyi gerektirici bir günah işlememişti. Madem ki günahı olmadığı halde tevbe kendisine emredilmektedir, o halde küfür ve günahın her çeşidine batmış olan kâfirler için de tevbe gereklidir.

Kadı Beyzavî bu ayeti şöyle yorumlamaktadır: *«Benim ve sizin dönüşünüz Allah'adır. Yani Hz. Peygamber adeta şöyle demiş olmaktadır: «Allah bana merhamet edecek, sizden de intikam alacaktır. Nitekim Rahman'dan gelen intikam, «Allah'a halimin gazabından sığınıyorum» denildiği gibi daha şiddetlidir».*

Beyzavi'ye şu şekilde itiraz edilmiştir: Eğer hazfedilenin muzafunileyhi mütekellim mealgayr (Biz) zamiri olsa ayetin anlamı *«Dönüşümüz sadece O'nadır»* şeklinde olur. Bu takdirde *«Benim ve sizin dönüşünüz»* ifadesi onun tafsilatıdır. Bunu *«Metab»* kelimesinin sonundaki *«be»* harfini esre ile (Metâbi) okuyan hiçkimse söylememektedir. Çünkü *«be»* harfinin esre ile okunması, hazfedilenin *«ye»* harfi olmasını gerektirir. Ayrıca dönüşümüz tarzındaki yorum, önceki cümleyle mutabakat sağlamaz. Muhtemelen Beydavi burada, ayette iktifa kaidesinin olduğunu söylemek istemiş ve buna itibar etmemiştir. Yani *«Benim de sizin de dönüşümüz sadece O'nadır»*. Söz ilzamen buna delâlet eder.

(31) *«Eğer bir Kur'an ki onunla dağlar...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Mezkûr ayette kastedilen ya Kur'an'ın şanının azametini belirtmek onu takdirden aciz olan kâfirlerin düşüncesini çürütmek ya da onların dalâlet ve fesadda inat ettiklerini, aşırı tekebbür gösterdiklerini açıklamaktadır.

İlk yoruma göre ayetin mânâsı şöyle olur: Eğer bir Kur'an ki onunla (indirilmesi ve okunmasıyla) dağlar yürütülseydi veya onunla (Tur Dağı'nda olduğu gibi) yer parçalansaydı, o Kur'an bu kitap olurdu. Veya kendisiyle yer parçalanıp içinden nehir ve çeşmeler çıksaydı (ki Hz. Musa'nın taşı yarması böyleydi) ve bu bir kitap ile gerçekleşseydi o bu Kur'an olurdu. Ya da (Hz. İsa'da olduğu gibi) okunması ve indirilmesiyle ölüler diriltilseydi, ölülerin konuşturulacağı bir kitap bu Kur'an olurdu. Çünkü bu Kur'an Allah'ın kudretinin tezahürünü, harikulâdeliklerini ihtiva eden bir kitaptır. Nitekim bir ayette, *«Eğer biz bu Kur'an'ı bir dağın üzerine indirmiş olsaydık, kesinlikle o dağın Allah korkusundan baş eğerek paramparça olduğunu görürdün»* (Haşr: 21) diye buyurulmuştur.

Bazı kimseler de meseleyi şöyle izah etmektedirler: Kur'an'ın muciz bir kitap olduğu açıkça ortadadır, öğüt verme ve inzar etme hususundaki uslûbu gayet mükemmeldir. Müşrikler ayette geçen mucizelerin Hz. Peygamber'in (s.a) eliyle zahir olmasını, gerçekleşmesini istiyorlardı. Onların isteği bunların Kur'an ile meydana gelmesi değildi. Ancak onların istekleri Kur'an'ın bu tür harikulâdelikleri kapsamadığı noktasında toplandığı için bu mucizelerin meydana gelmesini Allah Teâlâ Kur'an'a bağladı ve böylece harikaları biraraya getirme hususundaki şanını mübalağalı bir şekilde beyan buyurarak, Kur'an'ın her harikulâdeliğin kaynağı ve

aslı olabileceğini bildirdi. Böylece müşriklerin Kur'an'ın şanı hakkındaki çarpık fikirleri de ortaya konulmuş oldu.

Müşriklere adeta şöyle denilmektedir:

«Sizin istedikleriniz, eğer hikmetin gereklerinden olsaydı, kesinlikle onların meydana geldiği yer bu Kur'an olurdu».

İşte bu ayette Kur'an'ın yüce şanının belirtilmesiyle, onun muarızlarının akli dengelerinin karmaşık olduğu gerçeği gözler önüne serilmektedir.

El-Keşf'te şöyle denilmektedir:

Eğer bu sureyi güzelce tahkik edersen buradaki konuşmanın Kur'an'ın hak kitap olduğuna, dünya ve Ahiret mutluluğunu içerdiği noktaya teksif edildiğini göreceksin. Ve yine göreceksin ki saidin saadeti, şakinin şekaveti Kur'an'a karşı takındıkları tavra bağlanmaktadır. Meselâ bir ayette, *«Sana Rabbinden indirilen hakkın tâ kendisidir»* buyurulurken, sonra onların inkârlarını hayret edilecek şekilde belirtmek için *«Kâfir olanlar «Niçin ona Rabbinden bir ayet indirilmedi?» derler»* diye buyurulmakta, başka bir ayette de, *«Onun davası haktır»* denilmektedir. Böylece Kur'an'ın hak oluşu hüccetle sabittir. Daha sonra Allah Teâlâ *«Gökten bir su indirdi»* ayetinde Kur'an'dan ibaret olan hakka misal verdi. Yine sonra, *«Rabbinden sana indirilenin hak olduğunu bilen bir kimse ile, kör olan hiç bir olur mu?»* şeklinde sonuç olarak bir delil getirdi. *«Kâfirler»* demek suretiyle onların inkârlarını gözler önüne serdi. Şu anda tefsirini yaptığımız ayetle de Kur'an'ın hak olduğunu bir kez daha bildirerek, onun gerçekliğini en beliğ biçimde ortaya koydu .*«Böylece seni gönderdik»* ayetiyle önce Peygamber'in, sonra da Peygamber'e inen Kur'an'ın azametini belirtmekle beraber, onların şiddetle inkârcı olduklarını ve inkârlarında direttiklerini göstermiş oldu. *«Biz onu Arabî bir hüküm ola-*

rak indirdik» ayeti ve surenin sonundaki *«Allah kâfidir»* cümlesiyle Kur'an'ın hak olduğunu teyid etti.

«Hayır! Bütün emir Allah'a aittir»; yani oluşumların nirengi noktasının varlık veya yokluk yönünden üzerinde dönmekte olduğu emir Allah'a aittir. O dilediğini yapar ve istediğine hükmeder. Hikmeti neyi iktiza ediyorsa onu yapar

Buradaki *«idrab»*, şart cümlesinin mantuku itibariyle değil, mucibi mueddası itibarıyla iktiza ettiği ölümsüz mânâdadır. Yani eğer bu Kur'an söylenenleri yapsaydı, kesinlikle o, bu Kur'an olurdu. Ancak Allah Teâlâ bunu yapmamış, aksine şu andaki durum ne ise onu yapmıştır. Çünkü emrin tamamı Allah'a aittir.

Bazıları bunun mukadder bir cümlenin yerine atıf olduğunu söylemektedirler. Yani Ey Muhammed! Senin elinde emirden hiçbir şey yoktur. Aksine emrin tamamı Allah'a aittir!

Ayette geçen *«Yey'ese»* fiili Kasım b. Muan'ın dediğine göre Hevazin dilinde *«Ya'lemu»* (bilirler) anlamına gelmektedir. İbn Kelbi bunun en-Neha'dan bir kabilenin dili olduğunu söylemektedir. Zahire göre bu fiilin *«Ya'lemu»* yerine kullanılması hakikat ifade eder, mecaz değildir.

Bazıları bu fiilin aslında ümitsizlik anlamına geldiğini ve fakat bilmeyi kapsadığından dolayı —çünkü bir şeyden ümitsiz olan bir kimse onun olmayacağını bilir— *«Bilmediler mi?»* mânâsında kullanıldığını söylemişlerdir. Ancak bu görüş sahiplerine, *«Bu takdirde ye's yokluğun bilgisini iktiza eder. Oysa bu fiil varlığın bilgisi anlamında kullanılmıştır»* şeklinde itirazda bulunulmuştur. Cevap olarak ise şöyle denilmiştir: *«Yokluğun ilmi, mutlak ilmi içerdiğinden dolayı ye's burada ilim karşılığında kullanılmıştır».*

«Ye's» kelimesinin *«ilim»* karşılığında kullanıldığına delil ola-

rak Hz. Ali, İbn Abbas, Ali b. Hüseyin, İkrime, İbn Ebi Müleyke, el-Cuhderî ve Ebu Yezid el-Mederî'nin mezkur ibareyi *«Efelemyetebeyyen»* şeklinde okumaları gösterilmiştir. Çünkü bu fiil *«bildim»* anlamına gelen *«Tebeyyentu keza»*dan alınmadır. Bu kıraat Hz. Peygamber'e isnad edilmiştir. Bu ümmetin kıraat alimlerinin çoğunluğuna muhalefet değildir. Çünkü onlar *«Ye's»* kelimesini hemze olmaksızın yazmışlardır. İmam Suyuti'nin aktardığına göre Ebu Ubeyde, Said b. Mansur, İbn Münzir, İbn Abbas'tan onun bu kelimeyi *«Efelemyey'eselleziyne amenu»* şeklinde okuduğunu rivayet etmişlerdir. Bunun anlamı da bilmektir. Yani *«Bilmediler mi?»*

İbn Cerir, İbn'ul-Enbari (el-Mesahif), İbn Abbas'tan onun ibareyi *«Efelemyetebeyyen»* şeklinde okuduğunu, kendisine mushafta *«Efelemyey'es»* yazdığı halde niçin böyle okuduğu sorulduğunda, *«Sanırım kâtip bunu uyuklarken böyle yazmıştır»* dediğini rivayet etmektedirler.

Bu rivayete müthiş derecede kızıp, ona şiddetle hücum eden Alûsi, *«Kâtip uyukladığı halde bunu yazıp da «sin» harfinin dişlerini düz kılmıştır»* tarzındaki söz, mülhid oğlu bir zındık sözüdür» demektedir. Nitekim bu mesele, Ebu Hayyan'ın *«El-Bahr'ul-Muhit»* adlı tefsirinde izah edilmiştir. Bu bakımdan *«El-Durr'ul-Mensur»*dan bunu bu şekilde İbn Abbas'tan nakletmek doğru değildir. (1)

İbn Cerir'in Hz. Ali'den rivayet ettiğine göre o, mezkur ibareyi *«Efelemyetebeyyen»* şeklinde okuyordu.

İbn'ul-Münzir, İbn Cerir ve İbn Ebi Hatim'in İbn Abbas'tan rivayet ettiğine göre o, *«Yey'es»in, «Ya'lem»* anlamında olduğunu söylemiştir.

(1) Alusî, Ruh'ul-Meanî, cilt: 13, sh: 156.

Et-Tasti'nin rivayet ettiğine göre, Nafi b. Ezrak, İbn Abbas'tan bu kelimenin anlamını sorduğunda o, Beni Malik'in lehçesinde *«Efelemyey'es»*in *«Efelemya'lem»* anlamında olduğunu söyler. Nafi Arapların *«Yey'es»*in *«Ya'lem»* anlamına geldiğini bilip bilmediklerini sorunca, İbn Abbas Arapların böyle kullandıklarını Malik b. Avf'ın bir şiiriyle istidlal ederek göstermiştir.

Malik b. Avf'ın şiiri şudur:

«Elem tey'esi'l-Akyamu enni ene ibnuhu
Ve in kuntu an Ard'ul-Aşira naiyen»

İbn'ul-Enbari, Ebi Salih'ten mezkûr fiilin Hevazin dilinde *«Efelemya'lem»* anlamında olduğunu söyleyerek, Malik b. Avf'ın yukarıdaki şiirini okumuştur.

Ebu Şeyh'in Katade'den rivayet ettiğine göre, mezkûr fiil *«Efelemya'ref»* (Tanımadılar mı?) anlamındadır.

Ebu Şeyh'in İbn Zeyd'den rivayet ettiğine göreyse, yine bu fiil *«Efelemya'lem»* anlamındadır. Bazı kimseler bunu *«Efelem yetebeyyen»* diye okumuşlardır. Yani Allah'ın bunu yaptığını bilmeleri için akıl erdirmediler mi ki Allah'ın dilediğini yaptığını bilerek ümitsiz olmasınlar!

İbn Ebi Hatim ve Ebu Şeyh, Ebu'l-Aliye'den bu ayetin anlamının; *«Müminler onların hidayetlerinden ümit kestiler. Oysa Allah dilerse tüm insanlara hidayet eder»* demek olduğunu rivayet etmişlerdir. (1)

«Bütün insanları hidayete erdirirdi» ifadesi, «müşriklerin is-

(1) Suyuti, ed-Durr'ul-Mensur, cilt: 4, sh: 63.

tedikleri mucizeleri Peygamber üzerinde göstermek suretiyle tüm insanları hidayete erdirirdi» demektir. Veya, «*Onlar tüm emrin Allah'a ait olduğunu bildiler, fakat bu bilginin bahsi geçen konuları ilzam ettiğini bilmediler*».

Ayetin yorumu nasıl yapılırsa yapılsın, buradaki inkârın reddidir. Gerçeğin, nefsulemirde olanın inkârı değildir. Yani inkâr sadece şart cümlesinin içeriğini bilmediklerine matuf değildir. Aksine onun mukaddimelerini (öncülerini) bilmediklerini de kapsar. Adeta şöyle denilmek istenmiştir: «*Bilmediler mi ki Allah onların hidayetini dileseydi, onları hidayete erdirirdi. Fakat O bunu dilemedi*». Bu yorum İbn Abbas'tan gelen rivayete göredir. Çünkü kâfirler Hz. Peygamber'den (s.a) o mucizeleri istediklerinde, müminler o mucizelerin Allah tarafından verilmesini arzuladılar ki onlarla iman üzerinde biraraya gelsinler.

«*Yey'es*» fiili ümitsizlik anlamındaki «*Ye's*»ten gelmektedir ve meşhur (yaygın) mânâsı da budur. Bu takdirde ayetin anlamı şöyle olur: «*İman edenler onların halini bilmediler ki onların iman etmesinden ümitsiz olmasınlar*». Bilmediklerinin delili onların Hz. Peygamber'den (s.a) istedikleri mucizelerin olmasını istemeleridir. Ayetteki inkâr, bu takdire göre hem atfedilene hem de matufa yöneliktir. Ebu Hayyan başka bir ihtimal daha bulunduğunu söyleyerek, «*Söz, «müminler bilmediler mi ki» bölümünde tamamlanır, yani bu tam ve takriri bir sözdür. «Müminler, bu imansızların iman etmesinden ümitsiz oldular» anlamındadır*» demiştir.

«*En lev Yeşau*» cümlesi hazfedilmiş bir yeminin cevabıdır. Yani, «*Yemin ederim ki Allah dileseydi tüm insanları hidayete erdirirdi*».

İbn Ebi Şeybe ve İbn Münzir, Şa'bi'den şöyle rivayet etmektedirler:

Kureyşliler Hz. Peygamber'e (s.a) şu teklifi getirdiler: *«İddia ettiğin gibi eğer peygambersen, Mekke'nin bu iki dağını, sağ ve solundaki dağları, dört veya beş günlük bir mesafeye kaydır. Ki meydan açılsın ve biz de orada ziraat yapalım, hayvanlarımızı otlatalım. Ayrıca ölmüş atalarımızı bize getir ki bizimle konuşsunlar da senin peygamber olduğunu bize haber versinler. Ya da bizi Şam'a, Yemen'e veya Hire'ye götür de bir gecede gidip-gelelim. Çünkü sen zaten bunu yaptığını iddia ediyorsun!»* İşte bunun üzerine mezkûr ayet nazil oldu.

İbn Cerir ile Ebu Şeyh'in İbn Abbas'tan rivayet ettiklerine göre Kureyşlilerin Hz. Peygamber'e; *«Şu Kur'an ile dağları yürüt, onunla arzı parçala ve yine onunla bizim ölülerimizi dirilt»* demeleri üzerine bu ayet nazil olmuştur.

Bu rivayet gibi, bu fiillerin Kur'an'a isnad edilmesi şeklinde herhangi bir mazerete ihtiyaç yoktur. Şa'bi'nin rivayetindeki yerin parçalanması ile kastedilen, yürümek suretiyle yeri kesmektir. Daha önceki gibi yorumlamamızın delili Ebu Nuaym'ın Delail'inde Zübeyr b. Avvam hadisidir;

Bu hadise göre *«En yakın akrabalarını korkut»* ayeti nazil olduğunda Hz. Peygamber Ebu Kubeys Dağı'na çıkarak; *«Ey Abdi Menaf'ın aile efradı! Muhakkak ki ben bir uyarıcı ve bir peygamberim»* diye seslenince, tüm Kureyşliler Hz. Peygamber'in (s.a) etrafını çevirdi. Hz. Peygamber onları teskin etmeye, uyarmaya devam etti. Onlar: *«Sen kendisine vahyedilen bir peygamber olduğunu iddia ediyorsun. Oysa Süleyman'a rüzgâr ve dağlar, Musa'ya deniz boyun eğdirilmişti. Sen de madem ki peygambersin, o halde Allah'a dua et de, şu dağları bizden uzaklaştırsın. Topraktan bize ırmaklar çıkarsın ki biz de orayı nadas edelim, ziraat yapa-*

lım veya Allah'a dua et de bizim için ölüleri diriltsin. Biz onlarla, onlar da bizimle konuşsun ya da Allah'a dua et de şu ayağının altındaki kaya parçalarını altına çevirsin. Biz onları söküp kışın ve yazın Şam'a, Yemen'e yaptığımız o zorlu yolculuklarda zengin olalım. Çünkü sen o peygamberler gibi olduğunu iddia ediyorsun» dediler ve işte o zaman İsra Suresi'nin 59 - 61. ayetleriyle Ra'd Suresi'nin 31. ayeti nazil oldu.

«Allah'ın va'di gelinceye dek devamlı olarak inkâr edenlere yaptıklarından dolayı ya ansızın bir belâ dokunacak veya (o belâ) evlerinin yakınına inecektir». Burada sözkonusu edilen *«karia»* (Belâ) bir şeyi diğerine çarpmak, vurmak anlamındaki *«el-Kar»* kökünden gelmekte ve ayet içinde *«sahibinin kalbini parçalayan felaket»* anlamında kullanılmaktadır.

İbn Abbas'tan gelen bir rivayete göre, *«Karia»*dan maksat, Hz. Peygamber'in gönderdiği küçük askeri gruplar (seriyyeler) dır. Onlar Allah'ı inkâr eden müşriklerin mallarını talân eder, onlara ani baskınlar düzenler ve evlerinde onlara hücum ederlerdi.

Bazıları *«Ev tehellu»* fiilinin faili olarak Hz. Peygamber'i (s.a) göstermektedirler. Kastedilen Hz. Peygamber'in müşriklerin yurtlarına yakın bir yere konması, yani Hudeybiye'ye gelmesidir. Bu yoruma göre *«Allah'ın va'di»* ise Mekke fethidir. Taberi, bu yorumu İbn Abbas, Mücahid ve Katade'ye nispet etmektedir. Bu görüş aynı zamanda Mukatil ve İkrime'den de rivayet edilmiştir.

İbn Atiyye'ye göre *«kâfirler»* ile Kureyş ve Arap kâfirleri, *«Karia»* ile de Hz. Peygamber'in onlara baskın yapan askeri birlikleri kastolunmaktadır.

Hasan Basri ile İbn Said'den gelen rivayete göre, *«Kâfirler»* ile dünyadaki tüm kâfirler kastedilmektedir. Çünkü bu husus Kıyamet'e kadar tüm kâfirler için geçerlidir.

Kadı Beyzavi ayetle ilgili olarak şunları söylemektedir: Bu ayet Allah'ın va'dinden dönebileceğini öne süren kimsenin iddiasını iptal etmektedir. Ayet her ne kadar kâfirler hakkında inmişse de lâfzın umumuna bakılmalıdır. Sebebin özel oluşuna itibar edilmez. Bu umum fasıklar hakkında gelen tüm tehditleri içermektedir.

İmam, *«Hulf (va'dden dönmek) ayrı, umumu tahsis etmek ayrı bir şeydir. Biz, «Allah va'dinden döner» demeyiz, fakat affa delâlet eden ayetlerle, tehditle ilgili umumları tahsis ederiz»* demektedir.

(32) *«Andolsun senden önce gelen nice...»*

Bu Ayetin Tefsiri

«Emleytu» fiili, *«Bir zamana kadar onları yaptıklarıyla başbaşa bıraktım»* demektir.

Bu ayet Hz. Peygamber (s.a) için bir teselli olduğu kadar, müşriklerin alaylarına maruz kaldığından dolayı kendisi için bir sabır ve telkindir. Allah Teâlâ, yalanlandığı, getirdiği ayetlere itibar edilmediği ve kendisinden başka mucizeler istendiği için, peygamberini teselli etmektedir. Bütün bunlar esasında istihzadır ve kâfirler için de ilâhî bir tehdittir. Allah Teâlâ burada Rasûlü'ne şöyle demektedir: *«Bu, sadece senin için geçerli bir durum değildir. Senden önceki peygamberlerin de başına aynı şeyler gelmiştir. Ancak o peygamberlere bu şekilde davrananlara bir zamana kadar mühlet vermişiz, sonra da yaka-paça yakalayarak, helâk etmişizdir»*. Bu ayet ayrıca peygamberlerle alay etmenin de küfür olduğuna işaret etmektedir.

(33) *«Her nefsin kazandığını gözetleyip...»*

Bu Ayetin Tefsiri

«Kaimun» murakıp, yardımcı demektir. Her insanın işlediği hayrı ve şerri murakabe eden, kendisine hiçbir şeyin gizli kalmadığı, her fiile müstahak olduğu cezayı mutlaka veren, ancak Allah Teâlâ'dır.

Kurtubi'nin Dahhak yoluyla naklettiği bir rivayette bildirilen, *«Bununla insanları korumakla görevlendirilen melekler kastedilmektedir»* şeklindeki yorum, ayetin ruhuna kesinlikle ters düşmektedir. Hiç kimse böyle bir yoruma itibar etmemiştir.

«Men» lafzı mübtedadır ve haberi hazfolunmuştur. Yani *«Bu vasıflara sahip olan zatı kibriya, bunlara sahip olmayan bir kimse gibi olur mu?..* Buradaki *«hemze»* istifam-ı inkâriyedir. Hemzeden sonra gelen *«Fe»* harfi ise inkârı mümaselete yöneltmek içindir. Yani Allah'ın peygamberlerle alay edenlerin başına getirdiği felâket ve bir süre mühlet verdikten sonra, onları azaba duçar etmesi bilindikten sonra böyle bir münasebet mümkün değildir.

«Oysa onlar Allah'a ortaklar koştular» cümlesi müsta'nifedir ve daha önce mukadder olduğunu söylediğimiz habere delâlet eder.

Bazı müfessirler, bu cümlenin *«kesebet»* üzerine atfedilebileceğini söylemişlerdir. Fakat bu da oradaki *«ma»* edatının mastariyye olması, mevsul olmaması halinde böyledir. Bu cümlenin *«hâl» olması da mümkün görülmüştür.* Yani; *«Vasıfları böyle olan zat-ı kibriya, bunlara sahip olmayan kimse gibi midir? Oysa onlar Allah'a bir değil birçok ortaklar kılmışlardır».*

Hall'il-Ukad sahibi, mânâ hal olması üzerinedir. Yani «her

nefis üzerine kaim olan, onu murakabe eden ve onun işlediğini gözetleyen varken, onlar O'nun için birçok ortaklar edinmişlerdir» demektedir.

Burada Allah Teâlâ'nın ismini açıkça zikretmeyip onun yerine bir sıfat kullanılması tefhim içindir.

«Onları adlandırın!» ifadesi susturma üzerine susturmadır. Yani o Allah'a ortak kıldıklarınızın adlarını söyleyin! Kimdir onlar? İsimleri nedir?

Ebu Hayyan, tefsirinde şöyle demektedir:

Yani, Allah'a ortak koştuklarınız anılmaya, isim almaya bile lâyık değillerdir. Çünkü ancak yarar ve zarar verebilen bir şey isimlendirilebilir. Bunlar içinse böyle bir şey sözkonusu bile değildir.

Allah Teâlâ, bu ifadeyi tehdit olarak kullanmaktadır. Yani ister adlandırın, ister adlandırmayın, onlar hakaret derecesinde öyle bir derekeye düşmüşlerdir ki akıllı bir insanın dönüp kendilerine bakmasına, iltifat etmesine bile müstehak olamamışlardır.

«Yoksa siz O'na yeryüzünde bilemeyeceği bir şeyi mi haber veriyorsunuz?»; yani ibadete müstehak olan ve Allah'ın da bilmediği şeyleri mi O'na haber veriyorsunuz? Oysa böyle bir şey yoktur. Çünkü Allah'ın ilminden zerre kadarı dahi ne yeryüzünde ne de gökyüzünde gizli değildir. Madem ki Allah bunları bildirmiyor, demek ki bunların hakikati yoktur.

*Ayette özellikle «Yeryüzü»*nün zikredilme nedeni şudur: Müşriklerin iddiasına göre Allah'ın ortakları sadece yeryüzündedir, gökyüzünde değil.

«Bizahirin min'el-Kavl»; yani aslında mevcut olmayan bir mânâ ile sadece sözün kabuğuyla, onların Allah'ın ortakları olduğunu söylüyorsunuz. Mesela zenciye *«Kafûr»* denir. Oysa zenci *«Kafûr»* değildir. Sadece Kafûr gibi simsiyahtır.

Bu ifade, *«Bunlar onların ağızlarında geveledikleri sözlerdir»* ayetindeki ifade gibidir.

Dahhak ve Katade *«Kavl'ın zahiri»* ile *«Bâtıl sözün»* kastedildiğini söylemişlerdir. Zahirin, zail mânâsında olduğunu öne sürenler olmuşsa da bu tür yorumlar birer zorlamadır.

Cübbai'ye göre, bu tabir ile kastedilen, *«Allah'ın indirdiği ve içinde putlara «Hak mabud» adının verildiği bir kitabın zahirinden mi haber veriyorsunuz? (veya haber verin)»* şeklindeki bir anlamdır.

Ayetin anlamı kısaca, o ortak koştuklarının ibadete lâyık olduklarına dair akli ve nakli delilin bulunmadığını ihsas ettirmektedir.

«Aslında inkâr edenlere hileleri süslü gösterildi»; yani onlar önce putlarının Allah'ın ortakları olduğuna inandılar. Bâtılı çeşitli şekillerde hakikat olmadığı halde hakikat imiş gibi gösterdiler. Bundan sonra dalâlet üzerinde çok yürüdüklerinden dolayı onu bir şey zannettiler. Yani onların kendi nefislerini aldatmaları onlara süslü gösterildi.

«Ve onlar doğru yoldan alıkondular». Onları hak yoldan alıkoyan, ya onların kendi hileleridir ya da Allah Teâlâ'dır ve onların kalbini mühürlemiştir. Veya şeytandır ki onları vesvese ile yoldan çıkarmıştır.

Kıraat alimlerinden İbn Kesir, Nâfi, Ebu Amr ve İbn Amr,

«*Suddu*» (meçhul fiil) yerine «*Saddu*» (malum fiil) okumuşlardır. Yani onlar, halkı iman etmekten alıkoydular.

(34) «*Dünya hayatında, onlara bir azap...*»

Bu Ayetin Tefsiri

Dünya hayatında onlar için olan o zor azap, öldürülmeleri, tutsak edilmeleri ve kendilerine isabet eden diğer felaketlerdir. Tüm bunlar küfürlerine karşılık, Allah Teâlâ'nın bir cezası olarak kendilerine verilmiştir. Mümin bir kimsenin başına böyle bir şey gelmesine gelince, o da sevap ve derecelerinin yükselmesi nedeniyledir. Ahiret azabı daha şiddetli ve sürekli olduğundan dolayı, bundan daha şiddetli ve daha korkunçtur.

«*Onları Allah'tan koruyacak kimse de yoktur*»; yani onları Allah'ın azabından koruyacak kimse yoktur.

مَثَلُ الْجَنَّةِ الَّتِي وُعِدَ الْمُتَّقُونَ ۖ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ
أُكُلُهَا دَائِمٌ وَظِلُّهَا ۚ تِلْكَ عُقْبَى الَّذِينَ اتَّقَوْا ۖ وَعُقْبَى الْكَافِرِينَ
النَّارُ ﴿٣٥﴾ وَالَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَفْرَحُونَ بِمَا أُنْزِلَ
إِلَيْكَ وَمِنَ الْأَحْزَابِ مَنْ يُنْكِرُ بَعْضَهُ ۚ قُلْ إِنَّمَا أُمِرْتُ
أَنْ أَعْبُدَ اللَّهَ وَلَا أُشْرِكَ بِهِ ۚ إِلَيْهِ أَدْعُو وَإِلَيْهِ مَآبِ ﴿٣٦﴾
وَكَذَٰلِكَ أَنْزَلْنَاهُ حُكْمًا عَرَبِيًّا ۚ وَلَئِنِ اتَّبَعْتَ أَهْوَاءَهُمْ
بَعْدَ مَا جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ ۙ مَا لَكَ مِنَ اللَّهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا وَاقٍ ﴿٣٧﴾
وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلًا مِنْ قَبْلِكَ وَجَعَلْنَا لَهُمْ أَزْوَاجًا
وَذُرِّيَّةً ۚ وَمَا كَانَ لِرَسُولٍ أَنْ يَأْتِيَ بِآيَةٍ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ ۗ لِكُلِّ أَجَلٍ كِتَابٌ ﴿٣٨﴾
يَمْحُو اللَّهُ مَا يَشَاءُ وَيُثْبِتُ ۖ وَعِنْدَهُ أُمُّ الْكِتَابِ ﴿٣٩﴾
وَإِمَّا نُرِيَنَّكَ بَعْضَ الَّذِي نَعِدُهُمْ أَوْ نَتَوَفَّيَنَّكَ فَإِنَّمَا عَلَيْكَ الْبَلَاغُ
وَعَلَيْنَا الْحِسَابُ ﴿٤٠﴾ أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّا نَأْتِي الْأَرْضَ نَنْقُصُهَا مِنْ
أَطْرَافِهَا ۚ وَاللَّهُ يَحْكُمُ لَا مُعَقِّبَ لِحُكْمِهِ ۚ وَهُوَ سَرِيعُ الْحِسَابِ
﴿٤١﴾ وَقَدْ مَكَرَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَلِلَّهِ الْمَكْرُ جَمِيعًا ۖ يَعْلَمُ
مَا تَكْسِبُ كُلُّ نَفْسٍ ۗ وَسَيَعْلَمُ الْكُفَّارُ لِمَنْ عُقْبَى الدَّارِ ﴿٤٢﴾

35 — Takva sahiplerine va'dolunan cennetin misali şöyledir: Altından ırmaklar akar, yemişleri ve gölgesi daimidir. İşte bu sakınanların sonudur. Kâfirlerin sonu ise ateştir.

36 — Kendilerine kitab verdiklerimiz, sana indirilenden dolayı hoşnut olurlar. Fakat (karşıt) gruplardan onun bir kısmını inkâr eden vardır. De ki: «Bana sadece Allah'a kulluk etmem ve O'na ortak koşmamam emrolundu. Ben yalnız O'na sığınırım ve dönüşüm yalnız O'nadır».

37 — İşte böylece biz onu Arapça bir hüküm olarak indirdik. Eğer sana gelen bu ilimden sonra onların arzularına uyarsan işte o zaman senin için Allah tarafından ne bir dost ne de bir koruyucu olur!

38 — Andolsun senden önce nice peygamberler gönderdik. Onlara da eşler ve çocuklar verdik. Allah'ın izni olmaksızın hiçbir peygamber için bir ayet (mucize) getirme imkânı yoktur. Her şeyin yazılı bir süresi vardır.

39 — Allah dilediğini silip, iptal eder, dilediğini de sabit kılar. (Tüm) kitab(ların) aslı O'nun yanındadır.

40 — Biz onlara va'dettiğimizin bir kısmını sana göstersek de veya (ondan önce) seni öldürsek de, sana ancak tebliğ etmek düşer. Hesab yalnız bize aittir.

41 — Bizim yeryüzüne gelip, onu uçlarından eksilttiğimizi görmediler mi? Allah (dilediği gibi) hükmeder. O'nun hükmünü bozacak kimse yoktur ve O hesabı çabuk görendir.

42 — Onlardan öncekiler de (peygamberlere ve müminlere) tuzak kurmuştu. Oysa bütün tuzaklar Allah'ın elindedir. Çünkü her nefsin ne kazanacağını bilir. Bu yurdun (dünyanın) sonunun kimin olduğunu (yakında) kâfirler de bilecektir!

(35) *«Takva sahiplerine va'dolunan cennetin...»*

Bu Ayetin Tefsiri:

Ayetin başındaki *«Mesel»*, durum, sıfat anlamında kullanılmıştır. Yani Cennet'in sıfatı, misali demek oluyor. Ebu Şeyh bu görüşü İkrime'den rivayet etmiştir.

Nitekim *«mesel»* kelimesi başka bir ayette de sıfat anlamında kullanılmıştır: *«En yüce mesel Allah içindir»*; yani en yüce sıfat Allah'ındır.

Ebu Ali'ye göre *«mesel»* kelimesinin lûgat bakımından bu mânâda kullanılması doğru değildir. Çünkü lûgatta bu kelimenin *«sıfat»* anlamına geldiği görülmemektedir. Kelimenin buradaki anlamı benzetmedir. Yani muttakiler için cennetin misâli (teşbihi) anlamındadır.

Müdekkiklerden bazılarına göre, *«mesel»* kelimesi üç anlamda kullanılmıştır:

1) Teşbih (benzetme)
2) Darb-ı mesel (örnek verme)
3) Garip sıfat

Müfessirlerin çoğu, ayette geçen kullanımı üçüncü şıkla tefsir etmişlerdir.

«Mesel» kelimesi gramatik bakımdan mübtedadır. Sibeveyh'e göre haberi hazfolunmuştur. Yani Cennet'in sıfatı sana okunan (veya anlatılan) Kur'an'da belirtilecektir.

«Yemişleri ve gölgesi daimidir» cümlesinde geçen *«yemiş»* ile orada yenilen her türlü nimet kastedilmektedir. Meallerde olduğu gibi sadece meyvalarla yorumlanmamalıdır. Daimi olmasının anlamı tükenmez, bitmez demektir. İbrahim et-Teymî'ye göre, daimi olması lezzetinin sürekli olması demektir. Yani insan acıkınca lezzeti fazla olur, doyunca azalmaz. Lezzet süreklidir.

Ancak bu yorum ifadenin zahirine ters düşmektedir. Bazı müfessirler meallerde olduğu gibi, yiyecekleri meyvalarla tefsir etmektedirler. Çünkü dünya bağlarında, bahçelerinde (Arapçası cennetlerde) sadece meyvalar vardır. Ancak Ahiret'teki cennette meyvalardan başka nimetler de va'd olunmaktadır.

«Zıll» (gölge) kelimesi aslında, Güneş'in zıddıdır. Gölgenin devam etmesi onun hiçbir zaman yok olmamasıdır. Dünyadaki gölgeler Güneş'le ortadan kalkar, ama Cennet'teki gölgeler ortadan kalkmaz. Çünkü orada rivayet ehlince yaygın olan kanaate göre Güneş yoktur ya da varsa bile etkisi yoktur.

«Zıll» kelimesiyle izzet ve refah da kastedilmiş olabilir. Yani Cennet'teki izzet, rahat ve refah hayatı süreklidir.

Harice b. Mus'ab'tan İbn Münzir ile Ebu Şeyh'in rivayet ettiklerine göre, o Cehn b. Safvan ve takipçilerini Cennet'in sürekliliğini inkâr ettikleri için tekfir etmiştir.

El-Kadı bu ayetle, Cennet'in şu anda (hâlen) yaratılmış olma-

dığına delil getirmiştir. Çünkü eğer Cennet şu anda yaratılmış olsaydı, yokluğa gitmesi, yiyeceklerinin kesilmesi gerekirdi. Çünkü Allah Teâlâ, *«Allah'ın zatı hariç her mahlûk helâk olacaktır»* diye buyurmuştur. Ancak bizim tefsire çalıştığımız ayet ise Cennet'teki yiyeceklerin tükenmeyeceğini anlatmaktadır. Bu bakımdan Cennet henüz yaratılmış değildir. Şu anda göklerde bir Cennet'in olduğunu ve Allah Teâlâ'nın peygamberleri, şehit ve sıddıkları oralarda nimetlendirdiğini inkâr ediyor değiliz. Ancak dediğimiz şudur: Ebedî Cennet insanlar haşrolunduktan sonra yaratılacaktır.

İmam, el-Kadı'nın görüşüne şu şekilde itiraz etmektedir:

O iki delille, yani *«Allah'ın zatı hariç her mahlûk helâk olacaktır»* ve *«Cennet'in yemişleri ve gölgesi daimidir»* ayetiyle istidlâl etmiştir. Biz bu iki kaziyyeden birini tahsis ettiğimizde, delil sakıt olur. Biz bunlardan birini, şu anda mahlûk olduğuna delâlet eden delillerle tahsis ettiğimizden, el-Kadı'nın delili çürütülmüş olmaktadır.

Bazıları da cevap olarak şöyle demişlerdir:

Daimilik ile kastedilen hakiki mânâdır. Yani mutlak anlamda ona yokluk (fena) isabet etmez. Yemişlerin devamından maksat ise nev'inin devamıdır. Yine ayetteki helâktan maksat, şahısların helâkıdır. Şahısların helâkıyla birlikte nev'in kesilmemesi mümkündür. Yani her muayyen şahsın helâki ancak benzerinin varlığından sonra olur. İşte bu yorum alimlerin çoğunun, *«Cennet üzerinde bir lâhza dahi olsa yokluk tarayan etmez»* demesine binaendir. Fakat bazı kimselerin *«Cennet üzerine bir an yokluk gelir»* demeleri nedeniyle böyle bir delil tamam değildir. Çünkü bundan anlaşılıyor ki nev'i de kesinlikle sonuçlanacaktır.

(36) *«Kendilerine kitap verdiklerimiz, sana...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Maverdi'nin ifade ettiğine göre bu ayet, İncil ve Tevrat ehlinden iman edenler hakkında nazil olmuştur. Abdullah b. Selâm gibi Yahudilerle, Hıristiyanlardan iman eden seksen kişi. Bunlardan kırkı Necranlı, sekizi Yemenli, otuz ikisi de Habeş Hıristiyanlarıydı.

Kastedilen bu kimseler olduğu takdirde, *«Kitap»* ile anlatılmak istenen Tevrat ve İncil'dir. Bu ayetteki *«gruplar»*dan maksat da Tevrat ve İncil ehlinin gruplarıdır. Bunlar Hz. Peygamber'e karşı tavır almışlardı. Meselâ Ka'b b. Eşref ve arkadaşları veya Necranlı papazlardan es-Seyyid ile Akib bunlar arasındadır. Çünkü *«Ahzab»*, *«Hizb»*in çoğuludur. Hizb ise bir hususla ilgili olarak biraraya gelen bir grup insan demektir. Onlar Hz. Peygamber'e düşmanlık için biraraya gelmişlerdi. Kur'an'ın kendi kitaplarına uygun olmayan kısımlarını inkâr ediyorlardı. Hoşlanmasalar bile, kitaplarına uygun olan kısımları inkâr etmezlerdi.

İbn Abbas ve İbn Zeyd'den gelen rivayete göre bu ayet, sadece Yahudilerden müslüman olanlar hakkındadır. Bu rivayete göre, *«el-Kitap»* ile kastedilen Tevrat'tır. Gruplar ise Yahudilerin kâfirleridir.

Mücahid, Hasan Basri ve Katade'den gelen rivayete göre, *«elleziyne»* ile bütün ehl-i kitap kastedilmektedir. Çünkü onlar kendi kitaplarına uygun olan Kur'an ayetleriyle sevinirlerdi. Bazılarına göre ayetten anlaşılan şudur: Onlardan bir kısmı, kitaplarına uygun olan ayetlerle sevinirler, bir kısmı da üzülürler ve kitaplarına uygun düşen ayetleri inkâr ederlerdi ki içlerinden kimse recm meselesinde olduğu gibi Hz. Peygamber'e inanmasın.

Bazıları «*elleziyne*» ile mutlak mânâda müslümanların kastedildiğini ve ehl-i kitaptan ya da ehl-i Kur'an'dan olmalarının farketmeyeceğini söylemektedirler. Gruplar ile kastedilen de, Yahudi, Hıristiyan ve Mecusilerdir. Çünkü bunlar Kur'an'ın birçok kıssasını inkâr etmektedirler.

İbn Cerir'in Katade'den rivayet ettiğine göre, «*el-Kitap*» ile kastedilen Kur'an'dır. Onların sevinmeleri ise, sevinçlerinin sürekliliği ve arttığıdır.

Diğer müfessirlerden bazıları ise gruplar ile cahiliye dönemindeki Arap müşriklerinin gruplarının kastedildiğini söylemişlerdir. Mukatil ise daha ileri giderek, gruplar ile iman etmezden önceki Beni Ümeyye, Beni Muğire ve Âl-i Ebu Talha'nın kastedildiğini iddia etmiştir.

«*De ki: Bana sadece Allah'a kulluk etmem ve O'na ortak koşmamam emrolundu*» cümlesi Ebussuud Efendi'nin de buyurduğu gibi kâfirleri ilzam etmek ve inkârlarını reddetmek içindir. Yani onlara de ki: «*Bana indirilenin içinde Allah'a kulluk etmekle ve O'nu birlemekle emrolundum. Sizin bunu inkâr etmeye gücünüz yetmez. Çünkü tüm peygamberler ve gelen tüm kitaplar bunun üzerinde ittifak halindedir. O halde sizler niçin Üzeyr'i ve İsa'yı Allah'a ortak koşuyorsunuz?*». Görüldüğü gibi bu anlam, grupları İncil ve Tevrat ehlinin kâfirleriyle yorumlamamız halinde bu şekildedir.

İmam'a göre bu ayet yaratma ve diriltme konusunda kişinin muhtaç olduğu her hususu içermektedir. Mesela, «*De ki: Bana sadece Allah'a kulluk etmem ve O'na ortak koşmamam emrolundu*» cümlesi de aynı şekilde sorumluluk konusu olan her şeyi içine almaktadır.

«*Ben yalnız Allah'a çağırırım*» cümlesi de Hz. Muhammed'in

(s.a) nübüvvetine işaret etmektedir. *«Dönüşüm yalnız O'nadır»* cümlesi ise haşr ve Kıyamet'in meydana geleceğine işarettir.

(37) *«İşte böylece biz Onu...»*

Bu Ayetin Tefsiri

İlk gelen şer'i meselelerin veya nesholunanların yerine gelen meselelerin inkârına gidenlerin, buradaki hikmet beyan olunmak suretiyle reddine başlanmaktadır.

«Kezalike» (Böylece) ism-i işareti *«Enzelna»* fiilinin masdarıdır ki bu takdirde mânâ *«Esasları içeren ve üzerinde ittifak edilen çeşitli muvafık fer'leri kapsayan tenzil gibi sana Arapça bir hükmü indirdik»* şeklinde olur.

Kur'an'ın bir kısmının hüküm olmamasına rağmen hüküm olarak bu ayette belirtilmesinin nedeni, onu gözetmenin ve korumanın vacip olmasının hakikatını ifade etmek içindir. «Arap diliyle tercüme edildiği halde sana bir hüküm indirdik» demek Kur'an'ın dilinin Arapça olmasının onların ihtilaf ettikleri noktalardan birisi olduğunu göstermektedir. Yani diğer kitaplara muhalif olan noktalardan biri de onun Arapça nazil olmasıdır. Oysa Arapça inmesi, gerçeğin muktezasıdır ve bu şekilde indirilmesi anlaşılmasını kolaylaştırır. Araplara nisbetle onun muciz oluşunu ispatlar. Diğer milletlere nisbetle, muhtemelen bunun hikmeti, bu ayetin zikredilenlerin bilinmesine vesile olacak ilimlerin öğrenilmesine insanları çağırmasıdır.

Bazılarına göre, *«Kezalike»* ile yapılan işaret diğer peygamberlere indirilen kitaplardır. Yani nasıl senden önceki peygamberlere kitaplar indirdiysek onun gibi sana da bu kitabı indirdik.

Nitekim *«Kendilerine kitap verdiğimiz kimseler»* ifadesi, Al-

lah'ın o kitapları indirdiğini tazammun eder. *«Arapça Kur'an»* ifadesi, önceki kitapların, gönderildikleri kavmin diliyle indirilmiş olmaları gibidir. Çünkü Allah Teâlâ, *«Biz her peygamberi kavminin diliyle gönderdik»* buyurmuştur.

Şii müfessirlerden Tabersî, ayetteki *«Hükm»* kelimesinin «hikmet» anlamında olduğunu söylemektedir. Nitekim *«Ona hükm ve nübüvvet verdik»* ayetindeki *«hükm»* kelimesi de ona göre «hikmet» anlamında kullanılmıştır.

Mutezile, bu ayetle Kur'an'ın *«Hadis»* olduğuna dair birçok delil getirmiştir.

1 — Allah Teâlâ Kur'an'ın münezzel olduğunu ifade etmektedir. Münezzel olmak ancak hadis (sonradan) olmakla mümkündür.

2 — Allah Teâlâ Kur'an'ı Arapça olmakla vasıflandırmaktadır. Arapça ise sonradan olmuştur ki, bu da Kur'an'ın muhdes olduğunu gösterir.

3 — Mezkur ayet Kur'an'ın Arapça bir hüküm olarak geldiğine delâlet eder. Kılınan bir nesne ise muhdestir.

İmam, Mutezile'ye cevaben şöyle demektedir:

«Harf ve seslerden olanın muhdes olması Eşarilere ve Mutezile'ye göre su götürmez bir hakikattır. Hanbelilere gelince, onlar lafzî kelâmın kadîm olduğunu savunmaktadırlar».

«Eğer sana gelen bu ilimden sonra, onların arzularına uyarsan, işte o zaman senin için Allah tarafından ne bir dost ne de bir

koruyucu olur» tarzındaki ilâhî tehditler kâfirlerin Hz. Peygamber'in kendilerine tabi olabileceğine dair ümitlerini kesmek ve müminleri de din üzerinde sebat etmeye teşvik içindir. Bu gibi ilâhî tehditler Hz. Peygamber'in bu tehditlere, uyarmalara muhtaç olduğu anlamına gelmez. İşte bu noktadan hareketle bazı alimler hitabın burada Hz. Peygamber'e olmayıp, başkalarına olduğunu söylemişlerdir.

(38) «Andolsun senden önce nice peygamberler...»

Bu Ayetin Tefsiri

Yani, senin nasıl eşlerin ve çocukların varsa, senden önce gönderdiğimiz peygamberlerin de eşleri ve çocukları vardı.

İbn'ul-Kelbi'nin rivayet ettiğine göre, Yahudiler Hz. Peygamber'i (s.a) ayıplayarak; *«Bu adamın kadınlardan ve onları nikâhlamaktan başka bir gayesi yok. Eğer iddia ettiği gibi peygamber olsaydı, bu iş onu kadınlardan alıkoyardı»* dediler. Bunları reddetmek için de mezkûr ayet nazil oldu. Çünkü bu ayet, evlenmenin peygamberliğe ters olmadığını ortaya koymaktadır. Peygamberlik ile evliliğin arasını cemetmek mümkündür. Nitekim daha önceki peygamberler de bu yolu izlemişlerdir. Zikredildiğine göre Hz. Süleyman'ın üçyüzü nikâhlı olmak üzere yediyüz hanımı vardı. Hz. Davud'un ise yüz hanımı bulunuyordu. Bu Hz. Peygamber'in hanımlarının hakkını en mükemmel şekilde yerine getirdiği hususunda, hem melekî hem de beşerî kemalinin fazlalığına delâlet eden bir delildir. Çünkü Hz. Peygamber (s.a) bazen birkaç gün aç kalırdı. Mübarek karnının üzerine bir taş bağlar, buna rağmen aynı gecede bütün hanımlarının odalarını ziyaret edebilirdi. Açlık onu bu vazifeyi yapmaktan alıkoymazdı.

Hz. Peygamber'in birçok hanımla evlenmesinin birçok hikmet ve yararları vardır. Eğer onlardan hiçbiri olmasaydı da sadece

hanımların onun alenî taraflarına vakıf olmaları sözkonusu olsaydı, yine yeterliydi. Bunun nedeni şudur: Kadınlar ne olursa olsun sırlarını saklayamazlar. Şayet Hz. Peygamber'den gizliliğine ve aleniyetine muhalif bir durum olsaydı, kadınlar çok olmalarına rağmen onu bilirlerdi. Eğer onu bilselerdi —ki bu kadınların tabiatının bir icabıdır. Hele kumaların durumu, o da böyledir— onu ifşa ederlerdi. Rivayetlere muttali olan ve bu tahir kadınlardan nakledilen haberleri bilen kimseler, onların Hz. Peygamber'in gizli yönleriyle ilgili gizli bir tek şey bırakmayıp, her şeyi ifşa ettiklerini bilirler. Nitekim bu hususta, şu rivayeti nakletmek yeterlidir:

«Sahabeler cinsi ilişkide bulunan bir kimsenin menisi gelmediği takdirde, kendisine gusletmenin vacip olup olmadığı hususunda ihtilaf ederler ve bu hususu Hz. Aişe'ye sorarlar. Hz. Aişe ise şöyle der: *«Dinde utanma olmaz! Biz Hz. Peygamber ile bunu yaptık ve ikimiz de yıkandık».*

Rivayetlere göre Yahudiler, Hz. Peygamber'in evlenmesine ve kendileri tarafından istenilen mucizeleri getirmemesine hücum ettiklerinde, şu ayet nazil olmuştur: *«Allah'ın izni olmaksızın hiçbir peygamber için bir ayet (mucize) getirme imkânı yoktur»;* yani buna daha önceki peygamberlerin gücü de yetmezdi.

«Ecel» kelimesi vakit, süre, *«Kitap»* kelimesi ise muayyen bir hüküm anlamındadır. Yani her vakit için muayyen bir hüküm vardır ki kulların üzerine yazılmıştır. Bu da hikmetin iktizasına göre olmuştur. Çünkü bütün şeriatlar dünyada ve Ahiret'te insanların hallerini ıslah etmeyi gaye edinmişlerdi. O halde zamanın değişmesiyle, hallerinin değişmesi bu hikmetin gereğidir. Tıpkı hastanın durumunun değişmesiyle birlikte kendisine verilen ilâçların da değiştirilmesi gibi.

Bu ayet bazılarına göre, birtakım hükümlerin neshi dolayısıy-

ia müşriklerin Peygamber'in getirmiş olduğuna saldırmalarını reddetmektedir. Nitekim daha önceki cümlede, *«O bizim istediğimiz mucizeleri getirmiyor»* diye Peygamber'e yönelttikleri tenkidler de reddedilmişti.

(39) *«Allah dilediğini silip iptal eder...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Ayette Allah'ın dilediği ile kastedilen nedir? Yine silip iptal ettiği nedir? İşte bu hususta çeşitli görüşler öne sürülmüştür.

İkrime; *«Allah tevbeden dolayı bütün günahları siler, onların yerine iyilikleri koyar. Nitekim Allah tevbe eden, iman eden ve salih amel işleyen müminlerin günahlarını iyiliklerle değiştireceğini buyurmuştur»* demektedir.

İbn Cübeyr ise, *«Allah kullarının günahlarından dilediğini affeder, dilediğini affetmez»* demektedir. Yine aynı kişi, *«Allah eceli yaklaşan kimseden, diiediğini affeder, dilediğini sabit kılar»* demektedir.

Hz. Ali ise, *«Allah nesillerden dilediğini siler, dilediğini sabit kılar. Nitekim ayetlerde «Kendilerinden önceki nesillerden helâk ettiklerimizin ne kadar çok olduklarını görmüyorlar mı?», «O helâk olanların ardından başka nesiller inşa ettik» diye buyurulmuştur»* demektedir.

Er-Rabi, *«Bu silip iptal veya tespit etmek işi, uyku halindeki ruhlarda olur. Allah Teâlâ kimin aniden ölmesini dilerse, onun ruhunu kabzeder, bırakmaz. Kimin bekasını irade ederse, onun da ruhunu kendisine geri gönderir»* demektedir. Delil ise *«Allah ölümleri anında, nefisleri öldürür»* ayetidir.

İbn Abbas ve Dahhak'tan gelen bir rivayete göre, ayetin anlamı şöyledir: *«Allah Teâlâ, hafaza meleklerinin defterinden hasene ve seyyie olmayan şeyleri siler. Çünkü melekler her söz ve fiili yazmakla mükelleftirler. Allah, hasene ve seyyie olan söz ve fiilleri o defterde sabit kılar».*

Bazılarına göre, Allah bazı varlıkları siler, insanlardan hayvanlardan, bitkilerden ve ağaçlardan bazılarının da vasıf ve hallerini tesbit eder. Bazılarına göre de Allah dünyayı siler, Ahiret'i sabit kılar.

Hasan Basri'nin yorumu ise şöyledir:

«Bu ayet Ademoğulları'nın ecelleri hakkında gelmiştir. Allah Teâlâ, Kadir Gecesi'nde onları yazar ve Şaban'ın ortasında geceleyin ölülerin ecellerini yazar. Böylece diriler divanından (defterinden) bazı insanları siler ve ölüler defterinde sabit kılar».

Süddi, ayetin yorumu hakkında; *«Allah Ay'ı siler, Güneş'i sabit kılar»* demekte ve delil olarak *«Biz gecenin ayetini sildik yerine gündüzün ayetini aydınlatıcı kıldık»* (İsra: 12) ayetini göstermektedir.

İbn Abbas'tan gelen bir rivayete göre, Allah kullarının yaptıklarından dilediğini siler, dilediğini tesbit eder. Ancak saadet, şekavet ve ecellerde silme olmaz. (Bu rivayeti İbn Merduveyh *«Merfu»* olarak rivayet etmiştir).

Bazılarına göre, bu ayet rızk, ecel, saadet ve şekavet gibi hususların hepsini kapsar. Yani Allah bunlardan dilediğini siler dilediğini tesbit eder. Bu görüş sahabe ve tabiinden bir gruba nispet edilmiştir. Çünkü onlar kendilerini said kılması için Allah'a yalvarır, yakarırlardı.

İbn Ebi Şeybe, «*Musannaf*»ında İbn Mesud'dan onun şöyle buyurduğunu nakleder:

«*Ey minnet sahibi olup, hiç kimsenin minneti altında olmayan! Ey celâl ve ikram sahibi! Ey nimet sahibi! Senden başka İlâh (mabud) yoktur. Ey kendine sığınanların melcei! Ey yardım isteyenlerin yardımcısı! Ey korkanların güvene kavuştuğu! Eğer beni katındaki Umm'ul-Kitab'da «Şaki» yazmışsan, şekaveti benden sil, beni katında said kıl. Yok eğer beni katındaki Umm'ul-Kitab'da «mahrum» yazmışsan, rızkımı dar olarak tesbit etmişsen ,benden mahrumiyeti sil, rızkımı genişlet ve beni katında said olarak tesbit et, hayra muvaffak kıl. Muhakkak ki sen, indirmiş olduğun Kitab'da; «Allah dilediğini siler ve dilediğini tesbit eder. Ummul-Kitab O'nun katındadır» diye buyurmuşsun!*»

Abd b. Humeyd, Hz. Ömer'den şöyle rivayet etmektedir:

Hz. Ömer Kabe'yi tavaf ederken; «*Ey Allah'ım! Eğer üzerime şekavet veya bir günah yazmışsan onu sil. Onu benim için saadet ve mağfiret ile değiştir. Kesinlikle sen dilediğini tesbit edersin. Muhakkak ki Umm'ul-Kitab senin yanındadır*» diyordu.

İbn Cerir, Şakik Ebu Vail'den, onun şu duayı çokça yaptığını rivayet etmektedir: «*Ey Allahım! Eğer sen bizi şakilerden yazmışsan, bunu sil, bizi saidlerden yaz! Eğer bizi saidlerden yazmışsan, bunu sabit ve daim kıl. Muhakkak ki sen dilediğini tesbit edersin*».

İbn Sa'd ve bazıları Kelbi'den, onun şöyle dediğini rivayet etmektedirler: «*Allah rızıktan dilediğini siler, dilediğini artırır*». Bunun üzerine Kelbi'ye, «*Bunu sana kim söyledi?*» diye sorulunca o cevap olarak; «*Ebu Salih, Cabir b. Abdullah b. Rabi' el-Ensari' den, o da Hz. Peygamber'den (s.a) rivayet etti*» demiştir.

Ebu Hayyan, bu rivayetlerde sahih bir taraf varsa, onu tevil

etmenin uygun olacağını; zira saadet ve şekavetin, rızk ve ecelin değişmezliğinin bilindiğini söylemektedir. Ebussuud Efendi de bu görüşe kail olmuştur. O bu görüşlerin çoğunu naklettikten sonra, *«En münasibi, silmeyi de, iptali de genelleştirmektir. Ki bütün durumları kapsasın»* demektedir.

İbn Cerir'in rivayet ettiğine göre, Ka'b'ul-Ahbar Hz. Ömer'e; *«Ey müminlerin emiri! Eğer Allah'ın kitabında bir ayet olmasaydı, sana Kıyamet'e kadar olacak bütün olayları haber verirdim»* deyince, Hz. Ömer ona, bu ayetin hangisi olduğunu sorar. Ka'b da *«Allah dilediğini silip, iptal eder, dilediğini de tesbit eder»* ayetini okur.

Bilindiği gibi, silmek ve tesbit etmek meleklerin ellerindeki defterlere nisbet edildiğinde, saadet, şekavet, rızk, ecel ve diğer hususların hepsi silinebilir, tesbit edilebilir olur. Fakat Allah'ın ilminde olana nispet edilirse, o takdirde rızık, ecel, saadet ve şekavet ve hiçbir husus silinmeyi kabul etmez. Çünkü ilim olduğu gibi onunla bağlanmıştır. Aksi takdirde bu *«cehl»* olur. Olduğu gibi olan bir şeyde değişme düşünülemez. Dördün çift olduğu nasıl değişebilir? Onun teke düşmesi, nasıl dört olmak keyfiyeti ile birlikte düşünülebilir? Bu genelleştirmeye, *«Allah'ın dilediği olur»* tarzındaki delillerin umumu mâni olamaz. Çünkü Allah'ın dilemesi ilme tabidir. Bir şeyi bilmek, onun nefsulemirde üzerinde bulunduğu duruma tâbidir. Allah Teâlâ ise, ancak nefsulemirde bir şeyin üzerinde bulunduğunu bilir.

Bazı müfessirler, ilmin *«değişme»* kabul etmesi hususuna, *«Umm'ul-Kitab ancak O'nun katındadır»* cümlesinin delâlet ettiğini söylemektedirler. Çünkü *Umm'ul-Kitab* ile kastedilen ilimdir. Meleklerin defterlerinde ve diğer yerlerde yazılı olanlar, ancak sabit olana uygunsa, konulması gereken yere konulur. Bu bakımdan ilim, her şeyin aslıdır. Adeta şöyle denmektedir: *«Allah meleklerin*

defterinde yazılı olanlardan neyin silinmesini, neyin de tesbit edilmesini diliyorsa, onu tesbit eder».

Allah katında ezeli ilim sabittir. O ilim ki hiçbir şey ona uygun olmadıkça (var) olamaz. Umm'ul-Kitab'ı *«Allah'ın ilmi»* şeklinde yorumlamak Abdurrezzak ile İbn Cerir'in Ka'b'tan rivayet ettiğine dayanır. Ancak meşhur olanı, Umm'ul-Kitab'ın *«Lehv-i Mahfuz»* şeklinde yorumlanmasıdır. Müfessirler, onun kitapların aslı olduğunu; zira giderden ve sabit olandan ne varsa onda yazılı bulunduğunu söylemektedirler. Anlaşılan odur ki giden ve sabit olandan maksat dünya ile ilgili olandan, giden ve sabit olanlardır. Dünya ve Ahiret ile beraber olanlar, bağlı olanlar değildir. Çünkü aklî delil, derinlikleri olan, köşeleri bulunan bir şeyin mutlaka sonuçlu olduğuna delâlet eder. Nakli delil ise, Levh-i Mahfuz'un sonuçlu tarafları olduğunu göstermektedir. Çünkü gelen rivayetlere göre, Levh-i Mahfuz beyaz incidendir. İki tarafı yakuttandır. Uzunluğu beşyüz yıllık bir yürüyüşle takdir edilmiştir. Böyle olunca sonuçlu olan bir nesnenin, sonuçsuz olana zarf olması asla mümkün değildir.

Bazılarına göre, Umm'ul-Kitab, *Levh-i Mahfuz*'dur. Orada olan bozulmaz. Bozulma ancak meleklerin saflarında olur.

Alusî şöyle demektedir:

«Bağdat hadisesinde kaybolan ve bazı alimlerin bu mesele ile ilgili olarak telif etmiş oldukları bir nüshada, *«Her şeyde ve hattâ ezelî hükümde bile, tağyir ve tebdil Allah için mümkündür»* yazılıdır ve delil olarak ta şunlar söylenmektedir:

«Hz. Peygamber Kunut duasında *«Hükmettiğinin şerrinden beni koru»* demiştir. Görüldüğü gibi burada ezelî hükmün şerrinden korunma talebi vardır. Eğer ezelî hükümde, tağyir mümkün olmasaydı, bu talep doğru olmazdı. İkincisi, teravih hadisinde, çıkma-

dığından dolayı Hz. Peygamber Allah'a özür beyan etmiştir. Halk Hz. Peygamber'i (s.a) beklemek ve teravihi kılmak üzere toplanmışken, Hz. Peygamber dışarı çıkmamış ve ertesi gün, *«Teravihin size farz kılınmasından ve onu eda hususunda aciz kalacağınızdan korktuğum için çıkmadım»* demiştir. Eğer ezelî hüküm *«değişme»* kabul etmeseydi, Hz. Peygamber'in bu korkusunun ne anlamı olurdu? Üçüncüsü Hz. Peygamber şiddetli rüzgârın estiği gecelerde huzursuz olur, hatta bu yüzden gözlerine uyku girmezdi. O böyle bir durumda şöyle diyordu: *«Kıyametin kopmasından korkuyorum»*. Allah Teâlâ, Kıyamet'ten önce birçok alâmetleri (Mehdi'nin çıkışı, Deccal'in gelişi, İsa'nın nüzulu, Yecüc, Mecüc, Dabbet'ul-Arz, Güneş'in batıdan doğması v.s.) haber verdiğine göre, eğer Hz. Peygamber (s.a) ezelî hükmün değiştirilebileceğini ve Kıyamet'ten önce ortaya çıkması şart koşulan şeylerin değiştirilmesinin mümkün olmadığını biliyorduysa niçin korkuyordu? Dördüncüsü, Cennet'le müjdelenen sahabiler, herkesten daha çok ateşten korkuyorlardı. Öyle ki onlardan biri, *«Keşke annem beni doğurmasaydı»* demiştir. Yine Hz. Ömer, *«Eğer bir münadi, bütün insanlar Cennettedir ,ancak bir kişi müstesna diye bağırsa, onun ben olduğumu sanırdım»* derdi. Eğer ezelî kazanın bozulması (tağyiri) mümkün olmasaydı, Hz. Peygamber'in (s.a) Hz. Ömer'e ve cennetle müjdelenen kimselere bu müjdeyi vermiş olması durumunda, onların bu şekilde konuşmamaları gerekirdi. Beşincisi, eğer ezelî hüküm değişme kabul etmeseydi, o takdirde duanın ne anlamı olurdu? Çünkü duada istenilen şey ya ezelî hükümde *«Bu olacaktır»* şeklinde sabittir ve o gerçekleşecektir ki o zaman duanın bir anlamı (yararı) olmaz. Ya da, *«Bu olmayacaktır»* şeklinde sabittir ve o gerçekleşmiyecektir ki yine o zaman duanın bir anlamı olmaz. Duanın sadece kulluğun ortaya konması, Allah'a muhtaç olmanın gözönüne serilmesi ve bunların da yeterli nedenler olduğunun söylenmesi, *«Bana dua edin ki duanıza icabet edeyim»* ayetiyle çelişmektedir.»

Dahhak'ın İbn Abbas'tan rivayet ve tasrih ettiğine göre, *«Sa-*

kınmak» kader yönünden hiçbir yarar sağlamaz. Ancak Allah dua yoluyla kaderden dilediğini siler.

İbn Merduveyh ve İbn Asakir'in rivayet ettiklerine göre, Hz. Ali Hz .Peygamber'den *«Allah dilediğini siler»* ayetini sorar ve Hz. Peygamber *«Hem senin, hem de benden sonra gelecek olanların gözünü bu ayetin tefsiriyle aydınlatacağım. Allah rızası için, yerli yerine verilen sadaka, ana-babaya merhamet ve yapılan iyilikler, şekaveti saadete çevirir, ömrü artırır, insanı kötü rüyalardan korur»* diye buyurur. Şayet ezelî kaza, değişme kabul etmiyorsa, bu mesele nasıl hal olunabilir? Oysa rivayetlerde ezelî kazanın değişme kabul etmesinin imkân dahilinde olduğunu belirten sayısız olaylar aktarılmıştır. Muallak kazanın olabileceğini söyleyenlere göre, muallak kaza da ileride kesin kazaya dönüştüğünden dolayı, bu söylenenler karşısında, meseleyi gidip muallak kazaya bağlamak da bir yarar sağlamaz. Ayrıca değişme olduğunu bildiren hükme yapılan itirazların giderilmesinde de bir yararı yoktur.

«Ezeli hükümdeki değişme, Allah'ın zatında değişmeyi gerektirir. Çünkü bu, ilmin değişmesine, ilmin değişmesi ise zattaki bir sıfattan başka birine geçmeyi ve cehli gerektirir» şeklindeki itiraz felsefecilerin çoğu tarafından öne sürülen, *«Durmadan değişen cüzleri Allah bilmez»* şeklindeki şüphe dolu itirazlarından alınmadır. Nitekim felsefeciler şöyle derler: Sözgelimi Allah'ın Zeyd'in şu anda evde olduğunu bildiği andan sonra, Zeyd evden çıkarsa ya Allah'ın o ilmi ortadan kalkar ve Allah onun evde olduğunu bilmez ya da o ilim olduğu gibi baki kalır. Birincisinde Allah'ın zatında değişme gerekli olur. İkincisinde cehl vakidir. Değişme de, cehl de eksikliktir.

Felsefecilerin bu hususdaki şüpheyi gidermek için serdettikleri delillerle, Allah'ı bunlardan uzak tutmak (tenzih etmek) vaciptir. Bu delil *Mevakıf*'ın şerhinde zikrolunmuştur. Şöyle ki; *«Allah'ın zatında değişmenin gerekliliği memnudur. Değişme ancak*

izafeten olur. Çünkü ilim bize (felsefecilere) göre özel bir izafedir, bilen ile bilinen arasındaki bir bağdır. Veya ilim gerçek bir sıfattır, izafe sahibidir. İlk görüşe göre ilmin kendisi bozulur, ikincisine göre, ilmin sadece izafeleri bozulur. Bu iki takdir üzerinde de mevcut bir sıfatta değişmenin olacağı gerekli değildir. Aksine değişme, itibari bir mefhumda meydana gelmiştir ki bu da pekâlâ mümkündür».

Eşarilerin bir çoğu ve Mutezile buna şu cevabı vermiştir:

«Bir şeyin mevcudiyetini bilmek, onun daha sonra varacağını bilmekle aynı şeydir. Çünkü *«Zeyd yarın şehre gelecektir»* şeklinde bilgisi olan bir kişi, *«Yarın»* olduğu zaman bu bilgi ile Zeyd'in şehre geldiğini bilmektedir. Elbette onun bilgisi, gaflet olmaksızın sürüyorsa böyledir. Fakat bizden herhangi bir kimseye, ancak ilk bilgiyi silen bir gaflet arız olursa, *«Zeyd şu anda gelecektir»* diye yenilenen bir bilgiye muhtaç olur. Allah ise kendisi için gafletin sözkonusu olmadığı yegâne zattır. Onun var olana ilişkin bilgisi, var olacak olanın da bilgisidir. Bilinenin değişmesinden dolayı, ilimde bir değişmenin olması gerekmez.

İmam'ın bu hususlaki sözü şöyle son bulmaktadır:

«Allah'ın ilminde olan şeyin değişmesi mümkündür. Aksi takdirde Allah'a ya fiil veya mecburiyet gerekecektir. Böyle bir gerekte, gizli olmayan bir mecburiyet sözkonusu olmuş olur. İlmin taalluk ettiği noktalardaki değişme zarar vermez».

İmam'a şöyle itiraz edilmiştir: «Bu görüşe göre, haşr, neşr gibi gaybi hususların hiç birine güven kalmaz. Ayrıca Hz. Peygamber'in, Peygamberlerin sonuncusu olduğu şeklindeki habere de güven olmaz. Çünkü bu yoruma göre, Allah'ın haber verdiği zamanı bilmiş sonra ilmi onun hilafına bağlanmış olması caizdir. Ancak Allah ilmin hilafa bağlandığını bildirmiştir. İlk haberlerde bir ek-

siklik yok. Çünkü bu, ilmin bağlanmış olduğu noktadan haber vermektir. Ayrıca bundan nefsulemrin yok olması veya nefsulemre uygun bir şekilde maluma bağlanmasının yok olması gerekir.»

Bu iki yokluk üzerinde de İmam'ın delil olarak dayandığının cevabı kalmış oluyor. Bazıları cevap vermek bakımından ortadadır, açıktır. Bazıları da tefekkürü gerektirmektedir.

Allah Teâlâ için «*Beda*»nın caiz olduğunu öne süren bazı Şii alimler, delil olarak bu ayeti göstermişlerdir. Ancak delilleri ikna edici ve yeterli değildir.

Alusî tefsirinde, bu ayet ile ilgili olarak hiçbir müfessir tarafından öne sürüldüğüne şahit olmadığı şöyle bir mânânın, kalbine geldiğini söylemektedir:

Beyhaki, «*Medhal*» adlı eserinde ve diğerleri de İbn Abbas'tan rivayet etmişlerdir. İbn Cerir ve Katade'den de bu yorum gelmektedir.

Mezkûr ayet, «*Fer'i hükümler hakkındadır*» şeklinde tahsis edilir. *Umm'ul-Kitab* ile kastedilen asli hükümlerdir. Çünkü asli hükümler nesh kabul etmedikleri gibi, kitabın esasıdırlar. Şu itibarla ki orada bulunan fer'i hükümler ancak onları getirenlerle sahih olur. Ancak bu mânâya seleften gelen rivayetler izin vermemektedirler. Fakat bu makâma münasip olan budur ve nitekim bu durum gizli de değildir.

Dahhak ve Ferra'nın iddiasına göre, ayette «*Kalb* (yer değiştirme) vardır. Ayetin aslı «*Her kitab için bir süre vardır*» şeklindedir.

Ancak onlara söyle itiraz edilmiştir. «*Kalb*» iddiası sadece şiir zaruretinde olabilir. Bu yüzden burada bunun «*Kalb*» olması

için bir neden yoktur. Hatta bu iddiaya fesad bile terettüp eder. Hangisi olursa olsun, «*el-Kitab*»taki harf-i tarif cins içindir. O birçok kitabı kapsamaktadır. Bu bakımdan birçok müfessir bu kelimeyi cem'i olarak tefsir etmişlerdir.

(40) «*Biz onlara va'dettiğimizin bir kısmını...*»

Bu Ayetin Tefsiri

Allah Teâlâ, burada Peygamberi'ne şöyle demektedir: «*Kâfirler için va'dettiğimiz azabın bir kısmını sen ölmeden önce (dünyada iken) sana göstersek de, o azap gelmezden önce seni öldürsek de senin görevin sadece Allah'ın emrini tebliğ etmektir. Onları hesaba çekmek ise bize aittir. Biz onu insanlardan soracağız. Sen tebliğin ötesini hiç düşünme! Biz onu hallederiz. Sana va'dettiğimizi tamama erdiririz. Zaferin gecikmesi seni üzmesin. Çünkü onu biz bildiğimiz birtakım maslahatlar nedeniyle geciktiriyoruz*».

(41) «*Bizim yeryüzüne gelip, onu uçlarından...*»

Bu Ayetin Tefsiri:

Ayetteki soru, istifham-ı inkâriyedir. İstifham (soru) harfinden sonra gelen atıf harfi ise, mukadder bir cümle üzerine, bu cümleyi atfetmektedir. Yani onlara va'dettiğimiz (azab)ın inceği hakkında onlar bunu inkâr mı ediyorlar? Şüpheye mi düşüyorlar? Onlara bakıp da görmüyorlar mı?

Biz kâfirlerin topraklarına gelip, onu etrafından eksiltiriz. Yani onu peyderpey müslümanlara fethettirmek suretiyle, İslâm devletine katarız. Öldürmek, esir almak, sürgün etmek suretiyle oradaki kâfirleri süreriz. İşte bu onun (va'din) bir mukaddimesi (başlangıcı) değil midir?

Bu anlamda Kur'an'da başka bir ayet daha bulunmaktadır: «*Bizim gerçekten arza gelip onu uçlarından eksiltmekte olduğumuzu görmüyorlar mı?*» (Enbiya : 44)

Bu ayetlerdeki «*Arzın çevresinin (uçlarının) eksiltilmesi*» değişik şekillerde yorumlanmıştır.

Hakim'in İbn Abbas'tan rivayet ederek, sahih olduğunu söylediği bir haberde, «*Arzın eksiltilmesi*» ile kastedilenin, yeryüzündeki eşrafın ve büyüklerin ölümü ve alimlerin (Ahiret'e) intikal etmesi olduğu söylenmektedir.

Ebu Hureyre'den merfu olarak rivayet edilen hadis ile bunun yeryüzündeki alimlerin ölümüne işaret ettiği bildirilmektedir. Bu görüş, aynı zamanda Mücahid'den de nakledilmiştir. Bu yoruma göre, «*Arz*» ile yerin cinsi kastedilmiş olmaktadır. Arzın etrafı ise —denildiği gibi— yeryüzünde yaşayan şerefli kimselerdir. İbarenin bu anlama geldiğine dair Sa'lebi'den de bir rivayet nakledilmektedir. İbn'ul-Arabi'nin, «*Taraf, kerim kimse demektir*» şeklindeki sözü de bu anlama yakındır.

Bazı kimseler, «*Her şeyin tarafı, onun en hayırlı olanıdır*» demektedirler. Nitekim Hz. Ali'nin şu sözü de bu mânâya hamledilmiştir.

«*İlimler vâdilerdir. Hangi vâdide ondan alırsan zarar edersin. Öyleyse her şeyin tarafını alın!*»

İbn Atiyye'ye göre, Hz. Ali «*Her şeyin tarafı*» sözüyle «*Her şeyin hayırlısını*» kastetmektedir ve ayetin mânâsı şöyle takdir edilmiş olmaktadır: «*Onlar bizim dünyada değişik durumlar meydana getirdiğimizi, mamureleri harabeye çevirdiğimizi, hayattan sonra ölümü, izzetten sonra zilleti, kemalden sonra noksanlığı getirdiğimizi görmüyorlar mı?*». Bunların hepsi duyularla id-

râk edilebilen değişikliklerdir. Allah'ın durumu onların aleyhine çevirmesinden, aziz olduktan sonra onları zelil kılmaktan, kâhir olduktan sonra kahrolmaktan onları emin kılan nedir?

Bazı müfessirlere göre, *«Arzın eksiltilmesi»* ile kastedilen daha önce gelmiş, yaşamış ve helâk olmuş kavimlerdir. Yani onlar kendilerinden önce yaşayan ümmetlerin, ülkelerinin harap, ehlinin de helâk olduğunu görmüyorlar mı? Aynı şeyin kendi başlarına gelmeyeceğinden nasıl emin olabilirler?

Görüldüğü gibi, daha önceki müfessirler, *«Arzın etrafının eksiltilmesi»* olayını mecazi anlamda değerlendirerek, tefsir etmişlerdir. Ancak ayetin lafzı anlamı gözönüne alındığında, bu ifadenin *«erozyon»* denilen toprağın yağmur, sel ve rüzgâr gibi tabiat güçlerinin etkisiyle yerinden kayması, dağların, tepelerin aşınması veya yerküresinde meydana gelen olaylar sonucunda kürenin hacminin eksilmesi şeklinde yorumlanması da mümkündür.

(42) *«Onlardan öncekiler de...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Allah Teâlâ, bu ayette Mekkeli müşriklerden önce de gelip geçmiş olan kâfirlerin peygamberlerine ve onlara iman edenlere karşı hilelere başvurduklarını bildirmektedir. Bu rivayet Hz. Peygamber (s.a) için bir tesellidir. Allah Teâlâ adeta şöyle demektedir: Mekke müşriklerinin ve diğerlerinin tuzaklarına, hilelerine itibar etme. Onların bir etkisi olmaz. Gerçekte onun bir varlığı yoktur. Mekr'in tamamı Allah'ın yed-i kudretindedir. Kâfirlerin mekri (hilesi) sözkonusu bile değildir. Çünkü o istenilmeyen bir şeyi başkası sezmeden, başkasına isabet ettirmektir. Madem ki onların bütün yaptıkları, ettikleri Allah'ın izniyledir ve onlara ne fiil ne etki değil de onun varlığı sözkonusu bile değildir. Allah Teâlâ herkesin ne kastettiğini bilir. İşte bunun sonucu olarak, O dostları-

nı korur, dostlarına tuzak kuranları da azaba duçar eder. Dolayısıyla herkese kesbettiğinin karşılığını vermiş olur. Böylece kâfirlerin hilelerinin kendileri için yapmakta olduklarına nisbeten ne aslı ne de etkisi olduğu ortaya çıkar. Allah Teâlâ, onları kesbettiklerinden dolayı —hem de hiç tahmin etmedikleri bir anda— muaheze edeceğinden, mekrin tamamı O'nun elindedir.

«Bütün tuzaklar Allah'ın elindedir» cümlesinin mânâsı hakkında bazıları, «Allah'tan başkasının mekrine itibar edilmez» demektedirler. Çünkü Allah Teâlâ, bizzat kudret sahibidir. O mekirden kastedilene, onun isabet ettirilmesine Allah Teâlâ, bizzat kadirdir. O'ndan başkası buna güç yetiriyorsa eğer, Allah ona izin vermiş demektir. Bu bakımdan mekrin tümü Allah'a raci olmuş olur.

Zemahşeri tefsirinde, *«Allah her nefsin ne kazanacağını bilir»* cümlesinin, *«Bütün tuzaklar Allah'ın elindedir»* cümlesinin tefsiri olduğunu söylemektedir. Çünkü her nefsin ne kazanacağını bilen zat, ona karşılığını da hazırlamıştır. İşte bu kendisi için bir mekrdir. Çünkü onlara, bilmedikleri bir anda gelir. Bu onların gaflette oldukları bir sırada vukû bulur.

Bazılarına göre, *«Bütün tuzaklar Allah'ın elindedir»* cümlesinde bir muzaf hazf edilmiştir. Yani, *«Bütün tuzakların cezası Allah'ın elindedir»*.

*«El-Mekr»*deki *«eliflâm»*ın hasra delâlet etmesi de mümkün görülmüştür. Yani onların yapmış oldukları mekrin tümü Allah'ın elindedir, kendilerinin değil. Bu kendileri tarafından peygamberlerin başına getirilen bir mekr değildir. Bu, Allah'ın kendileri için getirdiği bir mekr-i ilâhîdir. Ancak onlar bunu sezememektedirler. Çünkü kötü bir mekrin cezası, o mekri hazırlayanı da kapsamaktadır.

«Bu yurdun (dünyanın) sonunun kimin olduğunu (yakında) kâfirler de bilecektir»; yani sonunda kâfirler dünyanın kimin yararına olduğunu veya kimin mülkü bulunduğunu bileceklerdir. Ya da bu husus, kendilerine bildirilecektir.

وَيَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَسْتَ مُرْسَلًا ۚ قُلْ كَفَىٰ
بِاللَّهِ شَهِيدًا بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ ۙ وَمَنْ عِنْدَهُ عِلْمُ الْكِتَابِ ﴿٤٣﴾

MEÂL

43 — Kâfir olanlar: «Sen gönderilmiş bir kimse değilsin!» demektedirler. De ki: «Benimle sizin aranızda şahit olarak Allah ve yanında Kitab'ın ilmi bulunanlar yeter!»

(43) *«Kâfir olanlar: Sen gönderilmiş...»*

Bu Ayetin Tefsiri

«Sen gönderilmiş bir kimse değilsin» sözünü Hz. Peygamber'e (s.a) Yahudilerin ileri gelenleri söylemişlerdir.

İbn Merduveyh, İbn Abas'tan şöyle rivayet etmektedir: «Hz. Peygamber'in (s.a) huzuruna Yemen'den üç keşiş geldi. Hz. Peygamber onlara, *«Siz benim peygamber olarak gönderildiğimi İncil'de yazılı olarak buluyor musunuz?»* diye sordu. Onlar *«Görmüyoruz»* diye cevap verince, bu ayet nazil oldu».

Bu rivayete göre, Hz. Peygamber'e (s.a) *«Sen gönderilmiş değilsin»* diyen kâfirler, Yemenli keşişlerdir.

«De ki: Benimle sizin aranızda şahit olarak Allah yeter»; yani Allah Teâlâ, rasûlünün peygamberliğine dair o kadar delil ve hüccet ortaya sermiştir ki, başka bir şahidin şehadetine ihtiyaç kalmamıştır. Allah'ın bu yaptıklarına *«Şahitlik»* denmesi mecazidir. Yani şahitlik ortada olduğunda nasıl hasım susturulursa, Allah'ın şahitliği daha kuvvetli bir şekilde hasmı susturduğundan dolayı bu yapılana, *«Şahitlik»* denmiştir.

«Yanında Kitab'ın ilmi bulunanlar» ile Kur'an'ın ilmine vakıf olan ve Kur'an'ın muciz nazmını bilen kimseler kastedilmek-

tedir. Yani *«O alimler benimle sizin aranızda şahit olarak kâfidir».*

O alimlerin şahitlikte yeterli olması, mutlaka şahitlik yapmasına bağlı değildir. Çünkü şahitlerden şahitliği yapanlar *«emin»*, yapmayanlarsa *«hain»* şahitlerdir. Bu bakımdan ayette, *«Eğer insaf etseydiler şahitlik edeceklerdi»* şeklinde çok beliğ (ince) bir tariz vardır.

Bazılarına göre *«el-Kitab»* ile kastedilen, Tevrat ve İncil'dir. Yanında Tevrat ve İncil'in ilmi bulunan kimseler ise (Abdullah b. Selam gibi) ehli kitaptan müslüman olanlardır. Onlar Hz. Peygamber'in (s.a), kendi kitaplarındaki sıfatlarına şahitlik etmişlerdir. Katade bu görüştedir.

Abdurrezzak, İbn Cerir ve İbn Münzir'in Katade'den rivayet ettiklerine göre, Ehli Kitap'tan hakka şahitlik eden ve Hz. Peygamber'in nübüvvetini tasdik eden kimseler vardı.

Abdullah b. Selâm, el-Carut, Temim ed-Dari, Selmani Farisi bu kimselerdendi.

Mücahid'in ve bazılarının İbn Abbas'tan rivayet ettiklerine göre, kastedilen Abdullah b. Selâm'dır. Bundan başkasını zikretmemişlerdir.

İbn Merduveyh, Abdulmelik b. Umeyr tarikiyle Cündüp'ten şöyle rivayet etmektedir.

«Abdullah b. Selâm geldi. Mescid'in kapısına yapıştıktan sonra, *«Allah'a yemin ederim ki, «Yanında Kitab'ın ilmi bulunanın şahitliği yeterlidir» diye Kur'an'da bahsi geçen kimsenin ben olduğumu biliyor musunuz?»* diye sordu. Sahabe *«Ya Rabbi! Bizi muaheze etme! Evet biliyoruz»* dedi.

İbn Cübeyr bu rivayeti kabul etmemektedir. Yani böyle bir olay vuku bulmamıştır.

Said b. Mensur ve bir grup şöyle rivayet etmektedirler: «İbn Cübeyr'e *«Yanında Kitab'ın ilmi bulunan kimse, Abdullah b. Selâm mıdır?»* diye sorulduğunda o, *«Bu nasıl mümkün olabilir ki? Bu sure Mekke'de hicretten önce nazil olmuştur. Abdullah b. Selâm ise hicretten sonra Medine'de müslüman olmuştur»* diye cevap verdi.

Tefsir alimlerinden Şa'bi, Kur'an'da hiçbir ayetin Abdullah b. Selâm hakkında nazil olmadığını söylemiştir. Ancak bu söze pek güvenilmez. Çünkü ezberleyen, ezberlemeyenden üstündür. İbn Cübeyr'in şahitliğine gelince, ona şöyle cevap verilir: Müfessirler bu surenin genel olarak Mekke'de hicretten önce nazil olduğunu, ancak bazı ayetlerinin Medine'de hicretten sonra indiğini söylerler. İşte bu bakımdan Abdullah b. Selâm hakkında gelen bu ayet te Medine Dönemi'nde nazil olanlardan olabilir. Fakat bunun için bir rivayetin bulunmasının gerekliliği bilinmelidir.

Ebu Hayyan, tefsirinde şöyle der:

«İbn Cübeyr'in sözleri, bu ayet Medine'de nazil olsaydı müstakim olurdu. Oysa cumhur-u ulema bu ayetin Mekkî olduğunu söylemiştir».

Bu söze şöyle cevap verilmiştir: «Ayetin Mekkî olması, bu yoruma mâni değildir. Çünkü belki bu haber gelecekte şahitlik yapacak olan bir kimse hakkındadır. Ayetin Mekkî olması ve kâfirler ile Mekkelilerin kastedilmesi, yanında Kitab'ın ilmi olanın ise, Yahudi ve Hıristiyan olması mümkündür». Nitekim İbn Cerir, bu hususu el-Ufi yoluyla İbn Abbas'tan rivayet etmektedir.

Kısaca cevap şöyledir: *«Siz Kitab ehli değilsiniz. Gidin bu meseleyi Kitab ehlinden sorun. Çünkü onlar sizin komşunuzdur».*

Şeyhulislam Ebussuud Efendi, bu ayetin Medenî olduğu hususunda ittifak edildiğini söylemektedir. Ancak Şeyhulislâm muhtemelen bunu ayetle ilgili mezkûr ihtilâflara vakıf olmadığı için söylemiş olmalıdır.

Mücahid ve Zeccac'dan rivayet olunduğuna göre, *«el-Kitab»* ile *«Levh-i Mahfuz»*, *«Katında Kitab'ın ilmi bulunan»* ile de *«Allah Teâlâ»* kastedilmektedir.

Hasan Basri, *«Hayır Valahi! Bu ayet ancak Allah Teâlâ'yı kastetmektedir»* demiştir.

Ayetin anlamı Keşşaf'ta olduğu gibidir. Yani ibadete müstehak olan bu hususta kâfidir. Levh-i Mahfuz'un ilmini kendisinden başka kimsenin bilmediği zat, benimle sizin aranızda şahit olarak kâfidir.

İbn Ebi Hatim'in, İbn Cübeyr'den naklettiğine göre, *«el-Kitab» ile «Levh-i Mahfuz»*, *«Yanında Kitab'ın ilmi bulunan»* ile de *«Cebrail»* kastedilmiştir.

Muhammed b. el-Hanefiyye ve Ebu Cafer, *«Yanında Kitabın ilmi bulunan»* ile kastedilenin Hz. Ali olduğunu söylemişlerdir. Zahire göre *«Kitab»* ile kastedilen ise Kur'an'dır. Evet Hz. Ali'nin yanında Kur'an'ın ilmi mükemmel olarak vardır. Lâkin ayetin zahirine bakılacak olursa, burada Hz. Ali'nin kastedilmediği görülecektir. (1)

— RA'D SURESİ'NİN SONU —

(1) Alusî, Ruh'ul-Meani, cilt: 13, sh: 176

İBRAHİM SÛRESİ

Sûre: 14

(14) İBRAHİM SURESİ

GİRİŞ

Bu sure 52 ayet olup, 28. ve 29. ayetleri Medine'de, diğerleri ise Mekke'de (hicretten önce) nazil olmuştur. Bu sureye «*İbrahim Suresi*» denmesinin nedeni 34-41. ayetlerin Hz. İbrahim (a.s) duasını içeriyor olmasıdır. Surenin kelime sayısı 861, harf sayısı 3434' dür.

İbn Merduveyh'in İbn Abbas ile İbn Zübeyr'den rivayet ettiğine göre İbrahim Suresi Mekke'de nazil olmuştur. İkisi de zahire göre —Ki cumhur-u ulema bu görüştedir— surenin tamamının Mekke'de nazil olduğunu kastetmişlerdir.

En-Nuhas «*Nasih*»inde İbn Abbas'tan bu surenin iki ayeti müstesna Mekke'de nazil olduğunu rivayet etmiştir. Bunlar 28. ve 29. ayetlerdir. Her iki ayet te Bedir'de öldürülen müşrikler hakkında nazil olmuştur. Bunun benzerini Ebu Şeyh, Katade'den rivayet etmiştir.

Bu surede nasih-mensuh olup olmadığı tartışma konusu olmuştur. Cumhura göre surede mensuh ayet yoktur. Mensuh ayet bulunduğunu savunanlardan Abdurrahman b. Zeyd b. Eslem, surenin 34. ayetinin son cümlesinin Nahl Suresi'nin 18. ayetiyle neshолunduğunu söylemektedir. Ancak bu görüş tenkid edilmiştir ve doğru olan cumhurun görüşüdür.

İbrahim Suresi, Basralıların sayımına göre 50 veya 51 ayet, Kûfelilere göre 52 ayet, Medinelilere göre 54, Şamlılara göreyse 55 ayettir.

Surenin bir önceki sure ile bağlantısı çok açıktır. Çünkü Ra'd Suresi'nde Kitab'ın medhi vardır ve Kitab Hz. Peygamber'i müşriklerin kendisinden istedikleri mucizelerden müstağni kılar. Bunun gibi İbrahim Suresi de Kitab'ın vasfı ile başlar ve Kitab olduktan sonra, başka şeylere ihtiyaç olmadığını îma eder .Şayet «*Yanında Kitab'ın ilmi olan*», Allah Teâlâ ise Ra'd Suresi'nin sonu ile, bu surenin başı çok kuvvetle irtibatlıdır. Yine Ra'd Suresi'nde, Kur'an'ın «*Arapça bir hüküm*» olarak indirildiği belirtilir ama sarahat zikredilemez. İbrahim Suresi'nde bu sarahaten zikredilmiştir. Ayrıca Ra'd Suresi'nde Allah'ın izni olmaksızın hiçbir peygamberin mucize getirmesinin mümkün olmadığı bildirilirken, İbrahim Suresi'nde peygamberlerin Allah'ın izni olmaksızın bir mucize getirme yetkilerinin olmadığını söyledikleri anlatılmaktadır. Yine Ra'd Suresi Hak ile Bâtıl hakkında misaller içerirken, İbrahim Suresi'nde de bu türden misaller verilmiştir. Bundan başka Ra'd Suresi'nde kâfirlerin hileleri sözkonusu edilirken, İbrahim Suresi'nde de, Ra'd Suresi'nde zikri geçmeyen özellikleri ele alınmaktadır.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

الٓرٰ ۟ كِتٰبٌ اَنْزَلْنٰهُ اِلَيْكَ لِتُخْرِجَ النَّاسَ مِنَ الظُّلُمٰتِ
اِلَى النُّوْرِ ۙ بِاِذْنِ رَبِّهِمْ اِلٰى صِرَاطِ الْعَزِيْزِ الْحَمِيْدِ ۙ ﴿١﴾
اَللّٰهِ الَّذِيْ لَهٗ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ ۭ وَوَيْلٌ لِّلْكٰفِرِيْنَ
مِنْ عَذَابٍ شَدِيْدِۨ ﴿٢﴾ الَّذِيْنَ يَسْتَحِبُّوْنَ الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا
عَلَى الْاٰخِرَةِ وَيَصُدُّوْنَ عَنْ سَبِيْلِ اللّٰهِ وَيَبْغُوْنَهَا عِوَجًا ۭ
اُولٰۗىِٕكَ فِيْ ضَلٰلٍۢ بَعِيْدٍ ﴿٣﴾ وَمَآ اَرْسَلْنَا مِنْ رَّسُوْلٍ
اِلَّا بِلِسَانِ قَوْمِهٖ لِيُبَيِّنَ لَهُمْ ۭ فَيُضِلُّ اللّٰهُ مَنْ يَّشَاۗءُ وَيَهْدِيْ
مَنْ يَّشَاۗءُ ۭ وَهُوَ الْعَزِيْزُ الْحَكِيْمُ ﴿٤﴾ وَلَقَدْ اَرْسَلْنَا مُوْسٰى بِاٰيٰتِنَآ
اَنْ اَخْرِجْ قَوْمَكَ مِنَ الظُّلُمٰتِ اِلَى النُّوْرِ ۙ وَذَكِّرْهُمْ بِاَيّٰىمِ
اللّٰهِ ۭ اِنَّ فِيْ ذٰلِكَ لَاٰيٰتٍ لِّكُلِّ صَبَّارٍ شَكُوْرٍ ﴿٥﴾

MEÂL

Rahman ve Rahim Olan Allah'ın Adıyla

1 — Elif, Lâm, Râ. Bu Kitab ki, onu Rablerinin izniyle insanları karanlıklardan aydınlığa, her şeye galib (aziz), övgüye lâyık (Hamid) olan (Allah)ın yoluna çıkarman için sana indirdik.

2 — Allah (O zattır) ki, göklerde ve yerde ne varsa hepsi O'nundur. Şiddetli azaptan dolayı vay (o) kâfirler(in halin)e!

3 — O kâfirler ki, dünya hayatını Ahiret'e tercih ederler, (insanları) Allah yolundan alıkoyarlar ve Onun eğriliğini isterler. İşte onlar var ya uzak bir sapıklık içindedirler.

4 — Her peygamberi ancak kendi kavminin diliyle gönderdik ki onlara apaçık anlatsın. Sonra Allah dilediğini saptırır, dilediğini doğru yola iletir. Güç ve hikmet sahibi ancak O'dur.

5 — Andolsun ki biz Musa'yı; «Kavmini karanlıklardan aydınlığa çıkar ve onlara Allah'ın günlerini hatırlat» diye ayetlerimizle gönderdik. Kuşkusuz bunda çokça sabreden ve çokça şükreden herkes için ayetler vardır.

(1) *«Elif, Lâm, Râ. Bu Kitab ki onu...»*

Bu Ayetin Tefsiri

«Elif, Lâm, Râ» mübteda, *«Kitab»* kelimesi ise onun haberidir. *«Nas»* ile kastedilen ise tüm insanlardır. Yani Allah Teâlâ, Kitab'ı Hz. Muhammed'e bütün insanları karanlıklardan (zulûmat) çıkarıp, aydınlığa (nur) kavuşturmak için indirmiştir. Kitabın satırlarındaki, apaçık deliller ve *«Bu kitab Allah katından gelmiştir»* şeklinde açıkça ortaya konulan mucizeler bu işe yeterlidir. *«Allah'ın izniyle olması»*, bunun kolaylaştırılması, onu muvaffak kılması demektir. Ya da, Allah'ın izni, O'nun emri, ilmi, iradesi demektir. *«İzin»* ile ilgili olarak bu anlamların hepsi kullanılmıştır. Ancak topluca bakıldığında, hepsinin de birbirine yakın mânâlar ihtiva ettiği görülür.

Fahruddin Razi şöyle demektedir:

«Mutezile bu ayete dayanarak, Allah Teâlâ'nın fiillerinin kullar için maslahat olan noktalarla bağlantılı olduğunu yani Allah'ın fiillerinden böyle bir şeyin gözetilir olduğunu söylemektedirler.»

Daha sonra Eşarilerin bunun hilâfına dair serdettikleri delilleri nakleden Razi, *«Eğer Allah'ın fiillerinde, maslahatların gözetilmediği kaidesi sabit olursa, bunu iş'ar eden her ayetin, her*

hadisin tevil edilmesi gerekir. Bunların tevili ayette geçen «Çıkarman için» fiilinin üzerindeki «Lâm» harfini akibet mânâsına almakla olur» diye ilavede bulunmaktadır.

İbn Kayyım el-Cevzi ve bazılarından *«Allah'ın fiillerinde maslahat gözetilir»* şeklinde rivayetler yapılmış ve bunun selefin mezhebi (görüşü) olduğu söylenilmiştir.

Kur'an'da ve hadislerde, Allah'ın fiillerinde maslahatların gözetileceğine dair binlerce delil bulunmaktadır. Tüm bunları tevile kalkışmak insaf dairesinden çıkmak demektir. Üstelik *«Allah'ın fiillerinde maslahat gözetilmez»* kaidesi de tevile muhtaç olmayacak şekilde insanı mecbur bırakacak kuvvet ve metanette değildir.

Her iki görüşün bu hususta delilleri, Fahruddin Razi'nin ve Alusî'nin tefsirlerinde gösterilmektedir. İlgilenenler ayrıntılı bilgi edinmek için bu eserlere başvurabilirler.

Allah'ın marifeti (bilgisi)nin ancak Hz. Peygamber'den (s.a) gelen talim yoluyla elde edilebileceğini savunanlar bu ayeti delil olarak göstermişlerdir. Çünkü bu ayette Hz. Peygamber'in insanları dalâlet karanlıklarından çıkarıp, hidayet aydınlığına kavuşturacağı sözkonusu edilmektedir.

Bu görüşe cevaben denildi ki; *«Hz. Peygamber (s.a) bir uyarıcıdır. Marifete gelince o ancak delilden elde edilir».*

Yine aynı şekilde Mutezile ve Ehli Sünnet bu ayetle, kulların fiillerinin mahlûk olup olmadığı hususunda istidlâl etmişlerdir. (Bu hususta tafsilat için bkz. Fahruddin Razi, Mefatih'ul-Gayb, cilt: 5, sh: 313 - 315)

Fahruddin Razi, ayetin sonunda *«el-Aziz»* lafzının, *«el-Ha-*

mid» lafzından önce zikredildiğini belirterek, şöyle demektedir: «Çünkü sahih olan şudur ki, Allah'ı bilmenin evveli O'nun kadir olduğunu bilmektir. Ondan sonra alim olduğunu, daha sonra da her şeyden müstağni bulunduğunu bilmektir. *«El-Aziz» Kâdir, «el-Hamid»* ise her şeyi bilen ve her şeyden müstağni demektir. Allah'ın kâdir olduğunu bilmek O'nun her şeyi bildiğini ve her şeyden müstağni olduğunu bilmekten daha önce olduğu için, *el-Aziz, el-Hamid*'den önce zikredilmiştir.

Alusî, *el-Hamid* lafzını Razi'den başka kimsenin bu şekilde tefsir etmediğini belirterek, ona itiraz etmiştir. (1)

El-Mevakıf'ta, Gazali'nin *Esma-i Hüsna Şerhi*'nde ve bazı eserlerde *«Hamid»*in övülen, sena olunan zat demek olduğu bildirilmiştir. Yani Allah Teâlâ ezelde kendini övmüştür ve ebediyette de kullarının hamdiyle övülmektedir. El-Aziz'e gelince, bazıları bu lafzı *«Benzeri olmayan»* şeklinde tefsir etmiştir. Bu yoruma göre Aziz'in Hamid'den önce zikredilmesi, selbî sıfatlara verilen öncelik nedeniyledir. Nitekim *«tahliye tahliyeden öncedir»* kuralı vardır.

(2) *«Allah (O zattır) ki, göklerde ve yerde ne varsa...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Kıraat imamlarından Nâfi ile İbn Amr *«Allah»* lafzını *«ötre»* ile *«Allahu»* şeklinde okumuşlardır. Bu takdirde lafız, hazfedilmiş bir mübtedanın haberidir. Yani *«O Allah'tır». «Ellezi»* kelimesi *«Allahu»* lafzının sıfatıdır. Diğer yedi kıraatte ise *«esre»* ile *«Allahi»* şeklinde okunmuştur. Yani lafız *el-Hamid, el-Aziz* kelimelerinin bedelidir.

(1) Alusî, Ruh'ul-Meani, cilt: 13, sh: 183

Zemahşeriye göre *«Allahi»* şeklinde okunduğu takdirde, bu *el-Aziz, el-Hamid* kelimelerinin atfı beyanı olur. Çünkü bu kelime tağlib ile özel isim olmuş kelimelerin yerine icra edilmiş ve hak olan ilaha tahsis edilmiştir. Tıpkı *«en-Necm»* kelimesinin Süreyya yıldızına tahsis edilmesi gibi.

(Allah lafzının bu ayetteki i'rabını, gramerdeki kurallarını görmek için Ebu Hayyan'ın *el-Bahr'ul-Muhit* adlı tefsirine başvurulabilir).

«Göklerde ve yerde ne varsa hepsi O'nundur»; yani göklerin ve yerin dahilinde ve haricinde ne varsa Allah'ın mülküdür. Bazı kimseler ifadedeki *«ma»* edatının umumi oluşuna dayanarak kulların fiillerinin Allah'ın mahlûku olduğunu öne sürmüşlerdir. (Ayrıntı için bkz. Fahruddin Razi, Mefatih'ul-Gayb).

«Veyl» kelimesi *«helâk»* anlamındadır. Rağıb el- İsfehanî'nin rivayet ettiğine göre el-Esmai; *«Veyl* çirkinlik anlamındadır ama bazen tehassür (hasret çekmek) için kullanılır. *Veyh* ise terahhum (merhamet, şevkat) anlamını ifade eder» demiştir.

Bazılarına göre *«Veyl»* cehennemde bir vâdidir. Ancak bu kimseler *«veyl»* lafzının doğrudan bu anlamda olduğunu söylemek istemiş değillerdir. Onların kastettikleri *«Allah bu ıbareyi kim için kullanmışsa, o kimse ateşte bir yere müstahak olur»* anlamındadır.

«Min azabin şedidin» ibaresi *«Veyl»* kelimesinin sıfatı yerindedir. Zahire bakılırsa *«Şiddetli azap»* ile Ahiret azabı kastolunmaktadır. Ancak bu, onlara dünyada dokunan bir azap da olabilir.

(3) «O kâfirler ki dünya hayatını Ahiret'e.

Bu Ayetin Tefsiri

Yani, kâfirler dünya hayatını Ahiret hayatına tercih ederler. Çünkü *«Yestehibbune»* fiili, her ne kadar *«Muhabbet»* anlamı taşıyorsa da, tercih etmek, seçmek anlamında «ihtiyar»ı ifade eder.

«Allah yolundan alıkoyarlar»; yani insanları Allah'ın dininden ve ona iman etmekten menedebilmek için çalışırlar. Çünkü *«Allah'ın yolu»*, Allah'ın dini, O'na iman demektir.

«Onun eğriliğini isterler»; yani o yolda bir sapma, bir dolambaçlık, bir eğrilik arıyorlar. Oysa her şeyden daha fazla eğrilikten uzak olan Allah'ın dinidir.

Kâfirler Allah'ın yolundan alıkoymak, ifsad etmek istedikleri kimselere, onun dolambaçlı, eğri ve engebeli bir yol olduğunu söylerler. Allah'ın yolunda bir eğrilik arayıp dururlar. Fakat bulamazlar.

Bazıları bu ifadeyi, *«O yolun ehlini mürted kılmak suretiyle eğriltmek istiyorlar»* şeklinde tefsir etmişlerse de, bu tefsir itibar edilebilir görülmemiştir.

(4) *«Her peygamberi ancak kendi kavminin diliyle...»*

Bu Ayetin Tefsiri

«Kavim» kelimesi iki şekilde de yorumlanmıştır.

a) Hz. Peygamber'in soyu, sopu, aşireti.

b) Hz. Peygamber'in ümmeti.

Hz. Muhammed'den (s.a) önce gönderilen peygamberler de, kendi kavimlerinin (soy ve aşiretlerinin) veya Allah'a davet ettiklerinin dilini bilirlerdi. Bu genel kural Hz. Lût ile bozulmaz; zira o da gönderildiği kavimden bir kadınla evlenmiş, onlarla birlikte uzun zaman oturmuş ve dillerini öğrenmişti. Hz. Yunus'a gelince, kesinlikle o kendilerine peygamber olarak gönderilmiş bir kavimdendi. Dolayısıyla burada, çoğunlüğun nazarı itibara alındığını söylemeye gerek yoktur.

Kadı Beyzavî; «*Ancak kendilerinden olduğu ve kendilerine peygamber olarak gönderildiği kavmin diliyle gönderilmiştir*» demektedir.

Nesefi; «*Onlara deruhte ettiği vazifeyi açıklamak için ancak onların diliyle konuşan kimseler gönderilmiştir ki bu takdirde Allah'a karşı bir hüccetleri olmasın*» demektedir.

Böylelikle kâfirler «*Bize yapılan hitabı anlayamadık*» diyemezler. Bu noktada «*Hz. Muhammed tüm insanlara gönderilmişti*» denilebilir ve delil olarak ta, «*De ki: Ey insanlar! Ben Allah'ın Rasûlüyüm. Hepinize gönderildim*» ayeti gösterilebilir. Hatta sadece insanlara değil, Hz. Muhammed (s.a) cinlere de gönderilmiştir. İnsanların ve cinlerin dilleri ise bir değil, çoktur. Eğer Araplar bu hususta bir mazeret öne süremiyorlarsa da diğer kavimler «*Muhammed bizim dilimizi veya biz onun dilini bilmiyoruz*» diyebilirler!

Bu sorulara şöyle cevap verilebilir: Hz. Peygamber'in getirdiği Kitap ya bir tek dille ya da bütün dillerle inebilirdi. Oysa bütün dillerle inmesine gerek yoktur; zira tercüme aslın yerine geçer ve uzatmayı önler. Bu bakımdan Kur'an'ın bir tek dille inmesi gerekli olmuştur. Ayrıca Kur'an'ın Hz. Peygamber'in kavminin diliyle inmesi, diğer milletlerin diliyle inmesinden daha

evlâdır. Çünkü onlar Peygamber'e daha yakındılar. Ayrıca o dil tahrif ve tebdilden en uzak olan bir dildir.

Hazin; *«Kavmi kendisini anlasın, davet ettiği hususları kavrasın diye onların diliyle gönderildi»* demekte ve devamla —Nesefi gibi— o da; *«Hz. Muhammed sadece Araplara değil, bütün insanlara, hatta tüm ins ve cinne gönderilmiştir. Onların dilleri de ayrıdır»* diye eklemektedir.

«Kavmin diliyle» denilirken kastedilen Araplardan başkası değildir. Bu bakımdan mezkûr ayet Hz. Muhammed'in sadece Araplara gönderildiği gibi bir husus iktiza eder ki bu takdirde risaletin genel olmasıyla, bu mecburi görünen husus nasıl telif edilebilecektir?

Cevaben şöyle deriz: Hz. Peygamber öncelikle Araplara ve onların diliyle gönderilmiştir. Çünkü insanlar da bu hususta Araplara tâbidir. Dolayısıyla o tüm insanlara gönderilmiştir. Zira onlar da Araplara tabidirler. Ayrıca Hz. Peygamber, elçilerini dünyanın çeşitli taraflarına göndermiş, o elçiler gittikleri kavimlerin dilleriyle Hz. Peygamber'in (s.a) mesajını tercüme etmişler ve onların dilleriyle kendilerini Allah'a çağırmışlardır.

Bazılarına göre, *«Kavim»* ile ülkesinde yaşayan insanlar kastedilmiş olabilir. Ülkede Araplar da vardı, başka kavimler de. Böylelikle davetin umumiliği noktasında, onların soyundan olmayanlar da, onlarla beraber aynı kavimden olmuş oluyorlardı.

Bazılarına göre de, Hz. Peygamber (s.a) kavminin diliyle gönderildi ve daveti de özel olarak onlar içindi. Mesajı (Kitab'ı) da kavminin diliyle idi. Böyle olması, onların Hz. Peygamber'i anlamaları için daha uygundu ve bu hususta onların aleyhinde olmak üzere hüccet kaimdir. Onlar mesajı anladıktan ve mesaj kendilerine iletildikten sonra, onun bilgisi, onlardan çıkarak ya-

yıldı. Arap olmayanların ihtiyacı nedeniyle tercümeler onun yerine geçti ve açıklamalar yapıldı. Nitekim eğer *Kitab* bir dille inzal olmuşsa, milletler de farklı, lisanları ayrı ayrı ise, bu gayret edenlerin gayretlerini artırır. Yani onları *Kitab*'ın mânâsını bilmek, kurallarını anlamak, gizliliklerini çözmek ve kavramak, içindeki ilimleri ihata etmek, tüm ahkâm ve hadleri tedvin etmek hususunda daha fazla çalışmaya iterler.

Hz. Peygamber'in (s.a) *«Kavmi»* ile sadece Kureyş değil, tüm Araplar kastedilmektedir. Nitekim Ebu Şâme *«el-Mürşid»* de Sicistanî'den bunu nakletmiştir. Delili ise, *«Kur'an yedi harf üzerine inmiştir»* hadisidir.

Alusî, bunun kesinlik kazanmamış bir yorum olduğunu söylemektedir.

İbn Kuteybe, «Peygamber'in kavmi» ile Kureyş'in kastolunduğunu; zira Kur'an'ın onların diliyle nazil olduğunu söylemektedir.

Bazıları Kur'an'ın Mudar kabilesinin diliyle nazil olduğunu; zira Hz. Ömer'in *«Kur'an Mudar lûgatıyla nazil olmuştur»* dediğini öne sürerler.

Bazıları da bunu —İbn Abdilberr'in rivayet ettiği gibi— Araplardan yedi kabile ile yorumlamaktadırlar. Bu kabileler şunlardır:

1) Huzeyl
2) Kinane
3) Kays
4) Dubbe

5) Teymurebbab

6) Esid b. Huzeyme

7) Kureyş

Ebu Ubeyde, İbn Abbas'tan şöyle rivayet eder: *«Kureyş ve Huzaa Ka'b-ı olmak üzere Kur'an, iki Ka'b'ın diliyle inmiştir». «Bu nasıl olur?»* diye sorulunca, İbn Abbas cevaben dedi ki; *«Çünkü ev birdir. Yani Huzaa, Kureyş'in komşusudur. Onlara Kureyş'in lûgatı kolay geliyordu».*

Sicistanî'nin yolunu takip edenler derler ki; *«Kur'an'da Himyer, Kinane, Cürhüm, Ezdi Şenve, Muzhac, Hus'an, Kaysilan, Sa' dul Aşire, Kinde, Üzre, Hadramevt, Gassan, Müzeyne, Lahm, Cüzam, Hanife, Yemame, Sebe, Selim, Amare, Tayy, Huzaa, Amam, Teym, Emmar, Eşariler, Evs, Hazreç ve Medyen lugatları üzerinde nazil olan kısımlar vardır».*

Ebubekr el-Vasıtî, Kur'an'da elli dil bulunduğunu söyler ve örnekler verir. Ancak Kur'an'da Arapçadan başka Farsça, Nebtice, Habeşçe, Berberice, Süryanice, İbranice, Kıptice kelimeler de vardır.

İbn Kuteybe'nin yolunu takip edenler ise, Kureyş'ten başka kabilelere nisbet edilen kelimelerin —eğer nispet doğruysa— mutlaka Kureyş diline muvafık olduğunu söylerler.

Eş-Şame'nin bazı alimlerden rivayet ettiğine göre, Kur'an önce Kureyş ve onların komşusu fasih Arapların diliyle indi. Sonra her Arap kabilesine, kendi lehçeleriyle ayetlerin cari olduğu terimlerle Kur'an okumak mübah kılındı. Meselâ lafız ve i'rabtaki ihtilaf gibi. Hiçbiri kendi lehçesinden diğerine intikal etmekle mükellef kılınmadı. Çünkü bu bir zorluktur. Ayrıca onlarda kendi lûgatlarına (lehçelerine) karşı bir taassub vardı. Üstelik mak-

sadın kolayca anlaşılması hususu da gözönünde tutuluyordu. Ancak bilindiği gibi bu tolerans (ibaha) sonraları devam etmedi. Yani İslâm dini yerleşip müslümanlar bağımsız bir hakimiyete kavuşunca, bunlar kaldırıldı.

Alusî, Hz. Peygamber'in kavmi ile Kureyş'in kastedildiğini ve bu hususta şüphe eden kimselerin bulunacaklarını sanmadığını, Kureyş'ten sonra Arapların bu terimlerle insan zihnine geldiklerini söylemektedir.

El-Bahr da ayetin nüzul sebebi olarak, Kureyşlilerin *«Niçin tüm Kitaplar başka dillerle inerken, bu Kitap Arapça indi?»* şeklindeki konuşmaları olduğu söylenilmektedir. Eğer bu rivayet sahih ise, bu da umumun kastedildiğini açıkça ifade etmektedir.

Kur'an'ın Kureyş ve Arap dilinde nazil olması, Hz. Peygamber'in (s.a) sadece Araplara ve Kureyş'e peygamber olarak gönderilmiş olmasını gerektirmez. Nitekim Yahudilerden *«el-İseviye»* adlı bir grup böyle bir iddiada bulunmaktadır. Oysa Hz. Peygamber'in (s.a) risaleti tüm insanlığı kapsamaktadır. Kur'an'ın Kureyş veya Arap diliyle inmesine gelince bunun hikmeti ortadadır. Çünkü Hz. Peygamber (s.a) önce onlara Allah'ın emrini bildirdi, zemin hazırladı, İslâm devletini onların içinde kurdu, kuvvetlendi. Sonra da Kur'an'ı tüm insanlığa ilân etti.

Bazı müfessirlere göre, *«Kavmihi»* lafzındaki *«hu»* zamiri Hz. Peygamber'e racidir. Çünkü ayetin siyakından böyle anlaşılmaktadır. Nitekim İbn Ubeyy, Süfyan-ı Sevri'den şöyle rivayet etmektedir: *«Diğer peygamberlere gelen vahiyler de Arapça iniyordu. Sonra her peygamber onu kavminin diline tercüme etmiştir».* Bu yoruma göre ayetin anlamı şöyle olmaktadır: *«Biz her peygamberi ancak Muhammed'in kavminin diliyle gönderdik».* Fakat bu zayıf bir rivayettir.

Bazıları da her kitabın Arapça indiğini, ancak Cebrail'in onları peygamberlere tercüme ettiğini, iddia etmişlerdir ki bu rivayet Kelbi'ye nispet edilmiştir. Oysa Kelbi zayıf bir ravidir. Kelbi'nin bu rivayetiyle ilgili olarak; *«Eğer bu caiz ise, tercümeden sonra peygamberlerin yaptığı ancak açıklama olur. Böyle olunca da hedef gözden kaçmış olur. Çünkü «Lehum»daki zamir kesinlikle «Kavm»e racidir. Onlara tercüme ile açıklama yapılmış olur»* denilmektedir. Zemahşeri ise tefsirinde, bu haberin sahih olmadığını zira *«Lehum»*daki zamirin kavme raci olması durumunda mânânın şöyle olacağını söyler: *«Allah Tevrat'ı Arapça indirdi ki Araplara açıklasın»*. Bu mânânın fasid olduğu ortada dır.

Bazı kimseler bu ayetle, dillerin tevkifî değil, istilahî olduklarına delil getirmişlerdir. Çünkü tevkif ancak peygamberlerin gönderilmesiyle olur. Oysa ayet, peygamberlerin gönderilmesinin ancak kavimlerinin diliyle olduğuna delâlet etmektedir. Bu da, dillerin peygamberlerin gönderilmesinden önce meydana gelmelerini iktiza eder. Böyle olunca da o dillerin tevkifî olarak meydana gelmeleri memnu, ıstılahî olarak meydana gelmeleri ise vacip olur.

«Allah dilediğini saptırır, dilediğini doğru yola iletir»; yani saptıracağı kimsede dalâleti yaratır; zira onda dalâlete gitmeyi gerektiren sebepler vardır. Dilediğine de hidayet verir; yani onda hidayeti yaratır, ona lutfeder.

(5) *«Andolsun ki biz Musa'yı; Kavmini karanlıklardan...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Mezkûr ayet bir önceki ayetin açıklamasıdır. Çünkü daha önceki ayette, her peygamberin kendi kavminin diliyle gönderildiği

bildirilirken bu ayette o peygamberlerden birini ele almak suretiyle mesele tafsil edilmektedir.

«Âyatina» (ayetlerimiz) ile kastedilen, Allah Teâlâ'nın Hz. Musa'nın eliyle izhar ettiği dokuz ayet (mucize) dir.

Bazı müfessirler bu ayetler ile Tevrat'ın ayetlerinin de kastedilmiş olabileceğini söylemişlerdir. Hz. Musa'ya kavmini (İsrailoğulları'nı) küfür ve cehaletten ibaret olan karanlıklardan çıkarması emredilmiştir. Çünkü onlar küfür ve cehalet içinde kıvranmaktaydılar. Bu nedenle Hz. Musa'ya *«Ey Musa! Bize onların ilâhları (mabudları) gibi ilâhlar kıl»* demişlerdi.

«Nur» ile kastedilen Allah'a iman, tevhid ve diğer ilâhî emirlerdir. Yani onları küfür ve cehaletten çıkarıp, imana, tevhide getir.

Bazıları *«Onları noksanlıktan çıkar, kemâle erdir»* diye mânâ vermişlerdir. Yani zulmet, karanlık ve eksiklik, nur ise aydınlık ve kemâldir.

«Eyyam» (günler) kelimesi Allah'ın nimet ve meşakkatlarıdır. Bu görüş İbn Abbas'a aittir. Taberi de bu görüşü tercih etmiştir. Çünkü uygun olanı budur. Kısaca ayetin mânâsı şöyle anlaşılır: *«Onları terğib ve teşvik etmek, onlara va'd ve tehditleri belirtmek suretiyle onları karanlıklardan çıkar, aydınlığa, imana ulaştır.»*

Mukatil ve İbn Zeyd'den gelen rivayete göre, *«Allah'ın Günleri»* ile Allah Teâlâ'nın diğer ümmetlerin başına getirdiği felâketler kastedilmektedir. *«Eyyam'ul-Arab»* ifadesi bu anlamdadır. Çünkü Araplar Hz. Peygamber'in (s.a) risaleti öncesi sürekli savaş içindeydiler. Talan yaparlardı. Meselâ Zikar, Ficar, Kıdde ve diğer savaşlar gibi. Araplar *«Eyyam»* kelimesini olaylar, vakıalar

anlamında kullanırlar. Nitekim Şii müfessirlerden Tabersî, «*Eyyam*»ın olaylar anlamına geldiğini Amr b. Gülsüm'ün şiiriyle ispata çalışır.

Neseî, İmam Ahmed. Beyhaki, Ka'b yoluyla Hz. Peygamber' in (s.a) buradaki «*Eyyam*» kelimesini «*Allah'ın nimetleri*» şeklinde tefsir ettiğini rivayet ederler. İbn Munzir tarafından nakledilen rivayette İbn Abbas'ın ve Mücahid'in de aynı şekilde bu kelimeyi tefsir ettikleri belirtilmektedir. Ebu Hayyan Amr'ın şiirini bu hususta şahid (delil) olarak arzeder.

«*Fizalike*» ile kastedilen, Allah'ın felâket ve musibetlerle hatırlatmada bulunduğuna işaret vardır. O olaylarda çokça sabreden ve çokça şükreden herkes için mucizeler, birçok delil ve ibretler vardır. O deliller Allah'ın birliğine, ilmine, kudretine ve hikmetine delâlet eder.

«*Sabbar*», musibetlere çokça sabreden kimse demektir. «*Şekûr*» ise nimetlerine karşılık Allah'a çokça şükreden kimse demektir.

Bazı müfessirlere göre «*Sabbar ve Şekûr*» müminlerdir. Yani her mümin için bu hatırlamada Allah'ın birliğine, yüceliğine ve ilmine dair deliller vardir. Mümin demek yerine«*Sabbar*» ve «*Şekûr*» denmesi her müminin iç âleminde çokça sabreden ve şükreden olması gerektiğine işaret eder. Denildiği gibi, ayetten maksat sabrın ve şükrün kemâline veya imana lâyık olan kimsenin bundan ibret alır olmasıdır. Çünkü kendisinden öncekilere gelen nimet ve felâketleri hatırlayan, sabır ve şükrün, imanın sonucunu gören bir kimse, hiçbir zaman bu durumdan ayrılamaz hâle gelir. Ayet çokça sabredeni ve çokça şükredeni, onlar gerçek mânâda ayetlerden istifade ettiği için tansıs etmiştir. Sabrın şükürden önce zikredilmesinin anlamı şudur: Sabır her sevinçli işin anahtarıdır ve sabır insanı şükre götürür.

Ragıb el-İsfehanî, şükrün nimeti tasavvur ve belirtmek (ortaya çıkarmak) olduğunu söylemiştir. Şükrün üç kısmı vardır: Kalbin, dilin ve azaların şükrü. Ragıb el- İsfehani'nin dediği gibi, Allah Teâlâ'nın şükrünü mutlak mânâda eda etmek çok zordur. Bu bakımdan Hz. Nuh ile Hz. İbrahim'in dışında Allah Teâlâ hiçbir sevgili kulunu şükründen dolayı övmemiştir.

وَاِذْ قَالَ مُوْسٰى لِقَوْمِهِ اذْكُرُوْا نِعْمَةَ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ
اِذْ اَنْجٰىكُمْ مِّنْ اٰلِ فِرْعَوْنَ يَسُوْمُوْنَكُمْ سُوْٓءَ الْعَذَابِ
وَيُذَبِّحُوْنَ اَبْنَآءَكُمْ وَيَسْتَحْيُوْنَ نِسَآءَكُمْ ؕ وَفِيْ ذٰلِكُمْ
بَلَآءٌ مِّنْ رَّبِّكُمْ عَظِيْمٌ ۚ ﴿٦﴾ وَاِذْ تَاَذَّنَ رَبُّكُمْ لَئِنْ شَكَرْتُمْ
لَاَزِيْدَنَّكُمْ وَلَئِنْ كَفَرْتُمْ اِنَّ عَذَابِيْ لَشَدِيْدٌ ﴿٧﴾ وَقَالَ مُوْسٰٓى
اِنْ تَكْفُرُوْٓا اَنْتُمْ وَمَنْ فِي الْاَرْضِ جَمِيْعًا ۙ فَاِنَّ اللّٰهَ لَغَنِيٌّ حَمِيْدٌ
﴿٨﴾ اَلَمْ يَاْتِكُمْ نَبَؤُا الَّذِيْنَ مِنْ قَبْلِكُمْ قَوْمِ نُوْحٍ وَّعَادٍ
وَّثَمُوْدَ ۛ وَالَّذِيْنَ مِنْۢ بَعْدِهِمْ ۛ لَا يَعْلَمُهُمْ اِلَّا اللّٰهُ ؕ جَآءَتْهُمْ
رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنٰتِ فَرَدُّوْٓا اَيْدِيَهُمْ فِيْٓ اَفْوَاهِهِمْ
وَقَالُوْٓا اِنَّا كَفَرْنَا بِمَآ اُرْسِلْتُمْ بِهٖ وَاِنَّا لَفِيْ شَكٍّ
مِّمَّا تَدْعُوْنَنَآ اِلَيْهِ مُرِيْبٍ ﴿٩﴾ قَالَتْ رُسُلُهُمْ اَفِي اللّٰهِ شَكٌّ
فَاطِرِ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ؕ يَدْعُوْكُمْ لِيَغْفِرَ لَكُمْ مِّنْ
ذُنُوْبِكُمْ وَيُؤَخِّرَكُمْ اِلٰٓى اَجَلٍ مُّسَمًّى ؕ قَالُوْٓا اِنْ
اَنْتُمْ اِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُنَا ؕ تُرِيْدُوْنَ اَنْ تَصُدُّوْنَا عَمَّا
كَانَ يَعْبُدُ اٰبَآؤُنَا فَاْتُوْنَا بِسُلْطٰنٍ مُّبِيْنٍ ﴿١٠﴾

6 — (Hatırlat o zamanı) ki Musa kavmine; «Allah'ın üzerinizdeki nimetini hatırlayın. Çünkü O sizi işkencenin en kötüsüne süren ve oğullarınızı kesip, kadınlarınızı sağ bırakan Firavun'un aile efradından kurtarmıştı. İşte bunda (size anlatılanlarda) Rabbinizden size büyük bir imtihan vardı» demişti.

7 — (Hatırlayın ki) Rabbiniz size; «Eğer şükrederseniz elbette size (nimetimi) artıracağım ve nankörlük yaparsanız hiç şüphesiz azabım pek şiddetlidir» demişti.

8 — Ve Musa; «Siz ve yeryüzünde olanlar hep inkâra sapmış olsanız bile (Allah için bir eksiklik sözkonusu olmaz. Çünkü) Allah Gani ve Hamîd'dir» dedi.

9 — Sizden öncekilerin; Nuh, Ad ve Semud kavimlerinin ve onlardan sonrakilerin haberleri size gelmedi mi? Onları Allah'tan başkası bilemez. Peygamberleri kendilerine beyyinat (mucizeler) getirdi de onlar ellerini (Peygamberlerinin) ağızlarına koyarak; «Biz, sizin kendisiyle gönderilmiş olduğunuz şeyi inkâr ettik ve bizi kendisine çağırdığınız şeyden kuşkulu bir şüphe içindeyiz» dediler.

10 — Peygamberleri (şöyle) dedi: «Göklerin ve yerin yaratıcısı olan Allah hakkında şüphe(niz) mi var? Oysa O, günahlarınızdan bir kısmını bağışlamak ve sizi muayyen bir vakte kadar bırakmak için, sizi çağırıyor.» Onlar; «Siz de bizim gibi birer beşerden başka bir şey değilsiniz. Siz bizi atalarımızın tapmış olduğundan döndürmek istiyorsunuz. Madem öyle bize apaçık bir delil getirin» dediler.

(6) *«(Hatırlat o zamanı) ki Musa kavmine...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Mezkûr ayet bize Mısır'ın yerlileri olan Firavun efradının (Âlu Firavn), İsrailoğulları'ndan doğup-dünyaya gelen erkek çocuklarını kesip, kız çocuklarına ilişmediklerini göstermektedir. Maksatları (daha önce geçtiği gibi) Firavun'un görmüş olduğu acıklı rüyanın tahakkukuna mâni olmak ve nüfus bakımından sürekli çoğalan İsrailoğulları'nı azaltıp, ezilmeye mahkûm etmekti.

Kadı Beyzavi'ye göre, bu ayette geçen *«Azap»* kelimesi Bakara ve A'raf Suresi'nde sözkonusu edilenden farklıdır. Çünkü her iki surede de bahsi geçen *«Azap»* kelimesi kesmek, öldürmek azabın dışında zikredilmiştir. Bunlar Allah Teâlâ'nın kudret vermesi ve onları hemen muaheze etmemesiyle meydana geldiğinden, *«Büyük bir belâ-imtihan»* olarak nitelendirilmiştir.

«Sue'l-Azab» lâfzındaki *«Sue»* kelimesi, *Se'e-yesuu*'nun mastarıdır. Burada kötü azap ile ya onun cinsi, ya onların köle edinilmeleri, ya da en kötü işlerde çalıştırılıp, hiç nazarı itibara alınmamaları kastedilmiş olmalıdır.

(7) *«(Hatırlayın ki) Rabbiniz size...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Buradaki ifadeler Hz. Musa'nın kavmine söylediklerinin bir parçasıdır. Adeta Hz. Musa onlara şöyle söylemiştir: «Allah Teâlâ'nın size verdiği nimeti hatırlayın ve yine hatırlayın ki Allah Teâlâ size; *«Eğer şükrederseniz nimetimi daha artırırım» demişti.»*

Şükür, iman ve salih amelle olur. Yani; *«Eğer iman edip salih amellerde bulunursanız, nimetinize nimet katarım. Yok eğer nankörlük yaparsanız ve iman etmez, salih amellerde bulunmazsanız, iyi bilin ki azabım çok şiddetlidir.»*

Zahire göre, *«artma»* bu dünyadadır. Bazıları ise, *«artma»*nın hem bu dünyada hem de Ahiret'te olduğunu söylemişlerdir. Bu yorum uzak bir ihtimal sayılmaz.

İbn Abbas'tan gelen bir rivayete göre; *«Eğer siz beni birler, bana itaat ederseniz, sevabınızı artırırım»* demektir.

Ayetin mânâsı, Hasan Basri ile Süfyan'us-Sevri'den gelen rivayete göreyse; *«Eğer nimetlerimin şükrünü eda ederseniz, taatinizi artırırım»* demektir.

Bu yorumlar ayetin zahiri anlamından uzaktır. Nitekim Fahruddin Razi tefsirinde (Mefatih'ul-Gayb); *«Şükrün hakikati nimet verenin nimetini ikrarla birlikte onu tazim etmektir»* demiştir.

NİMETİN ŞÜKRÜ ŞERİ' MİDİR AKLİ MİDİR?

Ehl-i Sünnet'e göre bu ayetle nimet verene şer'an şükretmek vaciptir. Mutezile'ye göreyse nimeti verene şükretmek aklen vaciptir. Çünkü onlara göre, husn-kubh aklîdir. Bu hususta Ehl-i Sünnet'in Mutezile'ye yönelik tenkidleri kelâm eserlerinde görülebilir.

(8) *«Ve Musa; Siz ve yeryüzünde olanlar hep...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Yani bütün varlıklar veya insanlar küfre kaysalar, onların Allah'a hiçbir zararı dokunmaz. Ancak kâfir olanın zararı kendisinedir. Allah tüm mahlûkatın şükründen müstağnidir, onlara muhtaç değildir ve zengindir.

«Allah hamiddir»; yani Allah hamdı zatına vacib kılmıştır. Çünkü hamdı vacip kılan birçok nimetleri vardır. Melekler, hatta kâinatın her zerresi O'na hamdeder.

Görüldüğü gibi Hz. Musa onlara önce açıkça Allah'ın nimetlerini hatırlatmış, sonra da onun zımnında kendilerine dokunacak zararları belirtmiştir. İkinci kez onlara şükürden ötürü nimetin artmasını, küfürden (nankörlükten) dolayı da azabın hak oluşunu beyan etmiş, onları nankörlüklerinin sonuçlarından sakındırmıştır. Üçüncü olarak nankörlüğün hasletlerini kendilerinde gördüğünden, onlara diğer kavimlerin başından geçen felâketleri hatırlatmaya başlamıştır.

(9) *«Sizden öncekilerin; Nuh, Ad ve Semud...»*

Bu Ayetin Tefsiri

«Ve Ad» kelimesi *«Kavm»* kelimesi üzerine atıftır. *«Semud»* da aynı şekilde *«Kavm»*in üzerine atıftır. Yani Nuh kavmi, Ad kavmi ve Semud kavmi.

«Onlardan sonrakilerin haberleri size gelmedi mi?»; Yani onlardan sonraki kavimlerin haberleri.

«Onları Allah'tan başkası bilemez». Buradaki istisna cümlesi, bu kavimlerin çok olduğunu ifade etmektedir. Yani o kadar çokturlar ki adetlerini saymak mümkün değildir.

Yani onların haberleri size gelmedi mi ki siz bunlardan ibret almıyorsunuz? Oysa muhakkak onlarda ibretler vardır.

İbn Abbas'tan gelen bir rivayete göre, Hz. Peygamber'in dedesi Adnan ile dedesi Hz. İsmail arasında bilinmeyen otuz nesil (kuşak) vardır.

NESEB İLMİ

İbn Mesud'dan gelen bir rivayete göre, o bu ayeti okuduğunda, *«Neseb sayanlar yalan söylemektedirler»* demiştir. Yani onlar neseb ilmini biliyoruz diye iddia ediyorlar. Oysa Allah Teâlâ, bu ilmin kullardan uzak olduğunu beyan etmiştir.

Bu rivayetler iki yorumdan ilkini, daha açık bir şekilde tasdik etmektedirler.

«El-Beyyinat» ile kastedilen açık mucizelerdir. Her peygamber ümmetine hak yolu açıklıyor ve onları karanlıklardan aydınlığa çıkarmak için yol gösteriyorlardı. Onlar elleriyle peygamberlerin ağızlarına ve ağızlarından çıkan sözlere işaretle, *«İddia ettiğiniz peygamberliği inkâr ediyoruz»* dediler. Yani, *«Peygamberliğinizin doğruluğuna delâlet eden mucizeleri inkâr ediyoruz»*. Burada kastedilen mucizelerin inkârı değil, o mucizelerin delâlet ettiği peygamberliğin inkârıdır. Şöyle de anlaşılabilir. Peygamberlerin getirdikleri ile kitapları ve şeriatları kastedildiğinden, onların inkâr ettikleri kitaplar ve şeriatlardır. Kısaca, onlar peygamberlere verdikleri cevabın bundan ibaret olduğunu söylemekle, nübüvveti tasdik hususunda onları ümitsizliğe düşürmüş oldular.

Bazılarına göre, onlar ellerini kendi ağızlarının üstüne koymakla, peygamberlere kendilerinden ümidi kesmelerine (vazgeçmelerine) ve kendileriyle konuşmamalarına imada bulunmuşlardır. Adeta peygamberlere şöyle demek istemişlerdi: *«Susun! Fazla konuşmanın size bir yararı yoktur. Çünkü biz inkârımızda ısrarlıyız ve bundan da ayrılmayacağız!»* Bu takdirde cümledeki iki çoğul zamir de kâfirlere racidir ve diğer kelimelerde hakiki mânâları üzerine kalmaktadır.

İbn Mesud'dan rivayet edildiğine göre, bu ayetten maksat şudur: *«Onlar peygamberleri görmekten, konuşmalarını dinlemekten nefret ettikleri için, öfkelerini bastırmak için ellerini ısırırlardı»*. (İbn Münzir, Tabarani, Hâkim).

Bu yoruma göre de, iki zamir kâfirlere raci olmaktadır. El ve ağız kelimeleri yine hakiki mânâları üzerine kalmaktadır. Ancak *«İtelemek»*, *«Geri çevirmek»* mânâları *«Isırmak»*tan kinayedir.

Bazıları ifadeyi *«ellerini»* yani *«vâz-u nasihatlarını ağızlarına tıktılar»* şeklinde mânâlandırmışlardır. Yani onlar tebliği kabul etmemişlerdir.

Bazılarına göre, *«eydi»* (eller) kelimesi *«nimetler»* demektir. Birinci zamir peygamberlere, ikinci zamir kâfirlere raci olmaktadır. Bu takdirde ayetin mânâsı şöyledir: «Kafirler peygamberlerin getirmiş oldukları nimetleri ağızlarıyla (mesnetsiz bir şekilde) yalanladılar».

«Biz, sizin kendisiyle gönderilmiş olduğunuz şeyi inkâr ettik ve bizi kendisine çağırdığınız şeyden kuşkulu bir şüphe içindeyiz»; yani bizi çağırdığınız iman ve tevhid hususunda büyük bir şüphe içindeyiz ve o şüphe bizi korkunç bir kuşkunun içine düşürmektedir.

Bazı müfessirler, ilk cümleyle (inkâr ettik) ikinci cümle (şüphe içindeyiz) arasında bir zıtlık olduğunu söylemişlerdir. Cevaben şöyle deriz: «*Şüphe*» ile kastedilen tevhid ve iman hususundaki büyük bir şüphedir. Daha önce sözkonusu edilen peygamberlerin gönderilmekte olduğu «şey» ise, nübüvvetin doğruluğuna delâlet eden mucizeleri veya kitab ve şeriatları olduğundan, münafarat (zıtlık) ortadan kalkar.

Bazılarına göre, eğer küfür ile şüphenin bağlandığı nokta bir veya aynıysa, yani ikisi de peygamberlere karşı çıkanların halini belirtiyorsa, o zaman «*Ve inna*» lâfzının başındaki «*Ve*» (vav), «*Ev*» (veya) mânâsını ifade eder. Yani biz, ya kesinlikle sizin getirdiğiniz inkâr eder ve kâfir oluruz ya da böyle yapmadığınız takdirde en az o hususta şüphe içindeyizdir. İster inkâr edelim, ister şüphede olalım, her iki halde de sizi tasdik etme imkânımız ortadan kalkar.

Bazıları, «küfür imansızlıktır (tasdik edilmesi gereken bir şeyi tasdik etmemektir). Bu anlamdaki bir küfür ise, şüphenin zıddı değildir» dediler.

ALLAH'IN VAHDANİYETİNDEN ŞÜPHE EDİLİR Mİ?

(10) «*(Peygamberleri şöyle) dedi: Göklerin ve yerin...*»

Bu Ayetin Tefsiri

Bu cümle bir istinafi cümledir ve mukadder bir sorunun cevabıdır. Yani onlar peygamberlere yukarıdaki gibi cevap verdiklerinde, peygamberler kendilerine nasıl cevap vermişlerdir diye adeta sorulmuş, «peygamberler de onlara bu sözleri söylemişlerdir» diye cevap verilmiştir. Yani peygamberler, kâfirlerin o akılsızca sarfettikleri sözler karşısında hayrete düşmüşler ve onların bu

davranışlarını reddederek: *«Allah hakkında şüpheniz mi var?»* demişlerdir. Böylelikle sadece şüpheyi değil, vehmedilmesini bile ortadan kaldırmış oldular. Yani adeta, *«Allah'ın vahdaniyetinde şüphe edilir mi?»* demişlerdir. Bu sözleri, peygamber olarak gönderildikleri kavmin ateist (dehri) olmadığını gösterir. Onlar sadece müşrikti. Dolayısıyla şirk koşmakla birlikte, Allah'ın varlığına inanıyorlardı.

Bazıları ifadeyi, *«Allah'ın şanında şüpheniz mi var?»* şeklinde yorumlamaktadırlar. Bu takdirde ifade hem Allah'ın varlığını hem de vahdaniyetini içerir. Çünkü onların içinde dehriler de, müşrikler de bulunmuş olmaktadır. İfade; *«Sizler Allah'ın varlığı hususunda korkunç bir şüphe içinde misiniz?»* yerine, *«Allah hakkında şüphe mi?»* şeklinde Allah Teâlâ'nın celaliyetini ortaktan tenzih ve onların akılsızlığını tescil amacıyla gelmiştir. Yani şanı yüce olan Allah'ın varlığı, vahdaniyeti, O'na imanın gerekliliği hakkında bir şüpheniz mi var? Oysa bu gerçek, her şeyden daha açık bir şekilde ortadadır.

Peygamberlerin en büyük maksatları, insanları iman ve tehhide davet olduğundan dolayı, mucizelerin getirilmesi de bunun vesilesi olduğu için peygamberler onların, *«Biz sizin getirdiğinizi inkâr ediyoruz»* şeklindeki sözlerine cevap vermediler. Sadece en yüce hedef olan iman ve tevhide parmak basarak, geçtiler.

«Fâtır» yaratıcı, var eden demektir. Yani sizin şüphe ettiğiniz noktayı gözler önüne sermek için, en yüce bir nizam üzerinde gökleri, yerleri ve içinde bulunanları yoktan var edendir. Sizler O'nun varlığında, birliğinde nasıl şüphe edebilirsiniz?

Bu ayette delilin tamlığına işaret vardır. Hz. Zeynelabidin'in oğlu Zeyd bu kelimeyi *«Fâtır'as-Semavati»* şeklinde *«Mensub»* okumuştur. Böylelikle bunu mukadder bir fiile mef'ul kılmıştır. Yani, *«Gökler ve yerin yaratıcısını överim»*.

Allah Teâlâ, onların şüphe ettikleri noktaların var olduğuna dair delillere işaret ettikten sonra, rahmet ve kereminin büyüklüğüne değinmiştir. Peygamberler; *«Bizi görevlendirmekle Allah sizleri imana davet ediyor. Biz bunu kendiliğimizden yapmıyoruz. Davet ediyor ki, bu imandan dolayı Allah sizi affetsin»* demişlerdir. Davet edilen husus imandır ve bağışlanma onun üzerine terettüp eder. Davet edilen hususun bağışlanma olması da mümkündür. Çünkü ihtisas ve inteha mânâları sözkonusudur. Yani, *«Allah sizi mağfiret için mağfirete davet ediyor, başka bir hedef için değil».*

«Liyağfire» lâfzının başındaki lâm harfinin *«ilâ»* mânâsında olduğunu söylemek kaide ve kuralları az bilmekten neş'et etmiştir. Gerçek şu ki, gayeler kastedilen hedeflerdir ve hem imtihanın mânâsını hem de fazlalığı ifade etmektedirler.

MÜSLÜMAN OLMAK KUL HAKKINI KALDIRMAZ

«Günahlarınızdan bir kısmını» ifadesi, Allah Teâlâ'nın günahların bir kısmını İslâmiyet'le kaldırdığına, mezalim ve kul haklarını kaldırmadığına delâlet eder. Bu yorum İslâmiyet'in Allah'ın haklarının tamamını kaldıracağını diğerlerine ise dokunmayacağını bildiren görüşe binaendir. Ancak Hz. Peygamber'in, *«Muhakkak ki İslâm kendinden öncekileri siler»* hadisinin açıklamasında muhaddislerin görüşleri şudur: «İslâm, zulm ve kul hakları da dahil, kendisinden öncekileri siler». Bu yorum şu ayetle de desteklenmektedir: *«Allah günahlarınızı affedecektir».* Bu takdirde *«Günahlarınız-dan-»* lâfzındaki *«min»* harf-i ceri zâiddir. Nitekim Ebu Ubeyde ve Ahfeş, bu ayetteki *«min»* harf-i cerinin zâid olduğunu söylemişlerdir. Yani *«Günahlarınızdan»* değil, *«Günahlarınızı».*

Zeccac, ayetteki *«min»* in *«Beyan»*, bazıları da *«bedel»* için olduğunu söylemişlerdir. Yani Allah günahlarınızın bedeli karşılığında sizi affetmek için sizi çağırmaktadır. Bu yorum Vahidi'ye nisbet edilmiştir.

«Min» in bâziyet (kısım) mânâsını ifade etmekle birlikte, *«Kül»* (bütün) mânâsını ifade etmesi de mümkündür. Fahruddin Razî, *«min»* harf-i cerinin hiçbir zaman *«bedel»* için gelmediğini söyleyerek, yukarıdaki görüşü reddetmektedir. Ebu Hayyan ise *«Min»* in baziyet mânâsı ifade ettiğini, ba'z ile de İslâm'dan önceki günah ve hataların kastedildiğini öne sürmüştür. Böylece ayet ile hadis tearuza düşmemiştir. Ayet geçmişin affedileceğini va'dederken, geleceğin affedileceğini va'detmemektedir. Gelecek hakkında sükutla geçilmektedir. Ayet ve hadiste olduğu gibi, mesele Allah'ın dilemesine bırakılmaktadır.

El-Esamm'a göre, *«min»* baziyet mânâsı ifade eder. Yani, *«İman ettiğinizde Allah büyük günahlarınızı affeder. Küçüklerine gelince, onların affa ihtiyacı yoktur. Çünkü onlar zaten affolunmuştur».*

Tayyibî de bu görüşü benimsemiş ve şunları eklemiştir: *«Bu makamın gereği budur. Çünkü çağrı umumidir. «Peygamberleri şöyle dedi: Göklerin ve yerin yaratıcısı olan Allah hakkında şüphe(niz) mi var? O günahlarınızı affetmek için sizi çağırıyor»* buyurulmuştur. Yani adeta şöyle denmektedir: *«Ey şüphede olanlar! Şirk ve günahlarıyla mülevves bulunanlar! Muhakkak ki Allah sizi iman ve tevhide davet ediyor ki sizi günahlarınızın pisliğinden temizlesin».*

Durum böyle olunca, burada Allah'a mahsus hakların affolunacağını söylemek gereksizdir. Oysa başka bir ayetle; *«Onlar küfürden (inkârdan) vazgeçerlerse, Allah da daha önce geçeni onlar için affeder»* buyurulmuştur. Burada *«ma»* edatı kullanılmaktadır. *«Ma»* edatı şartlı bir cümlede gelirse umumiyet ifade eder. Kâfirin teşvik anındaki yeri de genişliktir, kabz değil. Kâfirler müslüman olduklarında Allah onları şirk ve benzeri şeylerden temizlesin anlamındadır. Küçük günahlarından değil. Nitekim şu rivayet bu yorumu desteklemektedir:

«Mekkelilerin; «Muhammed'in iddiasına göre, müşrikler, Allah'ın haram kıldığı canı öldürenler affolunmaz. O zaman biz nasıl affolunacağız? Çünkü hicret etmedik, putlara tapıyorduk ve Allah'ın haram kıldığı canları da öldürdük» demeleri üzerine: *«De ki! Ey nefisleri hakkında aşırı giden kullarım!..»* Ayeti nazil olmuştur.

Ayrıca Vahşi kıssası da meşhurdur. El-Kadı, bu yorumu tenkid ederek şöyle demiştir:

«El-Esamm burada uzak bir tevile gitmiştir. Çünkü kâfirlerin küçük günahları, büyük günahları gibi affolunmaz. Küçük günahların affolunması, sadece tevhid ehline mahsustur. Çünkü onların sevapları günahlarından çok olur. Asla sevaba malik olmayan kâfire gelince, onun günahlarından hiçbir şey küçük olmaz, hiçbir şey de affedilmez. Burada daha değişik bir yorum vardır: Kâfir tevbe halinde imana geldiğinde bazı günahlarını unutur. Ancak hatırladığı ve kendisinden hakkında tevbe sadır olan günahları affolunur».

Şayet El-Esamm, El-Kadı'nın bu yorumunu görseydi, muhakkak ki onun bu iddiasını karşılıksız bırakmazdı. Çünkü mezkur yorum, pek isabetli değildir.

Zemahşeri, kâfirler hakkındaki tedkikin, *«Günahlarınızdan»* tabirinin müminler için de *«Günahlarınız»* tabirini gerektireceğini söylemektedir. Bu iki hitap, aralarındaki ayrılık noktasını gösterir ki iki grup da Allah'ın va'di hususunda eşit olmasın.

«Sizi muayyen bir vakte kadar bırakmak için»; yani Allah'ın belirtmiş olduğu ve ömrünüze nihayet vereceği zamana kadar iman ettiğiniz takdirde sizi geciktirmek, kökünüzü kazıyıcı azabı size göndermemek için.

İbn Abbas, bu ayetin yorumunda: «*Dünya lezzetleriyle ve hoş şeylerle ölüme kadar sizi faydalandırsın diye çağrılıyorsunuz*» demektedir. Bu görüş ecelin teaddüdünü gerektirmez. Bu hususta Mutezile yanılmıştır.

«*Onlar*»; *yani peygamberlere karşı gelenler şöyle dediler: «Siz de bizim gibi bir beşersiniz. Sizi peygamberliğe ehil kılacak bir fazlalığınız yok. Bizi davet ve irşad ile atalarımızın tapmış olduklarından uzaklaştırmak istiyorsunuz. O halde bize apaçık bir delil getirin»*; yani durum bizim söylediğimiz gibi değilse ve sizler gerçekten Allah tarafından gönderlimiş kimselerseniz, iddia ettiğiniz gibi, bunun doğruluğuna dair delilinizi getirin. Ki biz de taptığımız putları bırakalım. Ya da faziletinize, üstünlüğünüze veya şu mertebeye vardığınızı gösteren delilleri getirin.

İbn Atiyye şöyle demektedir: «Kâfirler bir beşerden peygamber gönderilmesini uzak bir ihtimal saydılar. Bu yüzden böyle bir şeyin varlığını ancak delille kabul edebileceklerini söylediler.

Bazıları da bunun muhal olduğunu bildikleri için ve onları aciz bırakmak maksadıyla delil istediler. Yani «sizin peygamber olarak gönderilmeniz muhaldir. Aksi takdirde açık deliller getirin». Böylelikle bu delilleri getiremeyeceklerini söylemek istediler. Ancak bu yorum ayetin zahirine ters düşmektedir. Çünkü bu istek peygamberleri kendilerine açık mucizeler getirdikten sonra öne sürülmüştür. Onlar bundan sonra inad ve tartışmaya sapmışlardır.»

قَالَتْ لَهُمْ رُسُلُهُمْ اِنْ نَّحْنُ اِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ وَلٰكِنَّ اللّٰهَ يَمُنُّ
عَلٰى مَنْ يَّشَآءُ مِنْ عِبَادِهٖ ۭ وَمَا كَانَ لَنَآ اَنْ نَّاْتِيَكُمْ بِسُلْطٰنٍ
اِلَّا بِاِذْنِ اللّٰهِ ۭ وَعَلَى اللّٰهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُوْنَ ﴿١١﴾ وَمَا لَنَآ
اَلَّا نَتَوَكَّلَ عَلَى اللّٰهِ وَقَدْ هَدٰىنَا سُبُلَنَا ۭ وَلَنَصْبِرَنَّ
عَلٰي مَآ اٰذَيْتُمُوْنَا ۭ وَعَلَى اللّٰهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُتَوَكِّلُوْنَ ﴿١٢﴾
وَقَالَ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا لِرُسُلِهِمْ لَنُخْرِجَنَّكُمْ مِّنْ اَرْضِنَآ
اَوْ لَتَعُوْدُنَّ فِيْ مِلَّتِنَا ۭ فَاَوْحٰٓى اِلَيْهِمْ رَبُّهُمْ لَنُهْلِكَنَّ
الظّٰلِمِيْنَ ﴿١٣﴾ وَلَنُسْكِنَنَّكُمُ الْاَرْضَ مِنْۢ بَعْدِهِمْ ۭ
ذٰلِكَ لِمَنْ خَافَ مَقَامِيْ وَخَافَ وَعِيْدِ ﴿١٤﴾ وَاسْتَفْتَحُوْا
وَخَابَ كُلُّ جَبَّارٍ عَنِيْدٍ ﴿١٥﴾ مِّنْ وَّرَآىِٕهٖ جَهَنَّمُ وَيُسْقٰى
مِنْ مَّآءٍ صَدِيْدٍ ﴿١٦﴾ يَّتَجَرَّعُهٗ وَلَا يَكَادُ يُسِيْغُهٗ وَيَاْتِيْهِ
الْمَوْتُ مِنْ كُلِّ مَكَانٍ وَّمَا هُوَ بِمَيِّتٍ ۭ وَمِنْ وَّرَآىِٕهٖ
عَذَابٌ غَلِيْظٌ ﴿١٧﴾ مَثَلُ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا بِرَبِّهِمْ اَعْمَالُهُمْ
كَرَمَادِۨ اشْتَدَّتْ بِهِ الرِّيْحُ فِيْ يَوْمٍ عَاصِفٍ ۭ لَا يَقْدِرُوْنَ
مِمَّا كَسَبُوْا عَلٰي شَيْءٍ ۭ ذٰلِكَ هُوَ الضَّلٰلُ الْبَعِيْدُ ﴿١٨﴾

11 — Peygamberleri onlara: «Biz de sizin gibi bir beşerden başkası değiliz. Fakat Allah kullarından dilediğine lûtfeder. Allah'ın izni olmadan bizim size delil getirmemize imkân yoktur. Mü'minler ancak Allah'a tevekkül etsinler» dediler.

12 — «Bizi yollarımıza ilettiği halde ne diye Allah'a dayanıp güvenmeyelim? Andolsun bize verdiğiniz eziyete katlanacağız. Tevekkül edenler yalnız Allah'a tevekkül etsinler!»

13 — Kâfir olanlar peygamberlerine; «Muhakkak sizi ya yurdumuzdan çıkaracağız ya da bizim dinimize döneceksiniz» dediler. Rabbleri de onlara; «Zalimleri mutlaka helak edeceğiz» diye vahyetti.

14 — «Ve onlardan sonra sizi mutlaka o yere yerleştireceğiz. İşte bu, makamımdan korkan ve tehdidimden korkan kimseler içindir.»

15 — (Her iki taraf da Allah'dan) fetih (yardım) istediler. (Fakat) her inatçı zorba hüsrana uğradı.

16 — Bunun ardından da cehennem vardır. Orada ona irinli sudan içirilir.

17 — Yutmaya çalışacak ama boğazından geçiremeyecektir ve ona her taraftan ölüm gelecek, oysa o yine ölemeyecek. Arkasından da daha şiddetli bir azap (gelecektir).

18 — Rablerini inkâr edenlerin misali tıpkı şöyledir: «Onların amelleri fırtınalı bir günde, rüzgârın şiddetle saçıp savurduğu küle benzer. Kazandıklarından hiçbir şey elde edemezler. İşte bu uzak sapıklığın ta kendisidir».

(11) *«Peygamberleri onlara: Biz de sizin gibi...»*

Bu Ayetin Tefsiri

PEYGAMBERLİK VEHBİDİR

Bu ayet, peygamberliğin kesbî değil vehbî olduğunu ortaya koymaktadır. Peygamberliğin bazı insanlara verilmesi, Allah'ın dilemesiyle olmuştur.

Bazı müfessirlere göre ayetin anlamı; «Biz meleklerden değiliz. Aksine sizler gibi birer beşeriz. Fakat Allah dilediğine fazl-ı kemalatını verir, peygamberliğin nirengi noktasını teşkil eden istidatları ihsan eder» şeklindedir. Bu yorum İslâm hukemasından bazı kimselerin şu sözlerine bina edilmiş gibidir: «İnsanın ruh ve bedeninde küllî ve kudsî birtakım özellikler olmasaydı, peygamberlik vasfının insanda husule gelmesi aklen memnu olurdu».

Peygamberlerin bu ayette ruhi ve bedenî faziletlerini zikretmemeleri tevazu göstermeleri nedeniyledir. Gerçek şu ki, her ne kadar peygamberlerde birtakım tercihe şayan meziyetler var idiyse de, «insanın ruh ve bedeninde küllî ve kudsî birtakım özellikler olmasaydı, peygamberlik vasfının insanda husule gelmesi aklen memnu olurdu» demek pek yerinde değildir.

«Sultan» kelimesi hüccet, delil anlamındadır. Yani sebeplerden bir sebep demektir.

«Müminler ancak Allah'a tevekkül etsinler»; yani başkasına değil. Kâfirlerin inad ve düşmanlığına karşı müminler yalnız Allah'a güvensinler. Peygamberler burada tüm müminleri zikretmekle tevekkülü gerektiren şeyin iman olduğuna işaret etmişlerdir. Yine onlar müminler derken ilk sırada kendilerini kastetmişlerdir. Nitekim gelecek ayet bunu açıkça belirtmektedir.

(12) *«Bizi yollarımıza ilettiği halde, ne diye...»*

Bu Ayetin Tefsiri

«Lenasbirenne» lâfzının başındaki *«lâm»* harfi mukadder bir kasemin (yeminin) cevabıdır. Yani, Allah'a yemin ederiz ki bize verdiğiniz eziyete katlanacağız. Bu eziyet ve zulmünüz inatçılığınızdan ve bizden mucizeler istemiş olmanızdan kaynaklanmaktadır.

«El-Mutevekkilun» ile müminler kastedilmektedir. Allah Teâlâ'nın bu tabiri, müminler için kullanmasının nedeni, onların bu sıfatla mevsuf olmalarındandır. Yani tevekkül edenler, yalnız Allah'a tevekkül etsinler. Bu ayetle ilgili olarak Ebu Zer'den gelen bir hadis vardır: «Pireler sana eziyet ettiğinde bir bardak su al, üzerine yedi kez bu ayeti oku, sonra «eğer müminseniz şerrinizi bizden uzak tutun, eziyetinizi bizden uzaklaştırın» de. Sonra o suyu yatağının etrafına dök. Sen onların şerrinden emin olarak uyursun». Alusî: «Bu hadisin sahih olup olmadığına vakıf değilim. Bunu tecrübe de etmedim. Çünkü hamdolsun pirelerin benden herhangi bir istekleri yoktur» demekte ve bu tür hadislerin sahihliği hususunda şüphelerin olduğunu söylemektedir.

(13-14) *«Kâfir olanlar peygamberlerine: Muhakkak sizi...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

«Kâfir olanlar» ile inkârda ileri giden kimseler kastedilmektedir. Yani kâfir kavimler arasında aşırı gidenler. Meselâ Hz. Şuayb'ın kavmi gibi. Bu yüzden sadece *«dediler»* tabiri kullanılmamış, *«Kâfir olanlar dediler»* denilmiştir. *«Kâfir olanlar»* ile o kavimler içinde sözü geçen ehli hal ve'l-akd'in kastedilmesi ve sadece *«Dediler»* tabirinin kullanılmamasının nedeninin de bu olması, mümkündür.

PEYGAMBERLER HİÇ KÜFÜRDE KALMAMIŞLAR

«Teuddune» fiili *«avd»* kökünden gelir ve bir halden başka bir hale intikal etme anlamı taşır. Böylelikle ayetin zahirinden, peygamberlerin daha önce küfür dini içinde bulundukları, sonra ayrıldıkları vehmi ortadan kaldırılmış olmaktadır.

Bazı müfessirlere göre *«Avd»* (Dönüş) ile onlardan dillerini tutmaları, kendilerinden iman etmelerini istememeleri kastolunmaktadır.

Bazılarına göre de, bu kullanım asıl anlamı üzeredir; yani insanın zihnine ilk gelen mânâ üzeredir. Fakat hitap peygamberler ile o peygamberlere iman eden kavimlerinedir. İman eden kavimler önce şirk üzereydiler. Bu bakımdan cemaatin durumu gözönüne alınarak bu söz söylenmiştir.

Bazılarına göre de ayette *«tağlib»* sözkonusu değildir. Hitap peygamberleredir. Peygamberlerin şirkte oldukları vehmine gelince, bu onların iddialarına göredir. Bu ayet tıpkı Firavun'un Hz. Musa'ya *«Kâfirlerden olduğun halde böyle yaptın»* demesi kabilindendir.

Peygamberlere denilenler denildikten sonra, Allah Teâlâ onlara şöyle vahyetti: *«Andolsun, zalimleri helâk edeceğiz»;* yani zu-

lümde doruğa çıkan o müşrikleri, bu sözleri söyleyen o kâfirleri helâk edeceğiz. Onları helâk ettikten sonra da sizleri o yere (onların yurduna) yerleştireceğiz.

Allah Teâlâ burada müşriklerin yeminine karşılık yemin etmektedir. Ayetin zahirine göre, Allah'ın üzerine yemin ettiği husus, onların *«Muhakkak sizi yurdumuzdan çıkaracağız»* demelerinin karşılığıdır. Bu, onların peygamberlere karşı aldıkları tavrın ne denli şenaat taşıdığını ortaya seren bir ayettir. Onlar peygamberleri yurtlarından çıkarmak istediklerinde Allah Teâlâ bunun cezası olarak onları dünya yurdundan çıkardı ve topraklarını da zulüm gören o peygamberlere ve mü'minlere nasip etti. Bir hadiste; *«Kim komşusuna eziyet ederse, Allah onun evini o komşuya miras olarak verir»* diye buyurulmuştur.

«Zalike», zalimlerin helâkine ve muhataplarının onların yurduna yerleştirilmesine işaret etmektedir.

ALLAH'IN MAKAMINDAN NE KASDEDİLDİ?

«Allah'ın makamı» ile kastedilen, kulların Kıyamet Günü'nde hesap için durdukları yerdir. Nitekim Zeccac, bu görüştedir. *«Makam»* kelimesi ism-i mekândır. Allah'a raci olan bir zamire izafe edilmesinin nedeni, Allah'ın huzurunda böyle olduğundan dolayıdır.

Ferra, *«Makam»* kelimesinin mimli masdar olduğunu ve faile nispet edildiğini söylemektedir. Yani; *«Bu, benim amellerini hıfz, durumunu murakabe ederek, üzerine kaim olmamdan korkan kimse içindir»*.

Bazılarına göre ifade: *«Benim adalet ve sevap üzerinde kaim olmamdan korkan kimse içindir»* şeklinde anlaşılmalıdır.

Bazılarına göre burada, «*Makam*» kelimesi zaiddir. Çünkü korku Allah'tandır. Yani, «*Bu, benden korkan kimse içindir.*»

«*Vaid*» kelimesi azapla tehdit demektir.

(15) «*(Her iki taraf da Allah'dan) fetih (yardım) istediler...*»

Bu Ayetin Tefsiri

Yani her iki grup (Peygamberler ve kâfirler) galip gelmek için Allah'ın yardımını istedi.

«*İsteftehu*» fiilinin hüküm anlamındaki «*fetehat*» kökünden gelmesi mümkündür. Yani onlar Allah'ı hâkim kılarak, O'nun aralarında hükmetmesini istediler. Nitekim başka bir ayette; «*Ey Rabbimiz! Bizimle kavmimiz arasında hükmet*» diye buyurulmuştur.

Katade'den gelen bir rivayete göre fiilin zamiri peygamberlere racidir ve daha önce geçen «*Evha*» fiilinin üzerine atıftır. İbn Abbas ve Mücahid'den gelen, «*Festeftehu*» şeklindeki kıraat, bu ihtimali kuvvetlendirmektedir.

İbn Zeyd'e göre, zamir kâfirlere racidir ve bu fiil daha önce geçen «*Kâlellezine*» üzerine atıftır. Yani kâfirler böyle dediler ve Allah'tan da yardım istediler. Tıpkı Kureyş'in dediği gibi; «*Eğer Muhammed'in dediği hak ise gökten üzerimize taş yağdır*». Sanki onların peygamberi yalanlamaları ve eziyetleri şiddetlendiğinde, kendilerine acilen azap gelmediği için kendilerine söylenenin bâtıl olduğunu sandılar. Ve peygamberlerle alay etmek için yardım istediler.

Bazı müfessirlere göre, zamir hem peygamberlere hem de onları yalanlayanlara racidir. Çünkü peygamberler de, onlar da Al-

lah'tan hak üzerinde olanlara yardım, bâtıl üzerinde olanlara azap etmesi için dua ediyorlardı.

«Cebbar» lafzı diktatörlerin sıfatıdır. Eksikliklerini büyük makamlar iddia etmek suretiyle tamamlamak isteyenlerdir. Bu kelime insanlar hakkında ancak zan ve yermek anlamında kullanılır.

«Anid» kelimesi hakka karşı inad edip, kendisinde olanı büyüten kimse demektir.

«İsteftehu» fiilindeki zamir hem peygamberlere hem de kâfirlere raci ise, o takdirde ayet şöyle anlaşılır: *«İki grup da, Allah'tan yardım istedi. Fakat Allah peygamberlere yardım etti ve asî, inatçı olan kimseleri de hüsrana uğrattı».*

(16) *«(Bunun) ardından da cehennem...»*

Bu Ayetin Tefsiri

«Vera'» kelimesi *«bir kimsenin önünde»* demektir. Yani cehennemin bu inatçının önünde olmasının mânâsı cehennemin onu gözetlemesi, onun cehennemin kenarında durması ve oraya atılacağı demektir.

Bazılarına göre de *«Vera'»* ile hayatın ardı, arkası kastedilmiştir. Yani bu hayattan sonra cehennem vardır ve ölür ölmez oraya yuvarlanacaklardır.

«Vera'» kelimesinin bu iki anlama da gelmesinin nedeni, lâfzın her iki zıt anlamı da muhtevi olmasındandır. Bu iddiayı öne süren Ebu Ubeyde ile El-Ezherî'ye göre *«Vera'»* müşterek anlamlı lâfızlardandır.

Bir gruba göre, manevî müşterekleri olan bu kelime genel bir husus için kullanılmak maksadıyla konulmuş olup, hem önü hem de arkayı ifade etmektedir. Bu lâfız bazen mecazi olarak *«zaman»* anlamında da kullanılır.

«Sedid» kelimesi, Mücahid, Katade ve Dahhak'a göre, cehennem ehlinin cesedlerinden akan irin anlamına gelir.

Muhammed b. Ka'b ve Rebia'ya göre, *«Sedid»*, cehennemdeki zina etmiş kadın ve erkeklerin uzuvlarından akan irin demektir.

Zemahşeri'ye göre *«Sedid»*, *«ma»* (su) kelimesinin atfı beyanıdır. Allah Teâlâ önce *«ma»* (su) kelimesini mübhem (hangi tür su olduğunu belirtmeden) getirmiş, sonra o suyun irin olduğunu beyan etmiştir ki dinleyenler dehşete kapılsın.

(17) *«Yutmaya çalışacak ama boğazından...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Ebu'l-Beka'ya göre *«Yetecerrau'hu»* fiili daha önce geçen*«ma»* nın sıfatı veya halidir. Ya da mukadder bir sorunun cevabıdır. Sanki, irinli su içirildikten sonra onun başına ne geleceği sorulmuşcasına, cevaben ona, «susuzluğun ve sıcaklığın dehşetinden dolayı irinli suyun içilmesi teklif edilir» denilmiştir. O da neredeyse yutamayacak dereceye gelir, irin boğazına takılır. Çektiklerini çektikten sonra, bir yudum daha alır ve böylece susuzluk ile sıcaklık arasındaki azabı uzayıp gider.

«Yusiguhu» karnına göndermesi anlamınadır. Ayetin mânâsı ise, o irini içmeden önce, karnına gönderemeyecek duruma geliyor (boğazından geçiremiyor) şeklindedir.

Ebu Umame kanalıyla rivayet olunduğuna göre, Hz. Peygamber (s.a) bu ayeti okuduktan sonra şöyle demiştir: *«İrin, cehennemdeki her inatçı zorbaya yaklaştırılır. O bundan tiksinti duyar. Ona yaklaştırıldıkça yüzünü yakar, başındaki perçemi düşer. Onu içtiğinde ise barsakları paramparça olur. Öyle ki arkasından dökülür.»* (İmam Ahmed, Neseî, Tirmizi, Hakim) Nitekim Allah Teâlâ başka bir ayette; *«Onlara Hamim olan sudan içirilir ve barsakları paramparça olur. Eğer onlar su isterlerse, onlara mehil gibi bir su yardım olarak verilir.»* buyurmaktadır.

«Ona her taraftan ölüm gelecek»; yani ölümün şiddetlerinden meydana gelen sebepleri ve azabın çeşitleri ona hücum edecek, her yandan bu sıkıntılar kendisini saracaktır. İbn Abbas böyle rivayet etmiştir.

İbrahim et-Teymi'ye göre, onun cesedinden olan her yerden, hatta tüylerinin etrafından da ölüm gelecektir. Bu yorumun bir benzeri, Meymun b. Mihran ile Muhammed b. Ka'b'dan da rivayet edilmiştir. Bu takdirde azalara *«mekan»* (yer) denilmesi mecazidir. Ayetin zahirine bakılırsa bu Ahiret'te cereyan etmektedir.

Ahfeş'e göre burada, dünyada kâfirlere isabet eden belâlar kastedilmektedir. Allah Teâlâ onların şiddetinden ötürü *«ölüm»* lafzını kullanmıştır. Ancak bu yorum uzak bir ihtimaldir. Çünkü kâfirlerin cehennemdeki hallerini tasvir için bu ayetler serdedilmiştir. O gerçek mânâda ölmüş de değildir. Yani anlaşılan o ki, sebeplerin gelişinden ölsün de rahata kavuşsun ister, ama o ölmez. *«Arkasından da daha şiddetli bir azap»;* yani o her zaman daha şiddetli, daha katı ve öncekinden daha dehşetli bir azapla karşılaşır.

(18) *«Rablerini inkâr edenlerin misalî, tıpkı...»*

Bu Ayetin Tefsiri

«Meselu» kelimesi mübtedadır. Haberi ise hazf edilmiştir. Veya *«A'malehum»* ile başlayan cümle onun haberidir.

«Remad», bilinen gubar (toz, kül) demektir. İbn İsa'ya göre *«remad»*, gubarın öğütüimesi gibi ateşte öğütülmüş bir cisimdir.

«Onların amelleri»; yani iyilikler sınıfına dahil olan davranışları: Sıla-i rahim, köle azad etmek, esirin fidyesini vermek, misafirperverlik, yardıma ihtiyacı olanların yardımına koşmak v.b.

Bazılarına göre, onların amelleriyle ibadetten sayılan ve putlar için yaptıkları fiiller kastedilmektedir. Bazıları ise, mânânın daha genel olduğunu söylemişlerdir.

«Asif» (şiddetli rüzgâr) kelimesi, mecazen *«gün»* anlamındaki *«Yevm»* kelimesinin sıfatı olmuştur. El-Herevi'ye göre ifade şöyledir: *«Rüzgârı şiddetli olan bir günde».*

«Kazandıklarından hiçbir şey elde edemezler»; yani dünyada işledikleri amelin hiçbir yararını Kıyamet Günü'nde göremezler. Sevap ve azabın hafifletilmesi hususunda o amellerin bir faydası dokunmaz.

Bu genel mânâ, Hz. Aişe'den gelen bir hadisle teyid edilmektedir:

Hz. Aişe:

— Ey Allah'ın Rasûlü! Cahiliye döneminde İbn Cüd'an sıla-i rahim yapar, fakirleri doyururdu. Acaba bu kendisine bir yarar sağlayacak mıdır? diye sordu.

Hz. Peygamber (s.a):

— Hayır! Bir yarar sağlamaz. Çünkü o; «Yarabbi ceza gününde hatalarımı affeyle» demedi, diye buyurdu.

«*Mimma kesebu*»nun «*Alâ şey'in*»den önce zikredilmesi ve fakat Bakara Suresi'nde tam tersinin yapılması, her birinin kendi konumlarının önemi gereğincedir. Biraz basireti olan bunu anlar.

Temsilin özetle anlatmak istediği şudur: Onların amelleri, Allah marifeti, Allah'a iman ve O'nun rızası için olmadığından rüzgârlar tarafından saçıp savrulan toza benzetilmiştir. İşte bu uzak sapıklığın ta kendisidir.

Allah, kâfirlerin amellerini fırtınalı bir günde rüzgârın şiddetle saçıp savurduğu küle benzetmektedir. Onların amelleri ne kadar iyi ve çok olursa olsun sonuç itibarıyla Ahiret'te kendilerine bir yarar sağlamayacaktır. Çünkü Allah insanları önce kendisine ve gönderdiği peygamberlere iman etmekle mükellef tutmuş, sevab ve mükâfatı buna göre vereceğini bildirmiştir. Bu bakımdan, imanı olmayanlar yaptıkları iyi işlerin karşılığını dünyada iken alırlar. Ahiret'te ise, onlara verilecek hiçbir şey yoktur.

اَلَمْ تَرَ اَنَّ اللّٰهَ خَلَقَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ بِالْحَقِّ ؕ اِنْ يَّشَاْ
يُذْهِبْكُمْ وَيَاْتِ بِخَلْقٍ جَدِيْدٍ ﴿١٩﴾ وَّمَا ذٰلِكَ عَلَى اللّٰهِ بِعَزِيْزٍ ﴿٢٠﴾
وَبَرَزُوْا لِلّٰهِ جَمِيْعًا فَقَالَ الضُّعَفٰٓؤُا لِلَّذِيْنَ اسْتَكْبَرُوْٓا اِنَّا
كُنَّا لَكُمْ تَبَعًا فَهَلْ اَنْتُمْ مُّغْنُوْنَ عَنَّا مِنْ عَذَابِ اللّٰهِ مِنْ شَيْءٍ ؕ قَالُوْا
لَوْ هَدٰىنَا اللّٰهُ لَهَدَيْنٰكُمْ ؕ سَوَآءٌ عَلَيْنَآ اَجَزِعْنَآ اَمْ
صَبَرْنَا مَا لَنَا مِنْ مَّحِيْصٍ ﴿٢١﴾ وَقَالَ الشَّيْطٰنُ لَمَّا قُضِيَ
الْاَمْرُ اِنَّ اللّٰهَ وَعَدَكُمْ وَعْدَ الْحَقِّ وَوَعَدْتُّكُمْ
فَاَخْلَفْتُكُمْ ؕ وَمَا كَانَ لِيَ عَلَيْكُمْ مِّنْ سُلْطٰنٍ
اِلَّآ اَنْ دَعَوْتُكُمْ فَاسْتَجَبْتُمْ لِيْ فَلَا تَلُوْمُوْنِيْ وَلُوْمُوْٓا اَنْفُسَكُمْ ؕ
مَآ اَنَا بِمُصْرِخِكُمْ وَمَآ اَنْتُمْ بِمُصْرِخِيَّ ؕ اِنِّيْ كَفَرْتُ بِمَآ
اَشْرَكْتُمُوْنِ مِنْ قَبْلُ ؕ اِنَّ الظّٰلِمِيْنَ لَهُمْ عَذَابٌ اَلِيْمٌ ﴿٢٢﴾
وَاُدْخِلَ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ جَنّٰتٍ تَجْرِيْ
مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ خٰلِدِيْنَ فِيْهَا بِاِذْنِ رَبِّهِمْ ؕ تَحِيَّتُهُمْ
فِيْهَا سَلٰمٌ ﴿٢٣﴾ اَلَمْ تَرَ كَيْفَ ضَرَبَ اللّٰهُ مَثَلًا كَلِمَةً
طَيِّبَةً كَشَجَرَةٍ طَيِّبَةٍ اَصْلُهَا ثَابِتٌ وَّفَرْعُهَا فِي السَّمَآءِ ﴿٢٤﴾

19 — Allah'ın gökleri ve yeri hak ile yarattığını görmedin mi? (Allah) dilerse sizi oradan silip kaldırır, yepyeni bir halk getirir.

20 — Bu Allah için hiç de güç bir iş değildir.

21 — Onların hepsi Allah(ın huzurunda) toplandılar. Müstaz'aflar (zayıf bırakılanlar), o büyüklük taslayanlara; «Biz sizin takipçilerinizdik. Şimdi sizler Allah'ın azabından herhangi bir şeyi bizden uzaklaştırabilir misiniz?» dediler. Onlar; «(Ne edelim?) Allah bizi hidayete erdirseydi biz de sizi doğru yola iletirdik. Şimdi sızlansak da sabretsek te birdir. Çünkü bizim için kaçıp-sığınacak bir yer yoktur» dediler.

22 — İş bitirilince şeytan: «Allah size gerçek olanı va'detti. Ben de size va'dettim ama ben sözümden döndüm. Zaten benim sizin üzerinizde bir gücüm yoktu. Sadece sizi (nankörlüğe) çağırdım, siz de çağrıma hemen koştunuz. O halde beni kınamayın, kendi kendinizi kınayın! Ne ben sizi kurtarabilirim, ne de siz beni kurtarabilirsiniz. Kuşkusuz ki ben daha önce de beni Allah'a ortak koşmanızı reddetmiş idim. Muhakkak ki zalimler için acıklı bir azap vardır» dedi.

23 — İman edip salih ameller işleyenler, Rablerinin izniyle içinde ebedi kalacakları ve altından ırmaklar akan cennetlere sokulacaklardır. Onların orada (birbirlerine) tahiyye (dirlik temenni)leri «selâm»dır.

24 — Görmedin mi ki Allah nasıl bir misal getirdi? Güzel bir söz, kökü (toprakta) sabit, dalları gökte olan güzel bir ağaç gibidir.

(19-20) ***«Allah'ın gökleri ve yeri hak ile yarattığını...»***

Bu Ayetlerin Tefsiri

Hitap, Hz. Peygamber'edir. Fakat kastedilen ümmetidir. Bazı müfessirlere göreyse hitap, kâfir olan kimseleredir, çünkü ayette, *«Dilerse sizi oradan silip kaldırır»* denilmektedir.

«Görmedin mi?» ifadesiyle kastedilen kalbî bir görmedir. *«Allah'ın gökleri ve yeri hak ile yarattığını...»* cümlesi de *«Görmedin mi»* fiilinin iki mef'ulu (nesnesi) yerine kaim olmuştur. Yani bilmezmisin ki, Allah bunları hak ile, hikmetle ve sıhhatli bir şekilde yaratmıştır.

«(Allah) dilerse sizi oradan silip-kaldırır»; yani ey insanlar veya ey kâfirler! Dilerse Allah sizi yok eder. İlk yorum bir gruptan, ikinci yorum ise İbn Abbas'tan rivayet edilmiştir.

«Yepyeni bir halk getirir»; yani getirilecek olan halk (Cumhura göre) Ademoğulları'nın cinsindendir. Bazıları Ademoğulları'nın cinsinden de başka bir cinsten de olabileceğini söylemişlerdir.

Allah Teâlâ, gökleri ve yeri yarattığını ifade ettikten sonra bu cümleyi delil yolunu göstermek için getirmiştir. Çünkü yer ile gökler gibi büyük varlıkları yaratmaya kâdir olan zat, muhatapları-nı helâk etmeye ve başka mahlûklarını onların yerine geçirmeye

de kâdirdir. Zemahşeri'nin *«Keşşaf»* adlı tefsirinde ifade ettiği gibi bu ayet, onların sapıklıkta çok derinlere gittiklerini ve inkârdaki günahlarının çok büyük olduğunu göstermektedir. Çünkü Allah Teâlâ'nın açık kudretine delâlet eden ayetler gayet belirgin ve ortadadır. O alâmetlere bakarak Allah'a iman etmek aklın bir gereğidir.

HAŞRIN VARLIĞI

(21) *«Onların hepsi Allah(ın huzurunda) toplandılar...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Mezkûr ayet, Kıyamet Günü'nde insanların mutlaka hesaba çekileceğini gözler önüne sermektedir. Hesapla birlikte önderle ve arkalarından gidenler arasında cereyan edecek münakaşaların (biiznillah) olacağına da işaret etmektedir.

Onlar Kıyamet Günü'nde Allah'ın huzurunda toplanacaklardır. Ancak bu toplanma muhakak vuku bulacağından geçmiş zaman kipiyle *«toplandılar»* denilmiştir Çünkü vaki olacağı kesin olan bir şey adeta olmuş gibidir. Yani zaman mefhumu (Allah'a nispetle) ortadan kalkar. Onların Allah'ın huzurunda toplanmaları ile kastedilen, kabirlerinden hesap için kaldırılıp gönderilmeleridir.

İbn Atiyye'ye göre, onların Allah'ın huzurunda toplanmalarının anlamı, geniş bir arazide bulunmalarıdır. Çünkü Kıyamet'in meydanı *(Arasat'ı)* çok geniştir.

Zeyd b. Ali *«Berazu»* fiilini, *«Burrizu»* şeklinde (meçhul) okumuştur. Bu takdirde Allah Teâlâ'nın onları kabirlerinden hesap için çıkardığı anlaşılır.

«Ez-Zuafu», *«Zaif»*in cem'idir. Bu zayıflardan (zayıf bırakılanlardan) maksat, görüşleri zayıf olan, başkalarına tabi olan kimselerdir. *«Büyüklük taslayanlar»* ise onların önderleri, onları sapıtan liderleridir.

«Biz sizin takipçilerinizdik. Şimdi sizler Allah'ın azabından herhangi bir şeyi bizden uzaklaştırabilir misiniz?» sözünü onları kınamak için söylemişlerdi. Çünkü onların kendilerini azaptan kurtaramayacaklarını biliyorlardı. Yani bizler dünyada iken sizin içinde bulunduğunuz sapıklıkta size tabi olmuştuk. Acaba bugün bizden Allah'ın azabını savabilir misiniz?

Büyüklük taslayanlar, müstaz'afların kınamalarına cevap vermek ve onların başına getirdiklerinden dolayı özür dilemek maksadıyla; *«Eğer Allah bizi imana iletseydi, biz de size yol gösterebilirdik. Fakat biz yoldan saptık, sizleri de saptırdık»* derler. Yani kendimiz için seçtiğimiz akibeti, sizler için de seçtik.

Zemahşeri, *«Keşşaf»* adlı tefsirinde; *«Onlar sapıklıkları ve saptırdıkları hakkında günahı Allah'a yüklemekle yalan söylediler»* demektedir. Dolayısıyla bu ayet Kıyamet Günü'nde bile kâfirlerin yalan söyleyebileceklerine delâlet etmektedir. Nitekim Allah Teâlâ başka bir ayette münafıkların hallerini beyan ederken şöyle buyurmaktadır: *«Allah onların hepsini haşre gönderdiği bir günde, size yemin ettikleri gibi Allah'a da yemin ederler ve sanırlar ki bir şey üzeredirler»*. Ancak Zemahşeri'nin Mutezile mezhebindeki hocaları, Kıyamet ehlinden yalanın sadır olabileceğini mümkün görmemektedirler. Zemahşeri'nin bu yorumu kabul edilmemektedir.

Bazılarına göre ifade şöyle anlaşılmalıdır: *Eğer Allah bizi ikinci kez dünyaya dönmeye hidayet ederse, ifsad ettiklerimizi ıslah, sizi de hidayet ederiz.»* Ancak bu yorum zayıftır.

Ebu Müslim ve El-Ceyani'ye göre mânâ şöyledir: *«Eğer Allah bizi azaptan kurtuluş yoluna, nimet ve sevaba iletirse, biz de sizi buna ileteceğiz»*. Yani biz kurtulursak sizi de kurtarırız. Fakat ne bizim için, ne de sizin için böyle bir ümit sözkonusu değildir. İster sızlanalım, isterse sabredelim farketmez.

Bu sözün büyüklenenlerin de, her iki grubun da sözü olması muhtemeldir. Bu sözün her iki gruba da ait olduğunu Ka'b b. Malik'in Hz. Peygamber'den (s.a) rivayet ettiği şu hadis teyid etmektedir: *«Cehennem ehli birbirlerine; «Gelin sabredelim» derler ve yarım asırlık bir zaman sabrederler. Bakarlar ki bu sabır hiçbir fayda vermiyor. Bu sefer, «gelin sızlanalım» derler ve başlarlar yarım asır ağlamaya. Bunun da bir yarar sağlamadığını görünce, işte ayetteki sözleri söylerler»*. (İbn Ebi Hatim, Tabarani, İbn Merduveyh)

Bazıları da bu muhaverenin (karşılıklı tartışmanın) müstaz'aflar ile müstekbirler arasında cehennemde olduğu görüşündedirler. Onlar, ayet ve hadislerin zahirine meyletmişlerdir.

«Mehis» kelimesi kaçış yeri, saklanma yeri demektir. Yani *Nebid* ve *Mesif* kelimeleri gibi ism-i mekândır. Ya da *Me'ıb* ve *Meşib* kelimeleri gibi mimli masdardır. Yani; «Bize, saklanıp da Allah'ın azabından kurtulacağımız bir yer yoktur» veya «O azaptan bizim için kurtulmak sözkonusu bile değildir.»

(22) *«İş bitirilince şeytan: Allah size...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Ayette sözkonusu edilen *«şeytan»*, her iki grubu da dalâlete götüren İblis'tir.

«İş bitirilince»; yani Allah tarafından hesap görülünce, cennet

ehli cennete, cehennem ehli de cehenneme girince, İblis cin ve insanlardan cehennemi dolduranların arasından kalkarak şöyle haykırır: *«Allah size gerçek olanı va'detti. Ben de size va'dettim, ama ben sözümden döndüm».*

İbn Cerir, Hasan Basri'den, Kıyamet Günü'nde İblis'in ateşten bir minber üzerine çıkarak şu hutbeyi irad ettiğini rivayet etmektedir: *«Allah size gerçek olanı va'detti...»*

Mukatil'den gelen bir rivayete göre kâfirler ateşte İblis'in etrafını sararak, onu kınarlar. O da ateşten bir minber üzerine çıkarak bu sözleri söyler.

Bazı rivayetlerde, İblis'in bu sözleri cehennemde değil, Arasat'ta haşr yerinde söylediği bildirilmiştir.

Ukbe b. Amr kanalıyla Hz. Peygamber'den rivayet olunduğuna göre, kâfirler Peygamber'in müminlere şefaat ettiğini gördüklerinde, İblis'e gelirler ve; *«Müminler kendilerine şefaatçı buldular. Kalk sen de bizim için şefaatçı ol. Çünkü bizi idlâl ve ifsad eden sensin»* derler. Bunun üzerine İblis ayağa kalkar. (Oturduğu yerden etrafa öyle bir pis koku saçılır ki, hiç kimse hiçbir devirde böyle bir koku duymamıştır). Sonra *«Allah size gerçek olanı va'detti»* hutbesini irad eder. (Tabarani, İbn'ul-Mübarek, İbn Cerir, İbn Asakir). Bu hadisin senedinde zayıflık vardır.

«Sultan» kelimesi tasallut, hüccet ve delil mânâlarına gelir. Yani İblis şöyle der: *«Benim doğruluğuma dair bir delil (sultan) olmadığı halde sizi bir çağırmamla hemen bana uydunuz. Kendi isteğinizle dalâleti seçtiniz. Suç benim değil, sizindir. Beni değil, bilâkis kendi kendinizi kınayın. Siz istidatsızlığınızdan neş'et eden seçişinizle bana icabet ettiniz. Oysa benim elimde hüccet ve delil yoktur. Sadece meseleyi size süslü püslü gösterdim, birtakım ves-*

veseler verdim size. Ama Rabbiniz ayetlerle, delillerle sizi hakka davet ettiği halde, O'na tabi olmadınız».

İblis bu sözleriyle, kendisine yöneltilen kınamayı temeliyle ortadan kaldırmak istiyor değildir. Aksine onu kınayanların, kendi nefislerini daha fazla kınamaları gerektiğini vurgulamaktadır.

Zemahşeri, *«Keşşaf»*ta, bu ayetin insanın saadet ve şekaveti bizzat seçtiğine, kendisine saadet veya şekavetten birinin gelmesine bizzat kendisinin neden olduğuna ve Allah'ın sadece imkân tanıdığına, şeytanın ise, şekaveti süslü gösterdiğine delâlet ettiğini söylemektedir.

Zemahşeri, sözlerine şöyle devam etmektedir:

«Şayet mesele, cebri iddia edenlerin dediği gibi olsaydı, Şeytan şöyle diyecekti: *«Ne beni, ne de kendinizi kınayın! Çünkü Allah hakkınızda küfre hükmetmiş ve sizi küfre icbar etmiştir».* Oysa Şeytan'ın Kur'an'da hikâye edilen sözü bâtıl değildir. Eğer bâtıl olsaydı Allah Teâlâ, bunu açıklar, onu inkâr etmenin gerekliliğini ortaya koyardı. Ayrıca o gün bâtıl konuşmanın da bir yararı olmaz. Görmüyor musunuz ki Şeytan bile içinde zerre kadar şüphe olmayan doğruyu nasıl dile getirmiştir: *«Allah size gerçek olanı va'detti. Ben de size va'dettim ama ben sözümden döndüm».*

Bazıları bu ayetin itikadi meselelerde taklidin bâtıl olduğunu ortaya koyduğunu söylemektedirler.

«Musrih» kurtarıcı anlamına gelir. Yani Şeytan onlara *«Ben sizi, içinde bulunduğunuz azaptan kurtarıcı değilim»* demiştir. Çünkü bu kelime sesi uzatmak anlamındaki *«Sarah»* kökünden (Esraha-Yusrihu) gelmektedir. Hemzesi selb içindir. Sökücü, sı-

yırıcı, atıcı anlamlarına gelir. Adeta yardım isteyenin feryadını, yardıma koşan silip-atmaktadır.

«Kuşkusuz ki ben daha önce de beni Allah'a ortak koşmanızı reddetmiş idim»; yani dünyada iken beni Allah'a ortak koşmanızı Haşr gününde cehenneme girdikten sonra reddettim.

«Muhakkak ki zalimler için acıklı bir azap vardır» cümlesi, muhtemelen İblis'in sözünün tamamlayıcısıdır. Yine bu sözü Kıyamet Günü'nde cehennemi idare eden meleklerin söylemeleri de muhtemeldir.

Bazı müfesirlere göre bu, Allah tarafından başlatılmış bir sözün başlangıcıdır. Bu iddiayı Hasan Basri ile Amr b. Ubeyd'in 23. ayetin başındaki *«Udhile»* fiilini *«Edhalu»* şeklinde okumaları takviye etmektedir.

(23) *«İman edip, salih amel işleyenler, Rablerinin...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Ayetin başındaki *«Udhile»* fiilinin *«Edhalu»* şeklinde okunması durumunda bu, yukarıdaki görüşe delil olur. Yok eğer *«Udhile»* şeklinde okunursa, o zaman müminleri cennete sokanlar melekler olur. Adeta Allah Teâlâ, *«Onların hepsi Allah'ın huzurunda toplandılar»* cümlesiyle her iki grubun (müminler ve kâfirler) zikredilişinden sonra, orada kâfirlerin hallerinden bir kesit sunmuş, şimdi de müminlerin varacağı yeri belirtmiş olmaktadır. Yani müminlerin Rablerinin izniyle, emriyle, tevfikiyle, hidayetiyle girecekleri cenneti!..

«Onların orada (birbirlerine) dirlik temennileri «selâm»dır»; yani melekler Rablerinin izniyle onlara dirlik temennisinde bulu-

nacaklardır. «*Selâm*», her türlü kötülükten, zahmet, meşakkat, kusur ve afetlerden kurtulmak demektir ki müminler dünyada da Ahiret'te de birbirleriyle karşılaştıklarında böyle bir dua ile mukabelede bulunurlar. Cennette iken melekler onlara, onlar da birbirlerine böyle dua ederler.

(24) «*Görmedin mi ki Allah nasıl bir misal...*»

Bu Ayetin Tefsiri

Burada hitap Hz. Peygamber'edir. Bazı müfessirlere göreyse hitap, hitaba elverişli olan herkesedir. Allah Teâlâ'nın bir misal vermesi, açıklaması, onu yapması ve yerine uygun şekilde onu kullanması demektir.

«*Kelime-i Tayyibe*» ile «*Şecere-i Tayyibe*» ifadeleri hakkında müfessirler aşağıdaki gibi değişik görüşler öne sürmüşlerdir:

1. Beyhaki ile bazı müfessirlerin İbn Abbas'tan rivayet ettiklerine göre, «*Kelime-i Tayyibe*», «*Eşheduen lâ ilâheillallah*» (Şehadet ederim ki: Allah'tan başka ilâh yoktur) demektir.

2. El-Esamm'dan gelen rivayete göre, «*Kelime-i Tayyibe*», Kur'an'dır.

3. İbn Bahr'a göre İslâm davetidir.

4. Tesbih ve tenzihtir.

5. Mutlak mânâda Allah'ı övmektir.

6. Her güzel sözdür.

7. Bütün taatlerdir.

8. Müminin kendisidir.

Konuyla ilgili bu rivayetler gelmiştir. Tabari ile İbn Ebi Hatim son görüşü İbn Abbas'tan rivayet etmişlerdir. Ancak bu ayetin zahiri ile çelişmektedir. Çünkü müminin kendisi için *«Kelime»* lâfzı sadece Hz. İsa için kullanılmıştır.

Burada müşebbehunbih olan *«Şecer-i Tayyibe»* ile kastedilen, müfessirlerin çoğuna göre hurma ağacıdır. Bu görüş, İbn Abbas, İbn Mesud, Mücahid, İkrime, Dahhak ve İbn Zeyd'den nakledilmiştir.

Şuayb b. Hebheb'ten şöyle rivayet edilmiştir: *«Biz Hz. Peygamber'in (s.a) ashabından Enes'in yanında otururken, ona bir tabak dolusu hurma getirdiler. Enes Ebu'l-Aliye'ye; «Ey Eba'l-Aliye, ye! Bu Allah'ın kitabında belirtmiş olduğu tayyib ağaçtandır» dedi.»* (Abdurrezzak, Tirmizi).

Enes'ten rivayet edildiğine göre, Hz. Peygamber'e *«Busr»* denilen hurmadan bir kap dolusu (veya bir salkım) getirildiğinde, mezkûr ayeti okuduktan sonra, *«İşte bu ağaç hurmadır»* diye buyurdu. (Tirmizi, Nesei, İbn Hibban, Hâkim. Bu hadis için Tirmizi (yukarıdaki) mevkuf hadisten daha sahih olduğunu söylerken, Hâkim de bu hadisin sahih olduğunu belirtmiştir).

İbn Merduveyh'in İbn Abbas'tan rivayet ettiğine göre bu ağaç, hindistan cevizi ağacıdır.

Taberi ile İbn Ebi Hatim'in İbn Abbas'tan rivayet ettiklerine göre, «Bu cennetten bir ağaçtır». Bazıları güzel meyva veren hurma, incir, üzüm, nar gibi ağaçların kastedildiğini söylemişlerdir.

«Şehadet» kelimesini bu sıfatlara sahip olan ağaca benzetmenin nedeni şudur: Şehadet kelimesinin aslı ve menşei imandır. İman da müminlerin kalbine yerleşmiştir. İmandan çıkan dallar

ve onun üzerine bina edilen salih amellerle temiz fiiller göklere yükselip giderler. Bunların üzerine terettüp eden Allah'ın sevap ve rızası da bu ağacın meyvasıdır. Bu meyva her an olmaktadır.

Seleften bunu hurma ağacı ile yorumlayanlar, «*Hin*» kelimesinin ne kadarlık bir zaman olduğu hususunda ihtilâf etmişlerdir. Beyhaki'nin Said b. Müseyyeb'ten rivayet ettiğine göre «*Hin*» iki aydır. Çünkü hurma ağaç üzerinde iki ay durabilir. Taberi'nin Mücahid'den rivayet ettiğine göre, bir senedir. Daha farklı görüşler de vardır. Sırf İbn Abbas'tan gelen görüşler bile değişiktir. Ancak en meşhur rivayete göre, o bunu *altı ay* olarak yorumlamıştır. Çünkü hurmanın meyva vermesiyle meyvanın yenilecek duruma gelmesi arasında altı aylık bir süre vardır.

İbn Abbas, kardeşiyle «*bir hin*» kadar konuşmayacağına yemin eden kimseye, «*Eğer altı aydan önce konuşursan keffaret vermen gerekir*» diye fetva vermiştir. Hanefiler de bu görüştedir.

İnsanların öğüt almaları için Allah Teâlâ misaller vermektedir. Çünkü darb-ı mesellerde alınacak öğütler vardır. Bu, akli mânâları beş duyu ile görülen suretlerle tasvir etmektir. Böylece his ile hayal arasındaki münakaşa kalkmış olmaktadır.

تُؤْتِيٓ اُكُلَهَا كُلَّ حِيْنٍۭ بِاِذْنِ رَبِّهَا ۭ وَيَضْرِبُ اللّٰهُ الْاَمْثَالَ
لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُوْنَ ۝٢٥ وَمَثَلُ كَلِمَةٍ خَبِيْثَةٍ كَشَجَرَةٍ
خَبِيْثَةِۨ اجْتُثَّتْ مِنْ فَوْقِ الْاَرْضِ مَا لَهَا مِنْ قَرَارٍ ۝٢٦ يُثَبِّتُ
اللّٰهُ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا بِالْقَوْلِ الثَّابِتِ فِي الْحَيٰوةِ
الدُّنْيَا وَفِي الْاٰخِرَةِ ۚ وَيُضِلُّ اللّٰهُ الظّٰلِمِيْنَ ۙ وَيَفْعَلُ
اللّٰهُ مَا يَشَاۗءُ ۝٢٧ اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِيْنَ بَدَّلُوْا نِعْمَتَ
اللّٰهِ كُفْرًا وَّاَحَلُّوْا قَوْمَهُمْ دَارَ الْبَوَارِ ۝٢٨ جَهَنَّمَ ۭ يَصْلَوْنَهَا ۭ
وَبِئْسَ الْقَرَارُ ۝٢٩ وَجَعَلُوْا لِلّٰهِ اَنْدَادًا لِّيُضِلُّوْا عَنْ سَبِيْلِهٖ ۭ
قُلْ تَمَتَّعُوْا فَاِنَّ مَصِيْرَكُمْ اِلَى النَّارِ ۝٣٠ قُلْ لِّعِبَادِيَ الَّذِيْنَ
اٰمَنُوْا يُقِيْمُوا الصَّلٰوةَ وَيُنْفِقُوْا مِمَّا رَزَقْنٰهُمْ سِرًّا وَّعَلَانِيَةً
مِّنْ قَبْلِ اَنْ يَّاْتِيَ يَوْمٌ لَّا بَيْعٌ فِيْهِ وَلَا خِلٰلٌ ۝٣١ اَللّٰهُ الَّذِيْ
خَلَقَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ وَاَنْزَلَ مِنَ السَّمَاۗءِ مَاۗءً فَاَخْرَجَ بِهٖ
مِنَ الثَّمَرٰتِ رِزْقًا لَّكُمْ ۚ وَسَخَّرَ لَكُمُ الْفُلْكَ
لِتَجْرِيَ فِي الْبَحْرِ بِاَمْرِهٖ ۚ وَسَخَّرَ لَكُمُ الْاَنْهٰرَ ۝٣٢ وَسَخَّرَ
لَكُمُ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ دَاۗىِٕبَيْنِ ۚ وَسَخَّرَ لَكُمُ الَّيْلَ وَالنَّهَارَ ۝٣٣

25 — (O ağaç) Rabbinin izniyle her zaman yemişlerini verir. Allah hatırlayıp öğüt almaları için insanlara böyle misaller getirir.

26 — Kötü bir sözün misali, gövdesi yerden koparılmış (o yüzden de) ayakta durmaya imkânı olmayan kötü bir ağaç gibidir.

27 — Allah iman edenleri dünya hayatında da, Ahiret hayatında da değişmeyen sözle sağlam ve kararlı kılar. Allah zalimleri saptırır ve Allah dilediğini yapar.

28 — Allah'ın nimetini nankörlüğe çevirenleri ve kavimlerini de helâk yurduna konduranları görmedin mi?

29 — (O helâk yurdu) cehennemdir. Ona yaslanırlar. O ne kötü bir karargâhtır.

30 — (Kâfirler) Allah yolundan (insanları) saptırmak için O'na ortaklar koştular. De ki: «(İstediğiniz gibi) yaşayın. Muhakkak ki dönüşünüz ateşedir».

31 — İman eden kullarıma söyle: Kendisinde ne alışverişin ne de dostluğun bulunduğu gün gelmezden önce, namazlarını dosdoğru kılsınlar ve kendilerine verdiğimiz rızıklardan gizli-açık harcasınlar.

32 — Allah; Gökleri ve yeri yaratan, gökten suyu indirip onunla rızık olarak size meyvalar çıkaran, izniyle denizde yüzüp gitmeleri için gemileri emrinize veren ve nehirleri size müsahhar kılan zattır.

33 — Âdetleri üzere seyreden Güneş ve Ay'ı size âmâde kılan, geceyi ve gündüzü de emrinize veren yine Allah'tır.

(25-26) *«(O ağaç) Rabbinin izniyle her zaman...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

Yirmi altıncı ayette geçmekte olan *«Habis»* (kötü) kelimesiyle kastedilen *«Küfr»* veya *«küfre çağrı»* veya *«yalan»* ya da *«Allah'ın rızasına uygun olmayan her söz»*dür.

«Habis (kötü) ağaç» ile *Hanzele ağacı* kastedilmektedir. Bu merfu olarak Hz. Peygamber'den (s.a) rivayet edilmiştir.

Zeccac'a göre bu sarımsaktır. Bazı müfessirler *«Her tarafında diken bulunan bir ağaç»*, bazıları su üzerindeki yeşil örtü, bazıları mantar, kimileri meyvası hoş olmayan bir ağaç olduğunu söylemişlerdir. İbn Abbas'tan gelen bir rivayette bunun, yeryüzünde yaratılmamış bir ağaç olduğu belirtilmektedir. İbn Atiyye; *«Ayetin zahirine bakılırsa, Allah Teâlâ belli olmayan ama bütün bu özellikleri kapsayan bir ağacı örnek vermiştir»* demektedir. İbn Abbas'tan gelen başka bir rivayette, *«kötü ağaç»* kâfirlerle, *«güzel ağaç»* da müminlerle yorumlanmıştır.

Caferilerin Ebu Cafer'den (İmam Bâkır) rivayet ettiklerine göre, *«kötü ağaç»*, Beni Ümeyye (Emeviler), *«güzel ağaç»* ise Ehl-i beyt (Hz. Peygamber, Hz. Ali, Hz. Fâtıma ve Hz. Hasan ile Hz. Hü-

seyin) dir. Ancak bu rivayetin mesnedi olmadığı gibi, Ehl-i Sünnet'ten gelen bazı rivayetler bu yorumu şüpheli kılmaktadır.

İbn Merduveyh'in Adiy b. Hatem'den rivayet ettiğine göre, Hz. Peygamber (s.a); *«Allah kullarını alt-üst etti. O'nun kullarının en hayırlısı Araplardır. Arapları da alt-üst etti. Onların en hayırlısı Kureyş'tir. İşte Allah Teâlâ'nın kitabında «güzel ağaç» diye buyurduğu Kureyş'tir»* demiştir.

Bilindiği üzere, Beni Ümeyye de Kureyş'e mensup bir kabiledir. Ehl-i Sünnet ile Şia'nın bu hususta ki rivayetleri gayet rakik ve karmaşıktır. Beni Ümeyye'nin müstehak olduğu cezayı haketmelerine neden olan durumu taraftarlarına da, muhaliflerine de gizli değildir.

Müfessirlerin çoğunun rivayet ettiğine göre, sözkonusu *«kötü ağaç»*, Hanzele'dir. Hanzele ise aslında ağaç olmayıp, ağaca benzemesinden dolayı kendisine ağaç denmiştir.

Said Havva, tefsirinde şöyle bir hadis nakletmektedir: «İbn Ömer'den rivayet olunduğuna göre o şöyle demiştir: «Biz Hz. Peygamber'in (s.a) yanında iken, Hz. Peygamber; *«Müslüman kimseye benzeyen, yaprakları yaz-kış dökülmeyen ve Rabbinin izniyle her an meyva veren ağacın hangisi olduğunu biliyor musunuz?»* diye sordu. (İbn Ömer diyor ki): İçimden bunun hurma ağacı olduğu geçti. Fakat Ebubekir ile Ömer'in konuşmadıklarını görünce, konuşmanın doğru olmadığını düşünerek bunu söylemekten vazgeçtim. O sırada Hz. Peygamber (s.a) bunun hurma ağacı olduğunu söyledi. Daha sonra Hz. Peygamber'in huzurundan ayrılınca babama (Hz. Ömer'e); *«Ey baba! Allah'a yemin ederim, o ağacın hurma olduğu kalbime gelmişti»* dedim. Babam da *«O halde niçin söylemedin?»* diye sorunca, *«Sizin sustuğunuzu görünce konuşmaktan çekindim, bir şey söylemekten kaçındım»* diye ce-

vap verdim. O da; *«Eğer sen onu söylemiş olsaydın, o benim yanımda şu şu şeylerden daha sevimli olurdu»* dedi. (Buharî) (1)

Bu ayet hakkında bazıları şöyle demektedirler:

«Allah Teâlâ imanı ağaca benzetmiştir. Çünkü ağacın şu üç önemli özelliği vardır: 1) Yere kök salmış damarlar, 2) Sarsılmaz bir temel, 3) Yüksek dallar. İşte iman da kalpte yerleşen marifet, dille ikrar, azalarla amel gibi üç hususla mevcut olur. Allah Teâlâ ikinci misalde ağacı yine üç özelliğiyle zikretmiştir: 1) Habis olması. (Ağacın meyvasının kokusu, tadı veya şeklinin kötü olması). Böyle bir ağacın mutlaka adının belirtilmesi gerekmez. Çünkü bu özellikteki ağaçların hepsi aynı kapsam içine girer. 2) Yere iyice kök salmaması, 3) Ayakta (kaim) durmaması. İşte buna benzetilen söz ile kastedilen Allah'ı bilmemek, O'na ortak koşmaktır. Çünkü bu afetlerin ve korkuların ilk temeli şekavetlerin temelidir. Onun hiçbir delil ve kuvveti yoktur».

(27) *«Allah iman edenleri dünya hayatında da, Ahiret...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Allah Teâlâ müminleri, onların kalbinde sabit olan sözle (yani Kelime-i Şahadet ile) sabit ve kararlı kılar. Allah bu sözle onları, kendileri dünyada oldukça sabit kılar. Müminlerin başına ne gelirse gelsin, onlar bu kelimeden ayrılmazlar. Nitekim *«Uhdud»*a (ateş çukurlarına) atılan müminler de bu kelimeden ayrılmamışlardır. Yine Bilâl Habeşî, Süheyb-i Rumî ve benzeri sahabeler de başlarından geçen onca musibete rağmen dinlerini terketmemişlerdir.

(1) Said Havva, el-Esas fi't-Tefsir, cilt: 5, sh: 2803

AHİRET'İN İLK BASAMAĞI

«Ahiret hayatında da»; yani ölümden sonraki kabir hayatında da. Çünkü kabir Ahiret'in konaklarından ilkidir. Orada müminlerden dünyadaki inançları sorulduğunda tereddüt etmeksizin, yalpalamadan inançlarını haykırırlar ve o dehşet verici manzaralar onları korkutmaz.

İbn Ebi Şeybe, Bera' b. Azib'ten onun bu ayet hakkında şunları söylediğini nakletmektedir:

«Bu sözle dünya hayatında müminlerin sabit kılınmaları şudur. Kabirde iki melek kişiye geldiklerinde;

— Rabbin kimdir? Diye sorarlar. O da,

— Rabbim Allah'tır! der. Onlar,

— Dinin hangisidir? Diye sorarlar. O,

— Dinim İslâm'dır! Der. Onlar,

— Peygamber'in kimdir? Diye sorarlar. O,

— Peygamberim Hz. Muhammed'dir! der.»

Bu rivayete göre Ahiret ile Kıyamet Günü kastedilmiştir.

Tabaranî ile İbn Merduveyh'in, Ebu Said'den rivayet ettiklerine göre Ahiret ile kabir hayatı kastedilmiştir. Buna göre dünya hayatı, bedenen yaşanan hayattır. Ondan sonrası ise Ahiret hayatıdır. Cumhur-u ulema bu görüştedir ve Taberî de bu görüşü tercih etmiştir.

Bazı müfessirlere göre, dünyada sabit kılınma, fetih ve düş-

man karşısında alınan zaferlerdir. Ahiret'te sabit kılınma, cennet ve sevaptır.

«Allah zalimleri saptırır»; yani Allah zalimlerde haktan sapmayı yaratır. Tagut onların irade ve tercihlerine göredir ki bu irade ve ihtiyar onların kötü iradelerinden çıkmaktadır.

«Zalimler» ile kastedilen kâfirlerdir. Çünkü *«Zalimler»* müminlerin karşıtı olarak zikredilmektedir. Kâfirlere *«küfür»*den sonra *«zulüm»* vasfının yakıştırılması ya bir şeyi asıl yerinin dışına koymaları ya da kendilerine zulmetmeleri nedeniyledir. Zira onlar fıtratlarını bozmuşlar ve dalâlet ehline uyarak apaçık delilleri görmezlikten gelmişlerdir. Bu yüzden de zalim olmuşlardır. Onların sapkınlığı, dünyada (imtihan yerinde) sebat göstermemeleridir. Dünyada iken sapmışlardır. Ahiret'te ise daha da dalâlet içinde olacaklardır.

İbn Cerir, İbn Ebi Hatim ve Beyhakî'nin İbn Abbas'tan rivayet ettiklerine göre, kâfir bir kimseye ölüm geldiğinde, melekler onun yanına varırlar, yüzüne ve sırtına vururlar. Kabre girdiğinde oturturlar ve sorarlar! *«Rabbin kimdir!»*. O hiçbir cevap veremez. (Çünkü Allah ona her şeyi unutturmuştur). Yine ona; *«Peygamber'in kimdir?»* denildiğinde, o hiçbir cevap veremez. İşte ayetin mânâsı budur.

«Allah dilediğini yapar» cümlenin zahirine bakılırsa, *«Kul için en uygununu yapmak Allah'a vaciptir»* diyen Mutezile'nin bu görüşü reddedilmektedir.

NANKÖRLÜĞÜN KORKUNÇ NETİCESİ

(28) *«Allah'ın nimetini nankörlüğe çevirenleri ve...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Bu hayret verici hitap (soru), Hz. Peygamber'e (s.a) ya da kâfirlerin sapkınlıklarından hayrete düşen herkesedir.

Yani; *«Allah'ın nimetini küfür ile değiştirenlere bakmıyor musun?.. Onlar O'nun nimetine şükretmediler ve büyük bir nankörlükle O'na karşı çıktılar».*

Bu sapkınlığı işleyenler (nimeti küfr ile değiştirenler) Mekkelilerdir. Çünkü Allah onları Harem'ine yerleştirmiş, Kâbe'nin bekçisi kılmış ve Hz. Muhammed'i peygamber olarak göndermekle, onları şereflendirmiştir. Ancak onların üzerlerine düşen şükretmek iken, nankörlük etmişlerdir. Allah Teâlâ Mekkelilere genişlik ve nimet vermiştir. Kışın Yemen'e yazın Şam'a kervanlar düzenlerlerdi. Fakat bunca nimete nankörlükle karşılık verdiler. Allah Teâlâ da onlara yedi sene kıtlığı musallat etti. Onların canını (müslümanların vasıtasıyla) aldı, Bedir'de esir düşürdü. Böylece nimetin karşılığı olan küfür kendileri için oluştu ve boyunlarında bir zincir olarak kaldı.

Hz. Ali'den rivayet olunduğuna göre, Allah'ın nimetini nankörlük ile değiştirenler, Kureyş'ten iki fâcir kabiledir. Birisi Benî Ümeyye, diğeriyse Benî Muğire'dir. Allah Teâlâ, Beni Muğire'nin önünü Bedir Günü'nde kesmiş, Beni Ümeyye'ye ise bir zamana kadar mühlet verilmiştir. (Hâkim, İbn Cerir et-Taberi). Elbette bu onların müslüman olmalarından önceki durumlarıdır. Müslüman olanlar hangi kabileden olurlarsa olsunlar —İslâm kendisinden öncekini ortadan kaldırdığı için— tertemizdirler. (Buharî *«Tarih»*

inde, İbn'ul-Münzir ve diğerleri Hz. Ömer'den bunun bir benzeri rivayeti nakletmişlerdir).

Bazı rivayetlerde bunların Kureyş kâfirleri olduğu belirtilmiştir. İbn Abbas'tan gelen bir rivayete göre, bunlar Cebele b. İhyem ile beraberinde gidip Rumlara iltihak eden Hıristiyan Araplardır. (İbn Ebi Hatim). İbn Abbas burada ayetin Cebele hakkında nazil olduğunu söylemek istemiş değildir. Çünkü onların iltihakı Hz. Ömer'in hilafeti döneminde vuku bulmuştur. Yani bu ayet Kıyamet'e kadar gelecek insanlardan Cebele gibi davranan kimselere mahsustur.

«El-Bevâr» kelimesi *«helâk»* anlamındadır. Bâre - Yeburu'dan gelme masdardır. Rağıb el-İsfehani'nin de dediği gibi, aslında *«çokça tembel»* demektir. Nitekim çokça tembellik fesada sirayet eder.

(29) *«(O helâk yurdu) cehennemdir. Ona...»*

Bu Ayetin Tefsiri

«Cehennem» lâfzı daha önceki ayette geçen *«Dâr»* kelimesinin atf-ı beyanıdır. *«Yeslevne»* fiili ise, ateşin sıcaklığını haber vermek meyanında *«Onun sıkıntısını çekerler»* demektir.

«O ne kötü bir karargâhtır»; yani o cehennem ne kötü bir karargâhtır ya da orada durmaları ne kötüdür!

(30) *«(Kâfirler) Allah yolundan (insanları) saptırmak...»*

Bu Ayetin Tefsiri

«Endâd» kelimesi *«Nid»*in çoğuludur ve isimlendirmede veya

ibadetle Allah'a ortak koşulan O'nun benzerleri, denkleri, eşleri anlamındadır. Kâfirler bunu (Allah'a eş koşmayı), kendilerini takip eden kavimlerini Allah'ın nurundan (Tevhid'den) saptırmak için yapmaktadırlar.

(31) *«İman eden kullarıma söyle; Kendisinde ne...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Allah Teâlâ, kâfirleri tehdit ve onların geçici lezzetlere daldıklarına işaret ettikten sonra, Rasûlüne bedenî ve malî ibadetin halis kullarına tavsiye edilmesini emir buyurdu.

«Kendilerine verdiğimiz rızıklardan gizli - açık harcasınlar»; yani infak ettikleriyle böbürlenmesinler. Çünkü harcadıkları şeyler bizim kendilerine verdiklerimizdendir. Onların böbürlenmeye, minnet etmeye hakları yoktur. Minnet ancak bize aittir.

«Namaz» ile kastedilen farz ve nafile namazlardır. İbn Abbas'tan gelen rivayete göre, namazdan kastedilen farz namazlar, infaktan kastedilen ise farz olan zekâttır.

Ancak zekât hicretin 2. yılında, sadaka-i fıtırdan sonra farz kılınmıştır. Bu sure ise cumhura göre, tamamen hicretten önce Mekke'de nazil olmuştur.

«Gizli infak» ile sadakalar, *«Açık infak»* ile de farz zekâtlar kastedilmiştir. Zekâtın açık verilmesi, gören kimselerin teşvik edilmesi gayesine matuftur.

İYİ DOSTUN YARARI VARDIR

«Hılal» kelimesi *«Halil»*in çoğuludur. Bu kelime bazen *«Ehilla»*, bazen de *«Ehille»* şeklinde gelir. Yani, o gün yarar verecek bir dost bulunamaz.

Bu ayetteki hüküm, *«Müttakiler müstesna o gün bazısı bazısına düşmandır»* ayetindeki hükme ters düşmez. Çünkü tefsire konu olan ayette, dostların muttaki olsun olmasın hiçbir yarar veremeyecekleri hükmü sözkonusu edilmektedir. Bu ayette ise muttakilerin birbirlerine yarar vereceklerine değinilmektedir. Bu iki ayet şöyle telif edilmiştir: Fıtri temayül ve nefsin rağbeti nedeniyle bir dostluk yoktur. Fakat Allah yolunda, muttakilerin arasındaki husus fıtri temayül ve nefsin rağbeti nedeniyledir. Bununla beraber ispattan olan istisna, olumsuzluğu gerektirmez. Gerektireceği söylenirse, düşmanlığın nefyedilmesinden dostluk lâzım gelmez. Orada *«Alışveriş»* ve *«Dostluk»* olmaması ile onlardan bir yararın elde edilmemesi kastedilmektedir. Ancak Allah rızası için infak edilmiş olandan bir yarar elde edilebilir. Bu ayet aynı zamanda Allah Teâlâ'nın rızası için infakı teşvik etmektedir. Sanki şöyle denilmek istenmiştir: İnfak edenlerin harcadıklarından yarar sağladıkları gün gelmezden önce, infak etsinler. O gün de cimriler için pişmanlık hiçbir fayda vermez!

(32) *«Allah; Gökleri ve yeri yaratan, gökten...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Allah Teâlâ nimetlerine karşı nankörlük yapanların halini beyan ettikten ve müminlere nimete karşı şükretmek üzere ibadet vazifelerini yerine getirme emrini verdikten sonra, bütün insanlara şükretmeyi ve taati gerektiren büyük nimetleri bildirmeye

başlamıştır. Bunun nedeni müminleri teşvik, kâfirleri kınamaktır.

Bu ayet, Allah Teâlâ'nın varlığına, kudretinin sonsuzluğuna, ilminin kemaline dair gelen ayetlerden birisidir.

Ayette kullanılan *«Gök»* anlamıdaki *«Sema»* kelimesi *«bulut»* karşılığında kullanılmıştır. Çünkü su gökten değil buluttan iner. Sudan maksat ise yağmurdur. Buluta *«gök»* denmesi yüksek oluşu nedeniyledir.

Muhaddislerin çoğuna göre, gökten maksat yağmurun başladığı belli bir yörüngedir. Yağmur oradan bulutlara, bulutlardan da yere gelir. Ayetteki *«rızk»* ise insanın yararlandığı yiyecek ve giyeceklerin hepsidir.

«İzniyle denizde yüzüp gitmeleri için gemileri emrinize verdi»; yani gemileri yapma sanatını ve onları kullanmayı size verdi. Kalbinize attığı ilhamla bunu becerdiniz.

Bazılarına göre ifade; *«Suya batırmamak suretiyle onu size müsahhar kılmıştır»* anlamındadır.

«Nehirleri de size müsahhar kıldı»; zira onlardan içer, barajlar yaparak ekinlerinizi, bahçelerinizi sularsınız. Nehirler ile kastedilenin, akıp giden büyük yataklar olması durumunda mânâ böyle anlaşılır. Ancak nehirler ile sadece su yatağı kastediliyorsa, onun tashir edilmesi, onlar için kolaylaştırılması demektir ki orada su akıp gitsin.

Bu ayet aynı zamanda sulardan istifade edilmesini teşvik etmektedir. Yani baraj ve benzeri yapıları yapıp insanlığın istifadesine arzetmeyi teşvik etmektedir.

(33) *«Âdetleri üzere seyreden Güneş ve Ay'ı...»*

Bu Ayetin Tefsiri

«Daibeyni» kelimesi Güneş ve Ay'ın hareketlerinde daimi oldukları ve Dünya'nın sonuna kadar bir saniye bile hareketlerini değiştirmedikleri anlamına gelir. Yani Güneş ve Ay Dünya'nın sonuna kadar bir saniye bile durmadan deveran edeceklerdir.

İbn Ebi Hatim ve Ebu Şeyh'in İbn Abbas'tan rivayet ettiklerine göre, Güneş Sakiye menzilindedir. Gündüzleri kendi yörüngesinde göklerde seyretmekte, battığı zaman ise doğudan doğup ortaya çıkıncaya kadar yeraltındaki yörüngesinde seyretmektedir. Aynı şekilde Ay da böyledir. Ay ile Güneş'in batışlarından sonra yeraltında seyrettikleri şeklindeki görüş Hasan Basri'den de rivayet edilmiştir.

Alusî, bu görüşleri naklettikten sonra, akl-ı selimin de meselenin böyle olduğuna şahitlik ettiğini ve nakilcilerin başka görüşleri de bulunduğunu söylemiştir.

Ayetin zahirinden Güneş ve Ay'ın kendi yörüngelerinde hareket ettiklerinin ispatı vardır. Felsefeciler Ay ve Güneş için iki hareket tesbit etmektedirler. İlki günlük harekettir, doğudan başlar, batıya doğru uzanıp gider. Ay ve Güneş burada kendilerine tahdid edilen yörüngelerinde zorunlu olarak hareket ederler. İkincisi ise, burçların arka arkaya gelmesiyle görülen harekettir. Batıdan doğruya doğru kendi yörüngelerinde hareket ederler. Zati bir harekettir. Onlar Güneş ve Ay için yörüngenin kalınlığında olan hareketi tesbit etmiyorlar. Çünkü yörünge gayet katıdır. Parçalanma kabul etmez. Muhiddin Arabî *«Fütuhat»* adlı eserinde, balığın sudaki hareketi gibi bir hareketi Ay ve Güneş'in hareketine benzetiyor. Yörünge ona göre su ve hava gibidir.

Bazı nakilcilere göre Ay, Güneş ve yıldızlar nurdan yapılmış zincirlere bağlı bulunuyorlar. Meleklerin elindedirler. Melekler onları Allah'ın dilediği yere çekip götürüyorlar. Felekler ise onlara göre hareketsizdirler. Şeyh'i-Ekber'e göre de böyledir. Ancak tüm bu görüşler izafi (tahmini) bir mahiyet taşımaktadırlar. Burada hasmın açmış olduğu bir deliği kapatmaya uygun hiçbir görüş yoktur. Zamanla bu ayetin yorumu daha güzel bir şekilde, keşfedilerek ortaya çıkmaktadır. Güneş kendi ekseni etrafında döner. Ay'ın ise iki dönüşü vardır. Biri gece ile gündüzün, diğeri de mevsimlerin meydana gelişini sağlayan dönüştür. Bu husus ile ilgili ayrıntıları yeni (çağdaş) çalışmalardan elde etmek mümkündür.

«Daibeyni» süreklilik ifade eden *«Deib»*ten gelmektedir. Bu iki yıldızın tashiri ise eğer, onları nurlu kılması, onlara bağlı olan şeyleri ıslah etmeleri demektir. Şeyh Şehabeddin Sühreverdi (Haleb'te idam edilmiştir), *«el-Meşarih vel-Mutarihat»* adlı kitabında şöyle der:

«Güneş ve Ay'ın tesiri, bütün semavi tesirlerden daha belirgindir. Güneş'in tesiri ise Ay'ınkinden daha açıktır. Güneş'in ışık vermesinden sonraki en açık tesiri ısıtmadır. Eğer bu ısıtma olmasaydı ne kevn, ne fesat istilahları, ne de gündüz ve gece olmazdı. Mevsimler ve canlılar da olmazdı.»

Alusî tüm bunları naklettikten sonra, Güneş ve Ay'ın Allah'ın izniyle tesirde bulunduklarının belirtilmesi halinde bu tür nakillerin bir zararının olmayacağını söylemektedir. (1)

«Gece ve gündüz de sizin emrinize verilmiştir»; yani sizin uykunuz ve geçiminiz için onlar birbirlerini takip ederler.

(1) Alusi, Ruh'ul-Meani, cilt: 13 sh: 225

Bazı muhakkikler dört kez kullanılan «*teshir*» kelimesine «*tasrif*» (evirip çevirme) olarak mânâ vermişlerdir.

Ebu Hayyan kelâmcılardan nakille şöyle demektedir:

«Gece ve gündüzün musahhar kılınması mecazidir. Çünkü gece ve gündüz arazdırlar. Arazlarda ise tashir olamaz.»

Ancak Ebu Hayyan'ın bu naklinde kusur vardır. Allah Teâlâ tüm bu nimetleri müstakil bir cümlede zikretmiştir. Ki durumlarının azametine dikkatleri çekmiş olsun. Allah Teâlâ yücelikleri bilinsin diye şükrü gerektiren her nimete işaret etmiştir.

وَاٰتٰىكُمْ مِّنْ كُلِّ مَا سَاَلْتُمُوْهُ ؕ وَاِنْ تَعُدُّوْا نِعْمَتَ اللّٰهِ لَا تُحْصُوْهَا ؕ
اِنَّ الْاِنْسَانَ لَظَلُوْمٌ كَفَّارٌ ﴿٣٤﴾ وَاِذْ قَالَ اِبْرٰهِيْمُ رَبِّ
اجْعَلْ هٰذَا الْبَلَدَ اٰمِنًا وَّاجْنُبْنِيْ وَبَنِيَّ اَنْ نَّعْبُدَ
الْاَصْنَامَ ؕ ﴿٣٥﴾ رَبِّ اِنَّهُنَّ اَضْلَلْنَ كَثِيْرًا مِّنَ النَّاسِ
فَمَنْ تَبِعَنِيْ فَاِنَّهٗ مِنِّيْ ۚ وَمَنْ عَصَانِيْ فَاِنَّكَ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ﴿٣٦﴾ رَبَّنَآ
اِنِّيْٓ اَسْكَنْتُ مِنْ ذُرِّيَّتِيْ بِوَادٍ غَيْرِ ذِيْ زَرْعٍ عِنْدَ
بَيْتِكَ الْمُحَرَّمِ ۙ رَبَّنَا لِيُقِيْمُوا الصَّلٰوةَ فَاجْعَلْ اَفْـِٕدَةً مِّنَ النَّاسِ
تَهْوِيْٓ اِلَيْهِمْ وَارْزُقْهُمْ مِّنَ الثَّمَرٰتِ لَعَلَّهُمْ يَشْكُرُوْنَ ﴿٣٧﴾ رَبَّنَآ
اِنَّكَ تَعْلَمُ مَا نُخْفِيْ وَمَا نُعْلِنُ ؕ وَمَا يَخْفٰى عَلَى
اللّٰهِ مِنْ شَيْءٍ فِي الْاَرْضِ وَلَا فِي السَّمَآءِ ﴿٣٨﴾ اَلْحَمْدُ
لِلّٰهِ الَّذِيْ وَهَبَ لِيْ عَلَى الْكِبَرِ اِسْمٰعِيْلَ وَاِسْحٰقَ ؕ اِنَّ رَبِّيْ
لَسَمِيْعُ الدُّعَآءِ ﴿٣٩﴾ رَبِّ اجْعَلْنِيْ مُقِيْمَ الصَّلٰوةِ وَمِنْ ذُرِّيَّتِيْ ۚ
رَبَّنَا وَتَقَبَّلْ دُعَآءِ ﴿٤٠﴾ رَبَّنَا اغْفِرْ لِيْ وَلِوَالِدَيَّ وَلِلْمُؤْمِنِيْنَ
يَوْمَ يَقُوْمُ الْحِسَابُ ﴿٤١﴾ وَلَا تَحْسَبَنَّ اللّٰهَ غَافِلًا عَمَّا
يَعْمَلُ الظّٰلِمُوْنَ ۬ؕ اِنَّمَا يُؤَخِّرُهُمْ لِيَوْمٍ تَشْخَصُ فِيْهِ الْاَبْصَارُ ﴿٤٢﴾

34 — O size istediğiniz her şeyden verdi. Eğer Allah'ın nimet(ler)ini sayacak olsanız sayamazsınız. Kuşkusuz ki insan çok zalim, çok nankördür!

35 — (Zikret o zamanı) ki İbrahim şöyle demişti: «Rabbim! Bu şehri (Mekke'yi) emniyetli kıl. Beni ve oğullarımı putlara tapmaktan uzak tut».

36 — «Ey Rabbim! Onlar (putlar) insanlardan birçoğunu saptırdılar. Artık kim bana uyarsa bendendir. Kim de bana karşı gelirse, kuşkusuz ki sen çok bağışlayan ve çok merhamet edensin».

37 — «Rabbimiz! Ben çocuklarımdan bir kısmını senin Beyt-i Haram'ının (korunan evinin) yanında, ekinsiz bir vadiye yerleştirdim. Rabbimiz! Namazı dosdoğru kılmaları için (bunu yaptım). Artık sen de insanlardan bir kısmının gönüllerini onlara meyleder kıl ve ürünlerden onlara rızık ver. Umulur ki (bu nimetlere) şükrederler».

38 — «Rabbimiz! Kuşkusuz ki sen bizim gizleyeceğimizi de, açıklayacağımızı da bilirsin. Çünkü yerde de gökte de hiçbir şey Allah'a gizli kalmaz».

39 — «İhtiyarlığıma rağmen bana İsmail ve İshak'ı bağışlayan Allah'a hamdolsun! Kuşkusuz ki Rabbim duayı işitendir».

40 — «Ey Rabbim! Beni ve zürriyetimden gelecek olanları namazı devamlı kılanlardan eyle. Rabbimiz! Duamı kabul buyur».

41 — «Rabbimiz! Hesap olunacağı gün, beni, anamı-babamı ve müminleri bağışla».

42 — Allah'ı sakın zalimlerin yaptıklarından gafil sanma! O, sadece onları gözlerin şaşkınlıktan dışarı fırlayacağı bir güne erteliyor.

(34) *«O size istediğiniz her şeyden verdi. Eğer...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Yani, sorup istediğiniz her şeyin bir kısmını sizlere verdi. Hikmet ve maslahata uygun olan dilemesinin gerekli kıldığı, istediği kısmı size verdi.

İbn Abbas, Dahhak, Hasan Basri, Muhammed b. Ali, Cafer b. Muhammed, Amr b. Kaid, Katade, Selâm, Yakub ve Nafi bir rivayetlerinde *«Min külli»* ibaresini tenvinli olarak *«Min Küllin»* şeklinde okumuşlardır. Bu takdirde ayetin anlamı; *«Muhtaç olduğunuz her şeyi ve lisan-ı hal ile istediğinizi size verdi»* şeklinde olur.

«Allah'ın nimetinden»; yani Allah'ın size nimet olarak verdiklerinden.

«Sayamazsınız»; yani o nimetleri saymaya gücünüz yetmez. İcmalen dahi sayamazsınız; zira o nimetler sonsuzdur.

«Tuhsu» fiili taşla saymak anlamına gelen *«ihsa»*dan alınmadır Çünkü Araplar bizim parmaklarla saymaya güvendiğimiz gibi, taşla saymaya güveniyorlardı. *«İhsa»* kelimesi mutlak sayı anlamında da kullanılmıştır. Bu münasebetle İbn Habib'in sözlerini hatırlatmakta yarar var:

«Gerçek şu ki, Allah'ın hakkı kulların taşıyamayacaklarından ve güç yetiremeyeceklerinden çok daha ağırdır. Yani Allah'ın nimetleri kulların sayamayacakları kadar çoktur». *«Fakat siz tevbe edici olduğunuz halde sabahlayın, tevbe edici olduğunuz halde akşamlayın.»*

HER NİMET ŞÜKRÜ GEREKTİRİR

İnsan kendisine verilen her nimete karşı, Allah'a hamdetmek zorundadır. Hamd da bir nimet olduğu için, ikinci bir hamdı, o da üçüncü bir hamdı, o da dördüncü, beşinci hamdları gerektirir ve böylece zincirleme halinde sonsuza dek gider. Nitekim İmam Şafii, *«Hamd, o Allah'a mahsustur ki, O'nun nimetlerinden birisinin şükrü ancak yeni bir nimetle eda edilebilir. O yeni nimet de eda edenin boynuna ikinci bir şükrün gereğini yükler ve böylece müteselsil olarak devam edip gider»* demiştir. Gerçekten şükür de Allah'ın nimetlerinden birisidir. O başka bir şükrü, o da başka bir şükrü gerektirir ki böylece zincirleme gider.

Burada Ebussuud Efendi'nin *«İrşad'ul-Akl'is-Selim»* adlı tefsirinden bir iki örnek vermekle yetinelim:

«Eğer gerçeğe vakıf olmak istiyorsan, sırrı öğrenmek isteğinde isen, şunu iyi bil ki, insan mümkün olan hakikatının muktezasiyle varlık ve varlığa tabî olan yüce melekeleri haketmiş değildir. Öyle ki şayet onunla ilahî inayet arasındaki bağ koparılırsa, onun için bir istikrar sözkonusu olamaz ve o boşluğun derinliklerine, helâk olmanın dibine doğru gider. Ancak insanın üzerine Allah Teâlâ tarafından her zaman feyizler akmaktadır. Zatıyla, vücuduyla, ruhanî, nefsanî ve cismanî sıfatlarıyla bağlı bulunan feyizlerin çeşitlerinden, sayılamayacak kadar, Allah'tan başka kimsenin bilemeyeceği kadar feyizler akmaktadır. Yani insanoğlu başlangıçta

varlığa (var olmaya) müstehak olmadığı gibi, varlığının devam etmesine de müstehak değildir. Bu, hayatın ilk noktası olan ilahî kudretten akıp gelmektedir. İnsanın aslı, yokluğun her tarafını ihata etmedikçe, ilk varlığı tasavvur edilemeyeceği gibi, üzerine sonradan gelen yokluğun tüm taraflarını kapatmadıkça, süreklilik nedeniyle tahakkuk ettikten sonra varlık üzerine kalması da tasavvur edilemez. Çünkü süreklilik, Vacib'ul-Vücud'un vasıflarındandır». (1)

Bazıları da Ebussuud Efendi'ye yakın bir şekilde ayeti şöyle yorumlamaktadırlar:

«Varlık bir nimettir. Bu nimetlerin varlığı, Allah'ın varlığı ile anlaşılabilir. Yani nimetlerin varlığı neye bağlı ise, o da bir nimet olur. Bu bakımdan Allah Teâlâ'nın bütün anlardaki varlığı bir nimettir. Dolayısıyla nimetleri de sayılamayacak kadar çoktur».

İbn Mesud'dan rivayet olunduğuna göre, Allah Teâlâ cehennem ehline nimet etmiştir. Eğer ateşten daha şiddetli bir azap ile onlara azap etmek isteseydi bunu yapardı. (İbn Ebi Dünya, Beyhaki).

Kısaca nimetler aslında sonsuz değillerdir. Ancak insanoğlu onu sayamaz. Zaten ayetin zahiri de buna delâlet eder. İnsan Allah'ın nimetlerinin sonsuzluğuna vakıf olmaktan ve O'nun şükründen acizdir. Ebu Derda ne güzel söylemiştir: *«Allah'ın nimetlerini sadece O'nun yiyeceklerinde ve içeceklerinde gören kimsenin ilmi azdır ve azabı da hazır olmuş demektir».*

Beyhaki *«Şuab'ul-İman»* da Süleyman et-Teymi'den şöyle rivayet etmiştir: *«Allah kaderiyle kullarına nimet vermiş ve bunla-*

(1) Ebussuud Efendi, İrşad'ul-Akl'is-Selim, cilt: 5, sh: 347.

rın kaderiyle şükretmeyi kendilerine vacip kılmıştır».

Süfyan b. Uyeyne'den gelen rivayete göre Allah'ın en üstün nimeti, insanlara *«La İlahe İllallah»* lâfzının anlamını öğretmesidir.

İbn Ebi Dünya'nın ve bazı muhaddislerin Ebu Eyyub el-Kureyşi'den rivayet ettiklerine göre, Hz. Davud; *«Ey Rabbim! Benim üzerimdeki en küçük nimetinin ne olduğunu haber verir misin?»* der. Allah Teâlâ da; *«Ey Davud»* der: *«Bir nefes al!»* Hz. Davud nefes alınca, Allah Teâlâ *«İşte bu benim sana verdiğim en küçük nimettir»* diye buyurur.

Yaygın olduğuna göre, istenilen nimetlerin ilki varlık (hayat) tır. Çünkü hayat her kemâlin madenidir. Tıpkı yokluğun her eksikliğin madeni olduğu gibi.

«Zalûm» kelimesi nimetlerin tümüne karşı şükrü ihmal edecek şekilde ona zulmeden kimse demektir. Nimetleri yerli yerine sarfetmeyen veya şükrü terketmekle nefsini mahrum bırakan kimse anlamına da gelebilir.

«Keffar» kelimesi çok nankör, çok inkâr eden kimse anlamına gelir. Bazıları, «Şiddet halinden çokça şikayetçidir, şikayet eder ve yırtınır. Fakat sıhhate ve servete kavuştuktan sonra o nimetlere karşı çokça nankördür» demişlerdir. Adeta ayetin anlamı şöyle olmaktadır: «Eğer insandan zulüm sadır olursa, Allah Gafur'dur. Yok eğer insanlardan nankörlük sadır olursa Allah Rahim' dir. Çünkü Allah insanın aciz ve zavallı olduğunu bilendir.»

Sahavi'nin Abdurrahman b. Zeyd b. Eslem'den rivayet ettiğine göre, bu ayet Nahl Suresi'ndeki ayetle nesh edilmiştir. Ancak Sahavi'nin bu nakline tefsir alimleri iltifat etmemiş, bu görüşü zayıf bulmuşlardır.

(35) «(Zikret o zamanı) ki İbrahim şöyle demişti...»

Bu Ayetin Tefsiri

«Beled» ile Mekke şehri kastedilmektedir. Mekke'nin emin olması, emniyetli bir yer olması demektir. Çünkü şehrin kendisi emin olmaz. Emin olmak, gerçekte şehirdekilerin emniyette olmasıdır.

Bu ayetle Bakara Suresi'ndeki (126) *«Rabbim bu şehri emniyet içinde bir şehir eyle»* ifadesi arasındaki fark, Hz. İbrahim'in korkudan mütevellit bu duayı yapmasıdır. O Allah'a Mekke'yi korkunun tam tersi olan emniyetle değiştirmesi için dua etmişti: Yani Hz. İbrahim adeta *«Rabbim! Bu Mekke korkulu bir beldedir. Onu emin bir şehir eyle»* diye dua etmiştir.

«El-Keşf» sahibinin dediği gibi bu ayet ile Hz. İbrahim'in kıssasını içeren diğer ayetler ihtiras yolu üzerinde varid olmuşlardır. İman ve amelden ötürü teşvik edilen şükrü dile getirmektedirler.

Ebussuud Efendi'ye göre bu ayet ile kastedilen, Hz. Peygamber'in (s.a) hayretini mucip olan geçmiş hükmün tekididir. Bu da, kavmin cürümlerinin başka bir fennin açıklanmasıyla yapılmasıdır. Çünkü onlar genel nimetleri inkâr ettikten sonra, özel olanları da inkâr etmişlerdir. Ataları İbrahim'e isyan etmişlerdir. Oysa Hz. İbrahim onları Mekke'ye, namaz kılmaları ve putlara tapmamaları için yerleştirmiş, nimetlere şükretmeleri için bunu yapmıştı. Mekke'yi emniyetli bir belde kılmasını Allah'tan istemiş, onlara ürünlerden rızıklar vermek suretiyle, insanların kalplerini onlara meylettirmeyi dilemişti. Allah Teâlâ da onun duasını kabul ederek, Mekke'yi emin bir bölge kıldı. Mekke'ye her bölgenin ürünlerinden geliyordu. Ne var ki onlar tüm bu nimetleri inkâr ettiler.

Emin, korunmuş bir belde yerine bir felâket yurdu istediler. Allah'a ortak koşarak, o korkunç suçları işlediler.

«Beni ve oğullarımı putlara tapmaktan uzak tut»; yani beni ve oğullarımı tevhid üzerinde sabit ve devamlı kıl. Ayetten kastedilen bu değilse eğer, bilinmelidir ki peygamberler küfür ve şirkten masumdurlar. O halde bu dua nasıl doğru olabilir? İmam Razi buna itiraz ederek, şöyle demektedir: *«Hz. İbrahim'in malûmu idi ki, Allah peygamberleri masum ve tevhid üzerinde sabit kılmıştır. O halde ikinci kez böyle bir tesbitin istenmesindeki yarar nedir?»* Devamla İmam Razî, kendince doğru görüşün şu olduğunu söylemektedir:

«Hz. İbrahim her ne kadar Allah Teâlâ'nın kendisini putlara tapmaktan masum kıldığını biliyor idiyse de, bunu nefsini kırmak, ihtiyacını belirtmek, daima Allah'ın fazlına muhtaç olduğunu ortaya koymak için yapmıştı.

Sufilere göre şirk; müşriklerinki gibi zahiri ve kalbin vasıtalara, zahiri sebeplere bağlanması olan batınî şirk olmak üzere ikiye ayrılır. Saf tevhid inancı ise, Allah'tan başka her şeyden (masiva) kesilmek demektir. İşte kastedilen muhtemelen şirkten bu tür bir masumiyettir».

Fahruddin Razi'nin bu son söylediklerine şöyle itiraz edilmiştir:

«Allah'tan başkasına nazar, müşriklerin dediği anlamda bir şirk değil, sadece onun bir benzeridir. Bu, Sufilere göre de böyledir. Nitekim bir Sufî şair şöyle der: *«Eğer senin dışında bir başkası hakkında kalbimde bir istek doğarsa —bu sehven de olsa— ben kendimin irtidadına hükmederim».* Sanmam ki onlar böyle bir isteği peygamberler için caiz görsünler.

Fahruddin Razi madem ki görüşünü Sufîlerin ifade ettiği kurala dayamaktadır, o halde kendisine, peygamberler bundan masum olduğuna göre, masum olmayı dilemelerinin ne anlamı olduğu sorulabilir.

Doğrusu, peygamberlerin masum olmalarının kendilerinde bulunan tabii bir durumdan olmayıp, Allah'ın onları üstün kılmasındandır. Bu yüzden onların ismet talebinde bulunmaları gayet makûldür».

Bazı rivayetlerde Allah Teâlâ'nın Hz. Musa'ya, *«Ey Musa! Benim mekrimden, sırattı geçinceye kadar emin olma»* dediği kaydedilmiştir.

Bilindiği üzere Hz. Peygamber'in (s.a) diliyle cennetle müjdelenmiş birçok sahabî vardır. Onlar sürekli Allah'tan cenneti istiyorlardı. Oysa kesinlikle Allah'ın kendilerine cenneti verdiğine dair müjde almışlardı. Belki de onların istekleri, Hz. Musa'ya söylenen sözün gereğidir.

«Beniyye» kelimesi Hz. İbrahim'in (a.s) sülbünden gelen kimselere işaret etmektedir. Mesele böyle anlaşıldıktan sonra; «Allah onun duasını kabul etmemiştir. Çünkü Kureyşliler putlara tapıyorlardı ve onun soyundandırlar» şeklindeki itiraza mahal kalmaz.

Bu hususta bazılarının vermiş oldukları cevapları zikredelim:

1 — Allah bu duayı, dua anında yaşayanlar için kabul etmiştir.

2 — Allah bu duayı, Hz. İbrahim'in sülbünden olanların ba-

zıları için kabul etmiş, bazıları için de etmemiştir. Bu bakımdan Hz. İbrahim'in mertebesinde bir eksiklik sözkonusu değildir.

Süfyan b. Uyeyne'ye göre *«Oğullarımı»* tabiri ile bütün zürriyeti kastedilmiştir. Yine ona göre, İsmailoğulları'nın hiçbiri putlara tapmamıştır. Herkesin bir taşı vardı. Onu diker ve *«Bu taş Kâbe taşıdır»* diyerek onun etrafında dönerlerdi. Bu taşa *«Etrafında çokça dönülen»* anlamında *«Tevvaf»* denilirdi. Mücahid de *«oğullarımı»* ifadesini aynı anlamda ele almıştır. Ona göre de Hz. İbrahim'in evlâtlarından hiçbiri puta tapmamıştır. Ancak bazıları *Vesen*'e tapmışlardır. *Sanem* (Put) ile *Vesen* arasındaki fark, birinin tasvir edilmiş olup, diğerinin edilmemiş olmasıdır.

Alusî, *«Keşke öğrenebilseydim»* diyor: *«Bu iki büyük müfessiri, Kureyş'in putlara tapmasını kınayan Kur'an'ın şimşeklerinden gafil kılan nedir?»*

Aynı şekilde İmam Razi de Mücahid'in yorumunu naklettikten sonra bu görüşün kuvvetli olmadığını söylemektedir. Çünkü Hz. İbrahim'in mertebesinde bir eksiklik sözkonusu değildir.
başka her türlü varlığa tapınmaktan sakınmayı dilemiştir. Bu noktada Sanem ile Vesen arasında fark yoktur. Aynı delillerle Süfyan b. Uyeyne'nin benzer görüşüne de itiraz edilebilir. Bu noktadan hareketle «İbn Uyeyne'nin zikrettiğinde kaçtığına hücum etmek vardır. Çünkü onların yaptığı, sonuçta Allah'tan başkasına ibadettir» denilmiştir.

İmam Razi'nin; *«Arkadaşlarımızdan bazıları bu ayetle küfürden uzaklaştırma, imana yaklaştırma işinin ancak Allah'a ait olduğuna hükmetmişlerdir. Çünkü Hz. İbrahim burada Allah'tan, putlardan uzaklaştırılmayı istemiştir ve bu da lütuflar üzerine hamledilmiştir»* şeklindeki sözünde nazar vardır.

(36) *«Ey Rabbim! Onlar (Putlar) insanlardan...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Görüldüğü gibi bu ayette saptırma putlara nispet edilmiştir. Oysa putlar akılsız ve cansız birer cemadattır. Onlar bu halde insanları nasıl saptırabilirler? Ancak bu isnad mecazidir. Gerçekte saptıran Allah Teâlâ'dır.

Hz. İbrahim'in bu sözleri daha önceki duasının illetini teşkil etmektedir. Bu ayetin başında da Allah'a yakarması zikredilmiştir. Bunun nedeni duasında ne kadar ısrarlı olduğunun belirtilmesidir.

«Artık kim bana uyarsa bendendir»; yani çağırmakta olduğum tevhid ve İslâm dininde bana tâbi olan bendendir.

«Kim de bana karşı gelirse, kuşkusuz ki sen çok bağışlayan ve çok merhamet edensin»; yani onu affetmeye, ona merhamet etmeye gücü yetensin.

Bazılarına göre ayette *«Hazf»* vardır, yani kim de bana karşı gelirse onun aleyhinde beddua etmem. Çünkü sen çok bağışlayan ve çok merhamet edensin.

ALLAH ŞİRKİ AFFEDER Mİ?

Ayetin delâlet ettiğine göre Allah'ın şirki affetmesi de mümkündür. İmam Nevevi'nin yorumuna göre burada bir işkal de sözkonusu değildir. Çünkü şirkin affedilmesi bizden önceki şeriatlarda mümkündü. Ancak bizim şeriatimizde yasaklanmıştır.

Şirkin hiçbir surette affedilmeyeceği görüşünde olanlar farklı bakış açıları ortaya koymuşlardır. Süddi'ye nispet edilen görüşe göre *«Kuşkusuz ki sen çok bağışlayan ve çok merhamet edensin»* lâfzı, tevbeden sonra Allah'ın böyle olduğuna delâlet eder.

Bazılarına göre de, buradaki *«isyan»* sözü, şirkin dışındaki günahlardır. Ancak bunlar muadelatın iktiza ettiğinden gafil kalmışlardır. Çünkü *«Tebiani»*, *«Tevhidde ve İslâm şeriatında bana tabi olan»* anlamına gelir. *«Asani»* de şirk gibi tevhidin zıddıdır. Bu yorum Mukatil'den rivayet edilmiştir. Yine Mukatil'den gelen bir rivayete göre ibarenin anlamı şöyledir: *«Küfürde ısrar etmek suretiyle kim bana karşı gelirse sen onu affetmeye, ona merhamet etmeye, onu İslâm'a, sevaba iletmeye kadirsin»*.

Bazılarına göreyse ifadenin anlamı şöyledir: *«Çağırdığım tevhid dininde kim bana tabi olmaz, şirk üzerinde ısrar ederse, muhakkak ki sen onun hatasını kapatmaya, azabı tattırmaksızın, ona merhamet etmeye kadirsin»*.

Bazıları sözün zahiri anlamı üzere olduğunu söylemişlerdir. Hz. İbrahim, *«Allah şirki affetmez»* kaidesini bilmeden önce bu duayı yapmıştır. Bu da onun için bir eksiklik değildir. Çünkü şirkin affedilmesi aklen mümkün görünmektedir. Nitekim usûl ilminde bu böylece geçmiştir. Ancak nakli delil buna mani olmuştur. Fakat Hz. İbrahim'in bir anda tüm nakli delilleri bilmesi gerekmez.

Fahruddin Razi bu yorumların çoğunu kabul etmemekte ve «Bu kelâm Hz. İbrahim'den tevbeden önce büyük günah işleyenlerin cezası iskat etmek şefaati yoluyla sadır olmuştur» demektedir. Bu delil peygamberimiz için de geçerlidir. Zira ayetten anlaşılan, onun ya küçük günahlardan ya da tevbeden önce veya

sonra büyük günahlardan olduğudur. Birincisi de ikincisi de bâtıldır. Çünkü *«Kim bana isyan ederse»* tabiri mutlaktır. Onu tahsis etmek, gerekçe olmaksızın zahirden ayrılmak demektir. Ayrıca tevbeden sonra büyük ve küçük günahların affedilmesi hasma göre vaciptir. Buna lâfzı hamletmek mümkün değildir. Böylece bu ayetten tevbeden önce büyük günah işleyenlerin şefaatinin kastedildiği sabit olmuştur.

Bu Hz. İbrahim'den sabit olduğunda, Hz. Muhammed için de sabit olur. Çünkü Allah Teâlâ; *«İbrahim'in şeriatına tabi ol»* demektedir.

TEVEKKÜLÜN EN BÜYÜK MERTEBESİ

(37) *«Rabbimiz! Ben çocuklarımdan bir kısmını...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Ayetin başında *«Rabbimiz»* şeklindeki nida tekrar edilmiştir; Zira bu duanın kabulünde rağbet ve Allah'a iltica vardır. Burada *«cem'i zamiri»* getirilmesinin nedeni, daha önce hem Hz. İbrahim'in kendisinin hem de çocuklarının zikrinin geçmesidir. Onun zürriyetini Mekke'ye yerleştiren Hz. İsmail ve onun soyundan gelenlerdir. Bu yerleştirme işi Hz. İbrahim ile ailesi arasında cereyan eden olaylardan sonra gerçekleşmiştir. Şöyle ki, Hz. İsmail'in annesi Hacer, Kıptilerden bir cariyeydi. Kuması olan Sare'nin cariyesi. Sare onu Hz. İbrahim'e hibe etti. Sâre, Hacer'in Hz. İsmail'i doğurmasından sonra onu kıskanmaya başladı. Onunla birlikte oturmaya kesinlikle karşı çıktı. Bunun üzerine Hz. İbrahim, Hacer ile oğlunu Mekke'ye götürdü, onları Kâbe'nin yanına, zemzemin üzerinde bulunan bir ağacın altına bıraktı. Bu da, mescidin üstünde bir yerdeydi. O zaman Mekke'de hiç kimse bulunmadığı

gibi, su da yoktu. Hz. İbrahim içinde hurma bulunan bir dağarcıkla, bir su kırbasını bırakarak geri döndü. Hacer de onun arkasına takılarak; *«Ey İbrahim! Nereye gidiyorsun? İçinde ne insan ne de bir şey bulunmayan bu vadide bizi terk mi ediyorsun?»* dedi. Hacer bu sözleri birkaç kez tekrarladığı halde, Hz. İbrahim (a.s) dönüp ona bakmıyordu bile. Bunun üzerine Hacer, *«Sana böyle yapmanı Allah mı emretti?»* diye sordu. Hz. İbrahim*«evet»* diye cevap verince, Hacer *«Böyle olduktan sonra Allah bizi zayi etmez»* diyerek geri döndü. Hz. İbrahim Seniyye'ye varıncaya kadar yürüdü. Bu noktadan sonra, artık Hacer Hz. İbrahim'i göremez olmuştu. Oradan dönerek yüzünü Kâbe'ye çevirdi. Kâbe'nin yeri bir tepecik gibi yüksekti. Sonra (ayette geçen) duaları yaptı ve ellerini kaldırdı. Hacer çocuğuna süt emzirmeye kendisi de kırbadaki suyu içmeye başladı. Su bitinceye kadar bu şekilde yaşadılar. Daha sonra kendisi de, oğlu da susadı. Oğluna baktığında onu dudaklarını emer gördü. Çocuğun yüzünü görmemek için onun yanında yürüyordu. Safa tepesinin en yakın dağ olduğunu görünce, üzerine çıkarak yüzünü vadiye doğru çevirdi. Bir insan görebilirmiyim diye bakınıyordu. Fakat kimse yoktu. Geriye döndü. Vadiye gelince entarisinin eteğini kaldırdı. Sonra yorgun yorgun yürüdü, vadiyi geçinceye kadar koşmaya başladı. Merveye ulaştı. Merve tepesine çıktı. Yine belki birini görürüm umuduyla etrafına bakındı. Fakat yine kimseyi göremedi. Bu gidip gelmeler yedi kez sürdü. İşte hacıların Safa ile Merve arasında yedi kez sa'y etmesi bu olayı hatırlatmak ve canlandırmak içindir. Sonunda Hacer Merve'ye çıktığında bir ses duydu. Nefesini tutarak kulak verdi ve yine o sesi duydu. Kendi kendine, *«Eğer senin katında bir kurtarıcı varsa, ben bir ses işitiyorum»* dedi. Bir baktı ki zemzemin yanında bir melek duruyordu. Melek topuğu ile yere vurdu ve yerden su fışkırdı. Akan suları durdurmak için havuzlar yapıyordu. Hacer su kabını elleriyle dolduruyor, su içiyor ve çocuğunu emziriyordu. Melek ona; *«Zayi olmaktan korkma. Çünkü burada Allah'ın evi vardır. Bu çocuk ile*

babası o evi (Beyt'i) yeniden bina edeceklerdir. Allah ehlini zayi etmez» dedi. Sonra Hacer ve Hz. İsmail'in yanından Cürhüm kabilesine mensup bir kabile geçti. Su arayan bir kuş kümesi olduğunu görünce, kendi kendilerine, kuşların ancak su bulunan yerlere konduklarını ve buralarda bir yerde su bulunabileceğini düşündüler. Böylece adamlarını gönderdiler ve suyu gördüler. Adamlar kervana haber verdi. Onlar da suya kavuşmak için geldiklerinde, suyun yanında Hacer'i gördüler. Ona; *«Bizi suyunda ortak eyle, biz de seni hayvanlarımızın sütünde ortak ederiz»* dediler. Hacer de bu teklifi kabul etti. Hz. İsmail (a.s) ergenlik çağına vardığında onu, kendilerinden bir kız ile evlendirdiler. (Bu olayın ayrıntıları siyer kitaplarında vardır. Dileyenler oralardan okuyabilirler).

«Ekinsiz vâdi» ile kastedilen Mekke havalisidir. Çünkü orası ziraate elverişli topraklara malik değildi.

«Muharrem» kelimesi *«Beyt»*in sıfatıdır. Beyt'in haram kılınmış olması ise, oraya sığınan herkesin her kötülükten güvende olmasıdır. Nitekim müfessirler, «Beyt'in muharrem olması demek Allah'ın oraya saldırılmasını ve oraya karşı gevşeklik gösterilmesini haram kılması anlamındadır» demişlerdir. Mekke kadim dönemlerden beri hürmeti çiğnenmeyen ve diktatörlerin her çağda saldırmaktan çekindikleri bir bölgeydi. Tufandan korunduğu için de böyle denmiş olması mümkündür. Nitekim *«Atik»* (Beyt-i Atik) ismini alması da bundandır.

Bazılarına göre Beyt'in muharrem olmasının nedeni, hacıların orayı ziyaret ederken daha önce kendilerine helâl olan birtakım şeyleri haram kılmalarıdır.

KÂBE'YE NİÇİN ALLAH'IN EVİ DENMİŞTİR?

Hz. İbrahim, buraya *«Beyt»* demiştir. Çünkü o daha önce bir evdi. Kâbe, Hz. İbrahim ve Hz. İsmail'den önce bina edilmiştir. Bazıları ise gelecek itibarıyla böyle dendiğini öne sürmüşlerdir. Yani orası gelecekte ev olacaktır.

«Min'en-Nas» ibaresindeki *«min»*, *«baziyet»* ifade eder. Yani insanların bazılarının kalbini onlara karşı sevgi ile doldur, meylettir.

Denildiğine göre, Hz. İbrahim eğer açıkça *«İnsanların kalbi»* anlamında *«Ef'idet'en-Nas»* demiş olsaydı, Rumlar, İranlılar, yani yeryüzünde bulunan bütün insanlar Kâbe'ye giderek orada toplanacaklardı ve birlikte ibadet edeceklerdi.

İbn Cübeyr'den gelen bir rivayete göre, eğer Hz. İbrahim mezkûr lâfzı kullansaydı, Yahudiler de, Hıristiyanlar da Kâbe'yi ziyaret edeceklerdi.

Bu rivayetlere şu şekilde itiraz edilmiştir:

«Bunlar makam itibarıyla münasip değillerdir. Çünkü Hz. İbrahim burada; *«Mekke'de oturmaları için bazı insanların kalbini meylettir»* diye dua etmişti, onların Beyt'i tavaf etmeleri için değil. Eğer bu şekilde dua etseydi, *«İleyhim»* yerine *«İleyhi»* demesi gerekirdi.

Bazı kimselere göre *«Ef'ide»* kelimesi, bir topluluk, insanlardan bir kitle anlamındadır. Bu Kureyş lehçesinde böyledir. İbn Bahr da bu görüştedir. *«Tehvi»* kelimesine gelince, bu kelime «heva» kökünden gelmektedir ve süratle iniş anlamındadır.

«Ürünlerden onlara rızık ver»; yani burada iskân ettiğim zür-

riyetime veya onlar ile birlikte onlara meyledip gelenlere rızık ver.

«Namazı dosdoğru kılmaları için» ifadesiyle sadece müminlerin kastedildiği anlaşıldığından rızkın sadece müminlere verilmesi istendiği ileri sürülmüştür.

«Ürünler» ile onların çeşitleri kastedilmektedir. Yani onlara yakın memleketler ver ki oralarda ürünler yetişiyor olsun veya uzak memleketlerden onlara rızıklar getir. Her iki durum da gerçekleşmiştir. Öyle ki Mekke'de taze meyvalar, değişik cinsler değişik zamanlarda bulunabiliyordu. Yaz meyvaları ile bahar ve güz meyvalarını aynı anda bulmak mümkündü.

Bu noktada, rivayet tefsiri yoluyla birçok haber nakledilmiştir. Üç örnek verelim:

1 — İbn Cerir ile İbn Ebi Hatim, Muhammed b. Müslim et-Taifi'den şöyle rivayet etmektedirler: Taif aslında Filistin'de bir yerin adıdır. Hz. İbrahim mezkûr duayı yaptıktan sonra, Allah orayı kaldırdı ve bugünkü yerine koydu ki bu da harem için rızk olsun.

2 — Başka bir rivayete göre, Cebrail Taif'i aldı, getirdi ve yedi defa Kâbe'nin etrafında döndürerek bugünkü yerine getirip koydu. Ona Taif isminin verilmesinin nedeni budur. (Bu rivayetin bir benzeri İbn Abbas'tan da rivayet edilmiştir).

3 — İbn Ebi Hatim'in Zühri'den rivayet ettiğine göre, Allah Teâlâ Şam diyarının kasabalarından birisini kaldırıp Taif denilen yere koymuştur. Bu Hz. İbrahim'in duası nedeniyle vuku bulmuştur.

Alusi tüm bunları naklettikten sonra şöyle demektedir:

« Zahire göre Hz. İbrahim'in maksadı, bu duasıyla Filistin'de bulunan münbit bir araziyi veya Şam'daki kasabalardan birini Mekke çevresine getirmesini Allah Teâlâ'dan istemek değildi. Onun maksadı, Allah'ın onları ürünlerden rızıklandırmasından ibarettir. Sözü edilen bu yerlerin nakledilmesi değildi. Burada anlatılanların hikmetine bakılmalıdır. Ben bu tür rivayetlerin doğruluğundan kuşkuluyum. Ancak inkâr da etmiyorum. Sadece Allah'a sığınıyorum. Çünkü O, dilediğini yapar, dilediğine hükmeder.» (1)

(38) *«Rabbimiz! Kuşkusuz ki sen bizim...»*

Bu Ayetin Tefsiri

«Gizlenen ve açığa vurulan» ile kastedilen gizli veya açık ihtiyaçlardır.

İbn Ebi Hatim'in, İbrahim en-Nehai'den rivayet ettiğine göre, Hz. İbrahim burada şöyle demek istemiştir: *«Kalbimizde İsmail ve annesinin sevgisinden gizlediğimizi ve Sâra'ya «onları sevmiyoruz» şeklinde açığa vurduğumuzu bilirsin».*

Bazılarına göre de ifade şöyledir: *«Aramıza ayrılık girdiğinden dolayı, gizlediğimiz üzüntüyü de, açığa vurduğumuz ağlama ve duayı da bilirsin».*

Bazıları şöyle demiştir: *«Ayrılıktan gelen üzüntüden gizlediğimizi ve Hacer ile aramızdaki konuşmayı —ki veda ettiğimizde olmuştu— bilirsin».*

(1) Alusi, Ruh'ul-Meani, cilt: 13, sh: 240.

Ayetin başındaki «*Rabbimiz*» şeklindeki nidanın tekrar edilmesi, yakarış ve yalvarışın son derecede olduğuna işaret içindir.

«*Gizlediğim ve açığa vurduğum*» demedi de, «*Gizlediğimiz ve açığa vurduğumuz*» dedi. Çünkü Allah Teâlâ sadece onun değil, herkesin gizlediğini de açığa vurduğunu da bilmektedir.

Hz. İbrahim'in sözünün anlamı kısaca, bu ihtiyaçları izhar, bunların başını ve tamamlayıcılarını belirtmektir. Yani: «Sana malûm değildir diye söylüyor değilim. Ancak ubudiyetinin izharı için, azametinden korktuğum, izzetine boyun eğdiğim, senin katındakine muhtaç olduğumu arzettiğim, senin nimetlerine ulaşmayı hemen istediğim içindir, tüm bu dualarım!»

Bazılarına göre ayetin yorumu şöyledir: «Sen bizim halimizi, maslahatlarımızı daha iyi bilirsin. Bizim kendimize olan merhametimizden bize karşı daha merhametlisindir. Senden istemeye hacet yoktur. Ancak kulluğumuzu izhar etmek için sana yalvarıyor, sana dua ediyoruz».

Gerçekten de durumun açıkta olması, istemenin yerine geçer. Kuralı da vardır. Yerde ve göklerde bulunan hiçbir şey Allah'a gizli değildir. Çünkü Allah Teâlâ'nın ilmi zatîdir. Bu yüzden bir malûmun diğer bir malûmdan daha değişik olması sözkonusu değildir. Şayet «*Arz*»dan süflî, «*Sema*»dan ulvî yön kastediliyorsa bu mümkündür.

HZ. İBRAHİM KAÇ YAŞINDA ÇOCUK SAHİBİ OLDU?

(39) «*İhtiyarlığıma rağmen bana İsmail ve İshak'ı...*»

Bu Ayetin Tefsiri

Yani yaşım ilerlediği, çocuktan ümitsiz olduğum halde, bana İsmail ve İshak'ı bağışlayan Allah'a hamdolsun!

İbn Abbas'tan gelen bir rivayete göre, Hz. İsmail doğduğu zaman Hz. İbrahim 90 yaşındaydı. Hz. İshak dünyaya geldiği zaman ise 112 yaşındaydı. Başka bir rivayette, Hz. İbrahim'in Hz. İsmail'in doğumunda 64, Hz. İshak'ın doğumunda 70 yaşında olduğu belirtilir.

İbn Cübeyr'den gelen bir rivayete göre Allah Teâlâ Hz. İbrahim'i ancak 117 yaşından sonra çocuk sahibi yapmıştır.

Semi' kelimesi, duayı kabul eden demektir. Nitekim namazda söylenen «Semiallahu limen hamideh» cümlesindeki *Semi'* fiili «*Kabul etmek*» anlamınadır.

Büyük alimlerden bazılarına göre, bu cümle Allah'ın duayı kabul ettiği şeklindeki sıfatını taşıdığından dolayı, hamd ve şükrün tamamlayıcısı olmakla birlikte, zeyl şeklinde bahsedilen bağışlamanın (hibenin) nedeni olarak getirilmiştir.

(40) «*Ey Rabbim! Beni ve zürriyetimden...*»

Bu Ayetin Tefsiri

Hz. İbrahim (a.s) bu duayla namaza devamı kastetmektedir. Duanın, Hz. İbrahim'in zürriyetini de kapsamasına rağmen, onun zamiri birleştirmesi, yani «*Beni de*» demesi onun bu hususta kendisine uyulan bir kimse olduğuna işaret eder. Zürriyetleri ise ona tâbidirler.

«*Min zürriyeti*» ibaresindeki «*min*» harf-i ceri baziyet ifade eder. Yani zürriyetimden bazılarını. Hz. İbrahim'in bu duayı zür-

riyetinden bir kısmına tahsis etmesinin nedeni, Allah Teâlâ'nın ona zürriyetinden bir kısmının namazı ikame edenlerden olmayacaklarını bildirmiş olmasıdır. Onlar kâfir veyahut da namaz kılmayan müminlerdir.

Ayetin sonunda gelen *«Dua»*, bazı müfessirlere göre ibadet anlamında kullanılmıştır. Yani, *«benim ibadetimi kabul et»* anlamındadır. Ancak bu kelime eğer ibadet anlamında kullanılmış olsaydı *«Dua»* yerine *«Duana»* denmesi gerekirdi. İbn Kesir, Ebu Amr, Hamza ve Hudeyr Hafis'ten rivayet ederek *«Duaî»* şeklinde okumuşlardır.

HZ. İBRAHİM'İN EBEVEYNİNİN DURUMU

(41) *«Rabbimiz! Hesap olunacağı gün...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Yani, benden sadır olmuş ve benim günah olarak gördüğüm kusurlarımı anamı - babamı affet!

Hasan Basri'den gelen rivayete göre, Hz. İbrahim'in annesi mümindi. Bu bakımdan onun için af talebinde bulunmakta herhangi bir beis olmamıştır. Ana - babasına af talebinde bulunmasına gelince, bazılarına göre Hz. İbrahim bu duayı babasının *«Allah'ın düşmanı»* olduğu bildirilmezden önce yapmıştır. Çünkü Allah Teâlâ burada, Hz. İbrahim'in değişik zamanlarda yapmış olduğu duaları bildirmektedir.

Bazılarına göre, Hz. İbrahim İslâmiyet ve tevbe şartını niyet etmiştir. Yani, *«Eğer anam - babam tevbe eder, İslâm'ı kabul ederlerse onları affeyle»*. Hazin, bu yorumu kabul etmektedir.

Bazıları, *«Babası»* ile kastedilenin *«Hz. Nuh»*, bazıları da *«Hz. Adem»*dir derler. *«Annesi»* ile kastedilen ise *«Hz. Havva»*dır. Hz. İbrahim'in anne ve babasının kâfir olduğunu söyleyenler bu yorumu kabul etmişlerdir.

Şia mezhebine göre, Hz. İbrahim'in anne - babası mümindiler. Bu yüzden onlara dua etmiştir. Kâfir olduğuna inananlar ise, *«ebi»* kelimesiyle kastedilenin Hz. İbrahim'in babası olmayıp, ya amcası ya da anne tarafından dedesi olduğunu söylemişlerdir.

Hz. İbrahim'in anne ve babasının mümin olduğuna dair delil olarak ta bu ayeti getirmişlerdir. Böylece ayet hakkındaki diğer yorumları kabul etmemişlerdir. Onların iddialarına göre, bu dua Hz. İbrahim'in ihtiyarladığı bir dönemde, Hz. İsmail ile Hz. İshak'ın kendisine bağışlanmasından sonra yapılmıştır. O zaman da kendisine kâfir ve Allah'ın düşmanı olan babası Azer'in bu özellikleri gösterilmişti.

Hz. Ali'nin oğlu Hz. Hasan, Ebu Cafer, Zeyd, Zührî ve İbrahim en-Nehaî *«Valideyye»* lâfzını *«Veli-velediyye»* şeklinde okumuşlardır. Bu kıraate göre burada kastedilenler, Hz. İsmail ile Hz. İshak'tır. Ancak İmam Asım, bu kıraati *«Münker»* saymaktadır. İbarenin Ubeyy mushafında, *«Veli ebeveyye»*, bazılarında ise *«Veli zürriyeti»* şeklinde olduğu söylenir. Yahya b. Muammir'den gelen bir kıraate göre, *«Veli-vuldiyye»* okunmuştur. Bu kıraate göre *«Veled»*in çoğul ihtimali belirmektedir. Böylece Hz. İbrahim zürriyetine dua etmiş olmaktadır.

*«Müminler»*den maksat ise Hz. İbrahim'in zürriyetinden gelsin ya da gelmesin tüm insanlardır. Yani Hz. İbrahim tüm insanlara dua etmektedir. Bu noktadan hareketle Şa'bi, İbn Ebi Hatim'in kendisinden naklettiği rivayette şöyle demektedir: *«Hz. Nuh ile Hz. İbrahim'in mümin erkekler ve mümin kadınlara dua et-*

melerindeki nasibimin beni sevindirdiği kadar, bütün kırmızı develerin benim olması, beni o kadar sevindirmezdi».

Hz. İbrahim, bütün müminlerin mağfiret duasına dahil olduğuna işaret etmek için, *«Ey Rabbim»* yerine, *«Ey Rabbimiz»* diyerek çoğul zamiri kullanmıştır.

«Hesap olunacağı gün»; yani hesabın tesbit ve tahakkuk ettirileceği gün. Tesbit ve tahakkuk konusunda *«kıyam»*ın kullanılması mecaz itibarıyladır. Nitekim *«Harb kaim oldu»*, *«Pazar kaim oldu»* sözleriyle *«tahakkuk oldu»* mânâsı kastedilir. Hesabın *«kaim»* olmasına gelince, bununla kastedilen hesap ehlinin kaim olmasıdır. Yani; *«Hesap ehlinin kaim olduğu günde, bana, ana - babama ve bütün müminlere gufran nasip eyle!»*

(42) *«Allah'ı sakın gafillerin yaptıklarından...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Buradaki hitap, Hz. Peygamber'edir. İnsanın zihnine gelen ilk anlam da budur zaten. Yahut bu hitap Allah'ın gafil olabileceğini vehmeden herkesedir. Şayet hitap Hz. Peygamber'e (s.a) ise, bu nehiyden maksat, peygamberin üzerinde bulunduğu halde devam etmesidir. Çünkü o, *«Allah'tan gaflet sadır olmaz»* kanaatindedir ve bu kanaatinin devam etmesi gerekir. Nitekim başka ayetlerde *«Sakın Allah ile birlikte başka bir mabudu çağırma»* veya *«sakın müşriklerden olma»* denilmektedir. Yani; *«Üzerinde bulunduğun inançta devam et, ısrarlı ol».* Bu ifade, tıpkı *«Ey iman edenler! İman edin!»* ifadesindeki gibi mecazidir. Ayetten anlaşılan, Allah Teâlâ'yı zalimlerin yaptıklarından gafil sanmaktan sakınmanın gerektiğidir. Çünkü O, öyle bir mertebedir ki O'ndan böyle bir zannın vaki olması mümkün değildir. Hz. Peygamber dahi bundan menedilmiştir. Bu ayette tehdidin de irade edildiğine imkân var-

dır. Yani mânâ şöyledir: *«Sakın Allah'ın lütuf ve keremiyle onların cezalandırılmasını terkedeceğini sanmayın, aksine Allah onları (az veya çok) mutlaka cezalandıracaktır».*

Bu ayetin bir istiare (sembolik anlatım) olması da muhtemeldir. Yani, *«Allah'ın onlara yaptıklarından gafil biri gibi muamele edeceğini sanma. Allah kontrol eden ve en küçük bir şey hakkında dahi hesap soran zat gibi muamele edecektir».*

Sözü edilen *«zalimler»* ile özellikle Mekkeliler kastedilmiş olabilir. Çünkü Allah daha önce onların kötülüklerini saymıştı. Ya da kastedilen tüm zalimlerdir ve Mekkeliler de onların en uç örnekleri mesabesindedir. Genel olarak bu ayet, Hz. Peygamber için bir teselli, zalimler için bir tehdit olarak kabul edilmiştir.

«Erteliyor»; yani onlar dünya lezzetleriyle oyalanmaktadırlar. Çünkü kendilerine mühlet verilmiş, hemen ceza uygulanmamıştır. Bu o korkunç güne ertelenmiştir ki o günde mahşer halkının gözleri yerinden oynar. Yani gözleri hiç kıpırdamaksızın öylece kalakalırlar. Bunun nedeni gördüklerinin dehşetidir.

Bu cümle istinafi bir cümledir ve daha önce geçmiş bulunan nehyin nedenidir. Yani, niçin Allah'ı zalimlerin yaptıklarından gafil sanmayacaksın? Çünkü azabın geciktirilmesi, gözlerin donakaldığı bir günde tatbik edilmesi içindir.

Ertelenen husus, onların azapları olduğu halde, *«Zalimleri erteliyor»* denilmesinin nedeni, bu felâketin korkunçluğunu, durumun dehşet verici olduğunu açıklamak içindir. Ayrıca bunun onların köklerini tamamen kesecek bir azap olduğunu da belirtmektir. Şayet sadece *«Ancak onların azabını erteliyor»* denilmiş olsaydı, bu mânâlar anlaşılmayacaktı!

مُهْطِعِينَ مُقْنِعِي رُءُوسِهِمْ لَا يَرْتَدُّ إِلَيْهِمْ طَرْفُهُمْ
وَأَفْئِدَتُهُمْ هَوَاءٌ ﴿٤٣﴾ وَأَنْذِرِ النَّاسَ يَوْمَ يَأْتِيهِمُ الْعَذَابُ فَيَقُولُ
الَّذِينَ ظَلَمُوا رَبَّنَا أَخِّرْنَا إِلَىٰ أَجَلٍ قَرِيبٍ نُّجِبْ
دَعْوَتَكَ وَنَتَّبِعِ الرُّسُلَ ۗ أَوَلَمْ تَكُونُوا أَقْسَمْتُم مِّن قَبْلُ
مَا لَكُم مِّن زَوَالٍ ﴿٤٤﴾ وَسَكَنتُمْ فِي مَسَاكِنِ
الَّذِينَ ظَلَمُوا أَنفُسَهُمْ وَتَبَيَّنَ لَكُمْ كَيْفَ فَعَلْنَا بِهِمْ وَضَرَبْنَا
لَكُمُ الْأَمْثَالَ ﴿٤٥﴾ وَقَدْ مَكَرُوا مَكْرَهُمْ وَعِندَ اللَّهِ
مَكْرُهُمْ ۚ وَإِن كَانَ مَكْرُهُمْ لِتَزُولَ مِنْهُ
الْجِبَالُ ﴿٤٦﴾ فَلَا تَحْسَبَنَّ اللَّهَ مُخْلِفَ وَعْدِهِ رُسُلَهُ ۚ إِنَّ اللَّهَ
عَزِيزٌ ذُو انتِقَامٍ ﴿٤٧﴾ يَوْمَ تُبَدَّلُ الْأَرْضُ غَيْرَ الْأَرْضِ
وَالسَّمَاوَاتُ وَبَرَزُوا لِلَّهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ ﴿٤٨﴾ وَتَرَى الْمُجْرِمِينَ
يَوْمَئِذٍ مُّقَرَّنِينَ فِي الْأَصْفَادِ ﴿٤٩﴾ سَرَابِيلُهُم مِّن قَطِرَانٍ وَتَغْشَىٰ
وُجُوهَهُمُ النَّارُ ﴿٥٠﴾ لِيَجْزِيَ اللَّهُ كُلَّ نَفْسٍ مَّا كَسَبَتْ ۚ إِنَّ اللَّهَ
سَرِيعُ الْحِسَابِ ﴿٥١﴾ هَٰذَا بَلَاغٌ لِّلنَّاسِ وَلِيُنذَرُوا
بِهِ وَلِيَعْلَمُوا أَنَّمَا هُوَ إِلَٰهٌ وَاحِدٌ وَلِيَذَّكَّرَ أُولُو الْأَلْبَابِ ﴿٥٢﴾

43 — Başlarını dikerek koşarlar. Gözleri kendilerine dönmez. Kalpleri ise bomboştur.

44 — İnsanları azabın kendilerine geleceği günden korkut ki zalimler: «Ey Rabbimiz! Yakın bir müddete kadar bizi ertele de, senin davetine uyalım ve peygamberlere tâbi olalım» diyecekler. (Onlara) «Daha önce sizin için bir zeval olmadığına dair yemin etmemiş miydiniz?» (diye o gün cevap verilecektir).

45 — Siz kendilerine zulmedenlerin yurtlarında oturmuştunuz. Onlara ne yaptığımız size apaçık belli olmuştu ve size birçok misaller de vermiştik.

46 — Onlar tuzaklarını kurdular. Oysa onların tuzakları dağları yerinden oynatacak derecede olsa dahi, onların tuzakları Allah'ın katındaydı.

47 — Allah'ın peygamberlerine verdiği sözden sakın cayacağını sanma. Kuşkusuz ki Allah Aziz'dir ve intikam sahibidir!

48 — (Zikret o günü) ki o gün yer başka yerle, gökler de (başka göklerle) değiştirilir. (İnsanlar) bir ve kahredici olan Allah'ın huzurunda dururlar.

49 — O gün suçluları bağlanıp kelepçelenmiş görürsün!

50 — (Mücrimlerin) gömlekleri katrandandır. Yüzlerini de ateş bürümektedir.

51 — Allah herkese kazandığıyla ceza vermek için, bu azabı onlara tatbik eder. Kuşkusuz ki Allah hesabı çabuk görendir!

52 — Bu (Kur'an) insanlara bir tebliğdir. Tehlikelere karşı uyarılsınlar, Allah'ın ancak bir tek mabud olduğunu bilsinler ve akıl sahipleri iyice düşünüp, öğüt alsınlar diye (bu bildiri nazil olmuştur).

(43) *«Başlarını dikerek koşarlar. Gözleri...»*

Bu Ayetin Tefsiri

«Muhti'ine» kelimesi, çağıran bir kimseye doğru süratle koşan kimseler demektir. El-Bahr'da; *«çağıran kimseye zillet ve meskenet içinde icabet edenler»* demek olduğu söylenilmektedir. Afeş'e göre; *«Dinlemek için yönelenler»*, Mücahid'e göre; *«Gözlerini kırpmadan sürekli koşan kimseler»*, Ahmed b. Yahya'ya göreyse, *«Zillet içinde, huşû halinde gözünü kaldırmaksızın bakan kimseler»*dir.

«Muknî» kelimesi, İbn Abbas'ın yorumuna göre *«Başını kaldıran kimse»* anlamına gelmektedir. Bazı müfessirlere göreyse, kelime bunun tam karşıtı olan *«Başını eğen kimse»* anlamına gelmektedir. Aslında bu kelime, *«ezdad»* denilen iki zıt mânâya gelen kelime grubundandır. Müberrid'e göre, bu kelime lûgat bakımından, başını eğmekten çok, başını kaldırmak anlamına gelir. Bu gözlerin halleri üzerinde açık kalmasından kinayedir. Yani dehşet ve şiddetten ötürü gözler donakalırlar.

«Heva», kalplerin akıldan, anlamaktan hâli olmaları anlamındadır. Yani onların kalpleri, hayret ve dehşetin şiddetinden ötürü akıl ve idrakten boşalmıştır. Ne yapacaklarını bilemezler. Bu yüzden bu kelime, korkaklar ve ahmaklar için, *«kuvvet ve basireti*

yoktur» şeklinde kullanılır. İbn Cüreyc, kalplerinin hayırdan boşaldığını söylemektedir.

İbn Cübeyr'den rivayet olunduğuna göre, *Heva* onların içlerinde ta boğazlarına kadar dolaşmakta, istikrar edeceği bir yer bulamamaktadır. (İbn Ebi Şeybe, İbn'ul-Münzir)

(44) *«İnsanları azabın kendilerine geleceği günden korkut...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Buradaki hitap Hz. Peygamber'edir. Allah Teâlâ, onların azabının niçin ertelendiğini belirttikten sonra, Hz. Peygamber'e onları uyarmasını emretmiştir.

«İnsanları» tabiriyle kastedilen kâfirlerdir. Daha önce onlar hakkında *«Zalimler»* tabiri kullanılmıştı.

«Enzir» (korkut) lâfzı *«inzar»* kökünden gelir ve kâfirler için kullanıldığı gibi, başkaları için de kullanılabilir. Nitekim başka bir ayette *«Sen ancak zikre tâbi olanı uyarabilirsin (korkutabilirsin)»* şeklinde, *«inzar»* müminlere atfen de kullanılmıştır.

«Onlara azabın geleceği gün»; akılların selbolunduğu, insanların dehşete düştüğü belirli bir gün, Kıyamet Günü'dür.

Bazı müfessirlere göre, bu onların sekeratla azap görüp de öldükleri gündür. Yani meleklerin *«size müjde yoktur»* sözlerine muhatap oldukları veya acele gelen azapla helâk oldukları gündür.

«Zalimler derler ki» lâfzı yerine, Allah Teâlâ *«onlar derler ki»*

dememekle, onların düçar oldukları felâketlerin sebebinin zulüm olduğunu iş'ar buyurmuştur.

Cübbai ile Ebu Müslim'e göre ibarenin anlamı, *«onlardan zulmeden kâfirler dediler ki»* şeklindedir.

Bazı müfessirlere göreyse, şirk ve peygamberleri yalanlama yoluyla zulmeden herkes buradaki genellemeye dahildir.

«Bizi ertele»; yani bizden azabı (veya azabımızı) ertele. Dahhak ve Mücahid'e göre, onlar dünyaya geri gönderilmelerini ve bir zamana kadar kendilerine mühlet verilmesini istemişlerdir.

Bazı müfessirlere göreyse, onlar azabın kaldırılmasını ve teklif haline dönüştürülmesini kısa bir süre için istediler ki o süre içinde Allah'ı razı edecek amellerde bulunabilsinler.

«Senin davetine uyalım»; yani sana ve tevhide çağıran kimseye uyalım veya peygamberlerinin diliyle bizi çağırdığına uyalım. Bu cümle, zalimlerin Kıyamet Günü'nde peygamberlerin peygamberliklerini kabul edeceklerini iş'ar etmektedir.

«Peygamberlere tâbi olalım»; yani onların getirdiklerine tâbi olalım ve kusurlarımızı telâfi etmeye çalışalım.

Burada *«Peygamberler»* tabiri kullanılmıştır. Bu, ya bütün peygamberlerin tevhid üzere ittifak ettikleri, ya Hz. Muhammed'i reddetmenin tüm peygamberleri reddetmek demek olacağı ya da burada sözkonusu edilenin sadece Hz. Muhammed'i yalanlayanlar olmayıp, tarih boyunca peygamberlere karşı gelen ümmetler olduğu şeklindeki bir anlamı ihsas eder. Bu takdirde, her ümmetin tevhid ve peygamberlerine tâbi olmayı va'dettikleri anlaşılır.

«Daha önce sizin için bir zeval olmadığına dair yemin etmemiş miydiniz?» cümlesi onları kınamak ve susturmak içindir. Ya-

ni dünyada size süre tanınmadı mı ve siz de o zaman çılgınlık yaparak, hamakat ve cehaletinizi sergileyerek dillerinizle bu sözü söylemediniz mi? Elbette lisan-ı hâl ile bunu söylediniz. Çünkü fiilleriniz buna delâlet etmektedir. Yıkılmaz saraylar ve kâşaneler inşa etmiştiniz, uzun emeller besliyordunuz. Kendi kendinize hiçbir zaman *«Biz bu halimizle şiddetlere doğru gideceğiz»* demediniz.

Bazı rivayetlerde de varid olduğu gibi, ateş ehline verilecek cevaplardan birisi de budur. Beyhaki'nin Muhammed b. Ka'b el-Kurazi'den rivayet ettiğine göre, cehennemliklere beş çağrı yapılacaktır. Allah Teâlâ, onların dördüne cevap verir. Onlara beşinci çağrı yapıldıktan sonra, onlar artık ebediyyen konuşamazlar. Şöyle ki, onlar;

«Rabbimiz bizi iki kez öldürdün ve iki kez dirilttin. Günahlarımızı itiraf ettik. Şimdi şu ateşten çıkmak için bize bir yol var mı? derler» (Mümin: 11)

Allah Teâlâ da şöyle cevap verir:

«Bu duruma düşmenizin sebebi şudur. Tek Allah'a çağırıldığınızda inkâr ettiniz. O'na ortak koşulunca inanırsınız. Artık hüküm o yüce ve büyük olan Allah'ındır.» (Mümin: 12)

Bu sefer onlar şöyle bir istekte bulunurlar:

«Ey Rabbimiz! Gördük, duyduk. Bizi döndür ki iyi işler yapalım. Artık kesin olarak inandık». (Secde: 12)

Allah Teâlâ şöyle cevap verir:

«Şimdi, bu gününüzle karşılaşmayı unutmanızın cezasını ta-

dın! Şimdi biz de sizi unuttuk. Yaptıklarınızdan ötürü ebedî azabı tadın.» (Secde: 14)

Onlar sonra şu istekte bulunurlar:

«Rabbimiz! Bizi (buradan) çıkar. (Önce) yaptığımızdan başkasını yapalım.» (Fatır: 37)

Cevaben Allah Teâlâ şöyle buyurur:

«Nasihat alacak olanın, nasihat alacağı kadar bir süre sizi yaşatmadık mı? Size uyarıcı da geldi. Fakat siz inanmadınız. O halde (azabı) tadın. Zalimlerin yardımcısı yoktur». (Fatır: 37)

Onlar şöyle derer:

«Rabbimiz bizi yakın bir süreye kadar ertele de, senin davetine uyalım ve peygamberlere tâbi olalım». (İbrahim: 44)

Allah Teâlâ şöyle buyurur:

«Daha önce sizin için bir zeval olmadığına dair yemin etmemiş miydiniz?» (İbrahim: 44)

Onlar da sonra şöyle der:

«Rabbimiz bahtsızlığımız bizi yendi. Biz sapık bir topluluk olduk. Ey Rabbimiz, bizi buradan çıkar. Eğer bir daha yaptığımız kötü işlere dönersek, demek ki artık biz zalimleriz». (Müminun : 106/107)

Cevaben Allah Teâlâ şöyle buyurur:

«Sinin orada! Benimle konuşmayın». (Müminun: 108)

Kâfirler bu hitaptan sonra artık hiç konuşamazlar. Onlardan feryad ve figandan başka bir ses çıkmaz. İşte o zaman onların ümidi tamamen kesilir. Bazıları diğerinin yüzüne havlayıp durur. Cehennem onların üzerine kapanır.

Ya Rabbi! Senin gazabından yine sana sığınırız. Senin azabından sana iltica ederiz. Bizi salih amel işlemeye bugünümüzde de, yarınımızda da muvaffak kıl. Emir elimizden çıkmazdan önce, seni razı edecek amellerle sana yaklaşmak istiyoruz. Bizi bundan mahrum etme!

(45) *«Siz kendilerine zulmedenlerin yurtlarında...»*

Bu Ayetin Tefsiri

«Kendilerine zulmedenler» ile kastedilen, bazı müdekkiklerin de ifade ettiği gibi ya helâk olmuş tüm ümmetlerdir veya o ümmetlerin ilkleri olan Nuh ve Hud kavimleridir. Bu hitap daha sonra gelecek olanların hali nazar-ı itibara alınarak yapılmıştır.

«Size birçok misaller de vermiştik»; yani size bu misalleri Kur'an'da ve peygamberlerin diliyle açıkladık. Daha öncekilerin yaptıklarını ve onların başlarına gelenlerin mahiyetini belirtmek suretiyle ibret alın, yaptıklarınızı onların yaptıklarıyla, size verilenlerle onlara verilenleri mukayese edin, acil azabın hulûlünden, gelecek azaba intikal edin, içinde bulunduğunuz küfür ve isyandan kaçının diye bu misalleri sizlere açıkladık.

«Emsâl» kelimesi *«Mesel»*in çoğuludur ve *«benzetme»* anlamındadır. Yani, sizlere onların küfür ve azaptaki durumlarını bildirdik.

(46) *«Onlar tuzaklarını kurdular. Oysa...»*

Bu Ayetin Tefsiri

«Onların tuzakları Allah'ın katındaydı»; yani onların tuzaklarının cezası Allah'ın katındadır. Veyahut onların tuzakları Allah'ın katında yazılıdır. Bu, Allah'ın bilgisi dahilindedir. Yani onların tuzakları sonuçta Allah'ın iznine, dilemesine bağlıdır. O izin vermedikçe hiçbir hile, tuzak sonuç vermez. Ya da, Allah'ın onların başına getireceği ceza (ki tuzak şeklinde ifade edilmiştir) kendi katındadır ve onlara tatbik edecektir. Onların tuzakları şiddet ve metanette dağları yerinden oynatacak derecede olmasına rağmen, Allah'ın iznine bağlı olduğundan, O izin vermedikçe hiçbir şey olmaz.

Hasan Basri ve bir gruptan gelen rivayete göre, *«İn kâne»* lâfzının başındaki *«İn»* olumsuzluk belirtir. *«Litezûle»nin* başındaki *«lâm»* harfi ise lâm-ı cuhuddur. *«Kâne»* ise nakıs değil, tam fiil olarak kullanılmıştır. *«Dağlar»* ile kastedilen Allah'ın ayetleri, şeriatleri ve peygamberler eliyle vukû bulan dağlar gibi kuvvetli mucizelerdir. Allah Teâlâ onların hilesini tahkir etmektedir. O hile ile ayetler ve nübüvvet sökülüp atılamaz.

*«Kâne»*nin nakıs olması, haberinin ise mahzuf veya kendisinden sonra gelen fiil olması da mümkün görülmüştür. Bu kanaat, İbn Mesud'dan gelen şu rivayetle teyid edilmiştir. İbn Mesud *«İn kâne»* yerine *«Vema kâne»* olarak okumuştur. Bu takdirde mânâ *«olmadı»* anlamını kazanır.

*«Dağlar»*ın Kur'an'ın emirlerinden kinaye olması mümkün değildir. Çünkü helâk olan tuzak sahipleridir. Onları ıslaha çalışanlar, yani peygamberin muhatapları değil. Bazıları *«tuzak kurdu-*

lar» cümlesindeki zamirin Hz. Peygamber'in (s.a) muhataplarına, inzar edilenlere raci olduğunu söylemişlerdir. *«Tuzakları»* ile kastedilenin, *«Hani sana tuzak kurmaya yeltenmişlerdi»* ayetindeki peygamberlere karşı tatbik edilen hilelerin çeşitlerinden olduğu söylenilmiştir. Bu takdirde *«Gerçekten tuzak kurdular»* cümlesi mukadder bir kavlin hâli olur. (Ayrıntı için Alusi'nin, Razi'nin ve Ebu Hayyan'ın tefsirlerine başvurulabilir).

«Onların tuzakları» ifadesiyle onların şirkleri de kastedilebilir. Nitekim İbn Cerir İbn Abbas'tan böyle rivayet etmiştir. Bu takdirde *«Dağlar»* lâfzı gerçek anlamıyla anlaşılır.

Ebu Hayyan, tefsirinde şöyle demektedir:

«Ayetten zahir olarak anlaşılan şudur: Dağların yerlerinden kaldırılması, Kureyş'in hileleri için ortaya konan bir darb-ı meseldir. Dağlar kaymazlar. Onların hilelerini yermek hususunda ilahî bir mübalağadır bu.

Meselâ bir rivayet nakledilir. Güya kocası tarafından itham edilen bir kadın yemin ettiği için bir dağ yerinden kayar. Kim o dağın üzerine yemin etse, derhal ölürdü. Kocası onu yemin etmek üzere o dağa götürdü. O da kendini binekten yere atmak suretiyle hile yaptı. Kadın daha önce itham edildiği kimseye, binekten kendisini atacağı yerde bulunmasını istemişti. Kadın kendini yere attıktan sonra, kocasıyla o kimse onu tekrar bineğe bindirdiler. Kadın dağın üzerinde *«ikinizden başka kimsenin bana eli dokunmamıştır»* diye yemin etti ve sağlam olarak dağdan indi. Sabah olduğunda da dağ yerinden kaydı. Bu kadın Adnan kabilesinden idi.»

Müdekkik alimler bu tarzdaki rivayetlerin aslı-astarı olmadığını söylemektedir.

Nemrud b. Guş b. Kenan veya Buhtunnasr hakkında da riva-

yet edilen bir kıssa vardır. Bunlar güya *nasr* denilen kuşların üzerine tahtırevan yaparak, göğe yükselmişlerdir.

Bazıları da, «*Dağlar*» ile İslâm ve Kur'an'ın, «*Mekr/Tuzak*» ile de onların oradaki ihtilaflarının (yani sihirdir, şiirdir, yalandır şeklindeki sözlerinin) kastedildiğini söylemişlerdir.

Ancak bu yorumlar Kur'an'ın zahirinden uzak yorumlardır. Hele *nasr* kuşları hakkındaki kıssa Kur'an'ın ruhundan çok uzaktır. Nitekim Kadı Beyzavi, bu tür yorumlarda tehlikenin pek büyük olduğunu, akıllı bir kimsenin bu tür yorumlara itibar etmeyeceğini, bu hususta güvenilir, sahih bir hadisin varid olmadığını ve ayeti de böyle yorumlamaya gerek bulunmadığını söylemektedir.

(47) «*Allah'ın peygamberine verdiği sözden...*»

Bu Ayetin Tefsiri

«*Allah'ın peygamberine verdiği söz*», «*Muhakkak biz peygamberlerimize yardım ederiz*» ve «*Ben ve benim gibi peygamberlerin geleceğini Allah yazdı*» şeklindeki sözlerdir ki bunlar Kur'an'da geçmektedir. Yine Allah Teâlâ, başka bir ayette, «*Allah va'dine muhalefet etmez*» diye buyurmaktadır. Allah Teâlâ'nın herhangi bir kimseye verdiği va'dden dönmeyeceği sabit olunca, peygamberlerine vermiş olduğu va'dden döneceği hiç düşünülebilir mi? Çünkü bu hitap Hz. Peygamber'edir. Yani, «Ey Muhammed! *Ben peygamberlerime yardım edeceğim, kelimemi yayacağım, katımda hak din olan İslâm'ı galip getireceğim*» gibi va'dlerimde, «*Allah va'dine muhalefet eder mi?*» diye bir zanna kapılma! Çünkü O, peygamberine ve dostlarına yardımcı ve düşmanlarını helâk edicidir.

Hitap Hz. Peygamber'edir ve fakat kastedilen müminlerdir. Bu ayet Hz. Muhammed'e ve müminlere ilahî bir teselli ve teminat

tır. Şöyle ki: Allah peygamberlere verdiği sözden caymamıştır. O halde peygamberimize ve onun ümmetine verdiği sözden de caymayacak ve mutlaka onu yerine getirecektir. Çünkü O'nun va'dini yerine getirmesine hiçbir engel yoktur. Herkesten güçlüdür ve istediği anda intikam alacak kuvvete sahiptir.

YER VE GÖĞÜN DEĞİŞTİRİLMESİ

(48) *«(Zikret o günü) ki o gün yer başka yerle...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Tebdil ve değiştirme bazen zatta olur. Nitekim Allah Teâlâ bir ayetinde, *«O derilerden başka derileri onlara giydiririz»* buyurmuştur. Değişme bazen sıfatta olur. Nitekim *«Halkayı yüzük yaptım»* denir. Yani değişen zatı değil sıfatıdır. Bir ayette, *«Allah onların seyyiatlarını hasenelere tebdil ediyor»* buyurulmuştur. Yani sıfatlarını tebdil etmektedir.

Buradaki tebdilin zatta mı, sıfatta mı olduğu konusunda ayet bunlardan biri için kesinlik ifade etmez ve sonuçta iki ihtimal vardır. İbn Abbas'tan gelen bir rivayete göre, *«yer ve göklerin tebdili»* ile kastedilen onlarda fazlalık ve eksiklik olmamasıdır. Kıyamet Günü'nde yerin tüm tepeleri, dağları, vadileri, ağaçları ve içinde bulunan her şey buna girer. Tıpkı deri gibi uzar, dümdüz bir hale gelir. Onda ne bir engebe, ne de bir tepe bulamazsın. Göklerin tebdili de güneşinin, ayının ve yıldızlarının gitmesidir. Yani ne yer ne de gök bugünkü durumunda kalır.

İbn'ul-Enbari'ye göre, göklerin tebdiliyle kastedilen, Allah Teâlâ'nın onları dürmesidir. Bir defa eritilmiş kurşun gibi yapar, bir defa da çiçek gibi yapar.

Hz. Ali'den rivayet edildiğine göre, yer gümüşe, gök te altına dönüşür. (İbn Ebi Dünya, İbn Cerir)

Mücahid'den rivayet olunduğuna göre, yer ve gök altın gibi olur. İşte tebdilin anlamı budur. (İbn'ül-Münzir).

İbn Mesud şöyle demiştir: *«Yer başka beyaz bir yerle değiştirilir. Sanki bu yeni yer bir altın külçesidir. Orada herhangi haram bir kan akıtılmamış ve orada bir hata, bir isyan ve günah işlenmemiştir».*

İmam'a göre, yerin tebdilinden maksat onun cehennem, göklerin tebdilinden maksat da onun cennet olmasıdır.

Bu görüş hiç te uzak bir ihtimal değildir.

Cennet ile cehennemin şu anda yaratılmış bulundukları söylenerek İmam'a itiraz edilmiştir. İmam tarafından bu itiraz ise şöyle cevaplandırılmıştır: Cehennem ve cennetin şu anda maddesi yaratılmıştır, şekilleri o zaman halledilecektir. Şu anda bir kısmı mahlûk da olabilir. Kıyamet'te yer ve gök o kısımlarını teşkil edeceklerdir.

Bazı rivayetlerde İmam'ı destekleyen mânâlar varid olmuştur. Ubey b. Ka'b'tan rivayet olunduğuna göre, *«Gökler cennete dönüşür, denizin yeri ateşe, yer küresi de başka bir küreye tebdil olunur».* (İbn Cerir, İbn Ebi Hatim).

İbn Mesud'dan rivayet olunduğuna göre, *«Kıyamet Günü'nde yer, ateş olur».* (İbn Cerir).

Yerin tebdili hakkında başka rivayetler de vardır. Meselâ, İbn Cübeyr'den rivayet olunduğuna göre *«Yer beyaz bir ekmek ile de-*

ğiştirilir. Mümin iki ayağının altından, ondan alır ve yer» (İbn Cerir).

Bunun benzeri bir rivayet Muhammed b. Ka'b el-Kurezi'den nakledilmiştir. Beyhaki de İkrime'den aynı rivayeti nakletmiştir.

Ebu Eyyub'un azatlısı Eflah'tan rivayet olunduğuna göre, bazı Yahudiler Hz. Peygamber'e (s.a) arzın ne ile değiştirileceğini sorduklarında, Hz. Peygamber (s.a) *«Bir ekmekle»* diye cevap verir. Yahudi; *«Babam sana feda olsun, o dermekedir»* der. Hz. Peygamber tebessüm ederek; *«Allah Yahudiyi öldürsün! Dermekenin ne olduğunu biliyor musunuz? O ekmeğin ufaltılmışıdır, özüdür»* diye buyurur. (İbn Merduveyh)

Bazı müfessirlere göre tebdil yeryüzünde olur. Her grup için kendi durumlarına uygun bir tadilat yapılır. Müminlerden bir grup ekmek üzerinde olur ve ondan yerler. Kâfirlerden bir grup ise ateş üzerinde olurlar. Arzın herhangi bir şeyle değiştirilmesi onun yoktan var edilmesinden daha güç değildir.

Bazılarına göre önce yerin sıfatı, sonra da zatı değişir. Yani burada iki değişme sözkonusudur. İkinci değişme, yer üzerinde işlenenleri Allah huzurunda açıkladıktan sonra vukû bulur. Yer ve gökte çeşitli şekillerde, çeşitli tebdilatın olmasında bir engel sözkonusu değildir. Nitekim Hz. Aişe'den gelen bir hadiste, *«Yerin değiştirilmesi gününde insanlar köprü üzerindedir»* buyurulmuştur. (Müslim)

Sevban'dan rivayet olunduğuna göre, bir Yahudi Hz. Peygamber'e, *«yer başka bir yerle değiştirileceği zaman insanlar nerede bulunacaktır?»* diye sorduğunda Hz. Peygamber (s.a) cevaben; *«Köprünün yanındaki karanlıkta»* diye buyurur. (Müslim)

Muhtemelen buradaki tebdil ile özel bir değişme kastedilmektedir. En doğrusunu Allah bilir.

Ebu Said el-Hudri'den rivayet olunan bir hadiste Hz. Peygamber (s.a) şöyle buyurur.

«Kıyamet Günü'nde yer bir tek ekmek olur. Allah Teâlâ, onu elden ele evirip çevirir. Tıpkı herhangi birinizin sofrasındaki ekmeği evirip çevirmesi gibi. Allah Teâlâ bunu cennet ehline ziyafet olarak yapar. (Buhari, Müslim). Yani Allah Teâlâ, yeri bir kete haline getirir ve bu da cennet ehli için ziyafet yemeği olur. Allah her şeye kadirdir».

(49-51) *«O gün suçlular bağlanıp kelepçelenmiş...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

Yani suçlular birbirlerine bağlanmış olarak getirilir. Zincirlere ve bukağılara vurulmuşlardır.

İbn Abbas, her kâfirin Kıyamet Günü'nde bir cin şeytanı ile bağlanacağını söylemiştir.

Ebu Zeyd'e göre, elleri ve ayakları boyunlarına bağlanır. İbn Kuteybe'ye göre bir kâfir, diğerine bağlanır.

«Esfâd», zincir ve bukağılar, *«Katıran»* ise bilinen katran, zift demektir. Uyuz hayvanların yaralarını gidermek için sürülen maddenin adıdır Katran. Onların iç gömlekleri katrandandır. Çünkü katran ateşin derilerde daha gür bir şekilde yanmasına vesile olur. Allah Teâlâ onları şiddetle yakmak isterse, buna kâdirdir. Fakat maksat onların bildiği bir şeyle onları korkutmaktır.

İkrime ile Yakub, ibareyi *«Katrınanın»* şeklinde okumuşlar-

dır. Bu takdirde, *«Katr»* eritilmiş bakır, *«An»* da ısısı gitmiş, eritilmiş bakır demektir. Eritilmiş ve ısısı gitmiş bakırdan onlara iç gömlek giydirilir.

Beyzavi'ye göre onlara katrandan gömlek giydirilmesinin anlamı, bedenlerinin gömlek gibi katranla sıvanması demektir ki, katranın yakıcılığı, renginin vahşeti, pis kokusu ve ateşin bedene yayılması hızla vukû bulsun .Ateş onların yüzlerini kaplar ve yüzleri de yanmaya başlar. Bunun nedeni her mücrimin yaptığıyla cezalandırılmasına, işlediğinin karşılığını görmesine matuftur. Her ne kadar burada itaat eden kimseler sözkonusu edilmemişse de, Allah Teâlâ'nın mücrimlerin suçları sebebiyle ceza ve durumlarını beyan etmesinden, müminlerin de itaatleri nedeniyle sevap alacakları anlaşılmaktadır.

KUR'AN TEBLİĞ VE İLÂHÎ BİR MESAJDIR

(52) *«Bu (Kur'an) insanlara bir tebliğdir...»*

Bu Ayetin Tefsiri

«Hâzâ» (Bu) lâfzı, Kur'an'a veya bu sureye ya da Kur'an'daki azamet ve uyarılara işaret etmektedir.

«Belağ» kelimesi masdardır ve tebliğ anlamına gelir. Yani bu Kur'an'da insanlar için tebliğ ve vaz-u nasihat vardır. Kur'an insanlar tehlikelere karşı uyarılsınlar, Allah'ın ancak bir tek mabud olduğunu bilsinler ve akıl sahipleri iyice düşünsünler diye bir belağ (tebliğ) olmuştur.

Allah Teâlâ bu ayette tebliğin üç yararını beyan etmektedir. Kitapların indirilmesindeki hikmet ve gaye şu üç yararı temin eder:

1) Peygamberlerin insanları tekmil etmeleri için ki *«Bununla uyarılsınlar»* ifadesiyle bu hususa işaret edilmektedir.

2) Onlar nazari kuvvelerini kullansınlar. O kuvvenin kemali Allah'ın marifetine bağlıdır. Bu hususa *«Bilsinler»* ifadesiyle işaret olunmuştur.

3) Takva elbisesine bürünmekten ibaret olan amıeli kuvveyi islah etmek isteği ki bu hususa da *«Düşünüp öğüt alsınlar»* ifadesiyle işaret olunmuştur.

«Akıl sahipleri» ile kastedilen, vehmin şaibelerinden arınmış kimselerdir. Bu ayetin Hz. Ebubekir hakkında nazil olduğunu bildiren yorum, bu tesbitle çatışmaz.

Surenin sonu ile başı birbirine uygundur. Çünkü başta; *«Elif, Lâm, Râ. Bu Kur'an Rablerinin izniyle insanları karanlıklardan aydınlığa, Aziz - Hamid olan Allah'ın yoluna çıkarman için sana indirdiğimiz Kitab'tır»* denilmiştir.

(Burada 13. cüz son bulmuştur. Hicr Suresi'yle birlikte 14. cüz başlamaktadır).

— İBRAHİM SÛRESİ'NİN SONU —

HİCR SÛRESİ

Sûre: 15

(15) HİCR SURESİ

GİRİŞ

Kur'an'ın 15. suresi olan Hicr, 99 ayettir. 87. ayeti Medine'de, diğerleri ise Mekke'de nazil olmuştur. Hicr bir belde adıdır ve surenin 80-84. ayetlerinde Hicr halkından söz edildiği için sureye bu isim verilmiştir.

Bu sure genel olarak akide, ahlâk, Allah'ın kudreti, ins ve cinnin yaratılışı ve bazı peygamberler ile ümmetlerinin kıssaları gibi konuları içermektedir.

İbn Ömer ile İbn Abbas'tan gelen rivayete göre bu sure Mekke'de nazil olmuştur. Katade ve Mücahid de bu görüştedirler. Hasan Basri'ye göre 87. ayet müstesna, surenin tamamı Mekke'de (Hicret'ten önce) nazil olmuştur.

Ed-Dânî ve Tabersi'nin yorumuna göre, bu surede *«seyf ayeti»* ile nesholunmuş beş ayet vardır.

Sure 654 kelime, 2760 harften ibarettir. Surenin bir önceki İbrahim Suresi ile arasındaki münasebet şöyledir:

İki sure de huruf-u mukattaadan *«Elim, Lâm, Râ»* ile başlamaktadır. İki sure de kâfirlerin Kıyamet Günü'ndeki durumlarını tasvir etmektedir. İbrahim Suresi mücrimlerin ahiretteki durumlarından bir kısmını içerirken, Hicr Suresi'nde mücrimlerin bir

kısmına dünyada iken gelen azabın bir kısmı bildirilmektedir. Her iki surede de göklerin ve yerin durumuyla ilgili ayetler bulunmaktadır. Yine her iki surede de Hz. Peygamber'e teselli veren ayetler mevcuttur ve misaller verilmektedir.

İbrahim ve Hicr Sureleri'nde bu belirtilen hususlardan daha çok, birbiriyle ilişkili bölümler vardır.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

الٓرۚ تِلْكَ اٰيَاتُ الْكِتَابِ وَقُرْاٰنٍ مُّبِينٍ ﴿١﴾ رُبَمَا يَوَدُّ الَّذِينَ
كَفَرُوا لَوْ كَانُوا مُسْلِمِينَ ﴿٢﴾ ذَرْهُمْ يَاْكُلُوا وَيَتَمَتَّعُوا وَيُلْهِهِمُ
الْاَمَلُ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ ﴿٣﴾ وَمَآ اَهْلَكْنَا مِنْ قَرْيَةٍ اِلَّا وَلَهَا كِتَابٌ
مَّعْلُومٌ ﴿٤﴾ مَا تَسْبِقُ مِنْ اُمَّةٍ اَجَلَهَا وَمَا يَسْتَاْخِرُونَ ﴿٥﴾ وَقَالُوا
يَاۤاَيُّهَا الَّذِي نُزِّلَ عَلَيْهِ الذِّكْرُ اِنَّكَ لَمَجْنُونٌ ﴿٦﴾ لَوْ مَا تَاْتِينَا
بِالْمَلٰٓئِكَةِ اِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ ﴿٧﴾ مَا نُنَزِّلُ الْمَلٰٓئِكَةَ
اِلَّا بِالْحَقِّ وَمَا كَانُوٓا اِذًا مُّنْظَرِينَ ﴿٨﴾ اِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَاِنَّا
لَهُ لَحَافِظُونَ ﴿٩﴾ وَلَقَدْ اَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ فِي شِيَعِ الْاَوَّلِينَ
﴿١٠﴾ وَمَا يَاْتِيهِمْ مِنْ رَسُولٍ اِلَّا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِءُونَ ﴿١١﴾ كَذٰلِكَ نَسْلُكُهُ
فِي قُلُوبِ الْمُجْرِمِينَ ﴿١٢﴾ لَا يُؤْمِنُونَ بِهِ وَقَدْ خَلَتْ سُنَّةُ الْاَوَّلِينَ
﴿١٣﴾ وَلَوْ فَتَحْنَا عَلَيْهِمْ بَابًا مِنَ السَّمَآءِ فَظَلُّوا فِيهِ يَعْرُجُونَ ﴿١٤﴾ لَقَالُوٓا
اِنَّمَا سُكِّرَتْ اَبْصَارُنَا بَلْ نَحْنُ قَوْمٌ مَّسْحُورُونَ ﴿١٥﴾

MEÂL

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla

1 — Elif, Lâm, Râ. Bunlar Kitab'ın ve apaçık bir Kur'an'ın ayetleridir.

2 — Kâfir olanlar, vaktiyle müslüman olsalardı diye çok hayıflanacaklardır.

3 — Onları bırak, yesinler, eğlensinler ve boş emeller kendilerini oyalasın. (Nasıl olsa) ileride bileceklerdir.

4 — Kendisi için mutlaka bilinen bir yazı olmaksızın, biz hiçbir ülkeyi helâk etmedik.

5 — Hiçbir toplum (millet) ecelini geçemez, ondan geri de kalamaz.

6 — Dediler ki: «Ey kendisine zikir indirilen! Sen mutlaka bir mecnunsun».

7 — «Eğer doğru söyleyenlerdensen, bize melekleri getirsene!»

8 — Biz melekleri ancak hak ile indiririz. İşte o zaman onlara mühlet verilmez!

9 — Kuşkusuz ki zikri biz indirdik ve elbette onu yine biz koruyacağız.

10 — Andolsun senden önce de, evvelki topluluklar arasına elçiler gönderdik.

11 — Onlara herhangi bir peygamber geldiğinde muhakkak onunla alay ederlerdi.

12 — İşte biz onu böylece suçluların kalbine sokarız.

13 — Daha önce yaşayanların adeti geçtiği halde onlar, ona inanmadılar.

14 — Onlara gökten bir kapı açsak da, oradan yukarıya çıkacak olsalardı;

15 — Yine de «Muhakkak ki gözlerimiz döndürüldü. Biz büyülenmiş bir kavimiz» derlerdi.

(1) *«Elif, Lâm, Râ. Bunlar Kitabın...»*

Bu Ayetin Tefsiri

«Tilke» kelimesi, Hicr Suresi'ne işaret etmektedir. Yani şanı yüce olan bu sure, Kâmil ve Kitab ismiyle tahsis edilmiş Kitab'ın ve aynı zamanda apaçık olan Kur'an'ın ayetlerindendir.

«Kur'an» lâfzı, sıfatı olarak getirilen «Mübin» kelimesi ile birlikte satırlarında hükümlerin bulunduğu kitab veya doğru yolu eğriden, hakkı bâtıldan, helâli haramdan ayırdeden ya da mânâları apaçık, mucize oluşu ortada olan Kur'an anlamına gelir.

«Mübin» kelimesi *«Mübeyyin»* şeklinde de okunmuştur. Bu takdirde *«Açıklayan»* anlamına gelir.

Kur'an'ın şanını yüceltmek için Allah Teâlâ onu, hem *«Kitab»*, hem de *«Kur'an»* vasfıyla tesmiye etmiştir. İlk vasfıyla onun ilâhî kitaplar cinsinden olan kemâl sıfatlarını kapsadığına ve dolayısıyla adeta tüm kitapları muhtevi olduğuna, ikinci vasfıyla da diğer kitaplardan üstün ve mümtaz bulunduğuna işaret etmektedir.

Bazı müfessirlere göre *«Kitab»* kelimesiyle kastedilen, *«Levh-i Mahfuz»*dur. Nitekim Neml Suresi'nin başlangıcı da buna benzer.

Ancak bu ayette önce *«Kitab»*, sonra da *«Kur'an»* vasfı zikredilmiştir. Neml Suresi'nde ise önce *«Kur'an»*, sonra da *«Kitab»* vasfı zikredilmiştir. Aradaki farkın sebebini tafsilatıyla öğrenmek için Razi'nin ve Alusi'nin tefsirlerine başvurulabilir.

Zemahşeri, *«Tilke»* lâfzının Hicr Sûresi'nin içerdiği mânâlara işaret ettiğini söyler. Kitab ve üzerine âtıf yapılan Kur'an kelimeleri ise Hicr Sûresi'nin muhtevasından ibarettir. Neml Sûresi'ndeki *«Kitab»* lâfzı ise, ya «Levh-i Mahfuz» ya bu sure ya da Kur'an'dır. Yani o, Neml Suresi'ndeki *«Kitab»* lâfzı için üç vecih zikrederken, burada sadece bir vecihle iktifa etmektedir.

Kelimeyi *elif-lâm* ile (marife) getirmek azametin bir çeşidi iken, nekra getirmek de başka bir çeşididir. Maksad iki azameti biraraya getirmek olduğundan Allah Teâlâ, *«Kitab»* lâfzını marife, *«Kur'an»* lâfzını ise *nekra* getirmiştir. Burada da, Neml Suresi'nde de marife kelime nekra kelimeden önce getirilmiştir. Her iki yerde de marife olan kelimelerin önce getirilmesi, onların şanını daha yüceltmek içindir.

Bazı müfessirlere göre, *«el-Kitab»* ile kastedilen Tevrat ve İncil, «Kur'an» ile kastedilense, Hz. Muhammed'e (s.a) nazil olan kitaptır. İbn Cerir et-Taberi, bu görüşü Mücahid ve Katade'den rivayet etmektedir. *«El-Bahr'ul-Muhit»* adlı tefsirinde Ebu Hayyan, bu takdirde *«Tilke»* ile Kitab'ın ayetlerine işaret edildiğini söylemektedir.

(2) *«Kâfir olanlar vaktiyle müslüman olsalardı...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Yani, iman edilmesi gereken şeyleri inkâr edenler, aynı hu-

suslara iman etmeyi, onlara teslim olmayı çoğu kez temenni edeceklerdir.

Bazı müfessirlere göre, burada sözü edilen *«küfür»*, onların Kur'an'ı ve onun Allah katından geldiğini inkâr etmiş olmalarıdır. Onların çoğu kez temenni etmeleri, Kur'an'ın hükümlerine inkiyadı temenni ettiklerini gösterir. Bu ayet açıkça göstermektedir ki onların inkârı, *«küfr-i cuhudi»* dir. Bu temenni, Kıyamet Günü'nde asî müminlerin cehennemden çıktıklarını gördükleri anda vuku bulacaktır.

İbn Abbas ile Enes'ten rivayet edildiğine göre, bu iki sahabi mezkûr ayeti müzakere ederek şöyle demişlerdir:

«Bu temenni, Allah'ın müslümanlardan olan günahkârlar ile müşrikleri cehennemde biraraya getirdiğinde vukû bulacaktır. O zaman müşrikler günahkârlara *«İbadetiniz sizi kurtaramadı»* derler. Onların bu sözü üzerine gazaba gelen Allah Teâlâ da fazl ve rahmetiyle günahkârları cehennemden çıkarır. (İbn Mübarek, İbn Ebi Şeybe, Beyhakî)

Tabarani ile İbn Merduveyh'in sahih bir senetle Cabir b. Abdullah'tan rivayet ettiklerine göre, Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:

«Ümmetimden bazı kimseler, günahlarından dolayı azap göreceklerdir. Allah'ın dilediği kadar cehennemde kalacaklar, sonra müşrikler kendileriyle, *«Tasdikinizin size bir yararı olduğunu niçin görmüyoruz?»* diye alay edecekler. İşte o zaman —hiçbir muvahhid kalmaksızın— Allah Teâlâ hepsini ateşten çıkaracaktır.

Bu sözlerinden sonra Hz. Peygamber (s.a) mezkûr ayeti okumuştur. (Bu hadisi, Hz. Ali, Musa el-Eş'ari ve Ebu Said el-Hudri'

den birçok ravi rivayet etmişlerdir ve hepsi de merfu hadislerdir. Ayrıca bu hadis, birçok selef-i salihinden de nakledilmiştir).

Dahhak, «*Bu, dünyada ölüm anında iken kâfirlere küfrün vehameti görüldüğünde vukû bulur*» demiştir.

İbn Mesud'a göre, bu ayet Kureyş kâfirleri hakkında nazil olmuştur. Onlar bu temenniyi Bedir Günü'nde müslümanların galip geldiklerini gördüklerinde yapmışlardı.

Yine İbn Mesud ve birçok sahabiden rivayet olunduğuna göre bu temenni, müşriklerin boyunları vurulduğu ve cisimleri ateşe arzedildiği zaman vukû bulacaktır.

İbn'ul-Enbari'ye göre, müslümanın selim kaldığı ve kâfirlerin azaba duçar olduğu her durumda ,bu temenni kâfirlerden sudur eder.

«*Rûbe*» kelimesi şeddeli de, şeddesiz de okunur. Aslında azlık mânâsını ifade etmek için va'zedilmişse de, bazen çokluk için de kullanılır. «Rûbe» kelimesinin Arap dilindeki kullanımı yaygın olmasına rağmen, Kur'an'da sadece bu ayette geçmektedir. Bu kelimenin ifade ettiği mânâ hususunda çeşitli görüşler vardır.

1. Daima «*azlık*» için kullanılır. Bu çoğunluğun görüşüdür. El-Basit isimli eserde, Halil, Sibaî, Ahfeş, Mazenî, Farisî Müberrid, Kisaî, Ferra ve Hişam'ın bu görüşte olduğu söylenilmiştir.

2. Daima «*çokluk*» için kullanılır. El-Ayn'ın sahibi İbn Duruşteveyh ve bir grup bu görüştedir. Bu görüş aynı zamanda Halil'den de rivayet edilmiştir.

3. Suyutî, Farabî'ye uyarak çoğunlukla «*Rûbe*»nin azlık, bazen de çokluk için kullanıldığını söylemiştir.

4. Bunun tam zıddı bir görüşe göre, kelime çoğu zaman çokluk, bazen de azlık için kullanılmıştır. Bu görüş *«Teshil»* de kesinlikle ifade edilirken, İbn Hişam, el-Muğni adlı eserinde bu görüşü benimsemiştir.

5. Hem azlık hem de çokluk içindir. Hiçbiri, bir diğerine galip değildir. Bu görüşü Ebu Hayyan, müteahhirin alimlerinin bazılarından rivayet etmiştir.

6. *«Rûbe»* kelimesi ne azlık ne de çokluk için va'zedilmemiştir. Aksine ispat harfidir. Ancak çokluğa da azlığa da delâlet etmez. Çokluk ve azlık onun dışındaki bir karineden anlaşılır.

7. Bu kelime iftihar yerlerinde çokluk, diğer yerlerde ise azlık için kullanılır. Bu görüş el-A'lem ile İbn Seyyid'e aittir.

8. Bu kelime adetin mübhemi için kullanılmıştır. *«Rûbe»*den sonra gelen *«ma»* harfi (Rûbema) kaffe harfidir. Yani *«Rûbe»*yi amelden meneder. Ve *«Rûbe»*nin fiili mazinin başında gelmesine neden olmuştur. Çünkü çokluk veya azlık ancak sınırı bilinen hususlarda olur. Gelecek ise bizim meçhulümüzdür. Bazen de bu ayette olduğu gibi fiili muzariye de dahil olur. Bazen de cümle, ismine dahil olur.

Bu kelimenin ifade ettiği mânâ üzerinde ihtilaf edilmiştir. Bir gruba göre, azlık belirtir. Yani kâfir olanlar bazen müslüman olmayı temenni ederler. Rivayetlerden de anlaşılan budur. Nitekim daha önce de belirttiğimiz gibi, müslümanların asileri cehennemden çıktıkları zaman onlar bu temennide bulunurlar.

Bazılarına göre *«Rûbe»*nin sonundaki *«Ma»*da şiddet anlamı vardır. Yani kâfirler şiddetli bir şekilde temennide bulunmaktadırlar. Fakat daimi bir şekilde mutlak temenni vardır.

(3) *«Onları bırak, yesinler, eğlensinler...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Buradaki hitap, önce Hz. Muhammed efendimize, sonra da tüm müminleredir. Böyle bir emirle kastedilen; *«Onlar ile şehvetleri arasından çekil! Çünkü uyarma ve nasihat onlara hiçbir yarar sağlamamıştır. Onları kendi hallerine bırak! Yesinler, eğlensinler, dünyalarıyla oyalansınlar»* demektir.

«Yesinler» ibaresinin *«eğlensinler/faydalansınlar»* ibaresinden önce zikredilmesinin nedeni, onların dünya nimetlerinden yararlanmalarının hayvanlarınkinin kabilinden olduğunu ortaya koymaktadır. Hayvanlar yiyecek ve içeceklerden nasıl faydalanıyorlarsa, bunlar da aynı şekilde faydalanmaktadırlar.

«Boş emeller kendilerini oyalasın» ifadesinde geçen *«emel»* kelimesi uzun yaşamayı hayal etmek, ihtiyaçların tamamını elde etmeyi ve durumların müstakim olmasını ummak, sonuç itibarıyla hayırla karşılamayı beklemek demektir. İşte bu emel, onları iman ve taat ya da varacakları noktayı düşünmek hususunda meşgul etmektedir.

«(Nasıl olsa) ileride bileceklerdir»; yani ahirette bileceklerdir. Veyahut dünyada iken, yaptıklarının sonucunu, zilleti, öldürülmeyi, tutsak olmayı kendi gözleriyle görecekler, ahirette de ebedî azabı müşahade edeceklerdir.

Bu ayet, hayvanî bir şekilde lezzetlere dalmanın, nimetleri saçıp savurmanın yanında ahirete hazırlanmamanın felaha ulaşmak isteyen kimselerin ahlâkından olmadığını göstermektedir. Nitekim Hasan Basri'den gelen bir rivayette; *«Bir kul, emelini uzattıkça ameli kötüleşir»* denilmektedir.

Amr b. Şuayb'tan rivayet olunduğuna göre; *«Bu ümmetin evvelinin (ilk müslümanların) salahı, zühd ve yakîn ile oldu. Sonu ise cimrilik ve tul-î emel ile helâk olacaktır».* (İmam Ahmet, Zühd; Tabarani, Evsat; Beyhakî, Şuab'ul-İman).

Bazı eserlerde Hz. Ali'den şöyle rivayet edilmektedir: *«Ben sizin için iki hususdan korkuyorum. Birincisi; Tul-î emel, ikincisi; Hevaya tabi olmak. Çünkü Tul-î emel ahireti unutturur, hevaya tâbi olmak da insanı haktan uzaklaştırır».*

(4) *«Kendisi için mutlaka bilinen bir yazı olmaksızın...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Mezkûr ayet onların azabının geciktirilmesindeki sırrı açıklamaktadır.

«Karye» ile kastedilen herhangi bir kasaba veya şehirdir. Yani, hiçbir (şehir, ülke veya) kasaba yoktur ki onu helâk ettiğimizde onun için bir yazı olmasın. Kendisini(veya kâfir halkını) batırdığımız ya da halkını helâk ettikten sonra boş bıraktığımız hiçbir kasaba yoktur ki, onun için takdir edilmiş Levh-i Mahfuz'da yazılmış bir ecel olmasın! O ecel malumdur, unutulmaz. Ondan gaflet edilmez.

«Kitab» kelimesi, takdir edilmiş ve Levh-i Mahfuz'da yazılmış ecel, zaman demektir. Gerek arazisini yere geçirmek veya halkını yoketmek suretiyle ya da başka afetlerle helâk edilen ülkelerin hiçbirisi körü körüne, tesadüfi olarak yokedilmiş değillerdir. Ancak Allah tarafından tayin ve takdir edilmiş Levh-i Mahfuz'da yazılmış, unutulmaz bir yazı gereğince yok olmuşlardır. Anlaşıldığı gibi devlet ve milletlerin de tıpkı fertler gibi takdir edilmiş belli ömürleri vardır. Fertler de doğar, gelişir, ihtiyarlar. Nihayet doğduğu gibi devletler de kurulur, gelişir ve sonunda Allah'ın tak-

dir ettiği gün gelince, yıkılıp tarihe karışırlar. Fertler gibi bunların da bazıları uzun, bazıları kısa ömürlü olurlar.

(5) *«Hiçbir toplum (millet) ecelinin önüne...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Yani helâk edilmiş veya gelecek olan toplumlardan hiçbiri yoktur ki ecelini geçsin. Öyle ki o toplumun helâki muayyen zaman gelmezden önce vukû bulmaz. Yine bu ayet, ölen veya öldürülen bir kimsenin ancak eceliyle öldüğüne delâlet eder. İnsanın ecelinden önce öldüğünü söyleyen yanılmıştır. (1)

(6) *«Dediler ki; Ey kendisine zikir indirilen...»*

Bu Ayetin Tefsiri

«Zikir» ile kastedilen Kur'an'dır. Kâfirler Kur'an'ın herhangi bir ayetinin Allah tarafından gönderildiğine inanmadıkları halde Hz. Peygamber'e bu şekilde, yani alay olsun diye hitap etmişlerdir.

«Sen mutlaka bir mecnunsun!» demekteki maksatları, böylesine büyük bir iddiada bulunan bir kimsenin kesinlikle deli olması gerektiğine inanmış olmalarıdır. O halde Hz. Muhammed muhakkak mecnun olmalıdır. Nitekim bir insandan sadır olması çok uzak olan bir konuşmayı dinleyen bir kimse, ona *«sen delisin»* der.

Bazı müfessirlere göre, Hz. Peygamber'e vahiy geldiğinde, adeta bayılıyormuş gibi bir duruma girdiğinden dolayı, onlar Hz. Peygamber'e böyle söylemişlerdir. Ancak ilk yorum, konum itiba-

(1) Fahreddin Razî, Mefatih'ul-Gayb, cilt: 5, sh: 377.

rıyla daha uygundur. Nitekim Araplar şairlerin cinlerden ilham (vahiy) aldıklarına inanırlardı. Hz. Peygamber de fesahat ve belagat bakımından şiir ve nesirden daha üstün bir *Kitab* ile huzurlarına çıktığı için, ona bazen *«mecnun»*, bazen de *«şair»* derlerdi.

ZİKİR NEDİR?

Kur'an'da *«zikir»* kelimesi 52 ayette geçmektedir.

«Zikir» kelimesi şu ayetlerde *«Kur'an»* anlamında kullanılmıştır.

Âl-i İmrân: 58, A'raf: 63, 69, Yusuf: 104, Hicr: 6, 9, Nahl: 44, Enbiya: 2, 7, Furkan: 18, 29, Şuara: 5, Yasin: 11, 69, Sâ'd: 8, Fussilet: 41.

Bu kelime, bazı ayetlerde ibadet, bazı ayetlerde Allah'ı anmak, hatırlamak ve yüce isim ve sıfatlarından birini söylemek anlamında da kullanılmıştır. Mesela Bakara Suresi'nin 200. ayeti bu hususta bir örnek olarak verilebilir.

Hz. Peygamber'e *«Sen bir delisin»* diyen müşriklerin bu sözü söylemede takip ettikleri kimse, Firavun'dur. Çünkü o, Hz. Musa hakkında, *«Kesinlikle size gönderilen peygamberiniz delinin tekidir«* demiştir.

(7) *«Eğer doğru söyleyenlerdensen, bize...»*

Bu Ayetin Tefsiri

«Levmâ» lafzı, tıpkı *«Levlâ»* gibi iki mânâdan birisi için kullanılır. Ya bir şeyin varlığı için başkasının yokluğu veya tahdid

için. Yani, *«Niçin bize melekleri getirmiyorsun? O melekler senin peygamber olduğuna şahitlik etsinler ya da tebliğ hususunda sana yardımcı olsunlar veyahut seni yalanlayanlara ceza versinler!»*. Nitekim daha önce de peygamberlerini yalanlayan ümmetler için böyle melekler gelmişlerdi.

(8) *«Biz melekleri ancak hak ile indiririz...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Burada, *«Biz»* şeklindeki ifade *«Ben»* anlamında ve tazim için kullanılmıştır. Hz. Peygamber'in onların sözlerine cevap vermesi, inat ve taassupları dolayısıyla sadır olan isteklerini geri çevirmesi için, Allah Teâlâ bu sözü peygamberine telkin etmiştir.

«Biz melekleri ancak hak ile indiririz»; yani hikmet nasıl gerektiriyorsa öyle indiririz. Hikmeti teşriyye ve tekviniyye —denildiği gibi— inen meleklerin beşer suretinde olmasını ister. Beşer suretinde gelen melekler beşerden şüpheye düştükleri gibi, onlarda da şüpheye düşülmesini gerektirirler. Nitekim bir ayette, *«Eğer biz onu melek kılsaydık, yine bir kişi kılacaktık. Onların üzerinde kapalı olanı, yine üzerlerine kapalı olarak bırakacaktık»* buyurulmuştur.

«İşte o zaman onlara mühlet verilmezdi»; yani onların isteğinin tam tersi olacak ve zarar hemen oluşacaktır. Adeta Allah Teâlâ bu ayette, «Biz onlara melekleri sadece erkekler suretinde indirdik. Çünkü bu hikmetin gereğidir. Fakat bu takdirde onlar, yine şüpheye düşerlerdi ve bunun hiçbir yararı olmazdı. Ayrıca biz melekleri indirdiğimizde de artık onlara herhangi bir mühlet de vermezdik. Yani meleklerin inmesiyle onlar zarar görürlerdi. Çünkü onları o zaman derhal helâk ederdik. Nitekim daha önceki ümmetler hakkında da bizim adetimiz buydu. Onlara istedikleri mucizeyi getirdikten sonra, eğer buna rağmen iman etmeseler, he-

men ardından onlara azabı getirirdik. Biz onların zaten iman etmeyeceklerini biliyoruz». Mânâ şöyle de anlaşılabilir: «Biz melekleri ancak beşer suretinde indiririz. Bu hikmetin gereğidir. Melekler bu suretle indikleri için onlar iman etmezler ve o zaman da artık kendilerine mühlet de verilmeyeceği için hemen helâk olurlar».

İbn Cerir ve İbn'ul-Münzir, Mücahid'den *«el-Hak»* kelimesinin yorumuyla ilgili olarak, bunun *«risalet ve azap»* olduğu şeklinde bir rivayet nakletmişlerdir. Bu rivayete göre, ayetin mânâsı şöyle anlaşılır: *«Biz melekleri ancak elçilik ve azap maksadıyla göndeririz .Şayet melekleri müşriklerin üzerine indirseydik artık onlara mühlet verilmezdi. Çünkü onlara peygamberlik indirilmesi burada sözkonusu değildir»*. Böylece meleklerin azapla gelecekleri kesinlik kazanmış olmaktadır.

Maverdi'ye göre, *«Hak»* kelimesi burada sadece *«risalet/elçilik»* anlamındadır. Hasan Basri'ye göreyse bu kelime sadece *«azap»* anlamındadır. Bu rivayet mânâ yoluyla İbn Abbas'tan da nakledilmiştir. Yani, *«Biz melekleri sadece kendisinde takdim-tehir olmayan azapla indiririz»*.

İbn Atiyye'ye göre, *«Hak»* kelimesi burada vacip olan, vahiyden muhakkak olan ve Allah'ın kulları için irade buyurduğu menfaatlerden ibarettir. Bu yoruma göre ayetin anlamı şöyle anlaşılır: *«Biz melekleri sizin istediğiniz gibi değil, sadece vahiy ve yararı gerektiren bir hakla indiririz. Eğer melekleri indirirsek, ondan sonra azap hususunda size mühlet verilmez. Çünkü bizim sünnetimiz (adetimiz) mucize isteyen ümmetlere, istedikleri verildikten sonra, —inanmazlarsa— onları helâk etmektir»*.

Zemahşeri'ye göre anlam şöyledir: *«Biz melekleri ancak hikmet ve maslahatla indiririz. Meleklerin size apaçık gelmeleri, sizin onları görmeniz, peygamberlerin doğruluğuna dair şahitlik yap-*

maları sizin için hiçbir hikmet taşımamaktadır. Çünkü siz bu durumda peygamberi artık mecburen tasdik edeceksiniz. Yani imanınız ıztırarî olacaktır». Zemahşeri'nin bu yorumu, meleklerin gerçek suretleriyle indirilmesine binaendir.

Kadı Beyzavi'ye göre, onların hikmete aykırı olan inişleri, beşer suretinde indirilmeleridir. Çünkü onlar eğer insanların göreceği bir surette gelirlerse, bu onları daha fazla şüpheye düşürür ve bunun hiçbir hikmeti de olmaz.

Bazı müfessirlere göre, ayetin yorumu şöyledir:

«Meleklerin indirilmesi ancak hak ve maslahat icabıdır. Allah Teâlâ o kâfirlerin halinden bilmiştir ki eğer onlara melek gönderse bile onlar yine de küfürlerinde ısrar edeceklerdir. Böylece onların indirilmesi abes ve bâtıl olur».

Tüm bu görüş ve yorumların tenkidleri ve o tenkidlerin cevapları Alusî'nin ve Ebu Hayyan'ın tefsirlerinde vardır. Daha fazla bilgi edinmek için bu tefsirlere başvurulabilir.

Kâfirlerin Kur'an'ı inkâr ve peygamberle alay etmelerini reddetmek ve Hz. Peygamber'i (s.a) teselli etmek amacıyla, bir sonraki ayet nazil olmuştur.

ALLAH'IN KUR'AN'I KORUMASI

(9) *«Kuşkusuz ki zikri biz indirdik ve yine...»*

Bu Ayetin Tefsiri

«Zikir» ile kastedilen Kur'an'dır. Allah Teâlâ adeta şöyle buyurmaktadır:

«Biz şanımızın yüceliğiyle, onların inkâr ettikleri veya sana inenleri reddettikleri Kur'an'ı gönderdik. Kesinlikle onu tahrifften, fazlalık ve eksiklikten koruyan biziz».

Allah Teâlâ'nın *«onu hıfzetmesi»*nin anlamı iztihza edenlerin, yalanlayanların bu yaptıklarının onda hiçbir etki yapmadığıdır.

Hasan Basri'ye göre, onun hıfzı, içindeki ahkâmın Kıyamet'e kadar bâki kalmasıdır.

Birçok müfessire göre, onun hıfzı (korunması) ile kastedilen onun her zaman için muciz olmasıdır ve onu her türlü eksiklik, fazlalık, tahrif ve tebdilden korumaktır.

Allah Teâlâ hiçbir kitabını, Kur'an gibi zikretmemiştir. Daha önceki kitaplarını, rahiplere ve ahbarlara, yani alimlere hıfzettirdiği için onlar tahrif edilmiştir. Oysa Kur'an'ı bizzat kendisi korumuştur. Bu bakımdan Kur'an başlangıçta da, sonuçta da mahfuz bir kitaptır.

Zemahşeri, *«Keşşaf»* adlı tefsirinde buna işaret ederek şöyle der:

«Bu ifade, Hz. Peygamber'i (s.a) yalanlayanlar için sevkedilmiş, *«Biz zikri indirdik»* cümlesiyle de cevap tamam olmuştur. O halde ikinci cümleye ne ihtiyaç vardı? İkinci cümlenin getirilmesi onun başta da sonda da Allah tarafından korunduğunu ispat etmek içinse eğer, güzel olur. İlk cümle her ne kadar onların itirazının reddi için getirilmişse de mücerret bir dava gibidir. Onun için sanki, *«Eğer Kur'an bizim katımızdan olmasaydı, eksiklik ve fazlalıktan korunmuş olarak kalamazdı. Diğer sözlere yapıldığı gibi, ona da ilaveler, çıkartmalar yapılırdı»* denilmek istenmiştir. Onun eksiklik ve fazlalık taşımasının sebebi nazmının muciz ol-

masıdır. Ona bir şey ekleme veya ondan bir şey çıkarma imkânı yoktur. Aksi takdirde onun icazına hâlel gelir. Bu yorumda atfın uygunluğuna işaret vardır».

Kadı Beyzavî, bu ayeti İmamiye mezhebine mensup bazı kimselerin *«Kur'an'a eksiklik ve fazlalık girmiştir»* şeklindeki sözlerinin fasid olduğuna dair delil getirmiştir. Fahreddin Razî ise, Beyzavi'nin bu delilinin zayıf olduğunu söylemiştir. Çünkü bu bir şeyi, kendisiyle ispat kabilinden olmaktadır. Zira eksiklik veya fazlalık olduğunu iddia eden zavallılar, *«Bu ayet de ziyadelerdendir»* diyebilirler. Bu miktarda îcazın var olduğunu söylemek te bir delile muhtaçtır. *«Kelam-ı - Lafzı»*nın, hadis (sonradan olma) olduğunu söyleyenler bu ayete itibar etmişlerdir. Bizim arkadaşlarımızdan (Eş'arilerden) bazıları, bu ayeti, besmelenin her surede bir ayet olduğuna dair kuvvetli bir delil olarak görmüşlerdir. Çünkü Allah Kur'an'ı koruyacağını va'detmektedir. Onun korunması, eksiklik ve fazlalıktan korunması olmadıktan sonra, bir mânâsı kalmaz. Eğer besmele Kur'an'dan olmasaydı, *«Tağyir'den korunmuş Kur'an»* olmazdı. Yine fazlalıktan da Kur'an korunmuş olmazdı. Eğer besmeleyi sahabenin fazladan koydukları zannedilecek olursa, o zaman sahabenin eksiklik de yapmış oldukları zannı ortaya çıkmış olur ki bu da Kur'an'ın hüccet olmaktan çıkmasına yol açar. (1)

Alusî, İmam Razi'nin bu ifadesine öfkelenerek; *«Bu istidlâl, değil, akılsızlıktır deseydi daha evla olurdu»* demektedir.

ALLAH KUR'AN-I KERİM'İ NASIL KORUDU?

Kur'an-ı Kerim'i Allah Teâlâ'nın nasıl koruduğu hususunda ihtilaf edilmiştir.

(1) Fahreddin Razi, Mefatih'ul-Gayb, cilt: 5, sh: 379

Bazılarına göre Allah Teâlâ'nın, Kur'an'ı muciz ve beşer kelâmına mubayin olarak kılması, onu koruması demektir. Böylece insanlar onda eksiklik veya fazlalık yapmaktan aciz kalırlar. Eğer onda eksiklik veya fazlalık yapabilirlerse, Kur'an nazmı bozulur. Oysa bu fazlalık veya eksikliğin Kur'an'dan olmadığı ,tüm akıl sahiplerine görünmüş olur. Kur'an'ın muciz olması, şehri koruyan sur misali onu korumaktır.

Bazılarına göre Allah Kur'an'ı korumuş; yani insanlardan herhangi birinin ona muarız bir söz etmesi için kendisine güç vermemiştir.

Bazılarına göre, Allah insanları Kur'an'ı iptal ve ifsaddan aciz bırakmıştır. Onu ezberleyen sürekli müzakere ve onu her yerde tüm kâinata ilân edecek kimseleri var etmiştir.

Bazılarına göre, Kur'an'ın korunmasıyla kastedilen, Kur'an'ın bir harfini değiştirmek veya fazladan bir nokta koymak istenmesi durumunda, dünya ehlinin onlara *«Bu yaptığın iftiradır, Allah'ın kelâmını tağyir etmektir»* demesidir. Nitekim büyük bir alim tesadüfen bir yanlış, bir hazf ya da bir harfte yanlış okuma yapsa, ders okuttuğu çocuklar bile, ona *«Ey alim sen yanıldın, onun doğrusu şudur»* derler. İşte bu, *«Elbette onu yine biz koruyacağız»* ifadesinden anlaşılmaktadır.

Kur'an'ın korunması hususundaki titizlik hiçbir kitaba nasip olmamıştır. Hiçbir kitap yoktur ki hiç değilse bir kısmı tağyir veya tahrif edilmemiş olsun.

Kur'an'ın mahfuz olması, her türlü tahriften salim bulunması, hem mülhidlerin hem de Yahudi ve Hıristiyanların şiddetli saldırılarına rağmen, böyle bir iddianın ispatlanamaması, onun en büyük mucizelerindendir. Allah Teâlâ asırlar önce Kur'an'ı koru-

yacağını bildirmiştir. Bu gaybî bir ihbardır ve kahir bir mucizedir. (1)

Bazı müfessirlere göre, *«Elbette onu yine biz koruyacağız»* cümlesinde geçen *«onu»* (Lehu) zamiri Hz. Peygamber'e racidir. Nitekim Allah Teâlâ başka bir ayette *«Allah seni insanlardan koruyacaktır»* diye buyurmuştur.

(10-11) *«Andolsun senden önce de...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

«Şiyea» kelimesi, *«Şia»*nın çoğulu olup, fırkalar anlamına gelir. Şia ise, bir yol, bir görüş üzerinde ittifak eden grup/fırka demektir. Kureyş kâfirleri Hz. Peygamber'e cüretkâr bir şekilde, *«Sen mecnunsun»* dediklerinde Allah Teâlâ peygamberine, bu edepsizliğin sadece kendisine karşı yapılmadığını, daha önce de peygamberlere bu türden suçlamalarda bulunulduğunu, onlar nasıl sabretmişlerse kendisinin de sabretmesi gerektiğini bildirmiştir.

Bu ayet Hz. Peygamber (s.a) için bir tesellidir. Ayette geçen *«Erselna»* fiilinin mefulü, mukadderdir. Yani *«Peygamberler gönderdik»* anlamındadır. *«Şiyea»* kelimesinin *«el-Evvelin»* kelimesine izafesi ise, sıfatın mevsufuna izafesi kabilindendir.

(12) *«İşte biz onu böylece suçluların kalbine...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Yani, biz küfrü, peygamberleri yalanlamayı, onlarla alay etmeyi daha öncekilerin kalplerine nasıl koymuşsak, onu mücrimlerin (Mekkelilerin) kalplerine de koyarız.

(1) Fahreddin Razî, Mefatih'ul-Gayb, cilt: 5, sh: 380

Bu ayet aynı zamanda Mutezile ve Kaderiyye mezhebine bir reddiye olup, kaderin ispatı hususunda açık bir ayettir. Tabii ki bu, hakka boyun eğenler, inad ve istiğnadan kaçanlar içindir.

Fahreddin Razi, bu ayet hakkında şöyle demektedir.

«Arkadaşlarımız (Eş'ariler) bu ayetle Allah Teâlâ'nın bâtıl ve sapıklığı kâfirlerin kalplerinde yarattığına dair delil getirmişlerdir. Çünkü «*Biz onu böylece suçluların kalbine sokarız*» ifadesi, bâtıl ve sapıklığın onların kalbine sokulduğu mânâsına gelir.

Mutezile, dalâl ve küfrün daha önce zikredilmemiş olması nedeniyle zamirin bu lafızlara raci olmayacağını söyleyerek, yukarıdaki görüşlere itiraz etmiştir. Bu itiraza cevaben ise şöyle denilmiştir:

«Daha önce peygamberlerle alay edenlerin sözü edilmişti. Bu bakımdan «*Neslukuhu*» fiiline bitişik olan zamir alay etmeye racidir.Peygamberlerle alay etmek ise küfürdür, dalâldir. Dolayısıyla iddiamız ispatlanmış olmaktadır.» (1)

(13) «*Daha önce yaşayanların adeti geçtiği...*»

Bu Ayetin Tefsiri

Mezkûr ayette Mekke kâfirleri için ilâhî bir tehdit vardır. Allah Teâlâ, peygamberleri yalanlayan önceki ümmetlerin başına inen azabın bir benzerinin kendilerine inmemesi için onları korkutmaktadır. Ayetin anlamı şu şekildedir: «*Geçmiş ümmetlerden peygamberleri yalanlayanların helâk edilmesi geçmiş bir adet-i*

(1) Hazin, Lübab'ut-Tevil, cilt: 3, sh: 55

ilâhîdir. Ey Mekkeliler! Onlara isabet eden azabın size de isabet etmesinden sakının».

Ayetin başındaki «*Bihi*» zamiri, Kur'an'a da, Hz. Peygamber'e de raci olabilir. «*Sünnet*» kelimesi ise; yol, gidişat, âdet, kanun anlamlarına gelir.

(14) «*Onlara gökten bir kapı açsak da...*»

Bu Ayetin Tefsiri

Yani, «*Niçin bize bir melek getirmiyor*» diyenlere gökten bir kapı açsak ve onlar da o kapıdan yukarıya çıkacak olsalar bile, inanmayacaklardır.

(15) «*Yine de muhakkak ki...*»

Bu Ayetin Tefsiri

Bir önceki ayette (14) bahsi geçen «*Yükselenler*» acaba kimlerdir? İbn Abbas ve Dahhak'a göre meleklerdir. Yani, kâfirlerin gözlerinden perdeler kaldırılsa ve onlar da gökte açık bir kapı görüp, meleklerin o kapıdan yükseldiğini müşahade etseler yine de inanmazlar!

Hasan Basri ile Katade'ye göre «*Yükselenler*» müşriklerdir. Yani, eğer bu kâfirlere gökten bir kapı açsak da, onlar o kapıdan yukarıya çıkıp yükselseler, göklerin melekûtuna ve oradaki melekleri görseler yine de inanmazlar. Çünkü inad ve ısrarları vardır.

Onlar buna rağmen şöyle diyeceklerdir: «*Biz büyülenmiş bir kavimiz*».

14. ayetteki «*Sukkiret*» fiili, İbn Abbas'a göre «*kapandı*» an-

lamındadır. Bazılarına göre, *«Şaşkınlığa uğradı»* anlamına gelir. Nitekim sarhoş bir kimse, aklının bozukluğundan, görüşünün dağınıklığından ötürü şaşkın bir vaziyette sağa sola yalpalayarak, sallanarak yürür.

Bazılarına göre fiil, *«Gözümüz perdelendi, bakamıyor bir hale geldi, hayret ve dehşet içindeyiz»* anlamındadır. Yani onlar; *«Muhammed'in sihri bizi etkiledi»* diyeceklerdir.

Ayetin anlamı şöyle özetlenebilir:

«Kâfirler Hz. Peygamber'den (s.a) kendilerine bir melek indirilmesini ve o meleği gözleriyle görmeyi istediler ki onun doğruluğuna şahitlik etsinler. Allah Teâlâ da, onlar bu durum vaki olsa da, meleği gözleriyle görseler yine de inanmayacaklarını ve sihirlendiklerini söyleyeceklerini haber verdi. Çünkü ezelde onlar için şekavet sebkat etmiştir.»

وَلَقَدْ جَعَلْنَا فِي السَّمَاءِ بُرُوجًا وَزَيَّنَّاهَا لِلنَّاظِرِينَ ﴿١٦﴾
وَحَفِظْنَاهَا مِنْ كُلِّ شَيْطَانٍ رَجِيمٍ ﴿١٧﴾ إِلَّا مَنِ
اسْتَرَقَ السَّمْعَ فَأَتْبَعَهُ شِهَابٌ مُبِينٌ ﴿١٨﴾ وَالْأَرْضَ مَدَدْنَاهَا
وَأَلْقَيْنَا فِيهَا رَوَاسِيَ وَأَنْبَتْنَا فِيهَا مِنْ كُلِّ شَيْءٍ مَوْزُونٍ
﴿١٩﴾ وَجَعَلْنَا لَكُمْ فِيهَا مَعَايِشَ وَمَنْ لَسْتُمْ لَهُ بِرَازِقِينَ ﴿٢٠﴾ وَإِنْ
مِنْ شَيْءٍ إِلَّا عِنْدَنَا خَزَائِنُهُ وَمَا نُنَزِّلُهُ إِلَّا بِقَدَرٍ مَعْلُومٍ ﴿٢١﴾
وَأَرْسَلْنَا الرِّيَاحَ لَوَاقِحَ فَأَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَسْقَيْنَاكُمُوهُ
وَمَا أَنْتُمْ لَهُ بِخَازِنِينَ ﴿٢٢﴾ وَإِنَّا لَنَحْنُ نُحْيِي وَنُمِيتُ
وَنَحْنُ الْوَارِثُونَ ﴿٢٣﴾ وَلَقَدْ عَلِمْنَا الْمُسْتَقْدِمِينَ مِنْكُمْ
وَلَقَدْ عَلِمْنَا الْمُسْتَأْخِرِينَ ﴿٢٤﴾ وَإِنَّ رَبَّكَ هُوَ يَحْشُرُهُمْ إِنَّهُ حَكِيمٌ عَلِيمٌ ﴿٢٥﴾
وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ صَلْصَالٍ مِنْ حَمَإٍ مَسْنُونٍ ﴿٢٦﴾ وَالْجَانَّ خَلَقْنَاهُ
مِنْ قَبْلُ مِنْ نَارِ السَّمُومِ ﴿٢٧﴾ وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَائِكَةِ إِنِّي خَالِقٌ
بَشَرًا مِنْ صَلْصَالٍ مِنْ حَمَإٍ مَسْنُونٍ ﴿٢٨﴾ فَإِذَا سَوَّيْتُهُ وَنَفَخْتُ فِيهِ
مِنْ رُوحِي فَقَعُوا لَهُ سَاجِدِينَ ﴿٢٩﴾ فَسَجَدَ الْمَلَائِكَةُ كُلُّهُمْ
أَجْمَعُونَ ﴿٣٠﴾ إِلَّا إِبْلِيسَ أَبَى أَنْ يَكُونَ مَعَ السَّاجِدِينَ ﴿٣١﴾

16 — Andolsun biz gökte birtakım burçlar kıldık ve temaşa edenler için onu süsledik.

17 — O burçları, kovulmuş her şeytandan koruduk.

18 — Ancak kulak kabartan müstesna. Onu da açık bir ateş izler durur.

19 — Yeryüzünü serip yaydık. Oraya sarsılmaz dağlar attık ve orada ölçülüp tartılan her şeyden bitirdik.

20 — Hem sizin için hem de rızık vericileri olmadığınız varlıklar için orada besinler ve geçimlikler kıldık.

21 — Her şeyin hazineleri ancak bizim yanımızdadır. Biz onu belli bir miktar ile indiririz.

22 — Biz rüzgârı aşılayıcı olarak gönderdik ve hemen (ardından) gökten bir su indirdik de onunla sizi suladık. Yoksa siz suyu depo ediciler değilsiniz.

23 — Kuşkusuz ki biz diriltir ve biz öldürürüz ve biziz varis olanlar.

24 — Andolsun ki biz sizden önce geçenleri biliriz, geride kalanları biliriz.

25 — Kuşkusuz Rabbin onları toplayacak olandır. Çünkü O Hakim'dir, Alim'dir.

26 — Andolsun biz insanı kuru bir çamurdan, şekillenmiş cıvık bir balçıktan yarattık.

27 — Cannı da daha önce dumansız ateşten yaratmıştık.

28 — (Hatırlat o zamanı) ki Rabbin meleklere demişti ki: «Ben kuru bir çamurdan şekillenmiş, cıvık balçıktan bir insan yaratacağım».

29 — «Onu düzenlediğim ve ona ruhumdan üflediğimde, hemen onun için secdeye kapanın».

30 — Meleklerin hepsi toptan secde ettiler.

31 — Ancak İblis secde edenlerle beraber olmaktan imtina ederek, dayattı.

(16) *«Andolsun biz gökte birtakım burçlar...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Allah Teâlâ, daha önceki ayetlerde peygamberliği (nübüvveti) inkâr edenlerin durumunu zikretmişti. Bunlar tevhid ile ilgili bulunduğundan dolayı, Allah Teâlâ yerdeki ve gökteki delilleri zikretmeye başlayarak bu ayeti beyan buyurmuştur.

«Buruc» kelimesi *«Burç* kelimesinin çoğulu olup, kasr (kale) anlamına gelir. İbn Atiyye'ye göre kelime, bu ayette de kasr anlamındadır. İbn Ebi Hatim'in İbn Atiyye'den rivayet ettiğine göre mânâ şöyledir: *«Biz gökte kasrlar (kaleler) yarattık. Orada nöbetçiler vardır».*

İbn Ebi Salih'ten gelen bir rivayete göre, *«burçlar»* ile kastedilen büyük yıldızlardır. Ebu Hayyan'ın, tefsirinde Ebu Salih'ten rivayet ettiğine göre, *«Burçlar»* ile kastedilen, *«Seyyare/Yıldızlar»* dır.

Mücahid ve Katade'den rivayet olunduğuna göre, *«burçlar»*, sabit ya da gezegen olsun, mutlak anlamda yıldızlardır.

Bir rivayete göre İbn Abbas, *«Burçlar»* lâfzını bilinen 12 burçla yorumlamıştır. Bu burçların altısı kuzeyde olan üçü bahar, üçü de yaz burçlarıdır. İlkleri *«Hamel Burcu»*dur. Altısı da güneyde

olan, üçü güz üçü de kış burçlarıdır. İlkleri ise *«Terazi Burcu»* dur. Bunlara burç denmesinin nedeni, orada bulunan yıldızlar için kale şeklinde olmalarıdır. Bu burçlar gerçekte en büyük feleğin parçalarıdır. Bu da felekiyet ilminin alimlerince atlas feleği, felekler feleği diye isimlendirilmiştir. Şeriat dilinde ise bunun tam aksiyle isimlendirilmektedir.

Tecrübelerin gösterdiği üzere, burçların özelliklerinin değişik olmasında ve cumhurun göğün basit olması üzerinde ittifak etmesinde, Sanii Muhtar'ın (Allah'ın) varlığını ispatlayan büyük deliller vardır.

«Göğü süsledik»; yani sabit ya da gezgin yıldızlarla onu süsledik. Yıldızların sayısı çoktur. Allah'tan başka kimse onların sayısını bilmez. Bazı rivayetlerde bildirildiğine göre, yıldızların en küçüğü bile kocaman bir dağ gibidir.

Ebu Hayyan'a göre, *«Zeyyennaha»*daki *«ha»* zamiri *«Sema»*ya değil *«Burçlar»*a racidir. Çünkü sözkonusu edilen burçlardır. Burçlar ise, lafzen fiile daha yakındır. Ne var ki cumhur, zamirlerin intişarından çekindikleri için zamirin semaya raci olduğunu söylemişlerdir.

«Temaşa edenler için»; yani düşünenler, semayı o burçlarla takdir edenin kudretine yoranlar, müdebbirin hikmetini onunla gözler önüne sermek isteyenler için.

(17) *«O burçları kovulmuş her şeytandan...»*

Bu Ayetin Tefsiri

«Kovulmuş» (Racîm) ile kastedilen tüm hayırlardan uzaklaştırılmış demektir. Ayrıca *«recm»* kelimesi, bir şeyi taş yağmuruna tutmak anlamına da gelir. Buradaki *«Racim»* ile kastedilen ise,

yıldızlarla recmedilmiş Şeytan'dır. Bu kelime aynı zamanda, *«helâk etmek»*, *«korkunç bir şekilde öldürmek»* anlamlarına da gelir. Göklerin Şeytan'dan korunması ise, onun tamamen göklerden uzaklaştırılması veya göklere nüfuz ederek, yeryüzündeki insanlara karıştığı gibi gök ehline de karışmaktan menedilmesi demektir.

(18) *«Ancak kulak kabartan müstesna...»*

Bu Ayetin Tefsiri

«İsteraka's-Sem'a» ibaresindeki *«Sem'a»* kelimesi işitilen anlamındadır. İbn Abbas'tan gelen bir rivayete göre, şeytanlar daha önce göklerden menedilmemişlerdi. Onlar göklere nüfuz ederler, oradan aldıkları haberleri kâhinlere getirir, telkin ederlerdi. Hz. İsa doğduğu zaman üç göre girmekten menedildiler. Resûl-i Ekrem peygamber olduğunda bütün göklerden menedildiler. Hiç kimse artık onlardan kulak kabartmalarını isteyemez. Meğer ki ettiği takdirde, ona bir ateş atılır. Bundan menedildiklerinde şeytanlar, bu durumu İblis'e haber verdiler. İblis, *«Muhakkak ki yeryüzünde bir şey olmuştur»* dedi ve onları ne olduğunu öğrenmeleri için gönderdi. Onlar Hz. Peygamber'in Kur'an okuduğunu gördüler. Sonra da *«işte meydana gelen hadise budur»* diye yemin ettiler.

Bunlar göklerden ya yıldızların yerlerinden ya da hareketlerinden istidlâlle bir şey getirirlerdi. Veya cevher itibarıyla şeytanlar göğün sakinleriyle münasebet içindedirler.

«Şihab» kelimesi parlayan ateşten bir parça demektir. Bu nedenle yıldızlara *«Şihab»* denmiştir. Çünkü onlarda parlaklık vardır. Adeta alev alev yanan ateşe benzerler.

İbn Abbas kulak hırsızlığı yapan şeytanlar hakkında şunları söyler:

«Şeytanların bazısı, diğerine semaya çıkıncaya kadar binerler. Meleklerin konuşmalarını dinleyerek, kulak hırsızlığı yaparlar. Böylece üzerlerine yıldızlar atılır. Atılan yıldızlar mutlaka onlara isabet eder. Kimisi ölür, kimisinin de yüzü veya eli ya da Allah'ın dilediği bir uzvu yanar.

Bazılarına göre de, *«Gul»* denilen nesneye dönüşürler ve çöllerde insanları doğru yoldan saptırmaya çalışırlar.»

Ebu Hureyre'den şöyle rivayet edilmiştir:

«Allah Teâlâ gökte bir şeye hükmettiğinde, melekler, O'nun emrine başeğmek kabilinden, sanki kayalıklar üzerine sertçe vurulan zincirler gibi kanatlarını vururlar ve bu vurma neticesinde çıkan ses gibi ses çıkarırlar. Kalplerinden bu korku çıktıktan sonra, birbirlerine *«Rabbimiz ne dedi?»* diye sorarlar. Sonra da bu soruyu sorana, *«Hakk', dedi. O yücedir, büyüktür»* derler. Kulak hırsızlığı yapanlar bu sözü dinlerler. Kulak kabartanların da bazıları bazılarının üstündedir». (Süfyan, onun eliyle işaret ederek elini çevirdiğini, parmaklarının arasını açıp, birbirlerinin üstüne olan tasvirlerini yaptığını söylemiştir.) (Buhari)

Kulak hırsızlığı yapan, sözleri çalar, onu altında bulunana atar. O da diğer bir altta bulunana atar. Öyle ki bu sihirbazın veya kahinin dili üzerine atılıncaya kadar sürer. Çoğu kez atılan yıldız o kelime ilka edilmezden önce yetişir, ama bazen de yetişmez. Bazen de yetişmezden önce o kelimeyi ilka eder ve onunla beraber yüz yalan uydurur. Ona, *«Bize şöyle şöyle demedi mi?»* denilir. O da gökten işittiği o kelimeyi tasdik eder.

«Mübin» kelimesiyle kastedilen, görenler için emrin apaçık olmasıdır.

Kovulmuş Şeytan'ı atılan ateşle takip etmeye onu helâk et-

meye veya yaralamaya muhtemel olduğundan bu hususta alimler ihtilaf etmişlerdir.

Kurtubi'nin İbn Abbas'tan rivayet ettiğine göre, *«Yıldızlar yaralar, fakat öldürmez».*

Hasan Basri ve başka bir taifeden gelen bir rivayete göre ise öldürür. (Ancak ilk rivayetin daha sıhhatli olduğu hususu kuvvetlidir.)

Ubey b. Ka'b'tan rivayet olunduğuna göre, Hz. İsa'nın göğe kaldırılmasından beri yıldızlar atılmıyordu. Ancak Hz. Peygamber (s.a) gönderildiği zaman, yine şeytanların üzerine yıldızların fırlatılması başladı. Kureyşliler daha önce görmediklerini görünce develerini Allah için çöle bıraktılar, kölelerini azad ettiler. Kıyamet'in kopmak üzere olduğunu sanmışlardı. Bu haber onları idare eden ileri gelenlerine ulaşınca, onlara *«Niçin böyle yapıyorsunuz?»* diye sordular. Onlar yıldızların fırlatıldıklarını söyleyince, ileri gelenleri; *«Dikkatle bakın! Eğer belli yıldızlar iseler, insanların sonu yaklaşmış demektir. Aksi takdirde bir hadise meydana gelmiştir. Acaba ondan mıdır?»* dediler. Bunun üzerine onlar, dikkatle baktılar ve gördüler ki, belli yıldızlar değildir. Bu haberi ileri gelenlerine ulaştırınca, onlara; *«Demek ki daha süre vardır. Bu bir peygamberin zuhuru anında olmuştur»* dediler.

Bu ve benzeri birtakım rivayetleri delil diye sürerek, Hz. Peygamber'den önce yıldızların atılmadığını iddia edenler, yanılmışlardır. Çünkü Hz. Peygamber'den (s.a) önce de yıldızlar atılırdı. Ne var ki onun peygamber olarak gönderilmesinden sonra bu daha da şiddetlenmiştir. Nitekim İbn Abbas'tan gelen benzer bir rivayette bu mânâya hamledilir.

Zühri'nin Hz. Ali kanalıyla naklettiğine göre, Hz. Peygamber ashabından birkaç kişiyle oturuyordu ve bu esnada bir yıldız kay-

dı. Ortalık pırıl pırıl olmuştu. Hz. Peygamber (s.a) ashabına cahiliyye döneminde böyle bir şey meydana geldiğinde ne dediklerini sordu. Onlar da, *«Biz büyük bir kimse doğdu veya öldü diyorduk»* dediler. Hz. Peygamber (s.a) onlara şöyle dedi: *«Yıldızlar kesinlikle ne bir kimsenin ölümü, ne de doğumu için atılmazlar. Fakat Rabbimiz, gökte bir şeye hükmederse, arşı taşıyan melekler tesbihte bulunurlar. Sonra da her göğün ehli, tesbihleri yeryüzüne en yakın olan semaya gelinceye kadar tesbihte bulunur. Bu gök ehli arşı taşıyan meleklere, «Rabbimiz ne dedi?» diye sorarlar. Onlar da haber verirler. Bu haber yeryüzüne en yakın bulunan göğe kadar gelir. Cinler bu haberi ansızın yakalarlar ve ilka ederler. Onların getirdiği haber haktır ama onlar bu habere ilavede bulunurlar».*

Bu kulak hırsızlığı göklerin yanında bulunan meleklerden de olabilir. İki gök arasındaki meleklerden olduğuna dair bir kayıt yoktur.

Hz. Aişe'den rivayet olunduğuna göre, Hz. Peygamber şöyle buyurmuşlardır:

«Kuşkusuz melekler bulutlara inerler ve gökte hükmedilen emri söylerler. Şeytanlar kulak hırsızlığı yaparak, bu haberleri dinlerler ve aldıklarını gidip kâhinlere naklederler. Bir kelimeye karşılık yüz kelime uydururlar.» (Buhari)

Bu hususta varid olan hadisler ile bunlara verilen cevapları mufassalan okumak isteyenler, Alusî ile Fahreddin Razi'nin tefsirlerine başvurabilirler.

(19) *«Yeryüzünü serip yaydık. Oraya sarsılmaz...»*

Bu Ayetin Tefsiri

«Mededna» fiili, yaydık, serdik anlamına gelir. Hasan Basri' den rivayet edildiğine göre, Allah Teâlâ bir çamur alarak ona *«Yayıl»* demiş, o da yayılarak Kürre-i Arz-ı meydana getirmiştir.

Katade şöyle demiştir: *«Bize zikr edildiğine göre, şehirlerin anası Mekke'dir ve yeryüzü Mekke'den yayılmıştır.»*

İbn Abbas'tan gelen bir rivayete göre, arzın yayılmasıyla onun su üzerine yayılması kastedilmiştir. Başka bir görüşe göre, arzın yayılmasıyla kastedilen, üç cihetten (uzunluk, genişlik, derinlik) yayılmasıdır.

Zahire göre, kelimeden anlaşılan, arzın herkesin kendisinden yararlanması için geniş kılınmasıdır. Bu ifade arzın kürevî olmadığı anlamına alınamaz. Çünkü büyük bir küre, büyüklüğü sebebiyle dümdüz bir yüzeymiş gibi görünebilir. Gazali arzın (dünyanın) küre olduğunu H. 4. yüzyılda söylemiş ve ondan sonra İslâm alimleri arasında bu görüşü açıklayanlar olmuştur.

«Oraya sarsılmaz dağlar attık» buyurulmaktadır. Allah Teâlâ niçin dağları atmıştır? Allah Teâlâ bu sorunun cevabını Kur'an'da yine kendisi vermektedir: *«Sizi sarsıntıya uğratır diye, yerde sarsılmaz dağlar bıraktı. Irmak ve yollar (kıldı). Umulur ki doğru yolu bulursunuz».* (Nahl : 15)

İbn Abbas'a göre, Allah Teâlâ yerküresini su üzerine yaydığı zaman, o gemi gibi oldu ve onu ağır dağlarla demirledi ki içindekileri denize dökmesin.

Fahreddin Razî'ye göre, Allah Teâlâ'nın böyle yapmasının hikmeti dağların yeryüzünün yollarına ve bölgelerine işaret etmesi, halkın o işaretlerle yollarını bulması, yanlış yönlere gitmemesi olabilir. Bu yorum açık bir ihtimaldir.

Alusî, «*Dağlar gibi haberlerin, bu ihtimale mani olmasına rağmen, bu ihtimali göz önünde bulundurmak caiz değildir*» diyor.

«*Orada ölçülüp tartılan her şeyden bitirdik*» cümlesindeki zamir (orada), yerküresine racidir. Yerküresi lâfzına dağlar da dahil olur. Çünkü dağlar yerküresinden sayılır. Ya da zamirin tahsis olmaksızın arzın tümüne raci olması da mümkündür. Çünkü bitkilerin çoğu ve en güzelleri dağlık olmayan yerlerde yetişir. Zamirin dağa da, yere de birden raci olması mümkündür. Veya «*yer*» in, «*gök*» karşılığı olması nedeniyle, zamirin yere raci olması, dağların da buna dahil olması düşünülebilir.

Ayetin sonunda gelen, «*Mevzun*» kelimesi muayyen bir miktar ile takdir edilmiş anlamındadır. Yani hikmetin gerektirdiği muayyen bir miktar ile. Meselâ bir sözün «*mevzun*» olması, o sözün cümlelerinin muntazam, birbirine uygun olduğu anlamına gelir. Ayetteki ifade güzel sayılan, mütenasip her şeyden arzda yetiştirildiği anlamına gelir. Bu tıpkı, sözün «*mevzun*» olması gibidir. Günümüzde Arap olmayanlar bu kelimeyi daha fazla kullanmaktadırlar. Meselâ, «*Mevzun bir kıvamdadır*» demek, «*Mütenasip bir kıvamdadır*» anlamına gelir.

İbn Zeyd'e göre, «*mevzun*» ile kastedilen altın, gümüş gibi tartılan şeylerdir.

(20) «*Hem sizin için, hem de...*»

Bu Ayetin Tefsiri.

Yani, sizin dünyada yaşamanız için gerekli olan yiyecek, giyecek, içecek ve başka ihtiyaçlarınızı da yarattık. Yani varlığınızın bağlı bulunduğu her şeyi sizin için yarattık. Ayrıca sizlerin rızık verici olmadığınız şeyleri de (aile efradınızı, kölelerinizi, hizmetçilerinizi, hayvanlarınızı v.s.) yarattık.

Ferra'ya göre, Allah Teâlâ'nın onları böyle nitelemesinin sebebi, bazı cahillerin *«aileme, hizmetçilerime, hayvanlarıma ben rızık veriyorum»* diyerek büyüklenmelerini reddetmektir. Böylelikle Allah Teâlâ büyük nimetlerini zikretmektedir. Ancak *«Vemen»* lâfzının, *«meayiç»* kelimesi üzerine atfedilmesi durumunda mânâ böyle anlaşılır. Ne var ki bu lâfız, *«Lekum»* üzerine de atfolunabilir. Nitekim tercih ettiğimiz mânâ bu olmuştur. Sonuç itibarıyla her iki kıraatte de mânâ birdir.

Zeccac bu ayete üçüncü bir yorum getirmektedir. Yani; *«Size yeryüzünde geçimlik kıldık ve rızık vericisi olmadığınız şeyleri de yaşattık»*. Yani sizden başka nice ümmetlere de hayat verdik.

İbn'ul-Münzir ve bazı müfessirlerin, Mücahid'den naklettiklerine göre, *«insanların rızık verici olmadıkları şeyler»* ile hayvanlar kastedilmektedir. Mansur'dan gelen rivayete göre, bunlardan maksat vahşi hayvanlardır. Bazılarına göre ise, kastedilen hem vahşi hayvanlar hem de kuşlardır.

Bu yorumlara göre, *«Men»* kelimesi akılsız varlıklar için kullanılmaktadır. Ancak unutulmamalıdır ki Arap dilinde *«Men»* kelimesi çoğunlukla akıllı varlıklar için kullanılır.

(21) *«Her şeyin hazineleri ancak bizim yanımızdadır...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Yani, mümkün olan her şeyin hazineleri bizim katımızdadır. İbn Cerir et-Taberî ve bazı müfessirlerin iddiasına göre *«Şey»* kelimesi burada sadece *«yağmur»* anlamında kullanılmıştır. Bu takdirde mânâ, *«Yağmur hazineleri ancak bizim yanımızdadır»* şeklinde olur. Metindeki *«Hazain»* kelimesi *«hazane»*nin çoğuludur ve kıymetli malların saklandığı yere denir. Nitekim örfte, kralla-

rın insanların erzakını sakladığı, depoladığı yerler için bu kelime kullanılır.

Bu ayette Allah'ın sayılamayacak kadar makduratı/nimetleri, âlemlerin ilimlerinden gizli olduğundan ve istemelerine rağmen hiç kimsenin elinin yetişememesinden ötürü, hazinelerde saklanan kıymetli mallara benzetilmiştir. Yani, burada «*Hazine*» lâfzı, sembolik olarak kullanılmıştır. Ancak bazılarına göre, kelime sembolik değil, asıl anlamında kullanılmıştır. Yani kelime, kendisinde her şeyin saklandığı yerler anlamındadır. Bu bakımdan, «*rüzgârın, yağmurun bir mekânı vardır ve her mekân için de koruyucu melekler mevcuttur*» denilmiştir. Fakat «*Şey*» kelimesinin genel mânâya alınması durumunda, onu böyle yorumlama imkânı ortadan kalkar. Çünkü o mekân da, bir şeydir. Dolayısıyla o mekâna ikinci bir mekân, ona üçüncü, dördüncü vs. mekânlar ve sonsuza değin uzanan mekânlar olması gerekir.

«*Biz onu belli bir miktar ile indiririz*»; yani hikmetin gerektirdiği miktar ile ve mütenahi olmayan makdurlarımızın arasından hikmete tabi olan meşiyet hangisini isterse, onu indiririz.

Her şeyi muayyen bir sıfatla özelleştirmek, muayyen bir ölçü ve vakitle tahsis etmek, hepsinin eşit ve kudretin hepsine taallukunun sıhhatli olmasına rağmen bu şekli vermemek elbette o şeylerin her birisinin özelliğini iktiza eden bir hikmete dayanmaktadır.

Bu ayet hazinelerde olduğu gibi, çoklukla eşyanın yapılmamasının sırlarını açıklamaktadır. Yani onu indirmesine indiririz ama sadece muayyen ve malum bir miktarla. Veyahut, her şeyin hazineleri bizim yanımızdadır. Oysa biz onu ancak malûm bir miktarla indiririz. İlk yorum, Allah'ın kudretinin genişliğini, ikinci yorumsa hikmetinin yüceliğini beyan etmektedir.

«İndiririz» anlamındaki *«Nunezzilu»* fiilinin kullanılmasının nedeni, bunun ulvî âlemden, süflî âleme bir fazilet yoluyla gelmesinden dolayıdır.

Bazılarına göre bu, zatının kendisine meylettiği şeyin, ademden çıkıp, zatının meyletmediği vücuda gelmesinden dolayıdır. Bu tıpkı, *«Sizin için evcil hayvanlardan sekiz çift indirdik»* ayeti gibidir. Yine *«Sizin için demiri indirdik. Onda şiddetli bir kuvvet vardır»* ayeti de böyledir.

*«Şey»*in *«Yağmur»* mânâsında olduğunu söyleyen (Taberi) sanki *«tenzil»* kelimesinin zahirine bakarak aldanmış gibidir. Çünkü *«tenzil»*, indirmek demektir. Böylece ayetin zahirinden çok uzak bir yorum öne sürülmüştür. Oysa Allah Teâlâ'nın *«tenzil»* tabirini kullanması, bunun *«tedric»* yoluyla olmasındandır. Ayrıca devamlılık/süreklilik anlamına delâlet eden muzari sigası kullanılmıştır. Nitekim *«Madum bir şeydir»* diyenler bu ayeti delil olarak göstermişlerdir.

(22) *«Biz rüzgârı aşılayıcı olarak gönderdik...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Bu ayet, *«Size orada (arzda) geçimlikler kıldık»* ifadesine atıftır. Aradaki cümleler, geçmişin tahkiki ve geleceğin tahfifi için getirilmiş ara cümleleridir.

«Levakıh», *«lakıh»*ın çoğulu olup *«Yüklü»* anlamındadır. Rüzgârlara *«yüklü»* denilmesi teşbih-i beliğ yoluyladır. Yağmur bulutuyla gelen rüzgâr, yüklü deveye benzetilmiştir. Çünkü o rüzgâr o bulutu yüklenmektedir.

«Levakıh» lâfzının, mülakıh (aşılayıcı) demek olması da mümkündür. Yani, kastedilen ağaçların ve bulutların rüzgâr yoluyla

aşılanmasıdır. İbn Ebi Dünya'nın Katade'den rivayet ettiğine göre, aşılayıcı ve yüklü rüzgârlar güneyden esen rüzgârlardır. (Bunun benzerini Deylemi zayıf bir senedle Ebu Hureyre'den rivayet etmiştir).

İbn Cerir'in Ubeyd b. Umeyr'den rivayet ettiğine göre, Allah müjdeleyiciyi gönderir, arzı süpürür. Sonra sürücüyü gönderir, bulutu sürer, onu parçalar. Sonra telif ediciyi göndererek, onun arasını bulur. Onu rükân haline getirir. Sonra aşılayıcıları gönderir, onu aşılar ve yağmur yağar. Yağdırıcı bulutlar meydana geldikten sonra, buluttan yağmur yağar. Onu size içimlik yaparız siz de ondan içer, ekinlerinizi onunla yetiştirir, hayvanlarınızı sularsınız.

TELKİH MESELESİ

«Yoksa siz suyu depo ediciler değilsiniz»; bunu yapamazsınız.

Bu ayette Allah Teâlâ, rüzgârları bir aşılayıcı olarak gönderdiğini beyan etmektedir. Nitekim bugünkü ilim, yağmurun yağmasında rüzgârların büyük bir rol oynadığını, aynı zamanda bitkiler üzerinden eserken onların erkek tohumlarını, dişilerin üzerine ekmek suretiyle onları aşıladığını ispat etmektedir. Bu ayette ayrıca gökten inen suların yer katmanlarında stok edildiği ve insanlığın ihtiyacının buralardan temin edildiği ifade edilmektedir. Allah Teâlâ bu ayette, suyu yaratmanın, bulutlarda depo etmenin ve oradan da indirmenin kendi kudretinde olduğunu ve insanların buna kadir olamayacaklarını bildirmektedir.

Son ifade suyun yerin dibine gitmesini insanların önleyemeyeceklerine de delâlet eder. Süfyan-ı Sevri'den nakledilen bir yoruma göre, mânâ şöyledir: *«Siz onun buluttan inmesine mâni olamazsınız».*

(23) *«Kuşkusuz ki biz diriltir ve biz...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Hayata kabiliyeti olan bazı cisimlerde, hayatı meydana getirmek ve bazılarından da hayatı izale etmek suretiyle ancak biz diriltir ve biz öldürürüz. Hayat vücudî bir sıfattır, hissi, iradî hareketi iktiza eder. Bazıları ise, ölümün de hayatın tersi olarak vücudi bir sıfat olduğunu söylemişlerdir. Nitekim Allah Teâlâ, Mülk Suresi'nde, kendisinin ölümü yaratan olduğunu beyan etmektedir. Bazen bu kelimeler (yani öldürmek-diriltmek) genelleştirilerek kullanılır. Öyle ki, bitki ve hayvanlar da bunun kapsamına girer. Meselâ diriltmekten maksad, *«Neşvünema kuvveti vermek»*, öldürmekten maksat ise bu *«kuvvet»*i almak diye düşünülebilir.

«Biziz varis olanlar»; yani mahlûkatın yok olmasından sonra, bâki kalan biziz, sahte mülkün zamanı geçtikten sonra, gerçek mülkün hakiki sahipleri biziz. Başta da sonda da hakim olan, varis olan biziz. Hiç kimse için surette olan tasarruftan, sahte mülkten başka bir şey yoktur.

Burada tazime delâlet eden bir tabir kullanılmaktadır. Bu ayet, hâlin zahirde göründüğü gibi sonradan gelenin, önden gidenin mirasçısı olmadığına dikkatleri çekmektedir.

«Varis» lâfzının *«Baki»* şeklinde yorumlanması, Süfyan-ı Sevri'den rivayet edilmiştir. Nitekim Hz. Peygamber'in (s.a) şu duası, bunu teyid etmektedir: *«Ya Rabbi! Bizi kulaklarımızla, gözlerimizle ve kuvvetimizle diri bıraktığın sürece, metalandır. Onu bize varis (bâki) olarak kıl»*.

(24) *«Andolsun ki biz, sizden önce geçenleri de...»*

Bu Ayetin Tefsiri

«Sizden önce geçenleri»; yani ölenleri biliriz. Andolsun ölmeyenleri de biliriz. (Bu yorumu İbn Ebi Hatim, İbn Abbas'tan rivayet etmiştir).

Katade'den rivayet edildiğine göre, *«geçenler»* ile, Hz. Adem ile zürriyetinden geçenler, *«Geride kalanlar»* ile de, ayetin nazil olduğu dönemdeki kimselerin sulbünde bulunanlar kastedilmektedir.

Mücahid'den gelen rivayete göre, *«Geçenler»* ile geçmiş ümmetler, *«kalanlar»* ile de ümmeti Muhammed kastedilmektedir.

Bazılarına göre kastedilen, doğum ve ölüm bakımından geçenler ile kalanlardır.

Hasan Basri'den gelen tefsire göre, ifadenin anlamı şudur: *«Taatte geçenlerle, ondan geri kalanları biliyoruz».*

Mutemer'den gelen bir rivayette, o şöyle demektedir: *«Bu ayetin savaş hususunda nazil olduğunu işittiğimde, bunu babama sordum, o da, bu ayetin savaş farz olmadan önce nazil olduğunu söyledi».*

Bu yoruma göre, cihadı taat içine dahil etmek bir şey ifade etmez. Kaldı ki onu geçmiş ve gelecek ile yorumlamak da pek uygun değildir. Allah Teâlâ'nın bunları bilmesi ile kastedilen, onların hallerini bilmesidir. Ayet Allah Teâlâ'nın ilminin kemalini ortaya koymaktadır. Önce kudretinin delilleri belirtilmiş, sonra da ilminin kemâli ortaya konmuştur. Çünkü her şeye kadir olan bir zat, elbette, yapacağını ihata eden ilme sahip olmalıdır. Nitekim *«Velekad alimna»* kelimesinin tekrarı tekidden sonra tekide delâlet eder.

Ebu'l-Cevza kanalıyla İbn Abbas'tan rivayet edildiğine göre, bir kadın Hz. Peygamber'in arkasında namaz kılıyordu. Çok güzel bir kadındı. Cemaatin bir kısmı, kadını görmemek için birinci safa kadar ilerlediler. Bazıları da son safta kalmışlardı ve rükua vardıklarında kollarının altından kadını gözetliyorlardı. İşte ayet-i celile, bu olay üzerine nazil olmuştur. (İmam Ahmed, Tirmizi, Nesei, İbn Mace, Hâkim, Beyhaki)

Abdurrezzak ve İbn'ul-Münzir, Ebu'l-Cevza'dan şöyle rivayet etmişlerdir: «*Andolsun ki Allah, namazdaki saflarda ileri gidenleri biliyor*» dedi ve fakat yukarıda sözü edilen kadınla ilgili olarak herhangi bir şey zikretmedi.

Tirmizi, bu ikinci rivayetin sahih olmasının daha makul olduğunu söylemiştir.

Rebi b. Enes'in rivayet ettiğine göre, Hz. Peygamber sahabeyi ilk safta yer almak üzere teşvik etti. Herkes ilk safta bulunmak için öne ilerledi ve izdiham oldu. Benu Uzre kabilesinin evleri mescidden uzaktaydı. Onlar; «*O halde biz evlerimizi satarak mescide yakın yerler ediniriz*» dediler. Ve bunun üzerine bu ayet nazil oldu.

Bilindiği üzere tefsir ilminde, lâfzın umumuna itibar edilir, sebebin hususuna değil. İşte bu noktadan hareketle bazı müfessirler, en uygun olanının ayeti umumî mânâya hamletmek olacağını söylemişlerdir. *Yani;* «*Andolsun ki biz, sizin içinizden doğumda, ölümde, İslâm'da, namaz saflarında ve her yerde, geri kalanlarla ileri gidenleri biliyoruz*».

(25) «*Kuşkusuz ki Rabbin onları toplayacak olandır...*»

Bu Ayetin Tefsiri

Yani, onları mükâfatlandırmak ve cezalandırmak için toplayacak olan Rabbindir.

«*Huve*» zamirinin ortada gelmesi hasr nedeniyledir. Yani, onları biraraya getirecek, toplayacak olan sadece Allah'tır, başkası değil. Cümlenin başına «*İnne*»nin gelmesi va'din tahkiki içindir. Gaib sigasından hitab sigasına geçmek Rububiyet makamının vurgulanmasına işaret eder. Hz. Peygamber'e (s.a) raci olan zamire, «*Rab*» kelimesinin izafe edilmesi, Allah'ın Peygamberi hakkında sadır olan lütfunu gösterir.

Allah Hakîm'dir; Yani her şeyi olduğu gibi bilen ve uygun olduğu gibi yapandır. «*Alim'dir*»; yani onun ilmi her şeyi kapsamaktadır.

(26) «*Andolsun biz insanı kuru bir çamurdan...*»

Bu Ayetin Tefsiri

«*İnsan*» ile kastedilen, mahlûkatın bu nev'i ve onun aslı olan Hz. Adem'dir. Yani; fertlerden ilk ferdi, sair fertlerin yaratılışını icmâlî bir şekilde kapsayıcı ve garip bir tarzda yarattık.

«*Salsal*» kelimesi, kuru çamur anlamına gelir. Öyle ki vurduğunda ses verir bir durumdadır. Bu yorumu, İbn Ebi Hatim, Katade'den rivayet etmiştir.

Ebu Hayyan, Ebu Ubeyde'den «*Salsal*»ın kumla karışık bir çamur olduğunu rivayet etmektedir. Bu yorum İbn Abbas'tan da rivayet edilmiştir.

İbni Abbas'tan gelen diğer bir rivayete göre, «*Salsal*» ince çamur anlamındadır. İşte testiler bu çamurdan yapılır.

Bazılarına göre ,bu kelime aslında masdardır ve «*vasf*» mânâsına gelir.

«*Hamain*» kelimesi bozulmuş sudan dolayı simsiyah kesilen çamur, (cıvık çamur) demektir. Yani cıvık çamurdan oluşan kuru bir çamurdan sizleri yarattık.

«*Mesnun*» kelimesi, tasvir edilmiş demektir. İbn Abbas bu yorumu, Hz. Hamza'nın Rasulûllah'ı (s.a) metheden şu şiirinden almıştır:

«O bembeyazdır, sanki Bedr, onun yüzünün tasviridir,
O Bedr ki ışığı saçılmış ve yayılmıştır».

«*Mesnun*» kelimesi dökülmüş anlamına da gelebilir. Yani insan heyeti üzerine, eritilmiş cevherden kalıplara dökülen suretler gibi dökülmüştür.

Katade ve Ma'mer'e göre, «*Mesnun*» kokmuş anlamına gelir. Bu kelime ya Hamain'in ya da Salsal'ın sıfatıdır. Sarih olmayan bir sıfatın, sarih olandan önce gelmesi zarar vermez. Çünkü nekra bir kelime müfred ile zarf veya cümleyle sıfatlanırsa, çoğu zaman ,müfred önce gelir. Ancak bu şart değildir. Nitekim, «*Bu mübarek olan bizim indirdiğimiz bir Kitabtır*» ayetinde kelime müfred, sıfatı mukaddem getirilmiştir. Sarih sıfatın burada tehir edilmesinin sebebi, o çamurun kokmuş olması, kuru olması halinde değil, aksine sıvı olması halindedir. Adeta Allah Teâlâ, siyah çamuru dökmüş ve ondan insanın kalıbını (modelini) çıkarmış... İçi boş... ve kurumuş... öyle ki el dokunduğunda ses vermektedir. Sonra kendisine ruhundan üfleyinceye kadar onu bir safha-

dan bir safhaya geçirmiştir. Yaratanların en güzeli olan Allah, her türlü ortaktan münezzehtir.

Bazılarına göre, «*mesnun*» kelimesi, «*mensub*» anlamındadır. Yani zürriyeti kendisine nisbet edilendir. Fakat bu görüş zayıf ve uzaktır.

(27) «*Cannı da daha önce...*»

Bu Ayetin Tefsiri

«*El-Cann*», cinlerin babasıdır. Nitekim bu görüş, İbn Abbas'tan rivayet edilmiştir. «*Cin*» kelimesinin «*el-Cann*» şeklinde olduğu gibi, «*Cinan*» şeklinde de çoğulu vardır. Bu, ünlü Şii müfessir Tabersi tarafından öne sürülmüştür.

Bazılarına göre, «*Cann*» çoğul değil, tekildir ve İblis demektir. Bu görüş de Hasan Basri ile Katade'den rivayet edilmiştir.

«*Ed-Durr'ul-Mensur*» da, Cann'ın cinnin babası (Ebu'l-Cin) olduğu söylenirken, İbn'ul-Bahr, bu kelimenin cinlerin cins ismi olduğunu söylemiştir.

Cins'in şubeleşmesi fertten ve tek maddeden yaratılmış olmasından ileri gelmektedir. Çünkü cinsi bundan yaratılmıştır.

İbn Abbas'tan rivayet olunduğuna göre, «*Semum*» sıcak, öldürmeyen rüzgâr demektir. Bu rüzgâr çoğunlukla gündüzleri bazen de geceleri eser. Ona «*Semum*» denmesinin nedeni lâtif ve yavaş esmesi ve bedenin mesamelerine nüfuz etmesidir. Öldürücü «*Sem*»; yani zehir de ismini buradan alır.

Bazıları «*Semum*» un dumansız ateş anlamına geldiğini, şim-

şeklerin bundan oluştuğunu söylemişlerdir. Ebu Revk bu görüşü, Dahhak ve İbn Abbas'tan rivayet etmiştir.

Bazıları ise, «*Semum*»un sıcaklığın en son derecesi olduğunu söylemişlerdir ki bu takdirde mânâ, «*Onu sıcaklığın en son derecesi olan ateşten yarattık*» demek olur. Nitekim rivayet olduğuna göre, «*Cann*»*ın* kendisinden yaratıldığı ateş, bilinen ateşten sıcaklık bakımından çok daha şiddetlidir.

İbn Merduveyh, İbn Mesud kanalıyla Hz. Peygamber'den (s.a) şöyle rivayet etmiştir: «*Müslümanın rüyası, nübüvvetin 70 parçasından bir parçadır. Şu dünya ateşi ise, Allah Teâlâ'nın «el-Cannı» yaratmış olduğu Semum'un yetmiş parçasından bir parçadır*». Bu sözlerinden sonra Hz. Peygamber (s.a), mezkûr ayeti okumuştur.

Ateş basittir. Değişik parçalardan meydana gelmiş (mürekkeb) değildir. Onda hayat nasıl yaratılır, diye itiraz edenler; «Hayat ancak mürekkeblerde olur, hükema hayat konusunda mürekkeb bünyeleri şart koşmuşlardır» diyorlar. Bunlara cevap olarak deriz ki: Mesele böyle değildir. Çünkü melekler gibi mücerredlerde hayat yaratıldıktan sonra veya felsefecilerin ispatladığı akıllarda hayat yaratıldıktan sonra ateşten yaratılması haydi haydi olur. Basitlerde yaratılması da böyledir. Aksine tek olan parçalarda hayatın yaratılmasına bir mani yoktur. Mutezile'ye göre, cevherlerden mürekkeb olan dünya hayatı için, şarttır. Ancak Mutezile'nin elinde örümcek ağı kadar zayıf bir şüpheden başka bir şey yoktur. Kaldı ki bu itiraz da doğrudan öne sürülemez. Çünkü cinnin ateşten mahlûk olmasının anlamı, ateşin onun en büyük kısmı ve hilkatinde galib olan unsur olmasıdır. Nitekim insanda da galib olan unsur topraktır. Binaenaleyh o basit değildir.

Bazılarına göre «*Cinn*», havaî ve ateş türü cisimler demektir. Yani onlar üzerinde ateş ve hava daha galibtir. Onlar aslında me-

lekler gibi dört unsurdan (su, toprak, hava ve ateş) mürekkeptirler. Fakat ateş ve hava oranları daha fazladır.

Fahruddin Razi, bu ayetin yorumunda müfessirlerin cinler hakkında ihtilaf ettiklerini belirterek şöyle demiştir:

«Bazılarına göre cinler, şeytanlardan ayrı başka bir cinstir. Ancak en sahih görüşe göre, şeytanlar cinlerden bir kısımdır. Onlardan mümin olanlara şeytan denilmez. Sadece kâfir olanlara şeytan denilir. Bunun sahih oluşunun delili, cinn lâfzının gizlemek anlamına gelen Cenne'den müştak olmasıdır. Böyle olan herkes cinlerdendir».

Vehb'e göre cinlerden bir kısmı vardır ki, onların çocukları doğar, yerler-içerler, tıpkı insanlara benzerler. Bazıları da rüzgâr gibidirler. Ne doğum yaparlar ne yerler ne de içerler. Bunlar da şeytanlardır.

İbn'ul-Arabi şöyle demektedir: «Cinlerin tenasülü; insanların tenasülünde meninin rahme atılması gibi havayı dişinin rahmine atmakla gerçekleşir. Onların on dört kabile olduğu söylenmiştir. Asılları da böyledir. Sonra çeşitli dallara ayrılmışlardır. Aralarında savaşlar olur. Kasırgalardan bazıları onların savaşları anında meydana gelir. Çünkü kasırga iki rüzgârın karşılaşmasıdır. Her rüzgâr öbürünü itelemekte bu da dolaşmaya yol açmaktadır. Fakat her kasırga da cinlerin savaşı demek değildir.»

Ebu Sa'lebe'den sahih bir senedle merfuen şöyle rivayet edilmiştir: *«Cinler üç sınıftır. Birinci sınıfı kanatlıdır, havada uçarlar. İkinci sınıfı yılan ve köpeklerdir. Üçüncü sınıfı ise konar ve göç ederler».* (Beyhaki, «el-Esma ve's-Sıfat», Ebu Nuaym, Deylemi) Yani, onlardan bir sınıf çoğunlukla havada uçarlar, bir kısmı bazı yerlerde dururlar, bazıları da o şekillere girdikleri için yılan

ve köpek gibi ifadelerle tesmiye olunmuşlardır. Her ne kadar diğerleri de değişik şekillere girebiliyorlarsa da.

Alimler cinlerin değişik şekillere girebilme gücü olduğunu söylemişler ve fakat, bu takdirde hiçbir şeye güven kalmayacağı öne sürülerek buna itiraz edilmiştir. Bu itiraza da şöyle cevap verilmiştir: *«Allah, bu ümmeti cinleri onların şekline girmesinden korumuştur»*. Yani din hususunda şüpheye neden olacak, güveni kaldıracak bir alim ve başkası için böyle bir korunma vardır. Şer'an bu istilzam muhaldir. Ancak onlar için bu şekil değiştirme hadisesi her zaman olmaz. Çoğunlukla denilir ki: *«Şekil değiştirmeye kudret, ancak mütevekkin olan bir sınıf içindir»*. Alimlerin sözlerinde cinler için bunun ispat edilmesi, bazı sınıflar itibarıyla sıhhatli olması kâfi gelir. Ne var ki bu, cidden uzak bir yorumdur. Bu hususta iyice düşünmek gerekir.

El-Heytemî, *«Bu hadisi nakleden raviler sika kabul edilen kimseler ise de bazılarında zaaf vardır»* demektedir. Şayet hadis bundan ötürü zayıf ise, kıl-u kal yoktur. En doğrusunu Allah bilir.

Bu ayet-i kerime, Allah Teâlâ'nın kudretinin kemaline delâlet etmek için ve insanlar ile cinlerin hilkatinin başlangıcını beyan kastıyla gelmiştir. Bu ayet aynı zamanda bir mukaddimeye dikkat çekmektedir ki o mukaddime üzerinde haşr imkânı olur. O da maddelerin birleşme ve dirilmeyi kabul etmeleridir.

(28) *«(Hatırlat o zamanı) ki Rabbin meleklere...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Burada Allah Teâlâ'nın hitab ettiği melekler ile, yerin ve göklerin melekleri kastedilmiştir deniliyorsa da bu iddianın bir delili yoktur.

«Beşer» kelimesi lûgatta derinin zahirine denilir. İnsana *«Beşer»* denilmesinin nedeni, derisinin tüysüz olmasıdır. Yani derisi, hayvanlarda olduğu gibi tüy ve kılla kaplı değildir.

(29) *«Onu düzenlediğim ve ona ruhumdan üflediğimde...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Yani onu düzenleyip, ruhun feyezanını kabul edecek bir hâle getirdiğimde, insan şekline soktuğumda, beşer hilkatiyle yarattığımda ve ona ruhumdan üflediğimde, sizler hemen onun için secdeye kapanın.

«Nefahtu» fiili *«nefh»* kökünden gelir. Nefh ise, örfte üflemek, ağızla veya bir aletle, hava almaya ve onunla şişmeye elverişli olan içi boş bir cisme üflemek demektir. Burada hayata kabiliyeti olan madde üzerinde, bilfiil hayatın aksamasına sebep olan bir şeyin temsili vardır. Dolayısıyla burada gerçek bir nefh (üfleme) yok, sadece temsili (sembolik) bir anlatım vardır.

Gazali'ye göre, burada *«Ruh»*un nuru yerine *«nefh»* tabiri kullanılmıştır. Çünkü nefh, birçok safhadan geçtikten sonra meydana gelen çamurdan oluşan kabulleyici fitilin yanmasına sebeptir. Tıpkı nefhi, yanmaya kabiliyeti olan ateşin yanışına sebep olduğu yerlerde ateşle tabir etmek gibi.

Bazen sebep, kendisinden istifade edip, oluşan fiil yerine mecaz yoluyla kullanılır. Her ne kadar istifade edilen fiil kendisinden istifade edilen fiil suretinde olmasa da.

Gazali ve bir gruba göre, *«Ruh»*, suyun kaba girdiği gibi bedene girer bir cisim değildir. Siyahlığın siyaha, ilmin alime girmesi gibi, kalbe veya dimağa giren bir araz da değildir. Aksine ruh, mücerret (soyut) bir cevherdir. Ne bedenin dahilinde ne de

haricindedir. Ne bedenle bitişiktir, ne de ayrıdır. Onların bu hususta birçok delilleri vardır. (1)

Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat alimlerinden Şeyh Abdurraif Münavî şöyle demektedir:

«Salih fırkalar, grublar «*ruh*» hakkında konuşmanın derinliklerine dalmışlar ve fakat bundan hiçbir yarar elde edemeyip zaferle geri dönememişlerdir. İçlerinde, —İbn Cemaat'in de ifade ettiği gibi— sarfedilmiş doğru bir söz yoktur ve hepsi de tahminlerden ibarettir. Akıl yürütmelerdir.»

Ehl-i Sünnet'in cumhuru, ruhun lâtif bir cisim olduğunu, mahiyet ve sıfat bakımından diğer cisimlere muhalif bulunduğunu, bedende tasarruf ettiğini, yağın zeytinde, ateşin kömürde bulunması gibi bedende bulunduğunu ona «*Ben-Sen*» tabirleriyle hitap edildiğini söylemişlerdir. İmam'ul-Harameyn de bu görüştedir.

Mükkanî şöyle demektedir:

«Kelâmcıların cumhuruna göre ruh mahiyet bakımından azaların kendisinden doğup meydana geldiği cisme muhalif bir cisimdir. Nuranîdir, ulvîdir, hafiftir, canlıdır. Diriliği zatından dolayıdır. Azaların cevherinde nafizdir. Suyun gülde, ateşin kömürde sereyan ettiği gibi azalarda sereyan eder. Onda bir değişiklik arız olmaz. Bir inhilal, onun için bahis konusu değildir. Onun azalarla birlikte olması hayattır. Azalardan ruhlar âlemine geçmesi de ölümdür.

Allah Teâlâ meleklere selâm ve tazim kabilinden Adem'e secde etmelerini emretti. Veya Adem'i kıble yerine koyup da Allah'a

(1) Alusî, Ruh'ul-Meani, cilt: 14, sh: 37

secde etmelerini emretti. Çünkü Adem'de Allah'ın kudretinin izlerinin en garipleri tecelli etmiştir. Onlara *«Kapanın»* anlamına gelen *Fekau'* fiiliyle emredilmesi emredilenin sadece eğilmek olmadığına delâlet eder. Belki de bu bizim bilmediğimiz şekildeki bir secdedir».

(30) *«Meleklerin hepsi...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Yani Allah Adem'i yarattı, düzenledi, ona ruhundan üfledi ve melekler de ona secde ettiler. Meleklerin içinden secde etmeyen hiç kimse kalmadı ve hepsi secde ettiler.

(31) *«Ancak İblis secde edenlerle beraber olmaktan...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Buradaki istisna, muttasıldır. Yani istisna edilen, kendisinden ayrılanların cinsindendir. Bunun nedeninde ihtilaf edilmiştir. O İblis'in tek başına cinnî olup, diğer meleklerin arasında erimesi, onlardan sayılması mümkündür. Veya İblis melekler arasında kendilerine cin denilen, doğuran bir cinstendir. Ya da gerçekten melekti, cinnî değildi. Bu takdirde Allah Teâlâ'nın *«O cinlerdendi»* tarzındaki ifadesi tevil edilir.

«İblis secde edenlerle beraber olmaktan imtina ederek, dayattı» cümlesi istinâfi bir cümledir. İstisnadan anlaşılan, secde etmemenin keyfiyetini açıklamaktadır. Bu, *«İsbattan nefy, nefyden isbat olur»* kaidesine binaendir. Burada istisnanın munkatı olması da mümkündür. Çünkü meşhur görüşe göre İblis, meleklerin cinsinden değildir.

İstisna edilen, istisna edilenlerin cinsine veya hükmüne dahil

olmadıktan sonra istisna munkatı olur. İstisna munkatı ise, İblis de secde emrine dahil değildi şeklinde itiraz edilemez. Çünkü cinler de melekler gibi, secde etmekle memurdurlar. Allah Teâlâ, burada melekleri zikretmektedir, cinleri değil. Onları zikretmekle cinleri de kastetmektedir.

قَالَ يٰٓاِبْلِيْسُ مَا لَكَ اَلَّا تَكُوْنَ مَعَ السّٰجِدِيْنَ ﴿٣٢﴾ قَالَ لَمْ
اَكُنْ لِّاَسْجُدَ لِبَشَرٍ خَلَقْتَهٗ مِنْ صَلْصَالٍ مِّنْ حَمَاٍ مَّسْنُوْنٍ ﴿٣٣﴾
قَالَ فَاخْرُجْ مِنْهَا فَاِنَّكَ رَجِيْمٌ ﴿٣٤﴾ وَّاِنَّ عَلَيْكَ اللَّعْنَةَ
اِلٰى يَوْمِ الدِّيْنِ ﴿٣٥﴾ قَالَ رَبِّ فَاَنْظِرْنِيْٓ اِلٰى يَوْمِ يُبْعَثُوْنَ ﴿٣٦﴾
قَالَ فَاِنَّكَ مِنَ الْمُنْظَرِيْنَ ﴿٣٧﴾ اِلٰى يَوْمِ الْوَقْتِ
الْمَعْلُوْمِ ﴿٣٨﴾ قَالَ رَبِّ بِمَآ اَغْوَيْتَنِيْ لَاُزَيِّنَنَّ لَهُمْ فِي
الْاَرْضِ وَلَاُغْوِيَنَّهُمْ اَجْمَعِيْنَ ﴿٣٩﴾ اِلَّا عِبَادَكَ مِنْهُمُ
الْمُخْلَصِيْنَ ﴿٤٠﴾ قَالَ هٰذَا صِرَاطٌ عَلَيَّ مُسْتَقِيْمٌ ﴿٤١﴾ اِنَّ عِبَادِيْ
لَيْسَ لَكَ عَلَيْهِمْ سُلْطٰنٌ اِلَّا مَنِ اتَّبَعَكَ مِنَ الْغٰوِيْنَ ﴿٤٢﴾ وَاِنَّ
جَهَنَّمَ لَمَوْعِدُهُمْ اَجْمَعِيْنَ ﴿٤٣﴾ لَهَا سَبْعَةُ اَبْوَابٍ لِّكُلِّ بَابٍ مِّنْهُمْ
جُزْءٌ مَّقْسُوْمٌ ﴿٤٤﴾ اِنَّ الْمُتَّقِيْنَ فِيْ جَنّٰتٍ وَّعُيُوْنٍ ﴿٤٥﴾ اُدْخُلُوْهَا
بِسَلٰمٍ اٰمِنِيْنَ ﴿٤٦﴾ وَنَزَعْنَا مَا فِيْ صُدُوْرِهِمْ مِّنْ غِلٍّ اِخْوَانًا عَلٰى
سُرُرٍ مُّتَقٰبِلِيْنَ ﴿٤٧﴾ لَا يَمَسُّهُمْ فِيْهَا نَصَبٌ وَّمَا هُمْ مِّنْهَا بِمُخْرَجِيْنَ
﴿٤٨﴾ نَبِّئْ عِبَادِيْٓ اَنِّيْٓ اَنَا الْغَفُوْرُ الرَّحِيْمُ ﴿٤٩﴾ وَاَنَّ عَذَابِيْ هُوَ
الْعَذَابُ الْاَلِيْمُ ﴿٥٠﴾ وَنَبِّئْهُمْ عَنْ ضَيْفِ اِبْرٰهِيْمَ ﴿٥١﴾

32 — (Allah): «Ey İblis! Secde edenlerle beraber olmamana sebep nedir » dedi.

33 — (İblis): «Ben kuru çamurdan şekillenmiş cıvık bir balçıktan yarattığın insana secde etmek için varolmadım» dedi.

34 — (Allah): «Öyleyse oradan çık, muhakkak ki sen artık kovulmuş birisin» dedi.

35 — «Muhakkak ki Kıyamet Günü'ne kadar lânet senin üzerine olacaktır».

36 — (İblis): «Ey Rabbim, o halde (tekrar) dirilecekleri güne kadar bana mühlet ver» dedi.

37 — (Allah): «Sen mühlet verilenlerdensin» dedi.

38 — «Bilinen vaktin gününe kadar».

39 — (İblis): «Rabbim! Beni saptırmana karşılık ben de yeryüzünde fenalıkları onlar için süsleyeceğim. Andolsun ki onların hepsini saptıracağım» dedi.

40 — «Ancak ihlasa erdirilmiş kulların müstesna».

41 — (Allah): «İşte benim katımda doğru yol budur» dedi.

42 — «Kullarımın aleyhine sana verilmiş bir hakimiyet yoktur. Ancak sapıklardan sana uyanlar müstesna».

43 — Kuşkusuz cehennem onların hepsine va'dolunan bir yerdir.

44 — O cehennemin yedi kapısı, her kapı için ayrılmış bir kısım vardır.

45 — Allah'a karşı gelmekten korkup, rahmetine sığınan muttakiler mutlaka cennetlerde ve pınar başlarındadırlar.

46 — «Oraya (cennetlere) emniyet içinde ve selâmetle girin» denilir.

47 — Biz onların göğüslerindeki kini söküp attık. Onlar artık kardeşler olarak tahtlar üzerinde karşı karşıya otururlar.

48 — Onlara orada hiçbir yorgunluk dokunmayacaktır. Onlar oradan çıkarılacak da değillerdir.

49 — (Ey Muhammed!) kullarıma benim çok bağışlayan, çok esirgeyen olduğumu haber ver.

50 — Bununla beraber azabımın acıklı azabın ta kendisi olduğunu da bildir.

51 — Onlara İbrahim'in misafirlerinden de haber ver.

(32-33) *«(Allah): Ey İblis! Secde edenlerle beraber olmamana...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

Bu cümle, müsta'nife'dir. İblis'e hitab edilmesi onu şereflendirmek için değildir. Aksine ihanet ve idlâl, kınamayı gerektirir.

Hitabın zahirinden anlaşıldığına göre, Allah Teâlâ İblis'le vasıtasız konuşmuştur. Çünkü İblis Allah'a verdiği cevapta, *«Yarattığın insana secde etmek için varolmadım»* demiştir. *«Yarattığın insana...»* şeklinde ifade huzurda yapılmış bir hitaptır, gıyabda değil. Bazı kelâmcıların, Allah Teâlâ'nın bu hitabı, peygamberlerinin diliyle İblis'e ulaştırdığı şeklindeki tevilleri ise zayıftır. (1)

Kadı Beyzavî, *«Lem ekun»* ifadesi ile ilgili şöyle demektedir: «Bu benim için sıhhatli olmaz. Cismani ve kesif olan bir insana secde etmem, benim halime ters düşer. Çünkü ben bir meleğim ve ruhaniyim. Kaldı ki sen onu en düşük maddelerden, beni de ateşten yarattın. Oysa ateş bu maddelerin en üstünüdür. İblis, Hz. Adem'i nev ve asıl itibarıyla tenkis etmektedir». (2)

---

(1) Sıddık Hasan Han, Feth'ul-Beyan, cilt: 5, sh: 183
(2) Kadı Beyzavî, Mecma'ut-Tefasir, cilt: 3, sh: 561

Nurlu aslıyla, Adem'in çamurlu aslına karşı böbürlenen İblis, faziletin ancak Allah'ın faziletli kıldığında olacağını, maddenin ölçüsüyle anlaşılamayacağını bilememiştir.

(34) *«(Allah): Öyleyse oradan çık. Muhakkak ki...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Yani, Ey İblis! İsyan ettiğinden, böbürlendiğinden dolayı cennetten çık. Çünkü sen, uzaklaştırılmış, lânetlenmiş olansın.

«Minha» kelimesindeki zamir cennete racidir. Bazı müfessirler, *«göklere»* raci olduğunu söylemişlerdir. Yani *«Göklerden defol!»*

Melekler cümlesine raci olduğunu söyleyen müfessirler de olmuştur. Yani *«Meleklerin içinden çık!»*

«Racim» kelimesi, yıldızlarla, ateşlerle recmedilen kişi anlamına gelir. Bazı müfessirlere göre bu kelimenin anlamı *«mel'un»* dur. Yani lânetlenmiş, Allah'ın rahmetinden kovulmuş. Nitekim adete göre, kovulan kimsenin ardından taşlar atılır.

(35-38) *«Muhakkak ki Kıyamet Günü'ne kadar...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

Yani, Ey İblis! Allah'ın rahmetinden uzaklaştırılmak, kovulmak, daimi bir şekilde yakana yapışmış olacaktır ve bu Kıyamet Günü'ne kadar devam edecektir.

Denildiğine göre, İblis hem göklerde hem de yerde lânetlenmiştir. Kıyamet Günü, onun lanetlenmesinin artık sonu olduğu sanılmamalıdır. Çünkü Kıyamet'te de onun lânetlenmesi kesilme-

yecektir. Bu cümle ile lânetin devam edeceği kastedilmektedir. Çünkü uzun süreden maksat devamlılıktır şeklinde bir kural vardır. Dolayısıyla, Kıyamet Günü'nün zikredilmesi devamlılık içindir. Tıpkı, «*Gökler ve yer devam ettikçe*» ayeti gibi.

Kastedilen, İblis'in Kıyamet Günü'ne kadar lânetlenmesi, Kıyamet Günü ve daha sonra daha şiddetli azaba duçar edilmesi de olabilir. Öyle ki bu azap ona lânetin acısını unutturacaktır.

İblis, Allah'dan kendisine Ademoğullarının haşre gönderileceği güne kadar mühlet vermesini istemiştir. Çünkü o, Allah Teâlâ kendisine «*Muhakkak ki Kıyamet Günü'ne kadar lânet senin üzerine olacaktır*» dediğinde, azabının Ahiret yurduna bırakıldığını anlamıştı. O adeta ebediyyen ölmemek isteğinde bulunmuştur. Çünkü ölümü Kıyamet Günü'ne ertelendiğinde, o gün Sur'a ikinci kez üfürülecek gündür ve o günde artık ölüm yoktur. Çünkü Sur'a ilk üfürülmesinden sonra ölüm kalkmaktadır. Bu bakımdan Kıyamet Günü ölümsüz bir gündür.

Kadı Beyzavî'ye göre, İblis bu isteğiyle, halkı ifsad etmenin ve ölüm anındaki dehşetten kurtulmanın çaresini aramıştır. Çünkü haşrden sonra ölüm yoktur. Allah Teâlâ ilk isteğini kabul etti ve fakat ikinci isteğini kabul etmedi.

Bazı müfessirlere göre, İblis ölmeme isteğinde bulunmamıştır. O azabının Kıyamet'e kadar ertelenmesi, dünyada azap görmemesi için istekte bulunmuştur. Allah Teâlâ onu, kendilerine mühlet verilenlerin zümresine dahil etti. Ya da günahlarından dolayı azapları geciktirilenlerin cemaatine onu ilhak etti. Onun mühlet hususundaki talebini vermek Allah'tan ona bir ikram değildir. Bu onun belâsını, şekavet ve azabını daha da artırmak içindir.

İblis'e verilen mühlet, «*malûm vaktin gününe kadar*» ifade-

siyle belirtilmiştir. Bugün, Kıyamet Günü'dür. Çünkü din günü, onların diriltileceği gün, malûm vaktin günü şeklindeki ifadelerin hepsiyle Kıyamet Günü kastedilmektedir. Kıyamet Günü'ne *«malûm gün»* denilmesi onun Allah'tan başkasınca bilinmemesindendir. O sadece Allah katında malûmdur.

Bazı müfessirlere göre, tüm mahlûkat o gün dirilir. Bu yönden o gün malûmdur.

Bazıları da, kastedilenin haşra yakın bir vakit olduğunu, İblis'in o zaman öleceğini söylemişlerdir.

İbn Abbas'a göre, *«malûm vakit»* ile kastedilen, Sur'a ilk üfürülüştür. İblis o zaman ölecektir. İki üfürülme arasında 40 yıllık bir süre vardır. İblis'in ölü olarak kalacağı süre, kırk yıldır.

(39-40) *«(İblis): Rabbim! Beni saptırmana karşılık, ben de...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

*«Bima»*daki *«Ba»* harfi yemin içindir. *«Ma»* ise masdariyet harfidir. Yani, beni idlâline yemin olsun ki, ben de yeryüzünde tüm fenalıkları onlar için süsleyeceğim ve hepsini saptıracağım!

Kadı Beyzavî, Araf Suresi'ndeki *«Ba»* harfinin sebebiyet için olduğu görüşünü tercih etmiş ve onun yemin için olduğunu öne süren görüşü *«denilir»* lâfzıyla zayıf göstererek nakletmiştir. Nitekim bir başka yerde İblis, *«Senin izzetine yemin olsun ki»* diyor. Kıssa aynı kıssadır. Ancak birinde Allah'ın zatî sıfatıyla, ikincisinde ise fiiliyle yemin edilmesi sözkonusudur.

Fakihler Allah'ın zatına ait olan sıfatlarla yemin etmenin sahih olduğunu söylemişlerdir. Ancak, fakihler arasında Allah'ın fiili

sıfatlarıyla yemin edilip edilemeyeceği hususunda ihtilaf vardır. Bir gruba göre, ikisi arasında fark vardır. Ayrıca Allah'ın saptırması üzerine yemin etmek, pek bilinen bir kaide değildir. (Bu görüşü el-Kerhi öne sürmüştür).

Bizim kanaatimizce, İblis'in burada Allah'ın kendisini idlali üzerine yemin etmesi, başka bir yerde Allah'ın izzeti üzerine yemin etmesine ters değildir. Çünkü izzet, Allah Teâlâ'nın sultanı, kahrı demektir. İblis'in idlâli ise, izzetin kapsadığı mânâlardan biridir. Nitekim Irak ekolu «kudret, azamet, izzet gibi zati sıfatlarla yemin edilmesi, yemin kabul edilir. Rahmet, öfke gibi fiili sıfatlarla yemin etmek ise yemin değildir» demişlerdir.

Bazı müfessirlere göre, en doğrusu yeminlerin örfe uygun olmasıdır. Hangi ifade halkın örfünde, yemin yerine geçiyorsa o yemin kabul edilir, hangisi değilse o kabul edilmez. En güzel görüş budur. (1)

İblis'in yemininin cevabı, *«Le Uzeyyinenne»* dir. Yani Ademoğullarına emrine muhalefet etmeyi güzel göstereceğim. Ademoğullarının sözü edilmediği halde, zamirin onlara irca edilmesi malûm oldukları içindir. Yani, onlar dünyada kaldıkça.

İblis'in süslemesi insanlara günahlarını güzelleştirmesi, onları o günahlara düşürmesi ve onları dünya ziynetleriyle oyalayarak, Allah'ın emrini yapmaktansa, dünyayı daha sevimli göstermesi demektir.

«Andolsun ki onların hepsini saptıracağım»; yani onları ibadet yolundan uzaklaştıracağım, kalplerine vesveseler sokarak, delâlete düşmeleri için uğraşacağım.

(1) Sıddık Hasan Han, Feth'ul-Beyan, cilt: 5, sh: 185-186

İblis niçin böyle yemin etmiştir? O kâfir olduğunu ve affedilmeyeceğini anlayınca, cüzzamlı bir kimsenin «tüm insanlar cüzzamlı olsa da beni ayıplamasalar» şeklindeki temennisi gibi bütün insanların kâfir olarak ölmesi için temennide bulunmuştur.

Bu ayet, *«İnsanlar kendi fiillerinin yaratıcısıdır»* diyen Mutezile mezhebinin aleyhinde bir delildir. Onlar buradaki *«süsleyeceğim»* ve *«Saptıracağım»* fiillerinin sebebi kastedilmektedir demekle, zahirden ayrılmaktadırlar. Zahirden ayrılmak ise, ancak bir zaruretten ötürü olabilir.

«Ancak ihlasa erdirilmiş kulların müstesna»; yani kullarından ihlasa erdirmiş oldukların, ibadet ve taatlerini sırf senin için yapan, o ibadet ve taatlerle senden başkasını kastetmeyen kulların müstesna.

İblis bunları istisna etmiştir. Çünkü hile ve vesveselerinin bu kimselerde hiçbir tesiri olmayacağını, onların kendisinin hilelerini kabul etmeyeceklerini biliyordu.

İhlas'ın hakikatı, bir şeyi başkasının korkusundan uzak olarak sadece Allah için yapmaktır.

(41-44) *«(Allah): İşte benim katımda doğru yol...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

Allah Teâlâ, İblis'e hitaben *«Bu benim doğru yolumdur. Onu gözetlemek, korumak benim ilahî vazifemdir»* buyurmuştur.

«Bu» işaretiyle gösterilen yol, *«kullarımın üzerinde senin bir hakimiyetin yoktur»* hükmüdür. Ehl-i Sünnet'e göre, burada söz teşbih üzerine bina edilmiştir. Tıpkı *«müminlere yardım üzerimi-*

ze bir haktır» ayetindeki gibi. Çünkü Ehl-i Sünnet'e göre, en uygun olanı gözetmek, Allah'ın üzerine vacip değildir.

Bazı müfessirlerin naklettiğine göre, Kısaî bu ayetin yorumu hakkında şöyle demiştir.

«Bu ayet tehdid üzere bina edilmiştir. Tıpkı tehdid ettiğin kimseye, *«senin yolun benim katımdadır, dönüşün banadır»* demen gibi. Veya *«Kuşkusuz Rabbin seni gözetlemektedir»* ayetinde olduğu gibi.

Bu yoruma göre ayetin mânâsı şöyledir: *«Bu, dönüşü bana olan bir yoldur. Ben herkese işlediğinin karşılığını vereceğim».*

Bazı müfessirlere göre, metinde geçen *«Aleyye», burada «İleyye»* anlamındadır.

Bazılarına göre mânâ şöyledir: *«Benim üzerimde olan şudur ki, ben beyan ve hüccetlerle insanlara dosdoğru yolu göstereyim».*

Bazıları ise mânânın, *«Onlara tevhid ve hidayetle doğru yolu göstereyim»* şeklinde olduğunu söylerken, bazıları da mânânın şöyle olduğunu öne sürmüştür: *«İhlas bana aittir, benim katımdadır, benim yolumdur. Ve bana getirir. O, benim kerem ve rızama getiren bir yoldur.»*

Ebussuud Efendi, bu ayetin yorumunda şöyle demektedir:

«En belirgin olanı şu ki, bu söz İblis'in; *«Andolsun onlar için senin dosdoğru yoluna oturacağım ve onları saptıracağım»* sözünün cevabı ve reddidir.

Bazı kıraatlerde, *«Aleyye»* kelimesi, *«Yücedir»* anlamındaki *«Aliyyun»* şeklinde okunmuştur.

«Kullarımın aleyhine sana verilmiş...» ifadesindeki *«Kullar»* ile muhlis insanlar kastedilmektedir. Yani, onları günaha sokmak, helâklerine sebep olmak, tevbe etmemelerini sağlamak hususunda, senin onlar üzerinde bir tasarrufun yoktur.

Bu ayet Adem ve Havva'dan vaki olan hadiseye ters düşmemektedir. Çünkü o tevbe ettiği için, kendinden affedilen bir günah (zelle)tı.

Meânî alimleri, *«Aleyhim»*in anlamının *«Alâkulubihim»* (onların kalplerinin üzerinde) demek olduğunu söylemişlerdir. Yani sen onların kalplerine hakim olamazsın. Senin onların kalpleri üzerinde bir hakimiyetin yoktur.

Süfyan bin Uyeyne'ye göre bu ayetin anlamı şu şekildedir: *«Senin onlar üzerinde, onları affın ortadan kaldıramayacağı bir günaha sokabilecek kuvvet ve kudretin yoktur».*

Bu kullar Allah Teâlâ'nın has kullarıdır. Yani hidayet ettiği ve kulları arasından seçtiği kimselerdir. Allah Teâlâ bunlar arasından, şeytana tabi olan dalâletteki kimseleri istisna etmiştir. Çünkü bu kimseler, Şeytan'a tabi olmuş, hak yoldan sapmış, dalâlete düşmüşlerdir. Bu husus İblis'in, *«Andolsun onların hepsini saptıracağım, ihlasa erdirilmiş kulların müstesna»* sözüne de muvafıktır.

İblis'in sözü ile bu söz arasında fark olduğunu söylemek mümkündür. Allah Teâlâ'nın sözünde İblis'in bütün kullar üzerindeki hakimiyeti ona tabi olan sapıklar müstesna nefyediliyor. Bu bakımdan Allah Teâlâ'nın ifadesi içerisine, hem muhlisler hem de İblis'e tabi olmayanlar girmektedir. İblis'in sözü ise, muhlisler müstesna tüm insanların saptırılacağını içermektedir. Böylece muhlis olmamakla beraber, İblis'e tabi olmayanlar da buna dahil

oluyor. Kısacası, muhlisler ile sapıtıp İblis'e tabî olanlar arasında üçüncü bir grup vardır. Onlar ne ihlasa erdirilmişlerdir ne de İblis'e tabî olup, sapıtmışlardır.

Bazı müfessirler, İblis'e tabi olanların müşrikler olduğunu söylemişlerdir. Delil olarak da; *«Onun (Şeytan'ın) hakimiyeti sadece kendisini dost edinenlerle, Allah'a ortak koşanların üzerinde vardır»* ayetini gösterirler.

Ebussuud Efendi diyor ki;

— İblis'in sözü tahkikî olmasına rağmen, bu ayetle muhlislerin şanını yüceltmek vardır. Onların mertebelerinin onlara uzanan dalâlet ellerinin kırılmasının, İblis'in ancak sapıklığı seçenlere tesir etmesinin, onun kullar üzerinde bir hakimiyetinin olmadığının, sadece insanların kendi yanlış seçimleriyle İblis'e tabî olduklarının beyanı vardır.

Allah Teâlâ, bu muhavereyi naklettikten sonra tehdid maksadıyla İblis'e tabi olanların toplanacakları yerin kesinlikle cehennem olduğunu bildirdi. Cehennem'in yedi kapısı vardır. Cehennem ehli o kapılardan cehenneme girerler. Cehennemin yedi kapısının bulunması, cehennem ehlinin çokluğuna delâlet eder. O kapıların her biri için, İblis'in etbaından belli bir hizip vardır. Taife taife ayrılmışlardır.

Bazılarına göre cehennem kapılarından maksat, üstüste gelen cehennem tabakalarıdır. İbn Cüreyc, ateşin yedi dereke olduğunu söylemiş ve isimlerini saymıştır:

1. Cehennem
2. Leza
3. Hutame

4. Sair
5. Sekar
6. Cehim
7. Haviye

En üst tabaka ehli tevhidin asileri, ikinci tabaka Yahudiler, üçüncüsü Hıristiyanlar, dördüncüsü sabiiler, beşincisi mecusiler, altıncısı müşrikler ve yedincisi de münafıklar içindir. Bu takdirde cehennem, bu tabakaların en üstündekidir. Onun akabinde zikredilenler, onun altında bulunurlar. Ayet bu yoruma göre şöyle anlaşılır: Allah İblis'e tabi olanları yedi kısma ayırır ve her kısım bir tabakaya girer. Bunun sebebi küfür ve isyanın değişik olmasıdır. Bu yüzden kâfir ve asilerin ateşteki mertebeleri farklıdır.

El-Hatib şöyle demektedir: «Bu sayının tahsisinin nedeni cehennem ehlinin yedi fırka olmasıdır».

Bazılarına göre insanın azaları (göz, kulak, dil, karın, tenasül uzvu, el ve ayak) olmak üzere yedi tane olduğundan dolayı cehennem tabakaları da yedi olmuştur. Çünkü günahların çıkış noktaları bu azalardır. Dolayısıyla onların varacakları yer de yedi tabakadır. Bu azalar aynı zamanda niyet şartıyla iyiliklerin de kaynağı olduğuna, niyetin de kalbin amellerinden bulunduğuna göre, onlara bir daha eklenerek cennet kapıları da sekiz olmuşlardır.

Kanaatimizce, bu sayının tahsisindeki nedenler sadece bu söylenenlerden ibaret değildir. En doğrusu, bunu, Allah'ın ilmine havale etmektir. Ancak Hz. Peygamber'den sahih bir haber varid olmuşsa, onu kabullenmek vaciptir.

Hz. Ali'den gelen bir rivayete göre, cehennem tabakaları yedidir. Bazıları diğerinin üstündedir. Önce birinci tabaka, sonra ikin-

ci ve üçüncü tabakalar doldurulacaktır. Ta ki yedinci tabakaya kadar.

Buhari Tarih'in de, Tirmizi de garip kabul ederek, İbn Ömer' den şöyle rivayet ediyorlar: Hz. Peygamber (s.a); *«Cehennem'in yedi kapısı vardır. Onlardan biri ümmetime kılıç çekenler içindir»* buyurdu.

İbn Merduveyh ve Hatib, Tarih'inde Enes'ten şöyle rivayet ediyorlar: Hz. Peygamber (s.a); *«Ayette işaret edilen bir kısım vardır ki Allah'a şirk koşmuşlardır, başka bir kısım vardır ki Allah'ın varlığında şüpheye düşmüşler ve bir kısım vardır ki Allah'tan gafil olmuşlardır»* diye buyurmuştur.

Cehennem ehlinin, cehennemin sıfatlarının ve dehşetinin hakkında birçok rivayetler varid olmuştur. Tafsilat için hadis kitaplarına başvurulabilir.

(45-48) *«Allah'a karşı gelmekten korkup...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

«Muttakiler» ile kastedilenler, Allah'a şirk koşmaktan sakınanlardır. Nitekim sahabe ve tabiun bu kanaattedir ve en doğru görüş de budur.

Bazılarına göre *«muttakiler»*, bütün günahlardan sakınanlardır. Bu görüş Cübbai'ye ve Mutezile'ye aittir Ne var ki bu kimseler böylelikle Allah'ın rahmetini dar bir çerçeve içine sokmuş olduklarından, önceki görüş daha evlâdır.

Ümmet şu noktada birleşmiştir: Küfürden sakınmak, cennete varmanın şartıdır. Muttaki olmanın şartı ise, takvanın tüm gereklerini yerine getirmek değildir. Çünkü takvanın gereklerinden

bir kısmını yerine getiren kimse, takva emrini yerine getirmiş sayılır. Nitekim insan bir defa vursa, ona vuran, bir defa öldürse ona öldüren denir. Mahiyetin tamamını kapsaması gerekmektedir. Bu nedenle sözkonusu inceleme ile *«emir tekrarı ifade etmez»* deliline varmışlardır.

«Cennetler» ile kastedilen bahçe ve bostanlar, *«çeşmeler»* ile kastedilense akan nehirlerdir. Yani cennet ehli, cennet ve nehirlere girerler.

Ayetin terkibinden anlaşılan iki mânâ vardır: Ya hepsinin birden cennet ve nehirleri vardır, veyahut her biri için cennet ve nehirler vardır. Allah'ın kudreti ise sınırlı değildir. O'nun fazlına kimse mani olamaz. Nitekim başka bir ayette, *«Rabbinden korkan kimse için iki cennet vardır»* diye buyurulmuştur. Yani cennet ehlinin her biri için köşk ve saraylarının altından akan nehirler ve bahçeler vardır. Onlardan diledikleri gibi yararlanırlar.

Fahruddin Razî, tefsirinde şöyle demektedir:

«Bu cennetlerden biri, muhtemelen Allah Teâlâ'nın şu ayette zikrettiğidir: *«Muttakilerin va'dolundukları cennetin misali, kokmamış sudan olan nehirlerdir»*. Yine sözkonusu *«nehirler»* ile kastedilen muhtemelen, o akan nehirlerin dışındaki kaynak ve mecralardırlar. Onlara, *«cennetlere girin»* denilmektedir. Yani Allah onları cennete göndermektedir.»

Şöyle bir itiraz yapılabilir:

«Onlar cennet ve nehirlerde oldukları halde, kendilerine *«cennetlere girin»* demenin anlamı nedir? Çünkü onlara *«cennetlere girin»* denildiğine göre, bu emir, onların daha cennete girmediklerini gösterir».

Cevap olarak şöyle denilmiştir:

«Onlar cennette iken bir cennetten diğerine nakledilirler. İşte o girmek istedikleri cennetin kapısına geldiklerinde kendilerine *«Girin»* denilir. Bu sözü söyleyen, ya Allah Teâlâ'nın kendisidir ya da vazifelendirdiği meleklerdir».

«Bi Selâmin» ile kastedilen, *«Tüm afetlerden sağlam olarak»* cennete girmeleridir. Cennet ehlinden birisinin diğerine selâm vermesi de olabilir. Veyahut ya Allah Teâlâ tarafından ya da melekler tarafından onlara selâm verilerek cennete girmeleri söylenmektedir.

«Aminin»; yani bütün korkulardan veya cennet nimetlerinin tükenmeyeceğinden emin olarak cennetlere girin.

Dahhak'a göre mânâ şu şekildedir: *«Onlar ölümden emin kılındılar, artık ölmezler, hasta olmazlar, çıplak kalmazlar ve acıkmazlar».*

«Gıllın» kelimesi, düşmanlık, buğz, kin gütmek anlamlarına gelir. Yani, Allah Teâlâ onların kalbinden tüm mezmum vasıfları söküp atacaktır.

Hasan Basrî'den gelen bir rivayete göre, Hz. Ali şöyle demiştir:*«Allah'a yemin ederim ki, bu ayet biz cennet ehli hakkında nazil olmuştur».* Bir başka rivayette ise şöyle denilmektedir: *«Bu ayet Beni Haşim, Beni Temim ve Beni Adiy olmak üzere üç Arap kabilesi hakkında nazil olmuştur.»*

Üçüncü bir rivayete göre bu ayet, Hz. Ebubekir ile Hz. Ömer hakkında nazil olmuştur. Rivayet edildiğine göre Hz. Ömer şöyle demiştir: *«Umuyorum ki, ben, Osman, Zübeyr, Talha hakkında*

«Biz onların göğüslerindeki kini söküp attık» denilen kimselerden olalım».

İbn Abbas ise şöyle demiştir: *«Bu ayet on kişi hakkında nazil olmuştur: Ebubekir, Ömer, Osman, Ali, Talha, Zübeyr, Sa'd, Said, Abdurrahman, İbn Mesud».*

Bir rivayete göre müminler cennet kapısında durdurulurlar. Bazılarının hakkı, diğerinden alınır. Sonra kalpleri kin ve hasedden temizlenmiş olarak cennete girerler ve orada kardeş olurlar. Altından yapılmış, inci, mercan ve yakutla süslü tahtlar üzerinde başbaşa otururlar.

«Sürur» kelimesi, *«Serir»*in çoğuludur ve tahtlar anlamına gelir. Bazılarına göreyse, *«Serir»* ile kastedilen, yüce ve yüksek meclislerdir.

«Karşı karşıya»; yani birbirlerinin yüzlerine bakar halde otururlar.

Mücahid şöyle demektedir: *«Ehli cennetten hiç kimse diğerinin ensesini görmez».* Bunun benzeri bir rivayet de İbn Abbas'tan gelmiştir.

«Onlar biraraya geldikleri, karşılaştıkları ve ayrılmak istedikleri zaman, her birinin tahtı, binicisi ne tarafa gitmek istiyorsa, o tarafa döner. Fakat binicinin yüzü yanındakinin yüzüne bakmaktadır. Ensesi ise geriye, yani tahtın gittiği istikamete çevrilidir. İşte bu ünsiyet ve ikramın son derecesidir. »

Zeyd b. Ebi Evfa'dan şöyle rivayet edilmektedir:

«Hz. Peygamber (s.a) bir ara yanımıza çıkagelerek, bu ayeti okudu, sonra da şöyle buyurdu: *«Allah için birbirlerini sevenler*

cennettedir. Bazıları diğerlerine bakar durur». (Tabaranî, Beğavi, İbn Ebi Hatim).

Cennette onlara bir yorgunluk dokunmaz. Çünkü cennet nimetleri halis, lezzetleri katıksızdır. Onlar için kolay elde edilebilir durumdadırlar. Çalışmalarına, didinmelerine gerek kalmaksızın, istedikleri kendilerine verilir. Yeter ki bir şeyin isteği kalplerinde oluşsun. Hemen o şey, onların yanlarında tertemiz olarak görülüverir.

Süddi, *«Nesbun»* kelimesinin meşakkat ve eziyet anlamına geldiğini söylemektedir. Onlara meşakkat ve eziyyet dokunmaz. Cennette ebedî kalırlar.

Allah Teâlâ, cennet ehlinin cennette ebedî kalacaklarına dair nass getirmektedir. Yani zevalsiz bir ebediyet, fenasız bir bekâ, eksiksiz bir kemâl, mahrumiyet olmaksızın bir zafer vardır. Evet bu ebedilik içinde ve onların bundan haberdar olmasında, lezzetin tamamı, rahmetin kemâli vardır. Çünkü nimet ve lezzet içinde olan bir kimse, bunların arkasının bir zaman sonra kesileceğini, yok olacağını bilirse, o nimetler kendisine adeta zehir olur. Lezzetler karmakarışık hale gelir.

(49-50) *«(Ey Muhammed!) Kullarıma benim...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

Yani, Ey Muhammed! Bana kulluğu kabul eden herkese bunları söyle.

«İbadî» (kullarım) tabirinin kapsamına itaat eden her mümin girdiği gibi, asî müminler de girerler.

Onlara haber ver ki: Gafûr ve Rahim (mağfireti ve rahmeti

bol) olan sadece benim. Ben bununla nefsim üzerine hükmettim.

Nitekim bir hadis-i kudside, *«Rahmetim gazabımı geçmiştir»* buyurulmaktadır.

Ya Rabbi! Fazlına mazhar kıldığın kulların arasına bizi de dahil eyle!

Mus'ab b. Sabit'ten rivayet olunduğuna göre, Hz. Peygamber (s.a) ashabından bazılarının yanından geçerken, onların gülmekte olduğunu görür ve *«cennet ve cehennemi hatırlayın!»* der. İşte bunun üzerine de mezkûr ayeti kerime nazil olur. (İbn'ul-Münzir, İbn Ebi Hatim)

Ebu Hureyre'den rivayet olunduğuna göre, Hz. Peygamber (s.a) şöyle buyurmuşlardır:

«Kuşkusuz Allah Teâlâ, yarattığı gün rahmeti yüz tane yaratmış doksan dokuzunu yanında tutmuş, ancak bir tanesini mahlûkatına göndermiştir. Eğer kâfir, Allah'ın rahmetinden, Allah'ın katında olanları bilseydi, ümitsiz olmazdı. Eğer mümin Allah'ın katındaki azabın hepsini bilseydi, ateşten emin olmazdı». (Buhari, Müslim).

Allah Teâlâ, bu büyük müjdeyi vermesi için peygamberine emir buyurduktan sonra, onlara korku ve sakınmayı içeren bir şeyi de zikretmesini emretti ki kişinin kalbinde korku ile ümit, müjde ile inzar birarada bulunsun. Ta ki hem Allah'ın rahmetini umsunlar, hem de O'nun azabından korksunlar.

«Bununla beraber azabımın, acıklı azabın ta kendisi olduğunu da bildir». Burada sözü edilen azap, çok elem verici bir azaptır.

Allah Teâlâ, kullarını bu iki durum arasında topladı. Bir taraftan müjde, bir taraftan korku dolayısıyla onlar da ümit ile ümitsizlik arasında kaldılar. Durumların en hayırlısı zaten vasat, orta olanıdır. Bu bakımdan ümit ile korku arasında olmak, üns ile heybet halleri arasında bulunmaktadır.

Deniliyor ki, şayet kul Allah'ın affının miktarını bilse, hiçbir bakımdan kaçınmaz. Yine şayet azabının miktarını bilse hiçbir günaha yönelmez.

Bu iki ayette (49-50) birçok incelikler vardır ki onlardan birisi de şudur: Allah Teâlâ, kulları kendi nefsine izafe ederek, «*Kullarım*» demiştir. Tıpkı «*Kulunu geceleyin yolculuğa çıkardı*» (İsra: 1) ayetinde olduğu gibi.

Bu inceliklerden bir diğeri de şudur: Allah Teâlâ, mağfiret ve rahmet sahibi oluşunu 3 kez tekid etmektedir. Birincisi, «*Ennî*», ikincisi «*ene*», üçüncüsü de «*Gafur ve Rahim*» sıfatlarının marife getirilmesidir. Bu üç tekid de rahmet ile mağfiret tarafının daha ağır bastığını gösterirler. Azap zikredilirken ise, «*Ennî, ene'l-Muazzibu*» denilmiştir ki «*Kuşkusuz ki ben, evet, ben azap vericiyim*» demektir. Bu belki de haber vermek kabilindendir.

İnceliklerden biri de şöyledir: Allah Teâlâ, bu mânâyı kullarına tebliğ etmesi için peygamberine buyurmuştur. Adeta mağfiret ve rahmet hususunda peygamberi kendine şahit kılmıştır.

(51) «*Onlara, İbrahim'in misafirlerinden de...*»

Bu Ayetin Tefsiri

Yani Ey Muhammed! İbrahim hakkında cereyan eden ümit

ile korkuyu, içine korku ile birlikte giren müjdeli durumunu haber ver ki bundan ibret alsınlar ve bilsinler ki bu, Allah'ın kulları hakkındaki bir ilahi adetidir.

Bu kıssa müminlerin felahını, zalimlerin helâkını içerdiğinden, «*el-Gafur'ur-Rahim*»in ve «*Benim azabım elem verici azaptır*» ifadesinin bir tefsiridir.

«*Misafirler*» şeklinde karşılık verdiğimiz «*Dayf*» kelimesi aslında meyletmek anlamındadır. Mesela, «*Zaten senin dayfın da sana meylederek geliyor*» denir. «*Dayf*» kelimesi aslında masdardır. Fakat hem tekil hem de çoğul için kullanılır. Burada tekil getirilmesinin nedeni de budur. Çünkü Hz. İbrahim'in misafirleri, üç veya on ya da on iki melekti. Cebrail de onlardan biriydi. Yakışıklı delikanlılar şeklinde Allah onları Hz. İbrahim'e, çocuğu olacağına dair müjde vermeleri ve ayrıca Lut kavmini helâk etmeleri için göndermişti. Bu olayın ayrıntıları Hud Suresi'nde geçmiştir.

إِذْ دَخَلُوا عَلَيْهِ فَقَالُوا سَلَامًا ۖ قَالَ إِنَّا مِنكُمْ وَجِلُونَ ﴿٥٢﴾
قَالُوا لَا تَوْجَلْ إِنَّا نُبَشِّرُكَ بِغُلَامٍ عَلِيمٍ ﴿٥٣﴾ قَالَ أَبَشَّرْتُمُونِي عَلَىٰ أَن
مَّسَّنِيَ الْكِبَرُ فَبِمَ تُبَشِّرُونَ ﴿٥٤﴾ قَالُوا بَشَّرْنَاكَ بِالْحَقِّ
فَلَا تَكُن مِّنَ الْقَانِطِينَ ﴿٥٥﴾ قَالَ وَمَن يَقْنَطُ مِن رَّحْمَةِ رَبِّهِ
إِلَّا الضَّالُّونَ ﴿٥٦﴾ قَالَ فَمَا خَطْبُكُمْ أَيُّهَا الْمُرْسَلُونَ ﴿٥٧﴾
قَالُوا إِنَّا أُرْسِلْنَا إِلَىٰ قَوْمٍ مُّجْرِمِينَ ﴿٥٨﴾ إِلَّا آلَ لُوطٍ ۖ إِنَّا
لَمُنَجُّوهُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٥٩﴾ إِلَّا امْرَأَتَهُ قَدَّرْنَا ۙ إِنَّهَا لَمِنَ الْغَابِرِينَ ﴿٦٠﴾
فَلَمَّا جَاءَ آلَ لُوطٍ الْمُرْسَلُونَ ﴿٦١﴾ قَالَ إِنَّكُمْ قَوْمٌ
مُّنكَرُونَ ﴿٦٢﴾ قَالُوا بَلْ جِئْنَاكَ بِمَا كَانُوا فِيهِ يَمْتَرُونَ
﴿٦٣﴾ وَأَتَيْنَاكَ بِالْحَقِّ وَإِنَّا لَصَادِقُونَ ﴿٦٤﴾ فَأَسْرِ بِأَهْلِكَ
بِقِطْعٍ مِّنَ اللَّيْلِ وَاتَّبِعْ أَدْبَارَهُمْ وَلَا يَلْتَفِتْ مِنكُمْ أَحَدٌ
وَامْضُوا حَيْثُ تُؤْمَرُونَ ﴿٦٥﴾ وَقَضَيْنَا إِلَيْهِ ذَٰلِكَ الْأَمْرَ أَنَّ دَابِرَ
هَٰؤُلَاءِ مَقْطُوعٌ مُّصْبِحِينَ ﴿٦٦﴾ وَجَاءَ أَهْلُ الْمَدِينَةِ يَسْتَبْشِرُونَ ﴿٦٧﴾
قَالَ إِنَّ هَٰؤُلَاءِ ضَيْفِي فَلَا تَفْضَحُونِ ﴿٦٨﴾ وَاتَّقُوا اللَّهَ
وَلَا تُخْزُونِ ﴿٦٩﴾ قَالُوا أَوَلَمْ نَنْهَكَ عَنِ الْعَالَمِينَ ﴿٧٠﴾

52 — (Hatırlat o zamanı) ki, onun yanına girip «selâm» demişlerdi. O da: «Doğrusu biz sizden korkuyoruz» demişti.

53 — Dediler ki: «Sakın korkma! Kuşkusuz biz sana, bilgin bir çocuk müjdeliyoruz».

54 — (İbrahim): «Bana ihtiyarlık gelip çökmesine rağmen mi müjdeliyorsunuz? Ne ile beni müjdeliyorsunuz?» dedi.

55 — «Sana gerçeği müjdeledik. Sakın ümit kesenlerden olma!» dediler.

56 — (İbrahim): «Rabbinin rahmetinden sapıklardan başka kim ümit keser?» dedi.

57 — «Ey elçiler! (Bundan başka) ne işiniz var?» dedi.

58 — Dediler ki: «Biz suçlu bir kavme gönderildik».

59 — «Ancak Âl-i Lut müstesna. Çünkü biz onların hepsini kurtaracağız».

60 — «Lâkin Lut'un karısı bundan hariçtir. Biz onun geride kalanlardan olmasını uygun bulduk».

61 — Elçiler Âl-i Lut'a gelince,

62 — (Lut) dedi ki: «Hakikat şu ki sizler tanınmayan kimselersiniz».

63 — Dediler ki: «Bilakis, biz sana onların şüphe etmekte olduklarını (felaketi) getirdik».

64 — «Sana gerçeği getirdik. Kuşkusuz biz doğru söyleyenleriz».

65 — «Gecenin bir bölümünde aile fertlerini yola çıkar ve sen de arkalarından git! Sakın sizden hiç kimse dönüp de ardına bakmasın. Emrolunduğunuz yere gidin».

66 — Ona (Lut'a) şu kesin emri bildirdik: «Sabaha çıkarlarken, muhakkak onların ardı kesilecektir!»

67 — Şehir halkı birbirlerini müjdeleyerek geldiler.

68 — (Lut) onlara: «Bunlar benim misafirlerimdir. Beni sakın mahcup etmeyin!» dedi.

69 — «Allah'tan korkun! Beni (onlara karşı) rüsvay etmeyin».

70 — Onlar da (cevaben) dediler ki: «Seni halkın işlerine karışmaktan menetmemiş miydik?»

(52) *«(Hatırlat o zamanı) ki onun yanına girip...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Ayetin başında gelen *«iz»* edatı, mukadder bir fiilin mefulüdür. Yani, onların Hz. İbrahim'in huzuruna girdiklerini hatırla veya hatırlat.

«Selâmen» kelimesi ya sağlam kalmak anlamındaki *«Selâmet»* kökünden, ya da bilinen *«Selâm»*dan gelmektedir. Her iki halde de fiil-i mukadderdir. Mukadder bir masdarın sıfatı olması da mümkündür. Bu takdirde mânâ şöyledir: *«Fekalû kavlen selâmen»;* yani, onlar sağlamlık veya bilinen selâm anlamında bir söz söylediler.

Hz. İbrahim onlara *«Biz sizlerden korkuyoruz»* demiştir. O bu sözü onlara kızartılmış buzağıyı getirdikten ve onlar da buzağıdan yemeyi reddettikten sonra söylemiştir. Çünkü o dönemdeki adete göre, misafir ikram edilen yemeğe dokunmazsa, ev sahibinde o kimsenin iyi niyetle gelmediği kanaati hasıl olurdu.

Bazılarına göre, Hz. İbrahim bu sözü onlar içeri ilk girdiklerinde söylemiştir. Çünkü onlar izin almadan ve münasip olmayan bir zamanda eve girmişlerdi. Ancak bu yorum, zayıftır. Çünkü Hz. İbrahim bu sözü o zaman söylemiş olsaydı, onlar da ayette geçen cevabı verirlerdi. Ve Hz. İbrahim de onlara yemek ikram et-

mezdi. Ayrıca diğer bir nokta daha var: Başka bir ayette; *«İbrahim onların ellerinin sofraya uzanmadığını görünce, onları tanımadı ve içine korku nedeniyle bir ızdırap düştü»* denilmektedir. Dolayısıyla bu tafsilat daha önce Hud Suresi'nde geçtiğinden, hadise burada kısa kesilmiştir.

Bazılarına göre de, Hz. İbrahim onların selâm vermelerini garip bulmuştur. Çünkü Hz. İbrahim'in memleketinde selâm verme adeti yoktu.

(53) *«Dediler ki sakın korkma! Kuşkusuz ki biz...»*

Bu Ayetin Tefsiri

«Tevcel», İkrime'den gelen bir rivayete göre, *«Korkma»* demektir.

«Biz sana bilgin bir çocuk müjdeliyoruz» cümlesi, müste'nifedir ve korkmamanın sebebini bildirmektedir. Zira müjde getiren kişiden korkulmaz.

«Alim» kelimesi çok ilim sahibi, çok bilgin kimse demektir. Başka bir ayette, doğacak çocuğun sıfatı olarak *«Alim»* yerine *«Halim»* kelimesi geçmektedir. Burada müjdelenen çocuk, Hz. İshak'tır. Bu husus Hud Suresi'nde geçmişti.

(54) *«(İbrahim): Ama bana ihtiyarlık gelip çökmesine rağmen...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Yani, ben ihtiyarlamış, kocamış iken, bana ne müjdesi vereceksiniz?

Bu soru, ya inkârî, ya da taaccübîdir. Yani, ya *«bu olmaz»* demektir ya da *«Hayret benim yaşımdaki bir insan çocuk sahibi olabilir mi?»* anlamındadır.

Ayetin kısaca mânâsı şudur: *«Bana ne ile müjde veriyorsunuz? Âdet yönünden mümkün olmayan bir şeyle müjde vermek doğru olmaz».*

(55) *«Sana gerçeği müjdeledik...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Yani, melekler şöyle dediler:

«Biz kesin olan bir şeyi müjdeliyoruz. Kesin bir hakikatı sana haber veriyoruz. Onda bir yanlışlık yoktur. Çünkü bu, Allah'ın va'didir ve O va'dinden dönmez. Allah için hiçbir şey muhal değildir. Zira O her şeye kâdir olandır. Sakın ümitsizlerden olma! Allah Teâlâ, anne ve babası olmadan bile bir insanı yaratabilir. Bu bakımdan yaşlı bir erkekle, kocamış, kısır bir kadından bir çocuk meydana getirmesi hiç de imkânsız değildir».

Hz. İbrahim, Allah'ın kudretinden şüphe etmiyordu. Onu hayrete düşüren husus bunun âdet yönünden olmamasıydı.

(56) *«(İbrahim): Rabbinin rahmetinden...»*

Bu Ayetin Tefsiri

«Yeknetu» (veya *«Yeknitu»)* fiili ümitsizlik anlamındaki *«Kunut»* mastarından gelmektedir.

«Dallun» ise Allah'ı yalanlayanlar veya yanılanlar, doğru yolu

terkedenlerdir. İşte bu kimseler Allah'ın rahmetinden ümit keserler. Onlar Allah'ın rahmetinin genişliğini bilmezler, ilminin ve kudretinin kemâlinden habersizdirler. Nitekim bir ayette *«Durum şu ki, Allah'ın rahmetinden ancak kâfir bir kavim ümidini keser»* denilmiştir.

Hz. İbrahim, *«Çocuğumun olmasını ben uzak bir ihtimal gördüm, zira yaşım oldukça ilerlemiştir. Yoksa ben, Allah'ın rahmetinden ümidimi kesmiş değilim»* demek istiyordu.

(57) *«Ey elçiler! (Bundan başka) ne işiniz...»*

Bu Ayetin Tefsiri

«Hatb» kelimesi, tehlikeli bir durum, önemli bir hal demektir. Yani sizin işiniz nedir? Bana verdiğiniz müjdeden başka bir vazife ile gönderildiniz mi? diye onlara sordu. Çünkü onların sadece müjde vermek için gelmediklerini anlamıştı. Kesinlikle onların tehlikeli bir durum için gönderildiklerine inanıyordu. Çünkü melekler birkaç kişiydi. Müjde ise pekâlâ bir kişi ile verilebilirdi. Bu yüzden Hz. Zekeriya ve Hz. Meryem'le ilgili müjdenin götürülmesi için bir tek melek gönderilmişti. Melekler meselenin safhaları arasında, korku ortadan kalksın diye Hz. İbrahim'e bu müjdeyi verdiler. Eğer müjde meleklerin gelmesinin maksadını teşkil eden yegâne nokta olsaydı, başta bu müjde verilirdi.

(58-59) *«Dediler ki: Biz suçlu bir kavme...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

«Mücrim bir kavim»; yani suç işlemiş bir kavim. *«Cürm»*ün kapsamına şirk ve şirkten sonra gelen tüm küfür ve günahlar girmektedir. Sözü edilen kavim Hz. Lut'un (a.s) kavmidir. Melekler onların bu özelliğini söyledikten sonra, Hz. Lut'u ve ehlini ha-

riç tutmuşlardır. Yani Hz. Lut ve ehli hariç, o kavmin hepsi mücrimdi. Bu ifade edildikten sonra da. Hz. Lut'a özellikle bahşedilen nimet, *«Biz onların hepsini kurtaracağız»* denilerek, belirtildi.

«Âl-i Lut» ile, onun aile efradı ve dinine tabi olan kimseler kastedilmektedir. Dolayısıyla onların kurtuluşlarına sebep, iman etmiş olmalarıydı. Yani, diğerlerinin maruz olacakları azaptan onlar kurtulacaklardır. Binaenaleyh melekler hem mücrimler için hem de, *Âl-i* Lut için gönderilmiştir. Öncekilerin helâkı, sonrakilerin felahı için...

(60) «Lâkin Lut'un karısı bundan...»

Bu Ayetin Tefsiri

Yani, Lut'un karısı kurtaracak olduklarımıza dahil değildir. O helâk edeceklerimiz arasındadır.

«Kadderna» fiili, hükmettik, takdir ettik mânâsındadır. Yani onun kâfirlerle beraber azaba maruz kalmasını takdir ettik. Bu takdir hüküm, Allah'ın fiili olmasına rağmen mecazen meleklere isnad edilmiştir. Çünkü onlar mânen Allah'a yakındırlar ve O'nun elçileridirler. Başka bir deyişle Allah ile mahlukatı arasında bir vasıtadırlar.

(61) *«Elçiler Âl-i Lut'a gelince...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Bu ifade, helâk olmayı hakedenlerin yok edilmesini, felâha müstahak olanların da kurtulduğunu açıklar.

Bu sözde *hazf* vardır. Yani onlar Hz. İbrahim'in yanından ay-

rıldılar ve yürüyerek Hz. Lut'un köyüne vardılar. İki köy arasındaki mesafe dört fersahtı.

(62) *«(Lut) dedi ki: Hakikat şu ki...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Hz. Lut onlara hitaben şöyle dedi:

«Sizleri tanımıyorum ve bana bir kötülük yapmanızdan korkuyorum. Çünkü gayenizi bilmediğim gibi, hangi kabiledensiniz onu da bilmiyorum».

(63-65) *«Dediler ki: Bilakis biz sana...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

Melekler; *«Onların kendileri hakkında şüphelendikleri azapla senin yanına gelmiş bulunuyoruz»* dediler. Yani, biz senin kalbinden geçen kötülükleri yapmak için gelmedik. Aksine biz seni sevindirecek bir haberle, sana geldik. İşte o haber, kavmini sürekli kendisiyle korkuttuğun ve onların da bu hususta seni yalanladıkları azaptır. Biz kendisinde ne bir şüphe ne de bir tereddüt olmayan bir *Hak* ile geldik. Bu hak onlara dokunacağı kesin olan azaptır. Biz sana getirdiğimiz bu haberde doğru söyleyenlerdeniz.

«Gecenin bir bölümünde aile fertlerini yola çıkar ve sen de arkalarından git» ifadesinde geçen, *«Ehl»* (aile fertleri) tabiri, Hz. Lut'un iki kızına delâlet eder. Çünkü Hz. Lut köyünden sadece iki kızı ile birlikte çıkmıştır.

Kurtubî, Hud Suresi'nin tefsirinde; *«Hz. Lut köyünden çıktı*

ve Allah Teâlâ o anda Tayyi Arz yaptı ve Hz. Lut kurtularak Hz. İbrahim'in yanına ulaştı» demektedir.

«Sen de arkalarından git»; yani onların arkasında yürü ve onlardan geride kalan olmasın. Aksi takdirde ona azap dokunur. Veyahut; «Kalbin onlar hakkında mutmain olsun. Onların kurtulmuş olduklarını bilebilmek için arkalarında ol. Sen ve ehlinden hiç kimse arkasına bakmasın. Onların üzerine inen azabı görmek için, ardına dönmesin. Çünkü ardına bakan, hızla yürümekten alıkonur, zalimlerin yurdundan uzaklaşamadığı takdirde de azaba duçar olur».

Bazı müfessirler; *«Sakın sizden hiç kimse dönüp de ardına bakmasın ifadesini, «Kimse geride kalmasın»* şeklinde yorumlamaktadırlar.

«Emrolunduğunuz yere gidin»; yani Allah'ın size emrettiği yere gidin. Müfessirler, gidilecek yer ile ilgili çeşitli görüşler öne sürmüşlerdir. Bazılarına göre Şam, bazılarına göre Mısır, bazılarına göre Lut bölgesinden biri veya Hz. İbrahim'in memleketi ya da Ürdün'dür.

(66) *«Ona (Lut'a) şu kesin emri bildirdik...»*

Bu Ayetin Tefsiri

«Kadayna» fiili, *«Ona vahyettik, bildirdik»* anlamındadır.

«Şu kesin emr» ise Hz. Lut'un kavminin helâk edilmesidir.

«Enne dabira» cümlesi, işbu emrin tefsiridir. Yani kavminin sonu da, başı da, temelinden, kökünden kazınacaktır ve o gecenin sabahında geriye onlardan hiç kimse kalmayacaktır.

(67-69) *«Şehir halkı birbirlerini müjdeleyerek...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

Yani, Hz. Lut'un kavmi, ona misafirlerin geldiğini haber aldıklarında, onların şehirlerine gelmiş olmalarından çok sevindiler. Onlarla o çirkin fiillerini yapmayı düşündüler. Sıddık Hasan Han, tefsirinde bu şehrin adının *«Sezun»* olduğunu söyler. *«Sodom»* diyenlerin ise yanıldıklarına dair ibareler vardır. Burası Hz. Lut'un kavminin kasabalarından bir tanesiydi.

Allah Teâlâ bu ayetle onların işledikleri çirkinliğin fecaatine işaret etmektedir. Çünkü onlar örfe karşı çıkıp, doğru ve temiz zevklerde misafirlere ikramda bulunmak, onlara güzelce davranmak şeklindeki âdetleri çiğnediler. Onlar misafirlerle daha önce yaşayan insan topluluklarından hiçbirinin yapmaya teşebbüs etmediği lûtîliği yapmaya kalkıştılar.

Rivayet olunduğuna göre Hz. Lut'un hanımı *«üç tane genç parlak misafir geldi ki onların yüzlerinden daha güzeli, şekillerinden daha endamlısı hiç görülmemiştir»* diye onlara haber vermiştir. Onlar da bu gençleri elde etmek ümidiyle sevinçle ve koşarak Hz. Lut'un evine geldiler. Hz. Lut onların niyetlerinin kötü olduğunu anlayınca kendilerine şöyle dedi:

«Bunlar benim misafirlerimdir. Beni sakın mahcup etmeyin»; yani şu çirkin fiilinizi kendileriyle icra etmeye geldiğiniz kimseler benim misafirlerimdir. Onlara bir kötülük yapmamak suretiyle, bana ikramda bulunun. Gerek benim gerekse kendiniz için, Allah azabının gelebileceğinden korkun. Onlara kötü bir tarzda saldırarak beni rezil etmeyin.

Ayetteki ikinci cümle, ilkinden daha tekidli gelmiştir. Çünkü bir kimsenin himayesinde bulundurduğu misafire, onun komşu-

larının saldırması rezaleti daha fazla celbeder. Onlar Hz. Lut'a rezalet ve mahcubiyetinin asıl sorumlusunun kendisi olduğunu söylediler.

(70) *«Onlar da (cevaben) dediler ki: Seni...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Yani bizler seni, halktan herhangi birini misafir etmekten ve onu köyümüzde saklamaktan menetmemiş miydik?

Onlar her gelen misafire lûtilik amacıyla yaklaşırlardı. Hz. Lut da onları bu fiilden sakındırmaya çalışırdı. O, kavmi böyle bir şey yapacağı zaman, misafirlerle onlar arasına girerdi. Bu bakımdan kavmi bir daha böyle bir durumda kendilerini yapmak istedikleri işten alıkoymaya çalışmamasını söylemişlerdi. Onlar, *«Bu söylediğin mahcubiyet ve rezaletin sebebi sensin, bunu zorla kendin istiyorsun. Eğer bize karışmasaydın, bunlar olmazdı»* dediler. (1)

Sıddık Hasan Han, *«Feth'ul-Beyan»* adlı tefsirinde, şöyle demektedir:

«Ayetteki istifham, istifham-ı inkâriyedir. İstifham harfinden sonra gelen atıf harfi bu cümleyi mukadder bir cümle üzerine atfetmektedir. Yani; *«Biz daha önce sana gelmiş ve yapacağımız hareketi kendisiyle icra edeceğimiz kimse hakkında bizimle konuşmamanı sana tavsiye etmiştik».*

Bazı müfessirlere göre, mânâ şöyledir: *«Yabancı yolcuları misafir etmemeni sana daha önce söylemiştik».*

(1) Meragi Tefsiri, cilt: 14, sh: 37

Katade'ye göre ise mânâ şöyledir: «*Biz sana hiç kimseyi misafir kabul etmemeni veya herhangi bir yabancıyı köyümüze getirmemeni daha önce söylememiş miydik?*»

Ayetteki Lut kavminin kendisine söylediği sözü daha genel bir anlam içinde yorumlamak da mümkündür.

قَالَ هٰٓؤُلَآءِ بَنَاتِيٓ اِنْ كُنْتُمْ فٰعِلِيْنَ ﴿٧١﴾ لَعَمْرُكَ اِنَّهُمْ لَفِيْ
سَكْرَتِهِمْ يَعْمَهُوْنَ ﴿٧٢﴾ فَاَخَذَتْهُمُ الصَّيْحَةُ مُشْرِقِيْنَ ﴿٧٣﴾
فَجَعَلْنَا عَالِيَهَا سَافِلَهَا وَاَمْطَرْنَا عَلَيْهِمْ حِجَارَةً مِّنْ سِجِّيْلٍ
﴿٧٤﴾ اِنَّ فِيْ ذٰلِكَ لَاٰيٰتٍ لِّلْمُتَوَسِّمِيْنَ ﴿٧٥﴾ وَاِنَّهَا لَبِسَبِيْلٍ مُّقِيْمٍ
﴿٧٦﴾ اِنَّ فِيْ ذٰلِكَ لَاٰيَةً لِّلْمُؤْمِنِيْنَ ﴿٧٧﴾ وَاِنْ كَانَ اَصْحٰبُ الْاَيْكَةِ
لَظٰلِمِيْنَ ﴿٧٨﴾ فَانْتَقَمْنَا مِنْهُمْ وَاِنَّهُمَا لَبِاِمَامٍ مُّبِيْنٍ ﴿٧٩﴾ وَلَقَدْ
كَذَّبَ اَصْحٰبُ الْحِجْرِ الْمُرْسَلِيْنَ ﴿٨٠﴾ وَاٰتَيْنٰهُمْ اٰيٰتِنَا فَكَانُوْا
عَنْهَا مُعْرِضِيْنَ ﴿٨١﴾ وَكَانُوْا يَنْحِتُوْنَ مِنَ الْجِبَالِ بُيُوْتًا اٰمِنِيْنَ ﴿٨٢﴾
فَاَخَذَتْهُمُ الصَّيْحَةُ مُصْبِحِيْنَ ﴿٨٣﴾ فَمَآ اَغْنٰى عَنْهُمْ مَّا كَانُوْا
يَكْسِبُوْنَ ﴿٨٤﴾ وَمَا خَلَقْنَا السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَآ اِلَّا
بِالْحَقِّ وَاِنَّ السَّاعَةَ لَاٰتِيَةٌ فَاصْفَحِ الصَّفْحَ الْجَمِيْلَ ﴿٨٥﴾ اِنَّ رَبَّكَ
هُوَ الْخَلّٰقُ الْعَلِيْمُ ﴿٨٦﴾ وَلَقَدْ اٰتَيْنٰكَ سَبْعًا مِّنَ الْمَثَانِيْ وَالْقُرْاٰنَ
الْعَظِيْمَ ﴿٨٧﴾ لَا تَمُدَّنَّ عَيْنَيْكَ اِلٰى مَا مَتَّعْنَا بِهٖٓ اَزْوَاجًا مِّنْهُمْ وَلَا
تَحْزَنْ عَلَيْهِمْ وَاخْفِضْ جَنَاحَكَ لِلْمُؤْمِنِيْنَ ﴿٨٨﴾ وَقُلْ اِنِّيْٓ اَنَا
النَّذِيْرُ الْمُبِيْنُ ﴿٨٩﴾ كَمَآ اَنْزَلْنَا عَلَى الْمُقْتَسِمِيْنَ ﴿٩٠﴾

71 — (Lut): «Şayet (bu isteğinizi) mutlaka gerçekleştirmek istiyorsanız, işte kızlarım! (Onlarla evlenin)» dedi.

72 — (Ey Muhammed!) Hayatın hakkı için, onlar (şehvet) sarhoşlukları içinde bocalayıp duruyorlardı.

73 — Güneşin doğma zamanına girerlerken, onları o korkunç sayha (ses) yakalayıverdi.

74 — Hemen (ülkelerini) alt-üst ettik. Üzerlerine de balçıktan pişirilmiş taşlar yağdırdık.

75 — İşte bunda düşünen ve ferasetli kimseler için ibretler vardır.

76 — O şehir (harabeleri) bir yol üzerinde hâlâ durmaktadır.

77 — Gerçekten bunda iman edenler için ibretler vardır.

78 — Eyke halkı da gerçekten zalimdiler.

79 — Bu yüzden onlardan da intikam aldık. Bu yerlerin ikisi de (Eyke ve Sodom) hâlâ işlek bir yol üzerindedirler.

80 — Andolsun ki Hicr halkı da peygamberleri yalanlamışlardı.

81 — Biz onlara ayetlerimizi vermiştik ve fakat onlar bu ayetlerden yüzçevirmişlerdi.

82 — Onlar güven içinde dağlardan evler yontuyorlardı.

83 — Onları da sabahladıklarında o korkunç ses yakaladı.

84 — Kazanmakta oldukları şeyler, kendilerine hiçbir yarar sağlamadı.

85 — Biz gökleri, yeri ve ikisinin arasındakileri ancak hak ile yarattık. Kuşkusuz o saat (Kıyamet) gelecektir. Şimdilik onlara güzel bir muamele ile davran!

86 — Kuşkusuz ki Rabbin yaratan ve en iyi bilendir.

87 — Andolsun ki biz sana tekrarlananlardan yedi (ayet)i ve o büyük Kur'an'ı verdik.

88 — Onlardan bazı çiftlere geçici olarak faydalanmaları için verdiğimiz dünya malına gözlerini dikme! Onlara üzülme ve müminlere kanadını ger.

89 — De ki: «Ben o apaçık uyarıcıyım».

90 — «(Eğer inanmıyorsanız) o bölücülere (azabı) indirdiğimiz gibi (size de indireceğiz).

(71) *«(Lut): Şayet (bu isteğinizi)...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Hz. Lut, *«İşte kızlarım»* demekle, öz kızlarını veya ümmetinin kızlarını kastetmiştir.

Zemahşeri, Hz. Lut'un, *«Şayet mutlaka bu isteğinizi gerçekleştirmek istiyorsanız...»* şeklindeki ifadesini, kavminin kendi teklifini kabul edip etmeyecekleri hususunda onun şüphede olduğuna yormaktadır. Âdeta Hz. Lut şöyle demektedir: *«Sizin bu işi yapacağınızı sanmıyorum. Fakat mutlaka yapacaksanız işte kızlarım, onlarla evlenin.»*

Bazı müfessirler ise ayete şöyle anlam vermişlerdir: *«Eğer arzularınızı Allah'ın haram kıldığında değil de, helâl kıldığında tatmin etmeyi istiyorsanız, işte kızlarım, onlarla evlenin».*

ALLAH NEYLE YEMİN EDER?

(72) *«(Ey Muhammed) Hayatın hakkı için...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Yukarıdaki karşılıklı konuşmadan sonra bu sözü Hz. Lut'a

hitaben söylemiş olmaları muhtemeldir. Yani, «*Hayatın hakkı için (Seni yaratana andolsun ki) muhakkak onlar sapıklıkları içinde şaşkın bir şekilde dolaşıp durmaktadırlar.*» Yani onlar bu şaşkınlıkları içerisinde, senin sözünü nasıl terkederler? Kadınları bırakıp da nasıl olur da erkeklere varmak isterler?

Bazı müfessirler ise (ki biz de bu görüşü tercih edip meâlde işaret ettik) hitabın Hz. Muhammed'e olduğunu söylemişlerdir. Hayatı adına yemin edilen şahıs Hz. Muhammed'dir. Allah Teâlâ her şeyle yemin edebilir. Bizler ise ancak O'nun zat ve sıfatlarıyla yemin edebiliriz.

Bu hitap Hz. Muhammed'i (s.a) şereflendirmek için yapılmıştır. Çünkü Allah Teâlâ Hz. Muhammed'den başka kimsenin hayatı adına yemin etmemiştir. Bu ise Hz. Muhammed'in (s.a) tüm insanlardan üstün olduğuna delâlet eder. (1)

Sıddık Hasan Han, «*Feth'ul Beyan*» adlı tefsirinde şöyle demektedir:

«*Amr*» veya «*Umr*» aynı anlamdaki kelimelerdir. Ancak yeminlerde, «*Amr*» sadece fetha (üstün) ile okunur. Çünkü bu dillerde çok dolaşır ve fetha da harekelerin en hafif olanıdır. Burada da fetha tercih edilmiştir. «*Amr*» veya «*Umr*»; insan bedeninin, hayat ve ruh ile mücehhez kılındığı sürenin adıdır. Başka bir deyişle insanın dünyada kaldığı sürenin adıdır. Ayetin anlamı şöyledir: «*Senin ömrün benim yeminim* (veya *benim yeminim senin ömrün*) *olsun!*» Kadı İyaz, müfessirlerin bu yeminin Allah tarafından Hz. Muhammed'in ömrüne edilmiş bir yemin olduğunda ittifak ettiklerini söyler. Ebubekir b. Arabi de bu hususda müfessirlerin icma ettiklerini belirterek şöyle der: «*Müfessirlerin hepsi Allah Teâlâ'nın burada onu şereflendirmek için Hz. Muhammed'in hayatına*

(1) Garaib'ul-Kur'an, cilt: 14, sh: 31

yemin ettiğini söylemişlerdir». Ebu'l-Cevza ise demektedir ki; *«Allah Teâlâ Hz. Muhammed'in (s.a) hayatından başka bir hayat adına yemin etmemiştir. Çünkü Hz. Muhammed (s.a) Allah katındaki en şerefli insandır».* (1)

Görüldüğü gibi, burada *«Garaib'ul-Kur'an»*daki iddianın tam aksi söz konusudur. Çünkü o bu mânâyı zayıf olarak göstermiştir. Nakiller de onun tersini ortaya koymaktadırlar.

Ne var ki, büyük müfessir El-Merağı tefsirinde (cilt: 13, sh: 38) Garaib'ul-Kur'an'daki görüşü tasdik etmiş ve hitabın Hz. Muhammed'e olduğu görüşünü hiç nazarı itibara almamıştır.

Son dönem müfessirlerinden Alusi ise, Allah Teâlâ'nın bu ayette peygamber efendimiz üzerine yemin ettiğini ve müfessirlerin cumhurunun da bu görüşte olduğunu söylemektedir. (2) Nitekim Beyhakî, *«Ed-Delail'un-Nübüvve»* adlı eserinde Ebu Nuaym ve İbn Merduveyh'le birlikte, İbn Abbas'tan şunu rivayet etmektedirler: *«Allah Teâlâ, kendi katında Hz. Muhammed'den daha şerefli bir kimse yaratmamıştır. Öyle ki Allah'ın Hz. Muhammed'in hayatından başka birinin hayatı adına yemin ettiğini işitmedim».*

Alusî, şöyle devam etmektedir: *«Denilmiştir ki bu melekler tarafından Hz. Lut'un hayatı adına yemin etmektir».* Ancak bu yorum gelen rivayetlerle çatıştığından, takdire muhtaçtır. Yani, *«Melekler Lut'a dediler ki»* şeklinde bir takdirde bulunmak gerekir. Kur'an'daki takdir ise, aslın tam tersidir. Her ne kadar kıssanın siyakı bunun delil ve karinesi ise de, bu yine aslın hilafınadır. Bu bakımından, *El-Feraiz*'in müellifi, şöyle diyerek *«Garaib'ul-Kur'an»* ın yorumunu zayıf saymaktadır:

---

(1) Siddık Hasan Han, Feth'ul-Beyan, cilt: 5, sh: 198
(2) Alusî, Ruh'ul-Meânî, cilt: 14, sh: 72

— Bu, zaruretin iktiza etmediği bir takdirdir. Şayet böyle bir takdire gidilirse, o zaman Kur'an'ın bütün nasslarını bir şey takdir etmek suretiyle gerçek anlamından çıkarmak mümkün olur.

«*Sekret*» kelimesi, sapıklıklar veya erkeklere karşı olan şiddetli arzu demektir ki aklı ortadan kaldırır, doğru ve yanlışı ayırdetme imkânı bırakmaz.

«*Ya'mehun*» fiiliyse, onların şaşkın şaşkın ve körü körüne dolaştıkları anlamına gelir. Zamirlerin hepsi de şehir ahalisine racidir.

Bazıları, İbn Abbas'ın, bu zamirlerin hepsinin Kureyş müşriklerine raci olduğunu söylediğini rivayet etmişlerdir. İbn Atiyye, bu yorumu uzak bir ihtimal olarak değerlendirmiştir ki zaten ne siyak ne de sibak buna uygundur!

Bazıları da şöyle demiştir: «*Allah Teâlâ, incire, zeytine, Tur-i Sina Dağı'na yemin etmiştir ki daha bunlar gibi yemin ettiği birçok şey vardır. Dolayısıyla bunlar için bir üstünlük söz konusu değildir*». Bu görüşe, Allah Teâlâ'nın yemin ettiği her şeyde, onun cinsinden daha üstün bir meziyete sahip olduğu söylenerek itiraz edilmiştir.

Denildi ki: Allah Teâlâ, incir, zeytin, Tur-i Sina, yıldızlar, kuşluk vakti, güneş, gece ve benzerleri adına yemin etmiştir ve fakat burada muzafları hazfedilmiştir. Yani adı geçen bu şeylerin yaradanına yemin söz konusudur. Dolayısıyla bu ayetteki mânâ şöyledir: «*senin hayatını yaratana yemin olsun ki...*»

(73-77) «*Güneşin doğma zamanına girerlerken...*»

Bu Ayetlerin Tefsiri

«O sayha» ile kastedilen *«O büyük sayha»* veya *«Cebrail'in sayhası»*dır.

İbn Cüreyc'e göre, *«sayha»*, *«saika»* gibi bir kavmin helakında kullanılan azaptır. Öyle ki ister yıldırım, ister taş yağmuru veya isterse gök gürültüsü olsun.

«Müşrikîn» (Şuruk'tan türemedir) aydınlığın ortaya çıktığı vakti anlatan bir lâfızdır. Aydınlık ile güneşin aydınlığı kastedilmektedir. Fakat bazı kimseler ecrin, bazıları da azabın öncesinin aydınlığı olduğunu söylemişlerdir. Yani, azap ilk defa parladığında bu sayha güneş doğuncaya kadar sürer.

«Âliyeha» ve *«Sâfileha»* kelimelerindeki *«Hâ»* zamirleri şehre veya Lut kavminin köylerine racidir. Yani, *«Biz o şehrin (veya köylerin) altını üstüne getirdik»*.

Zemahşeri zamirlerin *«köylere»* raci olduğunu söylemişse de ilk görüş daha kuvvetlidir. Çünkü *«el-Medine»* (şehir) kelimesi zamirlere daha yakındır.

Şehrin (veya köylerin) üstü ile kastedilen yeryüzü veya orada bulunanlardır. Cebrail, şehri göğe doğru kaldırdı ve alt tarafından tam tersine çevirip bıraktı. Onlar dört kasabaydı ve orada dörtyüz savaşçı yaşamaktaydı. Allah Teâlâ köylerde ve onların dışında bulunanların üzerine taş yağdırdığını beyan etmektedir. Çamurdan yapışmış taşlar, yani sert taşlar yağdırılmıştır.

Bu mesele daha mufassal bir şekilde Hud Suresi'nde ele alınmıştı. Oraya bakılabilir.

Bu kıssalar ve o şehir ahalisine isabet eden felaket hususunda düşünen, olaylara ibretle bakanlar için ayetler vardır. Bu kim-

seler o ayetlerle (ibretlerle) Allah'ın kuvvetinin sonsuzluğuna dair istidlâl ederler.

Ebu Ubeyde, «*Mütevessimin*» kelimesinin, «*Görenler*» anlamına geldiğini söylemektedir.

Katade bu kelimenin «*ibret alanlar*» olduğunu söylerken, bazıları da «*Teemmül edenler*» demek olduğunu öne sürmüşlerdir. Mücahid ise, «*Feraset sahibi olanlar*» şeklinde bir mânâ vermiştir.

Ebu Said el-Hudri'den rivayet olunduğuna göre, Hz. Peygamber (s.a) «*Müminin ferasetinden sakının. Çünkü o Allah'ın nuruyla bakar*» dedikten sonra bu ayeti okumuştur. (Buhari/Tarih, Tirmizi, İbn Cerir, İbn Ebi Hatim)

Feraset ikiye ayrılır:

1) Allah'ın salih kullarının kalbine verdiği feraset ki onunla mahlûkatın hallerini veciz bir şekilde değerlendirirler.

2) Tecrübe ve ahlâkın delâletiyle elde edilen feraset. Bu ilim hususunda, insanların birçok telifi vardır. Kadim dönemlerden bu yana, bu hususta birçok kitaplar yazılmıştır.

Sa'lebî'ye göre, «*Mutevessimin*»in tekili olan «*Vesim*», tepeden tırnağa kadar süzen kişi demektir. Fakat, öne sürülen bu mânâların hepsi de yaklaşık anlamlardır.

Lut kavminin köyleri (veya şehirleri) bir yol üzerindelerdi. Bu yol Medine-i Münevvere'den Şam'a giden yoldur. Bu yoldan gelip geçen yolcular, Lut kavmine ait köylerin harabelerinin yanlarından geçerler ve onları görürler. Allah'ın azabının tesirini, gaza-

bının sonuçlarını müşahade ederler. Çünkü onlar toprak olmamışlardır, izleri hâlâ mevcuttur.

İbn Abbas'tan rivayet edilen bir yoruma göre, *«Lebisebilin»* kelimesi, *«daimi bir helâk üzerindedir»* anlamında kullanılmıştır.

Mücahid, *«Nişanlı bir yoldadır ve kimseye gizli değildir»* derken Katade, *«Açık bir yoldadır»* demektedir.

O şehirlerde veya oralara inen azapta mü'minler için bir ibret, bir delil vardır. Çünkü Allah'a ve onun Rasulü'ne inananlar gördükleri izlerden ibret alırlar ve bilirler ki bu, cahillere, sırf hakikatlere karşı çıktıkları için Allah'tan gelen bir azaptır. İman etmeyenler ise bu tür olayları kâinat içerisinde vukû bulan tesadüfi hadiseler olarak değerlendirirler.

Allah Teâlâ, önce, *«Ayet»* kelimesini *«Ayat»* şeklinde çoğul getirmiştir. Çünkü orada Lut hadisesi, Hz. İbrahim'in misafirleriyle ilgili olaylar, Lut kavminin onlara saldırmak istemeleri, bu kavmin helâki, şehirlerinin alt-üst edilmesi, üzerlerine taşlar yağdırılması gibi hadiseler anlatılmıştır. Dolayısıyla kelime çoğul olarak getirilmiştir. İkincisinde tekil getirilmesinin nedeniyse, bu sefer Lut kavminin yaşadığı şehrin sözünün edilmesidir. Bu bakımdan kıssanın aynı olmasına rağmen niçin önce *«Ayat»*, sonra da, *«Ayet»* denildiği şeklinde bir itiraza gerek yoktur.

Kısacası Lut kavmi, *«Homoseksüellik»* denilen o çirkin günahı işlediği için, Allah Teâlâ onlara önce bir ses işittirmiş, sonra memleketlerinin altını üstüne getirmiş, daha sonra da üzerlerine taş yağdırmıştır. Ki bir toplumun yok olup, dünya haritasından silinip gitmesi için bundan daha şiddetli bir azap olmaz!

(78-79) *«Eyke halkı da gerçekten...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

Bu iki ayetle sözü edilen *«Eyke»*, sık ormanlık demektir. Hz. Şuayb'ın (a.s) ve kavminin oturduğu yurt, ormanlık olduğu için onlara *«Eyke halkı»* denilmiştir.

Allah Teâlâ Eyke halkına Hz. Şuayb'ı peygamber olarak göndermiştir. Fakat onlar Hz. Şuayb'ı yalanlayarak, sözü edilecek olan azap ile helâk oldular.

Bazılarına göre *«Eyke»*, ora halkının oturduğu yerin adıdır. Nitekim Şuara Suresi'nde, *«Eyke»* yerine *«Leyke»* okunması da bu yorumu desteklemektedir. Ebu Ubeyde, *«Onların memleketine Eyke de, Leyke de denilirdi»* demektedir. Tıpkı Mekke-i Mükerreme'ye Mekke de Bekke de denilmesi gibi.

İbn Amr'dan rivayet olunduğuna göre, Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: *«Medyen ve Eyke halkı, iki ümmetti. Allah Teâlâ Hz. Şuayb'ı onlara peygamber olarak göndermişti»*. (İbn Asakir, İbn Merduveyh).

İbn Abbas'tan gelen bir rivayete göre, *«Eyke halkı»* Hz. Şuayb'ın kavmidir.

«Bu yüzden onlardan da intikam aldık»; yani onları da azapla helâk ettik.

Bu azap şu şekilde olmuştur: Allah Teâlâ, çok aşırı derecedeki sıcağa onları yedi gün maruz bıraktı. Neredeyse nefesleri kesilmek üzereydiler. Helâk olmaya yaklaşmışlardı ki o esnada Allah Teâlâ onlara gölgeye benzer bir bulut gönderdi. Hepsi o bulutun altına sığındılar, biraraya geldiler. İşte onlar bir serinlik arayışı

içindelerken Allah Teâlâ üzerlerine bir ateş göndererek, onları yakıp kül etti.

«Bu yerlerin ikisi de hâlâ işlek bir yol üzerindedirler» ifadesindeki *«Huma»* (ikisi) zamiri, Lut kavminin memleketiyle Eyke halkının memleketine racidir. Yani bu iki yer de apaçık bir yol üzerindedirler. Bu yorum İbn Abbas'tan rivayet edilmiştir.

Bazı kimseler, bu zamirin iki habere, yani Lut kavminin helâk haberiyle, Şuayb kavminin helâk haberine raci olduğunu söylemişlerdir.

Bazıları da, Eyke ve Medyen halkına raci olduğunu iddia etmişlerdir. Çünkü Hz. Şuayb (a.s), o kavimlerin her ikisine de peygamber olarak gönderilmişti. Ancak yorumların en kuvvetlisi ilkidir.

«İmam» kelimesi, kendisine uyulan şeyin adıdır. İşlek olan yol da bunlardan biridir. Ferra ve Zeccac'a göre, yola *«imam»* denmesinin nedeni insanların ona uyması ve o yoldan gitmesidir.

İbn Kuteybe ise şöyle demiştir: *«Çünkü yolcu, gideceği yere kadar ona uyar. Bu nedenle yola «imam» denilmiştir».*

Bazılarına göre, bu tesniye (ikil) zamiri Eyke ile Medyen'e racidir. Çünkü Hz. Şuayb onlara nispet edilirdi.

(80-84) *«Andolsun ki Hicr halkı da...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

«Hicr» Hz. Salih'in (a.s) kavminin yaşadığı bölgenin adıdır. Burada yaşayan halka, *«Semud kavmi»* de denilirdi.

Allah Teâlâ yemin ederek, «*Hicr halkı*»nın peygamberlerini yalanladıklarını söylemektedir.

Katade'ye göre, «*Hicr halkı*» ile kastedilen, Hicr Vadisi'nin halkıdır. Hz. Salih'in kavmiyse Semud'du. Hicr ise, Semud'un yurduna denilmekte olup, burası Mekke ile Tebûk arasındadır.

İbn Cerir şöyle demektedir:

— Burası Hicaz ile Şam arasındaki bir yerin adıdır. Onun izleri hâlâ mevcuttur. Şam'dan Hicaz'a, Hicaz'dan Şam'a gidip gelenler bu kalıntıları görürler.

Onlara sadece Hz. Salih gönderilmişti ve onlar da onu yalanlamışlardı. Oysa Allah Teâlâ, onların «*peygamberleri*» yalanladıklarını söylemektedir. Bunun nedeni, bir peygamberi yalanlayanın, tüm peygamberleri yalanlamış olmasındandır. Çünkü bütün peygamberler insanları Allah'a çağırmak hususunda aynı çizgiyi izlemişlerdir.

Bazıları bu ayetin yorumunda şöyle demişlerdir: «*Onlar hem Hz. Salih'i hem de ondan önce gelen peygamberleri yalanlamışlardır*».

Bazı müfessirler ise, Allah Teâlâ'nın böyle bir tabir kullanmasının nedeni olarak, onların hem Hz. Salih'i, hem de Hz. Salih ile birlikte diğer müminleri yalanlamış olmalarını göstermektedirler.

Allah Teâlâ; «*Biz onlara ayetlerimizi (mucizelerimizi)* vermiş*tik*» diye buyurmaktadır. Bu mucizelerden biri, Hz. Salih'e verilen dişi devedir. Devenin kendisinde birçok mucizeler vardı. Meselâ ortaya çıkması, doğması bir mucizeydi. Daha sonra doğurması

ise ikinci bir mucizeydi. Büyüklüğü üçüncü, sütünün çokluğu ise dördüncü bir mucizedir.

Allah Teâlâ mucizelerin *«onlara»* verildiğini bildirmektedir. Oysa bu mucizeler Hz. Salih'e verilmişti. Böyle denilmiş olmasının nedeni Hz. Salih bu mucizelerle kendilerine geldiğinde, onların bu mucizelerin sanki kendilerine verildiğini sanmış olmasıdır. Onlar bu mucizelerden yüzçevirdiler, hiç ibret almadılar ve onları terkederek, sözü edilen deveyi kestiler. Peygamberlerinin kendilerine yaptığı ikazlara kulak asmadılar.

El-Kerhî; *«Bu ayet delâlet eder ki kâinata bakıp Allah Teâlâ'nın varlığına/birliğine delil getirmek vacip ve bu hususta başkasını taklit etmek mezmumdur»* demiştir.

Onlar evlerinin harap olmasından veya evlerine hırsız girmesinden emin oldukları halde, dağlarda evler oyup duruyorlardı. Yani onlar evlerinin muhkem olması halinde, hırsızların buralara girmesinin mümkün olamayacağı veya buraların harap olamayacağı kanaatini taşıyorlardı. Ya da dağın veya evin tavanının üzerlerine düşmesinden, ölümden, azaptan çok emindiler. Tüm bu güven hisleri, evlerinin sağlam olduğu zannına dayanıyordu. Onlar ya dağları delip, ev yapıyorlardı veya dağlardaki büyük kayalıkları oyarak bina yapmaksızın onları kendilerine mesken ediniyorlardı. Azap, yani o yerden gelen şiddetli zelzele, onları sabah vaktine girdiklerinde yakalayıverdi. Elde ettikleri servetler, dağlarda yaptıkları kaleler ve son tahlilde şirk ve kötü amelleri kendilerine hiçbir yarar sağlamadı.

İbn Ömer'den rivayet olunduğuna göre, Hz. Peygamber (s.a) Hicr halkı hakkında şöyle buyurmuştur:

«Sakın onların bulundukları bölgeye ağlamadan girmeyin.

Eğer içinizden ağlamak gelmiyorsa, oralara gitmeyin. Çünkü onlara isabet edenin benzeri, size de isabet edebilir. (Buhari)

Yine İbn Ömer'den rivayet olunduğuna göre, Hz. Peygamber Tebuk gavzesine giderken Semud'un evlerinin yanında El-Hicr'de konakladı. Halk onların kuyularından su çıkardı. O sularla hamur yoğurdular ve çanaklarına koyup et pişirmeye başladılar. Hz. Peygamber (s.a) onlara: *«Çanakları dökün, hamuru da develerinize yedirin»* dedikten sonra, kalkıp devenin su içmekte olduğu kuyunun yanına gitti. Ashabına azap gören kavmin evlerine girmeyi yasakladı ve şöyle buyurdu: *«Korkarım ki onlara isabet edenin bir benzeri de size isabet etsin. Bu yüzden, onların evlerine girmeyin».* (İbn Merduveyh)

(85) *«Biz gökleri, yeri ve ikisinin arasındakileri...»*

Bu Ayetin Tefsiri

«Hak», yer ile göklerdeki fayda ve nasihatlardır. Bu bakımdan hikmet bu gibilerin helâk olmasını iktiza etmiştir ki yeryüzü ve göklerden fesad kalksın, geride kalanlar ise salaha doğru yürüsünler.

Bazılarına göre, ayetteki hak ile kastedilen, iyilik yapanın iyiliğinin karşılığıyla mükâfatlandırılması, kötülük yapanın da yaptığı kötülüğün karşılığıyla cezalandırılmasıdır. Nitekim Allah Teâlâ, başka bir ayette; *«Göklerde ve yerde olanlar Allah'ındır. Öyle ki kötülükte bulunanları, yapmakta olduklarıyla cezalandırır. Güzel davrananları ise daha güzeliyle mükâfatlandırır»* diye buyurmuştur.

Bazıları, *«Hak»* kelimesiyle zevalin, fena olmanın kastedildiğini, zira yerlerde, göklerde ve ikisi arasında bulunanların hepsi-

nin mahlûk olduğunu, dolayısıyla her mahlûkun zail olacağını söylemişlerdir.

Kıyamet'in kopması anında Allah Teâlâ, azaba müstehak olanlardan intikam alır, ihsanı hak edenlere ise ihsan eder. Bu mânâyı ifade eden cümle âsiler için ilahî bir tehdittir. Allah Teâlâ, bunları emrettikten sonra, peygamberine kavminin kusurlarını affetmesini isteyerek şöyle buyurmuştur: *«Şimdilik onlara güzel bir muamele ile davran!»*. Yani onların hatalarından vazgeçip, onları güzel bir şekilde affet. Veya güzel bir yüz çevirmekle onlardan yüz çevir. Onlardan hemen intikam alma yanlısı olma! Onlara, halim ve müsamahakâr bir kimse gibi muamele et.

Hz. Ali, ayette geçen *«es-Safh'ul-Cemil»* ile azap tatbik etmeksizin onlardan razı olmanın kastedildiğini söylemiştir. (Bu sözün bir benzeri İbn Abbas'tan da rivayet edilmiştir.)

Mücahid, bu ayetin savaş ilân eden ayetten önce olduğunu söylemiştir. (Bu sözün bir benzeri İkrime'den de rivayet edilmiştir.) İkrime ve Mücahid, bu ayetin seyf (kılıç) ayetiyle neshedildiğine işaret etmektedirler. Ancak bu görüşleri uzak bir ihtimaldir. Çünkü Allah Teâlâ bu ayetle, peygamberinin güzel ahlâkını ortaya koymasını istemiştir. Ona kavmine af ve güzel muamele ile, geniş bir bağışlamayla davranarak, onlarla iyi diyaloglar kurmasını emretti. Böyle bir davranış ise savaş ile çelişmektedir.

(86) *«Kuşkusuz ki Rabbin yaratan ve en iyi...»*

Bu Ayetin Tefsiri

«Hallak» kelimesi, bütün insanları canlıları/cansızları yaratan demektir. *«El-Alim»* kelimesi ise, onların her halini bilen, salihleri fasıklardan ayırdedici güç ve kudret sahibi olan mânâsındadır.

SAUL-MESANÎ

(87) *«Andolsun ki biz sana tekrarlananlardan...»*

Bu Ayetin Tefsiri

«Min» harf-i ceri, baziyet de, beyan da ifade edebilir.

Zeccac'a göre, *«Tekrarlanan yedi»* ile, Fatiha Suresi veya uzun sureler kastedildiği takdirde, *«Min»* harf-i ceri baziyet ifade eder. Yok eğer *«yedilik»* kastediliyorsa, *«min»* beyan içindir.

«Tekrarlanan yedi» ifadesi hakkında alimler ihtilaf etmişlerdir. Müfessirlerin çoğuna göre, bununla kastedilen Fatiha Suresi' dir. Nitekim Vahidi de, «müfessirlerin çoğuna göre, bununla kastedilen Fatiha Suresi'dir» demiştir. Bu görüş aynı zamanda, İbn Ömer'in, Hz. Ali'nin, İbn Mesud'un, Hz. Hasan'ın, Hasan Basri'nin, Mücahid'in, Katade', Rebî ve el-Kelbî'nin görüşüdür. Kurtubî, Ebu Hureyre ile Ebu'l-Aliye'nin de bu görüşte olduğunu söylemiştir. Nisaburi ise, Dahhak ve Said b. Cübeyr'in de bu görüşte olduğunu belirtmiştir. Ayrıca bu görüş, hadis olarak Hz. Peygamber'e nispet edilmiştir. Bu hadis sahih ise eğer, ifadeyi bu şekilde yorumlamak gerekir.

Bazılarına göre bu, Bakara, Al-i İmran, Nisa, Maide, En'am, A'raf ve (bir sure gibi olup, aralarında besmele bulunmayan) Enfal ve Tevbe sureleridir. Bu görüş İbn Abbas'a nispet edilmiştir.

Bazıları yedinci surenin *«Enfal ve Tevbe»* sureleri olmayıp *«Yunus Suresi»* olduğunu söylemiştir.

Bazılarına göre, *«Tekrarlanan yedi»* ile yedi hizb kastedilmektedir. Çünkü her hizb, yedi sayfadır. Bir kısmı uzun surelerden sonra gelen ve mufassal surelerden fazla olan surelerdir. Ki bu sureler yüz veya yüzün üstünde ayeti kapsayan surelerdir.

«El-Mesanî», tesniye kökünden gelen *«Müsennat»*ın çoğuludur. *«Müsennat»* tekrar edilen demektir. Veyahut bu kelime *«Mesniye»*nin çoğuludur.

Zeccac, *«Bunun anlamı kendisiyle beraber, kendisinden sonra okunanlarla tekrarlanan ayetler demektir»* demiştir.

İlk görüşe göre, Fatiha Suresi'ne *«Mesanî»* denilmesinin nedeni, her namazda tekrarlanmasıdır.

«Yedi uzun sure» olduğunu öne süren görüşe göre, bunlara *«Tekrar edilenler»* denilmesinin nedeni, ibretlerin, hüküm ve hududların bu surelerde tekrarlanıp durmasıdır.

«Hizblerin yedisidir» diyen görüşe göre, bunun nedeni Kur'an'daki kıssa ve benzerlerinin tekrarlanmasıdır.

Dahhak, Tavus ve Ebu Malik'e göre de *«Tekrarlanan yedi»* ile kastedilen Kur'an'ın tümüdür. (Bu görüş aynı zamanda İbn Abbas'tan da rivayet edilmiştir). Delilleri ise, şu ayettir: *«Allah sözün en güzeli olarak müteşabih (benzeşen, ikişerli) bir kitab indirdi»*. (Zümer: 23)

Bazılarına göre kastedilen Kur'an'ın kısımlarıdır. O kısımlar ise emir, nehy, müjde, inzar, darb-ı meseller, nimetlerin tarifi, geçmiş nesillerin haberleridir. Bu görüş Ziyad b. Ebi Meryem'e aittir.

Bilindiği üzere Fatiha Suresi'ne *«Tekrarlanan yedi»* anlamındaki *«Seba' min'el-Mesani»* adını vermek, bunun başka bir şeyin adı olmasına bir engel teşkil etmez. Tekerrür etmiş olması nedeniyle (ki kastedilen Fatiha'dır) başka şeylere *tekrarlanan* anlamındaki *el-Mesani* tabirinin ıtlak edilmesi bir zarara yol açmaz.

«O büyük Kur'an» ile kastedilen, Kur'an'ın diğer ayetleridir. Bu yorum İbn Mesud'a aittir. Bu takdirde umum, hususa atfedilmiş olmaktadır. Çünkü Fatiha Kur'an'ın bir kısmı, *«O büyük Kur'an»* ise Kur'an'ın tümüdür.

«Seba' min'el-Mesani» ile yedi uzun sure kastedilse bile durum yine böyledir. Çünkü yedi uzun sure Kur'an'ın bir kısmıdır.

Fakat bu ibare ile, yedi hizb kastediliyorsa, o zaman *«Büyük Kur'an* ifadesinin *«Tekrarlananlardan yedi»* ibaresi üzerine atfedilmesi, sıfatlardan birinin diğerine atfedilmesi kabilindendir.

«Seba' min'el-Mesai» ile Fatiha Suresi'nin kastedildiğini destekleyen delillerden biri de bu surenin hicretten önce nazil olmasıdır. Oysa uzun olan yedi surenin çoğu hicretten sonra Medine'de nazil olmuştur. Kur'an kısımlarının çoğu da böyledir.

Bu ayetin zahirinden anlaşılıyor ki, tekrarlanan yedi ayet, bu ayet inmezden önce Hz. Peygamber'e (s.a) verilmiştir.

Buhari'nin, Ebu Said b. El-Mualla'dan rivayet ettiğine göre Hz. Peygamber (s.a) kendisine *«sana meclisten çıkmazdan önce en faziletli sureyi öğreteyim mi?»* demiştir. Sonra Hz. Peygamber çıkmak üzere yürümüş ve vermiş olduğu sözü hatırlayınca, *«Elhamdulillahi Rabb'il-Âlemîn (Fatiha Suresi) tekrarlanan yedi ayet ile o büyük Kur'an'dır»* dedi.

Yine Buharî, Ebu Hureyre'den şöyle nakletmektedir: *«Hz. Peygamber (s.a): «Umm'ul-Kur'an (Fatiha Suresi) tekrarlanan yedi ayet ile o büyük Kur'an'dır» buyurmaktadır».*

Sonuçta, *«Tekrarlanan yedi»* ile kastedilenin Fatiha Suresi olduğuna kanaat getirmek vacip olmaktadır. Fakat ona bu ismin verilmesi, başkasına da bu ismin verilmesine mani olmaz.

Dahhak'tan gelen bir rivayete göre, *«Tekrarlanan Yedi»* ile Kur'an kastedilmiştir. Çünkü Allah Teâlâ, bir kıssayı Kur'an'da tekrar tekrar zikretmektedir.

Alusî, Ruh'ul-Meani'de şunları söylemektedir:

«Tekrarlanan yedi» ile kastedilen yedi sure de olabilir. Bu rivayet Hz. Ömer, İbn Abbas, İbn Mesud, İbn Cübeyr ve Mücahid'den gelmiştir. Bu sureler ise sırasıyla Bakara, Âl-i İmran, Nisa, Maide, En'am, A'raf ve bir sure sayılan Enfal ile Tevbe sureleridir».

Başka bir rivayette, *«Enfal»* Suresi sayılmamış, sadece Tevbe Suresi sayılmıştır. Diğer bir rivayette, yedinci olarak *«Kehf»* Suresi sayılmıştır.

Bazılarına göre *«Tekrarlanan yedi»* ile Ha-mim sureleri kastedilmektedir.

Bazıları bunun, peygamberlere nazil olan sahifelerden yedisi olduğunu söylemiştir. Başka bir deyişle Allah Teâlâ, bu yedi sahifenin muhtevasını, peygamberine vermiştir.

Alusî, tüm bu görüşleri kaydettikten sonra, en sahih görüşün ilki olduğunu söylemektedir. Yani ona göre kastedilen, Fatiha Suresi'dir. Nitekim Buhari, Ebu Davud, Tirmizi gibi muhaddisler, *«Tekrarlanan yedi»*nin Fatiha Suresi olduğuna dair merfu hadisler rivayet etmişlerdir.

Ebu Hayyan'a göre, birinci görüşten udul etmek doğru olmaz ve hatta caiz değildir.

Rivayet olunduğuna göre, Er-Rebi'ye; «*Halk «Tekrarlanan yedi», yedi uzun suredir diyor. Bu konuda sen ne diyorsun?*» diye sorulduğunda o, «*Bu ayet nazil olduğunda yedi uzun sureden hiç biri indirilmemişti*» diye cevap verir.

Fakat Er-Rebi'ye şöyle bir cevap verilmiştir: «*Onların verilmesi ile kastedilen semavatın en alt tabakasına indirilmiş olmalarıdır. Bu takdirde Mekkî-Medenî ayetler arasında bir fark yoktur.*»

Er-Rebî'ye verilen cevaba şu şekilde itiraz edilmiştir: «*Sana verdik*» şeklindeki ibarenin zahiri, böyle bir tevili menetmektedir.

Keşşaf'ta «*El-Mesanî*» için, mesnanın cem'îdir. Ve tekrar edilen anlamına gelir denilmektedir.

Bazıları, Fatiha Suresi'ne «*El-Mesanî*» denilmesini, onun namazlarda tekrar edilmesiyle açıklamışlardır.

Bazıları ise bu surenin, biri Mekke, diğeri Medine döneminde iki kere nazil olduğu için, tekrarlanan anlamındaki *El-Mesanî* ismini aldığını söylemişlerdir. Ancak bu görüşe, «*Bu sure ikinci kez nazil olmazdan önce de, bu ismi taşıyordu*» denilerek itiraz edilmiştir.

Bazılarına göre, Fatiha Suresi'ne bu ismin verilmesinin nedeni, onun çoğu lâfızlarının Kur'an içinde tekrar ediliyor olmasıdır. Mesela, er-Rahman, er-Rahim, iyyake, es-Sırat, ve aleyhim vs.

Bazıları surenin Allah'a hamdı, senayı içermesi dolayısıyla bu ismi aldığını söylemişlerdir.

Bazıları bunun nedeni olarak, Allah Teâlâ'nın onu istisna et-

mesini ve onu sadece ümmet-i Muhammed'e vermiş olmasını göstermişlerdir.

Ebu Zeyd el-Belhî'den rivayet olunduğuna göre, Kur'an'a veya Fatiha Suresi'ne *el-Mesani* denmesi, onun şer ehlini şerlerinden çevirmesi nedeniyledir.

El-Mesani ile Kur'an'ın veya tüm semavi kitabların kastedilmesi mümkündür. Bu takdirde, *«min»* harf-i ceri baziyet ifade eder.

REŞAD HALİFE'NİN HAREKETİ

Aslen Mısırlı olup, halen ABD'de yaşayan ve öğrenimini orada tamamlayan Reşad Halife adlı bir yazar, bu ayeti Kıyamet'in kopacağı tarihi ortaya çıkaran bir şifre olarak yorumlamış ve birtakım matematiksel (ebcedi) hesaplarla güya Kıyamet'in kopacağı tarihi tespit etmiştir. Ancak kendisinin bu yorumu, lâfızları zorlamak, gramer kurallarını hiçe saymak esasına dayandığından, itibar edilemez. Ayrıca, A'raf Suresi'nin 187. ayeti ve daha birçok deliller nedeniyle de böyle bir yoruma itibar etmiyoruz. Düşünülüp muhakeme edilmesi için ilgili ayeti zikredelim:

«Sana Kıyamet'ten soruyorlar. Gelip çatması ne zamandır? diye. De ki: Onun bilgisi Rabbimin katındadır. Onu tam zamanında açığa çıkarıp gösterecek olan yalnız O'dur. O göklere de, yere de ağır gelmiştir. O size ansızın gelecektir. Sanki sen onu biliyormuşsun gibi sana soruyorlar. De ki: Onun bilgisi Rabbimin katındadır. Fakat insanların çoğu (bu gerçeği) bilmezler». (A'raf: 187)

Dikkat edilecek olursa bu ayette, Kıyamet'in ne zaman kopacağına dair bilginin, Allah'ın katında olduğu ve onu vaktinde açığa çıkarıp gösterecek olanın da yalnızca Allah olduğu söylenmektedir. Üstelik Kıyamet'in *«ansızın»* kopacağının açıkça vurgulanma-

sı, bu hususta insanoğlunun ne denli bir bilgiye sahip olabileceğinin sınırlarını kesin çizgilerle ortaya koymaktadır. Ayrıca Allah Teâlâ'nın, Hz. Peygamber'e *«Sanki sen onu biliyormuşsun gibi sana soruyorlar»* demiş olması. Hz. Peygamber'in de onun bilgisine sahip olmadığını açıkça gözler önüne sermektedir.

Kısacası, Kur'an'ın ibarelerini birtakım hurafecilik yöntemleriyle zorlamak, kendisinde olmayan şeyleri ondan çıkarmaya çalışmak sakıncalıdır ve kötü sonuçlara yol açabilecek bir tarzdır. Elbette, Kur'an üzerinde çalışmak, çalışmaların en güzelidir. Ancak dilin kurallarına ters düşmemek ve dirayet ile rivayete zıt olmamak şartıyla. Kâinattaki hadisatı Kur'an ışığında düşünmek, onun geniş ve engin hikmetlerini ortaya çıkarmak gerekirken, Kur'an'ı bu tür hadisata tâbi kılmak veyahut çokça yapıldığı gibi Kur'an'a inanmayan birtakım materyalistlere onu beğendirmek için Kur'an metnini kural dışı zorlamak tehlikeli bir davranıştır. Rabbimiz bizi affetsin.

Kur'an'ın Kıyamet Suresi'ni incelediğimizde, Kıyamet'in kopacağı zamana dair bir tarih verildiğine veya herhangi bir tarihi iş'ar edecek bir ifadeye tesadüf etmiyoruz.

Naziat Suresi'nin 42. ayetinde ise, Kıyamet'in vakt-i zamanının sadece Allah tarafından bilinebileceği açıkça ortaya konmaktadır:

«Senden Kıyamet'i soruyorlar. Gelip-çatması ne zamandır diye? Sen nerede, onun vaktini söylemek nerede...»

GEÇİCİ LEZZETLERDEN SAKINMAK

(88-90) *«Onlardan bazı çiftlere geçici olarak...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

Allah Teâlâ, Hz. Muhammed'e verdiği dini ve yüce nimetleri

beyan ettikten sonra, geçici lezzetlere kapılmamasını, onlardan kaçınmasını kendisine emretti.

«Ezvac» İbn Kuteybe'nin yorumuna göre, sınıflar (Esnaf) demektir.

El-Cevheri ise, *«Ezvac»*ın mânâsını yaşıtlar veya başka durumlarda eşit olanlar şeklinde vermektedir.

Bazıları ise bu kelimeyle, Yahudi, Hıristiyan ve mecusilerin kastedildiğini söylemişlerdir. Yani, insanlar içindeki bu sınıflara verdiklerimize gözünü dikme, dünya malına istekle bakma, bunları temenni etme.

«La tumeddenne» şeklindeki emir bazılarına göre *«gözünü dikme»* değil, *«Hased etme»* anlamındadır. Fakat bu yorum, Hz. Peygamber'in hased etmekten mutlak olarak nehyedilmiş olduğu kaziyesiyle reddedilmiştir.

Mücahid'e göre ifadenin anlamı şu şekildedir: *«Onların zenginlerine (mallarına) gözünü dikme!»*

Süfyan b. Uyeyne'ye göre, kendisine Kur'an verildiği halde, o kimsenin Kur'an'ın küçümsediği herhangi bir şeye gözünü dikmesi Kur'an'a muhalefet etmektir. Çünkü Allah Teâlâ, daha önce *«Andolsun ki biz sana tekrarlananlardan yedi ayeti ve o büyük Kur'an'ı verdik»* diye buyurmuştur.

Allah Teâlâ peygamberini onların mallarına iltifattan men ettikten sonra şöyle buyurmuştur:

«Onlara üzülme ve müminlere kanadını ger»; yani iman etmediklerinden ve fakat küfürde inad ve ısrar ettiklerinden dolayı,

üzülme. Veya, dünyada onlara verilip de sana verilmeyen bir hususta sakın mahzun olma. Çünkü Ahiret sadece sizin içindir.

Begavî, Ebu Hureyre'den Hz. Peygamber'in şöyle buyurduğunu rivayet etmektedir:

«Bir facire, ona verilen nimetten dolayı sakın gıpta etme! Sen o facirin ölümünden sonra neyle karşılaşacağını bilemezsin. Muhakkak ki o facir için, Allah katında sürekli bir öldürücü vardır.

Hz. Peygamber'e o öldürücünün ne olduğu sorulduğunda, «*Ateştir*» diye buyurdu.»

Yine Ebu Hureyre'den rivayet olunduğuna göre, Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: «*Kendinizden aşağı olana bakın, üstte olana değil. Böyle yapmanız, Allah'ın nimetlerini hafife almamak konusunda en uygun olanıdır.*» (Müslim).

A'vf şöyle demiştir: «Ben zenginlerle arkadaşlık yapıyordum. Bu hususta benden daha çok üzülen hiç kimse yoktu. Bineğimden daha hayırlı bir bineği, elbisemden daha güzelini gördüğümde çok üzülür ve onu elde etmek için çaba sarfederdim. Ne var ki, bu hadisi işittikten sonra, fakirlerle arkadaş oldum ve huzura kavuştum».

«*Ve müminlere kanadını ger*»; yani onlara tevazu göster şefkatle davran.

«*Tevazu kanadını germek*» deyimi, şu hadiseden kinayedir. Kuşlar yavrularını göğüslerine almak istediklerinde, önce kanatlarını açarlar ve üzerlerine kapatırlar. İşte bu bir kimsenin kendisine tabi olan insanlara tevazu göstermesinden kinayedir. Nitekim, «*filan kimse kanatlarını germiş*» denildiğinde, o kimsenin sakin ve vakur bir insan olduğu anlatılmak istenir.

«Ben o apaçık uyarıcıyım»; yani ben, kavmime kendilerine isabet edecek olan Allah'ın azabını izhar eden kimseyim.

«Muktesimîn» (Bölücüler) kelimesi hakkında farklı görüşler öne sürülmüştür.

Mukatil ve Ferra'ya göre bu bölücüler 16 kişiydi. Hac veya panayır mevsimlerinde, Velid b. Muğira onları gönderir, onlar da Mekke'nin giriş ve çıkış yollarını taksim ederek, bu yollardan Mekke'ye gelen insanlara *«Aramızdan çıkan ve ben peygamberim diyen şu deliye (bazen sahir, kâhin veya şair diyorlardı) inanmayın!»* diyorlardı. İşte bu 16 kişiye *«Muktesimin»*, yani bölücüler, taksim ediciler denilmektedir.

Bazı müfessirlere göre, bunlar Kureyş'ten bir topluluktu. Onlar Allah'ın Kitabı'nı taksim ederek, bir kısmına sihir, bir kısmına şiir ve bazı kısımlarına da, eskilerin masalları diyorlardı. (Bu yorum Katade'ye aittir).

Bazılarına göre, bunlar ehli kitaptır. Çünkü onlar da Kur'an'ı, alay ederek bölmeye çalışırlardı.

İbn Abbas'tan gelen bir yoruma göre, bazı kimseler, *«Şu sure benim, onu ben alaya alacağım, şu sure de senin»* derlerdi. İşte bölücüler bunlardır.

Bazı müfessirler, ehli kitabın kendi kitaplarını parça parça edip tahrif etmelerinden dolayı bölücüler olduklarını söylemişlerdir.

Bazı müfessirler de, bu kimselerle Hz. Salih'in kavminin kastedildiğini söylemişlerdir. Çünkü onlar, onun ölümüne yemin etmişler ve bu nedenle kendilerine bölücü denmiştir. Nitekim Neml

Suresi'nin 45. ayetinde şöyle buyurulmuştur: *«Andolsun ki biz, Semud kavmine de kardeşleri Salih'i, onlara «Allah'a kulluk edin» demesi için gönderdik. Bir de baktık ki birbirleriyle çekişen iki bölük olmuşlardır».*

Bazılarına göre, bunlarla kastedilen, As b. Vail, Utbe ve Şeybe (Rabia'nın oğulları), Ebu Cehil, Ebu'l-Buhteri, Nadr b. Umeyye b. Halef ve Şeybe b. el-Haccac'dır. Bu yorumu Maverdi zikretmiştir.

الَّذِينَ جَعَلُوا الْقُرْآنَ عِضِينَ ﴿٩١﴾ فَوَرَبِّكَ لَنَسْأَلَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ
﴿٩٢﴾ عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٩٣﴾ فَاصْدَعْ بِمَا تُؤْمَرُ وَأَعْرِضْ
عَنِ الْمُشْرِكِينَ ﴿٩٤﴾ إِنَّا كَفَيْنَاكَ الْمُسْتَهْزِئِينَ ﴿٩٥﴾
الَّذِينَ يَجْعَلُونَ مَعَ اللَّهِ إِلَٰهًا آخَرَ ۖ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ ﴿٩٦﴾ وَلَقَدْ نَعْلَمُ
أَنَّكَ يَضِيقُ صَدْرُكَ بِمَا يَقُولُونَ ﴿٩٧﴾ فَسَبِّحْ بِحَمْدِ
رَبِّكَ وَكُنْ مِنَ السَّاجِدِينَ ﴿٩٨﴾ وَاعْبُدْ رَبَّكَ حَتَّىٰ يَأْتِيَكَ الْيَقِينُ ﴿٩٩﴾

91 — Onlar Kur'an'ı parça parça edenlerdir.

92 — Rabbin hakkı için, onların hepsinden muhakkak soracağız.

93 — O yapmış olduklarından.

94 — O halde sana emrolunanı açıkça söyle ve müşriklerden yüz çevir.

95 — Seninle alay eden o kimselere karşı, biz sana yeteriz.

96 — Onlar Allah ile beraber başka bir mabud ediniyorlar. Fakat yakında bileceklerdir.

97 — Andolsun ki onların söylemekte olduklarından dolayı, canının sıkıldığını biliyoruz.

98 — O halde, sen Rabbini hamd ile tesbih et ve secde edenlerden ol!

99 — Sana yakîn (ölüm) gelinceye dek, Rabbine kulluk et!

(91) *«Onlar Kur'an'ı parça parça edenlerdir...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Yani, onlar hak ile bâtıl olarak Kur'an'ı taksim ettiler. İnad ve düşmanlıkları sebebiyle de dediler ki, *«Bazısı haktır, Tevrat ve İncil'e uygundur. Bazısı da bâtıldır, ona muhaliftir»*.

Suyuti'nin ed-Durr'ül-Mensur adlı tefsirinde nakledildiğine göre, Buhari, Said b. Mensur, Hâkim ve İbn Merduveyh birkaç kanaldan İbn Abbas'tan bölücülerin ehli kitap olduğunu rivayet etmişlerdir. İbn Abbas, onların Kur'an'ı birtakım kısımlara ayırarak bir kısmına iman ettiklerini bir kısmını ise reddettiklerini söylemektedir.

Tabaranî de Mu'cem'ul - Evsat'ında İbn Abbas'tan şöyle rivayet etmektedir.

Bir kimse Hz. Peygamber'e mezkûr ayeti ve bölücülerin kim olduğunu sordu ve Hz. Peygamber, bunların Yahudilerle, Hıristiyanlar olduğunu söyledi. Soran kimse, *«Idîn»* lâfzının ne demek olduğunu sordu. Hz. Peygamber de, *«Onlar onun bir kısmına inandılar, bir kısmını da inkâr ettiler»* diye cevap verdi.

Bazı rivayetlerde *«Idîn»* lâfzının tekilinin, Kureyş lehçesinde *«sihir»* anlamına geldiği kayıtlıdır. Kureyşliler, sihir yapana *«Addeh»* bu kadın olursa, *«Daaddehetun»* derler.

İbn Adiy'in, el-Kâmil ve Ebu Ya'la'nın da Müsned'in de rivayet ettikleri bir hadiste, Hz. Peygamber: *«Allah, âddeh ve Musteaddeh'e (sihir yapana ve yaptırana) lânet etmiştir»* demekle bu kelimenin lûgatta sihirbaz anlamını ifade ettiğini belirtmiştir.

Kisaî, *«Idîn»* kelimesinin, iftira atmak anlamındaki *«addehehu»* kökünden geldiğini söylemiştir.

Ferra'ya göre, *«Idîn»* kelimesinin tekili olan *«addehu»* diken gibi insanlara eziyet veren bir ağaçtır.

Daha önce de geçtiği gibi Kur'an'ı parçalayanlar, onun bir kısmını kabul, bir kısmını da reddedenlerdir. Ya da, Kur'an'a şiir, kehanet ve darb-ı mesel diyenlerdir.

(92-95) *«Rabbin hakkı için onların hepsine...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

Allah Teâlâ, Kıyamet Günü'nde, ister Kur'an'ı parça parça edenlerden olsun, isterse olmasın kâfirlerin bütün sınıflarından hesap soracağına yemin etmektedir.

Allah kâfirlerin, dünyada iken sarfettikleri sözler, fiiller ve takrirlerinin hepsini onlardan soracaktır. Ve onları bu söz ve davranışlarından dolayı cezalandıracaktır.

Ancak bilinmelidir ki, *«İşte o gün, ne inse ne de cinne günahından sorulmaz»* (Rahman: 39) ayetiyle, bu ayet arasında bir çelişmezlik sözkonusu değildir. Çünkü burada tevbih sorusu sözkonusudur. Rahman Suresi'ndeki ayette ise, istifham sorusu yok edilmektedir. Çünkü Allah bütün amelleri bilendir. Bu görüş İbn Abbas'tan rivayet edilmiştir.

İmam Fahruddin Razî, bu görüşü istifhamın yokluğunu Kıyamet Günü'ne tahsis etmenin bir gerekçesi olmadığını belirterek reddetmiştir. Çünkü bu soru, ister Kıyamet'te ister dünyada olsun her zaman Allah için muhaldir.

Bazıları ise iki durum olduğunu, bazılarından sorulduğunu, bazılarından ise sorulmadığını söylemişlerdir.

Bazı müfessirlere göre *«Onlardan soracağız»* ifadesindeki *«Onlardan»* zamiri Kur'an'ı parçalayan bölücülere racidir. Çünkü daha yakındır.

Bu zamirin, hem müslümanlara hem de kâfirlere raci olması da muhtemeldir. Çünkü daha önce müslümanların ve kâfirlerin bahsi zımnen geçmişti.

İbn Cerir, Ebu'l-Âliye'den şöyle rivayet etmiştir.

Kullar Kıyamet Günü'nde iki meseleden sorgulanacaklardır.

1. Siz kime ibadet ediyordunuz?

2. Peygamberlere nasıl karşılık verdiniz?

Hz. Peygamber (s.a) şöyle buyurmuştur: *«İnsanlar Kelime-i Tevhid'den sorulacaklardır»*. (Bu hadisi, Tirmizi Enes'ten başka bir suretle mevkuf olarak ve Buhari «Tarih»inde rivayet etmiştir. Ayrıca aynı hadis, İbn Ömer ve Mücahid'den de nakledilmiştir.)

El-Bahr'da, *«Onlara La ilaheillallah'a vefa gösterdiniz mi? Amellerinizle bu sözü tasdik ettiniz mi? diye sorulacaktır»* denilmektedir.

El-Kelbî, *«Fesda'»* emrini *«izhar et, açıkça söyle»* şeklinde yorumlamıştır. Çünkü bir kimse delilini açıkça söylediğinde Araplar *«Seda»* fiilini kullanırlar. Yani *«açıkça söyledi, delillerini getirdi»* derler.

Bu fiilin hak ile bâtılın arasını ayırmak anlamında olması da muhtemeldir.

Hz. Peygamber'in (s.a), *«Emrolunduğu»* ile mutlak anlamda tüm hükümler kastedilmektedir.

İbn Ebi Hatim'in Mücahid'den rivayet ettiğine göre, bu, *«Kur'an'ı namazda cehren (sesli) olarak oku»* demektir. Fakat bu yorum, ifadenin zahirindeki genel anlamı tahsis etmektir. Oysa tahsise gerek yoktur.

Daha açık bir yorum İbn Zeyd'den gelmektedir: *«Emrolunduğu»* ile kastedilen kendisine vahyedilen Kur'an'dır. Yani Allah Teâlâ, peygamberine, Kur'an'ı insanlara tebliğ etmesini emretmektedir.

Bu ayette, ifade açısından büyük bir fesahat ve cezalet vardır. Hikâye edildiğine göre, bir bedevî bu ayeti dinlediğinde hemen secdeye kapanmıştır. Kendisine niçin secdeye kapandığı sorulduğunda, *«Ben bu sözdeki belagat nedeniyle secde ettim»* der.

İbn Mesud'dan rivayet olunduğuna göre, bu ayet inmezden önce Hz. Peygamber (s.a) gizli davet yapıyordu. Fakat bu ayet indikten sonra, Hz. Peygamber ve ashabı ortaya çıkarak insanları açıkça İslâm'a davet etmişlerdir.

«Müşriklerden yüz çevir»; yani onların sözlerine iltifat etme, sözlerine zerre kadar itibar etme. Ayet bu mânâya delâlet ettiği takdirde mensuh sayılmaz.

Ancak bazı kimseler bu ayetin seyf (kılıç) ayetiyle neshol-unduğunu söylemişlerdir. Bu görüşü İbn Ebi Hatim rivayet etmiştir. Bu görüşü İbn Abbas'tan ise, Ebu Davud, «*Nasih*»inde naklet-miştir.

«*Seninle alay eden*»; yani seninle ve Kur'an'la alay eden kimselere karşı biz sana yeteriz.

İbn Abbas'tan rivayet olunduğuna göre mânâ «*onları yok etmek hususunda biz sana yeteriz*» şeklindedir.

Tabaranî'nin Mu'cem'ul-Evsat'ında, Beyhakî ile Ebu Nuaym'ın «*Delail*»lerinde ve İbn Merduveyh'in rivayet ettiğine göre, alay eden bu kimseler, Velid b. Muğira, Esved b. Abdulyağus, Esved b. Mutallib, el-Hars b. Ayetilissami, As b. Vail adlı kâfirlerdi.

Cebrail, Hz. Peygamber'e (s.a) geldiğinde, Hz. Peygamber onları şikâyet etti. Ve o esnada Velid'i Cebrail'e gösterdi. Cebrail onun can damarına bakarak işaret etti. Hz. Peygamber (s.a) «*Sen bir şey yapmadın*» deyince Cebrail, «*Ben sana, ona karşı kâfiyim*» dedi. Sonra Hz. Peygamber ona, Esved b. Mutallib'i gösterdi. Onun da iki gözüne işaret etti. Hz. Peygamber Cebrail'e «*Sen yine bir şey yapmadın*» deyince, Cebrail, «*Ben sana, ona karşı kâfiyim*» dedi. Sonra ona, Esved b. Abdulyağus'u gösterdi. Cebrail onun başına işaret etti. Hz. Peygamber «*Sen bir şey yapmadın*» deyince, Cebrail, «*Ben sana, ona karşı kâfiyim*» dedi. Sonra Hz. Peygamber ona el-Hars'ı gösterdi. Cebrail onun karnına işaret etti. Hz. Peygamber, «*Bir şey yapmadın*» deyince Cebrail, «*Ben sana, ona karşı kâfiyim*» dedi. Sonra ona As b. Vail'i gösterdi. Cebrail onun ayaklarının altına işaret etti. Hz. Peygamber yine «*Bir şey yapmadın*» deyince Cebrail aynı sözü söyledi.

Velid, Huzaa'dan ok yapan bir kimsenin yanından geçiyordu

ki fırlayan bir ok, onun şah damarına isabet ederek, onu parçaladı.

Esved b. Mutallib, Sumre denilen bir ağaç altında konaklarken, birdenbire, «*Ey evlatlarım! Beni niçin korumuyorsunuz. Helâk oldum, gözüme diken batıyor*» diye diye bağırmaya başladı. Çocukları bir şey görmediklerini söylediler. O durmadan böyle bağıra bağıra iki gözünü kaybetti.

Esved b. Abdulyağus'un başında bir çıban çıktı ve bu çıban yüzünden ölüp gitti.

El-Hars'ın karnı sarı su bağladı. Öyle ki büyük abdesti ağzından gelmeye başladı. Sonunda o da ölüp gitti.

As b. Vail ise, Taif'e doğru gitmekte iken, üzerine bir ağaç düştü. Ayaklarının altına da diken battı ve o diken onu öldürdü.

Kirmani, Buhari'nin Sahih'ine yazdığı şerhte, Hz. Peygamber ile alay edenlerin yedi kişi olduklarını ve Hz. Peygamber namaz kılarken üzerine pislik attıklarını söylemektedir. Nitekim Buhari'nin rivayet ettiği hadiste, bu isimler verilmiştir: Ömer b. Hişam, Utbe b. Rabia, Şeybe b. Rabia, Velid b. Utbe, Umeyye b. Halef, Ukbe b. Muayt, Ammar b. Velid'dir.

Süheyli, «*el-A'lam*»ında, onların hepsinin Bedir kuyularına leş olarak atıldıklarını söylemiş, fakat isimlerini daha farklı saymıştır.

Ed-Durr'ul-Mensur'da bu kimselerin sayısı hakkında değişik rivayetler vardır. Bir rivayette, İbn Abbas, onların sekiz kişi olduklarını söylemektedir. Ayrıca isimleri, helâk oluş keyfiyetleri de farklı anlatılmaktadır. Meselâ, Şa'bi, Hibar b. el-Esvedî'yi bunlar arasında saymıştır. Fakat Ebu Hayyan «*Bahr'ul-Muhit*» adlı tefsi-

rinde, Hibar'ın feth gününde müslüman olup, Medine'ye göç ettiğini kaydetmektedir. Bu bakımdan onu bunlardan saymak bir vehim olur.

Fahruddin Razi de bu ihtilafları naklettikten sonra şöyle demektedir:

«Bu rivayetlerin hiç birine gerek yoktur. Bilinen husus, onların bir grup olup, güç ve otoriteye sahip kimseler olduklarıydı. Çünkü ancak bu tür kimseler, Hz. Peygamber'in başına bu söylenenleri getirebilirlerdi.»

(96) «Onlar Allah ile beraber başka bir mabud...»

Bu Ayetin Tefsiri

Onların böyle yapmalarının anlamı, bir put dikip Allah'a ibadet etmekle beraber o puta da ibadet eder olmalarıdır.

Bu cümle Hz. Peygamber için bir tesellidir. Üzerindeki belaları kolaylaştırmak içindir. Çünkü Allah Teâlâ, *«Bunlar sadece seninle alay etmekle kalmadılar. Hatta benim hakkımda da en büyük cürmü işlemeye cüret gösterdiler. Onlar yaptıklarının nelere yol açtığını ileride bileceklerdir».* Bu cümle ilahî bir tehdittir.

Ebu Hayyan, *«el-Bahr'ul-Muhit»* adlı tefsirinde, bu cümlenin, onların alaylarına ve şirk koşmalarına karşılık Ahiret'te cezalandırılacaklarına dair ilahî bir tehdit olduğunu söylemektedir. Nitekim dünyada da cezalandırıldıkları gibi. Yani dünyadaki cezalandırma yeterli değildir. Onlar Ahiret'te de ikinci bir cezaya çarptırılacaklardır.

(97) *«Andolsun ki onların söylemekte olduklarından...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Onların söylemekte oldukları, şirke delâlet eden sözler ile alaylarıdır. Hz. Peygamber bu sözlerden dolayı rahatsız olur, göğsü daralırdı. Allah Teâlâ, peygamberini teselli etmek için bu hususu gayet iyi bildiğine yemin etmektedir.

(98) *«O halde sen Rabbini hamd ile...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Yani, göğsünün darlanmasından Allah'a sığın! Onu hamd ile tesbih et. Yani, *«Subhanallah»* veya *«Elhamdülillah»* de. Ya da seni hakka ilettiğinden dolayı Allah'a şükrederek, O'nu onların sözlerinden tenzih et.

«Rabb» lâfzının Hz. Peygamber'in zamirine izafesi, Allah'ın peygamberi hakkında ne kadar lütufkâr olduğunu belirtmekle beraber, hükmün sebebini de iş'ar eder.

«Secde edenlerden ol»; yani namaz kılanlardan ol. Secde cüz, namaz külldür. Burada *«küll»*ün yerine *«cüz»* kullanılmıştır. Çünkü secde, namazın en üstün kısmıdır. Hz. Peygamber (s.a), *«Kulun Allah'a en yakın olduğu zaman, secdedeki anıdır»* diye buyurmuştur.

Hz. Peygamber'e (s.a) bu emirlerin yöneltilmesi, onu üzüntüsünün giderilmesine irşad etmek içindir. Adeta O'na bu emredilenleri yaparsa, Rabbinin kendisinden üzüntüyü, göğüs darlığını kaldıracağı söylenilmektedir. Namaz kılmak çok önemli olduğundan dolayı, Allah Teâlâ ayrıca ona, *«Secde edenlerden (namaz kı-*

lanlardan) ol» diye emretmiştir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a) ne zaman üzülse, hemen namaza koşardı. Şu hadis sahih olarak nakledilir: *«Dünyanızdan bana üç şey sevdirilmiştir. Kadın, güzel koku ve gözümün nuru namaz».*

Bazı müfessirler, bu ayetin cemaat namazını tergib ve teşvik için geldiğini söylemişlerdir.

YAKÎNDEN MAKSAD ÖLÜMDÜR

(99) *«Sana yakîn (ölüm) gelinceye dek...»*

Bu Ayetin Tefsiri

«Rabbine kulluk et»; yani ibadet etmekte olduğun hâl üzere ölünceye kadar devam et.

«Yakîn» lâfzı *«Ölüm»* anlamında kullanılmıştır. Bu görüş İbn Ömer, Hasan Basri, Katade ve İbn Zeyd'den rivayet edilmiştir.

Ölüm her insanın başına mutlaka geleceği için, ona yakîn denilmiştir.

«Yakîn gelinceye dek» tabiri ölümün her canlıya yönelmiş olduğuna ve ona kavuşmak isteğinde bulunduğuna işaret eder. Yani, hayatta bulunduğun sürece devamlı ibadet et ve bir an bile onu ihmal etme.

İbn Bahr, el-Yakîn'in kâfirlere galebe çalmak demek olduğunu söylemiştir. Yani, kâfirlere galip gelinceye kadar ve ondan sonra da ibadete devam et.

Burada *el-Yakîn* ile bazı mülhidlerin iddia ettiği gibi, *«Keşf ve*

şuhud» kastediliyor değildir. Bu mülhidler, dinsizler, *«Keşf ve Şuhud bir kulda meydana geldiği takdirde, ondan ibadet sorumluluğu kalkar. İbadet ancak Allah'ın dergâhından mahrum olanlar için sözkonusudur»* derler. Onlar bu sözleriyle okun yaydan çıktığı gibi, dinden çıkmışlardır. İslâm ve müslüman cemaatinin ipini, kendi boyunlarından çözmüşlerdir. Kalbinde zerre kadar iman, hardal tanesi kadar da aklı olan bir kimse böyle bir şey demeye cesaret edemez. Çünkü Hz. Peygamber hayatta olduğu sürece ibadet etmiş, sorumluluk yükünü taşımıştır. Sorumluluk yolundan zerre kadar bile sapmamıştır. Acaba Hz. Peygamber (s.a) için keşf ve şuhud makamı hasıl olmadığı için mi böyle ölünceye kadar ibadete devam etmiştir? Hiç böyle denebilir mi? Acaba insanlıktan zerre kadar nasibi olan bir kimsenin kalbinden böyle bir düşünce sadır olabilir mi?

Hicr Suresi'nin sonuna geldik. Allah Teâlâ'nın bizi kötü hükümden korumasını, sevdiği ve razı olduğuna bizi muvaffak kılmasını, sevgili peygamberi Hz. Muhammed ve ashabı hürmetine zat-ı kibriyasından dileriz. Hatalarımızın bağışlanmasını, düzeltilmesini yüce mevlamızdan dileriz.

— HİCR SURESİ'NİN SONU —

NAHL SÛRESİ

Sûre: 16

İbn Ebi Hatim'in rivayet ettiğine göre, bu sureye *«En-Neam»* Suresi de denilmektedir. Çünkü Allah Teâlâ, bu surede kullarına ihsan etmiş olduğu nimetleri saymaktadır.

İbn Merduveyh'in İbn Abbas ile İbn Zübeyr'den rivayet ettiğine göre, bu sure hicretten önce Mekke'de nazil olmuştur.

Nuhas, Mücahid kanalıyla İbn Abbas'tan, bu surenin son üç ayeti müstesna, Mekke'de nazil olduğunu söylemektedir. O son üç ayet ise, Hz. Peygamber (s.a) Uhud'dan dönerken Uhud ile Medine arasında nazil olmuştur.

İbn Abbas'tan gelen bir rivayete göre, 95-96. ayetler dışında surenin tamamı Mekke'de nazil olmuştur.

Umeyye el-Ezdi, Cabir b. Zeyd'den, bu surenin 40 ayetinin Mekke'de diğer ayetlerininse Medine döneminde nazil olduğunu rivayet etmektedir.

Bu sure 128 ayettir. Tabersi ve bazı müfessirler bu sayıda ihtilaf olmadığını söylemişlerdir. Ed-Dânî, «Kitab'ul-Aded» adlı eserinde, bu surenin ayetlerinin 93 olduğunu söylemektedir.

İcma'a göre bu surede dört mensuh ayet vardır. Fakat ihtilaflı bir görüşe göre mensuh ayet sayısı 1'dir.

Surenin 68. ayeti balarısından (nahl) bahsettiği için bu sureye «balarısı» anlamındaki «Nahl» adı verilmiştir. Sure 2840 kelime, 77.707 harften ibarettir.

Celâleddin Suyutî, iki sure arasındaki münasebet ile ilgili olarak şunu söylemiştir: Hicr Suresi'nin son ayeti bu surenin ilk ayeti ile sıkı bir şekilde irtibatlıdır. O son ayette «Ya'tike», bu ilk ayette ise «Eta» fiili kullanılmıştır. Yani önce muzari, sonra mazi sigası getirilmiştir. Sabit olduğuna göre, istikbal mazinin önündedir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

اَتٰۤى اَمْرُ اللّٰهِ فَلَا تَسْتَعْجِلُوْهُ ؕ سُبْحٰنَهٗ وَتَعٰلٰى عَمَّا يُشْرِكُوْنَ ﴿١﴾
يُنَزِّلُ الْمَلٰٓئِكَةَ بِالرُّوْحِ مِنْ اَمْرِهٖ عَلٰى مَنْ يَّشَآءُ مِنْ عِبَادِهٖۤ اَنْ
اَنْذِرُوْۤا اَنَّهٗ لَاۤ اِلٰهَ اِلَّاۤ اَنَا فَاتَّقُوْنِ ﴿٢﴾ خَلَقَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ
بِالْحَقِّ ؕ تَعٰلٰى عَمَّا يُشْرِكُوْنَ ﴿٣﴾ خَلَقَ الْاِنْسَانَ مِنْ نُّطْفَةٍ فَاِذَا
هُوَ خَصِيْمٌ مُّبِيْنٌ ﴿٤﴾ وَالْاَنْعَامَ خَلَقَهَا ۚ لَكُمْ فِيْهَا دِفْءٌ وَّمَنَافِعُ وَمِنْهَا
تَاْكُلُوْنَ ﴿٥﴾ وَلَكُمْ فِيْهَا جَمَالٌ حِيْنَ تُرِيْحُوْنَ وَحِيْنَ تَسْرَحُوْنَ ﴿٦﴾

NAHL SURESİ: 16

MEÂL

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla

1 — Artık Allah'ın emri geldi. Onu istemekte artık acele etmeyin. Allah onların koştukları ortaklardan münezzehtir, yücedir.

2 — Allah melekleri kullarından dilediği kimseye, emrinden bir ruh ile, «Benden başka mabud olmadığına dair (insanları) uyarın ve benden sakının» (diyerek) indirir.

3 — Allah gökleri ve yeri hak ile yarattı. Allah onların koştukları ortaklardan münezzehtir.

4 — O insanı bir damla meniden yarattı (fakat bir de bakarsın ki) insan Rabbine apaçık bir hasım olmuştur!

5 — Hayvanları da O yarattı. Onlarda sizin için ısıtacak şeyler ve daha birçok faydalar vardır. Onların etlerini de yersiniz.

6 — O hayvanları (akşamleyin) getirirken, (sabahleyin de meraya) götürürken, sizin için onlarda bir güzellik vardır.

(1) *«Artık Allah'ın emri geldi. Onu...»*

Bu Ayetin Tefsiri

«Emr» ile kastedilen, el-Bahr'da da ifade edildiği gibi, Kıyamet'tir.

İbn Merduveyh, Dahhak ile İbn Abbas'tan şöyle rivayet etmektedir. *«Allah'ın emri ile kastedilen, Hz. Muhammed'in gönderilmesidir.»*

İbn Cübeyr'e göre *emir'den* maksat azabın inmesidir. Yani Allah'ın peygamberine va'dettiği yardım, zafer ve düşmanları öldürmek, esir etmek, mallarının yağmalanması, ev ve yurtlarının elde edilmesi tarzındaki işlerdir.

İbn Cerir ve bazı müfessirler Dahhak'tan emir ile hükümlerin, hududların ve farzların kastedildiğini rivayet etmişlerdir. Ancak bu görüş, çok uzak bir ihtimaldir. Çünkü hiç kimseden Hz. Peygamber'in (s.a) Allah'ın farzlarının hemen gelmesini talep ettiği, hadlerin hemen gelmesini istediği sabit olmamıştır. Emrin gelmesi, onun yaklaşmış olmasıdır. Veyahut onun başlangıcı gelmiş demektir.

«Fela testa'ciluhu» fiilindeki zamir, zahire göre *«emr»*e racidir. Çünkü burada emirden bahsedilmektedir.

Bazılarına göre bu zamir *«Allah»* lâfzına racidir. Yani *«Allah'tan azabı veya Kıyamet'in kopmasını acilen istemeyin».*

Onların azabı acilen istemeleri her ne kadar istihza yoluyla ise de hakikat üzere hamledilmiştir. Ve böyle bir istihzadan nehyolunmuşlardır.

İbn Abbas, *«Kıyamet yaklaştı, ay yarıldı»* (Kamer: 1) ayeti nazil olduğunda, kâfirlerin; *«Muhammed Kıyamet'in yaklaştığını iddia ediyor. Gelin de yapmakta olduğumuz bazı davranışları terkedelim ki bakalım ne olacak?»* dediklerini ve bir şeyin inmediğini görünce de, *«Biz bir şey görmüyoruz»* diye konuştuklarını naklediyor. Bunun üzerine insanlar için hesaplarının yaklaştığı bildirildi. Onlar bunun üzerine çok korktular. Günler geçtiği halde yine bir şey olmayınca, *«Ey Muhammed! Bizi kendisiyle korkuttuğun azabın geldiğini hâlâ göremedik»* dediler. Sonunda da, *«Artık Allah'ın emri geldi»* ayeti nazil oldu. O zaman Hz. Peygamber (s.a) sıçrayarak ayağa kalktı. Halk başlarını kaldırdı ve gerçekten Allah'ın emrinin geldiğini sandı. O anda da *«Sakın onu acele istemeyin»* ayeti nazil oldu. Böylece itminana kavuştular. Bu ayet nazil olduğunda Hz. Peygamber (s.a), *«Ben ve Kıyamet şunların ikisi gibi gönderildik»* dedi ve iki parmağıyla buna işaret etti.

Enes b. Malik'ten rivayet olunduğuna göre, Hz. Peygamber şehadet parmağını, orta parmağına ekleyerek ve ikisine işaretle *«Ben ve Kıyamet bu iki parmak gibi gönderildik»* diye buyurdu (Buhari, Müslim). Yani, bu ortanca parmak şehadet parmağından ne kadar uzunsa, Kıyamet'in kopması da benim zamanımdan o kadar mesafededir.

Bazı rivayetlerde, *«Ben Kıyamet'in kendisinde gönderildim ve onu geçtim. Tıpkı ortanca parmağın, şehadet parmağından fazlalığı gibi»* buyurduğu belirtilmektedir.

İbn Abbas, Hz. Peygamber'in peygamber olarak gönderilmesinin, Kıyamet alâmetlerinden olduğunu söylemiştir.

Cebrail (a.s), Hz. Peygamber'e (s.a) gönderilmek üzere, gök ehlinin yanından geçtiğinde, onların hepsi, *«Allahu Ekber! Kıyamet koptu»* dediler.

Bazı müfessirlere göre, burada *«Emr»* ile kastedilen, yalancıların cezalandırılmasıdır. Bu cezalandırılma, kılıçla öldürmek şeklindedir.

Şöyle ki; Nadr b. Haris, *«Ya Rabbi! Eğer bu senin katından gelen bir hak ise, üzerimize gökten taş yağdır veya üzerimize elem verici azap gönder»* diye dua etmiş ve azabı istemiştir. Bunun üzerine ayet nazil olmuştur. Nadr da Bedir gününde öldürülmüştür.

RUH NEDİR?

(2-4) *«Allah melekleri kullarından dilediği...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

İbn Cerir ile İbn Ebi Hatim'in, İbn Abbas'tan rivayet ettiklerine göre, ayette geçen *«Ruh»* ile *«Vahiy»* kastedilmektedir.

Said b. Mensur'un İbn Abbas'tan rivayet ettiğine göre, *«Ruh»* kelimesi burada Allah'ın emirlerinden bir emir, mahlûkatından bir mahlûktur. Allah onları Ademoğulları şeklinde yaratmıştır. Göklerde her gelen melekle beraber ruhtan bir tanesi vardır. İbn Abbas, bunları söyledikten sonra *«Ruh'un kaim olduğu ve meleklerin saf tuttuğu gün»* ayetini okudu.

Mücahid'den rivayet olunduğuna göre, her inen meleğin ya-

nında bir ruh vardır ve onu korumaktadır. O melekle konuşmaz, melek de onu görmez. Allah'ın hiçbir mahlûku da onu görmez (İbn Cerir, İbn'ul-Münzir, İbn Ebi Hatim).

Abdurrezzak ve İbn Cerir, «*Ruh*»u, «*Vahiy ve Rahmet*» ile yorumlamışlardır.

İbn Ebi Hatim'in Hasan Basri'den rivayet ettiğine göre,«*Ruh*» tan maksat nübüvvettir.

Dahhak'tan rivayet olunduğuna göre, «*Ruh*» ile «*Kur'an*» kastedilmektedir (İbn Ebi Hatim, Ebu Şeyh).

Rebî' b. Enes'ten rivayet edildiğine göre, Rabbimiz ne ile konuşursa, o ruhtur ve O'nun emrindedir (İbn Cerir, İbn Ebi Hatim). Yani melekler vahiy ve rahmet ile Allah'ın dilediği kulunun üzerine inerler, onlardan peygamberler seçerler. Ki o peygamberler de Allah'tan başka mabud olmadığını ilân etsinler.

«*O insanı bir damla meniden yarattı*». Busr b. Cehaş'tan rivayet olunduğuna göre, Hz. Peygamber (s.a) bir ara mübarek elinin ayasına ağzından bir tükürük bırakarak şöyle buyurdu:

«*Allah der ki: Sen beni nasıl aciz bırakacaksın. Oysa seni bunun bir benzerinden yarattım. Seni müsavi bir hale getirdim. Seni görür hale koydum. Yer için senden bir kazık kıldım. Sen mal topladın ve sakladın. Ta ki ölünceye kadar. O zaman, «Ben tasadduk ediyorum» dedin. Acaba sadaka zamanı nerede?*» (Yani malı topladın ve harcamadın. Sekerata düşünce de bol bol sadaka ve ihsan va'dettin. Ama artık onlar senin elinden çıkmış, mirasçılarının olmuştur. Sen ancak mallarının üçte birine hükmedebilirsin) (İbn Sa'd, İmam Ahmed, İbn Mâce, Hakim).

(5) *«Hayvanları da O yarattı...»*

Bu Ayetin Tefsiri

İbn Abbas'tan rivayet olunduğuna göre, *«Dıf'un»* kelimesi ile kastedilen, elbiseler; *«Faydalar»* ile de yeyip içtiğimiz şeylerdir (İbn Cerir, İbn Ebi Hatim).

Abdurrezzak ile el-Feryadî'nin İbn Abbas'tan rivayet ettiğine göre *«Faydalar»* ile kastedilen her hayvanın soyudur.

Deylemî'nin Enes'ten rivayet ettiğine göre, Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: *«Bereket koyunda, güzellik devededir».*

Urve el-Bakır'dan rivayet olunduğuna göre, Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: *«Develer sahipleri için ibret, koyunlar da berekettir»* (İbn Mâce).

(6) *«O hayvanları (akşamleyin) getirirken...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Katade'den rivayet olunduğuna göre, ayette geçen *«Cemâlin»* lâfzı halkın gözünde süs ve azamet demektir (Abdurrezzak ve Abd b. Humeyd).

Bu surette terkibin güzelliği, azaların mütenasip oluşundan ileri gelmektedir. Ahlâkta ise, güzel ahlâka sahip olmalarından, fiillerde, maslahata uygun işler yapmalarından ileri geliyor. Çünkü onlar mazarratı uzaklaştırır, menfaatleri celbeder.

«Cemal» lâfzı masdardır. Müzekkeri, *Cemil* ve *Cemal,* müennesi, *Cemile ve Cemla*'dır. Yani onları, akşamları ağıllarına çevirip

getirdiğinizde, sabahları da ağıllarından çıkarıp meraya götürdüğünüzde, onlarda sizin için bir güzellik vardır. Evleriniz onlarla süslenir. Onlara sahip olanlar, bakanların gözlerinde azametli görünür.

Allah Teâlâ, önce *«İstirahat»* vasfını zikretmiştir. Çünkü istirahate çekildiklerinde güzellik daha açık ve belirgindir. Zira karınları doymuş, memeleri sütten taşmış halde gelirler.

وَتَحْمِلُ أَثْقَالَكُمْ إِلَىٰ بَلَدٍ لَّمْ تَكُونُوا بَالِغِيهِ إِلَّا بِشِقِّ
الْأَنفُسِ ۚ إِنَّ رَبَّكُمْ لَرَءُوفٌ رَّحِيمٌ ﴿٧﴾ وَالْخَيْلَ وَالْبِغَالَ
وَالْحَمِيرَ لِتَرْكَبُوهَا وَزِينَةً ۚ وَيَخْلُقُ مَا لَا تَعْلَمُونَ
﴿٨﴾ وَعَلَى اللَّهِ قَصْدُ السَّبِيلِ وَمِنْهَا جَائِرٌ ۚ وَلَوْ شَاءَ
لَهَدَاكُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٩﴾ هُوَ الَّذِي أَنزَلَ مِنَ السَّمَاءِ
مَاءً لَّكُم مِّنْهُ شَرَابٌ وَمِنْهُ شَجَرٌ فِيهِ تُسِيمُونَ ﴿١٠﴾
يُنبِتُ لَكُم بِهِ الزَّرْعَ وَالزَّيْتُونَ وَالنَّخِيلَ وَالْأَعْنَابَ وَمِن
كُلِّ الثَّمَرَاتِ ۗ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ ﴿١١﴾
وَسَخَّرَ لَكُمُ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ ۖ
وَالنُّجُومُ مُسَخَّرَاتٌ بِأَمْرِهِ ۗ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَعْقِلُونَ
﴿١٢﴾ وَمَا ذَرَأَ لَكُمْ فِي الْأَرْضِ مُخْتَلِفًا أَلْوَانُهُ ۚ إِنَّ فِي
ذَٰلِكَ لَآيَةً لِّقَوْمٍ يَذَّكَّرُونَ ﴿١٣﴾ وَهُوَ الَّذِي
سَخَّرَ الْبَحْرَ لِتَأْكُلُوا مِنْهُ لَحْمًا طَرِيًّا وَتَسْتَخْرِجُوا مِنْهُ
حِلْيَةً تَلْبَسُونَهَا ۖ وَتَرَى الْفُلْكَ مَوَاخِرَ فِيهِ
وَلِتَبْتَغُوا مِن فَضْلِهِ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿١٤﴾

7 — (Bu hayvanlar) ancak kendinize eziyet vererek varabileceğiniz şehirlere, sizin ağırlıklarınızı (mallarınızı taşırlar. Kuşkusuz ki Rabbiniz şefkatli ve merhametlidir.

8 — (O Allah), atları, katırları ve merkepleri binmeniz ve süs olarak (kullanmanız) için yarattı. O daha sizin bilmediğiniz nice şeyleri de yaratmaktadır.

9 — Yolun doğrusu Allah'ındır. Yolun eğri olanları da vardır. Allah dileseydi hepinizi doğru yola iletirdi.

10 — Gökten (bulutlardan) suyu indiren O'dur. O suda sizin için hem içecek vardır, hem de ondan ağaç(lar) meydana gelir. (Onlarla hayvanlarınızı) otlatırsınız.

11 — Allah o su ile sizin için ekinler, zeytinler, hurmalar, üzümler ve diğer ürünlerden bi tirir. İşte bunlarda düşünen bir toplum için ayet (ibret)ler vardır.

12 — O, geceyi, gündüzü, Güneş'i ve Ay'ı size müsahhar kıldı. Yıldızlar da O'nun emriyle boyun eğmişlerdir. Kuşkusuz ki bunda düşünen bir toplum için ayet (ibret)ler vardır.

13 — Yeryüzünde sizin için bitirdiği çeşitli renklerdeki (ürünleri de size müsahhar kıldı). Kuşkusuz bunda düşünen bir toplum için ayet(ibret)ler vardır.

14 — O (Allah) ki taze et (balık) yemeniz ve takacağınız süsler çıkarmanız için, size denizi müsahhar kılmıştır. Gemilerin denizde suları yara yara gittiğini de görüyorsunuz. (Bunların hepsi) O'nun lütfunu aramanız içindir. Umulur ki (O'nun nimetlerine) şükredersiniz!

(7) *«(Bu hayvanlar) ancak kendinize eziyet...»*

Bu Ayetin Tefsiri

«Ağırlıklarınız» anlamında karşılığını verdiğimiz *«Eskal»* kelimesi, insanların yedikleri, içtikleri, kullandıkları eşyalardan meydana gelen yükler anlamındadır. Bizzat insanların bedenleri anlamında da kullanılmış olması mümkündür. Nitekim bu ikinci anlam, Zilzal Suresi'ndeki şu ayetle sabittir: *«Yer ağırlıklarını (Yani kabirlerde yatan insanların cesetlerini/bedenlerini) çıkardığı zaman...»*. Fakat bazı müfessirler bu ayetteki *«ağırlıklar»* ile, toprağın içindeki hazinelerin de kastedilmiş olabileceğini söylemişlerdir.

«Beled» kelimesiyle kastedilen, İkrime'nin yorumuna göre Mekke şehridir. Bazılarına göre kastedilen herhangi bir şehir, yani her beldedir.

«Şıkk» kelimesi meşakkat ve son derece yorgunluk anlamındadır. Bu kelime aynı zamanda *«yarı»* mânâsında da kullanılır ki bu ayette bu mânânın kastedilmiş olması da muhtemeldir. Yani; *«Sizin kuvvetten düşmek ve kuvvetinizin yarısının eksilmesi suretiyle, ancak ulaşabileceğiniz beldelere bu hayvanlar yüklerinizi götürürler».*

Bu kelime, *«Dağın bir tarafı»* anlamında da kullanılmıştır. Allah Teâlâ, burada yük taşıyan hayvanlardan develeri kastetmektedir. Çünkü koyunlardan sadece süt ve etleri için yararlanılır. Sığırlar ise, ekin sürmekte kullanılır. Develer de yük taşımakta kullanılır.

Ebu Hureyre'den rivayet edildiğine göre, Hz. Peygamber (s.a) şöyle buyurmuştur:

«Bir kimse sırtına yük yüklediği bir sığırı sürerken, sığır sahibine döner ve der ki: «Ben bu yük için yaratılmadım, ben sadece ekin sürmekte kullanılmak için yaratıldım». Bunun üzerine orada bulunanlar, Hz. Peygamber'e (s.a), *«Sığır mı konuştu?»* diye sordular. Hz. Peygamber de *«Ben, Ebubekir ve Ömer buna inanmışızdır»* diye cevap verdi (Müslim).

İşte bu hadis sığırın yük taşımak veya üzerine binmek için değil, sadece ekin sürmek, etini yemek ve sütünden yararlanmak için kullanılacağını göstermektedir.

Bu ayete göre, hayvanlara binilerek yolculuğa çıkmak caizdir. Ancak hayvana gücünün üstünde yük taşıtılmamalı ve ona yol esnasında zahmet verilmemelidir. Çünkü Hz. Peygamber (s.a), hayvanlara şefkatle davranılmasını, dinlendirilmelerini, suyuna ve yemine önem verilmesini emretmiştir.

Ebu Davud'un Müseyyib b. Adem kanalıyla rivayet ettiğine göre, o şöyle demiştir:

«Hz. Ömer'i bir deveciyi döverken gördüm. Ona şöyle diyordu: «Devene taşıyamayacağı yükü yüklemişsin».

(8) *(O Allah), atları, katırları ve merkepleri...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Allah Teâlâ'nın *«el-En'am»* kelimesinden sonra ayrıca, at, katır ve merkebi zikretmiş olması, bu hayvanların *«en'am»* kelimesi kapsamına girmediğini gösterir.

Bazı müfessirler ise, aynı kapsama girdiklerini ve fakat, bu hayvanlar daha çok binek için kullanıldıklarından ayrıca zikredildiklerini söylemişlerdir. Çünkü at, katır, merkep binek hayvanlarıdırlar.

Kurtubî, İbn Kasım kanalıyla İmam Malik'ten, onun bu ayeti okuduktan sonra, *«At, katır ve merkep yemek için değil, binmek ve süs için yaratılmışlardır»* dediğini nakletmektedir. Bu nedenle Maliki mezhebi ulemasına göre, at, katır ve merkep etlerinin yenmesi caiz değildir. Çünkü Allah Teâlâ'nın bu hayvanların binek ve ziynet amacıyla kullanılmaları için yaratıldıklarına dikkat çekmiş olmasından, bu hayvanların bu amaçlar dışında kullanılmayacakları anlaşılmaktadır.

«En'am» hakkında ise, onların etlerinden yenileceği beyan edilmiştir. Onlarda yararlar olduğu halde onların etlerinin yenilebileceği kayıtlıdır. Yani, meşru bir şekilde boğazlandıktan sonra bu hayvanlardan yararlanılabilir. Nitekim İbn Abbas ve Hakem b. Uteybe, bu ayetle istidlâl etmişlerdir. Hakem, *«Allah'ın Kitabı'nda at eti haram kılınmıştır»* dedikten sonra bu ayeti, kendisinden önceki iki ayetle birlikte okumuştur. İbn Abbas ise, at etinin yenilip-yenilemeyeceği kendisine sorulduğunda, o bunu mekruh görerek mezkûr ayeti okumuştur.

İmam Malik, Ebu Hanife ve arkadaşları (İmam Ebu Yusuf,

İmam Muhammed), Evzai, Mücahid, Ebu Ubeyde ve bazı müctehidler bu ayetle istidlâl etmişlerdir.

Halid b. Velid'den rivayet olunduğuna göre, Hz. Peygamber (s.a) Hayber günü, at, katır ve merkep etlerini, dişleriyle yırtıcı hayvanların ve pençeleriyle yırtıcı kuşların etlerini haram kılmıştır (Ebu Davud, Neseî, Darekutni).

Cumhur-u Fukaha ile ehl-i hadis'e göre, at eti helâldir, mübahtır. Bu Ebu Hanife'den de rivayet edilmiştir. Bu görüş, Şafii mezhebinde de makbul görülmüştür. Kurtubî, at etinin helâl olduğuna dair görüşü doğru olarak bulmaktadır. Yani ona göre at eti yenebilir. Bu hususta ayet ve hadislerde kesin bir delil yoktur. Çünkü ayette at etinin haram olduğuna delâlet edebilecek kesin bir kayıt bulunmamaktadır. Nitekim bu sure, hicretten önce Mekke'de nazil olmuştur. At etinin haramlığına delâlet etseydi, merkep etinin de haram oluşuna delâlet ederdi ve Hz. Peygamber (s.a) ikinci bir kez Hayber Günü'nde merkep etinin haram olduğunu söylemezdi. (1)

Katır ve merkep etinin yenilmeyeceği hususunda ittifak edilmiştir. Ayrıca atlarda zekât olmadığı hususunda da bu ayet bir delil teşkil etmektedir. Çünkü Allah Teâlâ, bunları bize mübah kıldığını, yararlarıyla onları bize ikram etiğini nimetlerin sebeplerinde zikretmiştir. Bu bakımdan onlar hakkında ikinci bir zorluk, bizim için ancak bir delille sabit olabilir.

Ebu Hureyre'den rivayet olunduğuna göre Hz. Peygamber (s.a) şöyle buyurmuştur: *«Kölesi ve atı üzerinde müslümanın boynunda bir zekât yoktur»* (İmam Malik).

(1) Kurtubî, Ahkam'ul-Kur'an, cilt: 10, sh: 75-76

Yine Ebu Hureyre'den rivayet olunduğuna göre, Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: *«At ve kölede zekât yoktur. Köledeki zekât sadece fıtr zekâtıdır»* (Ebu Davud).

İmam Malik, İmam Şafii, Evzai, Leys, Ebu Yusuf ve İmam Muhammed bu görüştedirler.

Ebu Hanife, *«Ağızlarıyla otlayan atlar için, eğer dişi iseler hepsi, erkek iseler her biri için bir dinar zekât verilmelidir»* demiştir. Dilerse sahipleri onları değerlendirir ve her iki yüz dirhem için beş dirhem zekât çıkarır. Bu hususta Ebu Hanife, Hz. Peygamber'den (s.a) gelen şu rivayeti delil olarak göstermiştir: *«Ağzıyla otlayan atların her biri için bir.. vardır.»* Ayrıca, *«Allah onların boyunlarında ve sırtlarındaki hakkını unutmamıştır»* şeklinde bir başka hadis daha vardır. Fakat Ebu Hanife'nin istidlâl ettiği hadislerle ilgili olarak, Kurtubî'nin tefsirinde çeşitli cevaplar (itirazlar) nakledilmiştir. (Bkz. Kurtubi, Ahkâm'ul-Kur'an, cilt: 10, sh: 78)

«Ziynet» kelimesi mukadder bir fiilin mefulüdür. Yani, *«Allah bunları size ziynet olarak kılmıştır».*

«Ziynet» her ne kadar dünya metaından ise de, Allah Teâlâ, burada kullarına ruhsat vermiştir. Hz. Peygamber (s.a) ise, *«Deve, sahipleri için izzet, koyun ise berekettir. Atın alnında da hayr vardır»* buyurmuştur (İbn Mâce).

Hz. Peygamber'in (s.a) develer için *«izzet»* tabirini kullanmasının nedeni, onlardan hem elbise, hem yiyecek, hem süt, hem yük taşıyıcılığı ve hem de savaşla ilgili yararlanıldığı içindir. Koyunlar berekettir. Çünkü onlar elbise, yiyecek, süt ve çokça yavru vermeleri nedeniyle bereketlidirler. Ayrıca sahipleri karşısında uysaldırlar. Hayrın atların alnında olmasına gelince, ganimet onların sır-

tında elde edilir, düşman onların sayesinde kahredilir. Onlar Allah'ın kelimesinin yayılması yolunda kullanılırlar.

«O daha sizin bilmediğiniz nice şeyleri de yaratmaktadır», yani toprağın, denizin altında, diğer yıldızlarda Allah Teâlâ'nın yarattığı daha nice şey vardır ki bizim beşer olarak bilgimiz onlara yetişmemektedir. Onları ne görmüş ne de işitmişizdir. Allah Teâlâ, cennette de cehennemde de, her iki yurdun ehline de, gözün görmediği, kulağın işitmediği, bir beşerin kalbine hutur etmemiş şeyler yaratacaktır.

Katade ve Süddî, burada elbiselerdeki güvenin, meyvalardaki kurtçukların kastedildiğini söylemektedirler.

İbn Abbas, arşın altında bir çeşmenin, arşın sağında ise nurdan bir nehrin olduğunu, bunların yedi kat gök, yedi kat yer kadar olup, denizler kadar bulunduğunu söyler. Cebrail oraya girip, her zaman yıkanır. Nuruna nur, güzelliğine güzellik katlanır. Sonra silkelenir. Allah Teâlâ onun her tüyünden yetmişbin katre çıkarır. Her katreden yedibin melek yaratılır. Onlardan her gün yetmişbin melek, Beyt'ul-Mamur'a, yetmişbin melek de Kâbe'ye girer. Artık Kıyamet'e değin, bir kez giren o meleklere sıra gelmez.(1)

«Bilmediğiniz nice şeyler» ifadesinden şunlar da anlaşılabilir:

Eskiden insanlar taşıma ve yükleme aracı olarak büyük ölçüde hayvan gücünden yararlanmış oldukları halde, zamanla, özellikle günümüzde taşıma araçları gerek çeşitlilik, gerekse hız bakımından akıllara durgunluk veren bir gelişme göstermiştir. İşte yukarıdaki ayette geçen *«Bilmediğiniz nice şeyler»* ifadesi bu gelişmeye işaret etmektedir. Kuşkusuz bu gelişme, Allah Teâlâ'nın insanlara en büyük lûtfundan biridir. Muciz olan Kur'an'ın bu işareti

(1) Kurtubî, Ahkâm'ul-Kur'an, cilt: 10, sh: 180

tahakkuk etmiştir. Ve daha bilmediğimiz, insan ilminin kapsayamayacağı kimbilir nice şeyler olacak ve ileride gelecek nesiller onları görebileceklerdir.

Bir görüşe göre, bu cümle Hz. Peygamber'in şu hadisine işaret etmektedir:

«Beyaz bir arazi vardır ki onun genişliği güneşin 30 gün seyretmesi kadardır. Allah'a ancak yeryüzünde isyan edilebileceği kaidesini bilmeyen mahlûklarla doludur». Sahabe onların Ademoğulları'ndan olup olmadığını sorunca Hz. Peygamber (s.a), onların Allah'ın Adem'i yarattığını bilmediklerini söyler. Bu sefer sahabe İblis'in onlarla ilgisinin ne olduğunu sorunca, Hz. Peygamber (s.a), onların Allah'ın İblis'i yaratmış olduğunu bilmediklerini söyleyerek, bu ayeti okur.

Beyhakî'nin, Şa'bî'den naklettiği şu rivayet de aynı mânâdadır:

«Endülüs'ün maverasında, bizimle Endülüs arasındaki bir mesafe kadar olan mesafede, Allah'ın bazı kulları vardır. Bunlar herhangi bir mahlûkun yaptığı gibi, Allah'a isyan etmezler. Çiftçilik yapmadıkları gibi, ziraatleri de yoktur. Hiçbir iş bilmezler. Kapılarında ağaçlar vardır ve o ağacın meyvaları onların yiyecekleridir. Onların yine öyle geniş yapraklı bir ağaçları vardır ki, o yapraklar onların elbiseleridir».

Beyhaki bu rivayeti, *«el-Esma ve's-Sıfat»* adlı eserinde zikretmiştir. Nitekim bu ayetin tefsirinde bu tür hadiseler de nakledilmiştir. Bunların sıhhat derecelerine işaret edilmeyerek geçiştirilmiştir. Biz bunları malûmat kabilinden zikrettik. En doğrusunu Allah bilir.

Sıddık Hasan Han, *«Feth'ul-Beyan»* adlı tefsirinde, İbn Merduveyh'in İbn Abbas'tan rivayet ettiği şu hadisi nakletmiştir: *«Allah'ın mahlûkatı içinde bir ağaç vardır ki o ağaç incilerden yaratılmıştır»*. Müfessir daha sonra bu hadisin uydurma olduğuna dair bazı deliller zikretmiş ve *«İşte bu sizin bilmediğiniz nice şeylerdendir»* diyerek, bunları bizim bilemeyeceğimize işaret etmiştir. (1)

(9) *«Yolun doğrusu Allah'ındır. Yolun eğri...»*

Bu Ayetin Tefsiri

«Kasd» kelimesi fail vezninde masdardır. Bu takdirde ayetin anlamı şöyle anlaşılır:

«Doğru yola kasteden (yönelen) bir kimsenin hidayeti, daha önce verilmiş ilâhi va'de binaen Allah'ın fazlı iktizasınca mutlaktır».

Bazıları, ayetteki muzafın mukadder olduğunu söylemişlerdir. Yani; *«Doğru yolu beyan etmek Allah'a düşer»*.

«Yol» ile kastedilen İslâm'dır. Onun beyanı ise, peygamber göndermek, kitaplar indirmek, hüccet ve deliller ortaya koymak suretiyle olur. *«Yoldaki kasd»* ile de, yolun matluba götürmesi maksuddur. Yani, matluba götürecek yolun beyanı Allah'a aittir.

Bazı müfessirlere göre, *«yolun eğri olanları»* ile kastedilen, yol sahipleridir. Yani o yollarda yürüyenlerden bazıları hak yoldan sapmış ve bir daha onu bulamamışlardır.

(1) Sıddık Hasan Han, Feth'ul-Beyan, cilt: 5, sh: 219.

Bu kimselerle, bazıları değişik görüşlerin sahiplerinin, bazıları da küfür milletlerinin kastedildiğini söylemişlerdir. Yani hak yol İslâm'dır. Zulüm, cehl, dalâlet yolu ise, Yahudilik, Hıristiyanlık ve küfrün diğer kollarıdır.

Bazılarına göre yolun doğrusu, tertemiz olan *«sünnet-i seniyye»*dir. Yolun sapmışı ise, sonradan peydah olmuş, halkı dalâlete götüren tüm bidatlardır.

İbn Abbas bu ayetin yorumunda şöyle demiştir: *«Hidayeti de dalâleti de beyan etmek Allah'a düşer. Bazı zulüm yolları vardır. İslâm'ın dışında bulunan değişik yollar bulunur ki bu yollardan giden Hak'tan uzaklaşır.»*

Katade, *«Onun helâlini-haramını, taatini-isyanını beyan etmek Allah'a düşer»* demektedir.

Hz. Ali'den gelen bir rivayete göre, o bu ayeti, *«Sizin içinizde Hak'tan sapanlar vardır»* şeklinde okumuştur.

«Allah dileseydi hepinizi doğru yola iletirdi»; yani eğer Allah açık, sahih ve kesinlikle hak bir yola hepinizi iletmek isteseydi, hiç kuşkusuz bunu yapardı. Fakat bunu dilemedi. Onun dilemesi, sadece yolu göstermeyi iktiza etmiştir.

Nitekim başka bir ayette, *«Onu iki yola hidayet ettik»* diye buyurulmuştur. Bilfiil yola hidayet etmesine gelince, bu, kullar içinde kâfirlerin olmamasını gerektirir. Müslümanlar içinde de ateşi hak etmiş olanlar bulunmamalıdır. Oysa Allah'ın dilemesi, insanların bazılarının mümin, bazılarının ise kâfir olmasını iktiza etmiştir. Bu ayette Kaderiyye mezhebinin görüşünün reddedilmesine dair delil mevcuttur.

(10) *«Gökten (bulutlardan) suyu indiren...»*

Bu Ayetin Tefsiri

«Gökten», yani bulutlardan suyu indirdik. Veyahut gök tarafından suyu (yağmuru) indirdik.

Ayette geçen *«şerab»* kelimesi, halk dilinde kullanılan ve içilmesi haram olan *«Hamr»* (şarap) değildir. Bu kelime, içilen su anlamındadır. *«Şecer»* kelimesi ise köklü veya köksüz bitki demektir.

(11) *«Allah o su ile sizin için, ekinler...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Ayette önce ziraat (ekinler) sözkonusu edilmiştir. Çünkü gıdaların temeli, maişetin direği ve insanlık âleminin çoğunun yaşamak için muhtaç olduğu besindir. Daha sonra zeytin zikredilmiştir. Çünkü zeytinde hem katık, hem de meyva olma özelliği bulunduğu için üstünlük vardır. Nitekim doktorlar zeytinin birçok yararını sayıp durmaktadırlar. Bu yararlar tıp kitaplarında zikredilmiştir. Sonra hurma zikredilmiştir. Çünkü hurma, üzüme nispeten daha devamlıdır. Nitekim bazı ağaçlarının ömrü yüz yılı geçer. Zeytin ise hurmadan daha devamlıdır. Çünkü bir zeytin ağacı bazen bin yıl yaşayabilir. Hurmanın meyveleri çoğu zaman gıda yerine geçer. Nitekim hurması olan bir ev halkının aç kalmayacağı söylenilmiştir: Hurma daha çok kurak ve kumsal topraklarda yetişir. Meselâ Medine'de, Irak ve Mısır civarında olduğu gibi.

«El-E'nab» lâfzı, (Rağıb el-İsfehanî'nin de dediği gibi) üzüm için kullanıldığı gibi, üzüm bağına da denir. Zahire bakılacak olursa, bu ayette ikinci mânâ kastedilmiş olmalıdır.

Zikredilen yağmurun indirilmesi hadisesinde ve onun vasıtasıyla çıkan meyvalarda, Allah Teâlâ'nın ulûhiyette tek oluşuna delâlet eden birçok ayetler vardır. Çünkü yağmurun bu düzenlilikte yağması, meyvaların, bitki ve ağaçların bu nizam içerisinde meydana gelmesi, O'nun kudretinin kemâline, hikmetinin sonsuzluğuna delâlet eder. Bu eserler, onları yapan ustanın sonsuz ilim, hikmet ve kudrete sahip olduğunu ortaya koyar. Elbette bu, tefekkür eden kimseler için böyledir. Çünkü bir dane veya bir çekirdek yere atıldıktan sonra, nem ona nüfuz eder, o çatlar, ondan damarlar toprağa yayılır. Hatta toprak taş gibi katı olduğu halde, o damarlar yine de toprağı delip giderler. Yukarısı rengârenk çiçekler verir. O çıkan kökler dallar verir, o dallarda yapraklar çıkar, çiçekler açar. Daneler üzerinde durur. İşte tüm bunları düşünen bir insan, son tahlilde sonsuz bir kudrete, kuvvet, kemâl ve hikmete sahip olan zatın varlığına ve birliğine iman eder.

(12) *«O geceyi, gündüzü ve...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Gece ve gündüz; uykunuz, istirahat etmeniz, yararlı işlerde çalışabilmeniz, ekinlerinize, bağ ve bahçelerinize bakmanız için, Allah tarafından size müsahhar kılınmıştır. Güneş ve Ay seyirlerine devam ederler. Âlemi aydınlatırlar. Ağaçların, ekin ve meyvaların olması, renk alması ve diğer tesirlerin meydana gelmesi için, Allah onları da bize müsahhar kılmıştır. Bu bizim dilediğimiz şekilde onlar üzerinde tasarrufta bulunabileceğimiz anlamına gelmez. Onlar üzerindeki tasarruf Allah'ın elindedir. Allah Teâlâ'nın tasarrufu üzerine, bizim yarar ve maslahatlarımız tahakkuk eder. Adeta onlar bize boyun eğdirilmişlerdir. Sanki bu tasarruflar bizim irademiz istikametinde gelişir.

Bazı müfessirler *«tashir»*in asıl anlamının cebren sevketmek olduğunu söylerler. Cemâdat olan Güneş ve Ay'dan böyle bir cebrin sevki uzak bir ihtimaldir. Bu tahakkuk etmez. Bu bakımdan *«tashir»* burada, *«istenilen yarar istikametinde hazırlamak»* demektir. Sabit olsun, gezici olsun, göklerin etrafında yayılan, nur ve ziya veren, karanlıkları aydınlatan ve her biri kendi yörüngesinde takdir edilen şekilde hareket eden, bundan ne az ne de fazla yapmaya gücü yetmeyen, hepsi de Allah'ın kahr ve sultası altında bulunan yıldızların tümü Allah tarafından insanoğluna müsahhar kılınmıştır. Nitekim Allah diğer ayetlerinde de bu hususa dikkatleri çekmiştir:

«Rabbiniz o Allah'tır ki gökleri ve yeri altı günde yarattı. Sonra arşa istiva etti. Gece ile gündüzü örttü. Hiç aralıksız gece, gündüzü izlemektedir. Güneş ve Ay O'nun emriyle müsahhar kılınmışlardır. İyi bilin ki halk da, emir de O'na aittir. Âlemlerin Rabbi olan, her türlü ortaktan münezzehtir. Bunda Allah'ın apaçık kudretine, büyük saltanatına delâlet eden nice deliller vardır. Bu delillerden ancak Allah'ın yaptıkları üzerinde akleden, delillerinden anlayan kimseler istifade edebilirler, ders alabilirler.»

(13) *«Yeryüzünde sizin için bitirdiği çeşitli renklerdeki...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Allah Teâlâ, önce göklerdeki alâmetlere dikkat çektikten sonra, yerde yaratmış olduğu şaşkınlık verici canlılara, madenlerden eşyalara, bitkilerin ve cemadadın renk ve şekilleri ayrı olanlarına, onlardaki yararlara ve hususiyetlere dikkatleri çekmektedir. Allah'ın nimetleri üzerinde düşünüp şükreden kimseler için, *«Bunlarda Allah'ın vahdaniyetine delâlet eden türlü türlü deliller vardır»* diye buyurdu.

«Zeree» fiili *«Yarattı»* anlamındadır. Zürriyet kelimesi de bu kelimeden alınmadır. Yani, Allah'ın ins ve cinnin neslinden yarattıkları demektir. Yeryüzünde yayılmış canlılar, eti yenen evcil hayvanlar, ağaçlar, meyvalar, Allah Teâlâ hepsini insanlar için müsahhar kılmıştır. Yani Allah, semadaki ve arzdaki tüm varlıkları insanoğlunun emrine vermiştir. Bu *«teshir»* de, yani, öz ve şekilleri değişik olan fakat asıl itibariyle müttehid bulunan bu mahlûkatın *«teshir»*inde apaçık alâmetler vardır. Düşünüp de ibret alan, ibret alıp da matlûba delâlet eden alâmetleri gören kimseler için nice dersler vardır.

(14) *«O (Allah) ki taze et (balık) yemeniz ve...»*

Bu Ayetin Tefsiri

«El-Bahr» kelimesiyle kastedilen, tuzlu veya tatlı sulardan meydana gelen denizlerdir. İşte Allah, ondan avlanarak alıp yemeniz için, içinde balıklar var ettiği denizleri insanlara müsahhar kılmıştır.

«Tariyyen» (taze) kelimesinin burada kullanılmasının nedeni, balığın çok bekletilmeden (hemen) yenilmesine işaret etmek içindir. Çünkü balık hemen yenmezse bozulur.

Doktorlar, balığın bozulduktan sonra yenilmesi halinde, zehirlenmeye yol açacağını tıbben izah etmişlerdir. Yarattığı varlıkları herkesten daha iyi bilen, kullanılması yarar veya zarar sağlayan şeyleri daha iyi bilen Allah, her türlü ortaktan münezzehtir. Nitekim bu ayet Allah Teâlâ'nın kudret ve kemâlinin sonsuzluğuna delâlet eder. Çünkü Allah Teâlâ tatlı ve taze eti, acı ve içilmez mahiyette olan bir su içinde yaratmıştır.

Alimler, ölüp de su üzerine çıkan balıkların yenmesi, zehirlen-

me bahis konusu olduğundan dolayı mekruhtur demişlerdir. Nitekim Hz. Peygamber;*«Üzerinden su çekilen balıkları yeyin. Dalgalar tarafından sahile atılan balıkları da yeyin. Fakat ölüp de, su üzerine çıkan balığı yemeyin»* diye buyurmuştur. Burada *«denizin ölüsü»* ile kastedilen dalgalar tarafından kenara atılmış balıklardır. Yoksa buradan kastedilen denizin içinde ölen balıklar değildir.

«Takacağınız süsler çıkarmanız için», meselâ inci denizde yaşayan sedeften çıkarılır. Bu, Hind Okyanusu'nda çok bulunur. Yine mercan da, denizin derinliklerinde biter. Tunus ve Cezayir'in önlerinde, Akdeniz'in derinliklerinde mercan adaları bulunur.

Büyük tefsir alimi Mustafa el-Merağı tefsirinde şunları söylemektedir:

«Tunus ve Cezayir önlerindeki mercan adaları yetiştikten sonra, Fransız devleti onları biçer ve müslümanlara satardı. Müslümanlar bu durumdan haberdar bile değillerdi. Öyle ki Kur'an'ı hiç okumamışlardı sanki. Adeta bu yeryüzünde yaratılmış değillerdi. Sanki, *«Ey Rabbimiz! Biz bunu çıkarmıyoruz, fakat çıkaranlardan alacağız»* diyorlardı. Bu mübah olan çalışma, sanki onlara hitap etmiyordu. İşte bundan dolayı Allah'ın kendilerine helâl kıldığını nefislerine haram kılmış oldular. 1886'da çıkarılan mercan 778.000 kg. idi. O günkü para ile 5.750.000 frank ediyordu.» (1)

«Gemilerin denizde suları yara yara gittiğini de görüyorsunuz», yani gemiler önleriyle denizin sularını yara yara bir ülkeden diğerine gitmektedirler. Bir ülkede bulunmayan malları diğerine, orada olmayanı da berikine taşırlar. İşte Allah, gemilere binmek su-

(1) El-Meragi, Tefsir, cilt: 14, sh: 61

retiyle, ticaret yaparak fazlından, rızkından aramanız için denizleri size müsahhar kıldı. Bu nimetler karşısında umulur ki, Rabbinize şükredersiniz!

وَاَلْقٰى فِي الْاَرْضِ رَوَاسِيَ اَنْ تَمِيْدَ بِكُمْ وَاَنْهٰرًا وَّسُبُلًا
لَّعَلَّكُمْ تَهْتَدُوْنَ ۙ﴿١٥﴾ وَعَلٰمٰتٍ ۭ وَبِالنَّجْمِ هُمْ يَهْتَدُوْنَ
﴿١٦﴾ اَفَمَنْ يَّخْلُقُ كَمَنْ لَّا يَخْلُقُ ۭ اَفَلَا تَذَكَّرُوْنَ ﴿١٧﴾
وَاِنْ تَعُدُّوْا نِعْمَةَ اللّٰهِ لَا تُحْصُوْهَا ۭ اِنَّ اللّٰهَ لَغَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ
﴿١٨﴾ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ مَا تُسِرُّوْنَ وَمَا تُعْلِنُوْنَ ﴿١٩﴾ وَالَّذِيْنَ يَدْعُوْنَ
مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ لَا يَخْلُقُوْنَ شَيْـــًٔا وَّهُمْ يُخْلَقُوْنَ ۭ
﴿٢٠﴾ اَمْوَاتٌ غَيْرُ اَحْيَاۗءٍ ۚ وَمَا يَشْعُرُوْنَ ۙ اَيَّانَ يُبْعَثُوْنَ ۚ
﴿٢١﴾ اِلٰهُكُمْ اِلٰهٌ وَّاحِدٌ ۚ فَالَّذِيْنَ لَا يُؤْمِنُوْنَ بِالْاٰخِرَةِ قُلُوْبُهُمْ
مُّنْكِرَةٌ وَّهُمْ مُّسْتَكْبِرُوْنَ ﴿٢٢﴾ لَا جَرَمَ اَنَّ اللّٰهَ يَعْلَمُ مَا يُسِرُّوْنَ
وَمَا يُعْلِنُوْنَ ۭ اِنَّهٗ لَا يُحِبُّ الْمُسْتَكْبِرِيْنَ ﴿٢٣﴾ وَاِذَا قِيْلَ لَهُمْ
مَّاذَآ اَنْزَلَ رَبُّكُمْ ۙ قَالُوْٓا اَسَاطِيْرُ الْاَوَّلِيْنَ ۙ﴿٢٤﴾ لِيَحْمِلُوْٓا اَوْزَارَهُمْ
كَامِلَةً يَّوْمَ الْقِيٰمَةِ ۙ وَمِنْ اَوْزَارِ الَّذِيْنَ يُضِلُّوْنَهُمْ بِغَيْرِ
عِلْمٍ ۭ اَلَا سَاۗءَ مَا يَزِرُوْنَ ﴿٢٥﴾ قَدْ مَكَرَ الَّذِيْنَ مِنْ قَبْلِهِمْ
فَاَتَى اللّٰهُ بُنْيَانَهُمْ مِّنَ الْقَوَاعِدِ فَخَرَّ عَلَيْهِمُ السَّقْفُ
مِنْ فَوْقِهِمْ وَاَتٰىهُمُ الْعَذَابُ مِنْ حَيْثُ لَا يَشْعُرُوْنَ ﴿٢٦﴾

15 — Sizi sarsmasın diye yeryüzüne sağlam dağlar yerleştirmiştir. Doğru yolu bulasınız diye ırmaklar ve yollar (meydana getirmiştir).

16 — Başka alâmetler de (yarattı). Onlar yıldızlarla da yollarını bulurlar.

17 — Acaba yaratan (Allah) hiç yaratmayan (putlar) gibi midir. Hâlâ düşünmüyor musunuz?

18 — Şayet Allah'ın nimetlerini saymaya kalkmış olsanız, onları bitiremezsiniz. Gerçekten Rabbin çok bağışlayan ve çok esirgeyendir.

19 — Allah gizlediğinizi de, açıkladığınızı da bilir.

20 — Allah'tan başka taptıkları (putlar) hiçbir şey yaratamazlar. Üstelik onların kendileri yaratılmıştır.

21 — Onlar diriler değil ölülerdir. Ne zaman diriltileceklerini de bilemez, sezemezler.

22 — Sizin mabudunuz bir tek mabuddur. Ancak Ahiret'e iman etmeyenler var ya, işte onların kalpleri inkârcıdır. Kendileri de böbürlenen kimselerdir.

23 — Hiç şüphesiz Allah onların gizlediklerini de, açıkladıklarını da bilir. O, büyüklük taslayanları asla sevmez!

24 — Onlara «Rabbiniz ne indirdi?» diye sorulduğu zaman, «Öncekilerin masallarını» derler.

25 — Kıyamet Günü'nde kendi günahlarının tamamını ve bilgisizce saptırmakta oldukları kimselerin günahlarını yüklenmeleri için böyle dediler. Bak, ne kötü bir şeyi yüklenmiş oldular?

26 — Onlardan öncekiler de hile (çeşitli plânlar) yapmışlardı. Sonunda Allah(ın emri) onların binalarına temelinden geldi de böylece üstlerindeki tavan tepelerine çöktü. O azap onlara, anlayamadıkları bir yerden geldi.

(15) *«Sizi sarsmasın diye yeryüzüne...»*

Bu Ayetin Tefsiri

«Revasiye» kelimesi sabit dağlar anlamındadır. Kûfeliler bu ayeti *«Sizi sarsmasın diye»*, Basralı alimler ise, *«Sizi sarsar diye»* şeklinde yorumlamışlardır.

Vehb b. Münebbih şöyle der:

«Allah Teâlâ yeryüzünü yarattığında, yeryüzü durmadan sağa-sola yalpa vuruyor, alabora oluyor, dönüyordu. Melekler, *«Bu yeryüzü üstünde hiç kimseyi dosdoğru durdurmaz»* dediler. Sabahladıklarında yeryüzünün sabit dağlarla durmuş olduğunu görünce, bu dağların nereden yaratılmış olduğunu anlayamadılar.»

Hz. Ali'den gelen bir rivâyet ise şöyledir:

«Allah Teâlâ yeryüzünü yarattığı zaman, o sağa-sola yalpa vurdu ve şöyle dedi: *«Ey Rabbim! Üzerime günah ve kötülük işleyenleri mi yükleyeceksin? Üzerimi pis kokan nesnelerle mi dolduracaksın?»* Bunun üzerine Allah Teâlâ, *«sizin görebildiğiniz ve göremediğiniz dağlarla onu istikrara kavuşturdum»* diye buyurdu».

Enes b. Malik'ten gelen bir rivayete göre, Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:

«Allah Teâlâ yeryüzünü yarattığında, yeryüzü sağa-sola yalpa vurmaya başladı. Sonra dağları yaratarak, onları yeryüzüne çaktı ve yeryüzü böylelikle istikrar buldu. Melekler dağların şiddetinden hayrete düşerek şöyle sordular: *«Ey Rabbimiz! Mahlûkatın içinde dağlardan daha şiddetlisi var mıdır?»* Allah Teâlâ, *«Ateş vardır»* deyince, melekler ateşten daha şiddetlisinin olup olmadığını sordular. Allah Teâlâ *«Su vardır»* deyince, melekler sudan daha şiddetlisi olup olmadığını sordular. Allah rüzgârın olduğunu söyleyince, bu sefer melekler, ondan da şiddetlisi olup olmadığını sordular. Allah Teâlâ da *«Evet, Ademoğlu vardır. Sağ eliyle bir sadaka verir ve onu sol eliyle gizler»* buyurdu.» (Bu hadisi Tirmizi, Kitab'ut-Tefsir'de naklederek, bu hadisin garib olduğuna işaret etmiş ve bu hadisin merfu bir senedle tanındığını söylemiştir).

Bu Ayet-i Kerime, sebeblerin kullanılmasına dair, açık bir delil teşkil eder. Çünkü Allah Teâlâ, dağlar olmaksızın da yeryüzünü istikrara kavuşturabilir, buna pekâlâ kudreti yeterdi. Ancak Allah Teâlâ bunu, insanlara sebeplerin kullanılmasını öğretmek için yapmıştır.

«Doğru yolu bulasınız diye» şeklinde gelen ifade herhangi bir ülkeye veya o ülkede bir yere gidilmek istenildiği takdirde, bu ırmakların ve yolların yanlış yerlere gidilmemesi ve şaşırılmaması için yeterli olduğunu, bunları Allah'ın yarattığını ortaya koymaktadır.

(16) *«Başka alâmetler de (yarattı). Onlar...»*

Bu Ayetin Tefsiri

«Alâmetler» ile kastedilen, İbn Abbas'ın yorumuna göre, gün-

düzleri yolları belirten işaretlerdir. Sahralarda, kuytu yerlerde, düzlüklerde ve dağlarda yollar bilinsin diye birtakım işaretler konulmuştur. Veya yolların üzerinde gidilecek yerlere delâlet eden bazı işaretler vardır. İşte Allah Teâlâ bunları insanlar yanlış yerlere gitmesinler diye yaratmıştır.

«Onlar yıldızlarla da yollarını bulurlar» ifadesinde geçen *«Necm»* yıldızlar demektir ve cins bildirir. Hasan Basri bu kelimeyi *«Nücum»* şeklinde çoğul olarak okumuştur.

Burada sözü edilen yıldızlar hakkında müfessirler ihtilaf etmişlerdir. Ferra'ya göre bu yıldızlar *el-Cedyi ve el-Ferkadan*'dır. Bazı müfessirler ise, *«Süreyya»* yıldızları olduklarını söylemişlerdir.

«Alâmetler» ile kastedilen, el-Kelbi'ye göre dağlardır. Mücahid ise *«Yıldızlardır»* demiştir. Çünkü insanlar yıldızların bir kısmıyla yollarını bulurlar. Bazılarına göreyse bunlar alâmet olamazlar. Bu görüş Katade ile İbrahim en-Nehaî'ye aittir.

Bazı müfessirlere göre, *«Ve alâmetin»* ibaresiyle cümle tamamlanmış sonra da *«Onlar yıldızlarla da yollarını bulurlar»* cümlesi başlamıştır.

İlk yoruma göre ayetin mânâsı şöyledir: *«Sizler için alâmetler kıldı ve yolunuzu bulmanız için de yıldızları yarattı»*. Alâmetlerin bir kısmı da rüzgârlardır ki insanoğlu onlarla da yolunu bulabilir. Burada yol bulmak/yol seçmek şeklindeki tabir, yolculuk ve sefer durumunda yol bulmak anlamına da gelebilir ki bu görüş cumhurundur, veya kıble hususunda yol bulmak anlamındadır.

İbn Abbas, Hz. Peygamber'e (s.a) *«Onlar yıldızlarla da yollarını bulurlar»* ayetinin mânâsını sorduğunu ve Hz. Peygamber'in

de; *«Ey Abbas'ın oğlu! Bu el-Cedyi denilen yıldızdır. Kıblemiz onun üzerindedir ve karada, denizde siz yollarınızı onunla bulursunuz»* diye buyurduğunu söylemektedir. (Maverdi).

İbn Arabî ise şöyle demiştir:

«Yıldızlara gelince, onlarla ancak onların doğuş ve batış noktalarını bilenler yollarını bulabilirler. Yine ancak onların kuzey ve güneyini bilenler, onlardan yararlanabilirler. Süreyya yıldızıyla yollarını bulabilirler, bütün yıldızlarla yollarını bulabilecek kimselerdir. Fakat her insan el-Cedyi ve el-Ferkadan denilen yıldızlarla yollarını bulabilir. Çünkü onlar çıkış noktaları sınırlı, bölgeleri belli ve yerlerinde sabit olan yıldızlardır. Onlar sabit nirengi noktaları üzerinde durmadan dönmektedirler. Bu bakımdan onlar karada ve denizde insanlar için birer yol bulma işaretidirler. Kıblenin yönü bilinmediği zaman da, onlarla kıble bulunur. Şöyle ki o yıldızın dönüş noktası tam sol omuzun üstüne alındığında, yönü hangi tarafa düşerse, işte kıble o yöndür».

(17) *«Acaba yaratan (Allah) hiç yaratmayan...»*

Bu Ayetin Tefsiri

«Yaratan» lâfzıyla kastedilen Allah Teâlâ'dır. *«Yaratmayan»* ise putlardır. Yani yaratamayan, ne zarar ne de yarar vermeye güç yetiremeyen putlar, hiç yaratan Allah gibi olabilir mi? Elbette olamazlar! O halde ibadete müstehak olan onlar değil, Allah Teâlâ'dır.

Bu ayet-i kerimede, akıllı varlıklar için kullanılan *«Men»* lâfzı putlar için kullanılmıştır. Fakat putlar akıllı ve canlı varlıklar değildir. Bunun hikmeti, Arapların böyle kullanıyor olmalarından kaynaklanmaktadır. Çünkü onlar putlara taparlar ve putların bu

yaptıklarının idrakinde olduğunu söylerlerdi. Bu yüzden de *«men»* lâfzını putlar için kullanırlardı.

Ferra bu ayetin, *«Deve ile binici ayırdedemez oldum. Bilmiyorum ki şu kim, bu kimdir?»* sözünün anlamında olduğunu söylemiştir. Yani bu darb-ı misâlde, deve için de, binici için de *«men»* lâfzı kullanılmıştır. Oysa deve akıllı canlılar kapsamına alınmaz. Bu takdirde ayetin mânâsı şöyle olur: *«Sözü edilen onca varlığı yaratmaya kâdir olan Allah, bizzat yaratılmış olan, ne zarar ne de yarar vermeye gücü yetmeyen putlardan ibadet edilmeye daha lâyık değil midir?»*

(18) *«Şayet Allah'ın nimetlerini saymaya...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Nahl Suresi'nin başında, bu ayete kadarki bölüm, çoğunlukla insanoğlunun etrafını çevreleyen varlıklar ve onlar üzerinde düşünmeye, araştırmaya, sırlarına vakıf olmaya davet etmektedir Böylece bu ayetler insanı, bir taraftan, bu kâinatta kendi hizmetine sunulan varlıklar ve olaylar hakkında daha çok bilgiler edinip, onların sağlayacağı imkân ve nimetlerden en güzel şekilde yararlanmaya teşvik ederken (ki bu da insanın dünyevi ilerlemesini gerektirir), diğer taraftan kâinattaki incelikleri, harikulâdelikleri mümkün olduğunca müşahade etmek suretiyle bu ahenkli nizamın kurucusu Allah Teâlâ'nın varlığını ve kudretinin sonsuzluğunu sezmeye ve böylece de güçlü bir imana sahip olmaya sevketmektedirler. Bu ise insanın Ahiret mutluluğu için gereklidir.

(19) «Allah gizlediğinizi de, açıkladığınızı da...»

Bu Ayetin Tefsiri

Yani, Allah söylemeyip içinizde tuttuğunuzu da, açığa vurduğunuzu da bilir. Çünkü O'ndan hiçbir şey gizlenemez. (Bu ayetin yorumu, İbrahim Suresi'nde de verilmiştir.)

(20) *«Allah'tan başka taptıkları (putlar) hiçbir şey. .»*

Bu Ayetin Tefsiri

Mezkûr ayet, müşriklerin mabudlarının ibadete müstahak olmaktan uzak bulunduklarını tevzih ve tesbit sadedinde beyan olunmuştur. Allah Teâlâ öyle bir şekilde bunu ispat etmektedir ki, o putların ve mabudların ibadete müstahak olmadıklarında zerre kadar şek ve şüphe kalmamaktadır. Çünkü Allah Teâlâ onların mabud olmaya ters düşen hallerini tek tek beyan etmektedir. Bu durum apaçık olmasına rağmen, Allah Teâlâ, bunu müşriklerin ahmaklıkta ne kadar ileri olduklarına dikkat çekmek için izah etmektedir. Onlar bu gerçeği ancak izah edilirse anlayabilecek durumdadırlar. Yani, *«Ey müşrikler! Ey kâfirler! Allah'ı bırakıp da kendilerine tapar olduğunuz putlarınız, bâtıl mabudlarınız hiçbir şey yaratacak güçte değillerdir. Zaten yaratmak onların şanından değildir.»*

Bazı alimler, Allah Teâlâ'nın bunu, daha önceki ayetlerle Allah ile bâtıl mabudlar arasında benzeşme ve ortaklığı nefyettikten sonra, ona delil olsun diye zikrettiğini söylemektedirler. Adeta şöyle denilmektedir: *«O putlar hiçbir şey yaratamazlar. O halde yaratan ile yaratmayan arasında ortak bir nokta yoktur. Bu bakımdan o putlar yaratana ortak olamazlar ve zaten yaratan da onlara ortak değildir».*

Böylece tekrarın olmadığı gerçeği ortaya çıkmış olmaktadır.

Burada akıl sahipleri olsun olmasın tüm mabudlar kastedil-

miş olabilir. Bu durumda «*Emvat*» (ölüler) tabirinden umumi mecaz kastedilmektedir. Ki Hz. Üzeyr gibi hayatta olup ölen veya Hz. İsa ve melekler gibi gelecekte ölecek olanlar gibi mabud addedilenler buna dahil olsun. Ayrıca buna böylelikle cansız putlar da dahil olmuş olurlar.

Mabudlarla melekler de kastedilmiş olabilir. Çünkü Kur'an'ın ilk muhataplarının bir kısmı meleklere tapıyorlardı. Bu takdirde meleklerin ölü olmalarının anlamı, onlar için ölümün gerekli olmasıdır. Onların diri olmamasının mânâsı da tam bir hayatla diri olmamalarıdır. Çünkü tam hayat zâtî bir hayattır ki onun üzerine ölüm gelmez.

«*Yeş'urûn*», ilim veya ilmin başlangıcı anlamındaki «*Şuur*»dan alınmadır. Bu fiildeki zamir bâtıl mabudlara racidir. Yani bu bâtıl mabudlar kendilerine tapmakta olanları ne zaman haşre göndereceklerini bilmemektedirler. Binaenaleyh bu ayet müşriklerle istihza kabilindendir.

Bazı alimlere göre, «*Yeş'urun*» ve «*Yeb'asun*» fiillerindeki zamirler mabudların kendilerine racidir. Yani bu mabudlar ne zaman haşre gönderileceklerini bilmezler. Kendi haşrinin ne zaman olduğunu bilmeyen bir kimse, elbette kendine tapanların ne zaman haşrolunacaklarını da bilmez. Bu ayet ilâhi bir tehdit mahiyetindedir. Yani o müşrikler ne zaman azaba gitmek üzere haşrolunacaklarını bilmiyorlar.

(22) «*Sizin mabudunuz bir tek mabuddur...*»

Bu Ayetin Tefsiri

Allah Teâlâ putların kendisine ortak olmalarının muhal olduğunu açıkladıktan sonra, mabudun bir olduğunu, ondan başka Rab

ve İlâh bulunmadığını belirtmiştir. Bu bakımdan Ahiret'e inanmayanların kalbleri inkârcıdır. Yani onlar vahdaniyyeti ve vahdaniyyete delâlet eden delilleri inkâr ederler. Onlar vahdaniyyeti veya delillerini ikrar etmekten büyüklenirler. Veya onların kalpleri, Allah'ın Rasûlü'ne iman etmekten ve ona tabi olmaktan büyüklenmektedir. Dolayısıyla kalplerinin inkârcılığı küfürlerine, gururları da Hz. Peygamber'i (s.a) inkâr ettiklerine delâlet eder. İnkâr etme fiilinin kalplere isnadı kalbin inkâr yeri olmasındandır.

Bazı alimler şöyle demişlerdir: *«Kibir hariç her günah gizlenebilir. Çünkü kibir öyle bir fısktır ki açığa çıkması onun gereğidir».*

Kibir bütün günahların temelini oluşturur. Nitekim içki de aynı şekilde tüm günahların anasıdır. Sahih bir hadiste şöyle denilmiştir: *«Kibirli kimseler, haşre küçük karıncalar halinde gelirler. Kıyamet Günü'nde insanlar da onları ayaklarıyla çiğnerler».* Yani Allah Teâlâ, kibirlerinin cezası olarak, onları insanların ayaklarının altında ezdirir.

Bize zikredildiğine göre, bir gün biri Hz. Peygamber'e gelir ve şöyle der: *«Ey Allah'ın Rasûlü! Güzellik benim hoşuma gidiyor. Öyle ki ben kamçımın başındaki bağın, ayakkabımın sırmasının güzel olmasını istiyorum. Acaba benim bu durumda sakınılacak bir taraf bulunuyor mu?»* Hz. Peygamber (s.a) ona kalbini nasıl bulduğunu sorunca, o *«Kalbimi hakkı bilen ve hak ile mutmain olan görüyorum»* diye cevap verdi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a), *«Senin güzeli sevmen kibirden değildir. Fakat kibir hakkı inkâr etmen, halkı küçük görmendir ki hiç kimsenin senden daha üstün olduğunu görmezsin ve hakkı bırakıp, onun gayrısına gidersin»* diye buyurdu.

İbn Mesud'dan rivayet olunduğuna göre, Hz. Peygamber (s.a),

«Kalbinde zerre ağırlığınca kadar kibir olan cennete giremez. Kalbinde zerre ağırlığınca iman olan da ateşe girmez» diye buyurduğunda, bir kimse sordu: *«Ey Allah'ın Rasûlü! Elbise ve ayakkabısının güzel olmasını isteyen bir kimse kibirli midir?»* Hz. Peygamber, *«Allah cemildir, cemâli sever. Kibir ise hakkı aşmak, insanları hakir görmekten ibarettir»* diye cevap verdi. (İbn Ebi Şeybe, Müslim, Ebu Davud, Tirmizi, İbn Mâce)

Sevban'dan rivayet olunduğuna göre, Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: *«Kim şu üç şeyden beri olduğu halde ölürse, o cennete girer: Kibir, borç ve hainlik».* (İmam Ahmed, Darimi, Tirmizi, Neseî, İbn Mâce, Ebu Ya'la, İbn Hibban) Nitekim İbn'ul-Cevzî, *«Cami-ul-Mesanid»* adlı eserinde de bu hadisle ilgili olarak, zikredilen üç şeyden birinin *«kibir»* olduğunu tasrih ve teyid etmektedir. Fakat Darekutnî, *«Kibir»* kelimesi yerine *«Kenz»* kelimesini kullanmıştır. Yani malı biriktirip zekâtını vermemek, Allah yolunda harcamamak. Dikkat edilecek olursa, Arap alfabesinde *«Kibir»* kelimesi ile *«Kenz»* kelimeleri aynı harflerle yazılır ve aralarındaki farkı noktalama işaretleri meydana getirir.

(23) *«Hiç şüphesiz Allah onların...»*

Bu Ayetin Tefsiri

«La cereme», Halil'e göre tahkik anlamını ifade eden bir kelimedir. Ancak cevap için kullanılır. Yani, *«Muhakkak ki, Allah sizin konuştuklarınızı da bilir. Kuşkusuz ki O, mağrur olanları sevmez».* Bu tür kimseleri sevap sahibi kılmaz ve övmez. Çünkü sevgi Allah için muhaldir.

Rivayet olunduğuna göre, bir gün Hz. Hüseyin aralarına ekmek parçacıkları koyup yiyen fakir bir topluluğun yanından geçerken, onlar *«Ey Eba Abdullah! Bizimle birlikte yemeğe buyur»*

deyince, Hz. Hüseyin merkebinden inip onlarla beraber oturup yedi. Sonra da, *«Allah büyüklük taslayanları sevmez»* ayetini okudu. Yemek bittikten sonra da, oradakilere şöyle dedi: *«Ben sizin davetinize icabet ettim. Şimdi de siz benim davetime icabet edin».* Sonra o fakir kimseleri yanına aldı ve beraberce evine gittiler. Onlara yedirdi, içirdi, ikramda bulundu. Sonunda onlar da teşekkür edip ayrıldılar.

(24-25) *«Onlara Rabbiniz ne indirdi? diye sorulduğu...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

Mezkûr ayetin odak noktasını Nadr b. el-Haris adlı müşrik teşkil eder ki bu ayet onun hakkında nazil olmuştur. O Mekke döneminde Hîre'ye gidip Kelile ve Dimne türü hikâyeler satın alıp gelmişti. Bu hikâyeleri Kureyşlilere okuyor ve diyordu ki: *«Muhammed ve arkadaşlarının okudukları da (işte bunlar gibi) geçmişlerin masallarıdır».* Böylelikle Kur'an'ın Allah'tan indirilmiş olmadığını söylemeye çalışıyordu.

«Esatir» kelimesi *«Usture»*nin çoğuludur. Yani daha öncekilerin yazmış olduğu masal ve hikâyeler (başka bir deyimle mitoloji) demektir.

Bir görüşe göre, mezkûr soruyu yöneltenler müslümanlardan bazı kimselerdir. Onlar müşriklere böyle bir soruyu sormak suretiyle, yanlarında bulunan Kur'an'ın ne olduğunu öğrenmek istiyorlardı.

Bazı müfessirlere göre de, bu soru müşriklerin bazıları tarafından sorulmuştur ve bu ciddi olarak değil, alay etmek kabilindendi. Çünkü onlar hiçbir şeyin gökten inmediğine inanıyorlardı. Onlar günahlarını tam olarak yüklenmek için söylediler. Yani, on-

lar Kıyamet Günü'nde başlarına gelen musibet ve felaketler günahlarına kefaret olmaksızın onları tam tamına yüklenmek için bu sözleri söylüyorlardı. Çünkü müslümanların günahları, dünyada başlarına gelen felaket ve meşakkatlerden ötürü kefaret olarak silinir. Onların günahlarıysa silinmez ve azalmaz.

Fahruddin Razî, ayetin anlamının, *«Onların azabından hiçbir şey hafifletilmez. Aksine azap onlara eksiksiz varır»* şeklinde olduğunu söylemektedir.

Bu ayette Allah Teâlâ'nın bazı günahları müminlerin defterinden sildiğine dair delil vardır. Çünkü, günahı yüklenmek herkes için olsaydı o zaman bunun kâfirlere tahsis edilmesinin bir anlamı kalmazdı.

«Günahlarını yüklenirler»; yani onun cezasıyla cezalandırılırlar. İbn Cerir et-Taberi, Said b. Eslem'den şöyle rivayet etmektedir: «Kâfirin ameli kendisine Allah'ın çok pis kokulu olarak yarattığı bir mahlûk suretinde gözükür. O ne zaman bir şeyden korksa o koku artar. O kimse sorar; *«Sen kimsin ve ne kötü arkadaşsın!»* Günahı, ona *«Sen beni tanımıyor musun?»* diye sorunca, o *«Hayır»* diye cevap verir. Günahı da ona şöyle der: *«Ben senin çirkin olan amelinim. O yüzden beni çirkin görüyorsun. Amelin pis kokuyor. O yüzden beni pis kokulu olarak görmektesin. Eğil de sana bineyim. Çünkü sen dünyada benim üzerime çok binmiştin».* Sonra da günah sahibinin üzerine biner.»

Ayette geçen *«Min»* harfi ceri baziyet ifade ediyorsa, mânâ, onlar hem kendi günahlarını hem de ifsad ettiklerinin günahlarını tam olarak yüklenirler demektir. Ayette geçen *«Kamileten»* lâfzı da bu mânâyı ifade eder. Bu takdirde yüklendikleri bazı günah, sebep oldukları noktada paylarına düşen günahlardır. Binaenaleyh sapıtan ve saptırılanlar bu hususta ortaktırlar. Çünkü biri idlal

etmiş, diğeri de ona itaat etmiştir. İkisi de günahı beraberce yüklenirler. Fakat saptırılan kimselerin başka günahları da olduğundan, onlar bazı yerlerde ve küfür noktasında onları saptıranların boynuna yüklenmez.

Ahfeş'e göre «*min*» kelimesi zaiddir. Mânâ şöyle olur; «*Onlar hem kendi günahlarını hem de saptırdıkları kimselerin günahlarını yüklenirler diye böyle söylediler*». Nitekim Ebu'l-Beka'da aynı görüştedir. O ayrıca «*min*»in baziyet ifade ettiği iddiasını bir hadisle reddetmiştir. Çünkü o hadiste, «*Kim kötü bir yol açarsa, o yolun günahı kendi boynunadır, bir de o yolda gidenlerin günahı...*» diye buyurulmuştur. Fakat aynı zamanda o yolda gidenlere de günahlarının tamamı verilir ve ondan hiçbir şey eksiltilmez.

Vahidî, «*min*»in cins için olduğunu söyler. Yani mânâ şöyledir: «*Onlar hem kendi günahlarının tamamını ve kendilerine uyanların günahlarının cinsinden bir kısmını yüklenmek için böyle söylediler*». Ne var ki, Vahidi'ye Ebu Hayyan itiraz ederek, cins ifade eden «*min*»in zikredildiği gibi değil şöyle takdir edileceğini söyler: «*Onlar kendilerine uyanların günahlarını yüklenirler*». Burada her ne kadar takdirde ikisi farklıysa da mânâ bakımından «*min*» Ahfeş'in görüşüne dönüşür.

Fiilin üzerindeki *lâm* harfi akibet içindir. Yani mânâ şöyledir: «*Onlar sonuçta günahlarını tamamen ve saptırdıkları kimselerin günahlarını da ya tamamen ya da kısmen yüklenmek için böyle söylediler*».

İbn Atiyye *lâm* harfinin ta'lil içinde olmasının ihtimal dahilinde bulunduğunu, dolayısıyla «*Kalû*» fiiline olmayıp, başka bir fiile de bağlanmış olabileceğini söylemektedir. Ancak o zaman burada Allah Teâlâ'nın fiillerini garez ve gayelere bağlama meselesi ortaya çıkmaktadır. Oysa bu mesele bilindiği gibi ihtilaflıdır.

«*Bilgisizce*» kelimesi mefulün halidir. Yani bu putlar onların dalâlet üzerinde olduklarını bilmeyen kimseleri idlâl ederler. Bu takdirde ayetten anlaşılan odur ki, onlar ancak cahilleri aldatabilirler, bilgili, alim kimseleri ise aldatamazlar. Dolayısıyla ayet aldatanları daha fazla kötülemiş olmaktadır. Çünkü onların vazifesi cahilleri aldatmak değil, irşad etmektedir. Ancak onlar bunun tam tersini yaptılar. Bazı müfessirlere göre «*bilgisizce*» kelimesi fiilin halidir. Yani o ifsad edenler alim olmadıkları halde, (insanları davet ettikleri şeyin bir dalâlet ve aldatma olduğunu bilmedikleri halde) insanları saptırırlar. Yani onlar cahil olduklarından dolayı bu ifsadın karşılığı olan azabın ne demek olduğunu bilmeksizin insanları idlâl ederler.

Bu ayette, mukallidin araştırmasının farz olduğu, hak ile bâtılı ayırd etmeleri gerektiği, bilgisizce yaptıklarından ötürü herhangi bir mazeretlerinin sözkonusu olmadığı ifade edilmektedir.

(26) «*Onlardan öncekiler de hile...*»

Bu Ayetin Tefsiri

Mezkûr ayet onlar için ilâhi bir tehdittir. Onlardan önceki zalimlerin, sahtekârların hilelerinin, zulümlerinin kendilerine dönmesi gibi onların zulüm ve hileleri de kendilerine dönecektir.

«*Mekere*» fiili *mekr* kökünden gelmektedir. Bir başkasının yapmak istediğine hileli bir şekilde engel olmak, onu kastından çevirmek demektir. Fakat burada mecazi mânâda kullanılmıştır. Mekrin sebeplerinden, mukaddimelerinin tertibinden ibarettir. Çünkü bu cümleden sonra gelen cümle o hilenin tutmadığını ifade etmektedir.

«*Bunyan*» kelimesi müfred ve müzekkerdir. Bazı lugat alimle-

rine göre bu kelime «*Bunyane*»nin çoğuludur. Tıpkı şair ve şaire, nahl ve nahle gibi. Bu tür çoğullarda müzekkerlik müenneslik daha sahih olur. Yani iki şekilde de kullanılır.

«*Eta*» fiili kolaylıkla gelmek anlamındadır. Böyle bir anlam ise Allah için muhaldir. Bu bakımdan bazı müfessirler, «*Allah geldi*» ibaresini «*Allah'ın emri geldi*» şeklinde yorumlamışlardır. Bu, Katade'nin yorumudur. Zemahşeri ise tefsirinde bu ibarenin, «*Eta aleyhi'd-Dehru*» (Onu zaman helâk etti) demek kabilinden olduğunu söyler. Zemahşeri'nin bu yorumu doğruysa bile, ayet üzerinde herhangi bir şeyi takdir etmeye gerek yoktur.

«*Min Fevkıhim*» tabiri, binalarının yıkıldığı anda, onların da binalarının içinde bulundukları mânâsını vermek için kullanılmıştır. Bu ayet bir temsildir. Yani onların hile düzmek, Allah'ın Rasûlüne hile yapmak gibi durumları ve Allah'ın o hileleri iptal edip, onların helâkine sebep kılması durumu, tıpkı binalarını yapıp da altına direkler koyduktan sonra temellerinden binanın sarsılıp, tavanın üzerlerine çökerek helâk olmalarına benzer.

Bazılarına göre buradaki ifadeler, hakikate binaendir. Yani gerçekten onların binalarının temelleri sarsılmış, onlar uykuda veya uyanıkken evleri üzerlerine yıkılmıştır. Nitekim Ken'an'ın oğlu Nemrud, Babil'de bir köşk yapmıştı. İddiasına göre, bu köşk vasıtasıyla göğe çıkacak ve göklerin durumunu öğrenecekti. Böylece gök ehliyle savaşacaktı. Köşkü bu yüzden çok yüksek yaptırmıştı. Nakkaş'a ve bazı rivayet tefsiri nakleden alimlere göre bu köşkün yüksekliği iki fersah kadardı. İbn Abbas ile Vehb b. Münebbih ise şöyle derler: «*Onun yüksekliği beş bin genişliği ise üç bin zir'a idi. Allah Teâlâ onu şiddetli bir rüzgâr musallat ederek, onu yıktı. O da onların üzerine çöktü. Böylece helâk oldular*».

Bazılarına göre, o köşkü Cebrail kanadıyla yıkmıştır. Köşk yıkıldığında halk büyük bir dehşete kapılmış ve o gün herkes yetmiş dil ile konuşmaya başlamış! Bu yüzden oraya *«Babil»* adı verilmiştir. Bu olaydan önce, ora halkının dili Süryaniceydi.

Alusî, *«Ruh'ul-Meanî»* adlı tefsirinde, şöyle demektedir:

«Bu haberde meşhura muhalefet vardır. Çünkü burada Nemrut'un köşk ile birlikte helâk olduğu söylenilmektedir. Oysa Nemrud, köşkün yıkılmasından sonra da yaşamış ve Allah Teâlâ onun canını bir sivrisinekle almıştır. Öyle ki sivrisinek onun burnundan girmiş ve dimağına vararak onu öldürmüştür. Bu da onun aczinin ne kadar yüksek olduğunu belirtmek için yapılmıştı. Allah Teâlâ onun amelinin cinsine göre ceza vermiştir. Allah Teâlâ onu uçan hayvanların en küçüğü ile helâk etmiştir.

Begavî, onların dillerinin bu olaydan önce Süryanice olduğunu söylemiştir. Fakat Hazin bu görüşün güvenilir olmadığına işaret etmiştir. Çünkü Hz. Salih ile kavmi bu hadiseden önce yaşamışlardı ve Arapça konuşuyorlardı.

Dahhak'a göre, bu ayet Lut kavmine işaret etmektedir ve onlar ile beldelerinin başına gelen musibeti dile getirmektedir. Dahhak'ın bu yorumuna göre, ayet temsili değil, gerçek bir haberdir. Fakat müfessirlerden bir kısmı bu ayetin temsili/mecazî olduğunu savunmuşlardır. Bu grup müfessire göre, kâfirler ile sihirbazlar kastedilmektedir ki onların temelleri, binaları üzerlerine yıkılmış ve yüzüstü düşmüşlerdir.

Onların ummadığı, tahmin edemedikleri bir yerden azap, kendilerine gelmiştir. Buradaki *azap* ile kastedilen dünya azabıdır. Bu cümlenin önceki cümle üzerine atfedilmesi, onların helâk oluşlarının durumunu dehşetli bir ifade ile sunmak içindir. Azabın

dünyevî olduğuna 27. ayetteki «*Sonra Kıyamet Günü'nde Allah onları zelil edecektir*» cümlesi delâlet etmektedir.

Alusî, yerküresinin dağlar vasıtasıyla istikrara kavuşturulmasını kısaca şöyle yorumlamaktadır:

«Onbeşinci ayetteki «*Temide*» fiili «*mid*» kökünden gelmektedir ki, bu da büyük bir şeyin sağa, sola yalpa vurması, sallanması demektir. Dağların yerküresinin sallanmasına mâni olmalarının sebebi şudur: «*Arz, su üzerindeki bir gemiye benzer. Gemi ağır cisimlerle doldurulmadıkça sallanır, bir taraftan öteki tarafa doğru yalpalar durur. Fakat gemiye ağır cisimler konduktan sonra, istikrar hasıl olur. İşte yerküresi de böyledir. Eğer onun üzerinde şu görünen dağlar olmasaydı, kesinlikle sallantı halinde olurdu. Bu bakımdan dağlar, yerküresine nispetle gemiye konulan ağır cisimler gibidir*». Alusî bu sözleri Razî'den nakletmektedir. Nitekim Razî de meşhur görüşe göre, bunun cumhurun yorumu olduğunu söylemektedir. O bu konudaki birtakım itirazları zikrettikten sonra, şunu diyor:

«Bu müşkil konuda bence doğru olan şudur: Arzın küre halinde olduğu ve bu kürenin üzerinin birtakım çukurcuklarla kaplı olduğu kesin delillerle sabittir. Bu sabit olduğuna göre, bu çukurların daha önceden olmadığını, belki de arzın hakiki ve çukurlardan hali bir küre olduğunu farzedersek, yer o zaman en küçük bir sebeple müstedir olarak hareket ederdi. Çünkü basit ve yuvarlak bir cismin, kendi etrafında dönmesi (aklen olmasa bile) vaciptir. Ancak en az bir sebeple de aynı vecih üzerinde hareket eder. Fakat yerküresinin üzerinde bu dağlar oluştuktan sonra bu dağların her biri tabiatıyla ancak âlemin merkezine yönelir. İşte o dağın âlemin merkezine yönelmesi onun büyük ağırlığı ve şiddetli kuvvetinden ileri gelir. Bu tıpkı yerküresini müstakil bir şekilde hareket etmekten alıkoyan bir kazık yerine geçer. Binaena-

leyh bu dağların yeryüzünde yaratılması arzı müstedir hareketten meneden ve kürenin çevresine saplanan kazıklar misalidir. Bunlar yeryüzünü sağa sola yalpa vurmaktan, bir tarafa meyletmekten ve sallanmaktan korumuştur. Yani bunlar yeryüzünü müstedir hareketten menetmişlerdir. İşte benim bu hususta gücümün yettiği düşünceler bunlardır. Allah muradını daha iyi bilir». (1)

Burada şayan-ı dikkat bir nokta vardır ki o da, Razi'nin (H. 606. Doğ.) miladi 1210 yılında yeryüzünün küre şeklinde olduğunu belirtmesidir.

Yine bu ayetin tefsirinde Alusî şöyle demektedir.

«Astronomi kitaplarında meşhur olan görüş şudur: Birinci iklimde 20, ikincide 27, üçüncüde 33, dördüncüde 55, beşincide 30 dağ olduğu gibi, altı ve yedinci iklimlerde 11'er adet dağ vardır. Toplamı 187 eder».

Alusî bunları naklettikten sonra, bu görüşün münakaşadan hali olmadığını ve üzerinde düşünülmesi gerektiğini söylemektedir.

(1) Fahruddin Razi, Mefatih'ul-Gayb, cilt: 5, sh: 440.

ثُمَّ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ يُخْزِيهِمْ وَيَقُولُ أَيْنَ شُرَكَائِيَ الَّذِينَ كُنْتُمْ
تُشَاقُّونَ فِيهِمْ ۚ قَالَ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ إِنَّ الْخِزْيَ الْيَوْمَ
وَالسُّوءَ عَلَى الْكَافِرِينَ ۙ ﴿٢٧﴾ الَّذِينَ تَتَوَفّٰىهُمُ الْمَلٰٓئِكَةُ ظَالِمِيٓ
أَنْفُسِهِمْ ۖ فَأَلْقَوُا السَّلَمَ مَا كُنَّا نَعْمَلُ مِنْ سُوٓءٍ ۚ بَلٰٓى إِنَّ
اللّٰهَ عَلِيمٌ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٢٨﴾ فَادْخُلُوٓا أَبْوَابَ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ
فِيهَا ۖ فَلَبِئْسَ مَثْوَى الْمُتَكَبِّرِينَ ﴿٢٩﴾ وَقِيلَ لِلَّذِينَ اتَّقَوْا مَاذَآ
أَنْزَلَ رَبُّكُمْ ۚ قَالُوا خَيْرًا ۗ لِّلَّذِينَ أَحْسَنُوا فِي هٰذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَةٌ ۚ وَلَدَارُ
الْاٰخِرَةِ خَيْرٌ ۚ وَلَنِعْمَ دَارُ الْمُتَّقِينَ ۙ ﴿٣٠﴾ جَنّٰتُ عَدْنٍ يَدْخُلُونَهَا
تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهٰرُ لَهُمْ فِيهَا مَا يَشَآءُونَ ۚ كَذٰلِكَ
يَجْزِي اللّٰهُ الْمُتَّقِينَ ۙ ﴿٣١﴾ الَّذِينَ تَتَوَفّٰىهُمُ الْمَلٰٓئِكَةُ طَيِّبِينَ
يَقُولُونَ سَلٰمٌ عَلَيْكُمُ ۙ ادْخُلُوا الْجَنَّةَ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ
﴿٣٢﴾ هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّآ أَنْ تَأْتِيَهُمُ الْمَلٰٓئِكَةُ أَوْ يَأْتِيَ
أَمْرُ رَبِّكَ ۚ كَذٰلِكَ فَعَلَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ ۚ وَمَا ظَلَمَهُمُ
اللّٰهُ وَلٰكِنْ كَانُوٓا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿٣٣﴾ فَأَصَابَهُمْ
سَيِّـَٔاتُ مَا عَمِلُوا وَحَاقَ بِهِمْ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِءُونَ ﴿٣٤﴾

27 — Sonra Kıyamet Günü, Allah onları rezil eder ve: «Haklarında (müslümanlara karşı) düşman kesildiğiniz ortaklarım nerede?» der. Kendilerine ilim verilmiş olanlar; «Kuşkusuz bugün rezillik ve kötülük kâfirlerin üzerindedir» derler.

28 — Melekler kendilerine zulmeden kimselerin canlarını alırken onlar bu durumda; «Biz hiçbir kötülük yapmıyorduk» (diyerek) teslim olurlar. (Melekler de onlara): «Hayır! Allah sizin yaptıklarınızı elbette çok iyi bilendir.»

29 — «O halde içinde ebedi kalıcılar olarak cehenneme girin! Kibirlenenlerin kalacakları yer ne de kötüdür» (derler).

30 — (Allah'ın azabından) sakınanlara: «Rabbiniz ne indirdi?» denildiğinde, «Hayr indirdi» derler. Bu dünyada güzel davrananlara güzellik vardır, Ahiret yurdu ise daha hayırlıdır. Takva sahiplerinin yurdu ne güzeldir!

31 — (O yurt) Adn cennetleridir. Onlar oraya girerler. Altlarında ırmaklar akar. Orada diledikleri her şey vardır. İşte Allah takva sahiplerini böylece mükâfatlandırır.

32 — O muttakiler, meleklerin «Selam üzerinize olsun. Yapmış olduğunuz (iyiliklere) karşılık haydi cennete girin» diyerek iyilikle canlarını aldıkları kimselerdir.

33 — (Kâfirler) kendilerine meleklerin veya Rabbinin emrinin gelmesinden başka bir şey mi bekliyorlar? Onlardan öncekiler de böyle yapmışlardı. Allah onlara zulmetmedi ve fakat onlar kendi kendilerine zulmediyorlardı.

34 — Böylece yaptıklarının kötülükleri kendilerine ulaştı ve alay etmekte oldukları şey onları çepeçevre kuşatıverdi.

(27) *«Sonra Kıyamet Günü, Allah onları...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Allah Teâlâ, bu ayette Kıyamet Günü müşriklere azap vermek suretiyle onları zelil, rezil ve değersiz bir hale sokacağını söylemektedir. Yani onlara dünyada azap verileceği gibi, Ahiret'te de azap verilecektir.

Allah Teâlâ, Kıyamet Günü'nde müşriklere şöyle der:

«Sizin inancınız ve iddianıza göre, dünyada iken bana ortak koştuğunuz putlar, tağutlar nerededir? Siz onların yüzünden müslümanlara düşmanlık yapar, onlarla mücadele ederdiniz. Şimdi o putlar sizlerden azabı uzaklaştırmak için sizlerle birlikte bulunmuyorlar?»

«Kendilerine ilim verilmiş olanlar» ifadesiyle müminler de, melekler de kastedilmiş olabilir. Onlar şöyle demektedirler: *«Kuşkusuz bugün rezillik ve kötülük kâfirlerin üzerinedir»*. Müminler bu sözlerini Kıyamet Günü'nde söylemektedirler. Çünkü kâfirler dünyada müminlerle alay ederler, onların durumunu kınayıp dururlardı. Kıyamet Günü geldiğinde, hak sahipleri ortaya çıkar ve onlara çeşitli ikramlarda bulunulurken, bâtıl ehli de rezil edilir ve çeşitli azaplara duçar bırakılırlar. İşte bu manzara karşısın-

daki müminler, *«Bugün rezillik ve azap kâfirlerin üzerinedir»* hükmünü teyid ederler. Bu sözleri, onların başlarına gelenden ötürü sevinçli olduklarını göstermektedir. Ki bu da onların rezaletlerine rezalet, zilletlerine daha zillet getirir. (1)

(28) *«Melekler kendilerine zulmeden kimselerin canlarını...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Ayetin başındaki mevsul, kâfirlerin sıfatıdır. Ayette sözü edilen melekler ise, Azrail ve yardımcılarıdır. *«Selem»* kelimesi teslim olmak ve ölüm anında Allah'ın rububiyetini ikrar ile itaat etmek demektir. *«Suî»* (kötülük) kelimesi burada şirk anlamında kullanılmıştır.

İkrime'ye göre bu ayet Medine döneminde nazil olmuştur. Ancak Mekke'de müslüman olup hicret etmeyen ve Kureyş tarafından zorla Bedr'e götürülüp orada ölen (öldürülen) bir topluluk hakkında nazil olmuştur. Onlar Mekke'de kalıp hicreti terketmek suretiyle kendi kendilerine zulmettikleri halde melekler ruhlarını alırlar. Onlar Mekkelilerle birlikte (savaşa) çıkmış olmaları hakkında, *«Maksadımız barıştı»* veya *«teslim olduk»* ya da, *«Biz küfre ilişkin hiçbir şey yapmadık»* gibi mazeretler öne sürdüklerinde, melekler onlara; *«Allah sizin yaptıklarınızı elbette en iyi bilendir»* derler. Böylece onların yaptıklarının kâfirlerin amellerinden olduğunu kastederler.

Bazı müfessirlere göre, müslümanlardan bazıları kendi taraflarının az olduğunu görünce, müşriklerin tarafına geçtiler. Bunun üzerine mezkûr ayet işte bu kimseler hakkında nazil olmuştur.

(1) Kadı Beyzavi ve Hazin, Mecma'ut-Tefasir, cilt: 3, sh: 596

Birinci görüşe göre, bir kâfir (veya münafık) dünyadayken boyun eğip teslim olmadıkça ve tevazu göstermedikçe, dünyadan göçmez. Fakat tam ölecekleri anda bu kimselerden sadır olan bu davranışlar, bu tevbe kendilerine bir yarar sağlamaz. Nitekim Allah Teâlâ başka bir ayet-i kerimede: *«Onların bizim azabımızı gördüklerinde iman etmiş olmaları, kendilerine bir yarar sağlamaz»* diye buyurmuştur.

Denildiğine göre, kâfirler melekler tarafından vurulmak ve zillete düşürülmek suretiyle öldürülürler.

(29) *«O halde içinde ebedî kalıcılar olarak...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Melekler kâfirlere, onlar ölüm anındayken; *«O halde içinde ebedî kalıcılar olarak cehennemin kapılarından girin»* derler.

Bazı müfessirlere göre, bu ayet kâfirlere kabir azabı müjdeleyen ayetlerdendir. Çünkü kabir de, kâfirler için cehennem kapılarından biridir.

Bazı müfessirlere göre de, cehennemin ikinci katında azap görenler oraya ancak birinci kattan geçtikten sonra varırlar. Diğer katlar da böylece geçilir. Binaenaleyh cehennemin kapılarıyla, cehennemin katları kastedilmektedir.

Bazılarına göre, her cehennem katının müstakil bir kapısı vardır. Kimileri bir kapıdan, kimileri de diğer bir kapıdan cehenneme girerler. En doğrusunu Allah bilir.

«İçinde ebedî kalıcılar olarak» ifadesi, kâfirlerin ebedî olarak cehennemde kalacaklarına, oradan çıkamayacaklarına işaret et-

mektedir. Aynı zamanda bu ayet kâfirlerin bir kısmının azabının, diğer kısmından daha şiddetli olduğunu da ifade etmektedir.

Kadı Beyzavî'ye göre, ibarenin anlamı şöyledir: *«Her sınıf kendisi için hazırlanan cehennem kapısından cehenneme girsin».*

Bazı müfessirler ise, cehennem kapılarının, cehennem azabının çeşitliliğinden kinaye olduğunu söylemişlerdir.

Hazin, *«Halidine»* kelimesinin orada ikamet edip, oradan çıkmamak üzere girmek mânâsını ifade ettiğini söylemektedir. Allah Teâlâ, bu ifadeyi onların üzüntülerinin daha da artması için kullanmıştır. Ayrıca bu ayette, kâfirlerin bir kısmının azabının, diğer bir kısmının azabından daha şiddetli olduğuna dair delil de vardır.

Allah Teâlâ, bu surenin başından itibaren, 29. ayete kadar kendi varlığını, birliğini, ibadete lâyık ve müstahak olduğunu (birçok afakî ve enfüsi delilleri sıraladıktan sonra da) inanmayanların durumlarını, akibetlerini ve bunların kötülüğünü gözler önüne sermektedir. Şimdi ise, yani bundan sonraki ayetlerde, öncekilerin tersine mümin kimselerin durumları, akibetleri, bunların iyiliği ve güzelliği belirtilecektir.

(30-31) *«(Allah'ın azabından) sakınanlara Rabbiniz ne...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

Fahruddin Razi, ayette tasvir edilen durumun, müfessirlerce o dönemde Hacc mevsiminde vukû bulan olaylarla yorumlandığını söyler. Herhangi bir kabileden veya beldeden bir kimse Mekke'ye geldiğinde, müşriklerden Hz. Peygamber (s.a) hakkında bilgi almak isterler, onlar da; *«Muhammed, sihirbazdır, kâhindir,*

yalancıdır» derlerdi. Aynı kimse bu sefer müminlere gider, onlara Hz. Peygamber'i (s.a) ve ona ne indirildiğini sorardı. Müminler de, *«Hayrı indirdi»* diye cevap verirlerdi. (1)

Alusî ise bu ayet hakkında şunları nakletmektedir:

«Süddi'den gelen bir rivayete göre, Kureyş kavmi biraraya gelerek, şöyle konuştular: *«Muhammed'in dili tatlıdır. Kimle konuşsa onun aklını çeler. Bu yüzden eşraftan sayılı ve belli kimseleri biraraya getirip, Mekke yollarının başlarına dikelim ve her grup bir-iki gece oralarda beklesin, Muhammed için gelen ziyaretçileri ise geri çevirmeye uğraşsınlar».* Aldıkları karar uyarınca, şehre giren her yolu tutmak üzere bazı kimseler harekete geçtiler. Bir kimse, bir kabile veya bir beldenin temsilcisi (elçisi) olarak Hz. Muhammed'i görmeye, onu dinlemeye geldiğinde, Mekke'nin yol başlarında bekleyenlere rastlıyorlardı. Bunlar o gelen kimseye *«Ey filan oğlu falan!»* derler ve onu nesebiyle tanırlardı. Sonra da, *«Ben sana Muhammed hakkında bilgi vereyim. O yalancının biridir. Onun emrinde sadece birtakım beyinsizler, köleler ve hayırsız kimseler vardır. Ona uyanlar işte bu tür kimselerdir. Oysa toplumun en seçkin ve ileri gelen kimseleri kendisine itibar etmemiş, ondan uzak durmuşlardır»* derlerdi. İşte bu tür propagandalar sonucunda, bazı elçiler geri dönüyorlardı. Bu duruma, *«Rabbiniz ne indirdi?»* sorusuna onların *«Eskilerin masallarını»* diye cevap vermiş olduklarını tasvir eden ayet delâlet eder. Şayet gelen elçi, doğruyu bulmak üzere azmetmiş bir kimsese, onların bu aleyhteki propagandalarına rağmen şöyle derdi: *«Bunca yol geldikten sonra Muhammed'le görüşmez, onu dinlemezsem ve onun hakkında açık bir bilgiyi götürmeksizin kavmime dönersem, ben kötü bir elçilik yapmış olurum».* Sonra da Mekke'ye girer ve

(1) Fahruddin Razî, Mefatih'ul-Gayb, cilt: 5, sh: 450

müminlere rastladıklarında onlara Hz. Muhammed'in ne dediğini sorarlardı. Müminler de, *«Muhammed sadece hayrı söylemektedir»* diye cevap verirlerdi.

Bu soruyu müminlerin birbirlerine sormuş olmaları da mümkündür. Ki verilen cevap nedeniyle memnun olsunlar. Yine böyle bir soruyu bazı kâfirlerin, bazı kâfirlere sormuş olması da mümkündür.

Güzel ve salih davranışlarda bulunanlar, bu dünyada güzel karşılıkların sahibi olsalar da, Ahiret yurdu onlar için daha hayırlıdır. Çünkü Ahiret yurdunun sevabı, dünyadaki sevaptan daha güzel ve hayırlıdır. Muttakilere va'd olunan Ahiret yurdu ne de güzeldir!

Katade'den rivayet olunduğuna göre, *«Muttakiler»* ile kastedilenler müminlerdir. Müminlere *«Rabbiniz ne indirdi?»* diye sorulduğunda, onlar şöyle cevap verirlerdi: *«Rabbimiz, muhsinler için; yani Allah ve Kitabı'na iman edip, taatini emreden, insanları O'nun taatine, hayra teşvik edenler için hayrı indirdi»*. (Hakim, Abd b. Humeyd, İbn Cüreyc, İbn Munzir ve İbn Ebi Hatim)

«Dar'ul-Muttakîn» (Müttakilerin yurdu) ile kastedilen cennettir. Hasan Basri'ye göre dünyadır. Çünkü, muttakiler dünyadan Ahiret azığını elde ederler.

Birinci yorum daha evlâdır ve müfessirlerin cumhuru, bu yorumu beğenmişlerdir.

«Adn cennetleri» ile ikamet edilecek bahçeler kastedilmektedir. Çünkü *«Adene»* fiili, bir yerde ikamet etmek anlamındadır. Meselâ, *«Adene bi'l-Mekân»* (Bir yerde ikamet etti) denilir.

Muttakiler bu cennetlere girerler. Oradan bir daha göç etmezler ve çıkartılmazlar. Adn cennetlerindeki evlerin, yalıların altından ırmaklar akar. Muttakiler için Adn cennetlerinde diledikleri şey vardır. Yani canları ne isterse ,neye imrenirlerse hepsi orada bulunur. Bu durum hiç kimse için cennetin dışında meydana gelmez. Çünkü müminler için o cennetlerde diledikleri her şeyin bulunduğu belirtilmektedir. Oysa insanoğlu dünyada her istediğini bulamaz.

(32) *«O muttakiler, meleklerin...»*

Bu Ayetin Tefsiri

«Tayyibine» kelimesinin çeşitli anlamları bulunmaktadır. Hazin'e göre, *«Şirkten temizlenmiş müminler»*, Mücahid'e göre *«Söz ve davranışları berrak olan müminler»*, bazı müfessirlere göreyse, *«Bütün güzel anlamları içeren kelime»*dir.

Bu Ayet-i Kerime, onların Allah'ın hayr ve taatlarından olan tüm emirlerini yerine getirdiklerine, mekruh ve haramlarından kaçındıklarına, güzel ahlâka sahip olup, çirkin hasletlerden uzaklaştıklarına delâlet eder.

Bazı müfessirler *«Tayyib»* kelimesinin onların zamanlarının güzel ve kolay olduğu mânâsına geldiğini söylemişlerdir. Çünkü onların ruhları kabzolunduğunda, kendileri rıdvan, cennet ve ikramla müjdelenirler. İşte o zaman onlar için ferah ve sevinç meydana gelir. Ruhlarının kabzolunması kendilerine kolay gelir. Ölüm, onlar bu hal üzereyken kendilerine çok makbul görünür.

TAYYİBLER KİMLERDİR?

Kurtubî, *«Tayyibine»* kelimesinin anlamı hakkında altı görüşün olduğunu söylemektedir.

1. Şirkten temiz olan kimseler

2. Salih kimseler

3. Söz ve davranışları berrak olan kimseler

4. Allah'ın sevabına güvendikleri için sevinç içinde olan kimseler

5. Allah'a kavuşacakları için sevinen kimseler

6. Ölümleri kolay olan kimseler. (Onların ölümünde herhangi bir zorluk ve sıkıntı olmaz. Kâfirlerde ise bunun tâm aksi olur.)

«*Selâm üzerinize olsun*» cümlesi iki şekilde de anlaşılabilir.

a) Bu selâm onları korkutmaktadır.

b) Bu selâm onlara cennet müjdesini vermektedir. (Çünkü selâm eman ve emniyet anlamı taşır.)

İbn Mübarek'in zikrettiğine göre, O Muhammed b. Kab'ul Kurezi'den şöyle rivayet etmektedir:

«Mümin kulun canı çıkmak üzereyken, ölüm meleği kendisine gelir ve «*Ey Allah'ın dostu!*» der! «*Selâm üzerine olsun. Allah sana selâmını iletti*». O sonra bu ayetle de istidlâl etmiştir.»

İbn Mesud'dan rivayet olunduğuna göre, ölüm meleği mümin kulun ruhunu kabzetmek üzere geldiği zaman, «*Rabbin sana selâmını iletti*» der.

Mücahid, mümin kendisinden başka, gözünün aydınlanmasına sebep olan evlâdının salihliğiyle müjdelenir demektedir. Bu mânâda daha birçok rivayetler varid olmuştur.

«Haydi cennete girin» cümlesi iki şekilde de anlaşılabilir:

a) «Cennete girmekle müjdelenin»

b) «Ahiret'te cennete girmekle müjdelenin».

Müminlerin cennete girmeleri dünyada işlemiş oldukları salih amellerden ötürüdür ki bu ayetin son kısmı salih amellerin cennete girmenin vesilesi olduğunu ortaya koymaktadır. Amel olmaksızın cennete girebilmek, ancak Allah'ın lütfu sayesinde olabilir.

(33) *«(Kâfirler) kendilerine meleklerin veya Rabbinin...»*

Bu Ayetin Tefsiri

«Yemurûne» fiilinin faili kâfirlerdir. Allah'a şirk koşan ve Hz. Muhammed'in (s.a) peygamberliğini inkâr eden şu kâfirler ne beklemektedirler? Onların bekledikleri, kendilerine meleklerin gelip ruhlarını kabzetmesi veya Allah'ın azabının dünyada iken kendilerine isabet etmesinden başka bir şey değildir. Dünyadaki bu azap onların köklerini kazıyıp, kendilerini berhava eden azaptır.

Bazı müfessirler, Allah'ın emrinin gelmesini, Kıyamet Günü ile yorumlamaktadırlar.

«Onlardan öncekiler de böyle yapmışlardı». Allah Teâlâ, onları azaba duçar etmekle kendilerine zulmetmiş değildir. Yani onlar, sahih ve saf bir akideye sahip iken, Allah onlara azap etmiş değildir. Onlar kendi kendilerine zulmetmişlerdi.

(34) *«Böylece yaptıkları kötülükler kendilerine...*

Bu Ayetin Tefsiri

«Hâka» fiili, *«Hık»* kökünden gelmektedir ve sadece şerre ait hususlarda kullanılır. (1)

(1) Kadı Beyzavî, Mecma'ut-Tefasir, cilt: 3, sh: 600

وَقَالَ الَّذِينَ اَشْرَكُوا لَوْ شَآءَ اللّٰهُ مَا عَبَدْنَا مِنْ دُونِهٖ
مِنْ شَيْءٍ نَّحْنُ وَلَآ اٰبَآؤُنَا وَلَا حَرَّمْنَا مِنْ دُونِهٖ
مِنْ شَيْءٍ كَذٰلِكَ فَعَلَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَهَلْ عَلَى الرُّسُلِ اِلَّا الْبَلٰغُ
الْمُبِينُ ﴿٣٥﴾ وَلَقَدْ بَعَثْنَا فِي كُلِّ اُمَّةٍ رَّسُولًا اَنِ اعْبُدُوا
اللّٰهَ وَاجْتَنِبُوا الطَّاغُوتَ فَمِنْهُمْ مَّنْ هَدَى اللّٰهُ وَمِنْهُمْ مَّنْ حَقَّتْ
عَلَيْهِ الضَّلٰلَةُ فَسِيرُوا فِي الْاَرْضِ فَانْظُرُوا كَيْفَ كَانَ
عَاقِبَةُ الْمُكَذِّبِينَ ﴿٣٦﴾ اِنْ تَحْرِصْ عَلٰى هُدٰىهُمْ فَاِنَّ
اللّٰهَ لَا يَهْدِي مَنْ يُّضِلُّ وَمَا لَهُمْ مِّنْ نّٰصِرِينَ ﴿٣٧﴾ وَاَقْسَمُوا
بِاللّٰهِ جَهْدَ اَيْمَانِهِمْ لَا يَبْعَثُ اللّٰهُ مَنْ يَّمُوتُ ؕ بَلٰى وَعْدًا
عَلَيْهِ حَقًّا وَّلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٣٨﴾ لِيُبَيِّنَ
لَهُمُ الَّذِي يَخْتَلِفُونَ فِيهِ وَلِيَعْلَمَ الَّذِينَ كَفَرُوٓا اَنَّهُمْ كَانُوا
كٰذِبِينَ ﴿٣٩﴾ اِنَّمَا قَوْلُنَا لِشَيْءٍ اِذَآ اَرَدْنٰهُ اَنْ نَّقُولَ لَهٗ كُنْ
فَيَكُونُ ﴿٤٠﴾ وَالَّذِينَ هَاجَرُوا فِي اللّٰهِ مِنْ بَعْدِ مَا ظُلِمُوا
لَنُبَوِّئَنَّهُمْ فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً ؕ وَلَاَجْرُ الْاٰخِرَةِ اَكْبَرُ ۘ لَوْ كَانُوا
يَعْلَمُونَ ﴿٤١﴾ الَّذِينَ صَبَرُوا وَعَلٰى رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ ﴿٤٢﴾

35 — Ortak koşanlar: «Allah dileseydi ne biz ne babalarımız O'ndan başkasına ibadet ederdik ve ne de O'nun (emri) dışında bir şeyi haram kılardık» dediler. Onlardan öncekiler de böyle yapmışlardı. Peygamberlerin üzerinde apaçık bir tebliğden başka bir şey mi var?

36 — Andolsun ki biz, her ümmete «Allah'a kulluk edin, Tağut'tan kaçının» demeleri için peygamberler gönderdik. Böylece Allah onlardan bir kısmını doğru yola iletti. Bir kısmı ise sapıklığı haketti. Yeryüzünde gezin de, inkâr edenlerin sonu nasıl olmuş görün!

37 — (Ey Muhammed!) Sen onların hidayete ermelerine ne kadar düşkünsen de, Allah saptırdığı kimseyi hidayete erdirmez. Onların yardımcıları da yoktur.

38 — Onlar olanca güçleriyle, ölen bir kimseyi Allah'ın diriltmeyeceğine yemin ettiler. Hayır! Bu O'nun üzerindeki hak bir va'ddir. Fakat insanların çoğu bilmezler!

39 — (Allah), hakkında ihtilaf ettikleri şeyi onlara açıklamak için ve kâfir olanlar da kendilerinin yalancılar olduklarını bilsinler diye (onları diriltir)?

40 — Biz bir şeyin olmasını dilediğimiz zaman, ona sözümüz sadece «Ol» dememizdir. O da hemen oluverir!

41 — Zulme uğradıktan sonra, Allah yolunda hicret edenleri dünyada güzel bir şekilde yerleştireceğiz. Eğer bilirlerse Ahiret'in mükâfatı elbette daha büyüktür.

42 — O (muhacirler) ki sabreden ve Rablerine tevekkül eden kimselerdir!

(35) *«Ortak koşanlar: Allah dileseydi...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Mezkûr ayet, 33. ayetin tamamlayıcısıdır. Nitekim Ebussuud Efendi tefsirinde şöyle demektedir:

«Bu ayet Mekke halkının küfründen bir bölümünü daha açıklamaktadır. Mevsul ile kastedilen onlardır. Zamir yerine mevsul ile onların zikredilmesi, mevsulun ardından gelenlerle onları uyarmak içindir.

Yani, eğer Allah Teâlâ kendisinden başka bir şeye ibadet etmememizi isteseydi —ki sen öyle söylüyorsun— o takdirde ne biz ne de din hususunda tabi olduğumuz babalarımız onlara ibadet ederlerdi! Hiç birimiz Allah'tan başkasına ibadet etmez ve O'nun emri dışında hiçbir şeyi haram kılmazdık.

«Min» harfi ceri üç kez tekrar edilmiştir ki ilki beyan içindir, ikincisi zaiddir ve tekid için getirilmiştir, üçüncüsü de ikincisi gibidir.

«Nahnu» kelimesi *«Abedna»* fiilindeki zamirin tekididir. Şirk ile helâli haram kılmanın özellikle vurgulanması, bu ikisinin onların üzerinde bulunanların en meşhurları olması nedeniyledir.

Bazı müfessirlerin de işaret ettiği gibi müşriklerin böyle söylemekteki gayeleri, Hz. Peygamber'i yalanlamak ve onun peygamberliğine doğrudan dil uzatmak istemeleridir. Nitekim ayetin mânâsı da kısaca şöyledir: Allah'ın dilediği vacip, dilemediği mümtenîdir. Eğer Allah bizim kendisini birlememizi, O'na ortak koşmamamızı, O'nun helâl kıldığını helâl, haram kıldığını da haram kılmamızı dileseydi, —ki peygamberler böyle olduğunu dilemektedirler ve Allah'tan da böyle naklediyorlar— o zaman Allah'ın dilediği gibi, her şey tevhide uygun olur ve şirk de ortadan kalkardı. Ayrıca O'nun helâl ettiği bir şey haram da kılınmazdı. Madem böyle olmamıştır o halde Allah bunlardan hiç birini irade etmemiştir. Aksine bizim şu anda üzerinde bulunduğumuz putperestliği dilemiş olmaktadır. Böylece peygamberlerin söylediklerinin kendi kanaatleri olduğu gerçeği ortaya çıkmaktadır.

İşte müşrikler böyle deyince Allah Teâlâ da, onların bu iddia ve görüşlerini reddetmek kabilinden şöyle buyurdu:

«Sizin bu yaptığınızı sizden öncekiler de yapmış ve Allah'a ortak koşmuşlar, O'nun emri dışında helâlleri haram kılmışlar, kendilerine gönderilen peygamberlerle, onları haktan alıkoymak için mücadele etmişlerdi. Allah'ın risaletini insanlara tebliğ etmekle emrolunan peygamberlerin, tebliğ etmekten başka üzerlerinde bir vazife var mıdır? (Yani, onların vazifeleri sadece hak ile hakkın yolunu beyan etmek, vahyin ahkâmını ortaya koyan nübüvveti tebliğ etmektir.)

Zeccac; *«Müşrikler bu sözü alay etmek için söylemişlerdi. Şayet böyle inanmış olsalardı, mümin olurlardı»* demiştir.

Sonuç olarak peygamberlerin vazifesinin apaçık bir tebliğ, hidayetinse Allah'a mahsus olduğunu söyleyebiliriz.

PEYGAMBERLER NEYE ÇAĞIRIRLAR?

(36) *«Andolsun ki biz her ümmete: Allah'a kullük edin...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Mezkûr ayet her ümmete bir peygamber gönderilmiş olduğu ve o peygamberlerin de insanları sadece Allah'ın birliğine ve O'na ibadete çağırdıkları gerçeğini ortaya koymaktadır.

«Tağut» kelimesi, şeytan, sihirbaz, kâhin ve put gibi Allah'ın dışında kendisine tapılan şeylere denir. Ayrıca insanları dalâlete çağıran her şey de *Tağut* kapsamına girer.

Alusî, tefsirinde *Tağut*'un insanları dalâlete götüren her şey olduğunu söylemektedir. Hasan Basri'ye göre, *Tağut*, şeytandır. Şeytan'dan sakınmanın anlamı ise, onun çağırdığı durumlardan sakınmak ve kaçınmaktır.

Allah Teâlâ o ümmetlerden bir kısmını hakka hidayet etmiş, bir kısmının üzerinde ise dalâlet sabit ve vacip olmuştur. Çünkü Allah onları muvaffak kılmamış, hidayete ermelerini dilememiştir. Nitekim hidayet ve onun karşıtı olan dalâlet ancak Allah'ın dilemesiyledir. Bu bakımdan Allah Teâlâ da kabihi irade etmiştir demek caiz olmadığı gibi, bu tür iddiaların fasid olduğu da meydandadır. Çünkü kabih olan, kabihin kesbidir. Onunla muttasıf olmasıdır. Onu irade etmek, yaratmak ise kabih değildir. Bu mesele kelâm ilminde uzun uzun tartışılmıştır. (1)

İmam Fahruddin Razi bu hususta şöyle demektedir:

(1) Alusî, Ruh'ul-Meanî, cilt: 14, sh: 137

«Müşrikler bu sözleriyle; *«Madem ki her şey Allah'tandır, o halde peygamberleri göndermek de abes ve mânâsızdır»* demek istemişlerdir. Biz de onlara şöyle deriz: Sizin bu itirazınız doğrudan doğruya Allah'a yöneliktir ve Allah'ın ahkâmında illeti talep etmek yerine cari olmuştur. Oysa bu bâtıldır. Çünkü Allah Teâlâ, mülkünde dilediğini yapar, irade ettiğiyle hükmeder. O'na *«Niçin bunu yaptın?»* veya *«Niçin böyle yapmadın?»* demek ise caiz değildir!»

Taberi; tefsirinde şöyle demektedir:

«Onlardan bir kısmının üzerinde dalâlet sabit olmuştur; yani daha önceki hükümle onlar üzerinde dalâlet sabit olmuştur. Nitekim *«Küfür üzre öldü»* ayeti Kaderiyye aleyhinde bir reddiyedir. Çünkü onların iddialarına göre, Allah Teâlâ bütün insanları hidayete muvaffak kılmıştır. Oysa Allah Teâlâ, *«Onların bir kısmına Allah hidayet etti ve onlardan bir kısmı üzerinde de dalâlet sabit oldu»* diye buyurmuştur.

«Yeryüzünde gezin»; yani ibret almak için yeryüzünde dola şın! Bu hitap, peygamberleri yalanlayan ve; *«Eğer Allah dileseydi, biz ondan başkasına kulluk etmezdik. Madem ki ediyoruz o halde bunu dilememiştir»* diyen müşriklere yöneliktir. Yani, *«Ey müşrikler! Âd, Semud ve onlar gibi davranan ve dalâlete müstahak olan kavimlerin akibetini dikkatle ve ibretle seyredin!»*

(37) *«(Ey Muhammed!) Sen onların hidayete...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Allah Teâlâ, bu ayette Hz. Muhammed'e hitap etmektedir. Çünkü Kureyşliler küfür ve şirkte ısrar ediyorlar ve buna karşın da Hz. Peygamber (s.a) onların iman etmesi hususunda ısrar ediyordu. Allah Teâlâ da bu ayetinde, onların üzerlerinde dalâlet ve küf-

rün sabit olduğunu bildirerek şöyle buyurdu: *«Sen onların hidayete ermelerine her ne kadar düşkünsen de, Allah'ın saptırdığı birini, kimse hidayete erdiremez. Onlardan azabı da uzaklaştıramaz. Çünkü onları azaptan koruyacak bir yardımcıları da yoktur.»*

(38) «Onlar olanca güçleriyle, ölen bir kimseyi...»

Bu Ayetin Tefsiri

İbn'ul-Cevzî, bu ayetin nüzul sebebinin şu olduğunu söylemektedir:

«Müslümanlardan bazılarının, bazı müşrikler üzerinde alacakları vardı. Bir müslüman (Habbab b. Eret), alacağı olduğu bir müşrike (As b. Vail) giderek; *«Ölümden sonraki hayatıma yemin ederim ki...»* dedi. Müşrik ise; *«Sen ölümden sonra dirileceğini mi iddia ediyorsun? Vallahi ölen bir kişi, bir daha diriltilmez ve haşre de gönderilmez»* dedi İşte bunun üzerine mezkûr ayet nazil oldu.» (Bu rivayet Ebu'l-Haniye'den gelmektedir.)

Müşriklerin ,tevhid gibi ayrıca haşrı (öldükten sonra dirilmeyi) reddetmelerinin nedeni, şu hususta kaynaklanmaktadır. Onlara göre, insan sadece bu iskeletten (bedenden) meydana gelmektedir. Dolayısıyla insan ölüp iskeleti parçalanıp, bedeni çürüdükten sonra, artık aynısının bir daha olması mümkün değildir. Çünkü bir şey yok olursa, artık onun geriye hiçbir şeyi kalmaz.

İşte müşrikler bu nedenle haşrı inkâr etmektedirler. Oysa onlar şu noktayı gözden kaçırmaktadırlar. İnsanı ve diğer mahlûkatı hiç yoktan meydana getirmeye kâdîr olan Allah, onların bedenleri çürüyüp toprak olduktan sonra yine aynı hale getirip, haşre göndermeye kâdîrdir. Bu yüzden Allah Teâlâ, onların bu inkârla-

rını en şiddetli bir şekilde reddederek şöyle buyurdu: *«Hayır! Bu O'nun üzerine hak olarak verdiği bir sözdür, fakat insanların çoğu bilmezler»*. Yani insanların çoğu haşre gönderileceklerini bir türlü idrak edemezler. Buna ya ilimleri yetmiyor ya da dikkatleri kısırdır.

«Belâ» (Hayır!) lâfzı olumsuz cümlenin arkasında gelen hükmü ispat içindir. Aynı zamanda —yukarıda da değindiğim gibi— onların şüphelerinin cevabıdır. Evet, insanı kudretiyle yoktan var eden Allah, onu var ettikten sonra yok edip, tekrar var etmeye de muktedirdir. Çünkü ikinci varediş, birincisine göre daha kolaydır. Çünkü burada bedenin toprak olmuş parçaları söz konusudur.

(39) *«(Allah), hakkında ihtilaf ettikleri şeyi...»*

Bu Ayetin Tefsiri

İnsanların çoğu, haşre dönüşün nasıl olacağını ve Allah'ın her şeye muktedir bulunduğunu bir türlü anlayamamaktadırlar. Bu yüzden Allah Teâlâ, onları haşre gönderecektir ki, hakkında ihtilaf ettikleri hususları onlara beyan etsin. Yani ölümden sonra dirilmenin olmayacağını iddia edenlerin delillerini çürüterek, gerçeği onlara gösterecektir. Ayrıca küfre sapanlar haşrolunduktan sonra, iddialarının (ölümden sonra dirilme, cennet, cehennem, hesap yoktur vb.) yalan olduğunu böylece anlasınlar.

Bu ayet haşri gerektiren sebebe işaret etmektedir. Allah Teâlâ, hikmet bakımından haşri gerektiren sebebi zikretmektedir. Tıpkı hak ile bâtıl, haklı ile haksızın arasını ayırma, birine sevap diğerine ceza verilmesi gibi.

(40) *«Biz bir şeyin olmasını dilediğimiz zaman...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Mezkûr ayet Allah Teâlâ'nın ölüleri diriltmek istediği takdirde, buna kadir olduğunu, onları hesaba çekip, yaptıklarının karşılığını vereceğini ve bunun için de kendisi için herhangi bir yorgunluğun söz konusu olmadığını ortaya koymaktadır. Çünkü o hiçbir şeyin kendisini acze düşüremeyeceği, kâdîr-i mutlak olan zattır.

Ebu Hureyre'den rivayet olunduğuna göre, Allah Teâlâ şöyle buyurur:

«Ademoğlu bana küfreder, fakat bana küfretmesi uygun değildir. Beni yalanlar, bu da uygun değildir. Onun bana küfretmesi, «Allah'ın çocuğu vardır» demesidir. Beni yalanlaması ise, «Allah beni yeniden diriltmeyecektir. Başlangıçta olduğu gibi beni ikinci kez yaratmayacaktır» demesidir». (Buhari)

Hadisin bazı rivayetlerinde ibare şöyledir:

«Ademoğlu beni yalanladı. Oysa böyle bir yetkisi yoktur. Bana küfretti. Oysa yine böyle bir yetkisi yoktur. Onun beni yalanlaması, «Allah bizi başlangıçta olduğu gibi, ikinci kez diriltmeyecektir» demesidir. Oysa yaratılan bir kimsenin, ilk kez yaratılması ikinci kez diriltilmesinden daha kolay değildir. Onun bana küfretmesi, «Allah çocuk edindi» şeklindeki sözüdür. Oysa ben ehad (bir) olanım. Ne doğurmuş ne doğurulmuş ve ne de hiç kimsenin kendisine denk olmadığı, herkesin ihtiyacını veren Allah'ım» (1)

(1) Suyuti, ed-Durr'ul-Mensur, cilt: 4, sh: 118; Hazin, Mecma'ut-Tefasir, cilt: 3, sh: 603.

Ebu Zer'den rivayet olunduğuna göre, Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:

Allah Teâlâ dedi ki:

«Ey Ademoğlu! Hepiniz günahkârsınız. Ancak kime afiyet verirsem, o kurtulur. Bu yüzden benden af talebinde bulunun ki sizi affedeyim. Hepiniz fakirsiniz. Ancak kimi zengin etmişsem, o müstesnadır. Bu yüzden benden isteyin ki size vereyim. Hepiniz dalâlettesiniz. Ancak hidayet ettiğim müstesnadır. Bu yüzden, kendisini affetmeye kâdîr bulunduğumu bilerek, af talebinde bulunan kimseyi affederim. Onun mevcut günahlarına aldırmam. En evveliniz, ahiriniz, diriniz, ölünüz, canlınız, cansızınız, en şakiniz ve en asiniz bir araya gelse, yine de benim hükümranlığımdan bir sivrisinek kanadı kadar bir şey eksiltemez. Şayet en evveliniz, ahiriniz, diriniz ölünüz, canlınız, cansızınız, en muttaki, en dindarınız biraraya gelse, hepiniz böyle olsanız, yine benim hükümranlığıma bir sivrisinek kanadı kadar bir ilavede bulunmuş olmaz. Evveliniz, ahiriniz, diriniz, ölünüz, canlınız, cansızınız biraraya gelip, hepinizin istediğini verinceye kadar benden talepte bulunsanız, yine benim katımdaki hazineden bir şey eksilmez. Ancak biriniz iğneyi denize daldırdığında, denizden ne eksilirse, ancak o kadar eksilir. (Yani iğnenin denize daldırılmasıyla denizden bir şey eksilmeyeceği gibi, hiçbir eksiklik olmaz). Bunun nedeni benim el-Cevvad, el-Macid ve el-Vacid olmamdır. Benim vergim kelâmdır, benim azabım kelâmdır. Ben bir şeyin olmasını istediğimde, ona emrim, sadece «*ol*» demektir, o da hemen oluverir.» (İmam Ahmed, Tirmizi, İbn Ebi Hatim ve Beyhaki). (2)

(2) Suyuti, ed-Durr'ul-Mensur.

(41) *«Zulme uğradıktan sonra, Allah yolunda...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Bu ayet Bilâl Habeşi, Suheyb Rumî, Habbab b. Eret, Abis, Cübeyr ve Ebu Cendel b. Sehl adlı sahabiler hakkında nazil olmuştur. Müşrikler onları Mekke'de iken hapsederler, İslâm'dan küfre dönmeleri için durmadan işkence yaparlardı. Onlar zayıf kimselerdi. Güç ve kuvvetleri yoktu. Meselâ Bilâl Habeşi'yi sahipleri Mekke meydanına çıkarırlar, sıcağın en şiddetli zamanında, kendisini bağlarlar ve göğsünün üzerine bir kaya parçası koyarlardı. Fakat o durmadan, *«Ehad, Ehad»* (Allah birdir, Allah birdir) diye haykırırdı. Hz. Ebubekir onu müşrik olan sahiplerinden alıp, azad etmişti. Hz. Ebubekir onunla beraber altı köle daha satın alıp, azad etmişti. Suheyb Rumî'ye gelince, o Kureyşlilere şöyle diyordu: *«Ben yaşlı bir kimseyim. Sizinle durduğum takdirde size bir yararım dokunmaz. Sizin aleyhinizde dahi olsa size yine bir zarar veremem»*. O böyle dedi ve daha sonra malını onlara vererek kendini azad ettirdi. Nitekim Ebubekir onun yanından geçerken; *«Ey Suheyb!»* dedi: *«Bu alışverişin kârlı oldu (yani bu ticaretten kâr ettin)»*.

Diğer sahabiler de aynı şekilde, Kureyş müşriklerine istediklerini vererek, Mekke'den çıktılar

Katade de bu ayetin Hz. Peygamber'in ashabı hakkında nazil olduğunu söylemiştir: Mekke müşrikleri onlara zulmettiler ve onları yurtlarından çıkardılar. İçlerinden bir grup Habeşistan'a göç etti. Sonra Allah Teâlâ onlara Medine'yi merkez yaptı ve onlar da Medine'ye hicret ettiler. Allah, onlara Medineli müslümanları yardımcılar kıldı. O müslümanlar kendilerine kucak açıp yardım ettiler, mâlî durumlarını düzeltmeye çalıştılar. İşte bu ayet muhacirlerin ve hicret olayının faziletini ortaya koymaktadır. Ayrıca,

sadece Allah için yapılmayan bir hicretin hiçbir değerinin olmadığı da böylece vurgulanmaktadır.

Hicret, bir beldeden diğerine göç etmektir. Nitekim bu nedenle, *«Ameller niyete göredir»* hadisi varid olmuştur. Bu hadiste şu ifadeler kullanılmıştır: *«Kimin hicreti, Allah ve Rasûlü içinse, onun hicreti Allah'a ve Rasûlü'nedir. Kimin hicreti de elde etmek istediği bir dünya malı veya nikâhlamayı istediği bir kadın içinse, onun hicreti bunlaradır»*. (Buhari, Müslim)

Allah rızası için hicret eden kimselere, biri dünyada diğeri Ahiret'te olmak üzere iki kez mükâfat verilir. Allah Teâlâ'nın *«onları dünyada güzel bir şekilde yerleştireceğiz»* diye buyurması onları Medine'de yerleştirip, orayı kendilerine hicret yurdu yapacağını ifade eder. Yani, dünyada güzel bir beldeyi (Medine'yi) kendilerine yerleşme yeri kılacağız.

Rivayet olunduğuna göre, Hz. Ömer kendi halifeliği döneminde birine maaş verirken; *«Al bu maaşı. Allah onun içine bereket ihsan etsin. Bu sana dünyada verileceği va'dolunandır. Ahiret'te kendin için edindiğin azık, bundan daha efdaldır»* dedi ve sonra da bu ayeti okudu.

Bazıları bu ayeti, *«Onlara dünyada ihsan edilecektir»* şeklinde yorumlamaktadırlar. Bu ihsan ise Allah Teâlâ'nın müminler için Mekke'yi fethederek kendilerine zulmeden Mekke halkını ellerine düşürmesi ve kendilerini Mekke'den sürüp, hicrete zorlayan kâfirlere onları galip getirmesidir. Allah Teâlâ tüm Araplara karşı onlara yardım etti. Doğu'nun ve Batı'nın en uç yörelerine kadar onları gönderdi ve muzaffer kılmak suretiyle kendilerine yardımda bulundu.

Bazıları *«Dünyada iyilik»* ile kastedilenin tevfik ve hidayet ol-

duğunu söylemişlerdir. Ahiret mükâfatının daha büyük olması dünyada verilenlerden daha efdal, daha şerefli olmasıdır.

«Eğer bilirlerse» ifadesindeki zamir ,kâfirlere racidir. Çünkü müminler Ahiret'teki mükâfatlarını bilmektedirler. Ayetin anlamı şu şekildedir: *«Şayet kâfirler Ahiret mükâfatının, dünyadaki mükâfattan daha büyük olduğunu bilselerdi, muhakkak Ahiret'e rağbet ederlerdi».*

Bazı müfessirlere göre, zamir muhacirlere racidir. Yani, eğer muhacirler Allah'ın kendileri için Ahiret'te ne hazırladığını bilseydiler, daha çok çalışır ve cihad ederlerdi. Başlarına gelen belâlara daha fazla sabırla karşı koyarlardı.

İbn Abbas'ın rivayetine göre, bu ayetin nüzul sebebi olan kimselerden Süheyb Rumî için, Hz. Ömer'in; *«Süheyb ne güzel bir kuldur. O Allah'tan korkmasaydı da Allah'a isyan etmezdi»* şeklindeki sözü hakkında İbn Atiyye'nin değil, Katade'nin görüşü daha doğrudur. Şeyh Bahaddin Sübki, Telhis şerhinde, diğer hadis hafızları gibi hadis kitaplarında geniş bir araştırma yaptıktan sonra, Hz. Ömer'e nispet edilen bu sözün mevcut olmadığına işaret etmiştir. Onların bu sözleri bu rivayetin sahih oluşunda kuvvetli bir şüphe meydana getirir. (1)

(42) *«O (muhacirler) ki sabreden ve...»*

Bu Ayetin Tefsiri

O müminler tüm işlerinde Allah'a tevekkül ederler. Bazı müfessirlere göre, Allah Teâlâ'nın bu ayette hem sabrı hem de te-

(1) Alusi, Ruh'ul-Meanî, cilt: 14, sh: 145

vekkülü zikretmesinin nedeni, tevekkül ile sabrın Allah'a giden yolun başlangıç ve sonuç noktaları olmasıdır. Sabrı nefsi kahretmek, hapsetmek, iyi ameller ve diğer taatlerde onu durdurmak, insanlardan gelen eziyetlere karşı tahammül gösterebilmektir. Burada sabır ile, mübah olan şehvetlerde ve haramlarda, musibetlerde gösterilen sabır kastedilmektedir. Tevekküle gelince, o tamamen insanlardan kesilip tüm varlığıyla kişinin Allah'a yönelmesidir. Bu bakımdan sabır, Allah'a giden yolun başlangıç noktası, tevekkül ise son noktasıdır.

وَمَآ اَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ اِلَّا رِجَالًا نُّوْحِيْٓ اِلَيْهِمْ فَسْـَٔلُوْٓا اَهْلَ
الذِّكْرِ اِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُوْنَ ۙ﴿٤٣﴾ بِالْبَيِّنٰتِ وَالزُّبُرِ ۭ وَاَنْزَلْنَآ اِلَيْكَ
الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ اِلَيْهِمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُوْنَ ﴿٤٤﴾ اَفَاَمِنَ
الَّذِيْنَ مَكَرُوا السَّيِّاٰتِ اَنْ يَّخْسِفَ اللّٰهُ بِهِمُ الْاَرْضَ اَوْ يَاْتِيَهُمُ
الْعَذَابُ مِنْ حَيْثُ لَا يَشْعُرُوْنَ ۙ﴿٤٥﴾ اَوْ يَاْخُذَهُمْ فِيْ تَقَلُّبِهِمْ
فَمَا هُمْ بِمُعْجِزِيْنَ ۙ﴿٤٦﴾ اَوْ يَاْخُذَهُمْ عَلٰي تَخَوُّفٍ ۭ فَاِنَّ
رَبَّكُمْ لَرَءُوْفٌ رَّحِيْمٌ ﴿٤٧﴾ اَوَلَمْ يَرَوْا اِلٰى مَا خَلَقَ اللّٰهُ مِنْ شَيْءٍ يَّتَفَيَّؤُا
ظِلٰلُهٗ عَنِ الْيَمِيْنِ وَالشَّمَاۗىِٕلِ سُجَّدًا لِّلّٰهِ وَهُمْ دٰخِرُوْنَ ﴿٤٨﴾
وَلِلّٰهِ يَسْجُدُ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ مِنْ دَاۗبَّةٍ وَّالْمَلٰۗىِٕكَةُ
وَهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُوْنَ ﴿٤٩﴾ يَخَافُوْنَ رَبَّهُمْ مِّنْ فَوْقِهِمْ وَيَفْعَلُوْنَ
مَا يُؤْمَرُوْنَ ﴿٥٠﴾ وَقَالَ اللّٰهُ لَا تَتَّخِذُوْٓا اِلٰهَيْنِ اثْنَيْنِ ۚ اِنَّمَا هُوَ
اِلٰهٌ وَّاحِدٌ ۚ فَاِيَّايَ فَارْهَبُوْنِ ﴿٥١﴾ وَلَهٗ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ وَلَهُ
الدِّيْنُ وَاصِبًا ۭ اَفَغَيْرَ اللّٰهِ تَتَّقُوْنَ ﴿٥٢﴾ وَمَا بِكُمْ مِّنْ نِّعْمَةٍ فَمِنَ
اللّٰهِ ثُمَّ اِذَا مَسَّكُمُ الضُّرُّ فَاِلَيْهِ تَجْــَٔرُوْنَ ۚ﴿٥٣﴾ ثُمَّ اِذَا كَشَفَ
الضُّرَّ عَنْكُمْ اِذَا فَرِيْقٌ مِّنْكُمْ بِرَبِّهِمْ يُشْرِكُوْنَ ۙ﴿٥٤﴾

43 — Biz senden önce de kendilerine vahyettiğimiz erkeklerden başkasını peygamber olarak göndermedik. Eğer bilmiyorsanız zikr (ilim) ehline sorun!

44 — (O peygamberleri) apaçık deliller ve kitaplarla gönderdik. İnsanlara kendilerine indirileni beyan etmen için sonra zikri (Kur'an'ı) indirdik. Umulur ki düşünürler.

45 — Kötülükler düzenleyip kuranlar, Allah'ın kendilerini yere geçirmeyeceğinden veya kendilerine bilmedikleri bir yerden azabın gelmeyeceğinden emin mi oldular?

46 — Veya onlar dönüp dolaşırlarken (azabın) kendilerini yakalamayacağından (emin midirler?) Onlar Allah'ı aciz bırakacak değillerdir.

47 — Ya da (Allah'ın) kendilerini bir korku üzerinde yakalamayacağından (emin midirler?) Kuşkusuz Rabbin çok şefkatli ve pek merhametlidir.

48 — Allah'ın yarattığı şeyleri görmediler mi ki, onların gölgeleri küçülerek veya sürünerek Allah'a secde ettiği halde sağa -sola döner durur.

49 — Göklerde ve yerde bulunan tüm canlılar ve melekler büyüklük taslamadan Allah'a secde ederler.

50 — Onlar üstlerindeki Rablerinden korkarlar ve kendilerine ne emrolunursa onu yaparlar.

51 — Allah: «İki mabud edinmeyin. O ancak bir mabuddur. O halde yalnız ve yalnız benden korkun» dedi.

52 — Göklerde ve yerde ne varsa O'nundur. Ve din de sadece O'na aittir. O halde Allah'tan başkasından mı korkuyorsunuz?

53 — Nimet olarak size gelen her şey Allah'tandır. Sonra size bir zarar dokunduğunda (yine) sadece O'na yalvarırsınız!

54 — Sıkıntılarınızı giderdiğinde ise, içinizden bir kısım kimseler hemen Rablerine ortak koşarlar!

(43) *«Biz senden önce de, kendilerine vahyettiğimiz...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Mezkûr ayet, tüm peygamberlerin erkeklerden olduğuna delâlet etmektedir. Bazı kelâm alimleri (Eş'ariler), Allah Teâlâ'nın kadınlardan da peygamber gönderdiğini iddia etmişlerse de, bu çoğunluğun görüşüne muhaliftir.

Bu ayet, Kureyşlileri şiddetle reddedip kınayan ayetlerden biridir. Onlar Hz. Peygamber'in risaletini inkâr etmiş ve şöyle demişlerdi: *«Allah bir beşeri peygamber olarak göndermekten yücedir. Niçin bize bir melek göndermedi?»* Allah Teâlâ da bu iddiayı şöyle reddetmiştir: *«Bizim ilâhî sünnetimizin cereyan eden şekli budur. Hikmet gereğince, umumi bir davet için ancak kendisine vahyettiğimiz bir beşeri göndeririz».*

Vahiy çoğu kez melek vasıtasıyla gelir. Emir ve yasaklardan müteşekkildir. Ki peygamberler onları insanlara aktarsınlar. *«Umumi davet»* tabiriyle meleklerin sadece tebliğ için peygamberlere gönderilmeleri kastedilmekte ve meselâ Hz. Meryem'e müjde vermek için gönderilmeleri tarif dışında tutulmaktadır. Yine vahyin çoğu kez melek vasıtasıyla geldiği söylenmekte, vahyin bir kısmı-

nın da, melekler vasıtasıyla olmadığı ortaya konmaktadır. Nitekim başka bir ayet de bu hususu açıklayıcı mahiyettedir: *«Allah, bir beşerle ya vahiyle ya da perde arkasından konuşur. Veya bir elçi gönderir. Allah'ın izniyle dilediğini ona vahyeder».* (Şura : 51)

ZİKR EHLİ KİMLERDİR?

«Zikr ehli» ifadesindeki *«zikr»* ile ilim, kitap kastedilmektedir. Zikr ehli ise, kitap ehli olan yahudi ve hıristiyanlardır. Yani eğer bilmiyorsanız yahudi ve hıristiyanlara sorun. Bu yorum İbn Abbas'a aittir. Hasan Basri ve Süddi de aynı görüştedir.

«Kitab»a zikr denilmesinin sebebi, daha ilerideki ayetlerde açıklanmaktadır.

Mücahid'e göre, *«Zikr»* kelimesi sadece Tevrat için kullanılır. Nitekim, *«Zikr'den sonra Zebur'u yazdı»* buyurulmaktadır. Bu yoruma göre, *«zikr ehli»*, yahudilerdir.

Ebu Hayyan *«el-Bahr'ul-Muhit»* adlı tefsirinde, zikr ehli ile müslüman olmayan kitap ehlinin kastedildiğini söylemektedir. Çünkü Mekkeliler onları itham etmiyorlardı ve onların sözlerini dinlerlerdi. Peygamberlerin sadece erkeklerden olacağı meselesi, onlar tarafından da öne sürüldüğünden, ehli kitabın bu görüşü Kureyş aleyhine bir delil teşkil ediyordu. Ayetin inzal edilme nedeni, onların delillerini boşa çıkarıp, kendilerini ilzam etmektir. Aksi takdirde hak zaten apaçıktır ve herhangi birinin ayrıca onu bildirmesine gerek duymaz. Mekke müşrikleri bu ayet inince, Medine'de oturan yahudilere elçiler göndererek, peygamberlerin ancak erkeklerden geleceği şeklindeki sözün doğruluğunu, onlara sordular.

A'meş, Süfyan b. Uyeyne ve İbn Cübeyr, zikr ehli ile Abdul-

lah b. Selâm, Selman-ı Farisî gibi müslüman olan ehli kitabın kastedildiğini söylemişlerdir. Ancak bu zayıf bir yorumdur. Çünkü müslüman olan ehli kitabın sözü, müşriklerin yanında muteber sayılamazdı. Yine Ebu Cafer ve İbn Zeyd'in, zikr ile Kur'an'ın kastedildiği, zira birçok ayette Kur'an karşılığında, *«Zikr»* tabirinin kullanıldığı şeklindeki görüşleri de bu nedenle zayıftır. Çünkü bu yoruma göre,*«Zikr ehli»* ile mutlak anlamda müslümanlar kastedilmektedir.

İmamiye mezhebi alimleri, *«Zikr ehli»* ile kastedilenin oniki imâm ve ehli beyt olduğunu söylemişlerdir. Bu görüşleri için de Cabir hadisini delil olarak öne sürmüşlerdir. İmamiye mezhebi alimlerinden olan Muhammed b. Müslim, Ebu Cafer'den, onun şöyle dediğini rivayet etmektedir: *«Zikr ehli, biz ehli beytiz»*. Bazı müfessirler, İmamiye mezhebine mensup bazı alimlerin, *«Zikr ehli»* ile Hz. Peygamber'in (s.a) kastedildiğini belirttiklerini öne sürmüşlerdir.

Ebu Hayyan'ın tefsirinde de belirttiği gibi, Mekke müşrikleri Mekke'de bulunan ehli beytin haberiyle nasıl ikna olabilirler? Oysa ehli beyt, müşrikler nazarında Hz. Peygamber'den daha doğru söyleyen kimseler olarak da tanınıyor değillerdi. Üstelik Hz. Peygamber, onların arasında *«el-emin»* lakabıyla biliniyordu.

İbn Merduveyh'in rivayet ettiği hadis ile, bazı İmamîlerin Enes'ten rivayet ettikleri şu haber birbiriyle çelişmektedir.

Hz. Peygamber'den dinledim şöyle buyurdular: *«Kişi namaz kılsa, oruç tutsa, hacca gitse, hatta umre bile yapsa, o münafık olabilir»*. Mecliste bulunanlardan biri sordu: *«Ey Allah'ın Rasûlü! Nifak onun kalbine nasıl girmiştir?»* Hz. Peygamber cevaben şöyle buyurdu: *«Kişi,* imanı Allah'ın *«zikr ehlinden sorun»* dediği bir

kimse olmasına rağmen imanına ta'n eder». Bu hadis sahih değildir.

Alusî, *«ehli zikr»* ile *«ehli Kur'an»*ın kastedilebileceğini söylemiştir. Her ne kadar Ebu Hayyan, diyeceğini demişse de bu görüş yakın bir ibarede inşaallah görülecektir.

Rumanî, Zeccac ve Ezherî'ye göre, *«ehli zikr»* ile önceki ümmetlerin haberlerini bilen alimler kastedilmiştir. Bu bakımdan buradaki *«zikr»*, hıfzetmek, korumak, ezberlemek demektir. Allah Teâlâ bu yoruma göre adeta şöyle demektedir: *«Önceki ümmetlerin haberlerine muttali olan ve onları bilen kimselere sorun. Onlar size bu gerçeği haber verirler».*

KADIN PEYGAMBER VAR MIDIR?

Daha önce de işaret ettiğimiz gibi, bu ayet Allah'ın bir kadını veya bir çocuğu peygamber olarak göndermediğine delâlet etmektedir. Hz. İsa'nın beşikte iken nebi olması keyfiyeti buna ters düşmemektedir. Çünkü nübüvvet, risaletten daha umumidir. Yine bu ayet, Hz. Meryem'in peygamber olduğunu ileri sürenlerin iddialarının doğru olmadığını göstermektedir. Çünkü bu ayet bir kadının peygamber olabileceği iddiasını nefyetmektedir. Bundan anlaşılan Hz. Meryem'e atfedilen nübüvvet iddiası sabit değildir. Ancak kadınların peygamber olabileceğine dair gelen haberin sahih olduğunu savunan bir grup vardır. İbn Seyyid, bunu tashih etmiştir. Ayet meleklerin peygamber olarak gelmediklerine delâlet etmekle birlikte, şu ayetle çatışıyor da değildir: *«Gökleri ve yeri yaratan, melekleri ikişer, üçer, dörder kanatlı rasûller kılan Allah'a hamdolsun».* (Fatır: 1) Çünkü Allah Teâlâ'nın melekleri rasûller kılması, onları peygamberlere göndermek içindir. Bilinen anlamda (genel) değildir. Oysa burada sözkonusu olan umumi bir davadır. Bu bakımdan, *«Rasûl»* kelimesinin Kur'an'da ıs-

tılahî veya lugavî olarak her iki şekilde de kullanıldığına dikkat edilmektedir. İşte burada da kastedilen lugavî mânâdır.

Cübbaî bu hususta şöyle demektedir:

«Melekler kendi suretlerinde hiçbir peygambere görünmemişlerdir. Fakat bazı kimselerin suretine girerek kendilerini göstermişlerdir».

Ancak Cübbaî'nin bu iddiasını, Hz. Peygamber'in *«Ben Cebrail'i iki kez asıl suretinde gördüm»* hadisi nakzetmektedir. Cebrail'i asıl suretinde Hz. Peygamber'in gördüğü sabit olduğuna ve bu da Hz. Peygamber'in vasıfları arasında bulunduğuna göre, diğer peygamberlere de meleklerin asıl suretlerinde görülmelerinde herhangi bir mani yoktur.

Fahruddin Razî, Kadı Beyzavî'den nakille şöyle demektedir:

— Cübbaî'nin maksadı meleklerin bir peygambere, ümmetlerinin hazır bulunduğu bir mecliste, kendi suretlerinde olmayıp, bazı kimselerin suretlerinde geldiklerini anlatmaktır. Nitekim rivayet olunduğuna göre, Cebrail Hz. Peygamber'e ashabının huzurunda Dihyet-ul-Kelbî veya Süraka b. Cü'şum veya bir bedevi şeklinde gelmiş ve orada bulunanlar onu tanımamışlardır.

Bu ayetten anlaşıldığına göre, bilinmeyen bir mesele hususunda alimlere başvurmak vacip olmaktadır. İmam Suyutî, *«el-İklil»* adlı eserinde, bu ayetin avam tabakasının fer'î meselelerde taklid etmesinin cevazına delâlet ettiğini öne sürmesi çok ilginçtir. Çünkü ayetin zahirinden umum anlaşılmaktadır. Hele müracaat edilmesi gereken mesele, usul bahsiyle ilgili olduğu takdirde, Suyutî'nin bu sözü daha da dikkat çekici olmaktadır. Celaleddin Mahalli'den nakledilen bir söz, Suyutî'nin iddiasının aksini ispat edecek mahi-

yettedir. Bu zat şöyle demektedir: *«Müctehid olmayan bir kimse, ister avamdan olsun, isterse olmasın bir müctehidi taklid etmesi gerekir. Çünkü Allah; «Eğer bilmiyorsanız, zikr (ilim) ehline sorun» diye buyurmuştur. En doğru görüş, itikadi meselelerle, diğerleri arasında bu noktada bir fark olmamasıdır».*

Mahalli ve bazı alimler; *«Müctehid olan kimsenin bir başkasını taklid etmesi ,kesinlikle yasaktır. Elinde delil bulunsun veya bulunmasın. İsterse fiilen müctehid olsun, isterse ictihad ehliyetini almış ve fakat ictihad yapmamış olsun»* demişlerdir. Tüm bu sözler, dört mezhebin imamlarını veya bir başka müctehidi taklid etmek arasında fark olmadığını göstermektedir. Nitekim Hafız İbn Hacer şöyle der: *«Kendisi taklid edilen kimsenin mezhebi müdevven ve şartları mahfuz ve itibar ettikleri ise mahfuz olmalıdır».* Sübkî'nin *«Dört mezhebe muhalefet icmaa muhalefet gibidir»* sözü ise, şartları hıfzedilmemiş ve diğer muhteberatı ezberlenmemiş mezheplere hamledilir ki onların takipçileri kalmamış, eserleri kaybolmuştur. Mesela, Süfyan'us-Sevrî, Evzaî, İbn Ebi Leyla vb. alimlerin mezhepleri bu kabildendir. Bir başkasını şart ile taklid etmek ancak amelde caiz olur. Fetva vermek ve hükmetmek hususunda, bu dört mezhepten biri mutlaka gereklidir. Nitekim Allame İbn Kasım el-Ubbadî, amelde taklidin caiz olmasıyla fetvada olmaması arasındaki farkın son derece müşkül bir mesele olduğunu söylemiştir. Ona şu şekilde cevap vermişlerdir: Aradaki fark muhtemelen şudur: Fetvada ve hükümde başkasının hukuku olduğu için ihtiyatlı davranmak ameldeki ihtiyattan daha fazladır. Bu bakımdan onlar en ufak bir mahzur ihtimali dahi olsa terkedilirler. Bunun benzerini bazı Şafiiler denk olan iki söz hakkında —ki hiçbiriyle fetva verilmez ve hükmedilmez. Çünkü mercuh olma ihtimali vardır— amel etmek caiz değildir demişlerdir.

MUCTEHİT İÇİN TAKLİD CAİZ MİDİR?

İmam Fahruddin Razi bu hususta şöyle demektedir:

— Bazı kimselerin bu ayetin zahirine bakarak, «*Müctehid için de taklid caiz değildir*» dedikleri müşahade olunmaktadır. Bir müctehidin bilmediği bir meseleyi, bu meseleyi bilen başka bir müctehide sorması gerekir. Çünkü Allah Teâlâ, «*Zikr ehline sorun*» diye buyurmuştur. Böyle bir soru vacip olmasa bile, caizdir. Şafiilerin bu görüşünü, «*Bazı müctehidler sahabeden bazılarının görüşlerini nakledip, o görüşler üzerine hüküm bina etmişlerdir*» şeklindeki tesbitle teyid etmektedir. Fakat doğru olan daha önce zikredilenlerdir. Bu söylenenler ise taklid değildir. Aksine ictihadın ictihada uygun düşmesi kabilindendir. Bu ayete dayanarak kıyasın olmadığını söyleyenler, kendi delillerini şöyle açıklamaktadırlar.

Bir mesele ile karşılaşan mükellef bir kimseye, eğer o meselenin hükmünü biliyorsa kıyas caiz değildir. Yok eğer o meselenin hükmünü bilmiyorsa, bilen birine danışması ayetin zahirinden de anlaşıldığına göre vaciptir. Şayet kıyas hüccet telakki edilseydi, bilenlere sormak vacip olmazdı. Çünkü kişi o hükmü pekalâ kıyas yoluyla ortaya koyabilirdi. Sonuçta kıyas ile amel etmenin, ayetin zahirine göre caiz olmadığı anlaşılmaktadır.

Cevap olarak şöyle denmiştir: «*Sahabe icmaı ile kıyasla amel etmenin caiz olduğu sabittir. İcma ise ileri sürülen yukarıdaki delilden daha kuvvetlidir*».

Bazılarına göre, eğer mükellef kıyas yapabilecek durumdaysa,

artık alimlerden olduğu için, başkasına sorması kendisine vacip değildir. (1)

(44) *«(O peygamberleri) apaçık deliller ve...»*

Bu Ayetin Tefsiri

«Beyyinat» kelimesi mucizeler, *«Zubur»* ise kitaplar anlamında kullanılmıştır. Birincisi doğruluğa delâlet etmek, ikincisi de şeriat ve sorumlulukları beyan içindir. Ayetin başındaki harf-i cer ile mecruru mukadder bir fiile bağlıdırlar ki önceki ayet o fiilin ne olduğuna delâlet etmektedir. Adeta o peygamberlerin ne ile gönderildikleri sorulmuşcasına, *«onlar beyyineler ve kitaplarla gönderildiler»* denilmektedir.

Zemahşeri, tefsirinde *«Bi'l-Beyyinat* ibaresi daha önce geçen *«Erselna»* fiiline bağlı olabilir» demektedir. Böylece, *«Ricalen»* lâfzıyla birlikte istisnanın hükmüne girmiş olmaktadır. Yani, biz hiç kimseyi göndermedik, ancak erkekleri beyyinelerle gönderdik.

Bazıları, cer ile mecrurun ayetteki *«Nuhî»* fiiline bağlı olması da mümkündür demektedirler ki o takdirde, *«Zikr ehline sorun»* cümlesi ara cümle olmaktadır. Cer ile mecrurun *«Ta'lemune»* fiiline bağlı olabileceğini de söyleyenler vardır.

«Sana zikri indirdik»; yani Kur'an'ı indirdik. Burada *«Zikr»* ile kastedilen Kur'an'dır. Çünkü Kur'an-ı Kerim'de 52 kez geçen bu kelime çoğu kez *«Kur'an»* anlamında kullanılmıştır. Zikr kelimesi va'z, ikaz ve nasihat anlamındaki *«tezkir»* kökünden gelmektedir. Bu kelimenin Kur'an anlamında kullanılmasının sebebi,

(1) Alusi, Ruh'ul-Meani, cilt: 14, sh: 148

Kur'an'ın va'z-u nasihatı kapsıyor olmasıdır. Nitekim Tevrat ve benzeri ilahi kitaplar için de bu kelimenin kullanılması bu nedenledir.

Bazı müfessirler, zikr kelimesinin burada *«ilim»* anlamında kullanıldığını söylemişlerdir. Fakat bu yorum pek kabul görmemiştir.

«İnsanlara kendilerine indirileni beyan etmen için»; yani tüm insanlara. Çünkü Hz. Peygamber tüm insanlara gönderilmiştir.

— Yani, Ey Muhammed! Başta Mekkeliler olmak üzere yeryüzünde yaşayan tüm insanlara, kendilerine indirileni, onun ne demek olduğunu açıklaman için sana zikri indirdik. O zikrde bulunan hükümleri, kanun ve sistemleri, helâk olmuş ümmetlerin durumlarını, peygamberlere karşı takındıkları tavra göre gelen azapları indirdik.

Mücahid'e göre, *«Tebyin»* ile kastedilen Kur'an'ın mücmel müşkil görünen ayetlerinin Hz. Peygamber tarafından tefsir edilmesidir. Çünkü mücmel ve müşkil olan ayetlerin açıklanmaya ihtiyacı vardır. Nass'ın zahir olması durumundaysa, açıklamaya gerek yoktur.

Bazıları ise şöyle demişlerdir: *«Tebyin»* ile kastedilen, Kur'an'ın muhataplarının farklı yeteneklerine göre, onları Kur'an'ın esrarına, ilimlerine ve sayısız derinliklerine muttali kılmaktır. Bu tebyin, sadece helâl ve haramdan geçmiş nesillerin durumundan, geçmiş ümmetlerin halini gözler önüne sermekten ibaret değildir. Bu yorumun sahipleri Huzeyfe'den rivayet edilen şu hadisle de istidlâl etmektedirler: *«Hz. Peygamber aramızda bir yere çıktı ve o yerden bize Kıyamet'e kadar olacak her şeyi haber verdi. İçimizden anlayan anladı, hıfzeden hıfzetti. Elbette unutan da unut-*

tu». (Hakim bu hadisi rivayet etmekte ve sahih olduğunu söylemektedir.)

Bu görüş, diğer alimlerin *«tebyin»*i, açıkça ifade etmek veya delâlet ettiği mânâları göstermek şeklindeki yorumları gibidir. Böylece kıyas nassın delâleti ve nasstan istinbat edilen gerçekler, ilahi sırlar, kısaca hepsi buna dahil olmuş olurlar. *«Umulur ki düşünürler»* ifadesinin de buna işaret etmesi muhtemeldir. Yani Allah Teâlâ, insanların düşünmelerini gerçekler karşısında uyanmalarını ve indirilen bu Kur'an'daki ibretleri görmelerini istemektedir. Böylece daha öncekilerin felâketine sebep olan azaptan da sakınmalarını murad ediyor.

(45-46) *«Kötülükler düzenleyip kuranlar, Allah'ın...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

«Kötülükler düzenleyip kuranlar» ile kastedilenler, müfessirlerin çoğuna göre Mekkelilerdir. Bunlar Hz. Peygamber'e tuzak kurmaya çalışmışlar ve ashabını da imanlarından döndürmeye kalkışmışlardı.

İbn Ebi Şeybe ile İbn Cüreyc'in Mücahid'den rivayet ettiklerine göre, ayette sözkonusu edilen hilebazlar ile Nemrud ve Kavmi kastedilmektedir.

Bazı müfessirler ise mânâyı daha geniş tutarak, sözkonusu edilen kimselerin her dönemde peygamberlerin başarısız olmaları için onlarla mücadele eden şahıslar olduklarını söylemişlerdir. Ancak bu görüşe şöyle itiraz edilmiştir:

«Ayetten maksat Mekke halkını, kendilerinden öncekilerin

başına gelen bir azabın kendilerine de gelmemesi için uyarmaktır».

Sonuç itibariyle, müfessirlerin çoğunun görüşü olan bu yorum kabul edilebilir niteliktedir.

«Seyyiat» lâfzı mukadder bir masdarın sıfatıdır. Yani, onlar kötülükler olan hile ve tuzaklar kurmak için uğraştılar.

«Allah'ın kendilerini yere geçirmeyeceğinden emin midirler?» Yani böyle bir garantileri, teminatları mı vardır?

«Yehsife» fiili *«yere batırmak, geçirmek»* anlamında kullanılmıştır. Nitekim bu madde (H-S-F) Karun hakkında, *«Onu ve yurdunu yere batırdık»* şeklinde gelmiştir. Tefsir edilen ayetteki istifham (soru) iş'arîdir. Yani onlar böyle bir azabın kendilerine gelmesinden emin olmamalıdırlar.

Bu ayet hangi dönemde olursa olsun, İslâm'ı ortadan kaldırmak isteyenler hakkında ilâhî bir tehdittir.

«Veya kendilerine bilmedikleri bir yerden azabın gelmeyeceğinden emin mi oldular?» Yani Lût ve diğer peygamberlerin kavimlerine tatbik edildiği gibi, tahmin etmedikleri, farkında olmadıkları bir yerden azabın kendilerine de gelmeyeceğinden emin midirler?

Bazı müfessirlere göre, ayetin bu kısmıyla Bedir Günü kastolunmuştur. Çünkü müşrikler o gün helâk olmuşlardı ve Bedir'de helâk olacaklarını, böyle bir savaşa girip de mağlubiyete uğrayacaklarını tahmin edememişlerdi.

«Takallub» kelimesi hareket etmelerini, sağa sola gidip gel-

melerini anlatmaktadır. Yani, onlar bu durumda iken azabın kendilerini yakalamayacağından emin midirler?

İbn Cerir'in Katade ile İbn Abbas'tan rivayet ettiğine göre, «*Takallub*» Mekkeliler'in sefer için oraya buraya gidip gelirken yapmış oldukları davranışlarıdır.

İmam Razi bu kelimeyi, onların sefer için gidip gelmelerine hamletmiştir. Çünkü Allah Teâlâ başka bir ayette, «*Kâfirlerin memleketlerde takallub etmeleri seni aldatmasın*» diye buyurmuştur.

Bazı müfessirlere göre «*takallub*» ile kastedilen, onların döşekler, yumuşak yastıklar üzerinde sağa-sola dönüp durmalarıdır. Yani onlar döşekler üzerinde, yumuşak yerlerde sağa-sola dönüp dururlarken azabın kendilerine gelmeyeceğinden emin midirler?

İbn Abbas'tan nakledilen, «*Onlar uykularında sağa-sola dönüp dururlarken azabın kendilerini yakalamayacağından emin midirler?*» şeklindeki rivayet sahih değildir. Yani, böyle bir yorumun İbn Abbas'a isnadı pek sahih değildir.

Zeccac'a göre, onların gece-gündüz her durumdaki davranışları «*takallub*» kapsamına girmektedir.

Ayette geçen «*Ye'huzu*» fiili «*Ahz*» kökünden gelmektedir. Asıl anlamı bir şey meydana getirmekse de, burada kahr ve helâk anlamına gelir.

«*Onlar Allah'ı aciz bırakacak değillerdir*»; yani onlar, kaçmakla Allah'ın azabından kurtulacak değillerdir. Bu mânâ, *takallub* halinden veya tuzak kurmalarından ortaya çıkmaktadır. Bu duruma göre onlar azabı kendilerinden savamazlar.

*«Fema»*nın başındaki *«fa»* harfi ya ahzın ya da adem-i aczden gelen terkibin sebebidir. Bu gelen azabın şiddet ve fezahatına da delâlet eder. Nitekim Hz. Peygamber (s.a); *«Allah zalime mühlet verir. Ta ki onu yaka-paça yakalayıncaya kadar artık bırakmaz»* buyurmuştur. Ayetin sonundaki isim cümlesi, nefyin devamlılığına delâlet eder. Yani onlar Allah'ı hiçbir zaman, hiçbir surette aciz bırakamazlar. Onlara tatbik ettiği azap hususunda olsun, diğer hususlarda olsun Allah Teâlâ için acz sözkonusu değildir.

(47) *«Ya da (Allah'ın) kendilerini bir korku...»*

Bu Ayetin Tefsiri

«Korku» ile kastedilen helâk olmaktan veya azaptan korkmaktır. İbn Abbas, Mücahid ve bazı müfessirler ayete şöyle bir anlam vermişlerdir: *«Mallarının, hayvanlarının ve ziraatlerinin azalmasından meydana gelen korku üzerinde Allah'ın onları yakalamayacağından emin midirler?»*

İbn'ul-Arabî ayeti, *«Mal, can ve ürünlerinin eksiklenmesinden korktukları halde...»* şeklinde yorumlamıştır.

Dahhak ise şöyle demektedir:

«Tehavvuf» kelimesi *«havf»* kökünden gelmektedir ve bir grubu helâk etmek, diğerlerini bırakmak anlamındadır. Bu bakımdan mânâ şöyledir: *«Geriye kalanlar, helâk olanların başlarına gelenler bizim başımıza da gelebilir, diye korkarlar».*

Hasan Basrî'ye göre, *«Tehavvuf»* kelimesi bir köyün yok edilip, diğer bir köy halkının bu yok edilişten dolayı korkmaları demektir.

Said b. Müseyyeb'ten nakledildiğine göre, Hz. Ömer minberde şöyle demiştir:

«Ey insanlar! Allah Teâlâ'nın, ya da (Allah'ın) kendilerini bir korku üzerinde yakalamayacağından emin midirler?» ayeti hakkında ne dersiniz?»

Hz. Ömer'i dinleyen cemaat bir süre susar ve bu arada Beni Huzeyl kabilesinden bir ihtiyar Hz. Ömer'e şöyle der: *«Ey müminlerin emiri! O bizim lûgatımızdır ve tehavvuf eksiklik anlamına gelir».*

Bunun üzerine bir başkası, şöyle bir olay anlatır: *«Ey filan! Senin borcun ne kadar oldu?»* diye kendisine sorulan bir kimse, ona; *«Tehavveftuhu»* (Onu eksilttim) diye cevap vermiştir. Hz. Ömer bu misâli veren kimseye, *«Araplar bu kelimeyi bu mânâda şiirlerinde kullanmış mıdırlar?»* diye sorunca o kimse, Arapların bu kelimeyi bu mânâda kullandıklarını söyleyerek, kendi kabilesinin bir şairi olan Ebu Kedir el-Huzeylî'nin yükseklerde yürümekten ötürü hörgücü kırılan bir deveyi anlatan şiirinde tehavvuf kelimesini eksiltme anlamında kullandığını bildirmiştir. Bunun üzerine Hz. Ömer şöyle demiştir:

«Ey insanlar! Cahiliye döneminin şiir divanlarını edinin! Onlarda kitabınızın tefsiri, dilinizin mânâları vardır. (1)

Alusî ise bu olayı kendi tefsirinde naklettikten sonra, ayrıca şunları ekler:

«Hz. Ömer, *«Divanlarınıza yapıştıktan sonra dalâlete gitmezsiniz»* deyince, Sahabe, *«Bizim divanımız nedir?»* diye sordu. Hz.

(1) Kurtubî, Ahkâm'ul-Kur'an, cilt: 10, sh: 110

Ömer de şöyle cevap verdi: *«Cahiliyye döneminin şiirleridir. Çünkü onlarda kitabınızın tefsiri, dilinizin anlamları vardır».*

İmam Razî, bu ayet hakkında özetle şunları söylemektedir:

«Allah Teâlâ, onları yerden gelen bir korku veya gökten gelen bir azap ile yahut hemen onlara isabet edecek afetlerle korkutmaktadır».

«Kuşkusuz Rabbin çok şefkatli ve pek merhametlidir».

İbn'ul-Bahr'a göre, korku, üzerinde yakalanılacak olan şeylerden mütevellittir. Yani şiddetli rüzgârlar, çakan şimşekler, sair sarsıntılar gibi kendisinden korkulan durumların meydana gelip, onların bunlar üzerinde yakalanmaları kastedilmektedir. Ansızın değil; zira bu tür olaylara yakalanılması durumunda vaktin uzaması, telafinin mümkün olabileceği bir süre vardır. Adeta şöyle denilmektedir: *«Onları korku üzerinde ama ansızın olmadan yakalayacaktır. Çünkü Allah rauf ve rahimdir».* Bu O'nun rauf ve rahim oluşuna daha münasiptir.

Bazı müfessirlere göre, bu ayet korku üzerinde yakalanmanın nedenidir fakat son mânâ üzerinde. Çünkü onların peyderpey eksiltilmeleri, ansızın azaba düçar edilmemeleri, bir nevî mühlet vermektir. Bu da mutlak anlamda rahmetin sonucudur.

Bazıları Allah Teâlâ'nın onları herhangi bir şekilde helâk etmeye kâdir olduğunu, ama bunu yapmadığını söylemişlerdir. Nitekim muhatap zamirine izafe edilmekle birlikte, Rububiyet unvanını tabir etmek Allah'ın rahmetinin eserlerindendir. O'nun şanı yücedir.

(48) *«Allah'ın yarattığı şeyleri görmediler mi...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Ayetin başındaki hemze, istifham-ı inkâriyedir. Hemzeden sonra gelen *«vav»* harfi ise makamın iktiza ettiği bir mukadder üzerine atıftır.

«Yerav» fiili (ki ayette *Lem yerav* şeklinde gelmiştir) gözle görme anlamındaki rüyetten müştaktır. Bu görme insanı düşünceye götürür. Fiilin çoğul olması, tuzak kurmak isteyenlere (Mekkelilere) racidir. Yani o tuzak kurmak isteyenler, Allah'ın yarattığı her şeyin kendisine secde etmekte olduğunu görmediler mi?

Bazı müfessirlere göre, bu çoğul fiil tüm insanlara racidir, tuzak kuranlar da bunların içine dahildir. Ayetteki soru, tuzak kuranlara nisbetendir.

«Min Şey'in» tabiri Allah'ın yarattığının beyanıdır. Bu da sıfatı itibariyledir. O sıfatta o şeyin gölgesinin sağa sola dönüp meyletmesi demektir. Gerçekte açıklanan, mevsuf değil sıfattır.

«Yetefeyyeu» fiili *Fee-Yefiu-Fey'*en kökünden müştaktır ve dönüp durmak anlamındadır.

«Zilal» kelimesi ise, *Zill* kelimesinin çoğulu olup gölge mânâsına gelir. Bir yoruma göre, *«Zill»* öğleden önceki gölgelik (serinlik) zamanı demektir. Bu öyle bir gölgedir ki güneş ona dokunmaz. Fey ise öğleden sonraki gölgelik zamanıdır. Bu ise öyle bir gölgedir ki güneş üzerinden kayıp gider.

Salebî'nin nakline göre, güneşin üzerinde olduktan sonra ka-

yıp gittiği gölge için hem *zill* hem de *Fey* tabirleri kullanılır. Binaenaleyh «*Zill*» kelimesi «*Fey*»den daha geneldir.

Bazı kimselere göre bu kelimeler eş anlamlıdırlar, Yani hem zevalden önceki gölgeliğe hem de sonrasındaki gölgeliğe ıtlak olunurlar. Ayetin anlamı şöyledir: «*Onlar gölgeleri sağa-sola vurup duran şeyleri görmüyorlar mı?*» Buradaki «*şeyler*» (eşya) ile kastedilen, dağ, ağaç vb. gözle görülebilen canlı - cansız varlıklardır.

Bazı müfessirlere göre, güneş vasıtasıyla meydana gelen gölgeden başka, gölgelerinin eserleri çıkmayanlar cansızlardır. Gölgesi hareket etmesiyle hareket eden canlıyı kapsayan şeyler burada kastedilmemektedir. Bu iki görüş ayetteki «*min*» harfi cer'inin beyaniyye olması durumunda, bir mânâ ifade ederler.

Bazı muhakkikler burada «*Fey*»in umum ifade ettiğini «*min*» in ise beyaniyye olmayıp ibtidaiye olduğunu ve «*Haleka*» fiiline bağlandığını söylemişlerdir. Allah'ın yarattığı ile maksad, cisimler âlemidir ki ruh ve herhangi bir şeyden halk olunmayıp, aksine «*ol*» emriyle meydana gelen emir âlemine karşılıktır. Nitekim Allah Teâlâ, «*İyi bilin ki yaratma da (halk), emir de ancak O'nundur*» diye buyurmuştur.

Ancak muhakkiklerin bu görüşü, ayetin zahirinden çok uzaktır. Ayrıca, «*Gökler, cisim ve halk âlemindendirler. Oysa onların herhangi bir gölgesi yoktur*» şeklinde de bu görüşe itiraz edilmiştir.

«*Sağ - Sol*» ile kastedilen bir şeyin iki tarafıdır. İnsanoğlunun sağ ve solundan hareketle kullanılmıştır. Veya mukayyedin mutlak yerinde kullanılması kabilindendir. Ayetin anlamı şöyledir:

«Onlar gölgeleri her birinin iki tarafına kayan, yani güneşin bir taraftan öbür tarafa yükselip alçalmasıyla, bir taraftan diğer tarafa kayan gölgelere bakmıyorlar mı?»

Gölgelerin bir taraftan öbür tarafa kayması güneşin doğuş ve batışındaki çeşitlilikten ileri gelmektedir. Çünkü onun günlük dönüşü hasebiyle doğuş ve batışları vardır. O gölgeler Allah'a secde (itaat) eder halde, bir halden öbürüne intikal etmektedirler. Gölgelerin secde etmelerinden maksat budur. Bazıları *«Secde etmelerini»* onların yere sürünmeleriyle yorumlamıştır. Yani onlar yere secde edenlerin heyeti üzerinde yapıştıkları halde sağdan sola, soldan sağa kayıp dururlar. Onlar küçülerek, zelil olarak bu secdeyi yaparlar.

«Succede» kelimesiyle, ayetin son cümlesinin zamire hâl olmaları da caiz görülmüştür. Yani o nesnelerin gölgeleri, onlar Allah'a itaat eder (eğilir) oldukları halde iken, dönüp durmaktadır.

«Secde etmek» ile kastedilen, cebren veya iradi olsun itaat etmektir.

Alimlerin bir kısmı, *yemin* kelimesinin müfred, *«Şemail»* kelimesinin ise çoğul getirilmesi hakkında uzun uzun mütalaalar serdetmişlerdir. Bazılarına göre, Araplar iki çoğul kipi (cem'i sigasını) zikrettiklerinde, onlardan birini tekil (müfred) ifade ederler. Tıpkı Allah Teâlâ'nın bir ayette, *«Allah zulûmatı ve nuru kıldı»* demesi gibi. Dikkat edilecek olursa bu ayette *«Zulûmat»* (Karanlıklar) çoğul, *«nur»* (ışık) tekil olarak getirilmiştir. Keza, *«Allah onların kalplerinin ve kulaklarının üzerine mühür vurmuştur»* şeklinde mânâ verdiğimiz ayette de, *«Kulûb»* (kalpler) çoğul, *«Sem'»* (kulak) tekil getirilmiştir.

Bazıları şöyle demişlerdir:

«Biz «*Yemin*» lâfzını doğuş noktasıyla tefsir edersek, güneşin doğuş noktası bir olduğundan, sağ bir olur. «*Şemail*»e gelince o, yeryüzüne düştükten sonra, gölgeliklerde meydana gelen inhiraflardır. Bu kaymaların hilafları çoktur. Bu yüzden onlarda çoğul kipi (sigası) kullanılmıştır.»

Bazılarına göre, «*Yemin*» kelimesi lâfzen müfred (tekil) ise de mânen çoğuldur. Bu yüzden de «*Şemail*» kelimesine mânâ bakımından mutabıktır.

Ferra'ya göre, «*Şemail*» kelimesi çoğul da, tekil de olabilir. Eğer tekil ise, gölge sahiplerinden birine ıtlak olunur. Yok eğer çoğulsa, hepsine ıtlak olunur. Çünkü «*Allah'ın mahlûku*» lâfzen tekil, mânâ itibariyle çoğuldur.

Kirmanî'ye göre, «*Şemail*» kelimesinden «*sol*» anlamına gelen «*Kudam*», «*arka*» anlamına gelen «*half*» mânâları kastedilmektedir. Çünkü gölge bütün yönlerden gelip, sağ ile başlamıştır. Nitekim gölgenin başlangıcı ondadır. Veya sağ daha meymenetlidir. Sonra şimal lâfzı üzerine diğeri çoğul kılınmıştır. Çünkü *şimal* ile *yemin* arasında zıddiyet vardır. Arka ile ön şimalin yerine konulmuşlar. Çünkü onların ikisi ile yeminin arasında terslik vardır. Bu yoruma göre, lâfzı hem hakikat hem de mecaz anlamıyla birlikte ifade etmek sahihtir.

Alusî, bu hususlaki meseleleri uzun uzun zikrettikten sonra şöyle demektedir:

«Benim kalbime, «*Yemin*»in tekil, «*Şemail*»in çoğul getirilmesi hususunda başka bir mânâ doğmaktadır. O da şudur: «*yemin*» den maksat doğuş ciheti; «*Şimal*»den maksat ise, onun batış ci-

heti olmasıdır. Şöyle ki, birinci cihet aydınlığın doğuş noktası olduğundan, ikinci cihet onun batış noktası olduğundan ve karanlığı ortaya çıkardığından, birinci cihete delâlet eden kelime tekil getirildi. Nitekim Kur'an'ın tüm ayetlerinde «*nur*» lâfzı müfred olarak kullanılmıştır. İkinci cihete delâlet eden lâfız da, zulmetin cem edilmesi gibi cem edilmiştir.

«*Zill*» kelimesi tıpkı «*zulmet*» kelimesi gibi Kur'an'da çoğul olarak gelmiştir. Bu yorumun sefavetini el-Megarib gibi el-Meşarik'in de Kur'an'da gelmesi etkilemez. Çünkü bir noktadan dolayı bir yerde bir emir zikredilir ki başka bir yerde aynı emrin zikri güzel görülmez.

Zeccac'a göre bu ayette cismin secdesi kastedilmektedir. Cismin secdesi ise onun itaat etmesidir ve o cisimde sanat eseri olarak görülen noktalardır. Bu durum ise tüm cisimler için geçerlidir.

Ayetin sonunda gelen «*Dahirun*» kelimesi «*duhur*» kökünden gelir ve zillet anlamındadır.

HER MAHLUK ALLAH'A SECDE EDER

(49) «*Göklerde ve yerde bulunan tüm...*»

Bu Ayetin Tefsiri

Yani yeryüzünde ve göklerde bulunan her mahlûk Allah'a secde eder. Yeryüzündeki melekler, ayette umumiyet ifade eden «*ma*» kelimesine dahil olmalarına rağmen, ayrıca zikredilmişlerdir ki bu onların mertebelerinin şerefli oluşuna işaret eder. Keza onlar yeryüzünde bulunanlar arasında olmalarına rağmen, yüce ve şerefli mertebede oldukları için ayrıca zikredilmişlerdir. Nitekim

bir ayette, «*Onların ikisinde meyvalar vardır. Hurma ve nar vardır*» denilmektedir. Bilinmektedir ki hurma ve nar meyvaların umumuna dahildir. Fakat diğer meyvalardan üstün olduklarından ötürü ayrıca özel olarak zikredilmişlerdir.

Bazı müfessirlere göre, meleklerin yeryüzünde bulunan canlılar kapsamı içerisinde mütalaa edilmelerinin nedeni, Allah Teâlâ'nın kanatlı olarak onları yaratmış olmasıdır. Onlar umuma dahil olmadıklarından ayrıca zikredilmişlerdir.

Bazılarına göreyse, göklerde bulunan melek, güneş, ay, yıldız, rüzgârlar ve bulutlar Allah'a secde ederler ve yeryüzünde bulunup da yürüyen her canlı yeryüzünde bulunan meleklerle beraber Allah'a secde ederler. Onlar Rablerine ibadet etmekten asla büyüklenmezler.

Bu ayet meleklerin Allah'ın kızları olduğunu savunan Kureyşlilere bir reddiye-i ilâhidir. Allah Teâlâ, daha önceki ayette, gölgelerin ve gölge sahiplerinin (süflî ve merkezlerinde sabit bulunan nesnelerin) Allah'a secde ettiklerini ve sonra kendi iradeleriyle hareket halinde olan mahlûkların da secdelerinin durumunu beyan etti. Secdeden maksat boyun eğme ve itaattır. İsterse bu boyun eğme Allah'ın iradesi, isterse teb'an tesir etmesi için olsun! İsterse teklifine boyun eğmek için olsun, isterse O'nun emrine itaat etmek şeklinde olsun! Hepsi buna dahildir. Bu genelleme secde etmenin göklerin ve yerin bütün yapılan isnadın sahih olması içindir.

«*Lillah*» ifadesi, daha sonra gelen «*Yescidu*» fiiline bağlanır. Takdim burada kasrı ifade eder. Nitekim «*Min dabbe*» kelimesi de yer ve göklerde bulunanların beyanıdır.

«*Dabbe*» kelimesi maddi hareket anlamındaki «*Debib*» kökün-

den gelmektedir. Bu maddi hareketin yerde veya gökte olması farketmez. Melekler ise, mücerred değil lâtif cisimlerdir. *«Dabbe»* nin yeryüzünde bulunanlara tahsis edilmesi, zahir olması nedeniyledir. Veya onun mânâsının aslıdır. Ancak *«Dabbe»* kelimesi burada genel anlamdadır.

«Ve'l-Melaiketu» ibaresi, *«Dabbe»* kelimesinin anlamı üzerine atıftır. Has olanın amm olan üzerine atfedilmesi kabilindendir. Daha önce de ifade edildiği gibi, bu özellik meleklerin şanının yüceliğine delâlet eder.

Bazı müfessirler, bu ayeti meleklerin mücerred oluşlarına delil getirmişlerdir. Çünkü göklerde ve yerde birisi yürüyen cisimlerle tefsir edilmişlerdir. Yerde ise meleklerle. Tekabül eden iki şey arasında aslolan ayrılıktır. Dabbe maddi bir şekilde hareket eden nesnedir. Nitekim maddi olan bir nesne, mutlaka maddi hareket etmeyi gerektirir. Fakat bu müfessirin delili iknaîdir. Çünkü daha önce de belirtildiği gibi, bu tahsis ammdan sonra hass ihtimalini taşımaktadır. Bu bakımdan göklerdeki nesnelerle «ruh» ismini taşıyan meleklerin kastedilmeleri mümkündür. Bu ihtimale göre de, *«Ruh»* ismini taşıyan mahlûkatın meleklerden ayrı olmaları gerekir. Bu takdirde meleklerin göklerde ve yerde bulunanlar üzerine atfı, mugayır ve mubayinin karşıtına atfedilmesi kabilinden olur. Veya *«Dabbe»* ile *«Melekler»* yeryüzünde bulunanların beyanıdır. Dolayısıyla *«Melekler»* ile Hafeze, Kiramen Kâtibin gibi yerde bulunan melekler kastedilmektedir.

Kadı Beyzavî'ye göre, ayette geçen *«Ma»* edatı akıllı olan varlıklar için kullanıldığı gibi akıllı olmayan varlıklar için de kullanılmıştır. Çünkü bu iki sınıf biraraya geldiğinde, tağlib yoluyla *«Men»* lâfzının kullanılmasından, *«Ma»* lâfzının kullanılması daha evladır.

Zemahşeri tefsirinde şöyle demektedir:

«Şayet «Ma» edatı yerine «Men» getirilseydi, bu tağlibin delili olmaz ve sadece akıllı varlıkları kapsardı. Bu bakımdan, bunu defetmek ve umumu ifade etmek için hem akıllı hem de akılsız varlıkları kapsayan bir edat kullanılmıştır».

(50) *«Onlar üstlerindeki Rablerinden...»*

Bu Ayetin Tefsiri

«Onlar» zamiri ile melekler kastedilmektedir. *«Üstlerindeki Rablerinden korkarlar»;* yani O'nun azabından korkarlar. Çünkü helâk edici azap ancak göklerden iner.

Bazı müfessirlere göre ayetin anlamı şu şekildedir: *«Onlar Rablerinin kudretinden, yani kudretlerinin üstünde olan kudretinden korkarlar».*

Bazıları *«Üstlerindeki Rablerinden»* ifadesiyle meleklerin Rablerinden korktuklarının kastedildiğini söylerler. Oysa melekler yeryüzündeki canlılardan daha üstündürler. Fakat buna rağmen Allah'tan korktuklarına göre, mertebe bakımından altta olanların korkması daha evladır. Bu yorumun delili, *«Melekler Allah tarafından kendilerine emredileni yaparlar»* ayetidir. Meleklere emredilen taatler, kâinatın tedbirinde çalışmak türünden ilâhî emirlerdir.

Bu ayetin, meleklerin de mükellef olduklarına, korku ile ümit arasında yaşadıklarına delil olduğunu söyleyenler de vardır. Teklife ve mükellef olmalarına delil, emrolunmalarıdır. Korkularına dair delil ise, zaten apaçık ortadadır. Ümide dair delil, korkunun ümidi gerektirir olmasındandır.

Bazı müfessirler ise, meleklerin ümit ile nitelendirilmelerinin, onların kerimlerin en kerimi olan, rahmeti umulan Allah'ın hizmetkârları olmalarından kaynaklandığını söylemişlerdir.

Bazıları ise, meleklerin korkularının celâl ve azâmet korkusu olduğunu, fakat azap ve tehdit korkusu olmadığını öne sürmüşlerdir. Ne var ki *«Onlar Rablerinin korkusundan titrerler»* ayeti bu görüşü reddetmektedir. Nitekim onların korkmaları, masum olmalarına ters düşmez.

Fahreddin Razi'ye göre, meleklerin korkusu en sahih görüşe göre, —ki o bu görüşün İbn Abbas'tan geldiğini kaydetmiştir— celâl ve azâmet korkusudur.

(51) *«Allah: İki mabud edinmeyin. O ancak...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Allah Teâlâ bu sözünü peygamberler vasıtasıyla tüm mükelleflere, yani Hz. Adem'den bu yana gelmiş geçmiş tüm insanlık âlemine söylemektedir. Allah'ın burada yasakladığı davranış şirktir. Sadece iki ilah edinmemek değildir yasaklanan. Çünkü sadece yasaklananın bu olması durumunda, onlardan birini terketmek yasağın gereğini yerine getirmek olur ki burada kastedilen bu değildir.

Allah Teâlâ'nın bu sözünü kimlere söylediği bilindiğinden dolayı (yani her mükellef bunu bildiği için) meful zikredilmemiştir.

«İsneyni» lâfzı *«İlaheyni»* lâfzının sıfatıdır. Nitekim *«Vahid»*

lâfzının *«İlah»* lâfzının sıfatı olduğu gibi. *«İsneyni»* ve *«Vahid»* lâfızlarının getirilmesi izah ve beyan içindir, tekid için değil. Fakat tekid, doğal olarak meydana gelmektedir. Şöyle ki; *«İlaheyni»* lâfzı cinsiyet ve adet, *«ilah»* lafzı ise cinsiyet ve vahdet anlamı taşımaktadır. Bu bakımdan onlardan sonra gelen *«İsneyni»* ve *«Vahid»* lâfızları aynı zamanda tekid de olabilir. Bu ayetten maksat, Allah'ın ilah edinilmesini yasaklamak değil, Allah ile birlikte ikinci bir ilah edinmeyi yasaklamaktır. İkinci cümledeyse bir ilahın ispatı kastedilmektedir. Onun cinsinin ispatı değil.

«O halde yalnız ve yalnız benden korkun» cümlesi eğer bir şeyden korkmanız gerekiyorsa, yalnız benden korkun demektir. Çünkü baştaki *«Fa»* harfi mukadder bir şartın cevabıdır. *«İyyaye»* lâfzı ise, mahzuf bir fiilin mefhumudur. Nitekim nahiv ilminde şöyle bir kural vardır: *«Ma'mul, ayrı (munfasıl) zamir olursa, fiil de bir mef'ule müteaddi ise, fiilin tehiri vacip olur.»* Nitekim *«iyyake na'budu»* ibaresi böyledir. Bu fiil ancak zaruret halinde mefulüne tekaddüm eder.

(52) *«Göklerde ve yerde ne varsa...»*

Bu Ayetin Tefsiri

«Din» kelimesi taat ve ihlas, *«Vasib»* kelimesi de daim anlamındadır. Bu görüş Ferra'ya ait olup, Cevherî ondan nakletmiştir. Yani; *«Allah'ın taati ebediyyen vaciptir».*

«Vasib» kelimesinin *daim* anlamında olduğunu, Hasan Basri, Mücahid, Katade ve Dahhak da rivayet etmişlerdir. Yani Allah Teâlâ'nın onlar için daimi bir azabı vardır.

Bazı müfessirlere göre, *«Vasib»* yorulmuş, güç ve takattan

düşmüş demektir. Yani kul taatte yorulsa bile Allah'ın taati onun boynuna vaciptir.

İbn Abbas'a göre *«Vasib»*, vacib anlamındadır. Ferra ve İbn Kelbi'ye göre, *«Vasib»* halis anlamındadır.

Bazıları *«Din»* lâfzının ceza ve mükâfat, *«vasib»* lâfzınınsa daim anlamında olduğunu söylemişlerdir. Yani Allah'ın ceza ve mükâfatı daimidir. İtaat eden için sevabının, isyan eden için de ikabının sonu yoktur.

«O halde Allah'tan başkasından mı korkuyorsunuz?» cümlesinin başındaki hemze, istifham-i inkâriyye, *«Fa»* harfi de, takib içindir. Yani tüm mahlûkatın Allah'a secde ettikleri takrir ve tesbit olunduktan, O'nun birliği ile her şeyin O'na muhtaç olduğu anlaşıldıktan sonra O'ndan başka birinden nasıl korkarsınız? O'ndan başkasından korkmanız doğru (uygun) değildir!

HER NİMET ALLAH'TANDIR

(53-54) *«Nimet olarak size gelen her şey...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

Ferra'ya göre *«Ma»* edatı ceza mânâsındadır ve *«Bikum»* lâfzının başındaki *«Ba»* harfi de mukadder bir fiile bağlıdır. Yani evlât, geniş rızık, sıhhatli beden ve benzerlerinden sizde olan her nimet Allah'tandır.

«Sonra size bir zarar dokunduğunda (yine) sadece O'na yalvarırsınız»; yani Allah sizden belâyı, hastalıkları, kıtlığı kaldırdığı zaman içinizden bazılarının O'na ortak koştuğu görülmektedir.

Helâkten kurtulduktan sonra, bu şekilde Allah'a ortak koşmak hayreti mucip bir davranıştır.

Ayetteki hitabın umumî olması durumunda, «*min*» lâfzı baziyet ifade eder. «*İçinizden bir grup*» ifadesi de kâfirlere racidir. Eğer hitap müşriklere mahsus ise, «*min*» lâfzı beyan içindir.

Ebussuud Efendi tefsirinde, «*Summe*» lâfzının zararın dokunduğu sürenin uzaması ve uzun bir zaman sonra giderilmesi anlamında olmadığını söylemektedir. Aksine burada «*Summe*» lâfzı zararın dokunmasının kaldırılması üzerine terettüp eden şirk mertebesinin terahisine delâlet eder. Çünkü böyle bir terettüp, sapıklığın en uzak noktasında bulunmaktadır.

ZARARI ANCAK ALLAH KALDIRIR

Alusî de tefsirinde şöyle demektedir:

«Zarar geldiği anda avam tabakasının çoğunun Allah'ı bırakıp başkalarına sığınmalarının tamamen hamakat ve bir sapıklık olduğuna delâlet eden bir mânâ vardır. Oysa Allah'tan başkasına dua edenler ne kendi nefislerine bir yarar sağlayabilirler, ne de bir zararı defedebilirler».

Alusî bunları söyledikten sonra bazı şeyhlerin kendisine küçükken söyledikleri bir sözü nakletmektedir: «*Sakın musibete uğradığında Allah'tan yardım isteme. Çünkü Allah senin yardım talebini hemen kabul etmez. Senin kötü durumun O'nu hiç ilgilendirmez. Sen geçmiş velilerden yardım dile. Çünkü onlar senin üzüntünün kaldırılmasında acele ederler. Senin başına gelen felâket onları ilgilendirir».*

Alusî şöyle diyor:

«Kulağım bu sözü (telkini) şiddetle reddetti ve gözümden yaşlar aktı. Allah beni ve müslümanları bu açık sapıklıktan korumayı diledi. Buna benzer birçok sözler, bugün de bazen bazı şeyhlerden sadır olmaktadır.» (1)

Bu ayetlerden bazısının tefsirinde, sofuların ileri gelenlerinden kimileri de şöyle demişlerdir: *«Velilerden yardım dilemek mahzurludur. Ancak arif olup, hudus ile kıdemin arasını ayırabilen velilerden yardım dileyebilir. Bu istigâse velinin kendisinden değil, hakkın o velide zahir olduğu haysiyetiyle yapılır. Böyle bir yardım talebiyse mahzurlu değildir. Çünkü kul, hak noktasından ötürü veliden yardım dilerse, aslında haktan yardım dilemiş olur.»* Bu sözleri naklettikten sonra Alusî şöyle der:

«Madem ki durum budur, o halde bu noktadan ötürü namaz, oruç ve diğer ibadetler de velilere yapılsın! Bu sözleri sarfedenlerden böyle bir hüküm vermeleri beklenir. Hatta bazılarının öyle sözlerini gördüm ki, bu söz onların yanında tesbih sayılır. Benim kalemim bu sözleri yazmaya, veya ağzım bu sözleri almaya tahammül etmez. Her akl-ı selim nezdinde en emin yol, istiğâse ve istianenin sadece Allah'tan olmasıdır. O Allah ki diridir, adildir, kullarının maslahatlarını bilendir. Sakın ve sakın Allah'tan başkasından yardım ve yarar umanların yoluna girme!» (2)

(1) Alusî, Ruh'ul-Meanî, cilt: 14, sh: 166

(2) Alusî, Ruh'ul-Meani, cilt: 14, sh: 160

لِيَكْفُرُوا بِمَآ اٰتَيْنٰهُمْ ۭ فَتَمَتَّعُوْا ۣ فَسَوْفَ تَعْلَمُوْنَ ﴿٥٥﴾ وَيَجْعَلُوْنَ
لِمَا لَا يَعْلَمُوْنَ نَصِيْبًا مِّمَّا رَزَقْنٰهُمْ ۭ تَاللّٰهِ لَتُسْـَٔـلُنَّ عَمَّا كُنْتُمْ
تَفْتَرُوْنَ ﴿٥٦﴾ وَيَجْعَلُوْنَ لِلّٰهِ الْبَنٰتِ سُبْحٰنَهٗ ۙ وَلَهُمْ مَّا يَشْتَهُوْنَ
﴿٥٧﴾ وَاِذَا بُشِّرَ اَحَدُهُمْ بِالْاُنْثٰى ظَلَّ وَجْهُهٗ مُسْوَدًّا وَّهُوَ كَظِيْمٌ ۚ
﴿٥٨﴾ يَتَوٰرٰى مِنَ الْقَوْمِ مِنْ سُوْۗءِ مَا بُشِّرَ بِهٖ ۭ اَيُمْسِكُهٗ عَلٰي هُوْنٍ
اَمْ يَدُسُّهٗ فِي التُّرَابِ ۭ اَلَا سَاۗءَ مَا يَحْكُمُوْنَ ﴿٥٩﴾ لِلَّذِيْنَ لَا يُؤْمِنُوْنَ بِالْاٰخِرَةِ
مَثَلُ السَّوْءِ ۚ وَلِلّٰهِ الْمَثَلُ الْاَعْلٰى ۭ وَهُوَ الْعَزِيْزُ الْحَكِيْمُ ۧ
﴿٦٠﴾ وَلَوْ يُؤَاخِذُ اللّٰهُ النَّاسَ بِظُلْمِهِمْ مَّا تَرَكَ عَلَيْهَا مِنْ دَاۗبَّةٍ
وَّلٰكِنْ يُّؤَخِّرُهُمْ اِلٰٓى اَجَلٍ مُّسَمًّى ۚ فَاِذَا جَاۗءَ اَجَلُهُمْ لَا يَسْتَاْخِرُوْنَ
سَاعَةً وَّلَا يَسْتَقْدِمُوْنَ ﴿٦١﴾ وَيَجْعَلُوْنَ لِلّٰهِ مَا يَكْرَهُوْنَ
وَتَصِفُ اَلْسِنَتُهُمُ الْكَذِبَ اَنَّ لَهُمُ الْحُسْنٰى ۭ لَا جَرَمَ اَنَّ لَهُمُ النَّارَ
وَاَنَّهُمْ مُّفْرَطُوْنَ ﴿٦٢﴾ تَاللّٰهِ لَقَدْ اَرْسَلْنَآ اِلٰٓى اُمَمٍ مِّنْ قَبْلِكَ
فَزَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطٰنُ اَعْمَالَهُمْ فَهُوَ وَلِيُّهُمُ الْيَوْمَ وَلَهُمْ
عَذَابٌ اَلِيْمٌ ﴿٦٣﴾ وَمَآ اَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْكِتٰبَ اِلَّا لِتُبَيِّنَ لَهُمُ
الَّذِي اخْتَلَفُوْا فِيْهِ ۙ وَهُدًى وَّرَحْمَةً لِّقَوْمٍ يُّؤْمِنُوْنَ ﴿٦٤﴾

55 — Kendilerine verdiğimiz (nimetler)e karşı nankörlük ettikleri için (böyle yaparlar). Faydalanın bakalım, (nasıl olsa) yakında (gerçeği) bileceksiniz!

56 — Kendilerine rızık olarak verdiklerimizden, hakikatını bilmedikleri putlara pay ayırıyorlar. Allah'a yemin olsun ki, iftira etmekte olduklarınızdan ötürü sorguya çekileceksiniz!

57 — Onlar kızları Allah'a, —ki O bundan münezzehtir— hoşlandıklarını da (erkekleri) kendilerine nispet ediyorlar.

58 — İçlerinden birine bir kız çocuğu (olduğu) müjdelendiğinde, öfkelenmiş olarak yüzü kapkara kesilir.

59 — (O kimse) kendisine verilen müjdenin kötülüğünden dolayı kavminden gizlenir. O çocuğu aşağılık duygusu içinde yanında mı tutacak yoksa toprağa mı gömecek? Bakın verdikleri hüküm ne kadar da kötüdür!

60 — Ahiret'e inanmayanlar kötülüğün timsalidir. En yüce misal (sıfat) ise Allah'a aittir. O her şeye galibtir ve O hikmet sahibi olandır!

61 — Eğer Allah insanları zulümleri yüzünden hemen cezalandıracak olsaydı, yeryüzünde hiçbir canlı bırakmazdı. Fakat (Allah) onları muayyen bir zamana kadar erteler. Ecelleri geldiği zaman onlar ne bir saat geri kalabilir ne de öne alınırlar.

62 — Hoşlarına gitmeyen şeyleri Allah'a isnad ediyorlar. En güzel (sonucun) kendilerine ait olduğunu anlatan dilleri de yalan söylüyor. Hiç kuşkusuz ki onlar için sadece ateş vardır. Ve onlar ateşte öncülerdir.

63 — Allah'a andolsun ki senden önceki ümmetlere de (Peygamberler) gönderdik. Fakat Şeytan onlara yaptıklarını güzel gösterdi. İşte o bugün onların velisidir ve onlar için acıklı bir azap vardır.

64 — Biz Kitab'ı (Kur'an'ı) sadece, hakkında ihtilafa düştükleri şeyi açıklaman için ve iman eden bir topluma hidayet ve rahmet olarak indirdik.

(55) *«Kendilerine verdiğimiz (nimetler)e karşı...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Yani, onlar başlarındaki zarar ve belâların kaldırılmasını istedikleri halde, kendilerine verilen nimetlere karşı nankörlük ettiler ve Allah'a ortak koştular.

«Liyekfuru» ibaresinin başındaki *«Lâm»* harfi, *«key»* kelimesinin anlamını ifade eder. Bazı müfessirler ise bu *«lâm»* harfinin akibet lâmı olduğunu söylemişlerdir. Yani, onlar Allah'ın kendilerine verdikleri nimetleri inkâr ettikleri için, O'na ortak koşuyorlar. Bütün bu yaptıkları çirkin ve uygunsuzdur.

«Faydalanın bakalım» şeklindeki emir sigası, tehdit ifade eder. Sözgelimi, efendi kölesine *«Dilediğini yap»* dediğinde, aslında onu tehdit etmiş olur. Allah Teâlâ'nın bu ayette *«gaib»* sigasından *«hitab»* sigasına geçmesinin nedeni, öfkesinin sonuçlandığını ilân içindir.

«Yakında bileceksiniz»; yani durumunuzun sonucunu, başınıza inecek olan azabı bileceksiniz. Allah Teâlâ bunları çok dehşet verici olduğundan dolayı açıkça zikretmemiştir. Bazı alimler bu ibareyi *«Yakında bilecekler»* şeklinde hitab sigası yerine gaib sigası olarak okumuşlardır.

(56) *«Kendilerine rızık olarak verdiklerimizden...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Bu ayet-i kerime kâfirlerin cehaletini ortaya koyan başka bir örnektir. Müşrikler zarar ve yarar verip-vermediklerini bilmedikleri halde mallarından bir kısmını putlara ayırırlar ve böylelikle onlara manen yaklaşmayı ümit ederlerdi. Bu yorumu Mücahid, Katade ve rivayet tefsiri yazan alimler nakletmişlerdir. Bu yoruma göre, *«Ya'lemune»* fiilinin faili müşriklerdir.

Bazı müfessirler bu fiilin failinin *«Putlar»* olduğunu söylemişlerdir. Yani onlar, hiçbir şeyi idrak etmeyen putlara kendilerine verilen rızıktan bir pay ayırırlar. Putlar akıl sahibi olmadıkları halde fiil, akıllı varlıklar için kullanılan *«vav»* ve *«nun»* harfleriyle çoğul olarak getirilmiştir. Bu takdirde fail *«ma»* edatına racidir. Fiilin mefulu ise mahzuftur. Yani, kâfirler hiçbir şey bilmeyen o putlara rızıklardan bir pay ayırırlar.

«Allah'a yemin olsun ki, iftira etmekte olduklarınızdan ötürü sorguya çekileceksiniz»; yani Allah adına uydurduğunuz yalanlardan dolayı hesaba çekileceksiniz.

İslâmdan önce bazı Araplar ekin ve hayvanlarından bir kısmını Allah ile putları arasında paylaştırırlardı ve *«Bu Allah'ın bu da putlarımızın payıdır»* derlerdi. Allah için ayırmış olduklarını yolculara, fakirlere harcarlar, putları için ayırdıklarını da onların huzurunda yapılacak ayin ve ibadet yerlerine (mabedlere ve bakıcılarına) harcarlardı. İşte ayet bu hususa işaret etmektedir. Nitekim En'am Suresi'nde bu ayetin tefsiri yapılmıştı. Oraya müracaat edilebilir.

MELEKLER ALLAH'IN KIZLARIDIR İDDİASI

(57) *«Onlar kızları Allah'a...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Mezkûr ayet Huzaa ve Kinane kabileleri hakkında nazil olmuştur. Çünkü onlar meleklerin —hâşâ— Allah'ın kızları olduklarını iddia ederler ve derlerdi ki; *«Kız çocuklarını öldürerek meleklerin yanına gönderin».*

«O bundan münezzehtir»; yani Allah evlat edinmekten münezzehtir. *«Subhanehu»* lâfzı, mukadder bir fiilin mefulüdür. Yani, *«Allah'ı onların nispet ettikleri evlât edinmekten tenzih et».* Bu lâfzın onların bu düşünce ve safsataları söyleme cüretini göstermelerinden dolayı, hayret anlamını ifade etmesi de mümkündür.

«Hoşlandıklarını da kendilerine nispet ediyorlar»; yani onlar erkek çocuklarını kendilerine nispet ediyorlar ve fakat kız çocukları hususunda burun kıvırıyorlar.

(58) İçlerinden birine bir kız çocuğu...»

Bu Ayetin Tefsiri

Onlardan birine kendisinin bir kız çocuğunun doğduğu haber verildiğinde yüzü simsiyah kesilir, bozulurdu.

Burada *«siyah»* kelimesiyle *«beyaz»*ın karşıtı olan bir renk kastediliyor değildir. Bu ifade kişinin kız çocuğuna sahip olmaktan ötürü kedere boğulmasından kinayedir. Çünkü Araplar, hoşa

gitmeyen bir olayla karşılaştıklarında *«üzüntüden çehresi simsiyah kesildi»* derler. Bu yorum Zeccac'a aittir.

Maverdi'ye göre, siyah ile kastedilen beyazın zıddıdır. Bu aynı zamanda Cumhur'un da görüşüdür.

«Kezim» kelimesi üzüntüye boğulmak anlamındadır. İbn Abbas bu kelimenin üzüntü ve keder anlamında olduğunu söylemiştir. Ahfeş'e göre, *«Kezim»*, öfkesini yutup, belli etmeyen kimsenin halidir.

Bazı müfessirler, üzüntünün o kimsenin ağzını konuşamayacak kadar doldurmasıdır demişlerdir. Bu yoruma göre, sözkonusu kelime kurbanın ağzını bağlamak anlamındaki *«Kizamet»* kökünden alınmıştır. (Bu yorum Ali b. İsa'ya aittir).

Bu ayetin tefsiri Yusuf Suresi'nde yapılmıştı.

(59) *«(O kimse) kendisine verilen müjdenin...»*

Bu Ayetin Tefsiri

«Yetevârâ» fiili gizlenmek, kaybolmak anlamlarını içerir. Yani o kimse, bir kız çocuğu doğduğu için, üzüntüsünün çokluğundan, kendisine gelen utanmadan dolayı kavminden saklanır.

«O çocuğu aşağılık duygusu içinde yanında mı tutacak, yoksa toprağa mı gömecek?» ifadesinde geçen *«Hun»* kelimesi *«hevan»* anlamındadır ve zillet, aşağılık duygusu demektir. Nitekim sakif kabilesinden olan İsa, bu kelimeyi *«Hun»* yerine *«Hevan»* okumuştur. Her iki okunuş da Kureyş lehçesinde mevcuttur. Bu sözü el-Yezidî söylemiş, Ebu Ubeyde de Kissai'den nakletmiştir.

Ferra bu kelimenin Temim kabilesinin lehçesinde *«azlık»* anlamı taşıdığını söylerken, Kissai'ye göre bu kelime belâ ve meşakkat anlamındadır.

Bazılarına göre, *«Hun»* lâfzı kıza racidir Yani, o kız çocuğu, kendince zelil olmasına rağmen onu yaşatacak mıdır? Yoksa onu toprağa mı gömecek? Onlar kız çocuklarını toprağa gömerlerdi.

Katade şöyle anlatmaktadır:

«Mudar ve Huzaa kabileleri, kızlarını diri diri toprağa gömerlerdi. Bunu içlerinde en şiddetli olarak Temim kabilesi yapardı. Onlar erkeklere denk görmedikleri kızlarının, kendilerinden istenmesi suretiyle galebe çalınabileceklerinden korkarlardı. Ferazdak'ın amcası olan Sa'saa b. Naciye böyle bir şeyi hissettiği zaman kızın babasına bir deve gönderir ve böylelikle o kızı ölümden kurtarırdı. Ferazdak, *«Benim amcam, diri diri gömülen kızları bu belâdan kurtarırdı. O diri diri toprağa gömüleni diriltti ve onlar bundan sonra toprağa gömülmediler»* demek suretiyle öğünürdü».

Bazılarına göre kız çocuğunun toprağa gömülmesiyle kastedilen, onun insanlardan gizlenmesi ve bilinmemesinin sağlanmasıdır. Ayet bu mânâyı mütehammildir.

İSLÂM'DA KIZ EVLADI YETİŞTİRMENİN KARŞILIĞI

Rivayet edildiğine göre Hz. Aişe şöyle anlatır:

«Bana bir kadın geldi. Yanında iki kızı vardı. Yiyecek istedi ve yanımda bir hurmadan başka bir şey yoktu. Onu kadına verdim. O da hurmayı ikiye bölerek, kızlarına yedirdi, kendisi ise bir şey yemedi. Sonra da kızlarıyla birlikte kalkıp gitti. Biraz sonra

odama Hz. Peygamber geldi. Hadiseyi kendisine naklettim. Şöyle buyurdular: *«Bir kız çocuğuna iyilik eden kimseye o kız çocuğu ateşin önünde kendisine perde olur».*

Bu hadis, kız çocuklarının bir imtihan vesilesi olduğuna delâlet eder. Onlara karşı sabırlı olmak, ihsanda bulunmak kişiyi ateşten korur.

Hz. Aişe'den gelen bir başka hadiste ise şöyle denilmektedir:

«Bana yanında iki kızı olduğu halde fakir bir kadın geldi. Ona üç hurma verdim. O da çocuklarına birer hurma verdikten sonra, üçüncüsünü ağzına götürmek üzere kaldırdı. Fakat çocukları o hurmayı da kendisinden isteyince onu ikiye bölerek kızlarına verdi. Onun bu durumu beni hayrete düşürmüştü. Hadiseyi gidip Hz. Peygamber'e anlattım, kendileri şöyle buyurdular: *«Allah cenneti, bu yaptığına karşılık o kadına vacip kıldı. Ve yine bu davranışından dolayı onu ateşten kurtardı».*

Enes b. Malik'ten rivayet olunduğuna göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: *«İki kızını, onlar bulûğ çağına varıncaya kadar besleyip terbiye eden kimseyle ben, Kıyamet Günü'nde şöyleyiz (diyerek iki parmağını gösterdi.).»* (Müslim)

Hz. Peygamber şöyle buyurmaktadır: *«Kızı olan bir kimse onu güzelce yetiştirir, güzelce eğitir, Allah'ın nimetlerinden ona yedirir ve giydirir ise o kız çocuğu ateşin önünde kendisine bir perde olur».* (Ebu Nuaym)

«Bakın! Verdikleri hüküm ne kadar da kötüdür!»; yani onların kızları Allah'a, erkek çocuklarını da kendilerine izafe etmek hususunda verdikleri hüküm çok çirkindir.

Bu ayetin bir naziri olan; *«Eğer böyleyse bu zalim bir taksimdir»* (Necm: 22) ifadesinin yorumu ileride yapılacaktır.

Mezkûr ayetin, kız çocuğu olduğu kendisine müjdelendiğinde üzülen bir kimsenin aleyhine serdedildiği açıkça ortadadır. Çünkü Allah Teâlâ böyle bir davranışın kâfirlerin karakteristiklerinden olduğunu bildirmiştir.

İbn Cerir ve bazıları Katade'den şöyle rivayet etmişlerdir:

«Bu ayette de belirtildiği gibi böyle davranmak Arap müşriklerinin bir adetiydi. Allah Teâlâ böyle davranmanın ne çirkin bir fiil olduğunu haber vermektedir. Nitekim mümin bir kimseye düşen, Allah'ın taksimine hakikaten razı olmaktır. Çünkü Allah'ın hükmü kişinin kendi nefsi hakkında verdiği hükümden daha hayırlıdır. Yemin ederim ki bizler hangisinin daha hayırlı olduğunu bilemeyiz. Çoğu kez bir kız çocuğu, aile efradı için erkek çocuktan daha hayırlı olmuştur. Allah Teâlâ, Arap müşriklerinin yaptıklarını sizlere haber vermektedir ki siz onların bu yaptıkları çirkin davranıştan sakınasınız».

Kadı Beyzavi ise tefsirinde şöyle demektedir:

«Bu ayet kulların fiillerini Allah'a nispet eden mezhebin (Cebriye'nin) görüşlerini iptal etmektedir. Çünkü bu fiillerin Allah'a isnadında birçok kötülüklerin Allah'a izafesi sözkonusu olmaktadır ki eğer onlar bu görüşte olanlardan birine isnad edilse, o kendisinin bu işten beri olduğuna dair, kendisini yorarcasına deliller getirmeye çalışır. İşte bu noktada sözkonusu hükmü savunanların hükmü o müşriklerin hükmüne benzer. Hattâ o hükümden bile daha korkunçtur. Çünkü kızları Allah'a isnad etmek, sadece bir tek çirkinliği Allah'a izafe etmektir ve öteki çirkinlikleri Allah'a izafe etmekten daha basittir».

Bazı kimseler Kadı Beyzavî'ye şöyle cevap vermişlerdir:

«Allah Teâlâ için eş ve çocuk edinmenin muhal olduğu delille sabit kılındığında, Allah Teâlâ hemen onun ardından bu ikna edici delili zikretmiştir. Aksi takdirde bizden sadır olduğunda kötü ve çirkin addedilen bir şey Allah Teâlâ'dan sadır olduğunda kötü ve çirkin addedilemez diye bir şey örfte yoktur. Hiç görülmüyor mu ki, bir kimse cariye ve kölelerini süsler, onların görünüşlerini güzelleştirmekte aşırı davrandıktan sonra, onların şehvetinin takviyesini mübalağalı bir şekilde yapar, sonra hepsini biraraya getirir, perde ve engelleri ortadan kaldırırsa ve aralarında vuku bulan cinsel ilişkiye ve diğer hareketlere bakarsa o ahmakların en ahmağı olarak sayılır. Onun bu davranışı en çirkin davranış olarak kabul görür. Oysa Allah Teâlâ bu işi erkek ve dişi mahlûkları arasında yapmıştır. Böylece anlaşılmaktadır ki, örf üzere bina edilen bu vecihlerin misline güvenmek, sadece başka kesin delillerle desteklenirse kabul edilebilir. Ne var ki Allah için çocuk edinmenin memnu olduğu kesin delillerle sabittir. Kulların fiillerine gelince, onları yaratanın da Allah Teâlâ olduğu kesin delillerle sabittir. Eğer taassubun fenalığı olmaz ise, bu iki hususun birbirine ilhakı nasıl mümkün olabilir?» (1)

(60) *«Ahiret'e inanmayanlar kötülüğün...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Yani, Ahiret'e inanmayan kimseler kötülüğe ilişkin özellikler taşırlar. Bu özellik çirkinlikte tıpkı bir darb-ı mesel gibidir. O özellik de, çocuğa muhtaç olmaktır. Ta ki o çocuk onların ölümünden sonra onların yerine geçsin. Çocukları vasıtasıyla isimleri baki kalsın ve hatırlansınlar. Erkek çocukları seçmeleri kendilerine

(1) Alusi, Ruh'ul-Meanî, cilt: 14, sh: 170.

arka olacakları nedeniyledir. Kızları diri diri gömmelerine gelince, bu ya utanmayı kendilerinden uzaklaştırmak veya açlıktan korktukları içindi.

İbn Abbas'tan gelen bir rivayete göre, *«Mesel'us-Sev'i»* ifadesi *«ateş»* anlamındadır. Yani Ahiret'e inanmayanlar için ateş vardır. (Alusi, bu rivayetin İbn Abbas'tan gelmediği kanaatinde olduğunu söylemektedir).

İbn Atiyye'ye göre, *«Mesel»* tabiri sıfat üzerine hamledilemez. Ayrıca buna ihtiyaç da yoktur. Çünkü bu lâfzın sınırlarından çıkmak demektir. Dolayısıyla burada, ibare asıl anlamı ve babı üzerinde bulunmaktadır. Şöyle ki; onlar kızların Allah'ın olduğunu söylediklerinde, Allah Teâlâ'ya bir mesel isnad etmiş olmaktadırlar. Çünkü kızlar beşerdirler. Kızların çokluğu ise Arapların hoşlanmadıkları bir hususdu. İşte kötü mesel budur. Ve Allah Teâlâ bu hususu haber vermektedir. Yani o kötü mesel kendileri içindir. Kötü mesel sadece kızlarda da değildir. Onlar Allah'a kızları isnad ettiklerinde, Allah da onu mutlak şekilde onlara isnad etti.

«En yüce misâl (sıfat) Allah'a aittir»; yani şanı en yüce olan sıfat Allah'ındır. Bu sıfat ise, zatî vücub, mutlak zenginlik, geniş cömertlik ve mahlûkatın sıfatlarından münezzeh olmaktır.

İbn Cerir'in Katade'den rivayet ettiğine göre, *«En ince misâl, Allah'tan başka ilâh olmadığına şahitlik yapmaktır».* (Bu söz, aynı zamanda İbn Abbas'tan da rivayet edilmiştir).

Beyhakî'nin *«El-Esmau vessıfat»* adlı eserinde, İbn Abbas'tan naklettiğine göre, buradaki *«en yüce misâl»* ifadesi *«O'nun bir benzeri yoktur»* anlamındadır. O'dur kemâl-i kudretiyle her şeye kadir olan! Onları işledikleri çirkinliklerden ötürü cezalandırması da, O'nun kudreti dahilindedir.

«O hikmet sahibi olandır»; yani O, beliğ hikmeti gereğince her şeyi yerli yerince yapandır.

ZULMÜN NETİCESİ

(61) *«Eğer Allah, insanları zulümleri yüzünden...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Mezkûr ayet, Allah Teâlâ'nın, eğer insanları işledikleri zulüm ve küfürlerinden dolayı hemen cezalandıracak olsaydı, yeryüzünde hiçbir canlıyı bırakmayacağını bildirmektedir.

«Nas» (insanlar) kelimesi ya mutlak anlamda zalim olanları, ya da küfürlerinden ötürü zalim olanları içermektedir.

MUAHEZENİN ANLAMI

«Yuahizu» fiili her ne kadar *-mufaale-* babından ise de, *«Aheze»* anlamındadır. Yani Allah onları cezalandırır, muaheze eder. Onların da Allah'ı muaheze edecekleri sonucu bu ifadeden çıkmaz.

İbn Atiyye'ye göre, *«muaheze»* (yani karşılıklı fiil) burada mecazi bir anlama sahiptir. Adeta kul Allah'a isyan etmekle onun hakkını tutar, Allah da ceza ile ondan o hakkı alır.

«Bizulmihim» lâfzının başındaki *«ba»* harf-i ceri sebebiyet bildirir. Yani eğer Allah onları küfür ve isyanlarından dolayı muaheze ederse..

Mezkûr ayet, *«O her şeye galibtir ve o hikmet sahibi olandır»* cümlesinin anlamını belirtmekte olup, kâfirlerin işlemiş oldukları

çirkinliklerin sonu olmayan bir noktaya kadar uzandığını ilan etmektedir.

«*Yeryüzü*»nün bahsi geçmemesine rağmen, zamir kullanılmasının nedeni, «*nas*» kelimesi dolayısıyla onun bilinmesinden ötürüdür. Çünkü, «*insanlar*» lâfzı, «*yeryüzüne*» delâlet eder.

«*Min dabbe*» tabirinden de anlaşılan budur. Çünkü yürümek yeryüzünde olur. Yani Allah, eğer insanları işledikleri zulümden dolayı hemen muaheze etseydi, yeryüzünde yürüyenlerden hiçbir şey (canlı) bırakmazdı ve hepsini helâk ederdi. Nitekim başka bir ayette; «*İçinizden sadece zulmedenlere isabet etmekle kalmayacak olan fitneden sakının*» buyurulmuştur.

Beyhaki ve bazı muhaddislerin rivayet ettiğine göre Ebu Hureyre, «*Zalim ancak kendisine zarar verir*» diyen birini işittiğinde dedi ki; «*Hayır! Allah'a yemin ederim ki Hubara denilen bir kuş bile, zalimin işlediği zulümden dolayı yuvasında ölür.*»

İbn Mesud'dan rivayet olunduğuna göre o; «*Nerdeyse Ademoğlu'nun işlediği günahtan ötürü, yuvasındaki pislik böceği bile azap görecek hale gelir*» dedikten sonra mezkur ayeti okumuştur. (Beyhaki, Şuab'ul-iman)

Yine rivayet olunduğuna göre, İbn Mesud; «*Ademoğlu'nun günahları pislik böceğini yuvasında öldürmüştür*» dedikten sonra, «*Allah'a yemin ederim ki, Nuh kavmi tufanda boğulduğu zaman böyle olmuştu*» sözlerini ekledi. (İmam Ahmed)

DABBENİN ANLAMI

Bazı müfessirlere göre, «*Dabbe*» ile kastedilen zalim canlılardır ve tenvin nev'î içindir. Bu ise insanların kâfir ve asi olanlarına mahsustur.

Bazıları bu lafzın, insan ve cinlerden olan zalimlere işaret ettiğini söylerken, bazıları da şer'an ve örfen yapılmaması gereken işleri yapanların kastedildiğini öne sürmüşlerdir.

İbn Abbas'ın da içinde bulunduğu bir grup, *dabbe* lâfzının müşriklerden ibaret olduğunu söylemektedirler. Nitekim bir ayette, «*Yeryüzündeki canlıların en kötüsü kâfirlerdir*» diye buyurulmuştur.

Cübbaî ise, lafzın umum ifade ettiğini ve bütün canlıları kapsadığını söylemektedir. Ona göre «*insanlar*» ibaresiyle de mutlak anlamda zulmedenler kastedilmektedir. Yani mülâzemet nedeni şudur: Eğer Allah Teâlâ onları küfür ve isyanlarından ibaret olan kesbleri nedeniyle muaheze etseydi, o zaman hemen helâk olmalarını emreder ve onların ardından geriye bir nesil de kalmazdı. Çünkü bilinmektedir ki, herkesin ataları içerisinde azaba müstehak olanlar vardır. Dolayısıyla onların hepsi helâk edilseydiler nesilleri kesilir, insanlardan yaşayan kalmazdı. O zaman yeryüzündeki tüm canlılar helâk olmuş olurdu. Nitekim, «*Sizin için yeryüzündekiler yaratıldı*» diye buyurulmuştur.

Ayetin metninde geçen «*Nas*» (insanlar) kelimesini tahsis edersek eğer, bu ayeti peygamberlerin masum olmadıklarına delil gösterenlerin istidlâli iptal olmuş olur. Bazı müdekkikler, tahsise gerek olmadığını, zira ayetin «*Temimoğulları birisini öldürdü*» kabilinden bir ifade olduğunu söylemişlerdir. Yani bir kimsenin fiili tüm kabileye isnad edilmektedir. Delil ve nasslar ise

peygamberlerin masum oldukları hususunda birbirlerini desteklemektedirler.

Bazen de şu görüş öne sürülmektedir:

«Zulüm özelliği bulunmayan hiç kimse yoktur. Ne var ki mertebeleri farklıdır. Nitekim Ebrar'ın haseneleri, mükarribinin seyyieleri sayılır. Peygamberler için iddia olunan *ismet* sıfatı, peygamber olmayanlara nispetle günah cinsinden olanlardan masumdurlar. Makam ve mertebelerine göre, günah sayılandan masum olmaları ise iddia olunamaz. Çünkü birçok ayet ve hadis peygamberlerden zellenin sâdır olduğunu göstermektedir.»

Ebu Hureyre'den rivayet olunduğuna göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: *«Eğer Allah Teâlâ, beni ve Meryemoğlu İsa'yı günahlarımızdan (bir başka rivayete göre, iki baş parmağın ve ondan sonra gelen parmağın yaptığından) dolayı muaheze etseydi, bize azap verirdi ve hiçbir şekilde de zulmetmiş olmazdı».* (İbn Merduveyh).

PEYGAMBERLERE ZALİM DENİR Mİ?

Hiçbir peygambere *«zalim»* denilmediği gibi, peygamberlere de *«Zalimler»* denilemez. Fakat insanlar için *«Zalimler»* tabiri kullanılabilir. Bu tıpkı Allah Teâlâ için, *«Allah maymunun, domuzun hâlıkı»* denilemez kabilindendir. Fakat *«Allah her şeyin hâlıkı ve Rabbidir»* denilebilir. Yani başka şeylerin zımnında, Allah'ın maymunun ve domuzun yaratıcısı olduğu söylenirken, müstakil olarak denilemez.

(62) *«Hoşlarına gitmeyen şeyleri Allah'a...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Yani, onlar kendilerince hoş karşılamadıkları şeyleri Allah'a isnad etmektedirler. Meselâ, kendilerine kızlar nispet edildiğinde bu onların hoşlarına gitmez ama meleklerin Allah'ın kızları olduklarını söylemekten de çekinmezler. Onlar yalan söylemektedir. Yani iddialarına göre, hep güzel şeyler kendilerinindir. Bir başka deyişle, Allah katında en güzel netice onlarındır. Bu en güzel netice içine cennet de dahildir. Nitekim bazı müfessirlere göre, *«En güzel sonuç»* ile *«cennet»* kastedilmektedir. Çünkü onların bir kısmı haşre, cennet ve cehenneme inanırlardı. Bu onlara nispetendir. Yani faraziye icabı en güzel onlarındır.

Rivayet olunduğuna göre onlar, *«Eğer Muhammed haşr hususunda doğruyu söylüyorsa, üzerinde bulunduğumuz hasletlerden dolayı cennet bizimdir»* diyorlardı. Nitekim *«el-Hüsna»* ile cennetin kastedilmiş olduğunu ayetin sonundaki, *«Hiç kuşkusuz onlar için sadece ateş vardır»* cümlesi tekid etmektedir. Çünkü bu cümle, onların kendilerine cenneti lâyık gördüklerine açıkça delâlet etmektedir. Onlar nasıl olur da böyle düşünebilirler? Oysa onlar haşrı inkâr eden kimselerdir diye itirazda bulunulamaz!

Mücahid'e göre, *«el-Hüsna»* ile erkek çocukları kastedilmektedir. Fakat bu rivayet pek kuvvetli değildir.

Bazı müfessirler, *«Hoşlarına gitmeyen şeyler»* ile umumun kastedildiğini söylemektedirler. Meselâ onların herhangi birinin reislik hususunda bir ortağının bulunması hoşlarına gitmez. Fakat hiç çekinmeden putların Allah'ın ortağı olduğunu söyleyebilmektedirler. Yine onlar, gönderdikleri bir elçiye hakaret edilmesinden hoşlanmazlar. Oysa kendileri Allah'ın elçisini hafife alarak alay etmektedirler.

«Mufratune» kelimesi, *«Takdim edilirler»* veya *«cehenneme*

acilen getirilirler» anlamındadır ki bu yorum Hasan Basri'den rivayet edilmiştir.

Katade'ye göre bu kelime, *«Takdim edilirler»* anlamındadır.

Mücahid, İbn Cübeyr ve İbn Ebi Hind ise lâfzın, *«Onlar ateşte terkedilirler, orada ebediyyen unutulurlar»* anlamına geldiğini söylemişlerdir.

İbn Abbas, İbn Mesud, Ebu Reca, Şeybe, Nafi ve Medine ehlinin çoğu bu kelimeyi, *«Mufritun»* şeklinde okumuşlardır. Yani onlar Allah'a karşı olan hususlarda haddi aşmışlardır.

Bazı kıraatlerde bu kelime, *«Muferritun»* şeklinde okunmuştur ki bu da, Allah'ın taatinde kusurlu davranışlar yaptıkları anlamındadır.

Bu kelime, bazı kıraatlerde ise, *«Muferretun»* şeklinde okunmuştur ki ateşe doğru sürüldükleri anlamına gelir.

(63) *«Allah'a andolsun ki senden önceki...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Mezkûr ayet Hz. Peygamber için bir teselli mahiyetindedir. Allah Teâlâ, kâfir ve cahil olan kavminden gelen musibetlere karşı, Rasûlüne sabretmesi gerektiğini söylemektedir. Bu ayet aynı zamanda peygamberlerini yalanlayan kavimler için de ilâhî bir tehdittir: *«Senden (yani ümmetinden) önce her ümmete bir peygamber gönderdik»* veyahut; *«Seni şu kâfir kavme göndermezden önce bütün ümmetlere peygamberler gönderdik»*. O peygamberler o ümmetleri hakka davet ettiler. Ne var ki şeytanları (önderleri) onların amellerini kendilerine güzel gösterdiler. Onlar da yaptık-

larından vazgeçmeyip, peygamberlerin davetine uymadılar. Şeytan o ümmetlerin velisi, yani arkadaşı ve dostudur. Şeytan onlara kötü amellerini, çirkin davranışlarını güzel göstermekte veya onları haktan çevirmek, onları saptırmak hususunda onların yardımcılarıdır.

«El-Yevm» kelimesi marife kullanıldığında, *«el'an»* gibi, hâl ve hazır zaman ifade eder. Oysa şeytanın o ümmetlere kendilerinin yaptıklarını güzel gösterdiği zaman geçmiştir. Allah Teâlâ'nın bunu hazır suretiyle suretlendirmesinin nedeni, işitenin o acaib sureti gözünün önüne getirmesi ve hayret etmesi içindir.

«El-Yevm» ile dünya hayatı da kastedilmiş olabilir. Çünkü dünya hayatı, Ahiret'e nispeten hazır vakit gibidir.

«El-Yevm» ile Kıyamet Günü de kastedilmektedir. Bu takdirde, onlar için orada azap vardır anlamı çıkar. Fakat hâl suretiyle ifade edilmesinin nedeni, işitenin onu gözünün önüne getirebilmesi içindir.

Ayetin zahirinden anlaşıldığına göre, çoğul getirilen tüm zamirler geçmiş ümmetlere racidir. Fakat Zemahşeri, *«Veliyyuhum»* ifadesindeki zamirin geçmiş ümmetlere değil de Kureyş'e raci olabileceğini söylemiştir. Bu takdirde, *«el-Yevm»* kelimesi, Hz. Peygamber'e hitap vaki olduğu zamanı anlatmış olur. Yani şeytan, geçmiş ümmetlere (kâfirlere) yaptıklarını güzel göstermiştir. Binaenaleyh şeytan bu Kureyşlilerin de yardımcısıdır. Çünkü bu Kureyş kâfirleri de öncekiler gibidir. Yani küfür tek millettir.

KİTAB KELİMESİ NEYE DENİR?

(64) *«Biz Kitab'ı sadece hakkında. .»*

Bu Ayetin Tefsiri

«El-Kitab» ile kastedilen Kur'an'dır. Çünkü Kur'an bu isme her kitaptan daha layıktır. Ayetteki istisna ise, *«istisna-i mufer-reğa»dır.* Yani biz Kur'an'ı sana herhangi bir neden için indirmedik. Ancak onların hakkında ihtilaf ettikleri hususları açıklamak için indirdik. Onlar *haşr* hususunda ihtilaf etmişlerdi. Onların içinde haşre iman edenler de vardı. Ayrıca helâl, haram, Allah'ın vahdaniyetini ikrar ve inkâr hususlarında da ihtilaf içindeydiler.

«Lehum» kelimesindeki çoğul zamiri, bazı müfessirlere göre, Kureyşlilere racidir. Çünkü burada onlar sözkonusudur. Bazılarına göre, mutlak anlamda insana racidir. Çünkü bu sadece Kureyş'e tahsis edilmiş değildir. Bu bakımdan, her insan bu anlamın içinde mütalaa edilir.

Kurtubi, *«Huden ve Rahmeten»* lâfızlarının, *«Litubbeyyine»* ifadesi üzerine atfolunacağını; zira bunun mahallen mensub olduğunu söylemektedir. Bu takdirde ayetin anlamı şöyle olur: *«Biz bu kitabı sana, ancak onu insanlara açıklaman için ve inan edenlere de hidayet ve rahmet olsun diye indirdik».*

وَاللّٰهُ اَنْزَلَ مِنَ السَّمَآءِ مَآءً فَاَحْيَا بِهِ الْاَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا ؕ اِنَّ فِیْ ذٰلِكَ لَاٰیَةً
لِّقَوْمٍ یَّسْمَعُوْنَ ﴿۶۵﴾ وَاِنَّ لَكُمْ فِی الْاَنْعَامِ لَعِبْرَةً ؕ نُسْقِیْكُمْ
مِّمَّا فِیْ بُطُوْنِهٖ مِنْۢ بَیْنِ فَرْثٍ وَّدَمٍ لَّبَنًا خَالِصًا سَآئِغًا لِّلشّٰرِبِیْنَ ﴿۶۶﴾ وَمِنْ
ثَمَرٰتِ النَّخِیْلِ وَالْاَعْنَابِ تَتَّخِذُوْنَ مِنْهُ سَكَرًا وَّرِزْقًا حَسَنًا ؕ اِنَّ فِیْ ذٰلِكَ لَاٰیَةً
لِّقَوْمٍ یَّعْقِلُوْنَ ﴿۶۷﴾ وَاَوْحٰی رَبُّكَ اِلَی النَّحْلِ اَنِ
اتَّخِذِیْ مِنَ الْجِبَالِ بُیُوْتًا وَّمِنَ الشَّجَرِ وَمِمَّا یَعْرِشُوْنَ ﴿۶۸﴾ ثُمَّ
كُلِیْ مِنْ كُلِّ الثَّمَرٰتِ فَاسْلُكِیْ سُبُلَ رَبِّكِ ذُلُلًا ؕ یَخْرُجُ مِنْۢ
بُطُوْنِهَا شَرَابٌ مُّخْتَلِفٌ اَلْوَانُهٗ فِیْهِ شِفَآءٌ لِّلنَّاسِ ؕ اِنَّ فِیْ ذٰلِكَ لَاٰیَةً
لِّقَوْمٍ یَّتَفَكَّرُوْنَ ﴿۶۹﴾ وَاللّٰهُ خَلَقَكُمْ ثُمَّ یَتَوَفّٰىكُمْ ؕ وَمِنْكُمْ مَّنْ یُّرَدُّ
اِلٰۤی اَرْذَلِ الْعُمُرِ لِكَیْ لَا یَعْلَمَ بَعْدَ عِلْمٍ شَیْـًٔا ؕ اِنَّ اللّٰهَ عَلِیْمٌ قَدِیْرٌ ﴿۷۰﴾
وَاللّٰهُ فَضَّلَ بَعْضَكُمْ عَلٰی بَعْضٍ فِی الرِّزْقِ ۚ فَمَا الَّذِیْنَ فُضِّلُوْا
بِرَآدِّیْ رِزْقِهِمْ عَلٰی مَا مَلَكَتْ اَیْمَانُهُمْ فَهُمْ فِیْهِ سَوَآءٌ ؕ اَفَبِنِعْمَةِ
اللّٰهِ یَجْحَدُوْنَ ﴿۷۱﴾ وَاللّٰهُ جَعَلَ لَكُمْ مِّنْ اَنْفُسِكُمْ اَزْوَاجًا
وَّجَعَلَ لَكُمْ مِّنْ اَزْوَاجِكُمْ بَنِیْنَ وَحَفَدَةً وَّرَزَقَكُمْ مِّنَ
الطَّیِّبٰتِ ؕ اَفَبِالْبَاطِلِ یُؤْمِنُوْنَ وَبِنِعْمَتِ اللّٰهِ هُمْ یَكْفُرُوْنَ ﴿۷۲﴾

65 — Allah gökten (buluttan) su indirdi ve onunla ölümünden sonra yeryüzünü diriltti. Kuşkusuz ki bunda (söz) dinleyen bir topluluk için ibret vardır.

66 — Muhakkak ki sizin için hayvanlarda da büyük bir ibret vardır. Size onların karınlarındaki ile kan arasından gelen ve içenlerin boğazından kolayca geçen halis bir süt içiriyoruz.

67 — Hurma ağacının meyvalarından ve üzümlerden hem içki, hem de güzel gıdalar elde edersiniz. İşte bunda da aklını kullanan bir topluluk için ibret vardır.

68 — Rabbin bal arısına vahyetti: «Dağlardan, ağaçlardan ve insanların yaptıkları çardaklardan kendine evler (kovanlar) edin.»

69 — «Sonra her üründen ye ve Rabbinin sana kolaylaştırdığı yollardan git. Onların karınlarından renkleri değişik bir şerbet (bal) çıkar». Onda insanlar için şifa vardır. Elbette bunda düşünen bir topluluk için bir ibret vardır.

70 — Sizi Allah yarattı. Sonra sizi O öldürecek. Bilgili olduktan sonra, hiçbir şey bilmesin diye sizden bazı kimseler erzel'il-ömr'e (ihtiyarlığa) götürülür. Kuşkusuz ki Allah bilendir ve kudret sahibidir.

71 — Allah rızık hususunda kiminizi kiminizden üstün kıldı. Üstün kılınanlar, rızıklarını ellerinin altındakilere verici değillerdir ki rızıkta hepsi eşit olsunlar. Yoksa Allah'ın nimetini inkâr mı ediyorlar?

72 — Allah size kendi nefislerinizden eşler yarattı ve eşlerinizden de oğullar ve torunlar varetti. Sizi temiz rızıklarla rızıklandırdı. Şimdi onlar bâtıla inanıp, Allah'ın nimetini inkâr mı ediyorlar?

(65) *«Allah gökten (buluttan) su indirdi ve...»*

Bu Ayetin Tefsiri

«Sema» kelimesi bulut anlamında kullanılmıştır. *«Ve onunla ölümden sonra yeryüzünü diriltti»* cümlesiyle de yeryüzündeki bitkilerin hepsinin çürüyüp gittikten sonra, yağmur sularıyla yeniden biter hale gelmesi kastedilmektedir. Yani ayette geçen *«ölüm»* ve *«diriltmek»* lâfızları bitkilerin çürüyüp, kurumaları ile yeniden bitmelerinden kinayedir.

Bu ayet; *«Müsebbepler, sebepler nezdinde değil, onlarla vardır»* diyen kimselere delil olarak öne sürülmüştür.

«Bunda», yani bulutlardan suyun indirilmesinde ve onunla kupkuru olmuş olan yeryüzünün canlandırılmasında ibretler vardır.

Bu ayet Allah'ın vahdaniyetine, ilmine, kudretine ve hikmetine delâlet etmektedir. Fakat tüm bunlar, söz dinleyen, düşünen ve akıl erdiren kimseler içindir. Çünkü bu ayetlerden ancak onlar ibret alırlar ve başkaları bunlardan yararlanamaz.

Bir önceki ayetle bu ayet arasında sıkı bir bağlantı vardır.

Çünkü orada *kitab* ile kalplerin diriltilmesi sözkonusu edilirken, bu ayette *yağmur* ile arzın diriltilmesi sözkonusu edilmektedir.

SÜT MUCİZESİ

(66) *«Muhakkak ki sizin için hayvanlarda da...»*

Bu Ayetin Tefsiri

«Butunihi» kelimesinin sonundaki zamir, *«En'am»* lâfzına racidir. Çünkü *«En'am* kelimesi çoğul isimdir ve çoğul isimlerde müzekker ve tekil olma hali (Bakara gibi) caizdir. Aynı şekilde müennes ve çoğul olma hali de anlam itibarıyla caizdir.

«Fers» kelimesi dişli hayvan pisliği, dışkısı demektir. Ancak bu dışkı, hayvanın işkembesinde iken *«Fers»* adını alır.

Ebu Hayyan, *el-Bahr'ul-Muhit* adlı tefsirinde, *«Fers»* kelimesinin hayvanın işkembesinde veya kalın bağırsağında kalan yiyecek tortusu anlamına geldiğini söylemektedir.

«Beyne» lâfzı iki farklı şey arasında olanı iktiza eder. Bunlardan biri, *«el-Fers»*, diğeri de *«kan»* anlamındaki *«ed-Dem»*dir. Nazmın zahirinden anlaşıldığına göre süt bu iki maddenin arasındadır.

Kelbî'nin rivayet ettiğine göre, İbn Abbas şöyle demiştir: *«Hayvan yem yediğinde, yem onun işkembesinde iken onun alt kısmı fers, ortası süt, üstü de kandır»*. Bu sözün bir benzeri İbn Cüreyc'den de rivayet edilmiştir.

İmam Fahruddin Razi, bu yoruma şöyle itiraz etmiştir:

— Biri diyebilir ki süt ile kan hayvanın işkembesinde oluşan nesneler değildir. Bunun delili ise bizzat gördüğümüzdür. Şöyle ki, hayvanlar sürekli kesilir ve onların işkembelerinde ne süte ne de kana rastlanır? Eğer onlar işkembede oluşsalardı, hiç değilse bazı zaman görülebilirlerdi. Evet müşahadenin yalanladığı bir hususta ısrar etmek caiz değildir. Belki de doğru olan şudur: Hayvanlar yem yediklerinde o yem mide ve işkembelerine gider. Ne zaman ki o yem işkembede kaynar ve hazmın ilk safhası meydana gelirse, o zaman onun saf olan kısmı ciğere doğru çekilir, tortu olan kısım ise bağırsaklara iner. Sonra ciğere doğru çekilen ve ciğerde meydana gelen kısım pişer, kan olur. İşte bu da hazmın ikinci safhasıdır. O kan ise safra ile siyah ve sulu bir fazlalıkla karışıktır. Safra (yani sarımtırak olan kısım) *«öd»e* gider. Siyah kısım ise dalağa gider. Su da böbreklere, oradan da mesaneye gider. Kana gelince, o da ciğerden oluşan damarlara gider. Bu noktada hazmın üçüncü safhası meydana gelir. Ciğer ile memeler arasında birçok damarlar vardır. İşte kan o damarlardan memelere gelir. Meme de beyaz, gevşek ve kabarcıklı bir etten ibarettir. İşte Allah Teâlâ kanı orada süt şekline çevirir. Bu durumun erkek hayvanlarda da olduğu ve niçin onlardan süt gelmediği sorulacak olursa, onun cevabı da şudur: İlâhi hikmet her şeyin tedbirini kendisine uygun ve maslahatına muvaffık bir tarzda yaratmıştır. Binaenaleyh erkeğin yapısı hararetli, kuru iken dişinin yapısı soğuk ve yaştır. Çünkü çocuk annenin vücudunda oluşur. Bu bakımdan dişiye doğuma uygun olsun diye rutubet özelliği verilmiştir. Böylelikle bedeni genişleyebilsin ve çocuk için genişlesin. O rutubet çocuğun anne vücudundan ayrılmasının peşisıra memeye doğru akar ve orada çocuğun gıdası için bir madde oluverir. Nitekim bu husus rahimde de böyledir. Bir kimse bu karışımı, sütleri, onların yerlerinin hazırlanmasını, mecralarının döşenmesini, doğum şartlarını, orada faaliyet gösteren organların çalışma biçimlerini incelerse, Allah'ın ilminin kemâline, kudret ve hikmetinin yüceliğine, rahmet ve şefkatinin sonsuzluğuna hükmeder.

Bu hususta söylenilenin özeti şudur: Gıda işkembeye gittiğinde, orada pişer ve ayrım oluşur. Kan meydana gelir. O kandan bazı parçalar memeye doğru akar ve Allah'ın tedbiri sonucu süte dönüşür. Hal böyle iken, ayetten maksud olan da anlaşılır. Yani süt ferslerin arasında oluşur, sonra kanın parçalarından meydana gelir.

Şeyhulislâm Ebussuud Efendi, tefsirinde şöyle demektedir: «İbn Abbas'tan gelen rivayetin kastettiği şudur: Onun ortanca kısmı sütü, üst kısmı ise bedende akıcı bir madde olan kanı teşkil eder. Zira süt ile kanın işkembede oluşmadıkları kesinlikle bilinen bir hususdur.

İşte bu yorumu gerektiren şey, müşahade olunan bir hususta teşrih ehli olan hukemanın söyledikleridir.»

«Halistir»; yani orada ne kanın rengi ne de tersin kokusu vardır. Veyahut çıkış noktaları daraltıldığı için, ondaki kesif parçacıklar içerisinden dupduru bir halde akar gelir. İçenlerin boğazından da yağlı olduğu için kolayca akıp gider.

İbn Merduveyh'in rivayet ettiğine göre, Hz. Peygamber (s.a) şöyle buyurmuştur: *«Hiçbir kimse yoktur ki, süt içerken süt onun boğazını tıkasın! Çünkü Allah Teâlâ, sütü halis ve içenlerin kolay içebileceği bir şekilde, kan ile ters arasından çıkarmıştır».*

Bazı kıraat alimleri, *«Saigan»* kelimesini, *«Seyyigan»* şeklinde okumuştur ki bu da kolaylık anlamındadır.

Bu ayeti kerime eti yenilen hayvan sütünün temiz olduğuna ve içilmesinin mübahlığına delâlet eder. Meninin temiz olduğunu iddia eden bazı alimler bu ayetle istidlâl etmişlerdir. Ancak meninin necis olduğu kanaatindeki alimler ise, meninin sidik yolundan

çıkmasını buna sebep olarak göstermişlerdir. Aksi görüşte olanlar (yani temizdir diyenler), «süt ters ile kan arasında çıktığı halde temizdir. Dolayısıyla meni de temizdir» demişlerdir.

Fahruddin Razi, tefsirinde tahkik ehlinin şöyle dediğini nakletmektedir.

«Kan ile ters arasından gelen süt, Allah Teâlâ'nın varlığına olduğu kadar haşrın da mümkün olduğuna delâlet eder. Çünkü hayvanların yediği ot, su vasıtasıyla topraktan yaratılır. Bundan sonra kâinatın yaratıcısı onu tedbiriyle süte çevirir Sonra ikinci bir tedbir ile o sütten yağ ve peynir gibi gıda maddelerinin çıkarılmasını sağlar. Bu da gösterir ki kâinatın sahibi olan Allah, bu cisimleri nasıl bir özellikten diğerine nakletmeye kâdir ise aynı şekilde ölülerin cesetlerine de hayat ve akıl bahşetmeye kâdirdir. Nitekim daha önce bedenin parçaları olmadığı halde bedenleri yaratan da O'dur. İşte bu itibar haşrın mümteni olmayıp, mümkün olduğuna delâlet eder.»

İÇKİ NEREDE HARAM KILINDI?

(67) *«Hurma ağacının meyvalarından ve...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Bu ayet Mekke'de nazil olmuştur ve o zaman içki helâldi. Müslüman da, kâfir de içki içerdi .İçki Medine'de haram kılınmıştır ve bu hususta ittifak vardır. Ancak içkinin Medine'de Uhut'dan önce mi sonra mı haram kılındığı hususunda ihtilaf edilmiştir. İçkiyi haram ilân eden ayet, Maide Suresi'nin 90. ayetidir. Bazı alimler ise Nahl Suresi'ndeki bu ayetin, Maide Suresi'ndeki ayeti neshettiğine kail olmuşlardır ki bu husus İbrahim en-Nehaî, Ebu Sevr ve İbn Cübeyr gibi birçok alimden rivayet edilmiştir. Bazıları ise

bu görüşe karşı çıkarak, Nahl Suresi'ndeki ayetin önce nazil olduğunu ve neshin sözkonusu edilmeyeceğini söylemişlerdir. Onların delilleri İbn Abbas'tan gelen şu rivayettir: «*Sekar, Habeş dilinde sirke demektir*».

Hanefiler ise bu ayetin neshedilmediğini savunarak, şöyle demişlerdir:

«Ayette sözü edilen *sekr* ile sarhoşluk vermeyen içkiler kastedilmiştir. Bunun delili ise, Allah Teâlâ'nın ayette zikredilen nesneleri yaratmakla kullarına nimet ihsan ettiğini bildirmiş olmasıdır. Oysa nimet ancak helâl olan şeylerdedir. Binaenaleyh bu nebizin, sarhoşluk vermeyen diğer maddelerinden içmenin caiz olduğuna da delildir. Ancak nebiz sarhoşluk verecek dereceye vardı mı, içilmesi caiz değildir».

Bu görüşte olanlar, yorumlarını şu hadisle desteklemişlerdir: «*Allah şarabın aynini haram kılmıştır. Onun azı da, çoğu da haramdır. Her içkiden sarhoşluk vereni de haram kılmıştır*» (Darekutni).

Nebizin içilmesine —eğer sarhoşluk vermiyorsa— cevaz verenlerden biri de İbrahim en-Nehaî'dir. Ebu Cafer et-Tehavî de bu görüşe katılmıştır. Süfyan-ı Sevrî de bu görüştedir. Hatta Kurtubî'nin tefsirinde yer aldığına göre kendisi de nebiz içerdi.

İbn Mesud, İbn Ömer, Ebu Rezin, Hasan Basri, Mücahid, Şa'bi, Nehaî, İbn Ebi Leyla, Ebu Sevr, Kelbi ve İbn Cübeyr ise, rivayet edildiğine göre, «*Sekr*» kelimesini «*Şarap*» ile tefsir etmişlerdir.

«*Güzel gıdalar*» ile kastedilen sirke, kuru hurma, kuru üzüm vs. dir.

İbn Abbas, *Sekr* ile şarabın, *«Güzel gıdalar* ile de bu iki maddeden (hurma ve üzümden) yapılmış yenilen ve içilen helâl rızıkların kastedildiğini söylemektedir.

Bazılarına göre *Sekr* ile, tatlı ve helâl olan şira kastedilmektedir.

İbn'ul-Arabî, bu görüşler içerisinde en kuvvetlisinin İbn Abbas'a ait olduğunu söylemektedir.

İbn Abbas'ın görüşü ise iki şekilde yorumlanabilir.

a) Bu ayet şarabın haram kılınmasından önce gelmiştir.

b) Ayetin mânâsı şöyledir: *«Allah hurma ve üzüm meyvalarıyla size nimetler ihsan etti. Ancak sizler onlardan haram olan şarabı, —hududu aşarak— elde ediyorsunuz».*

Fakat sahih olanı, bu ayetin şarabın haram kılınmasından önce inmesidir. Daha sonra ise neshedilmiştir. Çünkü bu ayet Mekkî'dir. Şarabı haram kılan ayet ise, Medine Dönemi'nde nazil oltur. (1)

Burada dikkat edilmesi gereken nokta şudur: Ümmetin ekseriyeti sarhoşluk veren şeyin azının da, çoğunun da haram olduğunda ittifak etmiştir. Bazı mezheplerin nebizin helâl olduğuna dair delil getirdikleri hadisler ise, Kurtubî'nin tefsirinde ve diğer eserlerde kritik edilerek zayıf oldukları veya bu hadisle amel eden alimin o hadisi iyice tevil edemediği, anlamını bilemediği gösterilmiştir. Sarhoşluk veren nesnenin azının dahi haram olduğu ittifak derecesinde çoğunluğun görüşüdür. Allah bizi korusun!

(1) Kurtubî, Ahkâm'ul-Kur'an, cilt: 10, sh: 128

(68) *«Rabbin balarısına vahyetti: Dağlardan...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Mezkûr ayette üç mesele vardır:

1) *Balarısına vahyedilmiş olması.*

Daha önce de bahsedildiği gibi *vahy* kelimesi bazen *ilham* anlamında da kullanılır. İlham Allah'ın bir canlının kalbinde yarattığı bir şeydir ve bunun zahirde sebebi bilinmez. Bu şu ayet kabilindendir: *«Nefse ve ona bir düzen içinde biçim verene, sonra ona fücuruna da, ondan sakınmayı da ilham edene...»* (Şems: 7-8). İşte canlı hayvanlar da bu kabildendir. Allah Teâlâ onlarda yararları idrâk edecek, zararlardan sakınacak, maişetlerini tedbir edecek ilhamı yaratır. Allah Teâlâ ilhamı daha nice cansızlara da verdiğini bildirmektedir: *«O gün arz, haberlerini anlatacaktır. Çünkü Rabbin ona vahyetmiştir»* (Zilzal: 4-5).

İbrahim el-Harbi demektedir ki; «Allah Teâlâ'nın ölüler üzerinde öyle bir kudreti vardır ki, onun ne olduğu bilinememektedir. Hatta Allah katında onlara bir peygamber de gelmemiştir. Fakat Allah Teâlâ bunu ilham yoluyla onlara vermiştir. Müfessirler arasında, vahyin burada *«ilham»* anlamına geldiği hususunda ihtilaf yoktur. Bazı alimler ise, vahyin burada bal arısını kendisinden istenilen hizmete teshir etmek anlamında kullanıldığını söylemişlerdir. Yani burada vahyin hakikatı kastedilmemektedir. Çünkü vahyin hakikatı ancak akıl sahiplerine olur. Bal arısı ise akıl sahibi varlıklardan değildir. Ancak bal arısından öyle fiiller sadır olur ki, insan neredeyse onu akıllılardan sanar. Meselâ aralarından biri lider gibidir. O diğerlerinden daha büyüktür ve hükmü diğer arıların üzerinde geçerlidir. Hepsi ona hizmet ederler. Onun yüklerini de diğerleri taşırlar. O'na *el-Ya'sub* veya *el-Emir* (Başka

bir deyişle Ana Kraliçe Arı) denilir. Bildirildiğine göre, o yuvasından kaçtığı zaman, cemaati de onunla beraber gider. Yuvalarına (kovanlarına) dönmeleri istendiğinde, davul çalınır, müzik aletleri kullanılır. Böylelikle kraliçe arıyı ve diğerlerini kovanlarına geri getirirler.»

2) *Allah Teâlâ, balarısına dağlarda, ağaçlarda veya insanların yapmış oldukları kovanlarda ev edinme ruhsatını vermiştir.*

«*Ya'rişune*» fiili «*hazırlarlar*» anlamındadır. Bu fiil umumiyetle dallarda, ağaçlarda ve gölgeliklerde düzenli bir şekilde sağlamca yuvaların yapılması anlamında kullanılır.

3) *Bal arısı yuvasını (petekleri) altıgen şeklinde yapar.*

İbn Arabî, Allah Teâlâ'nın bal arısında yaratmış olduğu en ilgi çekici şeyin, ona peteğini altıgen şeklinde yapmasını ilham etmesi olduğunu söylemektedir. Bu sayede bal arılarının evleri adeta bir tek parçaymış gibi birbirlerine yapışırlar. Oysa üçgenden ongene kadarki şekiller birbirlerine bitiştirilemezler ve aralarında boşluk kalır. Bundan sadece altıgen müstesnadır. O benzerleriyle biraraya getirildiğinde, adeta bir parçaymış gibi birbirine geçirilebilir. Gerçekten de bal arısının yapmakta olduğu yuvayı akıl sahipleri aletlerle bile zor yapabilirler.

Şârânî'nin birçok yerde zikrettiğine göre, sufiler burada vahyin hakikat anlamında kullanıldığını ve Allah Teâlâ'nın bal arılarından peygamberler gönderdiğini söylemektedirler. Ayrıca Allah Teâlâ, onlara göre diğer hayvanlardan da nebi ve resuller göndermiştir.

HAYVANLARA PEYGAMBERLER GELMİŞ MİDİR?

Ancak şeriat buna mânîdir. İşrakiyye ekolü filozoflarından bazıları, bütün hayvanlar için nefs-i natıka olduğunu öne sürmüşlerdir. Ben neredeyse bunu, onlar için teslim edecek durumdayım. Biz sofulardan işittiğimizi başka kimselerden işitmedik. (1)

(69) *«Sonra her üründen ye ve Rabbinin...»*

Bu Ayetin Tefsiri

«Semerat» kelimesi, *Semere*'nin çoğuludur ve ağacın meyvesi, yükü anlamına gelir.

İbn Atiyye ayetin zahirine bakarak, bal arısının sadece ağaçların çiçeklerini yediğini söylemektedir. Nitekim *Semere* kelimesi aynı zamanda ağaç için de kullanılır.

Bazı müfessirler ağaçların kendilerinin (çiçeklerinin değil) kastedilmesinin daha evla olduğunu söylemişlerdir. Çünkü semerat lâfzını sadece ağacın meyvasına tahsis etmek vakıanın hilâfınadır. Nitekim bal arısı yaprakları, çiçekleri, meyva ve ağaçları da yer.

Ancak bu uzak bir yorumdur. Çünkü *Semere*'nin *«ağaç»* anlamına gelmesi mecazendir ve Araplar arasında maruf değildir. Ayrıca bal arısının çiçeklerden başkasını yediği de bilinmemektedir.

«Subul» kelimesi *Sebil*'in çoğuludur ve *«yol»* anlamına gelir. *«Rabbinin sana kolaylaştırdığı yollardan git»* demek, yükünü aldık-

(1) Alusî, Ruh'ul-Meanî, cilt: 14, sh: 182.

tan sonra Rabbin tarafından yaratılan yollardan git anlamındadır.

«Subul» kelimesinin Allah'a izafe edilmesinden anlaşılan odur ki, bu yollarda çalışma imkânlarını bal arılarına hazırlayan Allah Teâlâ'nın kendisidir.

Bazılarına göre, bu kelimeyle arının yiyeceğinin bulunduğunu zannettiği yere gitmek üzere kullandığı yollar kastedilmektedir. Bu takdirde, *«Kulî»*(ye) emri, yemekte normal yürü anlamına gelmiş olur.

Bazıları ise bu kelimenin çalışma yolları ve çeşitlerinden kinaye olduğunu söylemişlerdir. Yani bal yapmak üzere Rabbin tarafından sana ilham edilen yollardan git!

Mücahid'den rivayet olunduğuna göre ayetin anlamı şöyledir: *«Bu yollar Rabbin tarafından sana kolaylaştırılmış olduğu halde, o yollardan git»*.

İbn Abdisselâm demektedir ki, «yolların kolaylıkla vasıflandırılması, bu yolların gidip gelme için değil, gıda edinme yolları olduğuna delâlet eder. Çünkü bal arısı yerde değil, havada gidip gelir. Havada gidip gelinen güzergâh ise yol değildir. Çünkü *«Zülul»* kelimesi gitmek ve gelmekten ötürü aşınmış yollar demektir. Havada ise böyle bir şey sözkonusu değildir».

Katade'ye göre, *«Zülul»* kelimesi itaat etmek anlamında kullanılmıştır. Yani, *«Rabbine itaat ederek git»*.

«Onların karınlarından renkleri değişik bir şerbet (bal) çıkar» ifadesinde bal anlamında *«Şarab»* kelimesinin kullanılma nedeni, balın içilen nesnelerden olmasındandır. Öyle ki *«Ben bal ye-*

dim» ifadesinin hatalı bir kullanım olduğunu söyleyenler bile vardır. Doğrusu, *«Ben bal içtim»* olmalıdır.

Cumhur-u Ulema'ya göre, bal arının ağzından çıkar, yani onun kusmuğudur. Bazıları da balın arının ağzından çıkmasının Allah'ın kudretini daha beliğ bir şekilde gösterdiğini söylemektedirler.

Bazılarına göre bal arının arkasından çıkar. Zahir olan da budur. Nitekim bu görüş Hz. Ali'den de rivayet edilmiştir. Hz. Ali, dünyanın hakir bir nesne oluşu hakkında şöyle demiştir: *«İnsanoğlunun en üstün elbisesi bir kurtçuğun kusmuğu, en üstün içkisi ise bir arının arkasından çıkan nesnedir»*. Yine Hz. Ali bir başka sözünde, *«Bala gelince, o bir hayvancıktan çıkan nesnedir.»* demektedir.

Hikâye edildiğine göre Hz. Süleyman, İskender ve Aristo gibi zatlar kendi dönemlerinde camdan kovanlar yaparak arının nasıl bal yaptığını müşahade etmek istemişlerdir. Acaba bal arının ağzından mı, yoksa başka bir yerinden mi çıkıyordu? Bunu anlamak istemişlerdi. Ne var ki arılar her defasında da cam kavanozu, içini görünmeyecek derecede sıvamadan önce bal yapmadılar.

Bazı müfessirlere göre, *«karınlarından»* ifadesiyle *«ağızlarından»* denmek istenmiştir. Ağıza karın denmesi, onun karın hükmünde olması nedeniyledir. Çünkü ağız da karın gibi görünmez.

«Renkleri değişik»; yani kimi beyaz, kimi sarı, kimi kırmızı, kimi de siyahtır. Bu hikmet sahibi olan Yaratıcı'nın iradesinden ötürü böyledir. Bunda, arıların dolaştıkları yerlerin, iklimin veyahut arıların yaş farklılıklarının rol oynaması muhtemeldir. Nitekim, beyaz balın genç arıların, sarı balın yaşlı arıların, kırmızı balın daha, siyah balın ondan da yaşlı olan arıların balı olduğunu söyleyenler de çıkmıştır.

«Balda insanlar için şifa vardır». Bu şifa ya bizzat baldadır (meselâ balgamlı hastalıklarda bal ilaç olarak kullanılır ve balgamı söker) ya da bal başka maddelerle birleştirildiğinde şifa olmaktadır (meselâ macunların çoğunda bal vardır). Yani macun gibi birçok bileşimler içerisinde bal, katkı maddesi olarak kullanılmaktadır.

Müfessirlerden çoğuna göre burada umum kastedilmemektedir. Çünkü birçok hastalıklar vardır ki, bal onlar için tedavi unsuru değildir, aksine yenildiği takdirde zararlı olur. Bu bakımdan burada, hastalıklarına balın şifa olduğu kimseler kastedilmektedir.

«Şifa» kelimesindeki tenvin, tazim içindir. Yani çok şifa vardır. Tebiz için de olabilir. Yani, onun bir kısmında şifa vardır. Bu yüzden, *«Balla her şifa mutlaka meydana gelir»* veya *«Herkes mutlaka balla şifa bulur»* demenin anlamı yoktur. Gerçek olan husus, burada umumun kastedilmiş olmayışıdır. Çünkü balın fayda vermediği birçok hastalığın olduğunda kuşku yoktur. Balın umumi olarak her hastalığa veya herkese faydalı olduğuna dair gelen rivayetlerin sıhhatini ise Allah bilir.

Ebu Said el-Hudri'den rivayet olunduğuna göre, bir kimse Hz. Peygamber'e gelir ve kardeşinin ishal olduğunu söyler. Hz. Peygamber de ona, gidip kardeşine bal içirmesini söyler. O adam daha sonra gelir ve Hz. Peygamber'e der ki: *«Kardeşime bal içirdim ama ishali daha da fazlalaştı»*. Hz. Peygamber ona gidip kardeşine bal içirmeye devam etmesini söyler. Adam yine gelir ve bal içirmeye devam ettiğini ama bu sefer ishalin daha da arttığını bildirir. Hz. Peygamber şöyle buyurur: *«Allah doğru söyledi. Kardeşinin karnı ise yalan söyledi. Sen git, ona yine bal içirmeye devam et»*. Adam gider ve kardeşine yine bal içirir. Bu sefer kardeşi şifa bulur. (Buhari, Müslim, İmam Ahmed, İbn Merduveyh).

Ancak bu hadis, balın her hastalığa iyi geldiğini ispatlamaz. Çünkü Allah Teâlâ, belki de Hz. Peygamber'e o ishali olan adamın şifasının balda olduğunu vahyetmiş olabilir! Nitekim bazı ishal hastalıkları bal ile iyileşir.

Mücahid, Dahhak, Ferra, İbn Kisan, İbn Abbas ve Hasan Basri'den rivayet olunduğuna göre, «*Fihi*»deki zamir, Kur'an'a racidir. Ayetten maksat da, Kur'an'da cehalet ve şirk hastalıkları için şifa, hidayet ve rahmet bulunduğudur. Nitekim İbn Nuhas, bu yorumu güzel görmüştür.

Kadı Ebubekir İbn Arabî'ye göre, mezkûr yorumun adı geçen kimselere isnadı sahih değildir. Eğer sahih ise bu aklen doğru değildir. Çünkü ayetin tümü bal ile alakalıdır ve burada Kur'an sözkonusu edilmemektedir. Ancak Kur'an'ın şifa olduğu konusunda hiçbir münakaşaya mahal yoktur. Nitekim İbn Mesud'dan rivayet olunduğuna göre O; «*Şifa veren iki şeye; Kur'an'a ve bala yapışınız*» diye buyurmuştur. (Tabarani)

Allah Teâlâ önce suyun indirilmesinden söz açmıştır. Çünkü yağmur (su) yarar yönünden en tamam olandır. Süt ve diğer maddelerin oluşmasında da su esas unsurdur. Daha sonra süt zikredilmiştir. Zira insanoğlu sudan sonra en çok süte muhtaçtır. Süt bazen insanı su içmekten müstağni kılar. Ayrıca süt insanın fıtratına delâlet eder. Bu yüzden Hz. Peygamber Miraç gecesinde kendisine ikram edilen «*Hamr*», «*Bal*», «*Süt*» arasından sütü seçmiştir. Daha sonra «*Hamr*» zikredilmiştir. Zira o bala nazaran süte daha yakındır. Çünkü hamr üzüm suyudur. Bal gibi katık olarak kullanıldığı maruf değildir. Onunla süt arasında bir nevi benzerlik vardır. Çünkü her ikisi de kesif maddeler içinden çıkmaktadır. Sütün rahatlıkla içilmesi düşünülürse de, bu içki için geçerli değildir. Zira içki rahatlıkla içilmez. Bu yüzden içki içenler bu esnada yüzlerini buruştururlar. Bazen içki insanın boğazına takılır.

İşte bu yüzden ters açılar bakımından da aralarında benzerlikler vardır. Ayrıca süt, insanoğlunun herhangi bir müdahalesi olmaksızın elde edilir. Oysa içki böyle değildir. Hamrdan sonra ve baldan önce güzel gıdaların sözkonusu edilmesine gelince, bunun nedeni çok açıktır. Su, süt, hamr ve balın bu tertip üzere cennet vasfında geldikleri Kur'an'da zikredilmiştir: *«Takva sahiplerine va'dedilen cennetin misali şudur: Orada sudan ırmaklar, tadı değişmeyen süt ırmakları, içenler için lezzet veren şaraptan ırmaklar ve süzme baldan ırmaklar vardır».* (Muhammed : 15)

«Elbette bunda düşünen bir topluluk için bir ibret vardır»; yani Allah'ın kudretinin bu izlerinde düşünen kimseler için büyük bir mucize, delil ve ibret vardır. Çünkü bal arısının özelliklerini düşünen o ince ilimler, harikulade fiiller üzerinde tefekkür eden bir kimse, onun hikmet ve kudret sahibi bir Rabbi olduğunu bilir. O Rab bu ilhamı onun içinde var etmiştir.

Bazı zındık tabipler, Hz. Peygamber'in (s.a) daha önce zikredilen bal hadisine şu şekilde itiraz etmişlerdir.

«Tüm tabipler balın ishal yaptığı üzerinde ittifak etmişlerdir. Bu bakımdan ishal olmuş bir hastaya nasıl bal verilebilir?»

Bu itirazın cevabı şöyledir:

«Hz. Peygamber'in (s.a) bu sözü haddizatında haktır. Hz. Peygamber'i tasdik eden bir kimse için bu oluşur. O kimse Peygamber'in tayin ettiği ve gösterdiği yerde, niyetinin aktedilmesiyle, güzel bir şekilde inanmasıyla balı kullanmıştır. Böyle davranan bir kimse, onun yararını görür, derecesini elde eder. Nitekim bal içmesi Hz. Peygamber tarafından tavsiye edilen kimse sonunda şifa bulmuştur. Bu başkası için de geçerlidir. *«Tabipler bu hususta ittifak etmişlerdir»* sözüne gelince, bu söz o kişinin nakil hususun-

daki cehaletini gösterir. Çünkü kayıtta bulunmaksızın, mutlak olarak tüm tabiplerin ittifak ettiklerini söylemiştir».

İmam Ebu Abdullah el-Mazeri şöyle demektedir:

«İshalin birçok bilinmeyen çeşitlerinin olması doğaldır. Onlardan biri tıkabasa yeyip şişmanlamak ve karnın adeta düğümünün açılmasıdır. Bu takdirde doktorlar bunun ilacının, tabiat ve tabiat fiiline bırakılması olduğu hususunda ittifak etmişlerdir. Eğer ishalin olmasında bir yardımcıya gerek duyulursa, kuvvet bedende kaldıkça yardım edilir. Onu bu durumda bırakmak zararlı olur.»

Bu izahattan sonra deriz ki, o hadiste bahsi geçen kişinin de tıkabasa yemek yemekten ve işkembesinin ağzının açılmasından o hale gelmesi mümkündür. Bu yüzden Hz. Peygamber, ona bal yedirilmesini tavsiye etmiş ve bal yemek te ona, o madde yok olunca kaya kadar tavsiye edilmiştir. Sonunda da ishal durmuş ve bal hastaya iyi gelmiştir. Bu tıb bilgisinden çıktığına göre, itirazcıların tıbbı iyi bilmedikleri de anlaşılmaktadır.

(İmam Ebu Abdullah şöyle devam etmiştir):

«Biz Hz. Peygamber'in (s.a) sözünü doktorların tasdik etmesine gerek duymuyoruz. Öyle ki doktorlar onun sözünü yalanlasalar, biz de onların sözünü yalanlarız. Onların sözlerini şiddetle reddederek, Hz. Peygamber'i tasdik ederiz. Ancak onların sözlerinin doğru olduğunu müşahade edersek eğer, o takdirde Hz. Peygamber'in sözünün tevil edilmesinin gerekliliğine inanırız. Bunu da sahih olan bir esas üzerine yaparız. Çünkü Hz. Peygamber'in yalan söylemediğine dair kesin hüccetler vardır».

TEDAVİ OLMAK CAİZDİR

«Onda insanlar için şifa vardır» cümlesi ilâç almak yoluyla tedavi olmanın caiz olduğuna delildir. Ayrıca bu cümle başka tür tedavi yöntemlerinin de caiz olduğuna delâlet eder. Ne var ki, tedaviyi mekruh gören bazı büyük alimler bunu kabul etmemektedirler. Ancak bu ayet; *«Velilik mertebesi, Allah tarafından insanın başına gelen bütün belâlara razı olunmadıktan sonra tamamlanmaz»* diyen sufilere bir reddiyedir. Bu kimselere göre Allah'ın velisi, tedaviyi tamamen terketmelidir; Zira tedavi olmak caiz değildir. Oysa tedaviyi inkâr etmenin hiçbir anlamı ve yararı yoktur. Çünkü Cabir Hz. Peygamber'den sahih olarak şu hadisi rivayet etmektedir: *«Her hastalığın bir devası vardır. Hastalığın tedavisi yapıldığında, o hasta Allah'ın izniyle ondan kurtulur».*

Usame b. Şerik'ten rivayet olunduğuna göre, Bedeviler Hz. Peygamber'e tedavi olup olamayacaklarını sorarlar. Hz. Peygamber; *«Ey Allah'ın kulları! Tedavi olun, Allah bir hastalığı, onun şifasını da vermedikçe bırakmaz. Ancak bir hastalık müstesna»* diye cevap verince, onlar bu istisna edilen hastalığın ne olduğunu öğrenmek isterler. Hz. Peygamber de *«ihtiyarlık»* diye cevap verir. (Tirmizi, Ebu Davud, Tirmizi bu hadisin Hasen-Sahih olduğunu söylemiştir).

Ebu Hizana, babasından onun şöyle dediğini rivayet etmektedir: *«Ben Hz. Peygamber'e sordum: «Ey Allah'ın Rasûlü! Yaptığımız efsunlardan tedavide kullandığımız ilaçlardan ve sakıncalı bulduklarımızdan bize haber verir misin? Acaba bunlar Allah'ın kaderinden bir şeyi geri döndürürler mi?»* Hz. Peygamber şöyle buyurdu: *«O Allah'ın kaderindendir».* (Bu zat, yukarıdaki hadisin hasen olduğunu söylemiştir. Ebu Hizane'nin bundan başka hadisi yoktur).

Rivayet olunduğuna göre, Hz. Peygamber (s.a) şöyle buyurmuştur: *«İlaçlarınız içinde en hayırlısı, hicamın aldığı kan veya içilen bir bal ya da ateşle dağlamaktır. Ancak ben ateşle dağlanmayı sevmem»*. Bu hadis sahih kitaplardan rivayet edilmiştir ve aynı türden hadisler sayılamayacak denli çoktur.

EFSUNLA TEDAVİ OLMAK CAİZ Mİ?

Ulema'nın cumhuru tedavi ve efsunun caiz olduğu görüşündedir. Nitekim rivayet olunduğuna göre, İbn Ömer *«Lakve»* denilen hastalık sebebiyle dağlanmış ve akreb ısırmasından da tedavi olmuştur. İbn Sirin, İbn Ömer'in kendi çocuğuna tirya içirdiğini rivayet eder. İmam Malik tirya içmenin caiz olduğunu söylemiştir. Ancak bunun mekruh olduğunu öne sürenler şu hadisi delil olarak göstermişlerdir. Ebu Hureyre'den rivayet olunduğuna göre, Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: *«Bir ümmet küçük büyük ferdleriyle cennete girdiler. Onlar tedavi olmaz, dağlanmaz, herhangi bir şeyi uğursuzluk saymazlar, sadece Rablerine tevekkül ederlerdi»*.

Mümine vacip olan Allah'a tutunmak, O'na güvenip yalvarmaktır. Çünkü Allah Teâlâ, hastalıklı ve sıhhatli olunacak günleri bilir. Eğer tüm insanlar onları azaltmak veya çoğaltmak için çabalasa bile buna güçleri yetmez. Nitekim bir ayette, *«Yeryüzünde veya nefislerinizde herhangi bir musibet meydana gelmesin ki, biz onu yaratmazdan önce bir kitapta yazmış olmayalım. Hiç kuşku yok ki bu Allah'a çok kolaydır»*. (Hadid : 22). Bu görüşü fazilet ve eser ehlinden bir grup savunmuştur. Bu aynı zamanda İbn Mesud ve Ebu Derda'nın da yorumudur.

Hz. Osman, İbn Mesud'u o ölüm döşeğindeyken ziyaret ettiğinde, nereden şikâyet ettiğini sorar ve İbn Mesud da günahlarından şikâyet ettiğini söyler. Hz. Osman, *«İştahın neyi çekiyor?»* di-

ye sorunca, İbn Mesud *«Rabbimin rahmetini»* diye cevap verir. Hz. Osman *«Bir doktor çağırayım mı?»* deyince, İbn Mesud, *«Beni doktor hasta düşürdü»* diye karşılık verir.

İmam Şafii'nin hocası Veki' der ki, Ebu Hilâl'in Muaviye b. Kurre'den rivayet ettiğine göre, hastalandığında Ebu Derda'yı ziyarete giderler ve ona *«Sana bir doktor çağıralım mı?»* diye sorarlar. Ebu Derda ise, *«Beni doktor yatağa düşürdü»* diye cevap verir. Bu görüşü ayrıca, Rebi b. Heyseme de benimsemiştir.

Said b. Cübeyr efsunla, dua ile tedavi olmayı kerih görmüştür. Hasan Basri ise, bütün ilaçların kullanılmasını kerih görür, ancak süt ve baldan yapılan ilaçları kabul ederdi.

Mütekaddimun, daha önce zikredilen hadiste bir hüccetin bulunmadığını söylemişlerdir. Onlara göre kastedilenin birtakım mekruh dağlamalar olması muhtemeldir. Çünkü Hz. Peygamber Hendek Savaşı'nda Ubeyy'in zira'ındaki damara dağlama yapmış ve sonra şifanın üç şeyde olduğunu söylemiştir ki biz onları daha önce zikretmiştik. Yine Allah Teâlâ'nın kitabında olmayan şeylerle yapılan efsunu kastetmesi muhtemeldir. Çünkü Allah Teâlâ, *«Biz Kur'an'da şifa olan şeyler indirdik»* diye buyurmuş, Hz. Peygamber de ashabını efsunlamış ve efsunlamaya da müsaade etmiştir.

ERZEL'İL - ÖMR HANGİ YAŞTIR?

(70) *«Sizi Allah yarattı. Sonra sizi O...»*

Bu Ayetin Tefsiri

«Erzel'il-Ömr» ifadesi, ömrün en kötüsü, en düşüğü anlamındadır.

Bazı müfessirlere göre bu ifade, akıl ve kuvvetin eksik olduğu dönem anlamına gelir. Çünkü insan bu dönemde şuurunu kaybeder. Nitekim İbn Abbas, bunun *«Ömrün en aşağı tabakası»* anlamına geldiğini söylemiştir. Çünkü insan o dönemde aklı olmayan bir çocuk gibidir.

Enes b. Malik'ten rivayet olunduğuna göre, Hz. Peygamber Allah'a sığınarak; *«Allahım! Tembellikten, korkaklıktan, ihtiyarlıktan sana sığınırım. Cimrilikten de sana sığınırım»* derdi. (Buhari)

Sa'd b. Ebi Vakkas; *«Allahım! Ömrün en reziline varmaktan sana sığınırım»* derdi. (Buhari)

Bu ayet tıpkı; *«Biz kime uzun ömür verirsek, onun yaratılışını tersine çeviririz. Yine de akıllarını kullanmayacaklar mı?»* (Yasin : 68) ayeti gibidir.

İbn Cerir'in Hz. Ali'den rivayet ettiğine göre, *«Erzel'il-Ömr»* yetmişbeş yaşıdır. Katade doksan, başka bir müfessir ise doksanbir yaş olduğunu söylemiştir. Bir grup ise, bunu en hasis, en hakir ömürle yorumlamıştır ki bu dönem, kuvvetin azaldığı, duyu organlarının bozulduğu ve kişinin çocukluk haline dönüştüğü ihtiyarlık zamanıdır.

Buradaki hitap, Kur'an'ın nazil olduğu dönemdeki insanlara yönelik ise, mazi ve istikbal anlamı zahirdir. Yok eğer hitap umumi ise, mazi sigası onların varlığının vaktine nispeten, istikbal sigası ise yaratılışa nispeten kullanılmış demektir. Her iki halde de, *«Erzel'il - Ömr»*e döndürülen kimselerin hem müminler, hem de kâfirler olduğu ortadadır.

Bazıları *«Erzel'il - Ömr»*ün kâfirlere mahsus olduğunu, müslü-

manların *«Erzel'il - Ömr»*e döndürülmeyeceklerini söylemişlerdir. Çünkü Allah Teâlâ, Tin Suresi'nde insanoğlunu *«esfel'is-safilin»*e dönüştüreceğini, iman eden ve salih amel işleyenleri ise bundan istisna kılacağını söylemiştir.

İbn Münzir'in İkrime'den rivayet ettiğine göre, *«Kur'an okuyan kimse, «Ezrel'il - Ömr»e döndürülmez».*

Ancak müşahade edilen durum, bu iki görüşü de yalanlamaktadır. Çünkü Kur'an okuduğu halde nice müslüman vardır ki *«Ezrel'il - Ömr»*e döndürülmüştür.

Ayetin metninde geçen *«ilim»* kelimesi, marifet anlamındadır. Mezkûr ayet-i kerime, unutkanlığın son noktasından kinayedir. Şöyle ki kişi öyle unutkandır ki, bir şeyi bildikten az bir zaman sonra unutur ve o ilim aynı saatte kendisinden sıyrılıp gider. Söz gelimi, bir kimseye, *«Bu kimdir?»* diye sorulur, o da *«Filan kimsedir»* diye cevap verir. Fakat biraz sonra ona, yine *«Bu kimdir?»* diye sorulur.

Bazılarına göre, *«ilim»* kelimesi burada *«akıl»* anlamındadır ve gerçek mânâsında olmayıp, mecazen kullanılmıştır.

(71) *«Allah rızk hususunda kiminizi kiminizden.. »*

Bu Ayetin Tefsiri

Mezkûr ayet, Allah Teâlâ'nın bazı kullarını zengin, bazısını fakir, bazısını hür, bazısını da köle kıldığını haber vermektedir.

Zenginlikte üstün kılınanlar (efendiler), elinde rızık bulunanlardan bir kısmını fakirlere (kölelerine) vermiyorlar ki köle ile efendisi malda eşit olsunlar.

Bu ayet bir darb-ı misâldir. Allah Teâlâ bu ayeti müşrikler hakkında inzal etmiştir. Yani, *«Ey Kur'an'ın muhatapları! Köleleriniz sizlerle eşit olmadıkları halde, nasıl olur da, Allah'ın kullarını O'nunla eşit sayabilirsiniz?»*

Nasıl müşriklerin köleleri mallarında onlara ortak değilse, onların taptıkları putları, dikili taşları da Allah'a ortak değildir. Çünkü onlar da Allah'ın mahlûkudur. O halde nasıl olur da, O'nunla eşit tutulabilirler? Bu yorum İbn Abbas, Mücahid ve Katade'den rivayet edilmiştir.

İbn Abbas'tan bir başka yorum daha rivayet edilmektedir ki bu rivayete göre, mezkûr ayet Necran Hıristiyanları hakkında ve onlar *«İsa Allah'ın oğludur»* dedikleri için nazil olmuştur. Allah Teâlâ, *«Üstün kılınanlar rızıklarını ellerinin altındakilere verici değillerdir»* demek suretiyle onların iddialarını çürütmüştür.

(72) *«Allah size kendi nefislerinizden...»*

Bu Ayetin Tefsiri

«Ceale» (kıldı) fiili, *«Halaka»* (yarattı) anlamındadır.

Allah size kendi nefislerinizden eşler yarattı»; yani Allah Havva'yı Adem'den yarattı.

Bazı müfessirlere göre, *«nefislerinizden»* ifadesi, cinsinizden, nev'inizden, sizin yaratılışınız üzere anlamındadır. Nitekim Allah Teâlâ, *«Size kendi nefsinizden olan bir peygamber geldi»* diye buyurmuştur. Yani sizin cinsinizden, nevinizden, yaratılışınız üzere bir peygamber gelmiştir.

Mezkûr ayet cinlerle evlenip yaşadıklarını iddia eden Araplar aleyhinde bir reddiyedir. Ayetin metnindeki *«Ezvac»* kelimesi

«*Zevc*»in çoğuludur. Kişinin zevci onun ikincisi demektir. Sanki kişi tektir de, eşi onu ikileştirirmiş gibi! Allah Teâlâ'nın izafeyi kadına değil de, erkeğe kılmasının nedeni, varlığın esasının erkekte oluşundandır. Nitekim Havva, Adem'den yaratılmıştır.

«*Eşlerinizden de oğullar ve torunlar varetti*» cümlesi Allah'ın kuluna vermiş olduğu nimeti saymasıdır. Çocuklar her ne kadar erkek ve dişinin ortak katılımıyla meydana geliyorsa da, çocuk dişinin rahminde meydana geldiği için Allah çocuğu kadına izafe etmiştir. Kölelik ve hürriyette de çocuk annesine tabidir. Yani annesi köle (cariye) olan çocuk köle, annesi hür olan çocuk da hür sayılır.

İbn Arabî, şöyle der: «Medinet'ul-Selâm'da bulunan Hanbelî İmam Ebu'l-Vefa Ali b. Akil'den dinlediğime göre, çocuk maliyette sadece annesine tabidir. Kölelik ve hürlükte onun hükmüne girer. Çünkü o babasından ayrıldığı zaman kıymetsiz bir meni damlası idi. Onda bir mal, maliyet veya fayda yoktu. Çocuk ne elde etmişse annesinin vasıtasıyla elde etmiştir. Bu nedenle o annesine tabi olmuştur.»

«*Hafede*» kelimesi, İbn Kasım'ın İmam Malik'ten rivayet ettiğine göre, hizmet ve fikirde yardımcılar anlamındadır.

İbn Abbas'tan gelen bir rivayete göre, onlar kişinin yardımcılarıdır. Yine İbn Abbas'tan gelen başka bir rivayete göre, —ki İbn Arabî de bunu tercih etmektedir— «*Hafede*» çocukların çocukları (torunlar) anlamına gelir ki en kuvvetlisi bu görüştür. Torunların hanımlardan olmasının nedeni, bilvasıta onlardan geldiği içindir.

Bazılarına göre, «*Hafede*» kız çocukları demektir. Allah Teâ-

lâ'nın onlar hakkında *hizmetçiler* anlamındaki *hafede* kelimesini kullanmasının nedeniyse, onların evde hizmet görmeleridir.

Bazılarına göre, *Hafede* kelimesi tıpkı *Benin* kelimesi gibi erkek çocuklar anlamında kullanılmıştır. Nitekim İbn Abbas'tan gelen şu rivayet, mezkûr mânâya daha yakındır: *«Benin çocukların küçükleri, hafede ise büyükleridir»*. Dikkat çekici olanı, Mukatil' den bunun tam tersinin rivayet edilmiş olmasıdır. İbn Abbas, sanki büyük çocukların hizmette daha kuvvetli oluşuna dikkat çekmiştir. Mukatil ise, küçük çocuklar itaat etmeye daha yakın olduklarından böyle söylemiştir.

Bazılarına göre, *Hafede* kişinin üvey çocukları demektir. Yani kişinin hanımının, önceki kocasından olan çocukları demektir. Bu görüşü, İbn Cerir ile İbn Ebi Hatim, İbn Abbas'tan rivayet etmişlerdir.

İbn Mesud'dan rivayet olunduğuna göre, *Hafede* damatlar demektir. (Buhari Tarih, Beyhaki Sünen, Tabarani ve Hakim Müstedrek. Hakim hadisin sahih olduğunu söylemiştir).

Damatlar hakkında, *«Eshar»* kelimesi de kullanılır. Bu takdirde *Hafede* kelimesi, mukadder bir fiilin mefulu olur. Yani, *«Allah size damatlar kıldı»*. Bu, *«Benin»* kelimesi üzerine atfedilemez; çünkü geçmekte olan kayıt, atfedilenlerin hepsi üzerine bağlanır. Oysa kişinin damatları onun hanımlarından değildirler. Bu yorum zahirin hilafına olduğu için zayıftır.

Bazı alimlere göre, bu ayet insanoğlunun cinlerle evlenemeyeceğine delâlet etmektedir. Çünkü Allah Teâlâ, *«Kendi nefislerinizden eşler yarattı»* diye buyurmuştur. Oysa cinler bizim nefsimizden değildirler.

RIZKI ALLAH VERİR

«Sizi temiz rızıklarla rızıklandırdı»; yani lezzetli rızıklarla sizi rızıklandırdı.

Lezzetli olma, tayyibenin lûgat anlamıdır. Bazı müfessirlere göre bu kelime şeriatta maruf olan helâller anlamına gelir.

Ebu Hayyan bu yoruma, ayetin muhataplarının kâfirler olduğu noktasından hareketle karşı çıkmış ve onların herhangi bir şeriatlarının olmadığını belirterek, böyle bir yorumun ayetin zahirinin hilafına olduğunu söylemiştir.

Ebu Hayyan'a ise şöyle cevap verilmiştir: Kâfirler dinin esasıyla mükellef oldukları gibi, fer'i meselelerle de mükelleftirler. Helâl ve haram onlar için de geçerlidir. Ne var ki onlar bunu yerine getirmemektedirler. Ayrıca kâfirlerin yediklerinin çoğu helâl olanlardır. Onların helâl ve haramına inanmak gerekmez.

«Min'et-Tayyibât» ibaresinin başındaki *«min»* kelimesi baziyet bildirilir. Çünkü onlara rızk olarak verilenler, tayyibatın bir kısmıdır. Nitekim dünyadaki rızıkların hepsi, Ahiret'tekilerin benzerleridir. Ahiret'te daha gözün görmediği, kulağın işitmediği ve kimsenin aklına bile gelmeyecek rızıklar vardır. Dünyadaki rızıklar onların ancak bir kısmıdır.

Ayetin zahirine bakılacak olursa, tüm bitkiler, meyvalar, daneler, içilen şeyler ve canlılar bu tabire dahildir.

Bazılarına göre, *«Tayyibat»* ile kastedilen yorulmaksızın elde edilen rızıklar demektir. Bazıları da, bunun savaşlarda ele geçirilen ganimetler olduğunu söylemişlerdir. Ancak bu görüş zayıftır.

«Batıl» kelimesi şeytanın güzel göstermiş olduğu *«Bahire»*, *«Saibe»* ve benzerlerinin haram kılınmasından ibaret olan nesnelerdir.

«Allah'ın nimeti» ile kastedilen onlara helâl kılınanlardır. Bu yoruma göre, ifade, *«Size tayyibelerden rızık verdi»* cümlesine bağlıdır. Ancak zahire göre, hem ona hem de ondan önceki cümlelere bağlıdır.

İbn Münzir, Cerir'den şöyle rivayet etmiştir: *«Bâtıl şeytandır, Allah'ın nimeti ise Hz. Peygamber'dir»*.

KADIN EVİNİN HİZMETİNİ YAPMAKLA MÜKELLEF MİDİR?

Bu ayeti, Mücahid, İbn Abbas, İmam Malik ve lûgat alimlerinin söyledikleriyle birlikte mütalaa ettiğimizde, şu gerçek ortaya çıkar. Kocaya, hanımı da, çocukları da hizmet etmek zorundadırlar. Bu görüş İbn Arabî'ye aittir.

Sehl b. Sa'd'dan rivayet olunduğuna göre, Ebu Usayyid Sa'dî Hz. Peygamber'i düğün yemeğine davet etmişti ve hanımı da davetlilere hizmet ediyordu. (Buhari). Bu rivayetten kadının evinin hizmetini yapmak mecburiyetinde olduğu anlaşılmaktadır.

Yine Buhari'de kayıtlı olduğuna göre, Hz. Aişe şöyle demektedir: *«Ben Hz. Peygamber'in develerinin boynuna takılan gerdanlıkları elimle örüyordum»*.

Bu yüzden Maliki mezhebi uleması yatakların serilmesi, evin temizliği gibi işlerin kadın üzerine vacip olduğunu söylemiştir.

Başka bir ayette de, *«Ondan eşini de yarattı ki o eşle süku-*

net bulsun» diye buyurulmuştur. Yani Allah Teâlâ, kadınlarda sükunet bulmak ile lezzetlenmeyi birleştirmiştir. Âdetin cereyan ettiği üzere, bazı hizmetleri onlara yüklemiştir. Ancak bununla beraber kişi bazı işlerde hanımına yardım etmelidir. Nitekim Hz. Aişe şöyle demektedir: *«Hz. Peygamber aile efradına yardım ederdi. Ezanı işittiğinde ise, evden çıkıp namaza giderdi»*. Bunu İmam Malik'in şu sözü de destekler: *«Koca hanımına yardım etmelidir. Çünkü çözülmüş nalınları perçinlemek, dikmek, evi süpürmek elbise dikmek, Hz. Peygamber'in ahlâkındandı»*. Hz. Aişe'ye Hz. Peygamber'in evde ne yaptığı sorulduğu zaman, *«O da insanlardan bir insandı. Elbisesini temizler, koyununu sağar, kendi işini kendi yapardı»* demiştir. (1)

(1) Kurtubî, Ahkâm'ul-Kur'an, cilt: 10, sh: 145

وَيَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ مَا لَا يَمْلِكُ لَهُمْ رِزْقًا
مِّنَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ شَيْـًٔا وَّلَا يَسْتَطِيعُونَ ﴿٧٣﴾ فَلَا
تَضْرِبُوا لِلّٰهِ الْاَمْثَالَ اِنَّ اللّٰهَ يَعْلَمُ وَاَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿٧٤﴾
ضَرَبَ اللّٰهُ مَثَلًا عَبْدًا مَّمْلُوكًا لَّا يَقْدِرُ عَلٰى شَيْءٍ وَّمَنْ
رَّزَقْنٰهُ مِنَّا رِزْقًا حَسَنًا فَهُوَ يُنْفِقُ مِنْهُ سِرًّا وَّجَهْرًا هَلْ
يَسْتَوٗنَ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ بَلْ اَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٧٥﴾ وَ
ضَرَبَ اللّٰهُ مَثَلًا رَّجُلَيْنِ اَحَدُهُمَآ اَبْكَمُ لَا يَقْدِرُ عَلٰى شَيْءٍ
وَّهُوَ كَلٌّ عَلٰى مَوْلٰىهُ اَيْنَمَا يُوَجِّهْهُ لَا يَاْتِ بِخَيْرٍ هَلْ
يَسْتَوِيْ هُوَ وَمَنْ يَّاْمُرُ بِالْعَدْلِ وَهُوَ عَلٰى صِرَاطٍ مُّسْتَقِيمٍ ﴿٧٦﴾
وَلِلّٰهِ غَيْبُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ وَمَآ اَمْرُ السَّاعَةِ اِلَّا كَلَمْحِ
الْبَصَرِ اَوْ هُوَ اَقْرَبُ اِنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٧٧﴾
وَاللّٰهُ اَخْرَجَكُمْ مِّنْۢ بُطُوْنِ اُمَّهٰتِكُمْ لَا تَعْلَمُوْنَ شَيْـًٔا
وَّجَعَلَ لَكُمُ السَّمْعَ وَالْاَبْصَارَ وَالْاَفْـِٕدَةَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُوْنَ
﴿٧٨﴾ اَلَمْ يَرَوْا اِلَى الطَّيْرِ مُسَخَّرٰتٍ فِيْ جَوِّ السَّمَآءِ مَا يُمْسِكُهُنَّ
اِلَّا اللّٰهُ اِنَّ فِيْ ذٰلِكَ لَاٰيٰتٍ لِّقَوْمٍ يُّؤْمِنُوْنَ ﴿٧٩﴾

73 — Onlar Allah'ın dışında kendilerine göklerden ve yerden ne bir rızık vermeye ne de bir şeye sahip olmayan ve buna asla güç yetiremeyen şeylere mi tapıyorlar?

74 — Sakın Allah'a birtakım misaller icad etmeyin! Çünkü Allah bilir ve fakat sizler bilmezsiniz.

75 — Allah, hiçbir şeye gücü yetmeyen ve başkasının malı olan bir köle ile, katımızdan kendisine verdiğimiz güzel rızıktan gizli ve açık harcayan kimseyi misal verdi. Bunlar hiç eşit olurlar mı? Hamd Allah'a mahsustur. Fakat onların çoğu bunu bilmezler!

76 — Allah (şu) iki kişiyi misal verdi: Onlardan biri dilsizdir. Hiçbir şey beceremez ve efendisinin üzerine bir yüktür. Onu nereye gönderse bir hayır çıkmaz. Şimdi bu (köle), doğru yolda olan, adaleti emreden kimse ile bir midir?

77 — Göklerin ve yerin gaybı Allah'a aittir. Saat (Kıyamet)in durumu ise, bir göz kırpması veya daha yakındır. Muhakkak ki Allah her şeye kadirdir.

78 — Allah sizi analarınızın karınlarından, hiçbir şey bilmediğiniz halde çıkardı. Şükredesiniz diye size kulak, göz ve kalpler verdi.

79 — Göğün boşluğunda (Allah'ın buyruğuna) boyun eğmiş (uçan) kuşlara bakmadılar mı? Onları orada ancak Allah tutmaktadır. Kuşkusuz ki bunda inanan bir topluluk için ayetler vardır!

(73-74) *«Onlar Allah'ın dışında kendilerine...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

«Göklerden gelen rızık» yağmur, *«Yerden gelen rızık»* ise sebze ve meyvalardır.

«Şey'en» kelimesi Ahfeş'e göre *«Rızk»* kelimesinin bedelidir. Ferra'ya göre, *şey'en* kelimesi *rızken* kelimesinden anlaşılmakta olan fiile taalluk eder, onun mefhumudur.

«Güç yetiremeyenler» ile putlar kastedilmektedir. *«Sakın Allah'a birtakım misaller icad etmeyin.»;* yani bu cemadattan, bu ruhsuz cesedlerden bir şeyi Allah'a benzetmeyin. Çünkü O tektir, adildir, O'nun benzeri yoktur.

Birçok alim, *«emsal»* kelimesinin *«mesel»*in çoğulu olduğunu söylemiştir. Allah için meseller kılmak ise, O'na ortak koşmak, bir şeyi ona benzetmek demektir.

«Darb» kelimesi ile, *«kılmak»* anlamındaki *«cail»* mânâsı kastedilmektedir. Yani sakın Allah için emsaller kılmayın. İbn Abbas'ın şu yorumundan da mezkûr mânâ anlaşılmaktadır: *«Sakın benimle beraber benden başkalarını mabudlar kılmayın. Çünkü benden başka mabud yoktur».*

«Çünkü Allah bilir ve fakat sizler bilmezsiniz» cümlesi yasağın nedenini belirtmektedir. Yani, Allah yaptıklarınızın künhünü ve bunun ne derece büyük bir iftira olduğunu bildiği için, bundan dolayı size azabın en korkuncunu verecektir. Sizler ise bu azabın künhünü bilmediğiniz için, bu çirkin fiiller sizden sadır olmakta ve siz de buna cesaret edebilmektesiniz!

(75) *«Allah hiçbir şeye gücü yetmeyen...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Allah Teâlâ bu ayet-i kerimede bir benzetme yaparak söyle demektedir: *«Hür olmayan bir köle ile, güzel ve helâl bir rızık ile rızıklandırıldıktan sonra, onu fakirlere harcayan hür ve zengin bir kimse hiç eşit olur mu? Elbette eşit olmazlar».*

İşte bunun gibi Allah'tan başkasına tapanlar da tapmakta oldukları şeylerin köleleri durmundadırlar. Allah'tan başkasına tapmayan mümin kimselerse hür kimselerdir. Onlar Allah'dan başka hiçbir gücün karşısında eğilmezler. Kuşkusuz bu iki grup birbirlerine eşit değillerdir. Ayette misalen zikredilen vasıflara sahip olan kimse, bir köledir sadece. Bir malı almaya gücü yetmediği gibi, kendi hakkında karar vermekte de özgür değildir. O ancak efendisinin emrine boyun eğmiştir.

Ayetten bütün kölelerin bu özelliklere sahip olduğu anlaşılmaz elbette. Çünkü isbatta bulunan nekra, şümul ve umum iktiza etmez, sadece içlerinden birini ifade eder. Emir ve nehiyden sonra gelen veyahut masdara izafe edilen nekra umum ifade eder.

Katade bunun mümin ile kâfir arasında bir benzetme olduğunu söylemekte ve şöyle demektedir: *«Memlûk olan bir köleyle kastedilen kâfir kimsedir. Çünkü o ibadetlerinden Ahiret'te istifa-*

de edemez». Ona göre, Allah'ın katından kendisine rızık verilen kimse ile mümin bir kimsenin tanımı yapılmaktadır. Yani, sizin ve kölelerinizin hali bu olduktan sonra, siz taşları nasıl Allah'a yaratılış ve ibadette ortak kılabiliyorsunuz? Oysa o taş parçaları ne bir şeye akıl erdirebilirler ne de kendilerinden bir şeyi savabilirler.

HÜR İLE KÖLENİN MUKAYESESİ

Müslümanlar, bu ve önceki ayete dayanarak, bir kölenin rütbesinin, hür bir kimsenin rütbesinden aşağı olduğu hükmünü çıkartmışlardır. Çünkü köle bir şeyi mülk edinse bile hiçbir şeye sahip değildir.

Irak fakihleri köleliğin mülk edinmeye mani olduğunu, kölenin hiçbir surette mülk edinemeyeceğini söylemişlerdir. Bu görüş aynı zamanda, İmam Şafii'nin kavl-i cedididir. Hasan Basri ile İbn Sirin de aynı görüştedirler.

Bazılarına göre, köle mülk edinse de eksik olarak edinir. Çünkü efendisi dilediği zaman, o mülkü onun elinden alabilir. Bu görüş ise İmam Malik ile talebelerine aittir. İmam Şafii bu görüşü kavl-i kadiminde öne sürmüştür. Bu görüş aynı zamanda zahiri mezhebinin de görüşüdür. Bu nedenle Malikiler *«Böyle bir kimseye (köleye) mali ibadet olan zekât ve keffaretler düşmez»* demişlerdir. Bedeni ibadetlerine gelince, onu efendisinin hizmetinden alıkoyacak herhangi bir bedeni ibadet (Hacc, cihad vb.) köleye farz değildir.

İmam Maturidî (öl. Hicri 333), *«el-Akide»* adlı eserinde, rızkın gıda hususunda kullanılan bir terim olduğunu söylemiştir.

Ancak bu ayet tahsisi reddetmektedir. Nitekim *«Kendilerine rızık olarak verdiğimizden infak ederler»*, *«Size rızık olarak verdiğimizden infak edin»* ayetleri ve Hz. Peygamber'in, *«Benim rızkım mızrağımın gölgesi altında kılınmıştır. Ümmetlerimin işe, atlarının yelelerinde ve mızraklarının ucundadır»* şeklindeki hadis bu kabildendir. Bu nedenle ganimetin tamamı rızıktır. Ayrıca kendisinden yararlanılması sahih olan her şey rızıktır. Rızkın mertebeleri vardır ve en yücesi gıda olarak kullanılandır. Hz. Peygamber (s.a), rızıktan istifade edenin vecihlerini şu hadiste belirtmiştir: *«Ademoğlu «malım, malım» diyor. Ey Ademoğlu! Ancak yeyip de tükettiğin giyip de eskittiğin, sadaka verip de defterine geçirdiğin malındır.»*

Muhaddislerce, *«Sem'a»* (Hadis dinlemek) de rızıktır.

«Katımızdan kendisine rızık verdiğimiz kimse» ile kastedilen mümin kimselerdir. O, Allah'a nefsinde ve malında itaat eder. Kâfir ise Allah'ın taatinde infak etmediği için hiçbir şeye sahip olmayan köleye benzetilmiştir. Bu iki kişi hiç eşit olabilir mi? Elbette olamazlar!

«Hamd Allah'a mahsustur»; yani hamda müstahak olan sadece Allah Teâlâ'dır. O'nun dışında kendilerine tapılan putlar ise hamd edilmeye lâyık değillerdir. Çünkü putların insanlar üzerinde herhangi bir nimeti yoktur ki onlara hamdedilsin! Tüm hamdler sadece ve sadece Allah'a mahsustur. Çünkü nimeti yaratan da, veren de O'dur.

«Onların çoğu»; yani müşriklerin çoğu, *«bilmezler»;* yani tüm nimetlerin Allah'tan olduğunu bilmezler!

«Ekser» (çoğu) tabiri kullanılmakla birlikte, kastedilen çoğul değildir. Bu tabir hastır ve kendisiyle umum kastedilmekte-

dir. Bazı müfessirler ise ifadeyi şöyle yorumlamışlardır: *«Onların (yani insanların) çoğu bilmezler; zira insanların çoğu müşriktir».*

(76) *«Allah (şu) iki kişiyi...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Allah Teâlâ bu ayette zatı uluhiyyeti ile putlar için ikinci bir benzetme yapmaktadır. *«Hiçbir şey beceremeyen dilsiz»* ile putlar, *«Adaleti emreden»* ile de Allah Teâlâ kastedilmektedir. Bu yorum, Katade'ye aittir.

Rivayet olunduğuna göre, *«Ebken»* (dilsiz) Hz. Osman'ın bir kölesiydi. Daima ona müslüman olmayı teklif ederdi. Fakat o müslüman olmazdı. *«Adaleti emreden»* ise Hz. Osman'dır.

İbn Abbas'tan gelen bir rivayete göre bu ayet, Hz. Ebubekir ile kâfir bir kölesi hakkında nazil olmuştur.

Bazı müfessirlere göre, *dilsiz* ile Ebu Cehil, *adaleti emreden* ile de Ammar b. Yasir kastedilmektedir. Ebu Cehil, müslüman olduğu için hem Ammar'a hem de annesi Sümeyye'ye işkence etmişti. Sümeyye Ebu Cehil'in cariyesiydi. Ebu Cehil bir gün ona, *«Sen Muhammed'in güzelliğine meftun olduğun için ona iman ettin»* diyerek, tenasul uzvuna bir mızrakla vurarak onu öldürdü. Hz. Sümeyye İslâm'daki ilk şehittir. (Allah ondan razı olsun)

Ata'ya göre, *«Onlardan biri»* ile kastedilen Umeyye b. Halef' tir. Çünkü o hiç hayr konuşmazdı. Mevlâsı ile kastedilen de onun kabilesidir. Çünkü Ubey onlara hep eziyet ederdi. Meselâ Osman b. Ma'zun bunlardan biriydi.

Mukatil'e göre, bu ayet Hişam b. Amr b. Haris hakkında na-

zil olmuştur ki bu kimse kâfirdi, hayrı azdı ve Hz. Peygamber'e de düşmandı.

Bazı müfessirlere göre, «*Dilsiz*» ile kastedilen mutlak anlamda kâfir, «*Adaleti emreden*» ile kastedilen de mutlak anlamda mümindir. Nitekim İbn Abbas'tan gelen bir rivayete göre, o bu yorumu güzel bulmuş, ve «*Çünkü*» demiştir; «*Ebkem, konuşmayan kişi demektir*».

Bazı müfessirler «*Ebkem*»in aklı olmayan kimse anlamına geldiğini söylemişlerdir. Bazılarına göre bu kelime «*İşitmeyen, görmeyen*» anlamındadır. Burada ise kastedilen putlardır. Allah Teâlâ böylelikle putların hiçbir güçlerinin olmadığını vurgulamaktadır. Çünkü onları bir yerden başka bir yere, insanlar götürür. Onları başkaları yapar. Başkaları onların önemini artırır. Oysa Allah, adaleti emreden ve her şeye galib olandır?

«*Efendisinin üzerine bir yüktür*»; yani dost ve yakınlarının boynunda bir ağırlıktır, arkadaşları üzerinde bir vebaldir.

Bazen yetimlere de «*Kell*» (yük) denir. Çünkü o kendisini besleyenlerce bir yük/ağırlık olarak telakki edilir. Bazılarına göre, «*Kell*» babası ve çocuğu olmayan kimseye denir. Çoğulu «*Kelul*»dur.

«*Onu nereye gönderse bir hayr çıkmaz*»; yani efendisi onu nereye yollasa, bir hayr getirmez. Çünkü o hayrı bilmediği gibi, kendisine söyleneni anlamaz, hayrdan da bir şey anladığı yoktur.

NİÇİN KIYAMET'E SAAT DENİLDİ?

(77) *«Göklerin ve yerin gaybı Allah'a...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Bu cümle mânâ bakımından, *«Allah bilir ve fakat sizler bilmezsiniz»* cümlesiyle bitişiktir. Yani bir şeyi helâl veya haram kılmak her şeyin sonucunu ve uygununu bilen Allah'a mahsustur. Siz ise ey müşrikler! Tüm bunları ihata edemezsiniz. O halde nasıl hükmediyorsunuz?

Ayette *«Kıyamet»*e karşılık *«Saat»* kelimesi kullanılmıştır. Çünkü *«Saat»* Kıyamet'in koptuğu anın adıdır. Buna *«Saat»* denilmesinin nedeni onun ansızın insanlara gelecek olmasındandır. Tüm insanlar o an ölecektir.

«Lemh», süratle bakmak demektir. Kıyamet'in gelişi muhakkaktır ve Allah onun gelişini bir gözün kırpması kadar ani kılmıştır.

Zeccac'a göre, Kıyamet mutlak anlamda bir göz kırpması kadar bir anda gelecek değildir. Bu ifade sadece, onun gelişinin hızını bildirmekten kinayedir. Yani Allah Teâlâ bir şeye 'ol der, o da hemen olur.

İfadenin *«Kıyamet Allah katında böyle olup, insanlar katında böyle değildir»* şeklinde anlaşılması da mümkündür. Nitekim Allah Teâlâ başka bir ayette, *«İnsanlar onu uzak görürler. Fakat biz onu çok yakın olarak görmekteyiz»* diye buyurmuştur.

«Veya daha yakındır» ibaresindeki *«Ev»* (veya) kelimesi şüphe

bildirmez, temsil içindir. Kişi bunlardan hangisini isterse temsil olarak alabilir.

Bazı müfessirlere göre, «*Ev*» (veya) kelimesi, muhatabın şüphesine binaen getirilmiştir. Bazıları ise, «*Ev*» kelimesinin «*Bel*» kelimesi yerine getirildiğini söylemişlerdir.

(78) «*Allah sizi analarınızın karınlarından...*»

Bu Ayetin Tefsiri

Yani, Allah'ın nimetlerinden bir tanesi de, sizi daha hiçbir şey bilmezken annelerinizin rahimlerinden çıkarmasıdır. Sizler babalarınızın sülbünde iken Ahd-i Misak'tan bir şey bilmediğiniz halde, Allah sizleri annelerinizin rahminden çıkarmıştır.

Veya, siz kendiniz hakkında verilen saadet ve şekavet hükmünden bir şey bilmezken Allah sizi dünyaya getirdi.

Veya, menfaatlerinizi henüz bilmezken sizi yarattı. Bu ihtimallerin tümünü de ayetten anlamak mümkündür.

«*Şükredesiniz diye size kulak, göz ve kalpler verdi*»; yani Allah bilme ve idrak etme vasıtası olan göz, kulak ve kalbi sizin için yarattı. Kişi daha anasının karnından çıkmadan önce ,Allah onun göz, kulak ve kalbini yaratır. İnsanlara O'nun emirlerini ve nehiylerini işitmek için kulak, sanatının eserlerini görmek için de göz verilmiştir ki böylelikle Allah'ı tanıyabilsinler.

«*Şükredesiniz diye*» ifadesi iki şekilde de yorumlanabilir:

a) Nimetlerine şükredesiniz diye.

b) Sanatının eserlerini görüp de şükredesiniz diye.

(79) *«Göğün boşluğunda Allah'ın buyruğuna...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Kelbi, *«Kuşların boyun eğmiş»* olmalarının Allah'ın emrine boyun eğmeleri demek olduğunu söylemektedir.

Bazıları ise, insanların yararlanmaları için müsahhar kılındıklarını söylemişlerdir.

«Cevv» kelimesi yer ile gök arasındaki boşluk anlamına gelmektedir. Gök, yerden daha yüce olduğu için Cevv kelimesi göğe izafe edilmiştir. Kuşların havada durdurulması, müsahhar kılınması onları teshir eden bir idrak sahibinin bulunduğuna delâlet etmektedir. Onlar kanatlarını kaparken, açarken, saflar halinde uçarken, onları havada tutan sadece Allah Teâlâ'dır.

Yine bu ayetten anlaşıldığına göre, gökyüzünde hareketi sağlayan havadır. Çünkü gökte uçan cisimler havasız bir noktaya rastladıklarında düşerler. Yüksek uçan bir kuşun uçuşu sadece kanatlarına bağlı değildir. Kanatlarıyla beraber gökyüzünün de uçmaya elverişli olması gerekir.

Alusî, 77. ayetin *«Göklerin ve yerin gaybı Allah'a aittir»* cümlesi hakkında şunları söylemektedir:

«Bu Allah'ın bir özelliğidir. Hiç kimse kendi başına veya ortak olarak gaybe muttali değildir. Yer ve gökteki bütün emirler, mahlûkatın ilminden gaib olan her şey mahlûkat tarafından idrak ve akledilmeyen tüm varlıklar Allah'a aittir. Gaybın göklere ve yere izafe edilmesinin nedeni ,gaybın onlara bağlı olmasıdır, yani hâli hazırda veya gelecekte onlarda oluşup, meydana getiril-

mesi ihtimaliyledir. Veya onlarda olan kimselerden saklı olması ihtimalidir.

Bu durumun Allah'a mahsus olduğunun beyanından maksat *gayb* tabirinin de işaret ettiği gibi malûmiyet bakımındandır. Yoksa mahlûkiyet bakımından değildir. Çünkü mahlûkiyet bakımından da bunların tümü Allah'a mahsustur.

Bu cümle Allah Teâlâ'nın ilminin huzuru olduğunu iş'ar etmektedir. Gaybın hadd-i zatında meydana gelmesi Allah'a nispetendir. Bu yüzden, «*Sadece göklerin ve yerin gaybı Allah'a mahsustur*» denilmemiştir. Bazı kimseler, bunun Kıyamet Günü'nde olacağını söylemişlerse de, ayeti dünya ve Ahiret'i kapsayacak şekilde yorumlamak daha uygundur.»

وَاللّٰهُ جَعَلَ لَكُمْ مِّنْۢ بُيُوْتِكُمْ سَكَنًا وَّجَعَلَ لَكُمْ مِّنْ جُلُوْدِ
الْاَنْعَامِ بُيُوْتًا تَسْتَخِفُّوْنَهَا يَوْمَ ظَعْنِكُمْ وَيَوْمَ اِقَامَتِكُمْ ۙ
وَمِنْ اَصْوَافِهَا وَاَوْبَارِهَا وَاَشْعَارِهَآ اَثَاثًا وَّمَتَاعًا اِلٰى حِيْنٍ ﴿٨٠﴾
وَاللّٰهُ جَعَلَ لَكُمْ مِّمَّا خَلَقَ ظِلٰلًا وَّجَعَلَ لَكُمْ مِّنَ الْجِبَالِ
اَكْنَانًا وَّجَعَلَ لَكُمْ سَرَابِيْلَ تَقِيْكُمُ الْحَرَّ وَسَرَابِيْلَ تَقِيْكُمْ
بَاْسَكُمْ ۭ كَذٰلِكَ يُتِمُّ نِعْمَتَهٗ عَلَيْكُمْ لَعَلَّكُمْ تُسْلِمُوْنَ
﴿٨١﴾ فَاِنْ تَوَلَّوْا فَاِنَّمَا عَلَيْكَ الْبَلٰغُ الْمُبِيْنُ ﴿٨٢﴾ يَعْرِفُوْنَ نِعْمَتَ اللّٰهِ
ثُمَّ يُنْكِرُوْنَهَا وَاَكْثَرُهُمُ الْكٰفِرُوْنَ ﴿٨٣﴾ وَيَوْمَ
نَبْعَثُ مِنْ كُلِّ اُمَّةٍ شَهِيْدًا ثُمَّ لَا يُؤْذَنُ لِلَّذِيْنَ
كَفَرُوْا وَلَا هُمْ يُسْتَعْتَبُوْنَ ﴿٨٤﴾ وَاِذَا رَاَ الَّذِيْنَ
ظَلَمُوا الْعَذَابَ فَلَا يُخَفَّفُ عَنْهُمْ وَلَا هُمْ يُنْظَرُوْنَ
﴿٨٥﴾ وَاِذَا رَاَ الَّذِيْنَ اَشْرَكُوْا شُرَكَآءَهُمْ قَالُوْا رَبَّنَا
هٰٓؤُلَآءِ شُرَكَآؤُنَا الَّذِيْنَ كُنَّا نَدْعُوْا مِنْ دُوْنِكَ ۚ فَاَلْقَوْا
اِلَيْهِمُ الْقَوْلَ اِنَّكُمْ لَكٰذِبُوْنَ ﴿٨٦﴾ وَاَلْقَوْا اِلَى
اللّٰهِ يَوْمَىِٕذِ ِۨالسَّلَمَ وَضَلَّ عَنْهُمْ مَّا كَانُوْا يَفْتَرُوْنَ ﴿٨٧﴾

80 — Allah evlerinizi sizin için bir huzur ve sükun (yeri) yaptı. Hayvanların derilerinden gerek göç zamanı, gerekse konaklama zamanında sizin için taşınması kolay evler (çadırlar) kıldı. Onların yünlerinden, yapağılarından ve kıllarından bir süreye kadar (faydalanacağınız) ev eşyaları ve ticaret metaı varetti.

81 — Allah yarattıklarından sizin için gölgelikler yaptı. Dağlarda da sizin için barınaklar yarattı ve sizi sıcaktan (ve soğuktan) koruyacak elbiseler, savaşta sizi koruyacak zırhlar varetti. İşte böylece (Allah), teslim olmanız için üzerinizdeki nimetini tamamlamaktadır.

82 — (Ey Muhammed!) Buna rağmen yüz çevirirlerse, senin üzerine düşen apaçık bir tebliğdir.

83 — Onlar Allah'ın nimetini hem bilir hem de onu inkâr ederler. Onların çoğu nankördür!

84 — Her ümmetten bir şahit getireceğimiz gün(ü hatırlat)! Artık ne kâfir olanların özür dilemelerine izin verilir ne de onların özür dilemeleri istenir.

85 — O zulmedenler azabı gördükleri zaman, artık onlardan azap hafifletilmez ve onlara mühlet de verilmez.

86 — (Allah'a) ortak koşanlar, koştukları ortakları gördükleri zaman «Ey Rabbimiz! İşte bunlar seni bırakıp da tapmış olduğumuz ortaklarımızdır» derler. (Bunun üzerine koştukları ortaklar): «Siz muhakkak ki yalancılarsınız» diyerek onlara lâf atarlar.

87 — O gün (müşrikler) Allah'a teslim olmuşlardır. Uydurdukları şeyler de onlardan uzaklaşır gider.

(80) *«Allah evlerinizi sizin için bir huzur...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Mezkûr ayette, Allah Teâlâ'nın evler hususunda insanlara vermiş olduğu nimetler sayılmakta ve öncelikle şehir ve köylerdeki evler zikredilmektedir. Zira bu evler uzun bir süre içinde oturulmak üzere yapılmışlardır. Bu takdirde, *«Sekenen»* tabiri, evlerde oturmak, yorgunluktan azaların sükûnete kavuşması gibi anlamlar taşır. Her ne kadar insanların azaları bazen evlerde hareket halinde olup, başka yerlerde sakin olursa da, birinci şık galip olanıdır.

Bu husus, Allah'ın nimetleri cümlesinden zikredilmiştir. Çünkü Allah Teâlâ eğer dileseydi, bunu sürekli gezegenler gibi hareket eder bir şekilde yaratırdı ve kul da öyle olurdu. Yine Allah Teâlâ kulunu, yeryüzü gibi sakin bir biçimde yaratmış olsaydı, kul da öyle olurdu. Ne var ki Allah Teâlâ, onu her iki durum üzere tasarruf edebilir bir tarzda yaratmıştır. Yani hem durabilir hem de hareket edebilir. Allah Teâlâ, ona dilediği gibi hareket edebilmeyi nasip kılmıştır.

Allah Teâlâ, köy ve şehirlerdeki evleri zikrettikten sonra, göçebelerin evlerini sözkonusu ederek şöyle buyurmuştur: *«Hayvanların derilerinden sizin için evler kıldı»;* yani hayvanların derilerini yaratmakla size bu imkânı sağlamış oldu. *«Gerek göç zamanı*

gerekse konaklama zamanında sizin için taşınması kolay evler kıldı». Bu ifadede geçen *«Za'n»* kelimesi, göçebelerin otlak ve su aramak maksadıyla çöllerde dolaşmaları, bir yerden başka bir yere gitmeleri anlamına gelir.

«Za'n» kelimesi bazılarına göre, devenin her iki tarafına sarkıtılan *Hevdec* demektir. Bazılarına göre de, bu kelime ile kıl ve yünlerden yapılmış çadırlar anlamının kastedilmesi muhtemeldir. Çünkü tüm bunlar (Kıl, tüy, yün, vb.) koyunların derilerinden elde edilir. Bu takdirde *«onların yünlerinden»* tabiri müstakil bir sözdür. Adeta şöyle denilmek isteniyor: *«Allah Teâlâ sizin için evlerinizin mobilyalarını, elbise ve döşeklerinizi, çorap ve benzeri ihtiyaçlarınızı yarattı»*.

«Onların yünlerinden» ifadesinin evcil hayvanların derileri üzerine atfedilmesi de muhtemeldir. Yani, yünlerden sizin için evler, çadırlar kıldı.

Hz. Peygamber'in (s.a) deriden yapılmış bir çadırı vardı. Taif derisinden yapılmıştı ve çok değerliydi. Hem yapılışı hem de rengi çok güzeldi. Hz. Peygamber (s.a) bunu israf olarak addetmemekle, bunun Allah'ın kullarına verdiği bir nimet olduğunu gösterdi. İnsanoğlunun zorunlu olarak ihtiyaç duyduğu istirahat ve gölgelik, onun açık yararlarındandır.

İbn Ebi Hatim'in Süddi'den naklettiğine göre, *«Allah evlerinizi sizin için bir seken kıldı»* ibaresi, içinde oturacağınız meskenler kıldı anlamındadır. Hayvan derilerinden yapılan evler ile kastedilen ise, göçebe çadırlarıdır. *«Taşınması kolay ve bir süreye kadar (faydalanılacak) ev eşyaları ve ticaret metaı varetti»* ifadesi ise onların ölünceye dek metaı olduğu anlamındadır.

İbn Ebi Hatim'in İbn Abbas'tan naklettiğine göre, *«Esas»* ke-

limesi *mal* anlamındadır. «*Bir süreye kadar*»; yani bir zamana kadar ondan yararlanabilirsiniz.

İbn Cerir ile İbn Münzir'in, Ata'dan rivayet ettiklerine göre, Kur'an Arapların bilgisi dahilindeki hususlardan bahsetmektedir. Çünkü hayvanlarının yünlerinden, kıllarından bahsediyor. Allah Teâlâ bunlar dışında onlara daha büyük nimetler vermişse de, onlar göçebe bir toplum olduklarından, onlara hayvanların derilerinden çadırlar, gölgelikler ,dağlardan meskenler kıldığını beyan etmektedir. Oysa ovalarda kılmış olduğu nimetler daha büyük, daha çoktur. Fakat onlar genellikle dağlarda yaşadıklarından, ayette böyle bir ifade kullanılmıştır. Yine bir sonraki ayette, onları sıcaktan koruyan elbiselerin yaratıldığı bildirilmektedir. Oysa soğuktan koruyan giysiler daha çok ve daha büyüktür. Ne var ki onlar sıcak bir iklimin insanları oldukları için böyle söylenmektedir. Yine bir ayette oradaki dağların tepelerinde bulunan karlardan söz edilmektedir. Oysa Allah'ın vermiş olduğu kar daha çoktur. Ancak onlar bunu bilemezlerdi.

Katade'den rivayet olunduğuna göre, «*İla hînin*» ifadesi bir süreyi, belli bir zamanı anlatmaktadır. (İbn Cerir, Abdurrezzak)

İbn Abbas, «*Meta*» kelimesinin ziynet/süs anlamına geldiğini söylemiştir. Halil'e göre de *esas* ve *meta* kelimeleri aynı anlama gelirler. Lâfızlar değişik olduklarından mânâlarının da değişik olduğu zannını vermektedir ve sanki aralarında atıf yapılmıştır.

(81-82) «*Allah'ın yarattıklarından sizin için...*»

Bu Ayetlerin Tefsiri

«*Zilalen* (gölgelik) kelimesi gölge yapan bulut, ağaç, dağ ve buna benzer şeylerdir. Bu görüş Katade'den rivayet edilmiştir.

İbn Abbas ve Mücahid bu kelimenin *bulutlar,* Zeccac ve Katade *ağaçlar,* İbn Kuteybe ise *ağaç ve dağlar* anlamına geldiğini söylemiştir. Tüm bu karşılıkların temsil babından olması muhtemeldir. İbn Sa'd'a göre bu kelimeyle evlerin gölgelikleri kastedilmektedir.

Allah Teâlâ evlerin gölgeliklerini bir nimet olarak takdim etmektedir; zira o beldeler çok sıcaktır

«Eknan» kelimesinin tekili *«Kin»*dir ve örtmek anlamına gelir. Çoğulu *Eknan* yerine *«Ekne»* de gelebilir.

«Serabil» kelimesinin tekili *«Sirbal»*dir ve giyilen her elbise için kullanılır. Allah pamuk, keten, yün ve değişik maddelerden size kıspetler, giysiler varetti. Onlar sizi şiddetli sıcağa karşı korurlar.

Burada özellikle *«Sıcak»*ın vurgulaması, Müberred'in de dediği gibi birbirinin zıddı olan iki şeyden birinin zikredilip diğerinin mukadder bırakılması nedeniyledir. Yani o elbiseler sizi hem sıcaktan hem de soğuktan korur.

Ayette, *el-Harr* yerine *el-Berd* denilmemiş ve *«Soğuktan koruyacak»* denilip sıcak mukadder bırakılmamıştır. Çünkü Kur'an'ın muhatapları nezdinde sıcak, soğuktan daha önemliydi. Onların yaşadıkları beldeler çok sıcak olduğu için özellikle *«sıcak»* vurgulanmıştır.

Zeccac'a göre, sıcaktan koruyan elbiselerin özellikle vurgulanması, sıcaktan koruyanın soğuktan da koruyacağı gerçeğidir.

Zemahşeri de bunun önemine temas ettikten sonra aynı hususa değinmiştir.

«Savaşta sizi koruyacak zırhlar varetti»; yani silah işlemez elbiseler var etti.

«Be's» kelimesi her ne kadar *şiddet* anlamına geliyorsa da, burada *savaş* anlamında kullanılmıştır. Yani sizi, savaşın şiddetinden koruyucu olarak, zırh ve miğfer gibi giysiler var etti.

İşte Allah sizlere nasıl geçmişte nimetler vermişse aynı şekilde gelecekte de nimetini sizin için tamamlayacaktır ki müslüman olasınız! Yani bu nimetlere bakarak, onları size bahşedenin hakkını tanır ve sadece O'na iman edersiniz. Bu nimetler size, Allah'a koştuğunuz ortakları terketmeniz için verilmiştir. İslâm eğer imanın müteradifi (eş anlamlısı) olarak kullanılmışsa ayet böyle anlamlandırılabilir. Yok eğer *«İslâm»* ile lugavi bir karşılık (teslim olmak, inkiyad etmek) kastediliyorsa eğer, ayetin anlamı *«Bu nimetlere bakarak Allah'a teslim olup, emrine itaat edesiniz diye bunlar size verilmiştir»* şeklinde olur.

Bazı müfessirlere göre ayetin anlamı şu şekildedir: *«Bu elbiseleri giymek suretiyle yaralanmaktan korunmanız maksadıyla bu nimetler size verilmiştir.»* Bu kelimeyi *«Bütün afetlerden korunmanız için»* şeklinde yorumlamakta bir beis yoktur. Bu takdirde mânâ, sıcak ve soğuktan sadır olacak afetleri de kapsamış olur. Ancak Cumhur-u Ulema'ya göre en yakın yorum ikincisidir.

Bu hususta bir rivayet nakledilir: Bedevilerden biri bu ayetleri sonuna kadar dinler ve her nimetin zikri geçtiğinde *«Evet ya Rabbi!* der.» *«Umulur ki teslim olursunuz»* cümlesini işittiğinde ise, *«İşte buna gelince hayır ya Rabbi!»* der. Bunun üzerine 82. ayet nazil olur: *«(Ey Muhammed!») Buna rağmen yüz çevirirlerse, senin üzerine düşen apaçık bir tebliğdir»;* yani Ey Muhammed onların yüz çevirip, kendilerine gelen delilleri kabul etmemeleri durumunda, sana düşen sadece tebliğdir. Onların kabul etmemesi

sana zarar vermez. Çünkü sen bu görevi hakkıyla yerine getirdin.

Bu ayet, Hz. Peygamber için bir teselli mahiyetindedir. Sebeb, müsebbeb yerine konulmuştur.

İbn Atiyye'ye göre, ayetin takdiri şöyledir:

«Eğer onlar yüz çevirirlerse, sen onların kalbinde imanı yaratmaya kâdir değilsin. Sana düşen sadece tebliğ etmektir, imanı yaratmak değil!»

(83) *«Onlar Allah'ın nimetini hem bilir...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Mezkûr ayet-i kerime müşriklerin İslâm'a sırt çevirmelerinin nedeninin, Allah'ın nimetlerini tümden inkâr ediyor olmalarıyla tahsis edilemeyeceğini göstermektedir. Çünkü onlar sözü edilen nimetlerin Allah'ın olduğunu biliyor ama sonra onları fiilleriyle inkâr ediyorlardı. Kendilerine nimet veren Allah'ı tek olarak anmadıkları, O'na kendi putlarıyla birlikte kulluk ettikleri için, bu hiç kulluk yapmamışlar anlamına gelir. Yani bu davranışları, inkâr derecesindeki bir nankörlüktür.

Mücahid'den rivayet olunduğuna göre, onların nimetleri inkârları, o nimetleri atalarından tevarüs ettiklerini söylemeleri şeklinde zuhur etmiştir. (İbn Cerir)

İbn Cerir'in Avn b. Abdullah'tan rivayet ettiğine göre, onların nimetleri inkârları, içlerinden birisinin *«Falan kişi olmasaydı, şu şu olaylar başımıza gelmezdi»* demiş olmasıdır.

Bazılarına göre, onların inkârları; *«Bu nimetler putlarımızın Allah nezdindeki şefaatleri sayesinde bize verilmiştir»* demeleridir.

Bazı müfessirler ise, bunun onların şiddet anlarında Allah'ın nimetlerini tanımaları, genişlik zamanlarında ise inkâr etmeleri demek olduğunu söylemiştir.

Bazılarına göre, kalpleriyle tanımaları, dilleriyle inkâr etmeleri demektir.

İbn Münzir'in Süddi'den rivayet ettiğine göre *nimet* ile kastedilen Hz. Muhammed, *nimeti tanımaları* ile kastedilen ise onu tanımalarıdır. Sonra da Hz. Peygamber'i (s.a) inkâr etmektedirler.

İbn Ebi Hatim'in rivayetinde, bu ayetin Ebu Cehil ile Ahnes hakkında nazil olduğu belirtilmektedir. Ahnes, Ebu Cehil'e Hz. Muhammed'i sorunca, Ebu Cehil *«O peygamberdir»* diye cevap vermiş, ama sonra inkâr etmiştir.

«Sümme» (sonra) kelimesi, bildikten sonra inkâr etmenin çok uzak olduğu anlamındadır. Çünkü nimeti bilen bir kişinin yapması gereken, onu itiraf edip, gereğini eda etmesidir. Yoksa inkâr değil.

Bilmek ile inkâr etmenin isnadı müşriklerdir. Ancak bu isnad mutlak değildir. Yani bir kimsenin davranışının tüm bir cemaate isnadı kabilindendir. Çünkü bazı müşrikler böyle davranmayabiliyorlardı. Nitekim *«Onların çoğu nankördür»* ifadesi de bu hususu ortaya koymaktadır.

«Onların çoğu nankördür»; yani onların çoğu nankörlükte ısrar ederler. Ve haşroluncaya kadar bu nankörlükte kalırlar. *«Onların çoğu»* ifadesinin kullanılma nedeni, Allah'ın, onların bazılarının iman edeceğini biliyor olmasındandır.

Bazı müfessirler geçmiş isnadın zahir üzerinde olmasının inkârından bahsederek, *«kastedilen, onların Allah'a mülaki olacakları zamana kadar küfür üzerinde sabit ve ısrarlı olmalarıdır»* demişlerdir. Bu bakımdan, *«Onların çoğu»* ibaresi, Allah Teâlâ'nın, içlerinden bazılarının iman edeceğini bilmesi nedeniyle kullanılmıştır.

Bazılarına göre, *«Onların çoğu»* tabirinin kullanılması onların bir kısmının aklının eksik olması, Allah'a nasıl varılacağını bilmemeleri, kendilerini matluba götürecek tarzda delillerden hüküm çıkarmaya güç yetirememeleri veya mükellef olma derecesine varmadıkları için üzerlerinde hüccetin kaim olmaması —ki ya küçüktürler ya da delidirler— veyahut bunun *küll*'ün yerine geçmesi nedeniyledir.

(84) *«Her ümmetten bir şahit getireceğimiz gün...*

Bu Ayetin Tefsiri

«Ümmet» kelimesi insanlardan bir topluluk anlamındadır. Her ümmetten bir şahit getirilmesi, onların iman ve taatine veya küfür ve isyanına şehadet edecek olmalarına binaendir.

İbn Münzir'in Katade'den rivayet ettiğine göre, bu şahit o ümmetin peygamberidir.

«Artık kâfirlerin özür dilemelerine izin verilmez»; yani kâfirler özür beyan etmek için izin istediklerinde, kendilerine izin ve-

rilmez. İfadenin şöyle anlaşılması da mümkündür: *Kâfirler için artık ne özür beyan etmek ne de izin yoktur. Çünkü onların zikredebilecekleri bir delil ve mazeret sözkonusu değildir».*

Ebu Müslim'e göre ayetin anlamı, şahitlerin şehadetinden sonra, onların sözlerine kulak verilmeyeceği, sözlerine iltifat edilmeyeceği şeklindedir.

Bazı müfessirlere göre mânâ şöyledir: *«Onların dünyaya yeniden gelmek şeklindeki taleplerine müsaade edilmez».*

«Sümme» lâfzı onların ümitlerini tamamen kestiklerine veya onlara o anda *«Bundan ümidinizi kesin»* denildiğine delâlet eder. Bu hitap onlara, peygamberlerin aleyhlerine şahitlik yapmalarından daha şiddetli gelir. Onlardan tevbe etmek suretiyle Rablerinin gazabını dindirmeleri veya salih amel işlemek suretiyle bu azabı gidermeleri de istenmeyecektir. Çünkü Ahiret yurdu, amel yeri değil, mükâfat ve ceza yeridir. Dünyaya yeniden dönüş arzusu ise mümkün olmayan istektir.

Zemahşeri tefsirinde, ifadeyi *«Onlara, Rabbinizi razı edin denilmez»* şeklinde yorumlar.

Abd b. Humeyd ile İbn Cerir'in Katade'den rivayet ettiklerine göre *«Şahit»* ile o ümmetin peygamberi kastedilmektedir. O peygamber Allah'ın risaletini, mesajını, emir ve buyruklarını kendilerine bildirdiğine dair şehadet eder. Nitekim bir ayette Allah Teâlâ, *«Seni onlar üzerine şahit olarak gönderdik»* diye buyurmuştur.

Katade'nin rivayet ettiğine göre, bu ayeti her okuduğunda Hz. Peygamber'in (s.a) gözleri yaşarırdı.

(85) *«O zulmedenler azabı gördükleri zaman...»*

Bu Ayetin Tefsiri

«Zulmedenler» ile kastedilen, müşrikler; *«Azap»* ile kastedilen ise cehennem azabıdır ki onların oraya girmesiyle başlar. *«Artık onlardan azap hafifletilmez ve onlara mühlet de verilmez»;* zira Ahiret'te onlar için artık tevbe sözkonusu değildir.

Bazı müfessirlere göre *«Azap»* ile cehennemin kendisi kastedilmektedir. Yani zikr-i hâl iradeyi muhaldir.

ALLAH'A ORTAK KOŞTUKLARINDAN KASTEDİLEN NEDİR?

(86-87) *«(Allah'a) ortak koşanlar, koştukları ortakları...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

Müşriklerin koştukları ortaklar ile onların Allah'tan başka taptıkları (Put, şeytan, melek, insan vs.) kastedilmektedir. Müşrikler bunları ilâh edindiklerinden ötürüdür ki fiil onların zamirine isnad olunmuştur.

Bazı müfessirlere göre, *«Ortaklar»* ile daha önce de geçtiği gibi bâtıl mabudlar kastedilmektedir.

«Onların ortakları» denilmesinin nedeniyse, müşriklerin o putlarına mallardan pay ayırmalarıdır.

Hasan Basri'ye göre onların ortakları şeytanlardı. Çünkü müşrikler o şeytanları mallarında ve çocuklarında kendilerine ortak kılmışlardı.

Bazılarına göre onların küfürdeki ortakları kastedilmektedir.

«Ey Rabbimiz! İşte bunlar seni bırakıp da tapmış olduğumuz ortaklarımızdır, derler». Kâfirler bu sözleri, azab aralarında taksim edilebilir ümidiyle söylemişlerdir.

Ebu Müslim'e göre, onların maksatları böylelikle azabı müşrikler üzerine atabilmekti. Sanıyorlardı ki böyle yapmakla azaptan kurtulacaklardır veya hiç değilse azapları hafifletilecektir.

Allah Teâlâ insanları haşre göndereceği gibi, onların mabudlarını da haşre gönderecektir. Ve onlar mabudlarının arkasına takılıp cehenneme kadar peşlerinden gideceklerdir.

Enes'ten rivayet edilen bir hadiste şöyle buyurulmuştur: *«Dünyada herhangi bir şeye tapan, ona tâbi olsun! diye emir verilir. Güneşe tapanlar güneşe, aya tapanlar aya, tağuta tapanlar da tağutlarına tâbi olurlar»*. (Müslim, Kitab'ul-İman).

Ebu Hureyre'den rivayet olunduğuna göre, haça tapan kimse için haç, suretlere tapan kimse için suretler, ateşe tapanlar için ateş temessül eder. Dünyada neye ibadet etmişse, herkes ona tabi olur. (Tirmizi, Cennet'in özellikleri babı)

Bunun üzerine koştukları mabudlar: *«Siz muhakkak ki yalancılarsınız»* diyerek onlara lâf atarlar; yani o mabudlar, kendilerine dünyada iken tapanların, *«Bunlar bizim mabudlarımızdır»* şeklindeki sözlerini tekzip ederler ve derler ki; *«Biz bunlara bize kulluk edin diye bir emir vermedik»*.

Allah Teâlâ, kâfirleri rezil etmek için Kıyamet Günü'nde putlara ve bâtıl ilâhlara konuşma yetkisi verir.

Bazı müfessirlere göre, müşriklere bu lâfı atanlar onların kendilerine taptığı meleklerdir.

«O gün (müşrikler) Allah'a teslim olmuşlardır»; yani Allah'ın azabına teslim olurlar ve O'nun izzetine boyun eğerler!

Bazı müfessirlere göre, hem tapan hem de kendisine tapılan Allah'ın kendileri hakkında vermiş olduğu hükme teslim olur.

«Uydurdukları şeyler de onlardan uzaklaşır-gider»; yani şeytanların onlara güzel gösterdikleri zail olur. Mabudlarının şefaatinden umdukları şeyler de kendilerinden gider!

الَّذِيْنَ كَفَرُوْا وَصَدُّوْا عَنْ سَبِيْلِ اللّٰهِ زِدْنٰهُمْ عَذَابًا
فَوْقَ الْعَذَابِ بِمَا كَانُوْا يُفْسِدُوْنَ ﴿٨٨﴾ وَيَوْمَ نَبْعَثُ فِيْ كُلِّ اُمَّةٍ
شَهِيْدًا عَلَيْهِمْ مِّنْ اَنْفُسِهِمْ وَجِئْنَا بِكَ شَهِيْدًا عَلٰى
هٰٓؤُلَآءِ ؕ وَنَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْكِتٰبَ تِبْيَانًا لِّكُلِّ شَيْءٍ
وَّهُدًى وَّرَحْمَةً وَّبُشْرٰى لِلْمُسْلِمِيْنَ ﴿٨٩﴾ اِنَّ اللّٰهَ يَاْمُرُ بِالْعَدْلِ
وَالْاِحْسَانِ وَاِيْتَآئِ ذِي الْقُرْبٰى وَيَنْهٰى عَنِ الْفَحْشَآءِ
وَالْمُنْكَرِ وَالْبَغْيِ ۚ يَعِظُكُمْ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُوْنَ ﴿٩٠﴾ وَاَوْفُوْا
بِعَهْدِ اللّٰهِ اِذَا عٰهَدْتُّمْ وَلَا تَنْقُضُوا الْاَيْمَانَ
بَعْدَ تَوْكِيْدِهَا وَقَدْ جَعَلْتُمُ اللّٰهَ عَلَيْكُمْ كَفِيْلًا ؕ
اِنَّ اللّٰهَ يَعْلَمُ مَا تَفْعَلُوْنَ ﴿٩١﴾ وَلَا تَكُوْنُوْا كَالَّتِيْ نَقَضَتْ
غَزْلَهَا مِنْۢ بَعْدِ قُوَّةٍ اَنْكَاثًا ؕ تَتَّخِذُوْنَ اَيْمَانَكُمْ دَخَلًا بَيْنَكُمْ
اَنْ تَكُوْنَ اُمَّةٌ هِيَ اَرْبٰى مِنْ اُمَّةٍ ؕ اِنَّمَا يَبْلُوْكُمُ اللّٰهُ بِهٖ ؕ وَلَيُبَيِّنَنَّ
لَكُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ مَا كُنْتُمْ فِيْهِ تَخْتَلِفُوْنَ ﴿٩٢﴾ وَلَوْ
شَآءَ اللّٰهُ لَجَعَلَكُمْ اُمَّةً وَّاحِدَةً وَّلٰكِنْ يُّضِلُّ مَنْ يَّشَآءُ
وَيَهْدِيْ مَنْ يَّشَآءُ ؕ وَلَتُسْـَٔلُنَّ عَمَّا كُنْتُمْ تَعْمَلُوْنَ ﴿٩٣﴾

88 — Kâfir olup da, Allah'ın yolundan alıkoyanlar (var ya!). İşte yapmakta oldukları bozgunculuklardan ötürü onlara azap üstüne azap veririz.

89 — (Zikret) o günü ki her ümmetin içinde kendilerinin üzerine kendilerinden bir şahit göndeririz. Seni de onların üzerine şahit getiririz. Biz Kitab'ı sana her şey için bir açıklama, bir hidayet, rahmet kaynağı ve müslümanlar için de bir müjdeci olarak indirdik.

90* — Kuşkusuz ki Allah adaleti, ihsanı, akrabaya yardım etmeyi emreder. Çirkin işleri, fenalık ve azgınlığı da yasaklar. O düşünesiniz diye size öğüt veriyor.

91 — Ahidleştiğiniz zaman ahdinizi yerine getirin ve Allah'ı üzerinize şahit tuttuğunuz halde yeminleri pekiştirdikten sonra bozmayın. Kuşkusuz ki Allah yapmakta olduğunuz şeyleri bilir.

92 — İpliğini kuvvetlice büktükten sonra, çözüp bozan kadın gibi olmayın. Bir toplumun diğer bir toplumdan sayıca üstün olmasına bakarak, yeminlerinizi aranızda fesat aracı kılmayın. Allah bununla sizleri imtihan etmektedir. Hakkında ihtilafa düşmüş olduğunuz şeyleri, (Allah) Kıyamet Günü'nde mutlaka sizlere açıklayacaktır.

93 — Eğer Allah dileseydi, hepinizi bir tek ümmet yapardı. Fakat O dilediğini saptırır, dilediğini de doğru yola iletir. Sizler yaptıklarınızdan ötürü, mutlaka sorumlu tutulacaksınız.

(88) *«Kâfir olup da, Allah'ın yolundan...»*

Bu Ayetin Tefsiri

«Azap üstüne azabın verilmesi» ile kastedilen, (İbn Mesud'un rivayetine göre) uzun hurma ağaçları gibi akrepler, deve boynu gibi uzun yılanlardır ki bunlar o kâfirleri ısırırlar.

Bazı müfessirlere göre, azap üstüne gelen azap kâfirleri cehennemden çıkarıp *Zemherir*'e götürür. Onlar *Zemherir*'in şiddetli soğuğundan ateşe doğru hızla kaçarlar.

Bazı müfessirler ayete şöyle mânâ vermişlerdir:

«Biz, küfürdeki önderleri, takipçilerinin azabından fazla bir azaba düçar ederiz. O azaplardan biri küfürleri, diğeri, insanları Allah'ın yolundan alıkoymaları nedeniyle kendilerine verilir. İşte dünyadaki küfür ve isyanları bunun sebebidir».

ÜMMETLERİN ALEYHİNDEKİ ŞAHİTLER KİMLERDİR?

(89) *«(Zikret o günü) ki her ümmetin içinde...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Her ümmetin peygamberi Kıyamet Günü'nde gelerek; *«Biz on-*

lara risalet görevimizi tebliğ ettik, onları imana davet ettik» derler.

Peygamber olmasa bile her dönemde mutlaka bir şahit vardır. Ancak bu şahitlerin mahiyeti hakkında ihtilaf edilmiştir. Bu konuda iki görüş vardır:

a) Bu şahitler peygamberlerin halifeleri ve insanları hidayete davet eden önderleridir.

b) Allah'ın dinini ve peygamberlerin getirmiş olduğu şeriatleri koruma vazifesi kendilerine verilen alimlerdir.

Böylece anlaşılmaktadır ki her fetret döneminde, muvahhid biri mutlaka bulunur. Meselâ Hz. Peygamber'den (s.a) önce Kus b. Saide, Zeyd b. Amr b. Nufeyl gibi kimseler vardı. Nitekim Hz. Peygamber Zeyd b. Amr hakkında; *«O haşre tek başına bir ümmet olarak gönderilecektir»* demiştir. Varaka b. Nevfel gibi zatlar da böyledir. Hz. Peygamber (s.a) onun hakkında, *«Onu cennet nehirlerine dalarken gördüm»* buyurmuştur. İşte bunlar ve benzerleri her zaman halkın karşısında bir ümmet ve şahittirler.

«Min enfusihim» (Kendilerinden) ifadesi, —daha önce de belirtildiği gibi— o şahidin onların kendi içlerinden olmasını gerektirir. Çünkü bu durumda artık mazeret kapısı kapanmış olur. Hz. Lût'un kendi ümmetinin ırkına mensup olmaması, bu konuda bir nakısa teşkil etmez. Çünkü o, onların içinde yetişip aralarında ömrünü geçirdiği, onlarla oturduğu için onlardan sayılmıştır.

İbn Atiyye'ye göre, Allah Teâlâ salih kullarından bazılarını peygamberlerle birlikte *şahit* olarak gönderebilir. Çünkü bazı sahabiler, *«Bir kimseyi günah işlerken gördüğün zaman, onu bu günahtan uzaklaştırmaya çalış. Eğer sana itaat ederse ne âlâ! Aksi*

takdirde Kıyamet Günü'nde sen onun aleyhinde şahit olursun» demişlerdir.

İmam Fahruddin Razi, bu ayet hakkında iki görüş olduğunu söylemiştir:

1) Her peygamber kavmi için şahiddir.

2) Dünyadaki her topluluk ve her dönem için haklarında şahitlik yapabilecek kimselerin var olması gerekir. Onun da yanlışlık yapmaması gerekir. Aksi takdirde onun da başka bir şahide ihtiyacı olur. Onun da başkasına. Böylece teselsül meydana gelir. Yani sonsuza değin zincirleme şahitlerin olması gerekir ki bu da muhaldir.

Hz. Peygamber (s.a) dönemindeki şahid bellidir. Ancak ondan sonraki her asırda sözleri hüccet olabilecek kimseler gerekir. Onlar masum olan şahidin yerine kaimdirler. İşte bu gerekçe ümmetin icmaının hüccet olmasını gerektirir.

Cübbaî ve Mutezile mezhebinin çoğuna göre, her asırda sözü hüccet olacak bir kimsenin bulunması gereklidir. Nitekim Şii alimlerinden olan Tabersî, *«Mecma'ul-Beyan»* adlı tefsirinde şöyle demektedir: *«Mutezile ile Şia'nın görüşü birbirine muvafıktır. Fakat hüccet olacak kimsenin kimliği hususunda ihtilaf edilmiştir».*

Görüldüğü gibi ayete dayanarak bu şekilde delil getirmek (yani «ayet bu mânâya delâlet eder» demek) zayıf bir görüştür. (1)

(1) Alusi, Ruh'ul-Meanî, cilt: 14, sh: 212-213

ŞAHİTTEN NE KASTEDİLDİ?

El-Esamm'a göre, *Şahit* ile kastedilen insanoğlunun bedenini meydana getiren uzuvlardır. Çünkü Allah Teâlâ insanoğlunun on uzvunu (iki kulak, iki göz, iki ayak, iki el, derisi ve dili) konuş turacak ve bunlar onun aleyhine şahitlik yapacaklardır. Nitekim Allah Teâlâ mezkûr ayette şahidin onların kendilerinden (min enfusihim) olacağını vurgulamıştır.

El-Esamm'ın bu görüşüne büyük müfessir Beyzavî itiraz ederek şöyle demiştir:

«O sünnete şahit olacak kimsenin, başka bir ümmetten olması da mümkündür. Üstelik «*Her ümmetten*» ifadesi bu yoruma mânidir. Çünkü uzuvların her birini ümmetten saymak doğru olmaz. Ayrıca «*Seni de onlar üzerine şahit olarak getiririz*» ifadesi de bu yoruma mânidir.

Hz. Peygamber'in haklarında şahitlik yapacağı kimseler hususunda değişik görüşler vardır. Müfessirlerin çoğunluğuna göre, bunlar Hz. Peygamber'in kendi ümmetidir. Kur'an'ın nazil olduğu dönemde yaşayanlar da, sonrakiler de bütünüyle bu kapsam içindedirler. Çünkü Hz. Peygamber'in ümmetinin amelleri, ölümünden sonra her gün kendine arzedilir. Nitekim bir hadiste şöyle buyurulmuştur:

«*Benim hayatım sizin için hayırlıdır. Siz konuşur ve (birşeyler) yaparsınız, sizin için de konuşulur. Benim ölümüm de sizin için hayırlıdır. Çünkü amelleriniz bana arzedilir. Ben de hayırlı gördüklerim hakkında, Allah'a hamdederim. Şer gördüklerim için de sizin için Allah'tan mağfiret dilerim.*»

Bazı rivayetlerde kulun amellerinin ölmüş olan akrabalarına

arzedildiği bildirilmektedir. Nitekim Ebu Hureyre'den rivayet olunduğuna göre, bir hadiste şöyle buyurulmuştur. *«Kötü amellerinizle ölülerinizi rezil etmeyin. Çünkü amelleriniz kabir aleminde bulunan ölülerinize arzolunur».* (İbn Ebi Dünya)

Enes'ten merfu olarak şöyle bir hadis rivayet edilmiştir: *«Sizin amelleriniz ölüler aleminde bulunan akraba ve yakınlarınıza arzolunur. Eğer hayırlı ise onlar sevinirler, değilse; «Ya Rabbi! Bize hidayet ettiğin gibi, onlara da hidayet edinceye kadar onları yaşat» diye dilekte bulunurlar».* (İmam Ahmed). Ebu Davud aynı hadisi, Câbir kanalıyla ve şu fazlalıkla rivayet etmektedir:*«Senin taatinle amel etmelerini kendilerine ilham et».*

İbn Ebi Dünya, Ebu Derda'dan şöyle rivayet etmektedir: *«Amelleriniz ölülerinize arzolunur. Onlar bunun bir kısmına sevinirler, bir kısmına da üzülürler».* Ebu Derda bu hadisi rivayet ettiği zaman, secdede şöyle deyip dururdu: *«Ya Rabbi! Dayım Abdullah b. Revaha ile biraraya geldiğimde, benden buğzetmesinden sana sığınırım».*

Hz. Peygamber (s.a) ümmeti için bir baba mesabesinde hatta ondan da yakındır. Ancak, daha önceki ümmetlerin amelleri peygamberlerine ölümlerinden sonra arzolunur şeklindeki bir kaideye rastlamadım. Ne olumlu ne de olumsuz hiç kimsenin bu hususa değindiğine muttali olamadım.

Bazı müfessirlere göre, Hz. Peygamber'in (s.a) aleyhlerinde veya kendileri için şahid olduğu kimselerden maksat ümmeti değil, kendisinden önceki peygamberlerdir. Çünkü Hz. Peygamber (s.a) onların akidelerini biliyordu ve onların tüm akaidleri, Hz. Peygamber'e (s.a) verilen şeriata dahildi. Hz. Peygamber'in, ümmeti için şahid olması meselesi daha önce zikredilmiş ve mesele ondan anlaşılmıştı. Bu bakımdan bu ayet, bu hususu ikinci kez

gündeme getiriyor değildir. Sadece Hz. Peygamber'in diğer peygamberler hakkında şahitlik yapacağını gösterir.

Ancak bu, ümmet-i Muhammed'in Kitab'tan anladıklarına göre, diğer peygamberlerin ümmetlerine tebligatta bulunduklarına dair şahitlik yaptıktan sonra, onların temiz ve adil olduklarına dair olan şehadettir. Bu husus daha önceki ayetten malûm değildi ki, tekrar sayılmış olsun. Hadiste de varid olan bu hususdur. Birçok müfessir, *«Böylece sizi vasat ümmet kıldık ki insanlar üzerinde şahit olasınız, peygamber de sizin hakkınızda şahid olsun»* ayetinin tefsirinde bunu zikretmişlerdir.

Seyhulislam Ebussuud Efendi, tefsirinde şöyle demektedir:

«Bu ayet önceki hükmün tekrarıdır, ikinci bir tehdid-i ilâhîdir. «Haulai» ile kastedilen, geçmiş ümmetlerle onların şahitleridir. El-Meci tabiri Hz. Peygamber'in şânına kemal-i inayet için «ba's»a işaret eder. Mazi sigasının kullanılma nedeni ise, hadisenin tahkikine delâlet içindir».

Ebussuud Efendi'nin, *«Haulai»* lâfzının geçmiş ümmetlerle, onların şahitlerine delâlet ettiğini söylemesi, zahirin hilâfınadır. Ayrıca *el-Meci*'nin *el-Ba's* yerine getirilmesi iki şehadet arasındaki mugayyirata delâlet etmesi bakımından caizdir. Çünkü Hz. Peygamber'in (s.a) ümmetine şahitliği tezkiye içindir. Fakat diğer peygamberlerin ümmetleri için şahitlikleri bu kabilden değildir.

«Gönderdiğimiz gün» ile Kıyamet Günü kastedilmektedir.

«Biz kitabı sana her şey için bir açıklama olarak indirdik» cümlesindeki *«her* şey» ile, bir grubun da iddia ettiği gibi dinle ilgili hususlar kastedilmektedir. Yani sana, din ile ilgili her hususu

açıkça kitapta beyan ettik. Bu dinle ilgili emirlerden bir kısmı, geçmiş peygamberlerle ümmetlerinin durumlarıdır. Her ümmete bir şahit gönderilmesi meselesi de bu ayetin kapsamına girer.

Her şeyi tahsis eden vasfın takdir edilmesi makamdan anlaşılmaktadır. Ayrıca *«Peygamberlerin gönderilmesi, dini insanlara açıklama hikmetine binaendir»* diye bir kaide vardır. Nitekim Hz. Peygamber bir hadisinde, *«Siz dünya işlerini benden daha iyi bilirsiniz»* buyurmuştur. Kitabın her şeyi beyan edici olması, bazı şeyleri kendi üzerinde nass kılması, bazılarında Sünnet'e havale etmesinden dolayıdır. Çünkü kitab Hz. Peygamber'e tabi olmayı emretmiş, onun hevasından konuşmayacağını bildirmiştir. Ayrıca kitab, icmaa uymayı teşvik ederek şöyle buyurmuştur: *«Kendisine dosdoğru yol apaçık belli olduktan sonra, kim Peygamber'e muhalefet eder ve müminlerin yolundan (icmadan) başka bir yola uyarsa, onu döndüğü şeyde bırakırız.»* (Nisa : 115)

İmam Şafii ve bir başka cemaatten gelen bir rivayete göre, bu ayet icmaın delilidir. Hz. Peygamber, ümmetinden ashabına tabi olmalarını istemiş ve şöyle buyurmuştur: *«Benim sünnetime ve benden sonra gelen raşid halifelerin sünnetine sarılın. Onları adeta dişlerinizle yakalayın».*

Evet, ümmet ictihad edip kıyas yapmış ve hakkın yollarını kolaylaştırmaya çalışmıştır. Bu bakımdan sünnet, icma, kıyas her üçü de Kitab'ın beyanına istinad etmektedirler. Başka bir deyişle, tüm bunlar her şeyi açıklayan kitab kapsamına dahildirler

Bazı müfessirler, Ahkaf Suresi'nin 25. ayetinde olduğu gibi *«Kullu»* kelimesinin teksir ve tefhim ifade ettiğini söylemişlerdir. Ne var ki bu yorum, buradaki mübalağanın keyfiyet yönünden değil, kemiyet yönünden olduğu söylenerek reddedilmiştir. Müfessirlerin çoğu tahsise itibar etme taraftarı olmuştur. Yani kitabın,

dini emirlerin her şeyini açıklayıcı olduğunu söylemişlerdir. Bu görüş Mücahid'ten rivayet edilmiştir. Kitabın dinle ilgili her şeyi açıklayıcı olması bazı şeylere nass olarak değinmesi, bazılarını da sünnete havale etmiş olması yönündendir. Çünkü birçok büyük alimin sözü bunu iktiza etmektedir. Meselâ, İmam Şafii Mekke'de iken bir defasında *«Ne isterseniz bana sorun, size onun cevabını Allah'ın Kitabı'ndan veririm»* der. Bunun üzerine biri *«İhramlı bir kimsenin eşek arısını öldürmesi durumunda ona nasıl bir ceza verilebilir»* diye sorar. İmam Şafii de besmele getirerek, *«Peygamber size ne verdiyse onu alın, sizi neden nehyetmişse ondan sakının»* ayetini okur ve şöyle devam eder:

«Süfyan b. Uyeyne, Abdulmelik b. Umeyir'den o, Rıbî b. Haraç'tan, o Huzeyfe b. Yaman'dan, o da, Hz. Peygamber'den şöyle rivayet etti: *«Benden sonra gelen iki kişiye (Ebubekir ve Ömer'e) uyun»*. Bize Süfyan Mus'ır b. Keddam'ın naklettiğine göre Hz. Ömer şöyle bir emir vermiştir: *«İhramlı bir kimse eşekarısını öldürsün»*. Yani kendisine eşekarısı musallat olan kimse onu öldürebilir.

Buhari'nin İbn Mesud'dan rivayet ettiğine göre, o *«Allah Teâlâ dak yapanlara, yaptırtanlara, dişlerinin uçlarını incelten ve güzellik için aralarını açanlara, Allah'ın yarattığını bozanlara lanet etmiştir»* deyince, bir kadın bu hususu İbn Mesud'a sordu. İbn Mesud, *«Allah Resulü'nün lanetlediği bir kimseye niçin ben lanet etmiyeyim ki? Çünkü o Allah'ın Kitabı'nda da vardır»* dedi. Kadın *«Ben Kur'an'ı okudum ama senin şu anda söylediğini görmedim»* dedi. İbn Mesud: *«Eğer sen Kur'an'ı okumuş isen muhakkak onu görmüşsündür. Sen hiç «Resul size ne verdiyse alın, sizi neden nehyettiyse ondan sakının»* ayetini okumadın mı? diye sordu. Kadın okuduğunu söyleyince, İbn Mesud; *«İşte Hz. Peygamber böyle bir şeyi yapmayı yasaklamıştır»* dedi.

Bazı alimlere göre ayetin zahirinden de anlaşıldığına göre, ayet umum ifade eder. «*Kullu*» (hepsi) teksir için değildir. Yani gerek din, gerekse dünya işleri olsun Kur'an'dan çıkarılması mümkün olmayan şey yoktur. Kur'an'da her şey beliğ bir şekilde açıklanmıştır. Ancak bu, insanların anlayış mertebelerine göredir. Çok şey vardır ki, birçok kimse için açıktır, ama yine birçok kimse için öyle değildir. Bu basiret kuvvelerinin farklı olmasından dolayıdır. Meselâ, insanların hissetme, görme kuvveleri değişiktir. Bazı müfessirlere göre Kur'an'ın her şeyi açıklayıcı olmasının anlamı haddizatında böyledir. Fakat böyle olması mutlaka bir açıklayıcıyı gerektirmez. Hele bunun bütün insanlar için böyle olmasını hiç de iktiza etmez. Meselâ güneş haddizatında ışık vericidir. Ancak bu ışığa bakan biri olmasa bile, ışıklandırıcı olmak güneşin zatında vardır. Fakat mübalağanın keyfiyet yönünden değil de, kemiyet yönünden olduğunu söylememiz, böyle bir yoruma gerek bırakmaz.

Şeyh Muhiddin Arabî ve birçok alimin kevni olayların birçoğunu Kur'an'dan çıkarmaları, zahiri anlamı teyid etmektedir. Ben Şeyh-i Ekber'e nisbet edilen ve harflerden meydana gelen bir cetvel gördüm. O cetvelde «*Bu cetvel sayesinde mahşer ehlinin hadiselerini biliyorum*» diye yazılıydı. Gördüğüm başka bir cetvelde ise «*cennet ehlinin hadiselerini biliyorum*» ibaresi yazılıydı. Tüm bunlar onların iddialarına göre Kur'an'dan çıkarılmıştı. Bu Hz. Ali'ye nisbet edilen cifr hesabına benzemektedir. Çünkü onlar, Allah'ın dilediği kevni hadiseleri ihata edebildiklerini ve bunların Kur'an'dan çıkarıldığını söylemişlerdir. (1)

KUR'AN HER İLMİ KAPSIYOR MU?

Suyuti, el-Mersî'den şöyle rivayet etmektedir.

(1) Alusî, Ruh'ul-Meani, cilt: 14, sh: 216

«Kur'an geçmiş ve geleceğin ilmini kapsamıştır. Öyle ki gerçekte onunla kelam eden Allah, sonra da Hz. Peygamber (s.a) onun ne derece kapsayıcı olduğunu bilir. Elbette Allah'ın zat-ı uluhiyyeti hakkındaki meseleler bundan müstesnadır. Kur'an ilminin çoğunu sahabenin ileri gelenleri Hz. Peygamber'den almışlardır. Meselâ, dört halife, İbn Abbas, İbn Mesud bunlardandır. Öyle ki İbn Abbas, bir devenin yuları kaybolsa onu Allah'ın Kitabı'nda bulabileceğini söylemiştir. Daha sonra bu ilmi tabiun, sahabeden almıştır. Onlardan sonra da artık himmetler azaldı, azimetler gevşedi, ilim ehli küçüldü ve diğer ilimlerin alınmasına güç yetiremediler. Bu yüzden Kur'an ilimlerini çeşitli kısımlara paylaştırdılar. Her taife bunlardan birini aldı ve onda ihtisas yaptı.»

Deniliyor ki: Bütün bunları bilen ve Hz. Muhammed'in (s.a) varisi olan bir zattan, bu dünya hiçbir zaman hâli kalmaz. İşte bu kimselere, Kutb'ul-Aktab, Gavs, el-Mazhar'ul-Etem ve Mazhar'ul-İsmi'l-Âzam gibi unvanlar verilmektedir.

Bu genellemeyi yapanlara meşhur aşılama hadisi (Siz dünya işlerini benden daha iyi bilirsiniz) delildir. Bu hadis hakkında şöyle demişlerdir: Hz. Peygamber (s.a) belki de aşılama halini beyan etmezden önce, bu cevabı vermiştir. İndikten sonra ise, kendisine müracaat edilmeden önce cevap vermiştir. Şayet Hz. Peygamber Kur'an'a dönüp ayete baksaydı muhataplarının ilminden daha üstün bir ilme sahip olurdu. Ayrıca muhatapları bu hususta bir ayete bakmaksızın biliyorlardı. Hz. Peygamber'in bu işi bilmesi ise, ayete müracaat etme ihtiyacı olmasındandır. Bu tıpkı Hz. Peygamber'in, «*Eğer geri bıraktığımın benzeriyle karşılaşacağımı bilseydim, kurban getirmezdim*» demesi gibidir. Oysa kurban sevki dinî emirlerdendir.

Bazı alimlere göre bir mesele ya dinî ya da dünyevîdir. Dünyevî işler Peygamber'in ihtimam gösterdiği işler değildir. Çünkü

o, dünyevî işler için gönderilmemiştir. Dinî işler ise ya aslidir ya da fer'i. Elbette asli meselelere gösterilen ihtimam fer'i meselelere gösterilmez. Çünkü Peygamber'in gönderilmesinden maksut dinin asli meseleleridir. Allah'ın birliği ve benzeri konular gibi. Öyle ki kulların yaratılışından maksat —Ayetin de delâlet ettiği gibi— Allah'ı bilmektir. Nitekim bir ayette, *«Ben insanları ve cinleri ancak bana kulluk etsinler diye yarattım»* diye buyurulmuştur. Burada sözü edilen kulluk (ibadet), Allah'ı bilmektir. Sufilerin sahih kabul ettikleri meşhur bir Hadis-i Kudsî'de; *«Ben gizli bir hazineydim, bilinmeyi istedim. Bunun için de insanları yarattım ki bilineyim»* buyurulmuştur. Kur'an dinin asli işlerini en güzel bir şekilde açıklamayı tekeffül ettiği için, her şeyin maksadı da budur.

Müteahhir alimlerinden bazıları şöyle demişlerdir:

«Her şey zahiri üzere bırakılır, Kur'an'ın her şeyi açıklayıcı olmasına gelince, bu icmalendir. Çünkü hiçbir şey yoktur ki mücmelen Kur'an'da açıklanmış olmasın!

Bu hususta bazı hallerin beyanı yeterlidir. Ayrıca mübalağa keyfiyet itibarıyla değil, kemiyet itibarıyladır».

«Biz Kitab-ı sana her şey için bir açıklama, bir hidayet ve rahmet kaynağı ve müslümanlar için de bir müjdeci olarak indirdik». Evet! Bütün varlıklar Kur'an'ın hidayet ve rahmet oluşundan istifade ederler. Çünkü Allah Teâlâ, rasûlünü âlemlere rahmet olarak gönderdiğini bildirmiştir. Kâfirlerin bu rahmetten mahrum olmalarına gelince, bu onların kendi tefritlerinden ötürüdür. Müjde olması ise, sadece müslümanlar içindir!

ALLAH'IN EMRETTİKLERİ

(90) *«Kuşkusuz ki Allah adaleti, ihsanı, akrabaya...»*

Bu Ayetin Tefsiri

«Adalet» ifrat ve tefrit noktaları arasındaki dengeyi gözetmek demektir. Adalet faziletin başıdır: Onun altında, hamakat ve cerbezelik arasında bulunan hikmetten meydana gelen aklî ve melekî kuvvelerin fazileti vardır. Onun altında da taş gibi katı kesilmek ve son derece fahiş hareket etmek mertebeleri arasında bulunan iffet mertebesinden meydana gelen behimî ve şehevî kuvvelerin fazileti vardır. Onun altında tahavvur ve korku arasında bulunan şecaatten meydana gelen yırtıcı ve öfkeli kuvvetin fazileti vardır. İtikadi hikmette de dehrilerin (ateistlerin) dediği gibi yaratıcıyı yok sayma, müşriklerin ve mecusilerin dediği gibi yaratıcıya ortak koşma mertebesiyle tatil mertebesi arasında bulunan tevhidin hikmeti vardır. (Beyhaki, *el-Esma ve's-Sıfat* adlı eserinde adaletle ilgili bahiste, İbn Abbas'tan böyle beyan etmektedir).

İbn Cerir, İbn Münzir ve bazı muhaddisler, cebr-i mahz ile kader arasında bulunanların hepsinin hak ve adaletin kapsamına girdiğini söylemişlerdir. Amelî hikmetlerden tembellik ve şaki ile said ezelde belli oldukları için ibadetin ve amelin hiçbir yararı yoktur diye ameli terketmek arasında bulunan vaciplerin edası, hikmeti kapsamaktadır.

Ahlâkî hükümlerde de adalet cimrilik ile tebzir arasında bulunan cömertlik hikmetini kapsamaktadır.

Süfyan b. Uyeyne; *«adalet amellerde gizlinin ve açığın eşit olmasıdır»* der.

İbn Ebi Hatim, Muhammed b. Ka'b el-Kurzî'den şöyle rivayet etmektedir:

«Ömer b. Abdulaziz beni huzuruna çağırtarak, benden adaleti

tarif etmemi istedi. Ben de, *«Aferin, çok önemli bir meseleyi sordun»* diyerek adaleti şöyle tarif ettim: *«Halkın küçüklerine baba, büyüklerine evlât, kendi yaşıtlarına ve kadınlara kardeş ol! Halkın suçu ve takati nisbetince onlara ceza ver. Sakın şahsi öfken için kimseye tek bir kırbaç bile vurma, aksi takdirde haddi aşanlardan olursun».*

Bu zatın adaleti bu şekilde yorumlaması, belki de halifenin makamına en uygun olanın bu olmasından dolayıdır. Aksi takdirde önceki yorum daha iyidir.

«İhsan», amellerin ve ibadetin ihsanıdır. Yani amel ve ibadetleri uygun tarzda yapmaktır. Bu ihsan keyfiyet hasebiyle olabilir. Nitekim Buhari'de kayıtlı olan şu hadis buna işaret eder: *«İhsan, Allah'ı görüyormuşcasına O'na ibadet etmendir. Sen onu görmüyorsun da, O seni görüyor».* İhsan, nafileler de olabilir. Nitekim vaciplerdeki eksiklikleri cebreden nafilelerle tetavvu yapmak gibi kemiyet hasebiyledir.

Burada ihsan ile, *«İla»* harf-i ceri ile müteaddi olan ihsanın kastedilmesi de mümkündür. Yani kastedilen insanlara ihsanda bulunmak olabilir. Nitekim İbn Neccar, el-Aklî kanalıyla babasından şöyle rivayet etmektedir:

«Hz. Ali aralarında konuşan bir topluluğun yanından geçerken onlara neyi müzakere ettiklerini sorar. Onlar da, *«Mürüvvet»*i müzakere ettiklerini söylerler. Bunun üzerine Hz. Ali, *«Bu hususta Allah'ın Kitabı'ndaki hüküm size kâfi gelmiyor mu? Allah adaleti ve ihsanı emretmektedir. Adalet insaf, ihsan ise insanlara yardım etmektir. Bundan sonra müzakere edeceğiniz bir şey mi var?»* der.»

Bu anlamdaki ihsana göre, ihsanın en yücesi, kötülük yapana

ihsanda bulunmaktır. Nitekim Hz. Peygamber de bunu emretmiştir.

İbn Ebi Hatim'in Şa'bi'den rivayet ettiğine göre, Hz. İsa şöyle buyurmuştur: «*İhsan sana kötülük yapana ihsanda bulunmandır. Sana ihsan edene ihsanda bulunman değil*».

İbn Abbas, *Adalet'i* tevhid ile, *İhsan*'ı farzları eda etmekle yorumlamıştır.

Allah Teâlâ, akrabalara sıla-i rahim yapmayı, iyilikten olan haklarını vermeyi emretmiştir. Bu ya *Adalet*'in ya da *İhsan*'ın kapsamına girer. Fakat bunun ikinci kez zikredilmesi, ona vermiş olduğu önemden ötürüdür. Zahire göre, akrabaların anne veya baba cihetinden gelmesi farketmez. Hepsini içine alır. Akrabalardan burada rahim sahipleri kastedilmektedir. Çünkü Hz. Peygamber onlara iyilikte bulunmayı teşvik etmiştir.

Şii müfessir Tabersi'nin Ebu Cafer'den rivayet ettiğine göre, akrabalar ile Hz. Peygamber'in akrabaları kastedilmektedir. Allah Teâlâ o akrabalar hakkında şöyle buyurmuştur: «*İyi bilin ki ganimetin beşte biri Allah'ın, Rasûlünün, yakınlarının, yetimlerin, yoksulların ve yolda kalmışlarındır...*» (Enfal : 41)

«*Fahşa*» kelimesi, tıpkı zina gibi şehevi arzuların ardından aşırı derecede koşmak demektir. İbn Abbas, *Fahşa* kelimesini böyle yorumlamıştır. Bu yorum tahsis değil temsildir.

«*Münker*» kelimesini ise, İbn Abbas şirk ile yorumlamış, Mücahid de bu yoruma katılmıştır.

İbn Said, münkerin karşılık olarak, «Allah'ın cehennemi gösterdiği suç» olduğunu söylemiştir.

İbn Uyeyne, münkerin iç alemin dış aleme muhalefeti olduğunu söylemiştir. Yani *münker,* ona göre içi başka, dışı başka olmaktır.

Bazı müfessirlere göre *münker* haddi gerektirmeyen ve fakat Ahiret azabını gerektiren suçlardır.

Zemahşeri ise münkerin akıllı varlıkların reddettiği şeyler olduğunu söylemiştir. Böylelikle iyilik ile kötülüğün akılla bilinebileceğini söyleyen Mutezile mezhebine uygun bir görüş öne sürmüştür.

«*Bağy*» kelimesi, insanlara zor kullanmak, insanın kendisini insanlardan üstün görmesi, halka hükmetmeye çalışması demektir. Bu şeytanî ve vehmî kuvvenin eserlerindendir. O kuvve şehevî ve gadabî kuvvelerden meydana gelir.

«*Bağy*» kelimesinin asıl anlamı, aramak, istemektir. Bu kelime daha sonra, zulüm ve düşmanlıkta yapılan iş ve isteklere tahsis edilmiştir.

KAİNATIN NİZAMINI SAĞLAYAN ÜÇ PRENSİB

Sonuç olarak Allah Teâlâ bu ayette, kâinatın nizamını sağlayan ve temelini teşkil eden üç prensibe uyulmasını emrediyor ve buna karşılık sosyal düzeni bozan üç çirkin davranıştan da kaçınmalarını insanlara söylüyor. Emrettiği prensipler adalet, ihsan ve akrabaya yardım; nehyettiği davranışlar, fahşa, münker ve zulümdür. *Adalet,* kısaca her şeyi tam tamına yerine getirmek; *ihsan* iyilik etmek; *akrabaya yardım* ise uzak yakın her akrabaya yardımda bulunmak; *Fahşa* iftira, yalan ve zina gibi söylenmesi, yapılması çirkin kabul edilen davranışlar; *Münker,* Allah'ın nizamına ve akl-ı selime göre yanlış olan söz ve davranışlar; *Bağy,* in-

sanlara üstünlük taslamak, onlara zulmedip saldırganca davranmak demektir. İşte Allah Teâlâ bu üç iyiliği emretmekte, üç kötülüğü de nehyetmektedir.

Bu ayet, hayr ve şerri en güzel şekilde biraraya getirmiştir. (Buharî; Edeb'ul-Müfred, Beyhaki; Şuab'ul-İman, Hakim, Müstedrek)

Beyhaki Hasan Basri'den bu sözün bir benzerini rivayet etmiştir.

Maverdi ve Ebu Nuaym, Abdulmelik b. Umeyr'den şöyle rivayet etmişlerdir:

«Eksem b. Seyfi'ye Hz. Muhammed'in Peygamber olarak çıktığı haberi gelince, kavminden iki kişi seçerek onları Hz. Muhammed'e gönderdi. Onlar, kendilerinin Eksem'in elçileri olduklarını ve Eksem'in ondan ne getirdiğini öğrenmek istediğini söylediler. Hz. Peygamber, *«Ben Abdullah'ın oğlu Muhammed'im. Allah'ın kulu ve rasulüyüm»* dedikten sonra mezkûr ayeti (Nahl : 90) okudu. Onlar Hz. Peygamber'den (s.a) ayeti ikinci kez okumasını istediler. Hz. Peygamber de ikinci kez, hatta onlar ezberleyinceye kadar ayeti tekrar tekrar okudu. Onlar Eksem'in yanına dönüp, kendisine hadiseyi anlatarak, ayeti okudular. Eksem ise şöyle dedi: *«Görüyorum ki o güzel ahlâkı emrediyor, çirkin ahlâktan da insanları nehyediyor. Sizler hemen bu hususta baş olun, kuyruklar olmayın. (Yani herkesten önce gidip iman edin)»*.

Yine bu ayet, İbn Abbas'tan gelen bir rivayete göre, imanın Osman b. Ma'zun'un kalbine yerleşmesine ve Hz. Peygamber'i sevmesine sebep olmuştur. (Buhari, Edeb'ul-Müfred, İmam Ahmed, Taberi)

Ömer b. Abdulaziz halife seçildiği zaman, Emevilerin daha ön-

ce hutbelerin sonlarında Hz. Ali'ye sövmeleri adetini kaldırarak bu ayeti okutmuş ve «*Hz. Ali'ye kim buğzeder, söverse ona lânet olsun*» demiştir. Bu Ömer b. Abdulaziz hakkındaki en güzel menkibelerden biridir.

Birçok alimin söylediğine göre, Kur'an'da bu ayetten başka bir ayet olmasaydı, yine de bu ayet Kur'an'ın her şeyi açıklayıcı oluşunda yeterli gelirdi. Bu ayetin, «*Sana Kitab'ı her şey için bir açıklama olarak indirdik*» ayetinin hemen ardından gelmesi bu hususa işaret etmektedir. Çünkü kişi bu ayete baktığında, kısalığına rağmen içerdiği derin mânâlar bakımından gözleri açılır ve dikkati bu olayın ötesinde bulunan olaylara doğru harekete geçer.

İmam Ahmed, Osman b. el-As'tan şöyle rivayet etmektedir:

«Hz. Peygamber ile birlikteydim. O oturuyordu. Gözlerinin havaya dikildiğini gördüm. Şöyle buyurdu: «*Bana Cebrail geldi ve bu ayeti, şu yere koymamı emretti*».»

Bu ayette emir sigasının vacib ile mendubu içerdiğine dair de delil vardır.

İSLÂMIN AHDE VERDİĞİ ÖNEM

(91) «*Ahidleştiğiniz zaman ahdinizi yerine getirin...*»

Bu Ayetin Tefsiri

Bu ayetteki birçok meselelerden *birincisi*, O'nun ahdinde bulunan birçok ihtimallerin zikredilmiş olmasıdır.

Zemahşeri, «*Keşşaf*» adlı tefsirinde, Allah'ın ahdinin, İslâm

üzere Hz. Peygamber'e biat etmek demek olduğunu söylemiştir. Nitekim bir başka ayette; «*Kuşkusuz sana biat edenler ancak Allah'a biat etmişlerdir. Allah'ın eli onların ellerinin üstündedir*» buyurulmuştur. Yani Allah adına biatta vermiş olduğunuz yeminleri bozmayın denilmektedir.

İkincisi, Allah'ın ahdinden sonraki her ahiddir ki insanoğlu kendi ihtiyarıyla onu kendisine gerekli kılar.

İbn Abbas, va'detmenin ahid içine dahil olduğunu söylemiştir.

Meymun b. Mihran; «*Kiminle ahidleşirsen, ister kâfir, isterse müslüman olsun ahdini yerine getir .Çünkü ahd ancak Allah'ındır*» demiştir.

Üçüncüsü : Esamm'a göre, ayette kastedilen cihad ile Allah'ın mallarda farz kıldığı zekât gibi haklardır.

Dördüncüsü : Allah'ın ahdi, Allah adına yemin etmektir.

Beşincisi : Kadı Beyzavi'ye göre ahd, gereğinin yerine getirilmesi vacip olan her iştir. (1)

Hazin'e göre, bu ayet İslâm üzere Hz. Peygamber'e (s.a) biat edenler hakkında nazil olmuştur. Allah Teâlâ o biatı yerine getirmelerini insanlardan istemektedir.

Bazı müfessirlere göre, bu ahd insanoğlunun kendi ihtiyarıyla kendisine vacip kıldığı şeylerdir.

(1) Fahruddin Razi, Mefatih'ul-Gayb, cilt: 5, sh: 510

El-Kuteybî, bu ayetin ahdin kefaretinin, yeminin kefareti olduğunu gösterdiğini söylüyor. Ahde vefa göstermek eğer onda salah varsa vaciptir, yoksa vacip değildir. Çünkü Hz. Peygamber, *«Yemin eden bir kimse onu yapmamanın daha hayırlı olduğunu görürse daha hayırlısını yapsın ve yemininin kefaretini versin» buyurmuştur.* (1)

«Allah'ı üzerinize şahit tuttuğunuz halde yeminlerinizi pekiştirdikten sonra bozmayın. Kuşkusuz ki Allah yapmakta olduğunuz şeyleri bilir»; yani Allah ahdinizi yerine getirip getirmediğinizi bilir.

«Kefil» kelimesi, *şahit* anlamında kullanılmıştır.

(92) *«İpliğini kuvvetlice büktükten sonra...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Mezkûr ayeti kerime, ahdini bozan bir kimse hakkında verilmiş bir misaldir. Yani, ahdiniz hususunda, ipliğini kuvvetlice büktükten sonra çözen bir kadın gibi davranmayın.

Kelbi ile Mukatil, temsil olarak zikredilen bu kadının Rihte adlı Kureyşli bir kadın olduğunu söylemektedir. Rihte, Amr b. Sa'd b. Kâ'b b. Zeydi Menat b. Temim'in kızıydı. Aptal bir kadındı ve çok vesveseliydi. Bir zira' kadar bir iği vardı. Buna, bir filkeyi takmıştı. Yünden, tüylerden, kıllardan durmadan ip büküp eğirirdi. Cariyelerine de aynı şeyi yapmalarını söyler, onlar da sabahtan öğleye kadar yün eğirirlerdi. Öğle olduğu zaman cariyelerine büktükleri bu ipleri yeniden çözmelerini söylerdi. Bu böy-

(1) Hazin, Mecma'ut-Tefasir, cilt: 3, sh: 635

lece sürüp giderdi. İşte ayetin anlamı bu kadının da boş durmayıp iş yaptığını ama sürekli yaptığı işi bozmaktan geri kalmadığını vurgulamaktadır. Oysa ahd veren bir kimse onu bozmamalıdır. Ancak onlar ahd veriyorlar sonra da ahdlerini bozuyorlardı.

«Enkaz» kelimesi *«Nakz»*ın çoğuludur ve eğirip sağlamlaştırdıktan sonra ipi çözmek demektir.

«Dehalen» kelimesi ise, hainlik ve aldatma anlamına gelir. *«Dahl»* fesat yolu üzerinde bir şeyin içine giren hainlik demektir.

Bazı müfessirlere göre bu kelime, kişinin görünürde ahdini tutuyor gibi davranarak, iç aleminde onu nakzetmesidir.

«Bir toplumun diğer bir toplumdan sayıca üstün olmasına bakarak, yeminlerinizi aranızda fesat aracı kılmayın» ifadesi hakkında Mücahid şöyle demektedir: Cahiliyye döneminde bazı kimseler bazı kimselerle ahidleşir, sonra da mal ve sayıca çok gördükleri kimseler olursa, ilk ahidlerini bozarlar, onlarla ahidleşirlerdi. Yani, ahdinizi bozmakla izzet bulmuş olmazsınız. Çünkü onlar bir topluluğun sayıca ve malca üstün olduğunu görünce ahidlerini bozarlar ve sanırlardı ki böylece şeref elde etmiş olacaklar! Allah Teâlâ da onları ahdlerini bozmaktan nehyederek, sözlerini yerine getirmelerini emretti. Allah ahdi yerine getirmek hususunda insanları denemekte ve kullarını herkesten daha iyi bilmektedir.

«Hakkında ihtilafa düşmüş olduğunuz şeyleri, (Allah) Kıyamet Günü'nde mutlaka sizlere açıklayacaktır»; yani dünyada iken ihtilâf ettiğiniz meseleleri Allah size açıklayacak, haklı ve itaatkâra sevab ve haksız olana da ceza verecektir.

(93) *«Eğer Allah dileseydi, hepinizi...»*

Bu Ayetin Tefsiri

«Ümmet» kelimesi bu ayette *«Din»* anlamında kullanılmıştır. Yani Allah dileseydi hepinizi İslâm dini üzere kılardı. Fakat o dilediğini saptırır. O'nun yaptığı zulüm değil, adalettir. O tevfik vermek suretiyle dilediğine hidayet eder. Bu O'nun fazlıdır. Bu ilahî hikmetin gereğidir. O yaptığından sorulmaz ama kullar yaptıklarından sorulur.

«Sizler yaptıklarınızdan ötürü, mutlaka sorumlu tutulacaksınız»; yani Kıyamet Günü'nde dünyada yaptıklarınızın hesabı size sorulacaktır. Allah iyilik yapanı ihsanıyla mükâfatlandıracak, kötülük yapanı da ya şiddetle cezalandıracak veya affedecektir.

Bu ayet açıkça tüm insanların müslüman olmaları hususunda ilahî meşiyyetin gelmediğini göstermektedir. Allah Teâlâ, insanlarda ayrılık ve ihtilafı, iman ve küfrü, tasdik ve tekzibi dilemiştir. Emir de O'nun dilediği gibi olmuştur.

Mutezile mezhebi, dalâlet ve küfrün Allah'ın dilemesi sonucunda olduğunu şiddetle reddeder. Onlara göre, Allah herkesten iman etmelerini istemiş ama O.nun isteğinin hilafı olmuştur. Nitekim Zemahşerî bu ayet hakkında şunları söylemektedir:

«Eğer Allah zoraki hepimizin müslüman bir ümmet olmamızı dileseydi, böyle yapardı. Çünkü Allah buna kâdirdir. Fakat O'nun hikmeti, dünyaya geldiğinde küfrü imana tercih edeceğini bildiği kimseyi dalâlete, imanı seçen bir kimseyi de lütfederek hidayete götürmeyi gerektirir. Kısacası Allah Teâlâ, işleri insanın kendi tercihine binaen kılmıştır. İnsanın müstehak olacağı lütuf veya mahrumiyet, sevap ve ikab üzerine bina kılınmıştır. Şayet kullar hidayet ve dalâlete mecbur olurlarsa o takdirde Allah Teâlâ onların sorumlu olacakları bir ameli kendilerine yüklemezdi. Çünkü

Allah Kitabı'nda; «*Andolsun ki sizler yaptıklarınızdan ötürü sorumlu tutulacaksınız*» buyurmuştur.»

Alusî ise, tefsirinde şöyle demektedir:

«Hak mezhebin müteahhir alimlerinden Molla Güranî'nin beyanına göre, kulun —Allah'ın izniyle— tesir edici gücü vardır. Nitekim, «*Hiçbir güce sahip değildir*» hükmü kul için geçerli değildir. Oysa Cebriye mezhebi alimleri bu görüştedir. Eş'arilere göre de, kulun birlikte olup da etki gücü olmayan bir kudreti yoktur. Mutezile'ye göre, kulun, Allah'ın izni olmaksızın bile etki gücü olan bir kudreti vardır. Allah'ın ilm-i ezelisinde sabit bulunan istidadının talebinden sonra onun bir tercihi vardır, Allah onu ona vermiştir. Bu mezhebe göre, kulun tercih etme hakkı vardır ama buna da mecburdur. Yani ona ihtiyarın olması gerekir. Çünkü onun ezeli istidadı bunu, cevvadı mutlak olan Allah Teâlâ'dan talep etmiştir. Sevap ve azap, hayır ve şer için olan istidad üzere terettüp eder. O istidad ise nefs'ul-emirde sabittir. Hayır ve şerr buna delâlet eder. Tıpkı eserin müessire, gayenin gaye sahibine delâlet ettiği gibi.

«*Allah onlara zulmetmemiştir ve fakat onlar kendi kendilerine zulmetmişlerdir*».

«*Hayrı bulan kimse Allah'a hamdetsin. Hayırdan başkasını bulan kimse ise, sadece kendisini kınasın*». (1)

(1) Alusi, Ruh'ul-Meani, cilt: 14, sh: 223

وَلَا تَتَّخِذُوٓا اَيْمَانَكُمْ دَخَلًۢا بَيْنَكُمْ فَتَزِلَّ قَدَمٌۢ بَعْدَ
ثُبُوْتِهَا وَتَذُوْقُوا السُّوْٓءَ بِمَا صَدَدْتُّمْ عَنْ سَبِيْلِ اللّٰهِ ۚ وَلَكُمْ
عَذَابٌ عَظِيْمٌ ﴿٩٤﴾ وَلَا تَشْتَرُوْا بِعَهْدِ اللّٰهِ ثَمَنًا قَلِيْلًا ۭ
اِنَّمَا عِنْدَ اللّٰهِ هُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ اِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُوْنَ ﴿٩٥﴾ مَا عِنْدَكُمْ
يَنْفَدُ ۭ وَمَا عِنْدَ اللّٰهِ بَاقٍ ۭ وَلَنَجْزِيَنَّ الَّذِيْنَ صَبَرُوْٓا
اَجْرَهُمْ بِاَحْسَنِ مَا كَانُوْا يَعْمَلُوْنَ ﴿٩٦﴾ مَنْ عَمِلَ صَالِحًا مِّنْ
ذَكَرٍ اَوْ اُنْثٰى وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَنُحْيِيَنَّهٗ حَيٰوةً طَيِّبَةً ۚ
وَلَنَجْزِيَنَّهُمْ اَجْرَهُمْ بِاَحْسَنِ مَا كَانُوْا يَعْمَلُوْنَ ﴿٩٧﴾
فَاِذَا قَرَاْتَ الْقُرْاٰنَ فَاسْتَعِذْ بِاللّٰهِ مِنَ الشَّيْطٰنِ
الرَّجِيْمِ ﴿٩٨﴾ اِنَّهٗ لَيْسَ لَهٗ سُلْطٰنٌ عَلَي الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَعَلٰي
رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُوْنَ ﴿٩٩﴾ اِنَّمَا سُلْطٰنُهٗ عَلَي الَّذِيْنَ يَتَوَلَّوْنَهٗ وَالَّذِيْنَ
هُمْ بِهٖ مُشْرِكُوْنَ ﴿١٠٠﴾ وَاِذَا بَدَّلْنَآ اٰيَةً مَّكَانَ اٰيَةٍ ۙ
وَّاللّٰهُ اَعْلَمُ بِمَا يُنَزِّلُ قَالُوْٓا اِنَّمَآ اَنْتَ مُفْتَرٍ ۭ بَلْ اَكْثَرُهُمْ
لَا يَعْلَمُوْنَ ﴿١٠١﴾ قُلْ نَزَّلَهٗ رُوْحُ الْقُدُسِ مِنْ
رَّبِّكَ بِالْحَقِّ لِيُثَبِّتَ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَهُدًى وَّبُشْرٰى لِلْمُسْلِمِيْنَ ﴿١٠٢﴾

94 — Yeminlerinizi aranızda hile vasıtası edinmeyin! Sonra bir ayak, sağlamca sebat etmişken kayar. (Bu kayma sonunda insanları) Allah yolundan alıkoymanız sebebiyle (dünyada) kötü azabı tadarsınız. Sizin için (Ahiret'te de) büyük bir azap vardır.

95 — Allah'ın ahdini az bir karşılığa satmayın. Eğer anlayan kimselerseniz, kuşkusuz ki Allah katında olan sizin için daha hayırlıdır!

96 — Sizin yanınızda bulunan (servet) tükenir, Allah'ın katındaki ise bakidir (tükenmez). Elbette biz sabredenlere, mükâfatlarını yaptıklarının en güzeliyle veririz.

97 — Erkek ve kadından kim mümin olarak salih amel işlerse, elbette onu güzel bir hayat ile yaşatırız ve onların mükâfatlarını yaptıklarının en güzeliyle veririz.

98 — Kur'an'ı okuduğun (okumak istediğin) zaman kovulmuş Şeytan'dan Allah'a sığın!

99 — Muhakkak ki onun, iman edip, sadece Rablerine tevekkül edenler üzerinde bir hakimiyeti yoktur.

100 — Onun hakimiyeti, ancak onu dost edinenlerin ve onu Allah'a ortak koşanların üzerindedir.

101 — Allah ne indireceğini pek iyi bildiği halde, biz bir ayeti başka bir ayetin yerine getirdiğimiz zaman: «Sen ancak bir iftiracısın» derler. Hayır! Onların çoğu bilmiyorlar.

102 — De ki: «Onu Ruh'ul-Kudüs (Cebrail) iman edenlere sebat vermek, müslümanları doğru yola hidayet etmek ve onlara müjde vermek için, Rabbinin katından hak olarak indirdi».

(94) *«Yeminlerinizi aranızda hile vasıtası...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Mezkûr ayetin ilk cümlesi, 92. ayette geçen ibarenin tekrarıdır ve tekid içindir.

«Sağlam sebat etmişken...» cümlesi yasaklanan durumun çirkinliğini daha mübalâğalı bir şekilde ortaya koymak için getirilmiştir. Adeta şöyle denilmek isteniyor: *«Yeminlerinizi aranızda mefsedet vasıtası kılmayın. Aksi takdirde bu müslümanların haklarını çiğnemeye varır».*

Ebu Hayyan, tefsirinde şöyle demektedir:

«Bu cümle istiare cümlesidir. Çünkü insanın ayağı kaydığında, tepetaklak düşer, hayr halinden şer haline girer.

«Kadem» (Ayak) kelimesinin tekil ve nekra getirilmesi, —Zemahşeri'nin de dediği gibi— hangisi olursa olsun bir tek ayağın kaymasının büyük mahzur doğuracağına işaret eder. Bu bir ayak için olursa, ayaklar sözkonusu olduğunda durumun ne olacağı düşünülsün!»

«Allah yolundan alıkoymanız sebebiyle, kötü azabı tadarsınız»; yani onlar Allah yolundan ya kendilerini ya da diğer insanları alıkoymuşlardır.

«Kötü azap»; yani öldürmek, esir düşmek, yağmaya maruz kalmak, göçe zorlanmak vb. dünyevî azaplardır. Allah'ın yolu ahid ve yeminleri tanzim eden bir sistemdir. Hz. Peygamber'e yapılan biatı bozan ve bu biatından geriye dönen kimse, bu hususta başkalarına yol açmış olur. Şekavet ve haktan kaçan kimseler bundan sonra da onu takip eder. İşte o zaman bu kimse, Allah yolundan insanları alıkoymuş olur.

«Sizin için büyük bir azap vardır»; yani sizin için Ahiret'te Allah'tan başkasının bilmediği büyük bir azap vardır.

(95) *«Allah'ın ahdini az bir karşılığa...»*

Bu Ayetin Tefsiri

«Allah'ın ahdi» ile kastedilen, birçok müfessire göre Hz. Peygamber'e iman üzere yapılan biattır.

«Satmayın» ifadesi *«değiştirmeyin»* anlamında kullanılmıştır. Çünkü ayette, *«Az bir karşılığa»* ifadesi geçmektedir ki bu da kendisiyle bir şey alındığını, bir değişmenin vuku bulduğunu gösterir. Yani Allah'a vermiş olduğunuz ahdi, az bir dünyevî karşılığa mukabil değiştirmeyin. Bu az karşılığa mukabil Allah'ın ahdini vermeyin.

Zemahşeri, *«Keşşaf»* adlı tefsirinde şöyle demektedir:

«Mekke'de müslüman olanlardan bir gruba şeytan, durumlarını güzel gösterdi. Onlar da Kureyş'in galip olduğunu, müslüman-

ların ise onların karşısında zayıf kaldığını, eziyet gördüklerini müşahade edince, böyle bir ticaret yaptılar. Ahidlerinden dönüp, Hz. Peygamber (s.a) ile yapmış oldukları biatı bozdular. İşte Allah Teâlâ da, bu ayetle onlardan, Hz. Peygamber'e ettikleri biatı, Kureyş tarafından kendilerine verilen dünyalıkla değiştirmemelerini istedi».

İbn Atiyye'ye göre bu ayet, rüşveti terki vacip olan bir davranış olarak vasıflandırdığı gibi, terki vacip olanı yapmak karşılığında mal alınmasını da yasaklamaktadır. Bu bakımdan *«Allah'ın ahdi»* ile kastedilen, sözü edilenleri ve burada zikredilmeyenleri içeren ayettir.

«İnnema» hasr edatı olarak kullanılmamıştır. *«İnne»* fiile benzer kelimelerdendir. *«Ma»* ise, *«ellezi»* anlamındadır. Gramer kurallarına göre, *«İnne»* ile *«Ma»*nın ayrı ayrı yazılmaları gerekirdi. Ancak şöyle bir kaide vardır: «Kendilerine kıyas yapılmayan iki hat vardır. Biri aruz diğeri de Kur'an hattıdır».

Ayetin anlamı şöyledir: *«Allah'ın sizin için dünyada ve Ahiret'te gizlediği nimetler, dünyalık olarak size verilenlerden çok daha hayırlıdır. Eğer gerçekten bilen, bâtıl ile hakkı ayırdedebilecek ilim ehlindenseniz, hâl budur».*

(96) *«Sizin yanınızda bulunan (servet)...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Mezkûr ayet Allah'ın katında bulunanın daha hayırlı olduğunun sebebidir. Yani, dünya nimetlerinden lezzet aldığınız şeyler de, dünya da, dünyada bulunan her şey de bitecek ve yok olacaktır. Sayıları ne kadar çok, süreleri ne kadar uzun olursa olsun, gerçek

budur. Allah'ın katında bulunan dünyevî ve uhrevî olan rahmetinin hazinelerine gelince, onlar bakidir ve tükenmezler.

Ahiret nimetlerinin bâkî oluşu (tükenmemezliği) çok açıktır. Fakat bu özelliğin dünya nimetlerinde de oluşu, Ahiret nimetlerine bağlı bulunmasındandır. Yani bu nimetler devamlıdır ,vakti geldiğinde Kıyamet kopar ve Ahiret nimetleriyle birleşirler. Uhrevî nimetler bu nimetleri takip ettiklerinden, bunlar da o açıdan baki sayılırlar.

İbn Ebi Hatim'in, İbn Cübeyr'den rivayet ettiğine göre, her iki ayette de *«Allah'ın katında bulunan»* ile uhrevî sevap kastedilmektedir. Bazı imamlar bu yorumu tercih etmişlerdir.

«Bâkî» kelimesi devama delâlet etsin diye, *«Yebki»* kelimesi yerine konulmuştur. Bu ayet, cennet nimetlerinin daimi olmadığını iddia eden Cehm b. Safvan'ı ve mezhebini reddetmektedir.

«Elbette biz sabredenlere, mükâfatlarını yaptıklarının en güzeliyle veririz»; yani Allah'a vermiş oldukları ahd üzere sabreden veya müşriklerin eziyetlerine karşı tahammül gösteren, ya da İslâm'ın tatbiki ağır birtakım kaide ve kurallarına sabredenlere mükâfatlarını vereceğiz. Hem de yaptıklarının en güzeliyle.

«Yaptıklarının en güzeli», sabırdır .Çünkü sabır kalbi hususlardandır. Bütün sorumluluklarında insanoğlu sabra muhtaçtır. Binaenaleyh bütün tekliflerin başı ve temeli sabırdır.

«Ahsene» kelimesinin *«Ma Kâne»*ye izafe edilmesi, Ebussuud Efendi'ye göre sabrın güzelliğinin kemâlini belirtmek içindir. Nitekim başka bir ayette Ahiret sevabının güzelliğinden bahsedilmiştir. Bu ise *«Sabredenlerin mükâfatı ancak amellerin en güzelini işlediklerinden ötürüdür»* şeklinde bir kastı ifade etmez. Çünkü

en güzellerinin olduğu gibi, sadece güzellerin de mükâfatı vardır. Evet! Mükâfat Allah'tan gelen va'dden dolayı ancak taatlere karşılık verilir.

Bazı müfessirlere göre, 95 ve 96. ayetler İbn'ul-Kays b. Abis el-Kindî ile hasmı İbn Esra' hakkında nazil olmuştur. Bu iki kişi bir arazi meselesinde münakaşa ediyorlardı. İbn'ul-Kays yemin ederek o araziyi almak istediğinde, bu ayeti dinledi ve bu işten vazgeçerek hakkın hasmına ait olduğunu söyledi.

TAYYİBE HAYAT HANGİ HAYATTIR?

(97) *«Erkek ve kadından kim mümin olarak...»*

Bu Ayetin Tefsiri

«Güzel bir hayat» (Hayaten tayyibeten) ibaresi hakkında birçok yorumlar öne sürülmüştür. İbn Abbas, Said b. Cübeyr, Ata ve Dahhak'tan rivayet olunduğuna göre *«hayaten tayyibeten»* ile kastedilen helâl rızıktır. Hasan Basri, Zeyd b. Veheb, Vehb b. Münebbih, İkrime ve İbn Abbas'tan rivayet olunduğuna göre, bu ibare ile *«Kanaat»* kastedilmektedir. Bu görüş aynı zamanda Hz. Ali' ye de aittir. Dahhak'a göre (ki bu üçüncü yorumdur), *«hayaten tayyibeten»* ile kulun ibadet ve taate muvaffık kılınması kastedilmiştir. Çünkü bu taatler insanı Allah'ın rızasına götürür. Yine Dahhak şöyle söylemiştir: «Mümin olduğu halde salih amel işleyen veya fakirlikten ve zenginlikten emin olduğu halde salih amel işleyen bir kimsenin hayatı da tayyib bir hayattır. Allah'ın zikrinden yüz çeviren, Rabbine iman etmeyip ,salih amellerde bulunmayan kimsenin hayatı ise sıkıntılıdır. Böyle bir hayatta hayır yoktur. Dördüncü yorum, Mücahid, Katade ve İbn Zeyd'den nakledilmiştir ki bu yoruma göre, *«hayaten tayyibeten»* cennettir. Hasan

Basri de bu görüşe katılmıştır. Ona göre hiç kimse için hayat tayyibe değildir. Bu sadece cennette mümkündür».

Bazı müfessirlere göreyse «*hayaten tayyibeten*» saadettir. (Bu yorum İbn Abbas'tan da rivayet edilmiştir).

Ebubekir el-Verrak'a göre, «*hayaten tayyibeten*» ile, taatin tatlılığı kastedilmektedir.

Sehl b. Abdullah et-Tüsteri bu ibareyle, kulun tedbirinden sıyrılarak tedbirini Allah'a havale etmesinin kastedildiğini söylemiştir.

Cafer-i Sadık, «*Hayatı Tayyibe, Allah'ı bilmek ve O'nun huzurunda durmanın doğruluğudur*» demiştir.

Bazılarına göre *Hayatı Tayyibe*, insanlardan müstağni olup, Allah'a muhtaç olmaktır.

Bazılarına göre kastedilen, Allah'ın kaza ve kaderine razı olmaktır.

«*Onu güzel bir hayat ile yaşatırız*» denildikten sonra «*onların mükâfatlarını yaptıklarının en güzeliyle veririz*» ifadesi kullanılmış ve böylece zamir önce tekil, sonra da çoğul getirilmiştir. Çünkü «*Men*» kelimesi tekil de çoğul da kullanılabilir. Bu bakımdan zamirler «*Men*» lâfzına binaen bazen tekil, bazen de çoğul olarak zikredilmiştir.

Ebu Sa'lebe'ye göre, Tevrat ve İncil ehlinden bazı kimselerle müşriklerden bazıları birarada otururlarken Tevrat ehli kendilerinin üstün olduğunu, İncil ehli kendilerinin üstün olduğunu, müş-

rikler de kendilerinin üstün olduğunu iddia ettiler. Bunun üzerine de bu ayet nazil oldu.

KUR'AN OKUNMAK İSTENDİĞİNDE NE YAPMAK GEREKİR?

(98-99) *«Kur'an'ı okuduğun (okumak istediğin) zaman...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

Ayette, Kur'an okunulacağı zaman, Allah'ın dergâhından kovulmuş Şeytan'ın vesveselerinden Allah'a sığınılması gerektiği öne sürülmektedir. Yani, *«Euzu billahimineşşeytanirracim»*in söylenmesi emredilmektedir.

Sa'lebî ile Vahidî'nin İbn Mesud'dan rivayet ettiklerine göre o *«Euzubillahi semîil-alimi mineşşeytanirracim»* der ve onu dinleyen Hz. Peygamber (s.a) ona *«Ey Ummu Abd'in oğlu! Euzubillahi mineşşeytanirracim de»* diye buyurur.

Cebrail'in *«Kalem'den ve Levh-i Mahfuz'dan bana bu şekilde getirilip okutuldu»* dediği rivayet olunur.

Hz. Aişe'den rivayet olunduğuna göre, Hz. Aişe'ye iftira atıldığı zaman Hz. Peygamber oturup yüzünü açtıktan sonra, *«Euzubillahimineşşeytanirracim»* demiş ve ifk (iftira) ayetlerini okumaya başlamıştır. (Beyhaki, Ebu Davud).

Said'den rivayet edildiğine göre, Hz. Peygamber geceleyin namaza kalktığında, namazın başında *«Subhanekellahume ve bihamdike...»* duasını okuduktan sonra, euzu besmeleyi okur ve devam ederdi. (Beyhaki, Ebu Davud) Bu görüşte olanların istidlâl ettiği hadis budur.

«El-Hidaye» de *«Esteuzubillah»* demenin daha evla olduğu; zira böylelikle Kur'an'a muvafıkiyetin sağlanacağı kayıtlı ise de, en kuvvetli yorum, daha önce zikredilendir. Çünkü *istiaze sigası* sığınmayı talep içindir. *«Euzu»* demekse bu isteğe uygun bir tatbikattır. Cumhurun görüşünün daha evla olmasının delili, rivayetlerde bu şekilde gelmesidir.

Buradaki emir, cumhura göre, mendupdur. Abdurrezzak'ın *«el-Musannef»*inde, İbn'ul-Münzir'in Ata'dan ve ayrıca Süfyan'us-Sevrî'den gelen rivayetine göre emr burada vücup ifade eder. İster namaz içinde, isterse namaz dışında olsun vaciptir. Çünkü ayetin zahirinden anlaşılan budur.

El-Haffacî'ye göre, ayetteki emri nedb üzere atfetmek gerekir. Çünkü Hz. Peygamber'in *«Euzu»*yu terkettiği bildirilmektedir.

İbn Sirin'e, Nehai'ye ve kavl-i kadimin de Şafii'ye göre euzunun kıraatte her rekâtın besmelesinden önce getirilmesi meşrudur. Çünkü emir şarta bağlıdır, şart tekerrür edince emir de tekrarlanır. Her rekâtta kıraat tekrar edildiğine göre, euzunun da tekrarlanması gerekir. Ayrıca ilk rekâtta meşhur olduğundan, ilkine kıyasla diğer rekâtlarda da tekrarlanmasının meşhur olduğu anlaşılır ki nedenleri aynıdır.

Ebu Hanife'ye ve kavli cedidin de Şafii'ye göre, euzunun okunması sadece ilk rekâtta meşrudur. Çünkü namazda okunan her şey bir tek kıraat sayılır.

Bazılarına göre, euzuyu okumak sadece namaza mahsus olduğundan, tekrarlanmaz.

İmam Malik'e göre, farz namazda euzu okunmaz. Fakat diğer namazlarda okunur.

Ebu Hureyre, İbn Sirin, Davud ve kıraat alimlerinden olan Hamza'dan gelen rivayete göre, euzu kıraatin sonunda getirilir. Çünkü ayetin zahiri bunu iktiza eder.

Euzunun kıraatten önce olduğunu savunan cumhurun delili ise, kıraat alimlerinin senedli olarak Nafi'den, Cübeyr b. Mu'tim' den ve Hz. Peygamber'den rivayet ettikleri bir hadistir. Bu hadise göre, Hz. Peygamber (s.a) kıraatten önce, euzu besmele çekerdi.

Keşif sahibi, bu hadisin euzunun kıraatten önce getirilmesinin sünnet olduğuna delâlet ettiğini söylemektedir. Bu bakımdan ayetin başında irade takdir edilir. Yani Kur'an okumak istediğinizde, euzu besmele getirin. Ayrıca işi bitirdikten sonra, düşmanın (şeytanın) şerrinden Allah'a sığınmak münasip olmaz. En uygunu, Kur'an okumaya başlamadan önce euzu getirmektir.

«*Şeytan*» ile kastedilen, İblis ile onun takipçileridir. Bazılarına göreyse, bu kelime her saldırganı, Allah'a isyan eden herkesi kapsamaktadır.

Hitabın Hz. Peygamber'e tevcih edilmesi, salih ameller arasında Kur'an okumanın istiaze ile tahsis edilmesi, Hz. Peygamber' den başkasının ve Kur'an okumadan başka salih amellerde bunu yapmanın daha mühim olmasındandır. Madem ki Hz. Peygamber ne önünden ne de ardından bâtılın gelip yaklaşmadığı Kur'an'ın okunmasını irade ettiğinde, onu getirmekle emrolunmuştur. Acaba Hz. Peygamber'den başka ve Kur'an okumanın dışında kalan diğer amellerde durum nasıl olacaktır? Şeytanın müminler ve Rablerine tevekkül edenler üzerinde bir hakimiyeti yoktur. Yani durumlarını Allah'a bırakıp, şeytanın şerrinden O'na sığınanlar üzerinde şeytanın bir hakimiyeti olamaz. Bu tasallut, euzu okunduktan sonra yok edilir.

Bazı müfessirler, Şeytan'ın müminler üzerinde hiçbir şekilde (mutlak olarak) bir tasallutunun olmadığını söylemişlerdir. Nitekim Ebu Hayyan, hadislerden de anlaşılanın bu olduğunu söylemiştir.

Bu görüşe, «*Şeytanın müminlere bir etkisi yok ise eğer, niçin şeytanın şerrinden Allah'a sığınıyoruz?*» denilerek itiraz edilmiştir. Cevap şudur: Burada kastedilen tasallutun büyük olanını defetmektir.

İbn Cerir'in Süfyan'us-Sevrî'den rivayet ettiğine göre, şeytanın müminler üzerinde bir tasallutunun olmayışı onları affedilmeyecek bir günaha kaydırmak noktasındadır.

İstiaze küçük ve önemsiz günahlar içindir. Müminler şeytanın emirlerine itaat etmez ve vesveselerini kabul etmezler. Ancak önemsiz gördükleri, nadiren insanlardan sadır olan ve gaflet halinde meydana gelen şeylerde ona kulak verirler. İşte bunların korunmasının Allah katında önemli olmasından dolayı, küçük günahlar için bile istiaze edilmesi emredilmiştir.

Kadı Beyzavi bu görüşe katılarak şöyle demiştir: «*İstiaze emredildikten sonra, hakimiyetin zikredilmesi, İblis'in hakimiyeti olduğu zannına kapılmamak içindir*».

El-Keşf sahibi, bu cümlenin emredilen istiazenin beyanı yerine kaim olduğunu söylemektedir. Bu cümle istiazenin Allah'a ilticadan hali olan bir topluluğun kâfir olmadığına delâlet ettiğini gösterir. İltica önce imanla, sonra tevekkülle olur.

ŞEYTAN KİME HÂKİM OLUR?

(100) *«Onun hakimiyeti ancak onu dost...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Şeytanın hakimiyeti sadece onu dost (veli) edinenler içindir. Onun Allah'a kendisini ortak koşanlar üzerinde hakimiyeti vardır.

«Bihi» zamiri, Mücahid ve Dahhak'a göre, Allah'a racidir. Rebi' b. Enes ile el-Kuteybî'ye göreyse, şeytana racidir. Bu takdirde ayetin anlamı şöyle olur: *«Şeytanın hakimiyeti sadece ona itaat edenlerle, ondan ötürü Allah'a ortak koşanlar üzerindedir»;* yani şeytana itaat edenler, Allah'a ortak koşuyorlar demektir.

(101) *«Allah ne indireceğini pek iyi bildiği...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Bir ayeti bir ayetle tebdil etmek ile, geçmiş bir şeriati yeni bir şeriat ile değiştirmek kastedilmektedir. Bu görüş İbn Vahid ile, Mücahid'e aittir. Yani bir ayeti kaldırıyor onun yerine bir ayet koyuyoruz.

Cumhura göre anlam, «bir ayeti neshediyor, onun yerine daha şiddetli bir ayet getiriyoruz» şeklindedir. Nesh ve tebdil bir şeyi kaldırmakla beraber onun yerine bir başkasını koymaktadır. (Nesh meselesi ayrıntılı olarak Bakara Suresi'nde işlenmişti.)

Mekke müşrikleri nesh olayları vuku bulduğunda, *«Sen yalancısın, iftira atıyorsun»* diyorlardı. Çünkü onlar hükümlerin tebdil edildiğini görüyorlardı. Cevaben onlara şöyle denildi: *«Ey Mu-*

hammed! Sen bir yalancı ve iftiracı değilsin. Onların bir kısmını diğeriyle tebdil eden Allah'tır. Ama onlar bunu bilmiyorlar».

RUH'UL - KUDÜS KİMDİR?

(102) *«De ki: Onu Ruh'ul-Kudüs...»*

Bu Ayetin Tefsiri

«Ruh'ul-Kudüs» ile kastedilen Cebrail'dir. Kur'an'ın tamamını, nasihini, mensuhunu O indirmiştir.

Sahih bir senedle Amr Şa'bî'den rivayet edildiğine göre, İsrafil Hz. Peygamber'in üç yıl vekili olmuştur. Ona kelime kelime getiriyordu. Sonra Cebrail, Kur'an'ı indirdi.

Rivayet olunduğuna göre, Fatiha Suresi'ni hiçbir zaman yeryüzüne inmeyen bir melek Hz. Peygamber'e getirmiştir. (Müslim)

«Onu Ruh'ul-Kudüs Rabbinin katından indirdi»; yani Cebrail onun içindeki hüccet ve delillerle müminler sebata, sükünete kavuşsunlar diye Rabbinin kelâmından sana indirdi. O müslümanlar için hidayet ve müjdedir. (1)

Alusî'ye göre, Cebrail'e *Ruh'ul-Kudüs* denilmesinin nedeni, onun Allah'ın katından *«Kuds»*u indirmesindendir. *Kuds* nefisleri tertemiz kılan Kur'an, hikmet ve ilahi feyzdir.

Bazılarına göre, Cebrail'e bu adın verilmesinin nedeni, onun beşerî çirkefliklerden ârî olmasındandır.

(1) Kurtubî, Ahkam'ul-Kur'an, cilt: 10, sh: 176-177

وَلَقَدْ نَعْلَمُ أَنَّهُمْ يَقُولُونَ إِنَّمَا يُعَلِّمُهُ بَشَرٌ ۗ لِّسَانُ
الَّذِي يُلْحِدُونَ إِلَيْهِ أَعْجَمِيٌّ وَهَٰذَا لِسَانٌ عَرَبِيٌّ
مُّبِينٌ ﴿١٠٣﴾ إِنَّ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ ۙ
لَا يَهْدِيهِمُ اللَّهُ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١٠٤﴾ إِنَّمَا
يَفْتَرِي الْكَذِبَ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ ۖ
وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْكَاذِبُونَ ﴿١٠٥﴾ مَن كَفَرَ بِاللَّهِ
مِن بَعْدِ إِيمَانِهِ إِلَّا مَنْ أُكْرِهَ وَقَلْبُهُ مُطْمَئِنٌّ
بِالْإِيمَانِ وَلَٰكِن مَّن شَرَحَ بِالْكُفْرِ صَدْرًا فَعَلَيْهِمْ
غَضَبٌ مِّنَ اللَّهِ ۖ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿١٠٦﴾ ذَٰلِكَ
بِأَنَّهُمُ اسْتَحَبُّوا الْحَيَاةَ الدُّنْيَا عَلَى الْآخِرَةِ ۙ وَأَنَّ اللَّهَ
لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ ﴿١٠٧﴾ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ طَبَعَ اللَّهُ
عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ وَسَمْعِهِمْ وَأَبْصَارِهِمْ ۖ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْغَافِلُونَ
﴿١٠٨﴾ لَا جَرَمَ أَنَّهُمْ فِي الْآخِرَةِ هُمُ الْخَاسِرُونَ ﴿١٠٩﴾ ثُمَّ إِنَّ رَبَّكَ
لِلَّذِينَ هَاجَرُوا مِن بَعْدِ مَا فُتِنُوا ثُمَّ جَاهَدُوا
وَصَبَرُوا ۙ إِنَّ رَبَّكَ مِن بَعْدِهَا لَغَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿١١٠﴾

103 — Andolsun ki biz onların: «Kur'an'ı ona ancak bir insan öğretiyor» dediklerini biliyoruz. Kendisine (Kur'an'ı) nispet ettikleri kimsenin dili a'cemi (yabancı)dır. Oysa bu (Kur'an) apaçık Arapça bir dildir.

104 — Kuşkusuz ki Allah; Allah'ın ayetlerine inanmayanları doğru yola iletmez ve onlar için elim bir azap vardır.

105 — Ancak Allah'ın ayetlerine inanmayanlar yalan uydururlar. İşte onlar yalancıların ta kendileridir!

106 — Kalbi iman ile mutmain olduktan sonra küfre zorlanan kimse dışında, imanından sonra Allah'ı inkâr eden ve küfre göğsünü açan kimselere Allah'tan bir gazap ve onlar için büyük bir azap vardır.

107 — Bu onların dünya hayatını Ahiret'e tercih etmelerinden ve Allah'ın kâfir bir kavmi hidayete erdirmeyeceğinden ötürüdür.

108 — Onlar Allah'ın, kalplerini, kulaklarını ve gözlerini mühürlediği kimselerdir ve onlar gafillerin ta kendileridir!

109 — Hiç kuşkusuz onlar Ahiret'te hüsrana uğrayacak kimselerin de ta kendileridir.

110 — Sonra Rabbin eziyet edildikten sonra hicret eden, cihad eden ve sabredenlerin (yardımcısıdır). Rabbin (onları bu amellerinden) sonra elbette çok bağışlayan ve çok esirgeyendir.

(103) *«Andolsun ki biz onların: Kur'an'ı...»*

Bu Ayetin Tefsiri

MÜŞRİKLERİN İDDİASINA GÖRE PEYGAMBER'E KUR'AN'I KİM ÖĞRETİYORDU?

Müşriklerin, Hz. Peygamber'e Kur'an'ı öğrettiğini iddia ettikleri kişi kimdir?

Süddi'nin rivayetine göre, Huveyd b. Abduluzza'nın *Aiş* (veya Yaiş) adlı bir kölesi vardı. Bu köle önceki semavi kitapları okuyan ve İslâm'ı da güzel olan biriydi. İşte müşrikler, Hz. Peygamber'e Kur'an'ı bu kölenin öğrettiğini iddia ediyorlardı. Ferra ile Zeccac bu görüştedirler.

Bazılarına göre de, bu kimse Mekke'de bir kadının kölesi olan Ebu Fukeyhe'dir. Asıl adı Yesar'dı ve yahudiydi. Bu rivayet Mukatil ve İbn Cübeyr'den menkuldur ve fakat İbn Cübeyr'in rivayetinde, kölenin yahudi olduğu belirtilmemektedir.

Adem b. Ebi İyaz ile Beyhakî, Abdullah b. Müslim el-Hadramî'den şöyle rivayet etmişlerdir:

«Bizim «Ayni-Temir» halkından olan iki hıristiyan kölemiz vardı. Birinin adı Yesar, diğerinin adı ise Cebra idi. Mekke'de kılıç

imalatıyla uğraşırlardı. İncil okurlardı. Hz. Peygamber çoğu kez onların yanından geçerdi. Onlar İncil okurlarken Hz. Peygamber durur ve dinlerdi. Bunun üzerine müşrikler *«İşte Muhammed, bunlardan öğreniyor»* demeye başladılar.

Bazı rivayetlerde o kölelerden birine, *«Sen Muhammed'e bir şey mi öğretiyorsun?»* diye sorulduğu, onun da *«Hayır. Ben Ona bir şey öğretmiyorum. O bana öğretiyor»* diye cevap verdiği bildirilir.

İbn Abbas'tan gelen bir rivayete göre, bu şahıs Mekke'de Rum asıllı olup, Kureyş'ten bir evde oturan bir köleydi. Ona Bel'am denirdi. Hz. Peygamber ona İslâm'ı öğretirdi. Kureyşliler ise, *«İşte Muhammed'e Kur'an'ı öğreten kişi budur»* dediler.

İbn Cerir ile İbn Münzir'in Dahhak'tan rivayet ettiklerine göre Hz. Peygamber'e Kur'an'ı öğrettiği iddia olunan kimse, Selman-ı Farısi'dir. Ancak bu rivayet zayıftır. Çünkü bu ayet Mekki'dir. Selman-ı Farısi ise Medine döneminde müslüman olmuştur. Selman-ı Farısi'nin Mekke döneminde Hz. Ebubekir tarafından satın alınarak müslüman olduğu ve böylece azad edildiği şeklindeki görüş de zayıftır.

Bazı rivayetlere göre, Hira mağarasında iken Hz. Peygamber'e Kur'an'ı biri yahudi, diğeri de hıristiyan olan iki kişi öğretmiştir. Ancak bu iddia katıksız bir yalandır. Hiç bir mesnedi olmadığı gibi, müşrikler de böyle bir şey söylememiştir.

Görüldüğü gibi ayette, müşriklerin Hz. Muhammed'in muallimi olarak iddia olunan kişinin adı verilmemektedir. Çünkü onlar bu sözü, Hz. Peygamber'in Kur'an'ı muayyen birinden öğrendiği zannıyla söylüyorlardı. Aksine kim olursa olsun, Kur'an'ı ona bir insanın öğrettiğini iddia ediyorlardı.

«Lisan» kelimesi konuşmaktan ibarettir. *Yulhidune* fiili *meyletmek* anlamına gelen *ilhad* kökünden gelir.

«A'cemî» kelimesi, fasih konuşamayan kimse demektir. Ebu'l-Feth el-Musili, (a-c-m) maddesinin Arapça'da İbham ve gizlilik ifade ettiğini, beyan ve izahın zıddı olduğunu söyler. Meselâ fasih konuşamayan bir kimse için, *«Raculun a'cemu»*, kadın ise, *«İmraetun acmâu»* denilir. *A'cemi;* dilinde kırıklık, acemilik olan kimse demektir. Yani bir anlamda konuşmasında kekemelik, izahsızlık bulunan kimsedir. Bu kimsenin Arap olması veya başka bir kavme mensup olması farketmez. Bu nedenle, *«Ziyad ve'l-A'cem»* derlerdi. Oysa Ziyad Araptı. Fakat dilinde kekemelik vardı. Yine Haib'ul-A'cemi'nin Hasan Basri'nin talebesi olduğu söylenilmiştir. Oysa o Acem değildi.

Müşriklerin talimi nispet ettikleri birçok kimse vardı. Oysa ayette, tekil olarak *«Ellezi»* kullanılmaktadır. Burada *ellezi* ile cins kastedilmiştir. Dolayısıyla mânâ genelleşir. Yani sözü edilen bu kimseler fasih ve vâzıh konuşabilen kimseler değillerdir ve söylediklerinden bir şey anlaşılmaz.

İbn Atiyye'nin sözünden, *«Lisan»* kelimesinin asıl mânâsı üzere olduğu(dil), anlaşılmaktadır. Hasan Basri, nekra olan *Lisan* kelimesini marife (el-Lisan) olarak okumuş ve *ellezi* kelimesini ona sıfat yapmıştır.

Kısaca özetlemek gerekirse, müşrikler insanları şüpheye düşürmek için, Kur'an'ın Hz. Peygamber'e Rum ve hıristiyan dinine mensup Cebra veya Yaiş adlı köleler tarafından öğretildiği iddiasını ortaya attılar. Oysa bu köleler, Arapçayı doğru dürüst bilmezlerdi. Ana dilleri Rumcaydı. Kur'an'ın fesahat ve belâgatı karşısında, tüm Arap edip ve şairleri adeta dillerini yutmuşlar, hatta

inanmadıkları halde onun belâgatı önünde secdeye kapanmışlardı. Nitekim Kur'an nazil olduktan sonra Kâbe'ye asılı duran ve Arap dilinin en fasih örnekleri olan şiirleri, oradan indirmişlerdi. Kur'an varken bu şiirlerin askıda kalmalarının anlamsız olduğunu itiraf etmişlerdi. Kur'an'ın ne kadar beliğ bir eser olduğu ortada iken, Arapçayı doğru dürüst konuşamayan bir kölenin, böylesine üstün bir eseri meydana getirmesi hiç düşünülebilir mi? Elbette hayır! Bin kez hayır! İşte bu ayet-i kerime de onların bu tutarsız ve mesnedsiz, iddia ve iftiralarını cevaplandırmaktadır.

ALLAH'IN AYETLERİNDEN KASTEDİLEN

(104) *«Kuşkusuz ki Allah; Allah'ın ayetlerine...»*

Bu Ayetin Tefsiri

«Allah'ın ayetleri» ile kastedilen eğer Kur'an ise anlam onların Kur'an'ın Allah'ın katından geldiğini tasdik etmedikleri, aksine Kur'an'a iftira edip, onu Hz. Peygamber'e bir insanın öğrettiği efsaneler olduğunu söyledikleri şeklinde anlaşılır. Şayet *«Allah'ın ayetleri»* ile *mucizeler* kastediliyorsa, anlam hem Kur'an ayetlerini hem de diğer mucizeleri kapsamış olur. Ancak ilk anlam daha uygundur.

«Doğru yola iletmez»; yani onları cennete göndermez. Zira onlar cehenneme sevkedileceklerdir. Onlar için orada elîm bir azap vardır. Bazı tefsirciler *«Allah onları kendilerini kurtaracak hakikate iletmez. Çünkü onların istidadının kötülüğünü bilir»* dediler.

Ebu Hayyan'a göre, Allah onların kalbinde imanı yaratmaz. Ancak bu yorum umum ifade eder. Fakat tahsis edilmiş bir *«amm»*-

dır. Çünkü Allah'ın ayetlerini inkâr eden bazı kavimler, hidayet bularak imana gelmişlerdir.

Bazı kimseler, *«Onların iman etmemelerinin sebebi Allah Teâlâ'nın onlara hidayet etmemiş olmasıdır»* demişlerdir. Çünkü Allah onların kalbine mühür vurmuştur. Yahut onlar ayetlerin Allah katından geldiğine inanmadıkları için, Allah onlara hidayet etmemektedir.

El-Askeri'ye göre, onlar bu ayetlere inanmadıkları için hidayet bulamamışlardır. Bu yoruma göre, *«Allah onlara hidayet etmez»* ifadesi *«Onlar hidayeti bulamadılar»* anlamına gelir.

Bazı müfessirlere göre, o kimseler tercihlerini Allah'ın ayetlerine iman etme yönünde kullanmadıkları için, Allah onların kalplerinde hidayeti halketmez.

İbn Atiyye'ye göre, Allah'ın hidayet etmediği kimseler, O'nun ayetlerine iman etmeyenlerdir. Yani Allah Teâlâ, durup dururken onlara hidayet etmez demek değildir bu. Onlar ayetlere inanmadıkları için kendilerine hidayet verilmez.

Kısaca bu ayet, kâfirler için ilahî bir tehdittir. Bu tehdit onların Allah'ın ayetlerini inkâr etmeleri, Hz. Peygamber'e *«iftiracı»* demeleri, ona bir beşerin öğrettiğini iddia etmeleri dolayısıyladır.

(105) *«Ancak Allah'ın ayetlerine inanmayanlar...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Mezkûr ayet, asıl iftira edenin Hz. Muhammed olmayıp, ona iftira edenlerin olduğunu ortaya koymaktadır.

Allah Teâlâ, Hz. Peygamber'in (s.a) iftiradan hali olduğunu açıkça zikrettikten sonra, onların Hz. Peygamber'e nispet ettikleri sadece iftiradır ve onlar yalancıların ta kendileridir, diye buyurmaktadır.

Buradaki ism-î işaret (Ulaike), Hz. Peygamber'e «*Sen müfterisin*» diyen Kureyş müşriklerine racidir. Veya iman etmeyenlere racidir. Yani asıl yalancılar, Hz. Peygamber'e bu yalanı nispet edenlerdir!

İRTİDADIN HÜKMÜ

(106) «*Kalbi iman ile mutmain olduktan sonra...*»

Bu Ayetin Tefsiri

Yani, kim imandan sonra küfre dönerse, Allah'ın gazabı onun üzerinedir.

Ayetin bu cümlesi, daha önce geçen «*Yeminlerinizi tekid ettikten sonra sakın bozmayın*» ayetine bağlıdır.

Kelbi, bu ayetin Abdullah b. Sa'd b. Ebi Serh ile Mukyes b. Sübabe, Abdullah Hatel ve Ukays b. Velid b. Muğire hakkında nazil olduğunu söylemiştir. Çünkü bu kimseler iman ettikten sonra tekrar küfre dönmüşlerdi.

«*Küfre zorlanan kimse dışında*» cümlesi Zeccac'a göre, «*Yalan Uyduran*» cümlesinin bedelidir. Yani yalanı ancak Allah'a imandan sonra küfre dönen kimse uydurur.

Ahfeş'e göre, ayetin başındaki «*men*» kelimesi mübtedadır.

Haberi ise mahzuftur. Yani kim küfre kayarsa onun üzerinde Allah'ın gazabı vardır.

Bazı müfessirler bu ayetin Ammar b. Yasir hakkında nazil olduğunu söylemektedir. Çünkü Ammar b. Yasir kendisine işkence eden müşriklere onların sözlerine yakın bir şeyler söylemiştir.

İbn Abbas bu olayı şöyle anlatmaktadır:

«Müşrikler Ammar'ı, babasını, annesi Sümeyye'yi, Süheyb-i Rumî'yi, Bilâl Habeşi'yi, Habbab b. Esed'i ve Salim'i yakalayıp onlara işkence yaptılar. Sümeyye'nin ayaklarını ters istikamete giden iki deveye bağladılar. Ona *«Sen erkekler için müslüman oldun»* diyerek tenasül uzvuna mızrak sapladılar. Sümeyye böylece şehid oldu. Kocası Yasir de şehid edildi. Sümeyye ile Yasir İslâm'daki ilk şehidlerdir. Ammar'a gelince, o kalbi ikrah ettiği halde, diliyle onların sözlerini ikrar etti. Daha sonra, gelip meseleyi Hz. Peygamber'e açtı. Hz. Peygamber ona, o sözleri söylerken kalbinin nasıl olduğunu sordu. O da kalbinin iman ile mutmain olduğunu söyledi. Bunun üzerine Hz. Peygamber şöyle buyurdu: *«Eğer onlar sana ikinci kez işkence etmek isterlerse, sen yine ikinci kez o sözleri söyle».*

İSLÂM'DA İLK ŞEHİT

Mansur b. Mutemir'in Mücahid'den rivayet ettiğine göre, İslâm'da ilk şehit kadın, Ebu Cehil'in öldürdüğü Ammar'ın annesi Sümeyye'dir. İlk şehit erkek ise, Hz. Ömer'in *Mi'ca* adlı kölesidir.

Mansur b. Mutemir'in rivayet ettiğine göre, İslâmiyetini ilk izhar eden kimseler şu yedi kişidir.

1. Hz. Peygamber (s.a)
2. Hz. Ebubekir (r.a)
3. Bilâl Habeşî (r.a)
4. Habbab b. Esed (r.a)
5. Suheyb er-Rumî (r.a)
6. Ammar b. Yasir (r.a)
7. Ammar'ın annesi Sümeyye (r.a)

Hz. Peygamber'e amcası Ebu Talip arka çıkmıştı. Hz. Ebubekir'i ise müşriklerin eziyetinden koruyan kabilesiydi. Diğer müslümanlar ise yakalandılar. Onlara demirden yapılmış zırhlar giydirildi ve güneşe bırakıldılar. Onların acısı zirveye çıkana değin bu halde kaldılar. Ebu Cehil, elinde bir mızrakla onların yanına yaklaştı. Onlara küfrediyor, onları imandan caydırıcı sözler söylüyordu. Sümeyye'nin yanına gitti, ona sövdü ve kötü sözler sarfetti. Daha sonra tenasul uzvuna süngüyü sapladı, taki süngü ağzından çıkıncaya kadar. Böylece onu öldürdü. Allah'ın rızası ilk şehit Sümeyye'nin üzerine olsun!

Bazı müşrikler de, Bilâl Habeşi'yi sorguya çektiler. Fakat Bilâl'e nefsi Allah için çok ucuz geldi. Müşrikler Bilâl'e işkence yaparak ondan dinini terketmesini istediler. Ne var ki o sürekli *«Ehad, Ehad (Allah birdir, Allah birdir)»* diyordu. En sonunda işkenceciler, usandılar. Onun ellerini arkasına bağlayıp, boynuna bir ip geçirdiler ve onu, Mekke'nin Ebu Kubeys ile Ahmer Dağı arasında kendisiyle oynamaları için çocuklarına teslim ettiler. Çocuklar da oynadıktan sonra, bıkıp onu bıraktılar. Ammar diyor

ki; «*Bilâl müstesna hepimiz müşriklerin sözlerini söyledik. O ise nefsini Allah yolunda hiçe saydı. Kavmi de ona hiçbir kıymet vermezdi. Sonunda usandılar ve onu bıraktılar*».

Sahih bir rivayete göre Hz. Ebubekir Bilâl'i satın alarak azad etmiştir.

İbn Ebi Nuceyh, Mücahid'den şöyle rivayet etmektedir:

«Mekke halkından bir grup müslüman oldu. Hz. Muhammed'in arkadaşlarından bazıları, Medine'den onlara mektup yazarak, «*Yanımıza hicret edin. Aksi takdirde sizi kendimizden sayamayız*» dediler. Mekke'deki müslümanlar Medine'ye hicret etmek üzere mekânlarından çıktılar. Fakat Kureyş onların çıktığını işitince, hemen arkalarından gidip, onlara yetiştiler. Yolda onlara birçok işkenceler yaptıkları için, onlar da istemedikleri halde küfrü gerektiren sözler söylediler. İşte bu ayet onlar hakkında nazil olmuştur».

Hz. Aişe'den rivayet olunduğuna göre, Ammar iki husus arasında muhayyer bırakıldığında, mutlaka en doğrusunu seçerdi. (Tirmizi bu hadisi nakletmiş ve Hasen-Garip olduğunu söylemiştir.)

Enes b. Malik'in rivayet ettiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:

Cennet kesinlikle şu üç kişiye müştaktır:

1. Ali b. Ebi Talib

2. Ammar b. Yasir

3. Selman b. Rebia

(Tirmizi bu hadisi naklettikten sonra, *Garib* olduğunu söylemiş ve «bu hadisi Hasan b. Saliha hadisinden tanıyoruz» demiştir.)

Allah Teâlâ, şeriatın esası olduğu halde, zorluk anında kendisi hakkında küfür kelimesinin söylenmesine müsamaha ettiği ve bu sözden dolayı söyleyenin muaheze edilmeyeceğine dair hüküm verdiği için, ulema şeriatın tüm kollarını buna hamlettiler. Bunlardan herhangi biri üzerinde bir zorlama olduğu takdirde, bunu inkâr eden kimseler ne muaheze edilirler ne de onlara bir hüküm tatbik edilir. Nitekim Hz. Peygamber'den (s.a) gelen şu hadis, buna amirdir: *«Ümmetimden hata, unutkanlık ve icbar edildikleri durumda mesuliyet kaldırılmıştır».*

Kurtubi bu hadisin senedinin sahih olmamasına rağmen mânâsının ulemanın ittifakıyla sahih olduğunu söylemiştir. Nitekim Kadı Ebubekir b. el-Arabî de böyle demiştir. Ebu Muhammed Abdulhak ise, bu hadisin isnadının da sahih olduğunu söylemiştir. Ayrıca Ebubekir el-Usaylî *«el-Feraid»* adlı eserinde ve İbn'ul-Münzir *«Kitab'ul-İkna»*sında böyle demişlerdir.

Bir insan küfre zorlandığında, öldürüleceğinden korkarsa ve bunun için küfreder ama kalbi imanla mutmain olursa, onun üzerine bir günah terettüp etmez. Hanımı kendisinden boşanmış kabul edilmediği gibi, küfür hükmüyle de cezalandırılmaz. (Bu İmam Malik'in, Kûfelilerin ve İmam Şafii'nin görüşüdür).

Muhammed b. Hasan şöyle demiştir:

«Böyle bir kimse Allah'a şirk koştuğunu açıkça ifade ettiğinde, zahiren mürted olmuştur. Yok eğer bu, Allah ile kendi arasında kalmışsa, İslâm üzeredir. Karısı kendisinden boş olur. Ölür-

se cenaze namazı kılınmaz. Şayet babası müslüman olarak ölmüşse, babasının mirasını da alamaz.»

Ancak Muhammed b. Hasan'ın bu sözleri hem Kur'an hem de sünnet ile reddolunmaktadır. Meselâ, Nahl: 106, Al-i İmran: 28, Nisa: 97 numaralı ayetler bu görüşün aksini ortaya koymaktadırlar. Çünkü Allah Teâlâ bu ayetlerde, kendi emrini terketmek hususunda zorlanan zayıf kimseleri mazur saymaktadır. Kendisine bir işin zorla yaptırıldığı kimse, zayıf demektir. Emredilenin yapılmasından muaf tutulmaktadır. (Bunu Buhari söylemiştir.)

Alimlerden bir grup, *Ruhsat*'ın sözde olabileceğini ama fiilde olamayacağını söylemiştir. Meselâ Allah'tan başkasına secde etmek, Kıble'den başka bir tarafa yönelerek namaz kılmak, bir müslümanı öldürmek, bir müslümanın malını haksızca yemek, zina etmek, içki içmek, faiz alıp vermek gibi hususlarda zorlanırsa, kişinin bunları yapmaması gerekir. Aksi takdirde üzerine mesuliyet terettüp eder. (Bu görüş Hasan Basri'den rivayet olunduğu gibi, Evzai ile Suhnun gibi alimler de bu görüşe katılmışlardır.)

Muhammed b. Hasan şöyle demiştir: *«Esir bir kimseye, filan puta secde etmesi, aksi takdirde öldürüleceği söylendiğinde, put eğer kıble yönündeyse onun niyeti Allah'a secde etmek olacaktır. Başka bir yönde ise, onu öldürseler bile secde etmemelidir».*

Ancak doğru olanı böyle olsa da secde etmesidir. Çünkü sahihte İbn Ömer'in rivayet ettiğine göre, Hz. Peygamber (s.a), Mekke'den Medine'ye giderken kıbleye yönelmediği halde devesinin üzerinde namaz kılıyordu. İbn Ömer diyor ki, *«Nereye yönelirseniz yönelin Allah oradadır»* ayeti bunun için nazil olmuştur.

Nakledilen bir rivayete göre, Hz. Peygamber (s.a) vitr namazını da devenin sırtında kılardı. Ancak farz namazları yerde kılardı. Madem ki sefer halinde, inişin zorluğundan dolayı, bu mübah kılınmıştır, o halde farz namazlarda aynı ibaha niçin geçerli değildir?

Ruhsatın sözde olup, fiilde olamayacağını söyleyenler, İbn Mesud'un *«Benden, saltanat sahibinden gelecek iki kamçıyı defeden konuşma ne ise, onu söylerim»* sözünü delil olarak getirmişlerdir. Ancak İbn Mesud'un bu sözü, konuşmaya ruhsat veriyorsa da fiili sözkonusu etmemektedir. Bu yüzden bu söz delil teşkil etmez. Üstelik İbn Mesud'un bunu misal olarak vermiş olması da muhtemeldir. Fiiliyatın konuşma hükmünde olduğunu kastetmiş de olabilir.

Bir gruba göre, zorluk hem fiilde hem de sözde vardır. Dolayısıyla iman kalpte tutulduğu takdirde hem fiilde hem de sözde ruhsat vardır. Bu görüş, Hz. Ömer'den ve Mekhul'den rivayet edilmiştir. Aynı zamanda bu görüş İmam Malik ile Iraklılardan da nakledilmiştir.

İbn Kasım, İmam Malik'ten şöyle rivayet etmektedir:

«İçki içmeye, namazı terketmeye, Ramazan'da yemeye - içmeye zorlanan kimseden günah kalkar».

Alimler; *«Başkasını öldürmeye zorlanan bir kimsenin onu öldürmesi caiz değildir»* demişlerdir. Ona had vurulması ve başka şekillerde mürüvvetini kırmak da caiz değildir. Böyle bir teklifle karşılaşan kimse, belâya sabır göstermelidir. Başkasını kendisine feda etmesi onun için caiz değildir. Allah Teâlâ'dan dünyada da, ahirette de afiyet talep ederiz.

Zina hususunda ihtilaf edilmiştir. Mutarrıf, Esbah, İbn Abdilhakem ve İbn Macişun'a göre, hiç kimse zorlandığı zaman zina edemez. Öldürülse dahi bunu yapmamalıdır. Aksi takdirde günahkâr olur ve kendisine had vurmak gerekir. Bu görüş aynı zamanda Ebu Sevr ile Hasan Basri'den de nakledilmiştir. Ancak İbn'ul-Arabi, sahih olanın zorlanan kimsenin zina edebileceği ve ona had tatbik edilmeyeceği olduğunu söylemiştir.

Alimler zorlanan kimsenin eşini boşamasının ve kölesini azad etmesinin geçerli olup-olmadığı hususunda ihtilaf etmişlerdir. İmam Şafii ve talebelerine göre hiçbir şey lâzım gelmez. İbn Vehb'in Hz. Ömer'den, Hz. Ali'den ve İbn Abbas'tan rivayet ettiğine göre, talâk vaki olmaz. Nitekim İbn Munzir, İbn Zübeyr, İbn Ömer, İbn Abbas, Ata, Tavus, Hasan Basri, Kadı Şureyh, Kasım, Salih, İmam Malih, Evzaî, İmam Ahmed, İshak ve Ebu Sevr'den de bu görüş mervidir.

Şa'bî, Nehaî, Ebu Kulabe, Zührî, Katade gibi alimlerden rivayet olunduğuna göre —ki bu Kûfelilerin de görüşüdür— zorlama olsa bile talâk vaki olur. Nitekim Ebu Hanife zorlanan kimsenin verdiği talâkın geçerli olduğunu söylemiştir.

Tehdid edilen ve tazyik altına alınan bir kimsenin yaptığı alış veriş ile ilgili iki husus vardır.

1) Kendisine vacip olan bir hak için malını satarsa, bu geçerlidir. Çünkü bu hakkı sahibine vermek mecburiyetindeydi. Bunu kendiliğinden yapmadığı ve fakat zorlanma neticesinde yaptığı için, isteyerek yapmış sayılır.

2) Zulmen ve kahren tazyik altında alışveriş yapan kimsenin, alışverişi kabul edilmez. Baskı ortadan kalktığında o kimse malını kimin yanında bulursa ondan malını karşılıksız olarak

alır. Malı kendisinden aldığı kişi de gider, parasını o zalimden ister. Eğer ortada mal kalmamışsa, onun parası veya kıymeti zalimden alınır.

Malikilere göre, nikâha ve cinsi ilişkiye zorlanan bir kimse eğer nikâhtan sonra cinsi ilişkide bulunmuş olursa, bu nikâh geçerli olur. Kocanın boynuna nikâh akdinde belirtilen mehr vacip olur ve had de düşer. Nikâha ve cinsi ilişkiye zorlanan kadına had yoktur ve ona mehri verilmelidir. Fakat onunla zorla cinsi ilişkide bulunan kimseye had cezası verilir.

Zinaya zorlanan kadınlara had cezası verilmez. Nitekim Allah bu surenin 106. ayetinde bu hususu ortaya koymaktadır. Ayrıca Hz. Peygamber; *«Allah ümmetimden hata, unutkanlık ve zorlama sonucu işlenen günahları affetmiştir»* diye buyurmaktadır.

Bir kimse aile efradını helâl olmayan bir hususa teslim etmek hususunda zorlanırsa, onu teslim eder ve bu yüzden kendisini öldürmez, onu kurtarmak hususunda büyük tehlikelere göğüs germez. Buradaki esas, Ebu Hureyre'den rivayet edilen şu hadistir:

«Hz. İbrahim (a.s), hanımı Sara ile hicret eder. Yolda bir şehre uğrarlar. Şehrin hükümdarı Hz. İbrahim'e *«Sara'yı bana gönder»* diye haber salar. Hz. İbrahim de hanımını gönderir. Hükümdar Hz. Sara'ya yaklaşmak üzere ayağa kalkar. Hz. Sara da ayağa kalkar, sonra abdest alır, namaz kılar ve şu duayı yapar: *«Ey Allahım! Eğer ben sana ve Rasûlüne iman etmişsem, benim üzerime bu kâfiri musallat etme»*. Bunun üzerine kâfir hükümdar ayaklarını yere vuruncaya dek sıkıştırıldı ve baygınlık geçirdi. (Buhari)

Bu hadiste görüldüğü gibi, Hz. Sara'nın kınanması nasıl söz-

konusu değilse, onun gibi zorlanan herhangi bir kadın için de kınama sözkonusu değildir.

ZORLANAN KİMSENİN YEMİNİ

Zorlanan kimsenin yeminine gelince, İmam Malik'e, İmam Şafii'ye ve Ebu Sevr'le birlikte ekseri ulemaya göre, böyle bir yemin geçerli sayılmaz. Bozulduğu takdirde keffaret gerekmez.

Ebu Hanife ve Kûfelilere göre, bir şeyi yapmamaya yemin eden kimse bunu yaparsa keffaret lâzım gelir. Çünkü zorlanan bir kimse bütün yemininde teverri edebilir. Yani kelimeleri kaçamak suretiyle kullanabilir. Teverri etmediğine ve niyeti de zorlanan noktadan başkası olmadığına göre, yemine kastetmiş olmaktadır. Bozarsa keffaret düşer.

Kişi yemine zorlanır, yemin etmezse malının alınacağı söylenirse İmam Malik'e göre, bu kişi takiyye yapamaz. Çünkü kişi, yeminiyle şerri ancak bedeninden uzaklaştırabilir, malından değil.

İbn'ul-Macişun'a göre, kişi şerri malından uzaklaştırmak için yemin ederse, *hanis* olmaz, keffaret de lâzım gelmez.

İbn'ul-Macişun'un bu görüşü sahihtir. Çünkü mal müdafaası, can müdafaası gibidir. Hasan Basri ve Katade de bu görüştedirler. Nitekim Hz. Peygamber (s.a), *«Kanlarınız, mallarınız, namuslarınız birbirinize haramdır»* diye buyurmuştur. Yine Hz. Peygamber (s.a) *«Müslümanın kanı, malı ve namusu diğer bir müslümana haramdır»* diye buyurmuştur.

Ebu Hureyre'den rivayet olunduğuna göre, bir kişi Hz. Peygamber'e gelir ve birinin kendisinden malını almak istediğini söy-

ler. Hz. Peygamber malını ona vermemesini bildirince, o da «*Benimle savaşırsa ne yapayım?*» diye sorar. Hz. Peygamber, ona savaşmasını söyler. «*Beni öldürürse ne olur?*» diye yine o kişi bir soru daha sorar. Hz. Peygamber ona, «*Şehit olursun*» deyince, o da «*Ya ben öldürürsem ne olur?*» diye sorar. Hz. Peygamber, «*O ateştedir*» diye cevap verir. (Müslim)

İbn Ömer'den rivayet olunduğuna göre, «*Kim malını müdafaa için öldürülürse o şehittir*». (İmam Ahmed Tirmizi, Acluni, Keşf'ul-Hafa: 2/296)

Müdekkik alimler şöyle demişlerdir:

«Zorlanan kimse küfür kelimesini telaffuz ettiği zaman, o tarizler yerine dilinin üzerinde cari olacaktır. Çünkü tarizlerde yalandan kurtulma imkânları ve çareleri vardır. Böyle yapmadığı zaman kâfir olur. Çünkü tarizlerin üzerinde herhangi bir zorlama sözkonusu değildir. Sözgelimi birine, «*Ekfir billahi!*» (Allah'ı inkâr et!) denildiğinde, o «*Lahi*» (Fuzuli konuşan) kelimesini *Allah* lâfzı yerine getirerek, «*Ben fuzuli konuşanı inkâr ediyorum*» diyecektir. Yani *Allah* lâfzının sonuna bir «*ya*» ekleyerek, bunu şeddesiz okuyacaktır. Yine sözgelimi birine «*Ekfir binnebi!*» (Peygamberi inkâr et!) denildiğinde, o arzın yüksek tepeleri anlamına gelen «*Nebiyyi*» kelimesini kullanacaktır.

Ulema'ya göre, küfür hususunda zorlanan kimse, ölümü küfre tercih ederse, onun Allah katındaki ecri, ruhsatı seçen müslümanınkinden daha büyüktür.

Kişi eğer ölümle, el ya da ayağı kesilmekle, vurulmakla tehdid edildiğinde, bunun sonunda ölümle karşılaşacağını anlarsa, içki içebilir, domuz eti yiyebilir. Aksi takdirde, yani ölümü tercih ettiğinde günâhkâr olabilir. Çünkü böyle biri, mecbur kalan

(muztar) bir kimse gibidir. Mecbur kalan nasıl ölmeyecek kadar domuz etinden yiyebilir, içki içebilirse, o da öyle yapmalıdır.

El-Bağdadî'nin Hasan Basrî'den rivayet ettiğine göre, Müseylemet'ul Kezzab'ın (yalancı peygamberin) gözcüleri sahabeden iki kişiyi yakalayıp, onları Müseyleme'nin huzuruna getirirler. Müseyleme sahabilerden birine, *«Muhammed'in Allah'ın Rasûlü olduğuna şehadet ediyor musun?»* diye sorar, o da *«Evet»* der. Müseyleme bu sefer, *«Benim de Allah'ın Rasûlü olduğuma şehadet ediyor musun?»* diye sorar. O yine *«Evet»* diye cevap verir. Müseyleme de onu serbest bırakır. Müseyleme bu sefer diğerine döner ve ona, *«Muhammed'in Allah'ın Rasûlü olduğuna şehadet ediyor musun?»* diye sorar .O *«Evet»* deyince, *«Peki, benim de Allah'ın Rasûlü olduğuma şehadet ediyor musun?»* der. Sahabi, *«Ben sağırım sizi işitemiyorum»* deyince, Müseyleme onun boynunu vurdurur. Kurtulan sahabi Hz. Peygamber'e gidip, *«Ey Allah'ın Rasûlü! Ben helâk oldum»* der. Hz. Peygamber; *«Seni helâk eden nedir?»* diye sorunca, olan biteni Hz. Peygamber'e anlatır. Hz. Peygamber de, *«Arkadaşın azimete sen ise ruhsata tutundun. Şimdi sen neyin üzerindesin?»* diye sorar. O da, *«Şehadet ederim ki sen Allah'ın Rasûlüsün»* deyince, Hz. Peygamber, *«Şu anda üzerinde bulunduğun noktadasın»* (yani imandasın) der.

Musa b. Muaviye'nin anlattığına göre, İmam Malik'in talebesi olan Ebu Said b. Eşres, Tunus sultanı tarafından yemin etmeye davet edilir. Sultan'ın öldürmek üzere arattığı bir kimse vardır. Bu yüzden Ebu Said'e onu saklamadığına ve yerini de bilmediğine dair yemin etmesini teklif eder. O da yemin eder. Ebu Said'in o zamandaki ilmî konumu da malûmdu. Oysa Ebu Said, yemin ederken o kişinin yerini bildiği gibi, onu saklayan da kendisidir. Sultan Ebu Said'e üç talâkla yemin etmesini teklif etmiştir. O da *«Bu kişinin yerini bilmiyorum»* diye üç talâkla yemin eder. Evine geldiğinde hanımına, *«Benden uzak dur»* der. Sonra da atına binerek

Kayrevan'daki Behlûl b. Raşid'e gider. İmam Malik'in talebesi olan Behlûl, *«Malik'e göre, sen yemin etmiş sayılmazsın»* der. Ebu Said, *«Bunu Malik'ten ben de dinledim. Fakat ben ruhsat arıyorum»* deyince, Behlûl ona, *«Hasan Basri'ye göre, üzerinde herhangi bir yemin yoktur»* der. Ebu Said b. Eşres hanımının yanına döner ve Hasan Basri'nin görüşüne göre hareket eder.

İdris b. Yahya'nın anlattığına göre, Velid b. Abdulmelik casuslarına emreder, onlar da halkın içinde casusluk yaparak kendisine haber getirirlerdi. Bu casuslardan biri büyük alim olan Reca b. Hayre'nin meclisine gidip oturdu ve orada halifenin aleyhindeki konuşmaları işitip, bunu Velid b. Abdülmelik'e anlattı. Velid, huzuruna çağırdığı Reca b. Hayre'ye, *«Meclisinde aleyhimde konuşuluyor, fakat sen onları susturmuyorsun»* der. Reca, böyle bir şeyin olmadığını söyleyince, Velid ona böyle olmadığına dair kelime-i tevhid adına yemin etmesini söyler. Reca yemin edince, Velid haberi getiren casusu çağırtır ve ona iftira cezası olarak yetmiş kamçı vurdurur. Bu casus olaydan sonra Reca ile karşılaştığında *«Ey Reca! Halk senin yüzün suyu hürmetine Allah'tan yağmur istiyor. Oysa senin yüzünden bana atılan yetmiş kamçının izleri hâlâ sırtımda duruyor»* dedi. Reca ise ona, *«Yetmiş kamçının izlerinin senin sırtında olması, senin yüzünden bir müslümanın öldürülmesinden daha iyidir»* diye cevap verdi.

Alimler zorlamanın sınırını tayin hususunda ihtilaf etmişlerdir. Hz. Ömer'den gelen bir rivayete göre; O; *«Korkuttuğun, bağladığın veya dövdüğün zaman, kişi kendisinden emin değildir»* demiştir.

İbn Mesud, *«Benden kamçıyı uzaklaştıracak hiçbir söz yok ki onu söylemeyeyim»* demiştir.

Hasan Basri, takiyyenin Kıyamet'e değin caiz olduğunu ve fakat Allah'ın ölümde takiyye kılmadığını söylemiştir.

İbrahim en-Nehai'ye göre, insanın el ve ayaklarına vurulan kelepçe ikrah sayılır. Yani kişi böyle bir duruma düştüğünde zorlanmış olur. Bu bakımdan hapis ikrahtır. Bu aynı zamanda İmam Malik'in görüşüdür. Sultan'ın ve bir başkasının zorlaması arasında İmam Malik'e göre fark yoktur.

Kûfelilere göre hapis, kelepçeleme, içki içmek ve murdar yemek yemek ikrah sayılmaz. Çünkü bunlar yapıldığında canın telef olması korkusu yoktur. Fakat *«Filan adamın benim yanımda bin dirhemi vardır»* şeklindeki ikrarda, hapis ile kayıt ikrah sayılır.

İbn Suhnun'a göre, onların elem ve acının ikrah olduğunda ittifak etmeleri, ikrahın nefsi telef etmeyen şeylerde de olabileceğine delâlet eder.

İmam Malik'e göre, tehdidle veya hapisle ya da dövülmekle yemine zorlanan kimse, yemin edebilir ve ona keffaret lâzım gelmez. Bu görüş aynı zamanda İmam Şafii'nin, İmam Ahmed'in ve Ebu - Sevr'in de görüşüdür. Bu hususta tariz ve tevriye caizdir.

A'meş'in anlattığına göre, İbrahim en-Nehaî'ye hoşuna gitmeyen birisi geldiğinde, o evindeki mescide oturur ve cariyesine, *«Git ona yemin ederek benim mescidde olduğumu söyle»* derdi. Gelen kimse de, onun genel mescidde olduğunu sanarak, oradan ayrılırdı.

Bu tür örnekleri Kurtubî, geniş olarak zikretmiştir. (1)

(107) *«Bu, onların dünya hayatını ahirete...»*

Bu Ayetin Tefsiri

(1) Kurtubî, Ahkâm'ul-Kur'an, cilt: 10, sh: 180-190

«Zalike» ism-i işaret olan bir kelimedir ve 106. ayetin son cümlesine işaret etmektedir. Yani, *«Allah'tan bir gazap ve onlar için büyük bir azap olması, onların dünya hayatını Ahiret'e tercih etmelerinden dolayıdır. Ayrıca Allah kâfir bir kavme hidayet etmez».*

(108) *«Onlar Allah'ın; kalplerini, kulaklarını...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Yani, Allah'ın gazabına ve büyük bir azaba müstehak olanlar var ya, işte onlar Allah tarafından kalpleri, kulakları ve gözleri mühürlenmiş kimselerdir. Onlar gafillerin ta kendileridir.

(109) *«Hiç kuşkusuz onlar Ahiret'te hüsrana...»*

Bu Ayetin Tefsiri

«La Cereme» ifadesinin izahı daha önce geçmişti.

«Hüsrana uğrayanların ta kendileridir»; yani onlar sermayelerini zail ettiklerinden böyle olmuşlardır. Onların *«Sermayeleri»*, hayatları, ömürleridir. Onu, kendilerini ebedî azaba götürecek olan yerlere sarfettiler.

Aynı hususlaki başka bir ayette, *«el-Hasirun»* yerine, *«el-Ahserun»* tabiri kullanılmıştır. Bu, ayetin akışına, konumuna göre farklılık gösterir. Ayetin sonunun böyle olması gerektiği için, farklı kullanımlar sözkonusudur.

(110) *«Sonra Rabbin, eziyet edildikten sonra...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Mürted olmaları için azaba düçar edilenler ve müşriklere itiraf ettikleri sözler nedeniyle nefislerini saptırdıktan sonra hicret edenler için Rabbin vardır; yani Rabbin onlar için yardımcıdır.

Ayette sözü edilen muhacirler, Ammar b. Yasir ve benzeri sahabilerdir.

«*Futinu*» fiili meçhul okunduğu gibi, «*Fetenu*» şeklinde malûm da okunmuştur. Yani onlar başkaları tarafından azap gördükten sonra, hicret etmişlerdir. Veya onlar müşriklerin müminlere azap etmelerinden ya da kendilerini fitneye düşürdükten sonra hicret etmişlerdir.

Sonra kâfirlerle cihad ettiler. Cihadın meşakkat ve sıkıntılarına göğüs gererek sabrettiler.

«*Rabbin, sonra elbette çok bağışlayan ve çok esirgeyendir*»; yani muhakkak ki Rabbin bütün bunlardan, (fitneden, hicretten, cihaddan ve sabırdan) sonra onların daha önce yaptıklarını affedicidir. Daha önce yaptıklarından ötürü onlara nimetler ve mükâfatlar vermiştir.

«*Rab*» kelimesi ayette iki kez geçmektedir. Bu hüküm illetini ima içindir. Ayrıca Rab, Hz, Peygamber'e ait olan zamire (Senin Rabbin) izafe edilmektedir ki bu da müslümanlara verilen nimetlerin Hz. Peygamber'in takipçileri olmalarından ileri geldiği anlamını ifade eder.

Birçok müfessir bu ayetin Ammar b. Yasir ve benzerleri hakkında nazil olduğunu kaydetmektedir.

İbn İshak bu ayetin, Ammar b. Yasir, Ayyaş b. Rebia, Velid b. Ebi Rebia, Velid b. Velid hakkında nazil olduğunu söylemiştir.

İbn Atiyye, İbn İshak'a şöyle itiraz etmiştir:

«Burada Ammar b. Yasir'i zikretmek kuvvetli bir görüş değildir. Çünkü bu tabakanın en yücesi odur. Bu tabakanın diğer kişilerine gelince onların göğsü küfre açılmıştı. Daha sonra Allah Teâlâ, onlar için tevbe kapısını açtı. Onlar da İslâm'a girdiler».

Zikredildiğine göre, bu ayet hicretten sonra nazil olmuştur ve bu hususta herhangi bir ihtilaf yoktur. İbn Abbas'tan nakledildiğine göre, bu ayet Medine döneminde nazil oldu. Müslümanlar, müslüman oldukları halde hicret etmeyip, Mekke'de kalanlara yazarak, *«Allah sizin için bir kapı açtı. Hicret edin gelin»* dediler. Onlar da yola çıktılar. Müşrikler onlara yetiştiler ve dövüştüler. Kurtulanlar kurtuldu, şehit olanlar da şehit oldu. (İbn Merduveyh)

Katade'den nakledildiğine göre, bu müslümanlar yola çıkınca, arkalarından Kureyşliler de yola koyuldular. Ve savaştılar. İşte bunun üzerine bu ayet nazil oldu. (İbn'ul-Münzir)

İbn Cerir, Hasan Basri ile İkrime'den, bu ayetin Abdullah b. Ebi Serh hakkında nazil olduğunu rivayet etmiştir. Bu zat vahiy kâtibi iken şeytan onu kaydırdı, o da irtidat ederek küfre döndü. Hz. Peygamber Mekke'nin fethedildiği gün onun öldürülmesini emretti. Hz. Osman onu yanına alarak, Hz. Peygamber'in huzuruna gitti ve *eman* istedi. Hz. Peygamber de ona *eman* verdi. Yani bu ayet onun ve benzerlerinin hakkında nazil olmuştur. Nitekim bazı rivayetlerde bu husus açıkça belirtilmiştir. Bu takdirde, *«Futinu»* fiili şeytanın onları fitneye soktuğu, kaydırdığı ve onları kendi ihtiyarlarıyla irtidat ettirmiş olmasından kinayedir.

İbn Atiyye'nin Ammar b. Yasir ile birlikte zikredilenler hakkında söylediği doğru kabul edilemez. Çünkü İbn Ebi Hatim'in Katade'den rivayet ettiğine göre, Ayyaş b. Ebi Rebia, Ebu Cehil'in anne bir kardeşiydi. Ebu Cehil İslâm'dan dönmesi için, bir kamçı ona, bir kamçı da bineğine vuruyordu.

Hazin tefsirinde, Ayyaş'ın Ebu Cehil'in süt kardeşi olduğu bildirilmektedir. Bazı rivayetlerde ise, annesinden olan kardeşiydi.

يَوْمَ تَاْتِيْ كُلُّ نَفْسٍ تُجَادِلُ عَنْ نَّفْسِهَا وَتُوَفّٰى كُلُّ نَفْسٍ مَّا
عَمِلَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُوْنَ ﴿١١١﴾ وَضَرَبَ اللّٰهُ مَثَلًا قَرْيَةً كَانَتْ
اٰمِنَةً مُّطْمَئِنَّةً يَّاْتِيْهَا رِزْقُهَا رَغَدًا مِّنْ كُلِّ مَكَانٍ
فَكَفَرَتْ بِاَنْعُمِ اللّٰهِ فَاَذَاقَهَا اللّٰهُ لِبَاسَ الْجُوْعِ وَالْخَوْفِ
بِمَا كَانُوْا يَصْنَعُوْنَ ﴿١١٢﴾ وَلَقَدْ جَآءَهُمْ رَسُوْلٌ مِّنْهُمْ
فَكَذَّبُوْهُ فَاَخَذَهُمُ الْعَذَابُ وَهُمْ ظٰلِمُوْنَ ﴿١١٣﴾ فَكُلُوْا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللّٰهُ
حَلٰلًا طَيِّبًا ۖ وَّاشْكُرُوْا نِعْمَتَ اللّٰهِ اِنْ كُنْتُمْ اِيَّاهُ
تَعْبُدُوْنَ ﴿١١٤﴾ اِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ وَالدَّمَ وَلَحْمَ الْخِنْزِيْرِ
وَمَآ اُهِلَّ لِغَيْرِ اللّٰهِ بِهٖ ۚ فَمَنِ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَّلَا عَادٍ فَاِنَّ اللّٰهَ
غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ﴿١١٥﴾ وَلَا تَقُوْلُوْا لِمَا تَصِفُ اَلْسِنَتُكُمُ
الْكَذِبَ هٰذَا حَلٰلٌ وَّهٰذَا حَرَامٌ لِّتَفْتَرُوْا عَلَى اللّٰهِ
الْكَذِبَ ۭ اِنَّ الَّذِيْنَ يَفْتَرُوْنَ عَلَى اللّٰهِ الْكَذِبَ لَا يُفْلِحُوْنَ ۭ
﴿١١٦﴾ مَتَاعٌ قَلِيْلٌ وَّلَهُمْ عَذَابٌ اَلِيْمٌ ﴿١١٧﴾ وَعَلَى الَّذِيْنَ
هَادُوْا حَرَّمْنَا مَا قَصَصْنَا عَلَيْكَ مِنْ قَبْلُ ۚ وَمَا
ظَلَمْنٰهُمْ وَلٰكِنْ كَانُوْٓا اَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُوْنَ ﴿١١٨﴾

111 — O gün herkes gelip kendi canını kurtarmak için uğraşır ve herkese kendi yaptığının karşılığı ödenir. Onlara asla zulmedilmez.

112 — Allah güven ve huzur içinde olan bir şehir (halkın)ı misal verdi: (O şehrin ahalisinin) rızkı her taraftan bol bol gelirdi. Fakat Allah'ın nimetlerine nankörlük ettiler. Bunun üzerine Allah yaptıklarından ötürü onlara açlık ve korku elbisesini tattırdı.

113 — Andolsun onlara kendi cinslerinden bir peygamber geldi. Onu yalanladılar. Bunun üzerine, onlar zulmederlerken azap onları hemen yakalayıverdi.

114 — Allah'ın size rızık olarak verdiklerinden helâl ve temiz olarak yeyin. Eğer sadece Allah'a kulluk ediyorsanız, O'nun nimetine şükredin!

115 — Allah size ancak, leşi, (akan) kanı, domuz etini ve Allah'tan başkası adına kesilen (hayvanlar)ı haram kıldı. Kim mecbur kalırsa, saldırmaksızın ve sınırı aşmaksızın (bunlardan) yiyebilir. Çünkü Allah bağışlayan ve esirgeyendir!

116 — Dillerinizin yalan olarak vasfettiği şeyler hakkında, «Şu helâldir, bu haramdır» demeyin. Çünkü Allah'a karşı yalan uydurmuş olursunuz. Kuşkusuz ki Allah'a karşı yalan uyduranlar felah bulmazlar.

117 — (Şu dünyadakiler) pek az bir faydalanmadır. (Bunun ardından) onlar için elim bir azap vardır.

118 — Sana anlattıklarımızı daha önce yahudi olanlara da haram kılmıştık. Biz onlara zulmetmedik, fakat onlar kendilerine zulmediyorlardı.

(111) «O gün herkes gelip kendi canını...»

Bu Ayetin Tefsiri

«Yevme» kelimesi daha önce geçen *«Rahim»* kelimesinin mefulüdür. Bazı müfessirler ise, bu kelimenin mukadder bir fiilin mefulü olduğunu söylemişlerdir. Yani, *«Uzkur yevme»* (Hatırla o günü...)

«Rahmet» kelimesini, *«Yevme»* kelimesine bağlamakta bir beis yoktur. Çünkü rahmet o gün de olduktan sonra, başka zamanlarda zaten olur.

«O gün» ile Kıyamet Günü kastedilmektedir. *«Tucadilu»* fiili müdafaa eder, onu kurtarmak için birtakım mazeretler, özürler öne sürerek uğraşır, çabalar anlamındadır. Her nefis o gün kendisini müdafaa eder. Öyle ki ne babası, ne evlâdı ne de yakınları onu ilgilendirmez.

Ka'b'ul-Ahbar'dan rivayet olunduğuna göre o Hz. Ömer'in yanında iken ona *«Ey Ka'b! Bizi korkut!»* der. *Ka'b da, «Ey müminlerin emiri! Allah'ın Kitabı ile Peygamber'in hikmeti aranızda değil mi?»* der. Hz. Ömer, *«Evet. Fakat sen bizi korkut!»* deyince, Ka'b, *«Ey müminlerin emiri! Eğer Kıyamet Günü'nde yetmiş peygamber ameliyle Allah'ın huzurunda varsan yine de göreceğin dehşetin yanında bir hiç sayılır»* der. Hz. Ömer *«Daha fazlasını söyle»* deyince

Ka'b: *«Ey müminlerin emiri! Cehennem Kıyamet Günü'nde öyle bağırır ki Allah'ın huzuruna yakın olan ne bir melek ne de bir peygamber kalmaz ki dizleri üzerine düşmesin. Hatta Hz. İbrahim bile dizleri üzerine düşer ve «Ya Rabbi! Nefsim, nefsim. Bugün senden sadece nefsimi isterim»* der. Bu sözler karşısında düşünceye dalıp, başını eğen Hz. Ömer'e, Ka'b; *«Ey müminlerin emiri! Siz bunları Allah'ın Kitabı'nda görmüyor musunuz?»* der. Hz. Ömer, *«Nasıl»* diye sorunca, Ka'b mezkûr ayeti okur. (İmam Ahmed, Kitab'uz-Zühd)

İbn Abbas'tan gelen bir rivayete göre, bu mücadele ruh ile beden arasında olurmuş. Beden ruha hitaben, *«Dilim seninle konuştu, gözüm seninle gördü, ayağım seninle yürüdü. Eğer sen olmasaydın, ben adeta yere atılmış bir odun parçası gibi olurdum»* der. Ruh da ona; *«Sen kazandın, sen isyan ettin, ben değil. Sen taşıyıcıydın, ben taşınan»* der. Bunun üzerine Allah Teâlâ, ruh ile bedene şöyle hitap eder: *«İkiniz için de bir misal vereyim. Bir kör, bir kötürümü omuzlar ve bir bostana girerler. Hem kör hem de kötürüm o bostanın meyvelerinden yerler. İşte bu yüzden azap ikiniz üzerinedir».*

Zahire göre bu rivayetin İbn Abbas'tan gelmiş olması sahih değildir. Çünkü ayette sözü edilen *«mücadele»*yi böyle bir mânâya hamletmek hiç de uygun düşmemektedir.

«Nefsihi» kelimesindeki zamir, daha önce geçen nefse racidir. Adeta *«nefsin nefsi mücadele eder»* denilmektedir. Zahire göre her şey nefsine izafe edilmiş oluyor. Ancak bu görüşe şöyle itiraz edilmiştir.

«Birinci kez zikredilen *«nefis»* kelimesi zattır ve tümdür. Yani bütün âzâlarıyla bir şahıs kastedilmektedir. Tıpkı *«Kerim bir nefis, mübarek bir nefis»* denilmesi gibi. İkinci kez zikredilen

«nefis» kelimesi, onun aynısıdır. Yani tekid olarak getirilmiştir. Onun hakikat ve hüviyetine delâlet eder. İki nefis arasındaki fark, ilkinde âzâların mülâhaza edilmesidir. İkincisinde ise bu yoktur. Asıl olan ikincisidir. Fakat zât ile zâtın sahibi arasında gerçekte bir fark olmadığından, arkadaş mânâsına kullanılarak, zât ona izafe edilmiştir».

«Tuveffa» fiili, *eksiksiz verilir* anlamındadır. Yani her nefse, işlediği amelin karşılığı eksiksiz verilir. Eğer hayr ise hayr, şer ise şer verilir. Burada nefis kelimesinin yerine zamir getirilmemesinin nedeni daha sabit olması içindir. Ayrıca mücadele ile mükâfat vakitlerinin değişik olduğunun ilân edilmesi içindir. Her ne kadar bunlar aynı günde yapılıyorsa da vakitleri değişiktir.

«Onlara zulmedilmez»; yani cezanın artırılması veya herhangi bir günahları olmadığı halde ceza verilmesi suretiyle onlara zulmedilmez.

(112) *«Allah, güven ve huzur içinde olan...»*

Bu Ayetin Tefsiri

«Bir şehri misal verdi» denilmekle *«Bir şehrin halkını misal verdi»* anlamı kastedilmiştir. Burada *«ahali»* (halk) tabiri mukaddederdir.

İbn Cerir'in İbn Abbas ile Mücahid'den rivayet ettiğine göre sözü edilen şehir, Mekke'dir. Nitekim bu görüş, İbn Zeyd, Katade ve İbn Atiyye'den de rivayet edilmiştir.

İbn Ebi Hatim'in Süleym b. Ömer'den rivayet ettiklerine göre o şöyle demiştir:

«Hz. Peygamber'in hanımı Hafsa validemizin Mekke'den Medine'ye giderken sohbetinde bulundum. Yolda kendisine Hz. Osman'ın şehit edildiği haberi geldi. O, Mekke'ye dönerek şöyle dedi: «*Beni Mekke'ye geri götürün. Nefsimi yed-i kudretinde tutan Allah'a yemin olsun ki, Mekke Allah Teâlâ'nın ayetinde belirttiği şehirdir*» dedi ve mezkur ayeti okudu».

Hz. Hafsa'nın «*Mekke o şehir gibidir*» demek istemiş olması da mümkündür. İbn Abbas ve diğer müfessirlerden rivayet edilenler de bu mânâya hamledilebilir. Ayetin anlamı bu takdirde şöyle olur: «*Allah bu şehri Mekke halkı veya Allah'ın nimet verip de o nimete nankörlük eden her kavim için bir misal kılmıştır*». Onlar yapacaklarını yaptılar ve alacakları cezayı da aldılar. Mekke halkı da buna dahildir.

«*Güven içindeydi*»; yani emniyet sahibi bir şehirdi. Korkuyu gerektiren hiçbir olay orada meydana gelmezdi. Bazı şehirlere şer ehlinin saldırdığı gibi, bu şehre saldırılmazdı.

«*Huzur içindeydi*»; yani sakindi. Korkuyu gerektiren bir olay vukua gelmezdi. Nitekim bazı şehirlerde huzursuzluk verici birtakım olaylar olurdu. Bir kısmı diğerine saldırırdı. Bu şehrin dışındaki şehirler, saldırganların hücumlarından çok az kurtulabiliyorlardı.

Bazı müfessirlerin sözlerinden, ayetteki itminanın (huzurun), güvenin sonucu olduğu anlaşılmaktadır. Yani şehir, güven içinde olunca, o şehirde huzur var demektir. Çünkü korku, tedirginlik meydana getirir ve huzurun zıddıdır.

Ebu Hayyan *el-Bahr'ul-Muhit* adlı tefsirinde, huzurun, güvenin sonucu olduğunu söylemektedir.

«O şehrin rızkı»; yani gıda maddeleri bolca verilir ve her taraftan gelirdi.

Fahruddin Razî, bu ayetin üç nimeti kapsadığını söylemektedir: *«Güven, sıhhat ve kifayet».*

Bu bakımdan ayetin metnindeki, *«Âmine»* kelimesi güvene, *«Mutmainne»* kelimesi sıhhate ve *«Ya'tîha Rızkuha»* ifadesi de kifayete işarettir.

İtminan sebebi o şehrin havasının mülayim olması ve halkın mizacına uygun bulunmasıdır.

«Fakat Allah'ın nimetlerine nankörlük ettiler» cümlesinde geçen *«En'um»* kelimesi *nimet* kelimesinin çoğulu da olabilir. Fazıl el-Yemenî'nin de dediği gibi *«nimet»*in ism-i cem'i de olabilir. Kutrat'a göre, *«En'um»* kelimesi *«Num»*un çoğuludur. Yemenî'ye göre nimet, naim anlamındadır. Başka alimlere göre nimet mânâsındadır.

«Allah'ın nimetleri» ile daha önceki ayetin içerdiği anlamlar kastedilmektedir. Burada, üçten en çok ona kadarlık bir çoğul sigası kullanılmıştır. Ki az bir nimetin nankörlüğü bu felaketi getirdiğine göre, birçok nimetin nankörlüğü daha dehşetli bir azabın geleceğine işarettir.

«Onlara açlık ve korku elbisesini tattırdı» cümlesinde korku ve açlığın etki ve zararları elbiseye benzetilmiştir. Çünkü elbise insanı kapsar, bunlar da aynı şekilde insanı kapsarlar. *«Libas»* kelimesinin *«Cu'»* kelimesine izafesinin sıfatın mevsufuna izafesi kabilinden olması mümkündür. Yani, Allah Teâlâ onlara ihata etmede elbise gibi olan açlığı onlara tattırdı.

Ubey b. Ka'b'ın mushafında *«korku»* kelimesi *«açlık»* kelimesinden önce gelmiştir. Ebu Hayyan bunun kıraat değil, tefsir olduğunu söylemektedir.

Ebu Amr'ın *«Havfi»* kelimesini *«Havfe»* şeklinde mansub okuduğu rivayet olunmuştur. Yani Allah Teâlâ onlara hem açlık elbisesini hem de korkuyu tattırmıştır. Ancak bu korku ve açlık kendiliğinden gelmemiştir, onların yaptıklarının bir sonucudur. Yani daha önce yaptıklarının ve sürekli yaptıkları işlerin bir karşılığıdır.

Ebussuud Efendi, tefsirinde şöyle demektedir:

«Nankörlüğün onlara isnad edilmesi ve bu nankörlükten dolayı da onlara korku ve açlığın tattırılmasından sonra, fiillerin o şehrin kalkına isnad edilmesi emrin tahkiki, mübalâğanın iradesi içindir».

«Yesneun» fiili, *«sanat»* masdarından gelmektedir ve onlara nisbet edilmesi şunu ortaya koymaktadır: Nimeti inkâr edip, nankörlük yapmak onlar için sarsılmaz bir sanat ve bir adet olmuştu.

Hazin, bu ayetin tefsirinde şöyle demektedir:

«Allah onları yedi sene süren bir açlığa müptela kıldı. Öyle ki yağmur yağmaz oldu. Araplar da Hz. Peygamber'in (s.a) emriyle onlara azık vermekten vazgeçtiler. Onlar son derece aç, yorgun ve sefil düştüler. Yanan kemikleri yediler. Leş, köpek, ölü ve elehn denilen şeyi yediler. Onlardan biri göğe baktığında dumana benzer şeyler görürdü. Bunun nedeni açlıktı. Sonra Mekke'nin ileri gelenleri Hz. Peygamber ile görüşerek, *«Bu nedir? Tamam sen erkeklere düşmanlık yapıyorsun ama kadın ve çocukların suçları*

nedir?» dediler. Bu müracaattan sonra, Hz. Peygamber halka onlara yiyecek götürme izni verdi. Oysa onlar daha müşriklikten vazgeçmiş değillerdi. Korku da Hz. Peygamber tarafından onlara hücum etmek üzere gönderilen birliklerden geliyordu. Birlikler Mekke'nin etrafında dönüp duruyorlardı. Burada bulunan müşrik Araplara saldırıyorlardı. Mekke halkı da doğal olarak onlardan çekiniyorlardı. İşte açlık ve korku libası, onların üzerinde meydana gelen sıskalık, renklerinin solması, bedenlerinin zayıf düşmesi, durumlarının bozulması ve iç alemlerinin yıkılmasıdır». (1)

(113) *«Andolsun onlara kendi içlerinden...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Kadı Beyzavî, Hazin, Nesefî ve İbn Abbas'a isnad edilen Tenvir'ul-Mikbas'a göre, ayetin başındaki meful olan zamir, Mekke halkına racidir.

«Kendi içlerinden gelen Rasûl», Hz. Muhammed'dir. Onlar onun soy ve nesebini bilirlerdi, peygamberlikten önce de onu iyi tanırlardı.

Fakat bazı müfessirler, bu zamirin *«Kalu»* ile *«Yesneun»*daki zamirlerin raci oldukları yere raci olduğunu söylemişlerdir. Yani misalin mütemmimidir. Ayrıca onların Allah'ın inkâr ettikleri nimetlerinin beyanıdır. Yani o şehir halkına kendi içlerinden bir peygamber geldi ve onlara nimete karşı şükretmeleri gerektiğini söyledi. Onları üzerinde bulundukları durumun kötü akibetiyle korkuttu. Onlar ise onun peygamberliğini ve kendilerine haber verdiği hususları yalanladılar. Bunun üzerine onların kökünü ka-

(1) Hazin, Mecma'ut-Tefasir, cilt: 3, sh: 650

zıyan amellerini berhava eden azap zulüm içindelerken kendilerini yakaladı.

«*Zulüm*» ile kastedilen nimeti inkâr ve peygamberi tekzip zulmüdür. Ayet-i Kerime, onların küfür, inat ve temerrudlarında devam ettiklerine ve mutad olan bütün hududları aştıklarına delâlet etmektedir.

Onların Peygamber'i yalanlamalarının ardından azabın onları yakalaması getirildi. Bu Allah'ın sünnetidir. Nitekim «*biz peygamber göndermezden önce azap edici değiliz*» ayeti bu hususta insanoğlunu ikaz etmektedir. İşte böylece misal tamamlanmaktadır.

Bu misal ister Mekkelilere mahsus olarak getirilmiş olsun, isterse onların yandaşı olan kavimler için getirilsin, onların hali, geçmiş inatçıların haline benzemektedir. Mekkeliler emin bir bölgede oturuyorlardı. Oysa çevrelerindeki bölgelerde insanlar kaçırılıyor, huzursuz ediliyorlardı. Kalplerinde bir korku yoktu, her taraftan kendilerine rızık geliyordu. Onlara bir peygamber de gönderildi. Öyle bir peygamber ki, onun yüce mertebesini idrak hususunda akıllar hayrete düşmüşlerdi. O onları korkuttu ve günahlardan sakındırdı. Ancak buna rağmen onlar Allah'ın nimetlerini inkâra kalkıştılar, peygamberi yalanladılar. Allah Teâlâ da onlara açlık ve korku libasını tattırdı. Hz. Peygamber'in (s.a); «*Allahım! Şiddetini Mudar kabilesi üzerinde arttır. O seneleri onlar üzerinde Yusuf'un seneleri gibi yap*» duasıyla onlara kıtlık isabet etti. Öyle bir duruma geldiler ki leş, köpek ve murdar hayvanların etini, yanmış kemikleri yemeye mecbur kaldılar. Ayrıca kıtlık döneminde deve tüyüyle, kandan yapılan bir yiyeceği yediler. Herhangi biri göğe baksa açlıktan dumana benzer şeyler görürdü. Tüm genişliğine rağmen yeryüzü onlara dar gelmeye başlamıştı. Çünkü Hz. Peygamber'in askerleri onların etrafında dolaşıp duruyorlar-

dı. Onların develerine, hayvanlarına, kervanlarına saldırıyorlardı. Sonunda Bedir günü onlara isabet eden azap isabet etti.

Şeyhulislam Ebussuud Efendi, bu yorumu tercih etmiş ve konum itibarıyla ayetin böyle anlaşılması gerektiğini söylemiştir.

«*Caehum*» ifadesindeki zamir müfessirlerin çoğuna göre Mekke halkına racidir. Yani Allah Teâlâ sözü onların durumuna getirmiş, onların benzerlerini zikrettikten sonra kendilerinin de halini açıkça belirtmiştir.

«*Rasûl*» ile kastedilenin Hz. Peygamber, «*Azap*» ile de onlara isabet eden kıtlık seneleri ve Bedir'in olduğunu söyleyen yorumlar tahkikten uzaktır. Nasıl olmasın ki? ,14. ayetin, «*Allah'ın size rızık olarak verdiğinden yeyin*» cümlesi temsilin sonucu üzerine bina edilmektedir.

Ayrıntılı bilgi için, Alusi'nin *Ruh'ul-Meanî* adlı tefsirine başvurulabilir. (1)

(114) «*Allah'ın size rızık olarak verdiklerinden...*»

Bu Ayetin Tefsiri

Yani, madem ki Allah'ın nimetlerini inkâr edenlerin, peygamberleri yalanlayanların hâli size açıklandı, bu yalanlamadan dolayı onların başına gelen felaketler gözlerinizin önüne serildi, o halde sizler de nimetleri inkâr etmek ve peygamberi yalanlamaktan vazgeçin ki onların başına gelenler sizin başınıza gelmesin. Allah'ın nimetlerinin hakkını bilin, peygamberin emir ve yasaklarına itaat edin, Allah'ın verdiği helâl rızıklardan yeyin. Kendi uydurmanız

(1) Alusî, Ruh'ul-Meanî, cilt: 14, sh: 245

olan Bahire, Saibe, Ham vb. saçmalıkları bırakın. Allah'ın nimetine şükredin, hakkını bilin, O'na nankörlük yapmayın!

Hazin, *«Allah'ın size rızık olarak verdiklerinden helâl ve temiz olarak yeyin»* ifadesinin muhatapları hakkında iki görüşün olduğunu söylemektedir.

a) Muhatap Medine'deki müslümanlardır ve *«Allah'ın rızkı»* ile kastedilen ganimetlerdir. (Bu görüş müfessirlerin çoğuna aittir.)

b) Muhatap Mekkeli müşriklerdir. Nitekim Kelbi'nin rivayet ettiğine göre, Mekkelilere şiddetli bir kıtlık isabet ettiğinde, ileri gelenleri Hz. Peygamber'e gidip; *«Sen hadi erkeklere düşmanlık yapıyorsun. Fakat kadın ve çocukların hali ne olacaktır?»* dediler. Bunun üzerine Hz. Peygamber, Mekke'ye yiyecek maddeleri götürülmesine emir verdi. (Vahidî)

Bu görüşlerden ilki sahihtir. Çünkü İbn Abbas, *«Ey iman edenler! Allah'ın size rızık olarak verdiği ganimetlerden yeyin. Zira Allah Teâlâ ganimetleri bu ümmete helâl ve tayyib kılmıştır. Daha önce hiçbir ümmete helâl değildi»* diye ayeti yorumlamıştır. (1)

HARAM EDİLENLER

(115) *«Allah size ancak leşi, (akan) kanı...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Kadı Beyzavî ayetle ilgili olarak şöyle demektedir:

(1) Hazin, Mecma'ut-Tefasir, cilt: 3, sh: 650

«Allah Teâlâ onlara helâl kıldığı nimetleri yemelerini emredince, onlara kendilerine haram kılınan şeyleri saymaya başladı ki bunların dışındakilerin kendilerine helâl olduğunu bilsinler.

Allah Teâlâ onları kendi heva ve heveslerine uyarak, helâl ve haram kılmaktan şiddetle nehyederek şöyle buyurdu: *«Dillerinizin yalan olarak vasfettiği şeyler hakkında şu helâldir, bu haramdır demeyin».*»

(Bu ayetin tefsir ve ahkâmı Bakara Suresi'nde verilmişti.)

(116) *«Dillerinizin yalan olarak vasfettiği...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Yani, yalan söyleyerek şu helâldir, bu haramdır demeyin. Siz sadece yalan için, bir deliliniz olmadığı halde helâl ve haramlar kılıyorsunuz. Oysa bu hususta hiçbir mesnediniz bulunmuyor. Bunun mesnedi sadece yalandan başka bir şey değildir. Sakın böyle yapmayın!

Mücahid'e göre burada Bahire, Sahibe vb. sözkonusu edilmektedir. İbn Abbas, *«Hayvanların karınlarında bulunanlar sadece erkeklerimize helâl, kadınlarımıza haramdır demeyin»* diye ayeti yorumlamıştır. Çünkü Araplar cahiliye döneminde bazı şeyleri helâl, bazı şeyleri de kendiliklerinden dolayı haram kılarak, bu yaptıklarını Allah'a nispet ederlerdi. Bu bakımdan, *«Bunu bize Allah emretti»* demeyin. Yoksa Allah adına yalan uydurmuş olursunuz denilmiştir. Çünkü onların bu yalanları, Allah'a iftiradan başka bir şey değildir.

«Kuşkusuz ki Allah'a karşı yalan uyduranlar felah bulmazlar» cümlesindeki *«Yuflihun»* fiilinin kökü *«Felah»*tır ve *«hayrı elde et-*

mek, muvaffak olmak» demektir. Araplardan bazıları kendi kendilerine bazı şeyleri helâl, bazılarını da haram kılarlar, bazı hayvanları erkeklere mahsus görürler, kadınlara yasaklarlardı.

İşte bu ayet onların bu durumlarına işaret ederek, Allah'ın yasakladığı şeylerden başkasının haram olmayacağını bildirmektedir.

(117) *«(Şu dünyadakiler) pek az bir faydalanmadır...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Yani, onların dünyadaki metaları az bir süre içindir, bâki (kalıcı) değildir. Onlar için Ahiret'te elem verici bir azap vardır. Böyle buyurmakla Allah Teâlâ, onların içinde bulundukları dünya nimetlerinin yakında zail olacağına dair açıklamada bulunmuştur.

(118) *«Sana anlattıklarımızı daha önce...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Yani, yahudilere daha önce (En'am Suresi'nde geçen) şeyleri haram kılmıştık. Biz bunları haram kılmakla onlara zulmetmiş değiliz. Aksine onlar kendi kendilerine zulmediyorlardı. Bizim haram kıldıklarımız, onların kendilerine zulmetmelerinden dolayıdır. Nitekim bu husus, şu ayette de açıklanmaktadır: *«Zulmetmelerinden dolayı yahudilere kendilerine helâl olan tayyib rızıkları haram kıldık»*. Yani En'am Suresi'nde bahsi geçen tırnaklı hayvanlarla diğer haram kılınanlar, sadece yahudilere mahsustur. Yahudilerin, *«Bunlar ilk önce bize haram kılınmış değildiler. Daha önce Nuh, İbrahim ve onlardan sonra gelenlere de haram kılınmıştı»* şeklinde kendilerini savunmaları yalandan başka bir şey değildir. Nitekim Allah Teâlâ, başka bir ayette; *«Zulmetmelerin-*

den dolayı yahudilere, daha önce kendilerine helâl olanları haram kıldık» buyurmuştur. Bu ayette, haram kılma hususunda onlarla başkaları arasında fark bulunduğuna dikkat çekilmektedir. Bu zulüm başkasına zarar vermeye elverişli olduğu gibi cezalandırmaya da elverişlidir.

ثُمَّ إِنَّ رَبَّكَ لِلَّذِينَ عَمِلُوا السُّوءَ بِجَهَالَةٍ ثُمَّ تَابُوا مِنْ
بَعْدِ ذَٰلِكَ وَأَصْلَحُوا إِنَّ رَبَّكَ مِنْ بَعْدِهَا لَغَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١١٩﴾ إِنَّ
إِبْرَاهِيمَ كَانَ أُمَّةً قَانِتًا لِلَّهِ حَنِيفًا وَلَمْ يَكُ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ۙ
﴿١٢٠﴾ شَاكِرًا لِأَنْعُمِهِ ۚ اجْتَبَاهُ وَهَدَاهُ إِلَىٰ صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ
﴿١٢١﴾ وَآتَيْنَاهُ فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً ۖ وَإِنَّهُ فِي الْآخِرَةِ لَمِنَ
الصَّالِحِينَ ﴿١٢٢﴾ ثُمَّ أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ أَنِ اتَّبِعْ مِلَّةَ
إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا ۖ وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿١٢٣﴾ إِنَّمَا جُعِلَ السَّبْتُ عَلَى
الَّذِينَ اخْتَلَفُوا فِيهِ ۚ وَإِنَّ رَبَّكَ لَيَحْكُمُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ
الْقِيَامَةِ فِيمَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴿١٢٤﴾ ادْعُ إِلَىٰ سَبِيلِ
رَبِّكَ بِالْحِكْمَةِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ وَجَادِلْهُمْ
بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ ۚ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِمَنْ ضَلَّ عَنْ سَبِيلِهِ
وَهُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ ﴿١٢٥﴾ وَإِنْ عَاقَبْتُمْ فَعَاقِبُوا بِمِثْلِ مَا عُوقِبْتُمْ
بِهِ ۖ وَلَئِنْ صَبَرْتُمْ لَهُوَ خَيْرٌ لِلصَّابِرِينَ ﴿١٢٦﴾ وَاصْبِرْ وَمَا صَبْرُكَ إِلَّا
بِاللَّهِ وَلَا تَحْزَنْ عَلَيْهِمْ وَلَا تَكُ فِي ضَيْقٍ مِمَّا يَمْكُرُونَ
﴿١٢٧﴾ إِنَّ اللَّهَ مَعَ الَّذِينَ اتَّقَوْا وَالَّذِينَ هُمْ مُحْسِنُونَ ﴿١٢٨﴾

119 — Sonra Rabbin, cehaletten ötürü kötülük yapan, sonra da bunun peşinden tevbe edip, islah-ı hal edenler (le beraberdir). Kuşkusuz ki Rabbin çok bağışlayan ve çok esirgeyendir!

120 — Gerçekten İbrahim hakka yönelen, Allah'a itaat eden bir ümmetti, ortak koşanlardan değildi.

121 — Allah'ın nimetlerine şükredici idi. Allah onu seçip doğru yola iletti.

122 — Ona dünyada güzellik verdik. Muhakkak ki o Ahiret'te de salihlerdendir.

123 — Sonra sana: «Hakka yönelen İbrahim'in dinine uy. O müşriklerden değildi» diye vahyettik.

124 — Cumartesi (Sebt günü), sadece onda ihtilaf edenlere (farz) kılındı. Kuşkusuz ki Rabbin, aralarında ihtilafa düştükleri hususta, Kıyamet Günü hüküm verecektir.

125 — (Ey Muhammed!) Rabbinin yoluna hikmetle, güzel öğütle çağır ve onlarla en güzel olan bir şekilde mücadele et. Kuşkusuz ki Rabbin, kendi yolundan sapanları en iyi bilendir ve O hidayete erenleri de en iyi bilendir.

126 — Eğer ceza verecekseniz, size yapılan (işkence)nin misliyle ceza verin. Fakat eğer sabrederseniz, elbette o sabredenler için daha hayırlıdır!

127 — Sabret! Senin sabrın ancak Allah(ın dileği) iledir. Onlar için üzülme. Kurdukları tuzaklardan ötürü de canını sıkma!

128 — Muhakkak ki Allah sakınanlarla ve muhsin olanlarla beraberdir.

(119) *«Sonra Rabbin, cehaletten ötürü...»*

Bu Ayetin Tefsiri

«Sûe» kelimesi, sahibini kötülüğe sokan küfür ve masiyet demektir. Bunun kapsamına Allah adına uydurulan iftiralar da girer.

İbn Abbas'tan gelen bir rivayete göre, bu kelime *«Şirk»* anlamındadır. Ancak bu kelimeyi şirki de kapsayacak şekilde genelleştirmek daha doğrudur. Yani sadece kelime şirke tahsis edilmemelidir.

«Cehaletten ötürü»; yani onları bu kötülüğü yapmaya cehaletleri sevketmiştir. Burada *«Cehalet»* uygun olmayan davranış olarak yorumlanmıştır.

İbn Atiyye'ye göre, burada *cehalet* haddi aşmak ve serserice taassuba kapılmak demektir. Yoksa ilmin zıddı olan *cehalet* kastedilmemektedir. Nitekim Hz. Peygamber'in, *«Allahım! Cahilce davranmaktan sana sığınırım»* sözündeki *cehalet*, ilmin zıddı değil, inatlaşmak, haddi aşmak anlamındadır.

Bazı müfessirlere göre, burada cehalet ile ilmin zıddı olan bilgisizlik kastedilmektedir. Yani onlar Allah'ı bilmedikleri, O'nun

cezasından haberdar olmadıkları için cehalet (bilgisizlik) elbisesini giyerek bu cürümleri işlemişlerdir. Veyahut, şehvet onlara galip geldiğinden dolayı sonuçları düşünecek durumda değildiler.

«Islah» kelimesi bazı müfessirler tarafından tevbe üzerinde müstakim kalmak şeklinde yorumlanmıştır.

«Min ba'diha» zamiri tevbe kelimesine racidir. Umulur ki ıslah da tevbenin kapsamına girmekte ve onu tamamlamaktadır.

Ebu Hayyan bu zamirinde geçmiş fiillerden anlaşılan masdarlara raci olduğunu söylemiştir. Yani kötülük amelinden, tevbeden, ıslahtan sonra muhakkak ki Rabbin gafurdur, rahimdir.

Bazılarına göre bu zamir, *«Cehalet»* kelimesine racidir. Yani Rabbin muhakkak ki onların cehaletlerinden sonra gafurdur, rahimdir. O kötülüğü affeder, taatini yapan, masiyetten kaçana da merhamet eder.

El-Askerî şöyle demektedir: «Ayetin anlamı, Allah kötülüğü cehaletten dolayı yapanı affeder, cehalet olmaksızın kötülük yapanı ise affetmez demek değildir. Aksine Allah Teâlâ'nın maksad-ı ilahisi tevbe eden herkesi affetmektir. Ancak bunların arasında cehalet nedeniyle kötülük yapanların özellikle zikredilmesinin sebebi şudur: Günah işleyen kimselerin çoğu bu günahları az düşünmek, yaptıklarının sonucunu hesap etmemekten ötürü veya şehvetin galebe çalması anında veya gençlik cehaleti içinde işlerler. (Burada *«çoğu kimseler»* denilmekle Arapların o zamanki durumu göz önüne alınmıştır.)

«Rab» kelimesi Hz. Peygamber'e raci olan bir zamire izafe edilerek (senin Rabbin) gelmiştir. Bu rububiyetin mağfiret ve rahmetten olan eserleri, onların üzerine Hz. Peygamber'in tavassutu

ile ve onların Hz. Peygamber'in etbaından oldukları nedeniyle geldiğine işaret eder. Cehaletin vurgulanmasının nedeni gerçeği açıklamak içindir. Çünkü bazı müfessirlere göre kötülük yapanlar onu cehalet nedeniyle yaparlar.

(120) *«Gerçekten İbrahim hakka yönelen...»*

Bu Ayetin Tefsiri

İbn Abbas'a göre Hz. İbrahim'in katındaki bir ümmet, büyük bir cemaatın katındaki hayırdan fazla idi.

Hz. İbrahim'e *«bir ümmet»* denilmesinin nedeni, onun bir ümmette bulunması ve hemen hemen zor olan kemalâtın tamamını kendisinde toplamış olmasındandır. Nitekim şair,*«Allah için tüm âlemi bir tek fette toplamak hiç te güç değildi»* diyor.

Hz. İbrahim muvahhidlerin atasıdır, müdekkiklerin önderidir, tevhidin delillerini ve bayrağını ilk diken ve şirkin bayraklarını ise yerle bir eden odur. O, şirkin bayraklarını tevhidin delilleriyle parçaladı.

Mücahid'e göre Hz. İbrahim'e *«Ümmet»* denilmesinin nedeni, onun zamanında imanı tek başına bir süre taşımış olmasıdır.

Hz. İbrahim, hanımı Sârâ'ya; *«Bugün yeryüzünde benden ve senden başka iman eden yoktur»* demiştir. (Buhari)

Lûgat kitapları, *«Ümmet»*in anlamlarından biri olarak hak üzerinde olup, diğer dinlere muhalif kişi mânâsını gösterirler. Fakat ayetin zahirine bakılırsa, bu kelime mecazen kullanılmıştır. Adeta Hz. İbrahim o asırda yaşayanların hepsine şamil bir kim-

sedir. Çünkü küfür *«yok»* gibidir. Yani aslında kâfirler de vardı, ama kâfir oldukları için yok sayılmışlardır.

Bazılarına göre burada *ümmet* kelimesi kendisine iltica edilen ve başkalarının kendisine yöneldiği kimse demektir. Yani Hz. İbrahim, o zamanlar kendisine insanların yöneldiği, önder olarak gördükleri bir kimseydi. Çünkü halk ondan istifade etmek, onun güzel siretine uymak için her taraftan kendisine koşuyordu. Daha önceki ayetlerde, müşriklerin şirk, peygamberliğe saldırı, Allah'ın helâl kıldığını haram kılmak gibi davranışları tezyif edildikten sonra Hz. İbrahim'in zikredilmesi, hak olanın İslâm dini olduğunu ilân eder. Şirk ve onun teferruatı bâtıldır. Bunun böyle olduğunda kuşku yoktur. Böylece bu ayet-i kerime Kureyşlilerin, *«Biz İbrahim'in dini üzerindeyiz»* şeklindeki iddialarının yanlış ve yalan olduğunu ortaya koymaktadır.

«Kaniten lillah» tabiri, *«Allah'a itaatkârdı, daima O'nun emriyle meşguldu»* anlamına gelir.

«Hanifen» kelimesi ise, *«her bâtıl dinden ayrılıp, hak olan ve hiçbir zaman sökülüp atılamayacak olan dine meyletti»* demektir.

«O müşriklerden değildi»; yani ne din, ne de fer'i meselelerde hiçbir hususta müşrikler gibi davranmazdı, onlardan değildi. Bu son cümle, Kureyş müşriklerinin, *«Biz atamız İbrahim'in dini üzerindeyiz»* şeklindeki iddialarını reddetmektedir. Nitekim buna benzer diğer bir ayette, *«İbrahim ne yahudi, ne de hıristiyandı. Fakat o tüm bâtıl dinlerden yüz çevirmiş, hak dini kabul etmiş müslüman bir kimseydi. O asla müşriklerden değildi»* diye buyurulmuştur.

(121) *«Allah'ın nimetlerine şükredici idi...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Hz. İbrahim Allah'ın nimetlerine sürekli şükrederdi. O küçük bir nimetin şükrünü eda etmekten bile geri kalmazdı. Yani Kureyşlilerin nankörlük yaptıkları sıfatların hiçbiri Hz. İbrahim'de yoktu.

Bazı rivayetlerde bildirildiğine göre, Hz. İbrahim yemeğe mutlaka bir misafir ile birlikte otururdu. Nitekim bir gün bir misafir bulamayınca kahvaltısını tehir etmişti. Baktı ki meleklerden bir grup insan suretinde gelmektedir. Onları yemeğe davet etti. Melekler cüzzamlı olduklarını ima edince, Hz. İbrahim, *«Sizlerle yemek yemek şimdi bana vacip oldu. Ki size verilen belâyı bana vermeyip, beni sıhhatte bırakan Allah'a şükretmiş olayım»* dedi.

«Onu seçti»; yani onu peygamber olarak seçti. Dosdoğru bir yola iletti. Allah'a götüren bir yola, İslâm dinine hidayet etti. Bu hidayetin sonucu, sadece Hz. İbrahim'in hidayet olunması değildir. O bununla beraber halkı da irşad etmiş, peygamberliğin vasıtasıyla insanları dine davet etmiştir.

(122) *«Ona dünyada güzellik verdik...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Yani, onu bütün insanlara sevdirdik. Bütün dinlerin mensupları onu dost olarak bilirler ve ona sena ederler. Çünkü Allah Teâlâ'dan, *«Bana başkaları için de doğruluk lisanı kıl»* diye dilekte bulunmuştur. Bu yorum Katade ve bazı müfessirlerden mervidir.

Hasan Basri, *«Hasene»* (güzellik) kelimesinin *«Nübüvvet»* olduğunu söylemiştir.

Bazı müfessirler de, bu kelimenin Hz. İbrahim'e yaşlılık döneminde verilen salih oğullara işaret ettiğini söylemişlerdir.

Bazılarına göre, *«Hayr yönünde sarfettiği mal»* bazılarına göre de *«Refah ve taatle geçen uzun bir ömür»* dür. Bu yoruma göre, *«Hasene»* kelimesi «güzel bir siret (hayat)» anlamını ifade eder. Diğer yorumlara göre ise, ilâhi bir nimet demek olmaktadır.

«Muhakkak ki o Ahiret'te de salihlerdendir»; yani cennetin yüce derecelerinde diğer peygamberlerledir. Çünkü o, *«Beni salihlere ilhak eyle»* diye Allah'tan dilekte bulunmuştu. Burada *«Salihler»* ile peygamberler kastedilmektedir. Çünkü o peygamberlerden sonraki salihlerin hepsinden üstündür.

«İBRAHİM MİLLETİ» NE DEMEKTİR?

(123) *«Sonra sana: Hakka yönelen...»*

Bu Ayetin Tefsiri

«Millet-i İbrahim» (İbrahim'in dini) tabiriyle İslâm dini kastedilmektedir. Bir önceki ayette *«Dosdoğru yol»* ile de kastedilen budur.

Bir rivayette Hz. Peygamber'e mahsus kılınan hususların dışında, Allah ona Hz. İbrahim'in bütün şeriatına tâbi olmasını emretmiştir.

Abdullah b. Amr b. el-As'tan gelen bir rivayete göre, *«İbrahim'in milleti»* tabiriyle Hac menasıkı anlatılmaktadır. Yani Hac konusunda istenen ibadetler kastedilmektedir.

İmam Fahruddin Razi, bir grubun şu görüşte olduğunu söylemektedir:

«Hz. Muhammed İbrahim'in dini ve şeriatı üzerindeydi ve Hz. İbrahim'in şeriatından başka bir şeriatı yoktur. Hz. Peygamber, İbrahim'in şeriatını ihya etmek için gönderilmiştir. Bu iddiada bulunanlar bu ayeti delil getirmektedirler. Onlara göre, *«millet»* kelimesi usul ve füru olmak üzere burada şeriat anlamındadır.

Ancak bu görüş zayıftır. Çünkü İbrahim'in milleti tabiriyle tevhid, şirkin yokluğu kastedilmektedir. Çünkü, *«O müşriklerden değildi»* diye buyurulmuştur. Şayet, Hz. Peygamber'in de şirki yok ettiği, tevhid ispat ettiği söylenecek olursa, bu ittiba demek değildir. Bu bakımdan burada *«millet»* kelimesi Hz. İbrahim'e tâbi olmanın sıhhatli olan kısımlarına hamledilmelidir.

Bazı müfessirler, Hz. Peygamber'e yapılan tâbi olma emrinin tevhide çağırma mahiyetinde olduğunu söylemişlerdir. Yani Hz. İbrahim nasıl yumuşaklıkla, suhuletle ve deliller göstermekle, çeşitli davet yolları denemekle insanları Allah'a çağırmışsa, sen de o tarzda insanları Allah'ın tevhidine çağır!

Ebu Hayyan bu görüşe karşılık, *«Hz. Peygamber (s.a) buna muhtaç değildir. Çünkü akli delilleri iktiza ettiği inancın ,Hz. Peygamber'e vahyedilmesi hiç de imkânsız değildir»* demektedir. Ta ki aklî ve naklî deliller itikad üzerinde birbirini desteklesinler. Nitekim, *«De ki: Bana mabudunuzun tek bir mabud olduğu vahyolundu»* diye buyurulmuştur. Dikkat edildiği takdirde, bu ayetin aklî delili iktiza ettiğini de, vahyi de içerdiği görülecektir.

Ancak Hz. Peygamber'e şirkin yokluğu, tevhidin varlığı hususunda, *«İbrahim'e tabi ol»* diye emredilmesi mümteni değildir.

Her ne kadar bu, Hz. Peygamber katında aklî delillerle sabit olan nesnelerden ise de. Böylelikle iki delil (aklî ve naklî) bu hususta birbirlerine destek olmaktadırlar.

DİN VE MİLLET KAVRAMLARI

Rağıb el-İsfehanî, «*Millet*» ile «*Din*» kavramları arasındaki farkın, *millet* kelimesinin sadece Peygamber'e izafe edilip, hemen hemen Allah'a izafe edildiğinin hiç görülmemesi ve Peygamber'in ümmetinden olan fertlere de izafe edilmeyip, şeriatın tümü hakkında kullanılması olduğunu söylemektedir. Oysa *din, millet* kelimesi gibi değildir.

Müfessirlerin çoğu buradaki, *millet* kelimesiyle şeriatların esaslarının kastedildiğini söylerler. Katade'den rivayet edilen görüş te buna hamledilmektedir.

Şafii alimlerinden bazıları, bununla Hitan'ın ve Hz. İbrahim'in şeriatından olup da Kur'an'la neshedilmeyen meselelerin vacip olduğu hükmünü çıkarmaktadır.

«*O müşriklerden değildi*» cümlesi daha önce de (120. ayette) geçmişti. Tevhid için tekrarlanmıştır. Ayrıca Hz. İbrahim'in dinine sahiplenen müşriklerden, onun uzak olduğunu takrir için vurgulanmıştır.

CUMA, CUMARTESİ ve PAZAR

(124) «*Cumartesi (Sebt günü), sadece onda...*»

Bu Ayetin Tefsiri

«*Cuile*» (kılındı) fiili *farz kılındı* anlamındadır. Yani cumar-

tesi gününe tazim, onun hakkında ihtilafa düşenlere farz kılınmıştır. İhtilaf edenler ise yahudilerdir.

Kelbi, Ebu Salih ile İbn Abbas'tan şöyle rivayet etmektedir:

«Hz. Musa onlara cuma gününü tazim etmelerini emretti ve yedi günden bir günü Allah'a tazim için ayırmalarını söyledi. O gün hiçbir iş yapmamalarını, o işleri diğer altı günde yapabileceklerini bildirdi. Fakat onlar Hz. Musa'nın bu sözünü kabul etmeyerek, *«Biz ancak Allah'ın mahlûkatını yarattıktan sonra, istirahat ettiği günde (cumartesi gününde) ibadet ederiz»* dediler. Bundan dolayı bugün onlara farz kılındı ve zorluklar onlara bugünde gösterildi. Sonra Hz. İsa da Hz. Musa gibi cuma gününü getirdi. Hıristiyanlar, *«Biz onların bayramının bizim bayramımızın hemen akabinde olmasını istemeyiz»* diyerek kendilerine pazar gününü ibadet günü olarak seçtiler. Bunun üzerine Allah Teâlâ cuma gününü bu ümmete verdi. Bu ümmet için cuma gününde bereket vardır».

Ebu Hureyre, Hz. Peygamber'in (s.a.) şöyle buyurduğunu rivayet etmektedir:

«Biz ahir gelenleriz, biz Kıyamet Günü'nde öncüleriz. Onlara bizden önce kitab verildi, fakat onlar bu hususta ihtilafa düştüler. Onlardan sonra bize de kitab verildi. İşte bu onlar için farz kılınan gündür. Onun hakkında da ihtilaf ettiler. Allah bize o güne uymaya hidayet iletti. Onlar bu hususta bize tâbidirler. Cumartesi günü yahudilerin, pazar günü ise hıristiyanlarındır».

Müslim'in bir rivayetinde; *«Biz son gelen öncüleriz. Kıyamet Günü'nde cennete ilk dahil olanlarız»* denilmektedir.

Yine Müslim'in bir rivayetinde şöyle denilmektedir:

«Allah cuma gününü bulmada, bizden öncekileri dalâlete götürdü. Cumartesi yahudilerin, pazar hıristiyanların oldu. Allah ise bizi getirdi cuma gününe hidayet etti.

İşte böylece cuma, cumartesi ve pazar günleri kılındı. Onlar da Kıyamet Günü'nde bize tâbidirler. Dünyada son gelenleriz. Kıyamet Günü'nde ise mahlûkat içinde hesapları en önce görülenler olacağız.»

Nevevî, Müslim şerhinde şöyle demiştir:

«Bu hadisin açıklaması hakkında bazı alimler, *«Biz zaman bakımından en son gelenleriz. Fazilet ve cennete girmekte ve vücut bulmada ise en önde olanlarız»* demişlerdir. Yani Ümmet-i Muhammed cennete en önce girecektir. İşte bu onların üzerinde ibadetin farz olduğu gündür. O gün hakkında ihtilaf ettiler. Allah Teâlâ ise bizi bugüne hidayet etti».

Kadı İyaz dedi ki; «Zahir olan cuma gününün tayini, tazimi ve belirmesi onlara farz kılındı ve o günün tayini ictihadlarına bırakıldı ki o günde şeriatlarını ihya etsinler. Ancak hahamları o günün tayininde ihtilafa düştüler. Allah onları cuma gününü bulmaya hidayet etmedi. Ve cumayı bu ümmetin üzerine tayin ederek farz kıldı. Onu ümmetin ictihadına bırakmadı. Onlar da cumanın faziletini elde ettiler. Rivayet edildiğine göre, Hz. Musa onlara cuma gününü emretmiş, onun faziletini kendilerine bildirmiştir. Fakat onlar cumartesi gününün daha faziletli olduğu hususunda Hz. Musa ile mücadele etmişlerdir. Sonunda Hz. Musa'ya *«onları kendi haline bırak»* denildi. Eğer cuma hususunda nesh olsaydı, o vakit onda ihtilaf etmeleri sıhhatli olmazdı. Onlara bu hususta muhalefet edin».

Nevevî, onlara açık bir şekilde emir verilmiş olmasının müm-

kün olabileceğini söylemiştir. Onlar bu hususta ihtilafa düşmüşlerdir. Acaba tayini vacip miydi, yoksa değiştirme yetkileri var mıydı? Sonunda onu değiştirdiler ve bunda da yanıldılar.

Fahruddin Razî bu ayeti tefsir ederken, «*Fihi*» kelimesindeki zamirin Hz. Musa'ya raci olduğunu söylemektedir. Yani onların ihtilafları Hz. Musa hakkında olmuştur. Çünkü Hz. Musa onlara cuma gününü emretmişti. Onlar ise cumartesi gününü seçtiler. Onların cumartesi günü hakkındaki ihtilafları esasen Hz. Musa üzerinde, o gündeki bir ihtilaftı. Yani o gün hakkında Hz. Musa ile ihtilafa düştüler.

«*Onda ihtilaf ettiler*» cümlesinin anlamı, yahudilerin bir kısmının o gün için cumartesidir, bir kısmının ise değildir dedikleri anlamına gelmez. Çünkü yahudiler cumartesi günü üzerinde ittifak etmişlerdi.

Vahidî şöyle demiştir:

«Bu husus müfessirlerin çoğuna müşkül meselelerden biridir. Öyle ki müfessirlerden bazıları cumartesi hakkındaki ihtilafın anlamını, cumartesi gününün diğer günlere nazaran efdaliyeti hakkındaki bir ihtilaf olduğu şeklinde açıklamışlardır. Yahudilerin bir kısmı Allah Teâlâ, mahlûkatın yaratılması işini bugün bitirdiğinden, cumartesinin en üstün gün olduğunu söylemişler, bazıları da pazar gününde mahlûkatı yaratmaya başladığından dolayı pazar gününün daha üstün olduğunu söylemişlerdir.

Oysa bu görüş te yanlıştır. Çünkü yahudiler cumartesinin efdaliyeti hakkında iki gruba ayrılmamışlardır. Pazarı ibadet günü

seçenler hıristiyanlardır ve yahudilerden uzun bir zaman sonra bu vukû bulmuştur».

Şayet şöyle bir itiraz öne sürülürse:

«Yahudiler cumartesi gününü seçmiştir. Çünkü bütün ehl-i din Allah'ın mahlûkatı altı günde yarattığında ve pazar günü yaratmanın başladığında, yaratmanın cuma günü bittiğinde ittifak etmişlerdir. Cumartesi günü istirahat günüdür. Yahudiler; *«Biz bugün bayram yapmak ve çalışmayı bırakmak suretiyle Rabbimize uyuyoruz»* diyerek cumartesiyi seçmişlerdir. Hıristiyanlar ise, *«Allah Teâlâ mahlûkatın yaratılışına pazar günü başladı, biz de o günü kendimize bayram yaptık»* dediler. Bu iki vecih de makuldur. Ancak cuma gününün fazileti nedir ki müslümanlar onu kendilerine bayram yapmışlardır?»

Cevap olarak şöyle deriz:

«Cuma, günlerin en efdalidir. Çünkü yaratılışın kemal ve tamamı cuma günü olmuştur. Kemâl ve tamam ferah ve sevinci gerektirir. Bu yüzden cuma günü bize bayram olmuştur. (Bu en evlasıdır.)

Başka bir vecih ise şudur: *«Allah mahlûkatın en şereflisi olan Adem'i cuma günü yarattı. Adem insanlığın atasıdır. Onun tevbesini cuma günü kabul etti. Bu yüzden cuma, günlerin en efdalidir.»*

Allah Teâlâ cuma gününü bu ümmet için seçti. Onlar kendileri için bir şey seçmediler. Bu bakımdan Allah'ın onlar için seçtiği gün başkalarının kendileri için seçtiklerinden daha üstündür.»

Bazı alimlere göre Allah Teâlâ, Hz. Musa'yı cumartesi günü-

nün tazimi için göndermiş, sonra bugün Hz. İsa'nın şeriatında pazar günüyle neshedilmiştir. Daha sonra her iki gün de Hz. Peygamber'in (s.a) şeriatındaki cuma günüyle nesholunmuşlardır. Bu bakımdan günlerin en üstünü cuma günüdür. Tıpkı peygamberlerin en üstününün Hz. Muhammed olması gibi.

Ayet ile ilgili bir görüş daha vardır. Katade'ye göre, bu hususta ihtilafa düşenler yahudilerdi. Cumartesi gününü bazıları helâl, bazıları da haram kılmışlardır. Bu görüşe göre ayetin mânâsı, cumartesinin vebali ve laneti onun hakkında ihtilafa düşenlerin (yahudilerin) üzerinedir şeklindedir. Onlardan bazıları, *«Helâldir»* diyerek aldandılar, lanete uğradılar, Hz. Davud'un zamanında maymun ve domuza çevrildiler. (Bu kıssa A'raf Suresi'nde geçmişti.) Bazıları da haramdır diyerek, o gün hiçbir şey avlamadılar. Onlar da yahudileri menetmeye çalışan kimselerdi.

En doğrusu ilk mânâdır. (1)

«Kuşkusuz ki Rabbin, aralarında ihtilafa düştükleri hususta Kıyamet Günü hüküm verecektir»; yani Allah onların cumartesi günü hakkındaki ihtilâflarını açıkça belirtecek ve her gruba müstehak olduğunu verecektir.

HİKMET NEDİR?

(125) *«(Ey Muhammed!) Rabbinin yoluna hikmetle...»*

Bu Ayetin Tefsiri

«Rabbinin yolu» ifadesi İslâm dini anlamındadır. *«Hikmet»*

(1) Hazin, Mecma'ut-Tefasir, cilt: 3, sh: 655-656

ise sıhhatli ve kuvvetli söz, hakkı ortaya koyan ve şüpheleri izale eden görüş demektir.

«Güzel öğüt», tergib ve terhib demektir. Yani onları tergib ve tehdid yoluyla İslâm dinine çağır.

Hitap Hz. Peygamber'e müteveccihtir. Yani, «Ey Muhammed! İnsanları Rabbinin dini olan İslâm'a, sahih, muhkem, mübin ve şüpheleri bertaraf eden delillerle ve güzel öğütle çağır. Onlarla, onların inatçılarıyla en güzel şekilde mücadele et. Mücadelenin en güzel yolu olan yumuşaklıkla şefkatle, sertlik göstermeksizin tartış.»

Deniliyor ki: «O zamanın insanları ihtilafa düşüp üç grup oldular. Birinci grup sahih akla, güçlü basirete sahip olan kâmil alimlerdi. Onlar eşyanın hakikatına binaen marifeti talep ediyorlardı. *«Rabbinin yoluna hikmetle çağır»* ifadesi işte bu kişilerin İslâm'a davet edilmesi ve kesin delillerle dine çağırılmasıdır. Ki onlar eşyanın hakikatini böylelikle bilsinler. Onlardan hem kendileri yararlansınlar, hem de diğer insanları yararlandırsınlar. Bunlar sahabe ve başka gruplara mensup alimlerin ileri gelenleridir.

İkinci grup, sağlam fıtrat ve asli hilkatın sahipleridir. Bunlar da kemâl hududuna varamayan insanların ekseriyetidir. Bu kimseler kemâl hududuna varamadıkları gibi eksikliğin son sınırına da düşmemişlerdir. Bunlar üç kısmın orta tabakasıdır. Güzel öğüt ile çağırılacak kimseler bunlardır.

Üçüncü grup, cidal, husumet, inatçılık sahibi olan kimselerdir. Bunlar da en güzel yolla mücadele edilecek olanlardır. Ki böylelikle hakka boyun eğsinler ve O'na rücu etsinler.»

Bazılarına göre *hikmet* ile *risalet* kastedilmiştir. Güzel öğüt ise davette yumuşaklık göstermektir.

«Onlarla en güzel bir şekilde mücadele et»; yani onlara eziyet etmekten kaçın, risalete ve hakka davette eksiklik yapma.

Bu yoruma binaen bazı alimler, bu ayetin *«Seyf (kılıç) ayeti»*yle nesh edildiğini iddia etmişlerdir.

«Ey Muhammed! Sana düşen peygamberliğini tebliğ etmek, onları bu üç yolla hakka davet etmektir .Fakat Rabbin bu gruplardan hangisinin hidayete ermiş olduğunu daha iyi bilir ve her birine ameline göre ceza ve mükâfat verecektir.»

Hz. Peygamber'in (s.a) insanları İslâm'a davet yollarının farklı olması, insanların farklı mertebelerde olmaları nedeniyledir. Daha önce de belirttiğimiz gibi, onların havassı, avamı ve inatçıları vardır.

Bazı müfessirler, *«Güzel bir şekildeki mücadele»*yi onlara eziyetten kaçınmak şeklinde yorumlayarak, bu ayetin *«Seyf ayeti»*yle nesh olunduğunu iddia etmişlerdir. Ancak cumhur-u ulema, bu ayetin muhkem olduğunu, anlamının da, — daha önce belirttiğimiz gibi — anlaşılacağını söylemişlerdir.

«Hikmet» delillerin en yücesi olduğundan hikmet ile dine davet edenler, en kâmil, ilâhi marifet ve hakiki ilimlere en çok talip olduklarından dolayı hikmeti, güzel öğütten önceye alırlar. *Cedel* ise delillerin en düşüğüdür. Ondan maksat insanları ilzam etmek ve susturmaktan başka bir hedef olmadığı bilindiğinden, en son olarak zikredilmiştir. Güzel öğüt, hüccetten daha aşağıda, fakat cedelden de daha yüksek olduğundan, ortanca sırada getirilmiştir.

Ayette *«Onları Rabbinin yoluna hikmetle, güzel öğütle ve güzel cidalle davet et»* denilmemiştir. Çünkü cidal davetin konusu değildir. Cidalde davete ters düşen bir mânâ vardır. Bu ise, karşıdaki kimseyi ilzam ve susturmaktır.

RASÛLULLAH'IN HZ. HAMZA İÇİN YAPTIĞI YEMİNİ BOZUP KEFARET VERMESİ

(126) *«Eğer ceza verecekseniz, size...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Mezkur ayet Uhud Savaşı'nda şehit düşen Hz. Hamza hakkında nazil olmuştur. Ebu Hureyre'nin Hz. Peygamber'den rivayet ettiğine göre —ki sahihtir— Hz. Peygamber, şehit düşen Hz. Hamza'nın cenazesi önünde durarak, kalbini dağlayan korkunç bir hadise ile karşı karşıya geldiğini anladı. Çünkü Hz. Hamza'nın kulaklarının, burnunun kesildiğini, iç organlarının çıkarıldığını görmüştü. Bunun üzerine şöyle dedi: *«Allah'ın rahmeti üzerine olsun. Çünkü bildiğime göre sen sıla-i rahim yapardın, çokça hayır işlerdin. Eğer senden sonrakilerin senin üzerindeki hüznü olmasaydı, seni böylece bırakmak beni sevindirecekti ki sen birçok ruhtan haşre gelmiş olasın. İyi bilinsin ki, Allah'a yemin ederim! Onlardan yetmiş kişiyi senin yerine bu hale düşüreceğim!»* (1)

Bunun üzerine Cebrail, Nahl Suresi'nin son ayetlerini getirdi ve Hz. Peygamber de yemininin keffaretini verdi. Daha önce arzu ettiği işten vazgeçerek sabretti. Bu rivayete göre mezkur ayet Medine döneminde nazil olmuş olur.

Ancak Nuhas'a göre, bu ayet hicretten önce Mekke'de nazil ol-

(1) Alusî, Ruh'ul Meanî, cilt: 14, sh: 257

muştur ve bu ayet Hz. Hamza'ya uygulanan insanlık dışı eziyet ile ilgili olarak gelmiş değildir.

Bazı müfessirler Nuhas'ın bu görüşüne katılmışlardır. Çünkü Hz. Hamza'nın başına gelenlerin yukarıdaki hadiseden geldiğini söylersek, o zaman ayetler arasında bir irtibat olmaz. Allah'ın kelâmı ise irtibatsızlıktan münezzehtir. Çünkü Hz. Hamza'yı şehit düşüren mesele, daha önceki ayetlerin konusunu teşkil eden meselenin aynısı değildir. Şayet ayetin hicretten önce nazil olduğunu söyleyecek olursak, işte o zaman bu ayetle diğerleri arasında bir irtibat kurulmuş olur. Çünkü Allah Teâlâ, peygamberine insanları dine davet etmesini emrettiğinde, onun yolunu apaçık ortaya koyduğunda, Hz. Peygamber'e ve ona tabi olanlara adâleti gözetmelerini emretmiştir.

Düşmanları kendilerine ne kadar zarar vermişse ,onların da o kadar zarar verebileceklerini söyledi. Çünkü dine davetin olduğu yerde, müslümanlar düşmanlık güdenlerden uzak değillerdir. Bu nasıl olmasın ki? Din, muhaliflerinin yaptığının fasid, atalarının üzerinde devam ettikleri dininse bâtıl olduğunu belirtmektedir. Onların bu çağrı karşısında hileleri daralmış, sebepler onları yorgun düşürmüş, önlerindeki münakaşa ve münazara yolları tamamen kapanmıştır. Onların göğüslerindeki kin ise deveran etmektedir. Onlar müteredditbir haldedirler. Tek çıkar yol olarak silahları görmekte ve dinin yerine kızıl ölümü seçmektedirler.

Birinci tefsir, müfessirlerin çoğuna aittir ve bu Sahih-i Buharî'de de kayıtlıdır. Hatta Kurtubî, bu yorum üzerinde müfessirlerin icma ettiğini söylemektedir.

İrtibat olmadığı şeklindeki itiraz ise yerinde değildir. Çünkü Hz. Hamza'nın meselesine dikkati çekmek, İslâm davasının bu tür olaylardan uzak olmadığını bildirir. Mücadele, sonunda sava-

şa dönüşür. Savaş olduğu zaman, uygun olan davranış zikredilmiştir.

Anlam bakımından irtibatta, ayetin Mekkî veya Medenî olmasında bir fark yoktur. Sebebin hususi oluşu hükmün umumi oluşuna mani değildir. Binaenaleyh şayan-ı itimat görüş cumhurun söylediğidir.

KISAS NEYLE İCRA EDİLİR?

Bu ayet, caninin yaptığı fiilin caniye yapılacağının delilidir. Kullanılan aracın aynı olup olmayacağı hususunda ihtilaf edilmiştir. Bazı imamlar aynı olacağına kâil olmuşlardır. Ebu Hanife'nin mezhebine göre, kısas sadece kılıçla olur. İsterse katil taşla öldürmüş olsun. Katil yine kılıçla öldürülür. Bu görüşün sebebi —ki ayetin zahirine muhaliftir—, taş vs. ile öldürmek şiddet ve zayıflık yönüyle onun benzerliğinin mümkün olmamasındandır. Binaenaleyh benzerlik öldürülmesindedir. Ruhu almadadır. Burada ise kılıç asıldır. (Cessas, Ahkâm'ul-Kur'an'ında böyle demiştir.)

Bazıları, ayette ihtilaf edildiğinden hareketle İmam Şafii'nin ayetin zahirine uyduğunu, Hanefilerinse denkliğin sayıda olduğunu söylediklerini bildirmişlerdir. Çünkü bu ayet, Hz. Peygamber, Hz. Hamza'nın başına geleni onlardan 70 kişinin başına getireceğini söylediğinde nazil olmuştur. Sonuç itibarıyla bu hususta bir delil yoktur.

Vahidî, bu ayetin müsleyi (işkenceyi) gerektiren diğer ayetler gibi mensuh olduğunu söylemişse de, onun bu görüşüne bazı hidaye şerhlerinde itirazlar vaki olmuştur. Eğer müsle(işkence) tatbik edilmesi tarzındaki cezalandırma hususunda sabrederseniz (yapmazsanız), bu sabrınız sabredenler için cezayı tatbikten daha hayırlıdır!

Ayette *«Leküm»* (sizin için) tabiri yerine, *«Lis-Sabirin»* (Sabredenler için) kullanılmasının nedeni, sabırlarından dolayı onları övmektir. Yani eğer sabrederseniz bu sizin bilinen ahlâkınızdır.. Sakın bu meselede de onu terketmeyin!

(127) *«Sabret! Senin sabrın ancak...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Allah Teâlâ, peygamberine açıkça başkalarını teşvik ettiği bir hususu emretmektedir. Çünkü Hz. Peygamber ilminin fazlalığı, Allah'ın şanını daha iyi bilmesi ve Allah'a herkesten daha fazla güvenmesi bakımından, herkesten daha çok emirlerin büyüklerini ifaya müsaittir.

Yani, onlardan gelen elem ve eziyetlerden sana isabet edenlere sabret. Onları dine çağırdıktan sonra haktan yüz çevirmeleri karşısında sabret. Senin sabrın ancak Allah ile olur.

Buradaki istisna, istisna-i mufarreğdir. Yani senin özelliklerinden herhangi bir şeyle sabır olmaz. Sabır ancak Allah'ın zikriyle olur. Bütün himmet ve kastınla ona yönelmekle olur.

Bu cümle Hz. Peygamber'i teselli eden bir mânâ taşımakta, sabrın zorluklarını ona kolaylaştırmaktadır. Daha üstünü olmayan bir şerefle onu şereflendirmektedir.

Bazı müfessirler, *«Senin sabrın ancak Allah iledir»* cümlesini Allah'ın tevfiki ve yardımıyladır şeklinde yorumlamıştır. Yani, eğer Allah seni muvaffak kılmasaydı, sana yardım etmeseydi sen sabredemezdin!

Bu takdirde teselli, sabrın kolaylaştırmasından gelmektedir. Bu yorumun daha zahir olması kabule daha muhtemildir.

«Onlar için üzülme»; yani kâfirler için üzülme. Onların seni inkâr etmeleri, sana tabi olmamaları sebebiyle üzülme. Bu ayet, *«Kâfir bir kavim için üzüntü duyma»* ayeti gibidir.

Bazı tefsirlerde zamirin kâfirlere değil müminlere raci olduğu söylenmiştir. Yani müminlere Uhud Savaşı'nda tatbik edilen o insanlık dışı uygulamadan dolayı üzülme! Onların müminlere kurdukları tuzaklardan dolayı canını sıkma!

«Dayk» kelimesi göğsün daralması, sıkılması anlamına gelir. Yani onların sana yapmak isteyecekleri hilelerden dolayı göğsün daralmasın.

Ebussuud Efendi'nin dediği gibi, birinci nehy onların cihetinden gelen ve fevt olan bir matlubtan, ikincisi ise, onların cihetinden gelecek bir mahzurdan ötürüdür. Her ikisi de şu anda olmadıklarına göre onları yasaklamak sabrın emredilen gereklerindendir. Tekidi artırmak içindir. Tesellinin şanına kâmil bir tarzda ihtimal vermenin izharıdır. Aksi takdirde Allah'a bütünüyle yönelmiş ve Allah'tan başka her şeyden el-etek çekmiş bir kimsenin kalbinde böyle bir şey hutur edemez. Bu iki yasaktan maksat, tesellinin katıksız olanıdır. Yoksa burada yasağın hakikatı kastediliyor değildir.

(128) *«Muhakkak ki Allah sakınanlarla ve...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Allah'ın sakınanlarla beraber olması, onları daimi bir şekilde desteklemesi, korumasıdır. Öyle bir destek ki, ona sahip olan bir

kimseyi üzüntü, hüzün ve göğüs darlığı şeklinde herhangi bir şey hedefinden saptıramaz.

«Takva» ile onun en yüce mertebesi kastedilmektedir. Yani takva, iç alemini Allah'tan başka her şeyden temizlemek ve bütünüyle Allah'a yönelmek demektir. Çünkü Allah'ın daimi desteğine, ancak böyle olan bir kimse sahip olabilir. Nitekim bir ayette *«İyi bilin ki Allah'ın dostlarına ne bir korku ne de bir hüzün vardır»* buyurulmuştur.

Yani Allah Teâlâ, tamamen kendisine yönelen ve kendilerini Allah'tan başkasıyla meşgul eden şeylerden temizleyen, kalplerinde matlub ve mahzurdan hiçbir şeyin kalmadığı kimselerin velisi, dostu ve yardımcısıdır. Takarrüb bununla meydana gelir. Aksi takdirde sadece günahlardan sakınmak, fertlerinde ruhsat verilen azimetlerin hiçbir şeyine medar olmaz. Acaba kendisine işaret edilen sabır ile onu takip eden iki sıfata nasıl medar olabilir? Onun medarı sadece zikredilen mânâdır. Adeta şöyle denilmiştir: *«Allah sabredenlerle beraberdir»*.

Bu ibare yerine ayette yer alan ibarenin getirilmesi sabra daha fazla teşvik içindir. Nitekim *«Allah muhsinlerle beraberdir»* cümlesindeki *«muhsinler»*in ihsanı, o ihsan hakkında koşuşanların yarıştığı bir ihsandır. Başka bir ayette de; *«Sabret, muhakkak ki Allah muhsinlerin ecrini zayi etmez»* buyurulmuştur.

Allah Teâlâ böylece, sabır ve takvanın her birisinin ihsan kabilinden olduğu hususuna dikkat çekmiş olmaktadır. Nitekim başka bir ayet bunun delilidir: *«Hiç kuşkusuz, kim sakınır ve sabrederse, Allah muhsinlerin ecrini zayi etmez»*.

İhsanın hakikatı, amelleri uygun tarzda icra etmektedir. Hz. Peygamber'den gelen bir hadiste, ihsan Allah'ı görüyormuşcasına

ibadet etmek şeklinde tarif edilmiştir. Eğer sen Allah'ı görmüyorsan da o seni görmektedir.

İbn Cerir, İbn'ul-Münzir ve İbn Ebi Hatim, Hasan Basri'den şöyle rivayet etmişlerdir: *«Allah'ın kendilerine haram kıldığı hususlarda sakınanlar ve kendilerine farz kıldıklarında ihsan edenler var ya, işte Allah onlarla beraberdir».*

Bazı müfessirlerin sözlerinden bu cümlenin, *«Cezayı misliyle uygula»* emrinin sebebi olduğu ihsas ettirilmektedir. Nitekim ayetin anlamının şöyle olduğunu söylemişlerdir: *«Allah, yardım, rahmet ve fazlıyla, kendi ikabından korkan, Allah'ın mahlûkuna ceza tatbik etmede aşırı gittikten sonra onlara şefkatle davranan kimselerle beraberdir».* Bu; *«ihsan»*ı kötülüğü terketmek şeklinde yorumlamaktır.

Bu ayet müslümanlara İslâmî davette edebin güzelliğini talim etmekte, saldırganlığı terketmeyi öğretmektedir. Muttaki ve muhsinlere müjde vermekle beraber, sıkıntılı hallerde bile sabrı emretmektedir.

Said b. Mensur, İbn Cerir ve bazı müfessirlerin Herem b. Hayyan'dan naklettiklerine göre, bu zat ölüm sekeratında iken, kendisine vasiyette bulunmasını söylediler. O da, *«Vasiyet malda olur. Benim ise malım yok ki vasiyette bulunayım. Size Nahl Suresi'nin son ayetlerini vasiyet ederim»* diye buyurdu.

— NAHL SURESİ'NİN SONU —

İÇİNDEKİLER

MEVZU — SAHİFE

Ra'd Suresi'nin 29-34. ayetlerinin meâli ... 7
Tuba' cennette bir ağaç mıdır? ... 8
«*Onları adlandırın*» ifadesiyle kastedilen nedir? ... 22
Ra'd Suresi'nin 35-42. ayetlerinin meâli ... 26
Cennet şu anda yaratılmış mıdır? ... 28
Mutezîle'nin Kur'an'ın «*Hadis*» (sonradan) olduğuna dair getirdiği deliller ve kendilerine verilen cevaplar ... 33
Peygamberimizin çok evliliğinin hikmet ve yararları ... 34
Ra'd Suresi'nin 39. ayetindeki «*Allah dilediğini silip iptal eder*» ifadesindeki *silip iptal* ettiği nedir? ... 36
Ra'd Suresi'nin 43. ayetinin meâli ... 51
Yahudilerin, «*Sen gönderilmiş bir kimse değilsin*» iftiralarına Kur'an'ın cevabı ... 52

İBRAHİM SURESİ

Giriş ... 59
İbrahim Suresi'nin 1-5. ayetlerinin meâli ... 62
Peygamberler kendi kavimlerinin diliyle gönderilmişlerdir 67
Peygamberimizin kavmi *Kureyş midir* yoksa tüm Araplar mıdır? ... 70
İbrahim Suresi'nin 6-10. ayetlerinin meâli ... 78
Nimetin şükrü şer'i midir akli midir? ... 80
Neseb ilmi ... 82
Allah'ın vahdaniyetinden şüphe edilir mi? ... 84
Müslüman olmak kul hakkını kaldırmaz ... 86
İbrahim Suresi'nin 11-18. ayetlerinin meali ... 91
Peygamberlik vehbîdir ... 92
Peygamberler hiç küfürde kalmamışlardır ... 94
Allah'ın makamından ne kasdedildi? ... 95

MEVZU — SAHİFE

Cehennem ehlinin içeceği irin ... 98
Rablerini inkâr edenlerin misali ... 99
İbrahim Suresi'nin 19-24. ayetlerinin meâli ... 103
Haşrın varlığı ... 105
Mahşer hesabından sonra şeytanın cehennemliklere hitabı ... 107
«Kelime-i Tayyibe» ile *«Şecere-i Tayyibe»* hakkında tefsircilerin görüşleri ... 111
İbrahim Suresi'nin 25-33. ayetlerinin meâli ... 115
Ahiret'in ilk basamağı ... 119
Nankörlüğün korkunç neticesi ... 121
İyi dostun yararı vardır ... 124
İbrahim Suresi'nin 34-42. ayetlerinin meâli ... 130
Her nimet şükrü gerektirir ... 132
Sufilere göre şirk ... 136
Allah şirki affeder mi? ... 139
Tevekkülün en büyük mertebeleri ... 141
«Ekinsiz vâdi» ile kastedilen yer neresidir? ... 143
Kâbe'ye niçin Allah'ın evi denmiştir? ... 144
Hz. İbrahim kaç yaşında çocuk sahibi oldu? ... 147
Hz. İbrahim'in ebeveyninin durumu ... 149
İbrahim Suresi'nin 43-52. ayetlerinin meâli ... 154
Allah'ın peygamberine verdiği söz nedir? ... 163
Yer ve göğün değiştirilmesi ... 164
Kur'an tebliğ ve ilahi bir mesajdır ... 168
İlahi kitapların indirilmesindeki hikmet ve gaye ... 168

HİCR SURESİ

Giriş ... 173
Hicr Suresi'nin 1-15. ayetlerinin meâli ... 176
Hiçbir toplum ecelini geçemez ... 179
«Rûbe» kelimesinin ifade ettiği mânâlar ... 180

MEVZU **SAHİFE**

Zikir nedir? ... 185
Allah'ın Kur'an'ı koruması ... 188
Allah Kur'an-ı Kerim'i nasıl korudu? ... 190
Hicr Suresi'nin 16-31. ayetlerinin meâli ... 197
Telkih meselesi ... 209
İnsan kuru bir çamurdan yaratılmıştır ... 213
Cin nedir? ... 215
Hicr Suresi'nin 32-51. ayetlerinin meâli ... 224
Şeytanın Hz. Adem'e secde etmeme meselesi ... 225
Cehennem tabakaları ... 233
Hicr Suresi'nin 52-70. ayetlerinin meâli ... 244
Lut Kavmi ... 249
Hicr Suresi'nin 71-90. ayetlerinin meâli ... 256
Allah neyle yemin eder? ... 257
Eyke halkı ... 264
Hicr halkı ... 265
Saûl - mesanî ... 270
Reşad Halife'nin hareketi ... 275
Geçici lezzetlerden sakınmak ... 276
Hicr Suresi'nin 91-99. ayetlerinin meali ... 282
Kullar Kıyamette hangi meselelerden sorgulanacak ... 285
Hz. Peygamberle alay edenlere verilen cezalar ... 287
Yakînden maksad ölümdür ... 291

NAHL SURESİ

Giriş ... 295
Nahl Suresi'nin 1-6. ayetlerinin meâli ... 298
Ruh nedir? ... 301
Nahl Suresi'nin 7-14. ayetlerinin meâli ... 306
At eti helâl midir? ... 310

MEVZU	SAHİFE

At ve kölenin zekâtı yoktur ... 311
Allah'ın kullarına verdiği nimetleri belirttiği ayetler ... 316
Nahl Suresi'nin 15-26. ayetlerinin meâli ... 323
Zalimlerin hile ve zulümleri kendilerine döner ... 336
Nahl Suresi'nin 27-34. ayetlerinin meâli ... 342
Allah'ın Kıyamet Günü'nde müşriklere hitabı ... 343
Allah'ın mü'min kimselerin durumlarını beyan ettiği ayetler 346
Tayyibler kimlerdir? ... 349
Nahl Suresi'nin 35-42. ayetlerinin meâli ... 354
Peygamberler neye çağırırlar ... 357
Zulme uğramalarına rağmen Allah yolundan dönmeyenler ... 363
Nahl Suresi'nin 43-54. ayetlerinin meâli ... 368
Zikr Ehli kimlerdir? ... 370
Kadın peygamber var mıdır? ... 372
Müçtehid için taklid caiz midir? ... 375
Her mahlûk Allah'a secde eder ... 388
Her nimet Allah'tandır ... 394
Zararı ancak Allah kaldırır ... 395
Nahl Suresi'nin 55-64. ayetlerinin meâli ... 398
Melekler Allah'ın kızlarıdır iddiası ... 401
İslâm'da kız evladı yetiştirmenin karşılığı ... 403
Zulmün neticesi ... 408
Muahezenin anlamı ... 408
Dabbe'nin anlamı ... 410
Peygamberlere zalim denir mi? ... 411
Kitab neye denir? ... 415
Nahl Suresi'nin 65-72. ayetlerinin meâli ... 417
Süt mucizesi ... 419
İçki nerede haram kılındı? ... 422
Allah balarısına vahyetti ... 425
Hayvanlara peygamberler gelmiş midir? ... 427

MEVZU — SAHİFE

Tedavi olmak caizdir ... 434
Efsunla tedavi olmak caiz mi? ... 435
Erzel-il Ömr (ömrün en kötüsü) hangi yaştır? ... 436
Rızkı Allah verir ... 442
Kadın evinin hizmetini yapmakla mükellef midir? ... 443
Nahl Suresi'nin 73-79. ayetlerinin meâli ... 446
Hür ile kölenin mukayesesi ... 449
Kıyamet'e niçin saat denildi? ... 453
Nahl Suresi'nin 80-87. ayetlerinin meâli ... 458
Allah'a ortak koştuklarından kastedilen nedir? ... 468
Nahl Suresi'nin 88-93. ayetlerinin meâli ... 472
Ümmetlerin aleyhindeki şahitler kimlerdir? ... 473
Şahitten ne kastedildi? ... 476
Kur'an her ilmi kapsıyor mu? ... 481
Allah'ın emrettikleri ... 483
Adalet nedir? ... 484
Kainatın nizamını sağlayan üç prensip ... 487
İslâm'ın ahde verdiği önem ... 489
Nahl Suresi'nin 94-102. ayetlerinin meâli ... 496
Allah'ın ahdini az bir karşılığa satmak ... 498
Tayyibe hayat hangi hayattır? ... 501
Kur'an okunmak istendiğinde ne yapmak gerekir? ... 503
Şeytan kime hakim olur? ... 507
Ruh'ul-Kudüs kimdir? ... 508
Nahl Suresi'nin 103-110. ayetlerinin meâli ... 510
Müşriklerin iddiasına göre Peygamber'e Kur'an'ı kim öğretiyordu? ... 511
Allah'ın ayetlerinden kastedilen ... 514
İrtidadın hükmü ... 516
İslâm'da ilk şehit ... 517
İslâm'a giren ilk yedi kişi ... 518

MEVZU **SAHİFE**

Zorlanan kimsenin yemini ... 525
Nahl Suresi'nin 111-118. ayetlerinin meâli ... 535
Haram edilenler ... 545
Nahl Suresi'nin 119-128. ayetlerinin meâli ... 550
İbrahim Milleti ne demektir? ... 556
Din ve Millet kavramları ... 558
Cuma, Cumartesi ve Pazar ... 558
Hikmet nedir? ... 563
Rasûlullah'ın Hz. Hamza için yaptığı yemini bozup kefaret vermesi ... 566
Kısas neyle icra edilir? ... 568
Nahl Suresi'nin sonu ... 572
İçindekiler ... 573